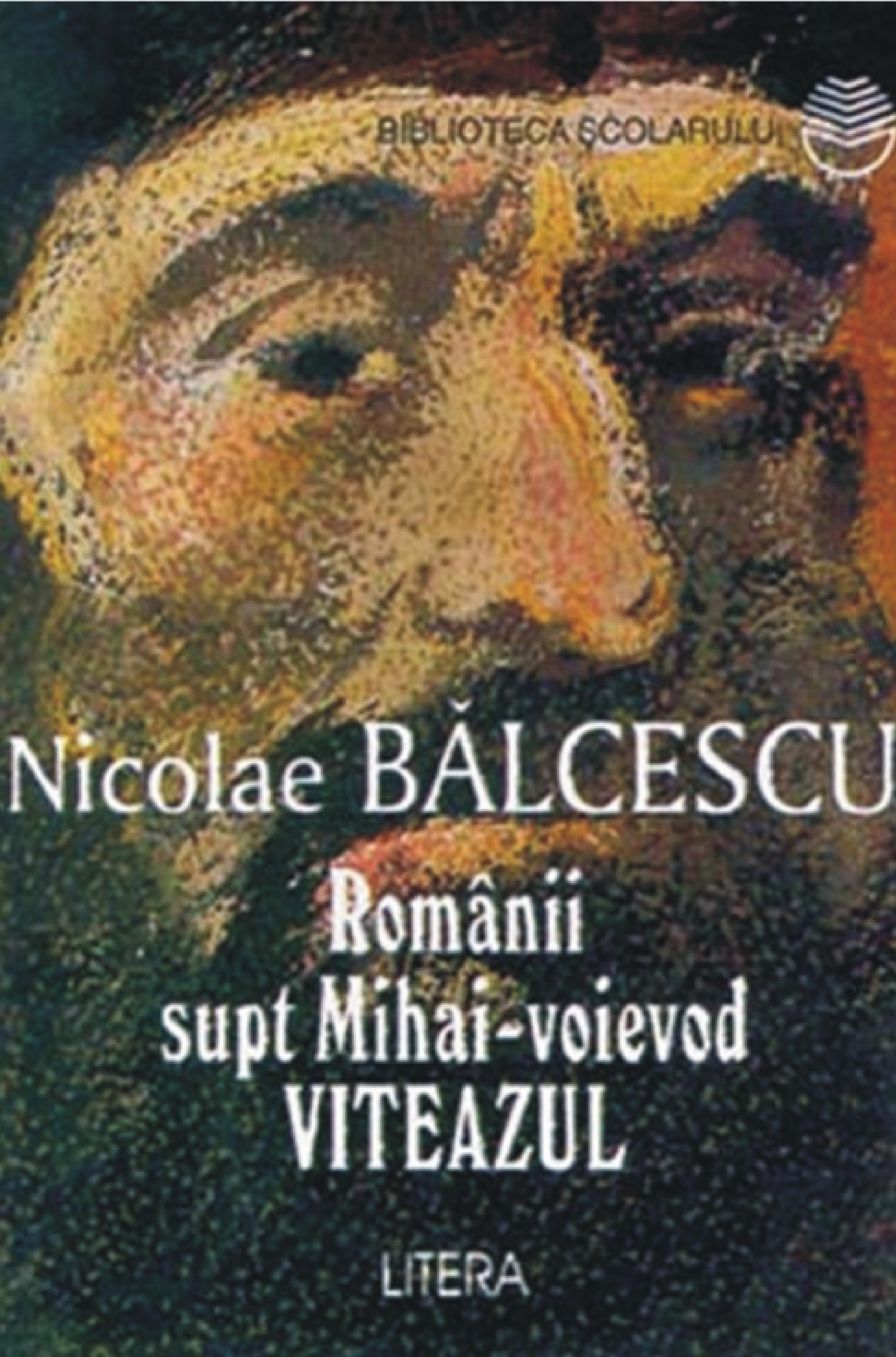

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Nicolae BĂLCESCU

Românii supt Mihai-voievod VITEAZUL

LITERA

biblioteca școlarului

Nicolae
BĂLCESCU

ROMÂNII SUPT MIHAI-VOIEVOD VITEAZUL

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

CZU 859.0-3
B 20

CUPRINS

Edi\ia de fa\[reproduce textele dup[:

N. B[lcescu. *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul*, seria „Patrimoniu“, Editura Minerva, Bucure=ti, 1982.

N. B[lcescu, *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul*. Edi\ie]ngrijit[de Andrei Rusu. Prefa\[=i tabel cronologic de Emil Manu. Colec\ia „Biblioteca pentru to\i“, Editura Minerva, Bucure=ti, 1985.

N. B[lcescu, *Opere*, III, *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Edi\ie critic[ de G. Zane =i Elena G. Zane, volum ]ngrijit de Daniela Poenaru, Editura Academiei Rom`ne, Bucure=ti, 1986.

Textele respect[doar]n parte normele ortografice]n vigoare.

Coperta: *Isai C`rmu*

ISBN 9975-904-59-9

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC

1819 *29 iunie* Se na=te]n Bucure=ti cel de al patrulea copil al so\ilor Zinca B[lcescu =i pitarul Barbu sin Petre C[pitanul, Nicolae, ce va adopta numele patronimic al mamei.
6 septembrie Se na=te la Bucure=ti Nicolae Filimon.

1824 Moare Barbu, tat[l lui Nicolae B[lcescu. Se na=te, la pu\in timp dup[moartea pitarului, cel de al cincilea copil, Barbu B[lcescu.

1830—1831 Nicolae B[lcescu ia lec\ii particulare de limba greac[=i francez[.

1832 *martie* Nicolae B[lcescu este elev]n clasa a III-a a cursului de „umanitare“ de la „Sf`ntul Sava“. }n august elevul primeste „accesit“ (men\iune) la gramatica limbii franceze.

1834 Ia premiul al II-lea la matematic[.

1835 *30 iunie* I se acord[men\iune la trigonometrie.

1837 Particip[la lec\iile libere de filosofie \inute]n Bucure=ti de Eftimie Murgu.

1838 Cere primirea]n o=tirea |[rii Rom`ne=ti, ca iunc[r; repartizat]ntr-un escadron de cavalerie.

1837—1839 Frecventeaz[cercurile progresiste grupate]n jurul lui Ion C`mpineanu.

1839 *mai* Face o c[l[torie de informare politic[la rom`nii din Banat sub pretextul oficial de „cur[de dou[luni la apele minerale de la Mehadia“.

1840 Se al[tur[cercului condus de Mitic[Filipescu]n continuarea ac\iunii lui Ion C`mpineanu. }n octombrie, mi=carea lui Filipescu este deconspirat[, participan\ii aresta\i, printre care,]n 26 octombrie, =i Nicolae B[lcescu.

1840 *octombrie* — 1841 *februarie* B[lcescu, ca militar, este de\inut]n arestul Dejurstvei o=tirii din Bucure=ti.

Ianuarie-iunie Apare la Ia=i revista *Dacia literar[*, sub redac\ia lui Mihail Kog[lniceanu.
15 februarie Se n[ste la Craiova Titu Maiorescu.
7 martie Mihail Kog[lniceanu deschide la Ia=i o editur[=i o tipografie proprie sub firma *Cantora Foii s[te=ti*.
Octombrie Grigore M. Alexandrescu este arestat =i]ncarcerat ca participant la complotul organizat de Miti\[Filipescu.

1841 *21 februarie* Printr-un ordin semnat de sp[tarul Constantin Ghica, iunc[rul de cavalerie Nicolae B[lcescu este radiat din cadrele armatei.
6 martie Fostul iunc[r este transferat din arestul Dejurstvei o=tirii]n cel al Divanului Criminal =i apoi (]n 7 martie)]n arestul Agiei Bucure=tilor. }n 9 aprilie, prin sentin\a Divanului Criminal, este condamn`t, „nev`rstinc“ fiind, „s[se trimit[la M`n[stirea M[rgineni (jud. Prahova) pe soroc de trei ani“.

1841 *6 iulie* — 1842 *27 aprilie* Nicolae B[lcescu este de\inut la M`n[stirea M[rgineni. Aici are ocazia s[ studieze ]n Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino, aflat[ ]n incinta m`nastirii =i tot aici contracteaz[tuberculoza care-l va r[pune 10 ani mai t`rziu.
Ianuarie La Iasi are loc premiera comediei lui V. Alecsandri *Modista =i cinovnicul*. Apare la Ia=i revista *Spicuitorul moldo-rom`n* la care colaboreaz[V. Alecsandri, Grigore Alexandrescu, C. Negruzzi.
31 martie Se na=te la Holod (Bihor) Iosif Vulcan.

1842 *18 aprilie* Nicolae B[lcescu este gra\iat de domnitorul Alexandru Ghica =i p[r[se=te (]n 27 aprilie) M`n[stirea M[rgineni.
15 mai Dimitrie Bolintineanu debuteaz[ ]n *Curier de ambe sexe*.
31 decembrie Se na=te la Ia=i Iacob Negruzzi.

1843 Ion Ghica, Nicolae B[lcescu =i Christian Tell]ntemeiaz[societatea secret[*Fr[\ia*.
Octombrie Ia fiin\[*Societatea literar[*, format[de tineri grupa\i]n jurul lui Ion Heliade R[dulescu, societate g`ndit[a camufla caracterul politic al *Fr[\iei*.
Apare la Bucure=ti,]n tipografia lui Fred. Waldbaum, *Aducerea trupului]mp[ratului Napoleon]n Fran\a*, traducerea semnat[de Scarlat Geanoglu, cumnatul lui Nicolae B[lcescu.
24 noiembrie Mihail Kog[lniceanu este numit profesor la Academia Mih[ileean[din Ia=i. Se na=te Grigore H. Grandea.

1844 *februarie* B[lcescu scrie *Puterea armat[=i arta militar[de la]ntemeierea Principatului Valahiei p`n[acum*.

Mai-iunie Termin[*Comentariile asupra b[t[liei de la C`mpii Rig[i sau Cosovo*.
21 mai public[ ]n *Prop[=irea* prima parte a studiului s[u *Puterea armat[=i arta militar[...*
10 septembrie Apare]n *Prop[=irea* articolul *Comentarii asupra b[t[liei de la C`mpii Rig[*i...
Octombrie Apare la Ia=i]n volum *Puterea armat[=i arta militar[...*
18 ianuarie La Ia=i se reprezint[ ]n premier[comedia lui Alecsandri *Iorgu de la Sadagura*. Mihail Kog[lniceanu este]nchis la M`n[stirea R`=ca.

1845 *ianuarie* Nicolae B[lcescu public[ ]n *Curier rom`nesc* (din Bucure=ti) =i]n *Foaia pentru minte, inim[=i literatur[* (de la Bra=ov) *Prospectul la „Magazin istoric pentru Dacia“*.
Februarie Ia fiin\[*Asocia\ia literar[a rom`nilor*, actul de]nfiin\are e semnat =i de Nicolae B[lcescu.
Iulie Apare primul num[r al *Magazinului istoric pentru Dacia*]n care Nicolae B[lcescu public[articolul *Cuv`nt preliminariu despre izvoarele istoriei rom`nilor.*
15 noiembrie Se na=te la Ghind[oani (Neam\) Vasile Conta.
22 decembrie Are loc la Ia=i premiera comediei lui V. Alecsandri *Ia=ii]n carnaval*.

1846 *februarie* Nicolae B[lcescu face o c[l[torie]n Moldova. }n martie particip[la o]ntrunire revolu\ionar[la M`njina. Apare primul volum din *Cronicarii |[rii Rom`ne=ti* de Nicolae B[lcescu =i August Treboniu Laurian.
Mai Apare nr. 4, tomul II din *Magazin istoric pentru Dacia*]n care Nicolae B[lcescu public[prima parte a studiului *Despre starea social[a muncitorilor plugari]n Principatele rom`ne]n deosibite timpuri*.
3 iunie Se]mbarc[la Giurgiu pentru Paris, prin Viena. Ajunge, dup[o =edere la Viena, la Paris,]n 16 iulie.
24 iulie }n colaborare cu Mihail Kog[lniceanu lucreaz[, la Paris, la un *Dic\ionar biografic*.
28 decembrie Primele semne ale bolii.
11 ianuarie Se joac[la Ia=i,]n premier[, comedia lui Alecu Russo *B[c[lia ambi\ioas[*;]ntre *26 februarie — 2 aprilie*, autorul este trimis]n surghiun la Soveja.
26 martie Ion Heliade R[dulescu lanseaz[ ]n *Curier de ambe* sexe proiectul „Bibliotecii universale“.

1847 *5—23 ianuarie* Nicolae B[lcescu scrie, la Paris, *Campania rom`nilor]n contra turcilor de la anul 1595*, articol pe care]l expediaz[la Bucure=ti pentru *Magazin istoric pentru Dacia*, unde apare]n nr. 1 =i 2/1847.

3 februarie Pleac[din Fran\a spre Italia pentru tratament medical.
1 martie Sose=te la Palermo, unde]nt`lne=te pe Vasile Alecsandri =i Elena Negri.
10 aprilie Pleac[spre Roma unde st[10 zile pentru studii la Biblioteca Vaticanului.
Iunie Din nou se afl[la Paris unde studiaz[ ]n biblioteci =i lucreaz[intens la *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul*.
24 martie Se na=te la Ia=i A. D. Xenopol.
Aprilie Domnitorul Gh. Bibescu desfiin\eaz[„Asocia\ia literar[“.

1848 *21—24 februarie* Nicolae B[lcescu, pe baricadele Parisului, ia parte la luptele de strad[ale revolu\ionarilor francezi. P`trunde,]mpreun[cu un grup de tineri,]n Palatul regal de la Tuileries =i rupe o bucat[din catifeaua care acoperea tronul lui Louis-Philippe.
20 martie Are loc una dintre adun[rile convocate de Nicolae B[lcescu la el acas[(]n rue de l'Université, 94) unde se adopt[programul mi=c[rii revolu\ionare rom`ne=ti =i unde se hot[r[=te]ntoarcerea]n patrie a revolu\ionarilor.
21 aprilie Nicolae B[lcescu particip[, la Bucure=ti, la o consf[tuire cu revolu\ionarii.
9 iunie Proclamarea Revolu\iei la Izlaz.
11 iunie Nicolae B[lcescu e numit ministru al Afacerilor Externe]n cadrul guvernului revolu\ionar.
13 iunie Abdicarea lui Gh. Bibescu.
Nicolae B[lcescu e numit secretar al guvernului provizoriu, al[turi de A. G. Golescu-Negru, C. A. Rosetti =i Ion C. Br[tianu.
19 iunie Guvernul este arestat de colonelul Ion Odobescu, ministrul de r[zboi. }n aceea=i zi, masele bucure=tene elibereaz[guvernul.
19—20 iulie Nicolae B[lcescu, afl`nd de intrarea turcilor]n \ar[, propune la o =edint[a guvernului organizarea rezisten\ei armate.
23 iulie Guvernul provizoriu demisioneaz[=i]n locul lui se instituie o locotenen\[domneasc[compus[din Ion Heliade R[dulescu, Nicolae Golescu =i Christian Tell, B[lcescu refuz`nd s[fac[parte din aceast[locotenen\[.
25 iulie Nicolae B[lcescu, intr[ ]n redac\ia ziarului *Poporul suveran*.
22 august Face parte dintr-o delega\ie care trateaz[cu turcii, la Constantinopol; misiunea e=ueaz[.
24 septembrie Revolu\ionarii, printre care =i B[lcescu, sunt expulza\i din \ar[=i transporta\i pe dou[ghimii turce=ti p`n[la Or=ova.
Octombrie — 22 noiembrie }mpreun[cu ceilai\i revolu\ionari, B[lcescu se afl[la Sibiu.

28 decembrie Ajunge la Belgrad.
18 ianuarie Se na=te la +iria (Arad) Ion Slavici.
12 iunie — 11 septembrie Apare la Bucure=ti ziarul *Pruncul rom`n*, condus de C. A. Rosetti, =i]ntre *19 iunie — 11 septembrie Poporul suveran*, condus de Dimitrie Bolintineanu.

1849 *februarie—aprilie* Nicolae B[lcescu se afl[la Constantinopol. }n mai se]nt`lne=te cu Kossuth Lajos la Debre\in.
16 iulie Nicolae B[lcescu, Cezar Bolliac =i Kossuth semneaz[proiectul pactului de „pacificare“ rom`no-maghiar[ =i de formare a legiunii rom`ne.
26 iulie Nicolae B[lcescu,]mpreun[cu al\i revolu\ionari munteni, se afl[ ]n tab[ra lui Iancu de la C`mpeni...
}n octombrie c[l[tore=te pe jos, deghizat]n mo\, cu un car plin de bu\i =i doni\e p`n[la Timi=oara.
16 octombrie Sose=te la Paris.
2 decembrie Se constituie la Paris „Asocia\ia rom`n[pentru conducerea emigra\iei“ din al c[rui comitet face parte =i B[lcescu. }n aceea=i lun[se retrage din Asocia\ie.
4 februarie Moare Costache Conachi.
25 *martie* Apare la Bra=ov primul num[r al ziarului *Expatriatul*, condus de Cezar Bolliac.

1850 *1 ianuarie* Nicolae B[lcescu se afl[la Londra pentru convorbiri cu ambasadorul turc =i cu reprezentantul guvernului maghiar.
Februarie La Paris, B[lcescu e deprimat din cauza disputelor inutile dintre emigran\i.
6 aprilie Lucreaz[la proiectul Statelor unite ale Dun[rii, care s[cuprind[pe rom`ni, unguri =i s`rbi.
26 mai Apare lucrarea *Question économique des Principautés danubiennes*.
August Boala]l \ine la pat.
Octombrie Scrie *Mersul revolu\iei]n istoria rom`nilor*.
16 noiembrie Apare *Rom`nia viitoare*, con\in`nd *Mersul revolu\iei]n istoria rom`nilor* =i *C`ntarea Rom`niei*, prefa\at[de Nicolae B[lcescu.
Decembrie Se retrage]n localitatea Hyerès.
Ianuarie Apare la Paris *Souvenirs et impressions d'un proscrit* de I. Heliade R[dulescu.
15 ianuarie Se na=te, la Boto=ani, Mihai Eminescu.
9 aprilie Are loc la Ia=i premiera comediei *Chiri\a]n Ia=i* de V. Alecsandri.
3 iulie Apare la Ia=i primul num[r al ziarului *Zimbrul*, condus de D. Gusti, Th. Codrescu =i V. A. Urechia.

1851 *februarie* Retras din via\a politic[, lucreaz[cu]nd`rjire la *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul*.
Martie-aprilie |intuit la pat de boal[, la Paris.
1 octombrie P[r[se=te Parisul. P`n[ ]n aprilie 1852 r[m`ne la Hyerès.
14 februarie Se]nfiin\eaz[la Paris „Junimea rom`n[“, societate a tinerilor revolu\ionari rom`ni.
Mai-iunie Apare la Paris revista *Junimea rom`n[*, ]n care Al. Odobescu public[ articolul *Muncitorul rom`n*.
Toamna Titu Maiorescu]=i]ncepe studiile la Viena.

1852 *15 mai — august* Nicolae B[lcescu se afl[, la Constantinopol, bolnav.
2 septembrie Sose=te la Nicopole unde se]nt`lne=te cu sora sa, Maria Geanoglu,]n 6 septembrie. La 8 septembrie trece Dun[rea unde,]n pichetul de gr[niceri de la Turnu-M[gurele, il a=tepta mama sa.
22 septembrie Din nou]n Constantinopol.
17 octombrie Sose=te la Palermo. Boala se agraveaz[.
29 noiembrie, ora *19.30* Nicolae B`lcescu ]nceteaz[ din via\[ ]ntr-o camer[ a hotelului „Alla Trinacria“. Este ]nmorm`ntat]n cimitirul Capucinilor.

Emil MANU

CUPRINS

INTRODUCERE

I

Sunt 18 secole =i jum[tate de c`nd Hristos ]ntreprinse a r[sturna lumea veche, civiliza\ia p[g`n[, ce reprezenta principiul din afar[, obiectiv, al naturei =i al silei, substituind]n loc o alt[lume, o alt[civiliza\ie,]ntemeiat[pe principul subiectiv, dinl[untru, pe dezvoltarea absolut[a cuget[rii =i a lucr[rii omene=ti]n timp =i]n spa\iu, =i, prin identitatea]ntre esen\a naturei spirituale a omului =i esen\a naturei divine, el descoperi fiecarui individ legea libert[\ii, a demnit[\ii, a moralit[\ii =i a perfectibilit[\ii absolute.

Dup[ce,]n Evanghelie, M`ntuitorul ne ar[t[ legea moral[, absolut[, nem[rginit[, *legea drept[\ii*, =i arunc[ omenirea pe calea nem[rginit[ a unei dezvolt[ri regulate, progresiv[, supun`nd natura, sila, lumea din afar[supt preponderen\a absolut[a min\ii =i a cuget[rii, prin s`ngele s[u v[rsat, prin moartea sa, el ne arat[ legea practic[, legea lucr[rii, legea jertfirei, a iubirei =i a *fr[\iei*, chipul cu care ne putem m`ntui, putem]nvinge r[ul =i]ndeplini menirea moral[a omenirei, adic[mai]nt`i prin cuv`nt, prin idee, pe urm[prin lucrare, jertfindu-ne individa familiei, aceasta patriei, patria omenirei, viitorului.

Legea evanghelic[, descoperind spiritului cauza absolut[, proclam`nd menirea omenirei =i a lumei,]mpinse mintea omeneasc[la demonstrarea =i realizarea ei. De atunci =tiin\a nou[,]ntemeindu-se pe conceptul legilor spiritului, pe observa\ie, experien\[, calcul, a continuat zdrobirea lumei vechi, revolu\ionarea sau perfec\ionarea religiei, moralei, politicei, societ[\ii]ntregi, nimicind orice domnie individual[, supun`nd ac\ia omeneasc[legei absolute =i universale a

libert[\ii =i a =tiin\ei, c[ut`nd realizarea]n omenire a *drept[\ii* =i a *fr[\iei*, aceste dou[temelii a ordinei absolute, perfecte, a ordinei divine. De atunci omenirea a intrat]n calea care o duce gradat c[tre perfec\ia sa, c[tre absolut, c[tre nem[rginit, c[tre Dumnezeu. Care oare va fi rezultatul final al acestei c[i? Aceast[mi=care de perfec\ie va avea oare un termen? R[ul pieri-va detot din lume? Omenirea va ajunge vrodat[a-=i identifica]n tot esen\a sa cu esen\a divin[? Acest secret mintea omeneasc[nu-l poate]nc[p[trunde. Aceea ce =tim este c[, din transforma\ii]n transforma\ii, omenirea merge]ntr-un progres continuu, a c[rui mi=care e cu at`t mai repede cu c`t mai mult]nainteaz[; c[fiecare pas a vie\ii omenirei este un pas]n aceast[cale care o aproprie de Dumnezeu; c[fiecare pas al ei este un triumf al binelui asupra r[ului.

Misia istoriei este a ne ar[ta, a ne demonstra aceast[transforma\ie continu[, mi=care progresiv[a omenirei, aceast[dezvoltare a simtimentului =i a min\ii omene=ti, supt toate formele dinl[untru =i din afar[,]n timp =i]n spa\iu.

Supt ochiul providen\ii =i dup[legile =i c[tre \inta hot[r`t[ de d`nsa mai]nainte, omenirea]nainteaz[ ]n evolu\iile sale istorice.

Prin]mp[r\irea func\iilor, na\iile]n omenire, ca =i individurile]n societate, produc, chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea.

Orice na\ie dar, precum orice individ, are o misie a]mplini]n omenire, adec[a concurge, dup[natura =i geniul s[u propriu, la triumful =tiin\ei asupra naturei, la perfec\ionarea in\elegerii =i a simtimentului omenesc potrivit legei divine =i eterne care guverneaz[ursitele omenirei =i ale lumei.

Dar pentru c[este o providen\[care p[streaz[ordinea crea\iei =i care dirijaz[faptele omului, prin aceea, nu urmeaz[c[omul este un instrument orb al fatalit[\ii, prin aceea nu se stinge libera lui voin\[. Dumnezeu n-a]nzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele din r[u, ar[t`ndu-i =i legile prin care se poate pov[\ui ]n calea binelui =i ]nvinge r[ul, dar ]nc[ el l-a ]nzestrat cu *voin\[*, l[s`ndu-l liber]n alegerea sa. Vai, dar, de acea na\ie care calc[voia lui Dumnezeu, care prefer[r[ul la bine! Dumnezeu o p[r[se=te; via\a ei se stinge]n via\a omenirei =i ea expiaz[printr-un lung martir c[lcarea legei lui Dum-

nezeu. Acest timp de expia\ie (isp[=anie), ce o na\ie sau chiar omenirea]ntreag[sufere supt legile lui Dumnezeu =i ale g`ndirei, se pare adesea un repaos, o stare,]n calea progresului, un pas]napoi, o oscila\ie istoric[; dar mai adesea suferin\a este un bold mai mult c[tre perfec\ionare =i din excesul r[ului iese binele.

„Mar=ul general al omenirei, zice]nva\atul istoric Cantu,]n c[ile ce providen\a preg[te=te, aduce acele minunate re]nnoiri ce se fac pe p[m`nt =i scot binele din r[u. Dar Dumnezeu este r[bd[tor, c[ci este etern,]n vreme ce omul, care simte traiul s[u scurt, ar dori ca tot lucru s[se]ndeplineasc[ ]n acest moment iute,]n care el vine ca s[sufere, s[expieze, s[se amelioreze =i s[moar[. A=a, astronomul ar dori ca cursul Uranului s[se pripeasc[, ca astfel fenomenele sale reproduc`ndu-se, s[confirmeze adev[rul calcurilor sale. Ignorantul numai crede c[o comet[este accidental[, fiindc[nu vine]n fiecare an. Via\a adevarat[se]ntemeiaz[ ]n lucrarea lui Dumnezeu asupra zidirilor sale =i a omenirei colective asupra fiec[rui om]n parte,]n unirea materiei cu spiritul, al lui *eu* cu lumea din afar[; pentru aceea Pascal zicea ca «toate p[r\ile lumei sunt l[n\uite]ntr-astfel de chip, c[este peste putin\[d-a cunoa=te una f[r[celelalte =i f[r[totul». Mintea,]n[l\`ndu-se prin umilin\[, =tie observa cu confiin\[ =i respect c[r[rile divine; ea poate mult, c[ci cunoa=te c`t poate, =i]n loc d-a-=i risipi puterile]mpotriva unor stavile nebiruite, ea le concentreaz[ ]n drepte hotare =i astfel se face ajut[torul providen\ei.“

II

Dac[fiecare na\ie are o misie evanghelic[a]mplini pe p[m`nt, s[ cercet[m =i s[ ]ntreb[m =i pe aceast[ na\ie rom`n[, at`t doritoare ast[zi de via\[, ce a f[cut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, at`t]n s`nul s[u, c`t =i]n omenire? Istoria, lumea are drept a-i cere aceast[seam[: c[ci nu trebuie a uita c[, cu toat[sfin\enia dreptului s[u, ast[zi nu e destul ca o na\ie s[-=i aib[un loc pe carta lumei, sau s[-=i reclameze acest loc =i libertatea sa]n numele suvenirelor istorice; ca dreptul s[u s[ajung[a fi respectat =i recunoscut de celelalte

na\ii, trebuie]nc[ca ea s[poat[dovedi folosul ce a adus =i poate aduce lumei, trebuie s[arate formula]n\eleg`toare =i so\ial[ce ea reprezenteaz[ ]n marea carte a]n\elegerii =i a istoriei omenirei.

S[arunc[m dar o ochire asupra trecutului acestei na\ii rom`ne =i s[ vedem ce a f[cut ]n aceste 18 secole de c`nd se afl[statornicit[ ]n p[m`ntul s[u. Aceast[ochire ne va da]n\elegerea revolu\iilor ei de fa\[=i a revolu\iilor ei viitoare.

III

Adus[de marele Traian]n Dacia dup[nimicirea locuitorilor ei, favorizat[de]mp[ra\ii urm[tori, de care at`rna d-a dreptul aceast[\ar[, colonia roman[,]n vreme de 160 ani ajunse]ntr-o stare foarte]nfloritoare =i una din cele mai frumoase provin\e ale]ntinsei]mp[r[\ii romane. Mai mult de 70 cet[\i,]mpreunate cu drumuri minunate a=ternute cu piatr[, basilicele, templurile, amfiteatrele, b[ile, apeductele, ale c[[ror] ruine inc[se g[sesc, ne-o dovedesc]ndestul. Dar al[turi cu aceast[mare civiliza\ie material[, dou[rele mari care mistuia]mp[r[\ia =i care]i preg[ti c[derea: robia =i proprietatea cea mare trebuir[a produce =i]n noua colonie relele lor,]nghi\ind cu]ncetul propriet[\ile mici, ce fiecare colon dob`ndise la]nceput, =i substituind robii la oamenii liberi.

Os[te]nit[de at`tea rele ce o rodea,]ntinsa]mp[r[\ie roman[trebui s[caz[. Unitatea fals[la care ea supuse prin sil[lumea trebui s[se sfarme ca s[dea loc la organizarea progresiv[a unei unit[\i mai adev[rate, produs[prin armonia na\ionalit[\ilor libere. Dumnezeu atunci, ca s[schimbe fa\a lumei vechi =i s-o]ntinereasc[,]mpinse potoape de na\ii barbare asupr[-i.

IV

A=ezat[la por\ile]mp[r[\iei =i]n trec[toarea barbarilor, Dacia noastr[mai mult de 8 secoli]i v`zu trec`nd =i retrec`nd pe p[m`ntul s[u. Colonii romani din aceast[\ar[nu pregetar[a ap[ra cu b[rb[\ie

\ara lor =i chiar]mp[r[\ia ce]i p[r[sise. +i c`nd se v[zur[ cople=i\i de num[rul du=manilor, ei se traser[ ]n Mun\ii Carpa\i, unde ]=i p[strar[ na\ionalitatea =i independen\a lor. Chiar ]n acele vremi furtunoase =i nenorocite, romanii Daciei nu uitar[ c[ au o misie ]n omenire. Prin rela\iile lor cu barbarii, ei introduser[ ]ntre d`n=ii cele dint`i cuno=tin\e de agricultur[, artele folositoare =i cuviin\ele vie\ii civilizate. +i prin leg[turile de interes =i comerciu, ei schimbar[s[lb[t[cia =i dusm[nia lor asupra imperiului roman]ntr-o prietenie folositoare, =i sili pe barbari a c[uta a se statornici =i a se civiliza.[1] Pe la 865, bulgarii, popor finez, prin romanii din Dacia nou[primesc religia cre=tin[=i]mpreun[ ]nfr[\i\i]ntemeiar[un stat puternic, aleg`ndu-=i regi dintre rom`ni. Pe la]nceputul secolului [al] XI[-lea], acest regat, c[z`nd ]n turbur[ri civile, se subjug[ de Vasilie II, ]mp[ratul Orientului, =i r[mase supt puterea grecilor p`n[la al XII[-lea] secol, c`nd el re]nvie mai puternic supt fra\ii rom`ni Petru, Asan =i Ioan =i, dup[o existen\[glorioas[de doi secoli, c[zu la 1392 supt turci.

Romanii din Dacia veche, c`nd putur[ r[sufla de barbari, ie=ind din azilurile lor, ]ntemeiar[ deosebite staturi mici, pe la secolul al X[-lea] =i [al] XI[-lea], care ]n secolul al XIII[-lea] =i [al] XIV[-lea], se contopir[ printr-o mi=care de unitate ]n dou[ staturi neat`rnate, a |[rii Rom`ne=ti =i a Moldaviei.

Cu]ntemeierea acestor state, evolu\iile istoriei rom`nilor se fac mai l[murite, via\a lor ne este mai bine cunoscut[.

V

}n cea dint`i epoc[ a ]ntemeierii principatelor |[rii Rom`ne=ti (1290) =i a Moldovei (1356), care cuprinde tot secolul [al] XIV[-lea] (de la 1290—1418), vedem aceste state mai]nt`i amenin\ate ]n na\ionalitate =i existen\a lor politic[ c`nd de unguri, c`nd de poloni. Dup[ mai multe lupte ]ndelungate, aceste preten\ii cad zdrobite de vitejia rom`nior. }n aceste r[zboaie ei se preg[tesc ca]ntr-o [=coal[] pentru alte lupte mai mari ce]i a=teapt[, cu o na\ie =i mai barbar[, =i mai puternic[: turcii osmani, care pe la [1360] n[v[lesc]n Europa =i

amenin\[a o cuceri. }nc[din anul [1370], Ladislav-Vv. al |[rii Rom`ne=ti se opune acestor barbari =i se ]ncearc[ a pune stavil[ furiei lor de cuprinderi. O lupt[ care trebuia s[ \ie mai patru secoli ]ncepu atunci, lupt[ ]n care rom`nii v[rsar[=iroaie de s`nge =i se jertfir[ ca ni=te martiri pentru ap[rarea civiliza\iei ]n contra barbariei. }mp[r[\ia rom`no-bulgar[cade supt izbirile turcilor (1392). Mircea cel B[tr`n, unul din cei mai mari =i mai vesti\i voievozi ai no=tri, reclam[ de la turci aceast[ mo=tenire; el voie=te a ]ntrupa toat[ rom`nimea]ntr-un singur stat =i caut[[a dob`ndi] Bulgaria =i Moldova. Acum ]nt`ia=i dat[vedem ideea de unitate a se ar[ta, idee care va fi idealul secolilor viitoare =i a tuturor voievozilor no=tri cei mari. Strivit]ns[ ]ntre unguri =i turci, Mircea este silit a p[r[si o parte din concuistele sale =i a primi inc[=i suzeranitatea Por\ii.

Tratatul ce el]ncheie cu Baiazet la 1393 asigureaz[rom`nilor drepturile urm[toare:

l. Dreptul d-a profesa nesup[ra\i religia lor, d-a-=i alege voievozii =i d-a se c`rmui independent, dup[legile lor.

2. Dreptul d-a face r[zboi sau pace.

}ndatorirea rom`nilor c[tre turci st[ ]ntr-un u=ure tribut anual de 3 000 bani ro=ii.

}n Moldova, Alexandru cel Mare, ce domnea]n aceast[vreme nesup[rat]nc[de turci, ap[r[vitejeste independin\a \[rii sale de c[tre poloni =i le r[pe=te Pocu\ia, care mai un secol r[m`ne]ntrupat[cu Moldova.

Cu ace=ti mari domni, Mircea =i Alexandru, se]ncheie aceast[epoc[. Ei completar[institu\iile \[rii lor.

S[arunc[m o privire asupra acestora, c[ci organiza\ia dinl[untru a societ[\ii singur[ne poate explica evolu\iile istorice prin care na\ia rom`n[trecu.

VI

Domnul, ales]n |ara Rom`neasc[, mo=tenitor ]n Moldova, c`rmuia \ara]mpreun[cu un sfat de 12 boieri,]ntocmit]n |ara Rom`neasc[ de Negru-Vv. Orice act ]nsemnat al c`rmuirei, precum

=i orice danie, trebuia s[fie f[cut cu]nvoirea sfatului =i suscris de d`nsul. Puterea d-a face legi, d-a scoate d[jdii st[ ]n *Adunarea* sau *Soborul a toat[ \ara*. Originea acestor adun[ri izvor[=te din municipalit[\ile romane =i din soboarele go\ilor, care, ]n lunga petrecere a lor ]n Dacia, l[sar[ multe urme =i obiceiuri ]ntre rom`ni. Aceste adun[ri se convocau de domn pentru facerea legilor, pentru or`nduirea d[jdiilor, pentru a hot[r] r[zboi sau pace. C`nd tronul era vacant, atunci mitropolitul le convoca pentru alegerea domnului. Ele judeca asemenea]n pricinile de vini mari politice, ca Camerele Lorzilor =i a Pairilor]n Englitera =i Francia. Aceste adun[ri se compunea:

1. Clirosul, adec[mitropolitul ca prezident, episcopii =i egumenii monastirilor;
2. De boieri, at`t cei din slujb[ c`t =i cei din afar[;
3. De deputa\ii breslelor.

Clirosul, ca =i monastirile, n-avea privelegiuri deosebite la]nceput =i era cu totul supt jurisdic\ia statului.

Boierii era slujba=ii \[rii, adec[capii puterii armatei, fiind \ara organizat[ost[=e=te, nu era o clas[nobiliar[, ca]n Europa. Ei n-avea nobilimea feodal[, [de] concuist[, de origine, nici dreptul d-a fi singuri proprietari de p[m`nt, d-a mo=teni titluri =i slujbe, d-a fi deosebi\i de legea comun[ pentru to\i. Aceste principe, care singure constituiaz[ casta nobiliar[, n-au fost niciodat[ recunoscute ]n \[rile noastre. Totdauna, tot rom`nu a avut dreptul a se face proprietar de p[m`nt =i a ocupa slujbele statului; titlurile n-au fost dec`t pe via\[, f[r[a l[sa drept la urma=i. Titluri nu era la]nceput, c[ci nu se da deosebit, ci reprezenta numai numirea func\iilor. Boierii, ca to\i or[=enii, se numea *jupani*, adec[cet[\eni. Legea politic[, civil[, ca =i criminal[a fost aceea=i pentru to\i. O singur[deosebire se ivi mai t`rziu ]n legisla\ia criminal[. Se hot[r] ca boierul c[zut ]n vin[ s[ se sp`nzure mai sus cu un cot dec`t s[racul. }n urm[ se suprim[ aceast[ os`nd[detot pentru boieri.

Breslele se alc[tuia de oarecare slujba=i mai mici ai \[rii =i de deosebitele categorii a burgeosiei, locuitorilor din ora=e =i a mo=nenilor =i oamenilor liberi.

Ora=ele ce]=i dob`ndir[ =i ]=i p[strar[ libertatea lor, constituindu-se pe principul comunal, se oc`rmuia de o magistratur[aleas[pe fiecare an =i compus[de un jude\ =i 12 p`rgari.

|ara ia o organiza\ie ost[=easc[=i o centraliza\ie puternic[. Jude\ele se dau supt comanda unui c[pitan, care une=te]n m`na lui puterea administrativ[, judecatoreasc[ =i ost[=easc[. Organizarea armatei permanente, a mili\iei =i a Landsturmului face din tot rom`nul un soldat la nevoie, =i singur[p[streaz[independen\a amenin\at[de streini.

Dac[vom trece la organiza\ia economic[a \[rii, g[sim pe cei mai mul\i locuitori mo=neni sau rezema=i, adec[liberi =i cu propriet[\ile lor. Dar l`ng[ d`n=ii proprietari mari, pe care se afl[locuitori serfi, robi ai p[m`ntului, c[ci ]n urma n[v[lirei barbarilor, robii romani se transformar[ pretutindinea ]n robi ai p[m`ntului. }ntocmai dup[[cum]]n Europa se obi=nuise a se da acestor serfi numirea de romani, a=a =i la noi servagiul fu numit *rum`nie* =i *vecin[tate*, c[ci proprietarii din |ara de Jos, unde mai cu seam[ era propriet[\ile mari, ]=i adusese colonii din |ara de Sus =i din rom`nii din \[rile vecine. Robia complet[a acestora veni foarte t`rziu, c[ci la ]nceput st[p`nul p[m`ntului f[cuse 3 p[r\i din p[m`ntul s[u, din care dou[le]mp[r\i]n p[r\i mici pe la coloni=ti =i cealalt[fu cultivat[de ace=tia]n folosul st[p`nului, prin mijlocul *cl[cii*, adec[ a unui num[r de zile de lucru. Robia complet[ a lor veni ]ns[ foarte t`rziu, c[ci p[n[ ]n secolul al XVII[lea] ei putea a se muta de la o mo=ie la alta, pl[tind *g[leata de ie=ire*.

D[jdiile era a=ezate pe to\i deopotriv[.

Acestea sunt liniile principale ale constitu\iei \[rii pe la]nceputul secolului al XIV[-lea]. Idealul ce rom`nii gonir[ ]n organiza\ia lor era *egalitatea* ]n drepturi =i ]n stare. Dar ]n aceast[ organizare era vi\iuri, vi\iuri izvor`te din ideile feodale ale timpului =i care fu pricina zdrobirii acestei constitu\ii. }n aceast[republic[r[zboinic[se afl[, de=i slabe la]nceput, elemente so\iale, monarhic, aristocratic =i democratic. Puterea public[nu era delegat[vremelnice=te de popor unor ale=i ai s[i, dar se afla din drept]n m`na capilor r[zboinici ai \[rii. Era fire=te ca ace=ti capi, care concentra ]n m`na lor puterea politic[=i militar[a \[rii, s[ia o preponderen\[

deosebit[asupra claselor de r`nd. Lipsa de comerciu ned`nd o dezvoltare st[rii de mijloc, ea, ca =i poporul, se afla slab[ ]n privin\a boierilor =i, dup[organiza\ia militar[a \[rii,]n dependen\[de un soldat c[tre =eful s[u. At`t boierii ]n slujbe, c`t =i cei din afar[de slujbe, maz`lii, fiind din drept membri ai adun[rilor, acestea ajung`nd prea numeroase...*

Boierii dar,]mpreun[cu cleru, c[utar[mereu a se constitua]ntr-o cast[, dob`ndindu-=i privilege, =i a concentra toate drepturile ]n m`na lor. Asemenea =i prin propriet[\ile lor mari, a absorbi propriet[\ile mici. Domnii, ce reprezenta principul monarhic, favoriza\i prin centralizarea statului, c[utar[mereu a-=i]ntemeia puterea lor despotic[asupra boierilor rezema\i pe elementul popular =i a se face independen\i de d`n=ii, constituindu-se ereditari. Lupta dar trebuia s[ ]nceap[ ]ntre aceste trei elemente opozite =i vr[jma=e. }nceput[ ]nc[ din al XIV[-lea secol], ea continua ]n al XV[-lea] =i al XVI[-lea]. Dobor`nd]nt`i elementul monarhic, aristocra\ia dobor]]n urm[=i elementul popular =i, dup[aceste dou[ruine, ostenit[, c[zu =i ea zdrobit[supt o burgeosie strein[, supt fanario\i.

VII

Istoria noastr[n-a fost, sau a fost r[u scris[p`n[ acum. }n luptele =i revolu\iile dinl[untru, care au umplut secolul al XV[-lea] =i [al] XVI[-lea], istoricii no=tri n-au v[zut dec`t ni=te lupte de pretenden\i la tron, iar n-au vazut principul =i interesele ce fiecare pretendent reprezenta. }ntr-un stat organizat ca al nostru, unde nici o familie n-avea dreptul de st[p`nire, chestia dinastic[ nu putea avea loc dup[ cum s-a presupus de istorici. }ndat[ dup[ moartea lui Mircea I, partidele ]n care \ara era ]mp[r\it[ ]ncepur[ lupta ]ntre d`nsele, fiecare pun`ndu-se supt unul din fiii s[i. Turcii =i ungurii g[sir[ prilej a se amesteca ]ntre deosebitele partide, sus\in`nd c`nd pe una, c`nd pe alta, =i a c[lca libertatea

---

* Sf`rsitul frazei t[iat]n original: „oamenii din st[rile de jos nu fur[primi\i]n mare num[r“ (n. ed.).

na\iei. Puterea domnilor]ns[, ajutat[de elementul democratic, ie=i biruitoare din aceste lupte]ntre du=manii dinl[untru =i cei din afar[. Vlad Dracula-Vv. \inu sus =i puternic fr`nele guvernului, dob`ndind o glorie nemuritoare]n luptele cu turcii =i zdrobind aristocra\ia. |epe= urmeaz[ ]nainte =i mai puternic pe calea sa; c-o asprime tiranic[, dar dreapt[, el nimicnice=te fac\iile dinl[untru =i respinge nenum[ratele oarde turce=ti ce Mahomet II conducea asupra rom`nilor. Silit mai t`rziu de nevoi, el]ncheie un tratat cu turcii la 1460, care p[streaz[stipula\iile celui de la 1393, urc`nd tributul la 10 mii galbeni =i recunosc`nd suzeranitatea sau suprema\ia nominal[. Acest tratat]nc[=i ast[zi formeaz[dreptul public al \[rii sau, cum se nume=te acum, capitula\iile ei cu Poarta. Aristocra\ia se arunc[ ]n bra\ele turcilor =i izbuti a goni din \ar[pe energicul domn, =i partida domnilor]n bra\ele ungurilor. Poporul mai adesea r[m`nea indiferent ]ntr-aceste lupte, p`n[c`nd vedea libertatea amenin\at[de vrajma=ii din afar[; atunci alerga la apar[rea \[rii supt steagul domnului. Adesea ocrotit de domn, el]ns[era slab c[tre celelalte partide, c[ci to\i capii ce ie=ea din popor intra, fire=te, =i se identifica cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative]ntre ambele principe, continu[p`n[ la Radul cel Mare [1495—1508], care se ]ncerc[ de o politic[ de concilia\ie, f[r[ a izbuti. El cerc[ atunci a balansa puterea boierilor, d`nd putere clerului, dar, revolu\ion`nd organiza\ia democratic[ a clerului =i f[c`ndu-l un corp privilegiat,]i crea interese conforme cu ale boierilor =i]i dete un auxiliar. Radu cel Mare [fu] dar un sprijin puternic al aristocra\iei.

Cu acest domn se]ncheie aceast[epoc[.

}n Moldova, asemenea, dup[moartea lui Alexandru cel Mare, boierii caut[a dobor] puterea domnilor, constituat[acolo =i mai tare pe principul ereditar. Polonii se amestec[ ]n ambele partide, cu scop d-a domina =i d-a supune \ara. Din mijlocul acestor sf`=ieri care amenin\a pieire, iese un om puternic, care ]ntoarce spiritul nestatornic al partidelor c[tre du=manii dinafar[. Acesta fu +tefan cel Mare. 40 ani de-a pururea c[lare pe c`mpul b[t[liei, el ap[r[voinice=te \ara

=i cre=tin[tatea. Moldavia e atunci]n culmea sa =i trage mirarea lumei. Papa nume=te pe +tefan soldatul lui Hristos... etc.*

+tefan ia proiectul lui Mircea =i caut[a uni \[rile, dar spiritul individual al rom`nilor zdrobe=te]ntreprinderea lui. }ntr-adevar, boierii \[rii... etc... pierderea m[rii...

}n aceste timpuri fra\ii no=tri din Transilvania, de=i Huniad =i fiul s[u c`rmuir[soarta Ungariei, pierd drepturile lor etc...

Dac[acest secol fu pentru rom`ni un secol ]n care ]ncepur[ luptele dinl[untru, dac[ rezulta lui fu stingerea democra\iei, dar fu ]ns[ secolul cel mai glorios, secolul prin care se nemurir[ =i se luptar[ puternic pentru libertate. Cei [mai] mari b[rba\i care produse acest secol ]n omenire fu rom`ni. Dracula Vv., Vlad |epe=, Ioan Huniad =i fiul s[u Matia= =i,]n sf`r=it, +tefan cel Mare plan[ asupra acestui secol glorios...etc... Boierii \[rii, recrut`ndu-se tot mereu din elementul popular, desf[=ur[, pe l`ng[dorin\a d-a constitua libertatea lor asupra tronului, o vitejie rar[ ]mpotriva vr[jma=ilor din afar[...etc...

Dar, izol`ndu-se de popor]ncet cu]ncet, fac pe acesta apatic. |ara sl[be=te =i turcii]ndr[znesc mai mult =i,]n secolul [urm[tor], cade cu totul supt domnirea lor.

VIII

Dup[moartea lui +tefan Vv.,]n Moldova, Bogdan, fiul s[u, =i Petru Rare= calc[pe pasurile lui, \in cu str[=nicie lini=tea]nl[untru =i ap[r[=i]ntind hotarele \[rii de du=manii din afar[. Dar, presura\i de d`n=ii, ei caut[ de se ]nvoiesc de bun[voie cu cel mai puternic, cu turcii, cu condi\ii ]nc[ mai favorabile dec`t muntenii. Dar boierii caut[a zdrobi puterea domnilor; ca s[izbuteasc[, nu se ap[r[nici de asasinat, nici de tr[dare, se aliaz[cu turcii =i izbutesc a lua preponderen\a total[ ]n \ar[=i a face tronul electiv =i cu totul]n dispozi\ia lor. |ara

---

* Ceea ce urmeaz[de aici p`n[ la sf`r=itul introducerii nu este o redactare definitiv[a lui B[lcescu, pe alocuri avem de-a face numai cu enun\area ideilor ce trebuiau dezvoltate. Asemenea situa\ii mai]nt`lnim =i pe parcursul lucr[rii (n. ed.).

cade]n grozave sf`=ieri =i abuzuri. L[pu=neanu r[zbun[crud \ara asupra boierilor.

}n aceste sf`=ieri, ni=te v`nturatici streini, favoriza\i de popor]n ur[asupra boierilor, iau puterea. Despot voieste a civiliza... etc.

Unul din ace=tia, Ion-Vod[, caut[a se rezema]n contra boierilor =i a turcilor, declar`nd r[zboi acestora. Tr[dat, el cade glorios ]n lupt[. |ara cade atunci cu totul supt puterea turcilor =i ]n prada lor, care r[pe=te p`n[=i dreptul d-a-=i alege domni =i ace=tia ajung mai pu\in de un pa=[.

}n |ara Rom[neasc[, dup[Radu cel Mare, [Mihnea] ia cu putere,]n\elepciune =i patriotism c`rma \[rii; dar boierii nu-l pot suferi =i, av`nd]n capul lor pe Basarabe=ti sau P`rvule=ti, numi\i astfel dup[ banul P`rvu, izbutesc, prin ajutorul turcilor, a-l dep[rta, ba]nc[a-l =i ucide]n Ardeal, unde se tr[sese. P`rvule=tii numesc pe Vl[ducu domn, dar v[z`nd pe acesta c[voie=te a se libera de epitropia lor,]l ucid =i dau puterea unuia dintr-]n=ii, Neagoe Basarab. Bun, bl`nd, acest domn face pe popor a ierta triumful boierilor, dar el dezvolt[=i mai mult privilegiurile boierilor =i clerului. El robe=te o mare parte a \[rii monastirilur =i o mare parte a monastirilor la metoa=ele streine grece=ti. Dup[moartea lui, partidele se r[scoal[; fiecare]=i nume=te un domn =i turcii intervin cu mult[ ]ndem`nare, pun m`na pe \ar[=i o declar[pa=al`c. Aceast[ izbire de=tept[ pe rom`ni, primejdia]i uni =i, supt Radu de la Afuma\i, se lupt[pentru drepturile na\ionale =i triumfar[.

De la moartea acestui domn, 1552—1592, lupta aceasta continu[cu deosebite alternative. Poarta]ncepu a numi singur[domni. Tributul se m[ri nem[surat; d[jdiile asemenea; \ara ajunsese]ntr-o tic[lo=ie =i mergea cu pa=i [repezi] spre o ruinare total[, c`nd bra\ul de fier al lui Mihai o opri la marginea pr[p[stiei. Spiritul =i individualitatea na\iei se intrup[ ]ntr-]nsul... etc. Lupta pentru independen\[ re]ncepu cu glorie. Dup[ ce asta se asigur[, Mihai ]ntreprinde unirea rom`nilor. Mai norocit dec`t +tefan, el izbute=te, dar cade ]n aceasta, ]nt`mpin`nd vr[jm[=ia Austriei, care scoal[ pe unguri ]mpotriva rom`nilor. Aceste na\ii generoase, c[rora at`te interese le opune]ndatorin\a d-a tr[i fr[\e=te]mpreun[, se zdrobe=te una pe alta]n folosul Austriei.

Mihai cade ucis ho\e=te de austriaci =i cu d`nsul cade =i puterea rom`nilor =i speran\ele ce cre=tin[tatea =i toate na\iile Orientului pusese]n rom`ni, care]l numea steaua lor de la r[s[rit.

}n toate aceste dou[secole, rom`nii se arat[ vrednici de d`n=ii =i de misia lor. Clasa boierilor mai cu seam[,]ntinerit[tot mereu prin elementul energic ce ie=ea din popor =i se absorbea]ntr-]nsa, f[cu \[rii =i omenirei slujbe mari. Viteaz[, roditoare]n fapte eroice,]n exemple sublime de jertfire, ea reprezint[simtimentul r[zboinic al na\iei =i ud[cu s`ngele s[u laurile patriei. Na\ia]n care simtimentu prevaleaz[, dac[nu sluje=te omenirei prin dezvoltarea min\ii, ca francezii, englezii =i nem\ii, dar prin lucrare, prin j[rtfire]i egaleaz[=i]i]ntrec =i le d[repaosul d-a lucra. Astfel Dumnezeu]mparte func\iile]ntre na\ii =i, prin lucrare comun[, omenirea se des[v`r=e=te.

De la]nceputul secolului al XV[-lea], lupta]ncepuse]ntre principiul libert[\ii, care voia a m[rgini puterea prin\ilor, =i principiul autorit[\ii, care voia a o]nt[ri.

Ajuta\i adesea de principiul popular ce ei reprezenta, libertatea birui pe la cap[tul acestui secol, dar boierii biruitori f[cur[din aceast[libertate un privilegiu al lor. Ei c[utar[a se forma]n cast[privilegiat[, a-=i]ntemeia puterea =i fericirea lor pe robirea gloatelor. Izvor`t[ din popor, iar nu din principiul concuistei, ea nu putea a se constitui pe bazele aristocra\iei feodale europene; ea nu putu ]n drept viola egalitatea; ea ]=i m[rgini dar ac\ia sa ]n r`nduiala economic[. A]nghi\i propriet[\ile cele mici, concentr`ndu-le ]n propriet[\i mari, a r[pi deodat[ cu proprietatea =i libertatea individual[ a \[ranilor, pref[c`ndu-i]n serfi, a dob`ndi dreptul de a se scuti de cele mai multe d[jdii, asta fu \inta ei. Astfel, prin reformarea legilor economice ale \[rii, o \ar[ ]ntreag[ajunsese roab[unor particulari.

}n Europa aceast[lupt[fu c`=tigat[ =i despotismul regilor fu un mare principiu de unitate =i de conserva\ie, ]n vreme ce la noi izb`nda aristocra\iei aduse sl[biciunea statului cu sl[biciunea puterii. Dou[chipuri sunt d-a avea un guvern puternic. Trebuie sau ca principiul, autoritatea ce el reprezint[s[-=i aib[izvorul de sus, sau de jos, din popor;]ntr-un cuv`nt, nu este dec`t dou[guverne puternice: despo-

tismul =i democra\ia. Orice principiu intermediar este un principiu de sl[biciune. Despotismul totdauna a fost =i este peste putin\[ ]ntre rom`ni, nu numai c[ci respectul c[tre cel mare [precump[ne=te], ci c[ci sunt o na\ie foarte nobil[, care nu putu suferi alt guvern dec`t cel]ntemeiat pe caracterul na\ional, cel care organizeaz[egalitatea, adec[democra\ia.

La sf`r=itul acestui secol robia ajunse complet[, Mihai Vv., silit de aristocra\i, f[cu acel a=ez[m`nt ca fiecare \[ran, p-a cui mo=ie se va fi afl`nd, s[ r[m`ie rob ve=nic. De atunci robia fu complet[... etc. (ca]n art. din [*Magazin istoric pentru Dacia*]. Clasa r[zboinicilor se]ntemeiaz[dasupra muncitorilor. Aceast[f[r[delege a boierilor fu espiat[cu pierderea \[rii. Os`nda o urma de aproape. So\ietatea ]ntreag[ se alc[tuie=te pe un =ir de privilegiuri =i clase, fiecare clas[ are privilegiuri deosebite; fiecare individ are privilegiu: ]ntins e=afodaj de tiranii superposate una asupra alteia =i toate ap[s`nd poporul, pe \[ranul muncitor...

Cine va veni s[zdrobeasc[aceast[clas[apostat[care, ie=ind din s`nul poporului, robi pe fra\ii =i p[rin\ii lor =i care oc[ra omenirea? Iat[-i c[sosesc; sunt =i ei ni=te robi =i, pentru ca pedeapsa =i ru=inea s[fie =i mai mare, sunt ni=te robi streini.

IX

Ce sunt ace=ti streini care vin s[revolu\ioneze =i [s[] schimbe soarta unei na\ii]ntregi? Cum ni=te streini pot ei dobor] o so\ietate puternic]ntemeiat[? Ce principiu, ce interes vital al so\iet[\ii reprezenteaz[? Prin ce lupte, prin ce mijloace ajung la putere =i la a domni asupra rom`nilor?

Dup[c[derea imperiului Orientului]ntreg supt puterea turcilor, mul\i greci din Constantinopol =i Rumelia]=i c[utar[o sc[pare]n principate, care se bucura de libertate. S[raci, ei se apucar[de nego\ul m[runt =i de industrie.[2] Ei ajung a lua astfel]n m`n[ toat[ industria =i comer\ul \[rii =i a alc[tui o burghezie bogat[. }mbog[\indu-se, se ]nsor cu p[m`ntence, dob`ndesc astfel drepturi =i

]ncap]n boierii. Ei se]nal\[la putere, dup[cum s-a]n[l\at burgherii]n Europa. Se fac ap[r[torii poporului[3]]mpotriva ap[s[rii aristocra\ilor =i caut[a le dobor] privilegiurile. Astfel]=i fac partida puternic[ ]n \ar[=i]ncep lupta]n contra boierilor p[m`nteni. R[i, intrigan\i etc. (tablou de d`n=ii); ei n-au dec`t o \int[ fiscal[. Vor s[ doboare toate privilegiurile, s[ pun[ m`na pe stat, s[emancipeze pe \[rani de boieri, ca s[-i poat[despuia ei]n numele statului. Dar poporul nu-i cunoa=te; vede c[ei sunt vr[jma=ii boierilor ce]i tiraniza =i]i reaz[m[.

}nc[din vremea lui Mihai Vv., grecii se f[cuser[nesuferi\i p[m`ntenilor. Aceea ce ni se dovede=te... etc... (dup[*Magazin*)... }n Moldova...

Domnia lui Br[ncoveanu mai pre larg... el reprezenteaz[spiritul boierilor... Aristocra\ia nu mai reprezenta nimic, pierduse virtu\ile militare, se corupsese. Despuierile poporului cu birurile; stricarea armatei spre a face cl[ca=i etc.

Caz[dar aceast[aristocra\ie infam[! Vie fanario\ii, care s[r[zbune suferin\ele poporului. +i oric`t de r[u ar aduce ei \[rii, c`nd poporul va vedea c[misia lor de zdrobire s-a sf`r=it, va =ti a-i m[tura din \ar[ =i na\ionalitatea va ie=i biruitoare, mai frumoas[ =i mai puternic[! Dup[ moartea lui Mihai, Radu +erban r[zbun[ viteje=te pe rom`ni asupra ungurilor =i moldovenii, supt Tom=a, pedepsesc pe poloni, care, protec\ion`nd pe Movile=ti, se ]ncearc[ a-=i redob`ndi influen\a asupra Moldaviei. Aceste lupte sl[besc puterea =i a rom`nilor, =i a ungurilor, =i a polonilor, =i le preg[te=te comuna nenorocire.

Radu Mihnea al X[-lea] se urc[pe tron la 1611. El fu cel dint`i domn care veni ]n scaun ]nso\it de o mul\ime de greci. Boierii p[m`nteni se tulbur[l-aceast[vedere =i la neor`nduielile grecilor =i formeaz[ comploturi ]mpotriva lor =i a domnului. Stolnicul Bercan de la M[r[cineni se pune ]n capul acestor comploturi, dar capul [lui] =i cu al so\ilor s[i cad supt securea g`dei =i o lupt[ ]nver=unat[, care \inu dou[secole,]ncepu atunci]ntre greci =i boieri. Cinci ani dup-aceea, vestitul paharnicu Lupu =i c[pitanul Buzdugan prad[=i m[cel[re=te pe to\i grecii din \ar[. Dar supt domniile urm[toare, de la 1618—1631, grecii, favoriza\i iar[=i, se]nmul\ir[=i cautar[a-=i

r[zbuna. Boierimea atunci,]n desperan\[, se revolt[. }n zadar Leon-Vv., la 1631, izgone=te pe to\i grecii din \ar[, c[ci era prea t`rziu. Boierii izbutesc a alege domn pe Matei Basarab, capul partidei boierilor. Tot atunci]n Moldova, boierii, ajutora\i de popor, gonesc pe greci =i [pe] Alexandru-Vv. Ilia= =i Vasile Lupul se nume=te domn. Dorin\a de unire a \[rilor aprinde din nenorocire un rezbel crud]ntre ambele \[ri surori =i preg[te=te sl[biciunea lor. Supt impresia uneltirilor grecilor d-a dezna\ionaliza pe rom`ni, Matei =i Vasile caut[ a ]ntemeia puternic na\ionalitatea; limba rom`neasc[se introduce]n =coli, biserici =i administra\ii; =coli se ridic[, tipografii se]ntemeiaz[=i \[rile se doteaz[de o condic[de legi. Din nenorocire, interesul egoist al boierilor]i f[cu sa uite interesul na\ional. }n loc d-a u=ura pe popor, ei]i]mpov[rar[cu d[jdii =i condica nou[ ]nt[re=te =i mai mult robia. Poporul sufer[=i strig[; armata se revolt[=i \ara cade]n cea mai groaznic[anarhie militar[. Costandin Basarab izbute=te prin ajutorul strein a stinge anarhia, desf[c`nd armata =i sl[bind \ara.

Un grec, Mihnea-Vv., se urc[atunci pe tron, la 1658, =i r[zbun[cumplit purtarea cea neomenoas[a boierilor c[tre popor. }n domnia acestuia, a lui George =i Grigore Ghica =i a lui Radu Leon, grecii se]nmul\esc iara=i]n \ar[=i cu d`n=ii =i suferin\ele ei. La 1669, boierii, ajutora\i de popor, se ridic[ din nou asupra grecilor =i izbutesc a-i goni din \ar[ =i a dob`ndi un domn ales de d`n=ii, dar pentru scurt timp, c[ci la 1672, cu Grigore Ghica =i]n urm[cu Duca-Vv., grecii iar[=i se re]ntoarser[.

}n Moldova,]n acest an, boierii, supt comanda H`nce=tilor, caut[ a goni pe greci din \ar[ ]mpreun[ cu Duca-Vv., dar sunt birui\i de d`n=ii, cu ajutorul turcilor. Acest patronaj ce le d[turcii arunc[privirea lor c[tre nem\i =i poloni.

}ns[puterea lor nu \inu mult. Ajuta\i de turci, boierii izbutesc a numi domn pe +erban Cantacuzino. Supt domnia acestuia =i a lui Br`ncoveanu ]n |ara Rom`neasc[=i a Cantemire=tilor]n Moldova, intrigile grecilor se precurmar[=i boierii st[p`nir[\ara]n pace de

d`n=ii, ]n vreme mai mult de treizeci ani. Din nenorocire, boierii nu =tiur[ a se folosi de acest timp. }n loc d-a se uni ]ntre d`n=ii spre a se apropia de popor, d-a c[uta a-l ridica p`n[ la d`nsii, ei se izolar[de d`nsul. Corup\i =i degrada\i, ei pierdur[ p`n[=i virtu\ile militare cu care se f[lea odinioar[=i nu mai reprezenta nici unul din simtimentele poporului. Puterea armat[a \[rii,]n domnia Br`ncoveanului, se dezorganizeaz[ ca s[-i fac[ cl[ca=i pe la mo=ii. }n loc d-a c[uta putere ]n popor, ]mpotriva turcilor, ce din ce ]n ce se f[cea mai asupritori, c[lc`nd leg[mintele \[rii, m[rind tributul =i globind-o]n toate chipurile, ei alergar[dup[falsa protec\ie c`nd a nem\ilor, c`nd a ru=ilor. Afar[de aceasta, caracterul lor mobil =i nestatornic b[g[discordia p`n[ =i ]ntre d`n=ii. Odio=i \[rii, b[nui\i turcilor, ei sunt lesne s[pa\i de fanario\i, din care unii, precum Mavrocorda\ii, acum luaser[o mare influen\[pe l`ng[ Poart[, =i astfel capetele celor mai ]nsemnate familii a \[rii cad sub securea turcilor sau sunt silite a sc[pa la ru=i (unde ]mpreun[ cu Cantemir merg s[ concure puternic la civilizarea acestei colosale ]mp[r[\ii, care era ursit[ a at`rna at`t de puternic ]n viitorul nostru) =i la nem\i, =i fanario\ii dob`ndir[pe seam[-le domnirea statornic[a ambelor \[ri.

Ei m[rir[ ]ncai cu demnitate =i curaj, =i istoria, la acest spectacol trist, arunc[un val asupra gre=alelor, crimelor lor, spre a putea da o lacr[m[comp[timitoare cumplitelor lor nenorociri. Acei ce r[m`n]n \ar[ ]ncearc[a se mai lupta =i pier. }ndat[grecii]i doboar[, s[r[cindu-i prin contribu\ii =i confisc[ri =i prin omoruri. Cei mai mul\i se trag la \ar[=i, ruina\i, intr[ ]n popor, de unde ie=iser[, =i ajung]n stare de cl[ca=i.

X*

* Urmarea nescris[(n. ed.)

C a r t e a   I

LIBERTATEA NA|IONAL{

(1593—1595 aprilie)

CUPRINS

I

Deschid sf`nta carte unde se afl[ ]nscris[ gloria Rom`niei, ca s[pun]naintea ochilor fiilor =i c`teva pagini din via\a eroic[ a p[rin\ilor lor. Voi ar[ta acele lupte urie=e pentru libertatea =i unitatea na\ionale, cu care rom`nii, supt pova\a celui mai vestit =i mai mare din voievozii lor,]ncheiar[veacul al XVI[-lea]. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani (1593—1601), dar anii istoriei rom`nilor cei mai avu\i ]n fapte viteje=ti, ]n pilde minunate de jertfire c[tre patrie. Timpuri de aducere aminte glorioas[! timpuri de credin\[ =i de jertfire! c`nd p[rin\ii no=tri, credincio=i sublimi,]ngenucheau pe c`mpul b[t[liilor, cer`nd de la Dumnezeul armatelor laurii biruin\ei sau cununa martirilor, =i astfel]mb[rb[ta\i, ei n[v[leau, unul]mpotriv[a zece, prin mijlocul vr[jma=ilor; =i Dumnezeu le da biruin\[, c[ci el e sprijinitorul pricinilor drepte, c[ci el a l[sat libertatea pentru popoare, =i cei ce se lupt[pentru libertate se lupt[pentru Dumnezeu.

Mo=tenitori a[i] drepturilor pentru p[strarea c[rora p[rin\ii no=tri au luptat at`ta]n veacurile trecute, fie c[aducerea aminte a acelor timpuri eroice s[de=tepte]n noi simtimentul datorin\ei ce avem d-a p[stra =i d-a m[ri pentru viitorime aceast[pre\ioas[mo=tenire.

II

Aron-Vod[domnea]n |ara Moldovei =i Alexandru Bogdan]n |ara Rom`neasc[. Robi tremur`nd]n mijlocul desf[t[rilor, pe un tron cump[rat cu bani, stau ocroti\i,]mpotriva dreptei r[zbun[ri a popo-

rului, de paznici streini, turci =i unguri, pr[da =i chinuia =i]ngrozea o \ar[ce nu =tiau iubi. Mul\ime de ieniceri =i arenda=i turci, de la care ei luaser[bani]n cam[t[pentru cump[rarea domniei,]i]nso\i]n \ar[. Spre a se desp[gubi de banii lor, unii din turci luar[ ]n arend[d[jdiile publice, al\ii umbla cu d[bilarii domne=ti pentru str`ngerea d[jdiilor, al\ii \inea drumurile =i pr[da pe negu\[tori, =i to\i, r[zle\indu-se prin toate unghiurile \[rii, j[cuia =i chinuia pe bie\ii \[rani, despuindu-i de tot ce avea, ru=in`ndu-le muierile =i fetele de fa\[cu d`n=ii =i r[pindu-le [al] zecelea din feciori, spre a-i preg[ti a recruta ienicerimea.[1] }nsu=i boierii =i giup`nesele lor nu era scuti\i de omor =i siluire.

Veni o zi c`nd aceste l[custe s[lbatice nu mai g[sir[ ce pr[da; atunci c[zur[ to\i ]n sarcina domnilor. Aron-Voievod, spre a se putea pl[ti de datornici, izvodi ca de tot omul din \ar[ s[ se dea c`te un bou, =i or`ndui turci spre a str`nge aceast[nou[dajdie, care, lu`nd toate vitele de la cei [ce] avea, spre a ]mplini pentru acei ce nu avea, sleir[ \ara =i de vite, aceste soa\e a muncii \[ranului, de r[maser[ oamenii f[r[ a avea cu ce se hr[ni.[2] Mult mai mare, de se poate, era asuprirea ]n |ara Rom`neasc[, unde domnul, silit fiind a pl[ti o dob`nd[ grea la creditorii turci, ce nu mai avea ce j[cui, urc[ datoriile unei \[ri sleit[ cu totul la suma peste m[sur[ de mare de 10 povoare de aur.[3] To\i boierii |[rii Rom`ne=ti care sc[paser[de moarte =i pribegie =i a c[ror inim[ofta dup[libertate, s`ngera pentru suferin\ele \[rii,]ncepur[a se aduna, a se sf[tui.

Dup[revolta nenorocit[din Moldova a orheienilor =i a sorocenilor]mpotriva lui Aron, ne]ndr[znind a se bizui singur numai]n sine]n stare[a] de sl[biciune]n care se afla \ara, cugetar[la ajutoare =i protec\iuni streine. Spre aceasta se adresar[la republica Vene\iei, cer`nd protec\ia =i suzeranitatea ei, ca s[ se m`ntuie de turci. Dar egoista republic[, calcul`nd foloasele cum =i pagubele ce i-ar putea veni primind aceast[ propunere, g[si cu cale c[ interesul n-o sloboade a primi a m`ntui o na\ie chinuit[, de la care pu\in c`=tig poate avea.[4]

Dup[ ]njosirea acestui act f[r[izb`nd[, rom`nii v[zur[c[ce le mai ram`ne a face este a c[uta ]nsu=i a se m`ntui =i c[\ara lor a ajuns]ntr-unul din acele minute mari, c`nd o na\ie trebuie s[ piar[, sau, lu`nd

inim[din suferin\[=i desperarea sa chiar, printr-o silin\[mare =i puternic[,]nsu=i s[se m`ntuiasc[. }mprejur[ri favoritoare din afar[nu lipsir[la dorin\a oamenilor, nici oamenii nu lipsir[ ]mprejur[rilor.

III

}n acel timp de chin =i de jale, str[lucea peste Olt,]n Craiova, un b[rbat ales =i vestit =i l[udat prin frumuse\ea trupului s[u, prin virtu\ile lui alese =i felurite, prin credin\a c[tre Dumnezeu, dragostea c[tre patrie,]ng[duiala c[tre cei asemenea, omenia c[tre cei mai de jos, dreptatea c[tre to\i deopotriv[, prin sinceritatea, statornicia =i d[rnicia ce]mpodobea mult l[udatul s[u caracter.[5] Acesta era Mihai, banul Craiovii, fiu al lui P[tra=cu-Vv., care, pentru bl`nde\ea cu care c`rmui \ara de la 15[54 p`n[la 1557], se nume=te *cel Bun*.

Str[lucirea na=terii lui Mihai, sfatul lui cel drept =i priceput, cuv`ntul lui bl`nd =i]mbiel=ugat, iar mai cu seam[faptele cunoscute ale lui]i c`=tig[ inima poporului =i tr`mbi\[nume[le] lui]n toate p[r\ile \[rii. El administra de c`t[va vreme banatul Craiova =i aduse cu ]ncetul aceast[ b[nie ]n starea ei cea veche de neat`rnare administrativ[=i judec[toreasc[=i ost[=easc[, f[r[alt[leg[tur[cu domnia \[rii dec`t plata de un tribut. Astfel, ]n minutul c`nd armata \[rii era dezorganizat[de domnul ce se temea de d`nsa, el ]=i organiz[ un trup de o=tire, prin care \inea ]n fr`n[ ]mpil[rile turcilor =i ocrotea pe supu=ii s[i.

Soarta cea bl`nd[ supt care se afla locuitorii banatului era pizmuit[ de locuitorii de dincoace de Olt =i slujea a glorifica numele lui Mihai ]naintea poporului. El ajunse a fi n[dejdea tuturor, r[zbun[torul at`t de mult dorit =i a=teptat.

VI

Crudul Alexandru-Vod[nu]nt`rzie a se ]nsp[im`nta de acel mare nume al banului Mihai. Vru s[-l piarz[cu orice chip =i, ne]ndr[znind a-l prigoni de fa\[, trimise uciga=i spre a-l prinde =i a-l aduce la Bucure=ti, sau a-l ucide prin tain[. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se g[te=te =i, cu toat[dragostea ce avea pentru d`nsul poporul,

necrez`ndu-se sigur ]n Craiova, fugi spre Constantinopol, unde ]l chemase socrul s[u, vistierul Ion, ce era capichihaia al \[rii.[6] }ns[ prins fiind ]n cale de oamenii lui Alexandru, ce ]l p`ndea, el fu adus]n Bucure=ti, unde, domnul, c[tr[nit de m`nie,]l]nvinov[\i de tr[d[tor =i rebel =i]l]nchise]n pu=c[rie, spre a fi pus la cazn[=i apoi ucis.

Tem`ndu-se ca poporul s[ nu se ridice ]nfuriat =i s[ scape pe prinsul s[u, Alexandru-Vod[ hot[r] a-i grabi moartea. }ntr-o zi ]l scoaser[ din pu=c[rie legat =i ]l pornir[ la locul os`ndei. Mul\imea poporului urm[rea pe os`ndit, trist[, jalnic[ =i t[cut[, v[z`nd c[cea din urm[n[dejde de m`ntuire i se va curma cu capul acelui june b[rbat eroic. }n cale, trec`nd pre l`ng[ Biserica Alb[, pe vremea liturghiei, spun c[ ]l l[sar[ a intra ]n biseric[ =i, rug`ndu-se, se f[g[dui lui sf`ntu Nicolae, fiind hramul, c[ de-l va m`ntui, s[-i fac[m[n[stire]n numele lui, precum a =i facut, de se nume=te acea biseric[acum Mihai-Vod[.[7]

Sosind]n locul unde trebuia a primi moartea, g`dea, cu sat`rul]n m`n[, cu inima crud[, cu ochii s`ngero=i, se aproprie de os`ndit. Dar c`nd a\inte=te ochii asupra jertfei sale, c`nd vede acel trup m[re\, acea c[ut[tur[ s[lbatic[ =i ]ngrozitoare, un tremur groaznic ]l apuc[, ridic[ sat`rul, voie=te a izbi, dar m`na ]i cade, puterile ]i sl[besc, groaza ]l st[p`ne=te =i, tr`ntind la p[m`nt sat`rul, fuge prin mul\imea adunat[ ]mprejur, strig`nd]n gura mare c[el nu]ndr[zne=te a ucide pe acest om. Astfel,]n acele mari timpuri b[tr`ne, un cimbru barbar se]nfior[de vederea m[rea\[a lui Marius =i nu]ndr[zni a ucide pe acel ce zdrobise tot neamul lui.

}n zadar oamenii ce prezida os`nda vrur[ a ]mplini porunca domneasc[; nimeni nu se mai g[si care s[ vrea a lua locul g`dei.

Aceast[ ]nt`mplare minunat[ ]nfior[ mul\imea ca o mi=care electric[. V`zu]ntr-]nsa un semn ceresc, prin care Dumnezeu voia p[strarea acestui om, =i un glas detun[tor de mil[=i iertare sc[p[din pieptul acelei gloate. Boieri =i popor luar[pe os`ndit ]n miliocul lor =i, duc`ndu-se la palat,]naintea voievodului, cerur[iertare. Vr`nd, nevr`nd, domnul fu silit a se]mbl`nzi =i a-i d[rui via\a. Peste pu\in, prin mijlocirea vistierului Ion, Mihai, ]mp[c`ndu-se detot cu domnul, primi iar[=i cinstea =i dreg[toria sa.

V

Nu trecu mult dup-aceea =i b[nuitorul tiran Alexandru]ncepu iar a-l v`na cu moarte =i curse =i ]l sili a fugi ]n Ardeal, unde z[bovi dou[ s[pt[m`ni la curtea lui Sigismund Bathori, domnul |[rii Ardealului. Acolo, prin mijlocirea lui Baltazar Bathori, v[rul domnului stap`nitor, dob`ndi de la acesta, ce avea mare trecere la Poarta turceasc[, o scrisoare de recomanda\ie c[tre vestitul vizir Sinan-Pa=a, prin care se recomanda de a fi ales de domn]n |ara Rom`neasc[, cum =i alta c[tre Eduard Barton, solul Elisabetei regina Engliterei, la Constantinopol, ce avea mare credit pe l`ng[Poart[.

}mputernicit cu aceste recomanda\ii, Mihai se porni de a doua oar[la Constantinopol, unde la sosirea sa fu bine primit de vistierul Ioan. Acolo sosi atunci =i doi deputa\i boieri, j[luindu-se de asupririle lui Alexandru-Vod[; [ei] se unir[cu Mihai =i]l cerur[la sultanul pe d`nsul de domn, ar[t`nd c[\ara toat[ ]l vrea. Spre a izbuti mai sigur]n cererile lor, trebuir[a ast`mp[ra nesa\iul =i l[comia de bani a turcilor. De aceea nevoia sili pe Mihai a lua, pe credetul vistierului Ion, 400 mii florin\i de la turci, greci =i ovrei, cu cam[t[grea. Din aceast[sum[dete numai lui Sinan vizirul 20 mii galbeni; cealalt[o]mp[r\i]n daruri la sultanul =i ceilai\i mini=tri =i astfel deschise calea cererilor sale.[8] Sultanul,]n sf`r=it, primi aceast[cerere a \[rii =i dete semnele domniei (steagul =i sabia) lui Mihai, iar o=tirea ce boierii cerea a-i da spre a-l]nso\i o refuz[supt pretext c[, de vreme ce \ara il cere, nu poate avea nevoie de oaste spre a goni pre Alexandru,[9] =i c[partida sa s[-l puie pe tron. Mihai pleac[ ]ndat[, la 1592, c[tr[\ar[, de unde Alexandru Bogdan, afl`nd de mazilia lui, ie=i ca s[se]ntoarc[la Constantinopol. El abia domnise un an =i trei luni, dar aceast[vreme]i fu de ajuns ca s[trag[ura =i blestemul poporului. F[r[delegile domniei lui se r[spl[tir[cu moartea lui. La 1597,]n duminica Floriilor, prin intrigile domnului Moldovei, Ieremia, al c[rui tron c[uta a cuprinde, fu, din porunca sultanului, luat din casa sa =i,]nvestit]n haine de parad[domne=ti, azv`rlit]n mare.[10]

VI

}ntr-acest chip Mihai-Vv. se urc[pe tronul |[rii Rom`ne=ti, la 1593, fiind atunci ]n v`rst[de 35 ani. }n[l\area lui fu primit[cu cea mai vie bucurie de to\i locuitorii \[rii, mul\umi\i c[au sc[pat de tiraniile lui Alexandru; [ei] ar[tar[acea bucurie zgomotoas[, acele n[dejdi f[r[margini, f[c`ndu-=i iluziile nedesp[r\ite ]n inima poporului rom`n de orice domnie nou[, pentru care]ntotdeauna istoria ni-l arat[c[gata a st[tut. Mihai avea]nc[ ]n ochii mul\imei meritul d-a fi fost un candidat popular,]n care mai de mult ea n[d[jduia. Dar cu toat[statornicia, energia =i bun[voin\a sa, noul domn se v[zu cu totul]n neputin\[d-a pune un cap[t =i or`nduial[la nevoile =i anarhia]n care se afla \ara. |ara se afla]mpov[rat[de datorii grele =i]mpilat[de mari nevoi =i trebuin\e. Turcii,]n contra tratatelor vechi, acum uitate,]nce-puser[a se a=eza]n \ar[, zidindu-=i case =i geamii (meceturi).[11]

Pe l`ng[datornicii turci ce era]n \ar[supt Alexandru, se mai ad[ogaser[=i al\ii, =i num[rul lor se urca la 4 mii ieniceri =i alti ofi\eri de cavalerie.[12] Turcii dup[margine f[cea, ca =i cei din \ar[, mereu =i f[r[temere, n[v[liri =i jafuri prin \inuturi;]n toat[luna cete de turci =i t[tari venea]n \ar[=i, ca s[poat[h[l[dui lumea]n pace, era silit domnul a le \ine taberile iarna =i vara, a le da cele de hran[=i]mbr[c[minte de la \ar[. Astfel]nc`t, nu numai c[ nu se putea pl[ti datoriile cele vechi, dar nici a birui =i a u=ura daunele de fa\[. Slujba=ii Por\ii, ]n loc d-a da ascultare pl`ngerilor domnului, c[uta prilejul d-a stoarce bani de la d`nsul sau de la du=manii lui ce ]l prigonea. O seam[ de boieri, dup[ vechiul obicei, s[p[ pe domnul l`ng[sultanul.[13] Al\ii se]nso\iser[cu turcii din \ar[=i]i ajuta]n pr[darea =i chinuirea poporului.[14] Armata \[rii era dezorganizat[=i mijloc nu era de a o]nfiin\a, energia poporului se tocise de at`ta chinuire =i asuprire =i despera de o m`ntuire. Mihai nu putea a se]n\elege cu creditorii, lipsindu-i mijioace de a-i pl[ti. Vru a pune stavil[la r[pirile lor, dar nu izbuti dec`t a-i int[r`ta mai mult =i a-i revolta asupr[-i. }nc`t, spre a sc[pa de a fi ucis, fu silit a se]nchide]n palatul s[u =i a sta mereu]n stare de ap[rare, unde]ns[de mai multe ori turcii, n[v[lind,]l oc[ra,

arunca cu pietre]n ferestrele palatului, r[pea tot ce putea din mobilele sale, b[tea =i r[nea de moarte pe to\i boierii s[i ce le pica]n m`n[.[15]

}n aceste minute dureroase, care ar fi desperat pe oricine, Mihai singur nu desperereaz[=i v[z`nd c[ nu e nici un mijloc pacinic de m`ntuire, hot[r[=te a de=tepta \ara, a o scula =i a ridica sabia r[zbun[toare]n contra barbarilor tirani. Evenimintele ce]ncepuser[ ]n megie=ie]ncuraj[=i]nlesni vrednica sa hot[r`re.

S[d[m o ochire acestor eveniminte.

VII

}mp[r[\ia turceasc[ ]ncepuse a apune din culmea m[rirei la care ajunsese supt Soliman.

Murad II, care domnea de la 1575, era un duh slab =i supersti\ios, dulce la trai, iar iute la m`nie =i adesea atunci =i cu cruzime, era dat cu totul la misticism, la poezie =i la voluptate; amator de dan\ =i muzic[, de vorbe cu duh, ba ]nc[ =i de mucalitl`curi, el iubea mecanica, ceasornic[ria =i actele de reprezenta\ie; el tr[ia]ncunjurat de t[lm[citori de vise, astrologi, =eici, poe\i =i femei, d[n\uitori, de pitici =i nebuni, l[s`nd domnia ]n m`na femeilor saraiului. Supt o m`n[a=a slab[, corup\a intr[ ]n toate ramurile administra\iei]mp[r[\iei[16]; acel duh de revolt[a o=tirilor, care era menit a zdrobi]mp[r[\ia,]ncepu atunci nu numai]ntre ieniceri, dar =i]ntre spahii. Spre a da o alt[cale *(detourner)* acest[ui] duh de insubordina\ie, era nevoie a trimite o=tile]mpotriva vr[jma=ului peste hotare. Dup[ispr[virea cu noroc a r[zboiului Persiei, Divanul se chibzui mult dac[trebuie a porni r[zboiul]n contra Fezului, Maltei, Persiei, Spaniei, Vene\iei, Neapolului sau Ungariei.[17]

}mp[r[\ia turceasc[, afar[de \inuturile cele]ntinse ce st[p`nea ]n Asia =i Africa, care era ]mp[r\ite ]n 32 gubernii, cuprindea ]nc[ 8 gubernii ]n Europa =i se ]ntindea p`n[la Raab, cuprinz`nd astfel partea cea mai mare din Ungaria, afar[ de cele 4 \[ri tributare: Transilvania, Valahia, Moldova =i Republica Raguza. Nu numai at`t, dar chiar =i]mp[r[\ia Austriei =i regatul Poloniei erau de mai mult[vreme supuse la un tribut anual.

Un vezir vestit]n r[zboaie, crud =i du=man fieros al cre=tin[t[\ii, Sinan-Pa=a, concherantul Tunisului =i al Iemenului, a c[rui singur[g`ndire era r[zboiul]n Ungaria,]mpinse prin toate mijloacele pe sultanul spre r[zboi c[tre]mp[ratul Germaniei, sau regele Vienei, cum]l numea turcii.

F[r[declara\ie de r[zboi, pacea se c[lc[la 1592 de guvernorul Bosniei, izbind ni=te casteluri din Ungaria (Chrastovitz, Gora, Bihaci); dar fu oprit]naintea Sissekului, pe care nu-l putu lua =i pentru care]=i r[zbun[crud]n contra cre=tinilor ce]i picar[ ]n m`ini[18] (oct. 1592). Trei sute din acei nenoroci\i prizonieri fur[ du=i ]n triumf ]naintea locuin\ei ambasadorului ]mp[[r[tesc]; ]naintea lor, ni=te muzican\i care f[cea s[ se aud[ sunetele cele mai barbare, apoi o trup[ cu armele c`=tigate; pe urm[venea carele]nc[rcate cu prad[=i,]n sf`r=it, nenorocitele jertfe ale robiei; oameni, femei, copii, b[tr`ni era]mpin=i]nainte cu izbiri tare de bice sau de toiege, ca ni=te turme de vite proaste,]n mijlocul chiotelor de bucurie s[lbatic[a turcilor, spre a fi v`ndu\i ]n t`rg (oct. 1592).[19]

VIII

Cr`nceniile, f[r[delegile *(les outrages)* =i amenin\[rile turcilor mi=car[ toat[ cre=tin[tatea.[20] Scriitori ]nsemna\i din toat[ Europa ]ncepur[, prin tipar, a mi=ca opinia public[ =i a de=tepta zelul cruciatelor religioase ]mpotriva barbariei p[g`nilor.

Pe scaunul cezarilor Germaniei =edea]n acea vreme Rodolf II. Cu un caracter =i cu virtu\i ce ar fi fost de l[udat]ntr-o pozi\ie mai pu\in]nalt[, acest prin\ era un domnitor nevrednic. El l[sa doparte trebile statului spre a se ocupa de =tiin\ele naturale =i de antichit[\i, pentru care]=i sleise finan\ele, iar mai cu seam[de scrieri astrologice, care umplur[duhul s[u, din natur[posomor`t =i sfiicios, de o mul\ime de supersti\ii de r`s =i funeste. Preocupat de aceste lucr[ri nedemne de pozi\ia lui =i ne]ncetat sp[im`ntat de proorocii absurde, el se f[cu cu totul neapropiat supu=ilor s[i.[21] }ncunjurat de minerale, de fosile, de medalii, de ochiene, de vase =i de instrumente de chimie, el sta]nchis]n laboratorul s[u,]n vreme ce zavistia =i revolta]nl[untru =i r[zboiul din afar[amenin\a zdrobirea]mp[r[\iei lui. Crescut]n Spania,]n acea

\ar[clasic[a papismului, el fu toat[via\a lui juc[ria viclenelor uneltiri a iezui\ilor =i a sfaturilor pasionate a cur\ii Spaniei.

|ipetele jertfelor turcilor p[trunse p`n[ ]n cabinetul lui Rodolf II =i de=tept[ indolen\a lui. El porunci s[ sune tocsinul ]n toat[ Sf`nta }mp[r[\ie Roman[=i]n Ungaria, ca s[invite pe credincio=i, diminea\a, la amiaz[=i seara, a invoca ajutorul cerului]n contra turcilor.[22] }ntr-aceea=i vreme, solii s[i alerga la Roma, la papa, =i convoc[pe to\i principii Germaniei la o adunare general[ ]n Ratisbona, spre a lua m[suri pentru interesul comun al cre=tin[t[\ii.

Clement al VIII[-lea], ce =edea atunci pe scaunul sf`ntului Petru, primi ]n audien\[, ]ntr-un consistoriu public, pe solii ]mp[r[te=ti =i, ascult`nd cu mult[bunavoin\[elocventul cuv`nt a lui Rodolf Loren\io, cel mai]nsemnat din soli, hotar], cu ob=teasc[invoire a senatului, s[ia toat[partea l-aceast[fapt[de bine public =i de cinste pentru Dumnezeu.

O congrea\ie de cardinali fu convocat[din porunca pontifului, spre a se chibzui pentru treburile acestui r[zboi =i nemul\umindu-se a aduce numai ajutorul s[u, hotar] a invita]n numele lui Hristos =i pe al\i prin\i, pentru care =i porni]ndat[nuncii s[i]n Spania =i Italia. Posomor`tul =i crudul Filip II, ce domnea]n Spania, primi bucuros =i f[g[dui ajutorul s[u; iar]n Italia, zelul religios fu mai pu\in fierbinte, =i numai duca de Toscana, Ferdinand, =i duca de Mantova, Vicenzo, primir[a da ajutor. Duca de Ferrara se folosi de ocazie =i, pentru oarecare ajutor de bani dat, dob`ndi trei ora=e de la]mp[rat.[23]

Tol atunci papa]ns[rcin[pe canonicul de Adrianopol (Udriu), Comelius Denona, s[mearg[la marele principe de Moscovia, spre a-l]ndemna a lua parte la rezbelul cre=tin[t[\ii. }ns[rcin`ndu-l ca, la ]ntoarcere, s[ treac[ pe la Sigismund Bathori, prin\ul Transilvaniei, =i pe la Aron, domnul Moldovei, ca s[-i trag[ =i pe d`n=ii]n leg[tura domnilor republicei cre=tine]mpotriva du=manului comun, scul`nd cu d`n=ii toate popoarele de la Nistru =i Dun[re =i din vecina Polonie. Iar la Mihai i se porunci ca s[nu se duc[, din pricina pozi\iei critice]n care acest domn se afla, fiind [ne]siguri de scopurile lui, numai prin prin\ul Transilvaniei s[-l]ndemne a se]n\elege c`t mai ]n grab[ cu boierii =i poporul s[u =i a se lega serios ca s[ se poat[ m`ntui.[24]

Era acum a paisprezecea oar[de la originea]mp[r[\iei otomane c[puterile cre=tine se unea]mpreun[ ]mpotriva du=manului mo=tenitor a legei lui Hristos,]ntr-o cruciad[care, ca acea mai din urm[de la 1571, care se nemuri prin b[taia naval[de la Lepante, se numi Liga sf`nt[.

IX

}n vremea aceasta, prin\ii Germaniei aduna\i la Ratisbona]n aprilie anul 1594,[25] adunare convocat[=i deschis[de]mp[ratul]n persoan[, v[z`nd tristele ]nt`mpl[ri ale r[zboiului, porunci a se ridica din Germania o o=tire de 20 mii pedestra=i =i 5 mii c[l[re\i.[26] Se hot[r]]nc[c[m[rirea sa]mp[r[teas[s[scrie =i s[trimi\[soli la prin\ii streini, spre a le cere ajutor; ca ea s[soliciteze asemenea nobilimea, care nu at`rna d-a dreptul =i absolut de ]mp[r[\ie, =i ora=ele maritime ca s[-l ajute. Se vorbi ]nc[ de chipul d-a impune =i a str`nge d[jdiile =i se porunci ca]n toate provin\ele,]n toate ora=ele,]n toate t`rgurile =i ]n toate satele Germaniei s[ se pun[ un trunchi (tronc) la u=a bisericilor =i ca preo\ii =i predicatorii s[ a\`\e zelul poporului, spre a-l]ndemna a contribui la cheltuielile r[zboiului]n contra p[g`nilor; se recomand[ ]nc[ la preo\i =i predicatori d-a propov[dui poc[in\a popoarelor =i ca ]n toate zilele s[ se adune la sunetul clopotului, spre o rug[ciune public[, pentru a cere o fericit[ izb`nd[.[27]

+i trimiser[apoi soli, at`t din partea ]mp[ratului c`t =i de la electorii Brandenburgului =i Saxoniei, la adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a]i]ndemna ca s[se ridice]n ajutorul cre=tin[t[\ii.

}n Polonia, dup[moartea lui +tefan Bathori, trebuind a se face o nou[alegere de rege, mul\i stap`nitori, prin solii lor, concuraser[ spre a fi ale=i; ]ntre ace=tia, voturile polonilor se imp[r\ir[ ]ntre Sigismund, fiul lui Ion, regele Sve\iei, =i Maximilian, arhiduca de Austria. +i unul =i altul fur[ ale=i, dar partida cea mai mare, av`nd de cap pe vestitul Zamoisky, cavalerul cel mare, \inea cu suedezul. Maximilian, v[z`nd c[ nu poate dob`ndi tronul dec`t cu puterea, lu[oaste de la frate-s[u,]mp[ratul Rodolf II, =i intr[deodat[armat]n Polonia. Zamoisky, primind]n ajutor c[l[rimea din Transilvania, de la Sigismund Ba-

thori, p-a c[rui sor[avea de so\ie, dete nem\ilor b[taie cu mare norocire, c[le]nfr`nse cu totul armata =i ]nsu=i Maximilian fu prins. Astfel Sigismund dob`ndi coroana Poloniei. Maximilian, lep[d`ndu-se apoi de preten\iile sale, fu slobozit, =i o nepoat[ a ]mp[ratului, arhiducesa Ana, fata arhiduce[lui] Carol, unchiul ]mp[ratului, fu luat[ de so\ie de Sigismund. Maximilian arhiduca, v[z`ndu-se slobod, pretinse c[un act f[cut in prinsoare nu poate avea temei =i]ncepu a se]ntitula din nou rege al Poloniei. Tocmai]n acest an c`nd se porni deputa\ii germani la Cracovia, Maximilian, dup[ ]ndemnul papei, declar[c[renun\[l-acest titlu.

Cezarul izbuti mai mult]n Moscovia, unde trimisese pe un june silezian, anume Varkusky, l`ng[ marele duca Theodor sau Fedor I. Acest trimis fu bine primit =i i se f[g[dui o mare sum[ de bani, ce se va pl[ti pe tot anul, cu condi\ie d-a nu face nici pace, nici treve cu turcul. Aci Varkusky ]nt`lni un ambasador al Persiei, care venise s[propun[o lig[ ]n contra turcilor, cu care nego\ie o alian\[, jur`ndu-i]n numele craiului c[, dac[ ]mp[ratul se va \ine de r[zboi, craiul Persiei nu va face pace cu turcii.[28]

X

Sillin\ele]mp[ratului fur[mai norocite]n Transilvania. Sigismund Batbori de +omlyo \inea domnia acestei \[ri. El era fecior lui Christofor Bathori =i nepot de frate vestitului +tefan Bathori, ce a fost mai]nt`i prin\ =i apoi a str[lucit pe tronul Poloniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron dup[ moartea tat[lui s[u, fiind ]n v`rst[numai de 9 ani. Numele str[lucit =i iubit \[rii, ce purta, singur numai]i dob`ndi alegerea la tron, de la care ni=te prevestiri sinistre se p[rea a-l dep[rta. Se zicea, ]ntr-adevar, c[ la na=terea lui, la 1572, turnul de la Oradea Mare se pov`rnise =i c[el se n[scuse cu m`na plin[ de s`nge.[29] Imagina\ia poporului augurase d-aci c[acest prunc va fi pieirea \[rii lui, augur *(présage, prophétie)* care p`n[ ]n urm[ s-a =i ]mplinit. }n timpul istoriei de fa\[, pe la ]nceputul anului 1594, Sigismund, ]n v`rst[de 22 ani, slobod de orice epitropie,]ncepu a-=i dezv[lui caracterul s[u.

Seme\, viteaz =i r[zboinic, calit[\i]nn[scute na\iei lui, dar f[r[talente ost[=e=ti =i f[r[a =ti a concepe =i a st[rui,]l vom vedea]n cursul

acestei istorii, unde va juca o rol[mare =i]nsemnat[, om crud, f[r[m[sur[, necump[tat, nestatornic =i neast`mp[rat la minte.[30] Era tributar turcilor =i avu c`t[va vreme mare credit la Poart[,]nc`t un minut n[d[jduise c[, prin protec\ia ei, va dob`ndi tronul Poloniei la moartea unchi-s[u, pentru care =i f[g[duise 50 000 galbeni la vezir; dar n[dejdile sale se]n=elar[, c[ci Poarta nu numai recunoscu pe noul crai ales de poloni, dar]nc[nu voi a-l]ng[dui a lua de so\ie pe fata marelui duc[de Toscana (octobre 1592).[31] Trimi=ii lui la Poart[era George Ravazdi =i Ioan Bóldog, care trata cu Sinan prin mijlocul renegatului Grigore Veresmarti, acum ceau=ul Mohamed, =i sangiacul Lipei, vestitul Pavel Markhazy.[32] De fa\[cu Sennyei, ce]i trimisese]n urm[Bathori, Sinan se]ntinse asupra cuprinderilor sale de la Tunis, de la Guletta, din Arabia, Persia, Africa =i Georgia ad[og`nd c[, ]n iarna viitoare, va merge s[ d[r`me Viena =i Praga.

}n sf`r=it, ceau=ul Mustafa aduse scrisori de la sultanul, de la marele vizir =i de la pa=a de la Timi=oara la staturile Transilvaniei =i la Bathori; acesta din urm[ r[spunse dup[ obicei cu protesta\ii de credin\[ c[tre sultanul.[33] Dar Sinan nu ]nt`rzie a schimba tonul =i, prin]njur[turi =i amenin\[ri, a]ngrozi pe Sigismund. C`nd se ]nf`\i=[ ]naintea acestui vizir George Ravazdi =i]l rug[,]n numele prin\ului, a nu mai]ngreuna provin\ia, urc`nd tributul peste ceea ce se da pe timpul lui Ioan Sigismund, el, cu o nesuferit[ trufie =i cu o obraznic[ ]ng`mfare, oc[r`ndu-l cu numirea de c`ine,]i zise s[tac[, ad[og`nd c[ Ion Sigismund era socotit ca un fiu al lui Soliman, ]n vreme ce acel ce c`rmuie=te acum Transilvania este sluga =i supusul]mp[ratului; c[aceasta st[ ]n m`n[-i a o dovedi. Temerea lui Sigismund se mai ad[og[ ]nc[prin porunca ce primi ca s[se g[teasc[cu o oaste de 50 mii l[nceri =i cu toate materialurile de r[zboi, spre a merge la Belgrad s[se uneasc[cu o=tirea turceasc[ ]n contra]mp[ratului. Aceste amenin\[ri periculoase umplu de spaim[inima junelui prin\.[34] Aceste temeri =tiu bine a le exploata partizanii]mp[ratului =i a]ndupleca pe Sigismund a se ridica asupra turcilor. Sigismund avea l`ng[ d`nsul, ca duhovnic, un iezuit, p[rintele Alfons Carilie, spaniol, n[scut]n provin\ia Alcala.[35] Acesta]ndemna mereu pe Sigismund a intra]n

alian\[cu]mp[ratul, =i c`nd Teuffenbach, prefectul Casoviei, trimisul ]mp[ratului, sosi ]n Transilvania, g[si pe acesta cu totul dispus ]n favor[ul] cre=tin[t[\ii.[36] Sigismund ]ncepu a nu vorbi dec`t de libertate, de greutatea jugului turcesc =i a pl`nge soarta cre=tinilor supu=i lor; ]ntr-un cuv`nt, toate vorbele *(discours)* =i toate faptele lui]nvedera hot[r`rea lui d-a rupe legatura cu turcii.[37] Dar planurile lui Sigismund ]nt`mpina o mare opozi\ie]n nobilii cei mai]nsemna\i, care,]nvechi\i]n aplecarea lor c[tre turci, nu voia nicidecum s[se lepede de unirea lor cu turcii, tem`ndu-se de a se arunca ]n =ansele unui viitor nesigur =i s[ nu ajung[ supt un jug mai r[u.[38] Sigismund zicea: „La ce a slujit p`n-aci pacea cu turcul? A obicinui pe nesim\ite popoarele noastre nenorocite a se]ngreuia cu un jug nesuferit“. Mai bine dar s[-l scuture =i a se uni cu]mp[ratul =i ceilal\i prin\i cre=tini, =i a se lep[da de alian\a cu turcii, pe at`t ru=inoas[, pe c`t e primejdioas[pentru m`ntuire, =i c[Dumnezeu le va fi priincios la un proiect a=a drept. Aceasta zicea Sigismund]n public =i particular, =i iezui\ii o insinua la urechile tuturor celor ce spoveduiau. Nobilimea cea jun[=i s[rac[intrar[lesne]n aceste planuri, *se flattant que la guerre pourrait rendre leur fortune meilleure*. Dar cei b[tr`ni =i boga\i se ]mpotrivea, zic`nd: c[nu trebuie a p[r[si maximele str[bune, care era d-a nu l[sa niciodat[alian\a cu turcul; c[de o sut[de ori ei au auzit aceasta din gura]n\eleptului +tefan Bathori, =i c`nd era prin\ al Transilvaniei, =i chiar dup[ ce se urc[ pe tronul Poloniei; c[ mai bine este a urma acestor sfaturi dec`t a pleca urechea la zadarnicile f[g[duieli a unor venetici *(nouveaux venus)*. „Transilvanii, ad[oga ei, sunt oare destul de puternici spre a se]mpotrivi singuri la toat[puterea turcilor? De nu sunt, cine chez[=uie=te de acele ajutoare ce se f[g[duie=te? }nceputurile r[zboiului adesea sunt pl[cute, dar sf`r=itul totdeauna este *funeste*. C`nd un du=man at`t de ]ngrozitor ]=i va ]mpl`nta odat[corturile sale]n mijlocul \[rii noastre, c`t este de temut c[ aceste ajutoare dep[rtate, ce ni se laud[, s[ nu soseasc[ prea t`rziu spre a ne m`ntui.“[39] L-aceasta se ad[oga =i ura =i ne]ncrederea]n nem\i.

Ace=tia, v[z`nd c[ rug[min\ele lor sunt neputincioase, ]n contra sfaturilor iezui\ilor =i cererilor *(les avis)* papei, hot[r`r[a-l detrona

=i a pune]n locu-i pe altul pl[cut lui Amurat. Se zicea c[ei se]n\eleseser[ ]ntr-aceasta cu mini=trii Por\ii =i c[,]n vreme ce t[tarii era s[treac[din Podolia]n Transilvania, li se dedese o porunc[secret[d-a pune m`na pe Sigismund. Dar acesta se dete ]n l[turi din vreme =i t[tarii pustiir[ Valahia =i Transilvania, f[r[ a fi impiedica\i de generalul o=tilor, Bornemissa, supt pretext ca s[ nu strice alian\a ]ntre Transilvania cu turcii, ]n care sta m`ntuirea \[rii. [40]

Sigismund convoc[o adunare de popor armat[la Turda. Aci, opozi\ia,]n capul c[reia sta v[rul s[u Baltazar Bathori, se ar[t[a=a de tare =i]nver=unat[,]nc`t Sigismund, speriindu-se, abdic[, l[s`nd puterea]n m`na lui Baltazar Bathori, =i fugi spre Chiioara, declar`nd pricina abdic[rii sale =i acuz`nd pe opozan\i c[ vor s[ trade \ara turcilor. Adunarea se mut[ atunci la Cluj, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prin\. Scrisorile lui Sigismund cit`ndu-se]n adunare, opiniile unora se schimbar[. Secuii]ns[=i saxonii =i vro ci\iva din unguri declar[opozan\ilor c[ei nu voiesc a cunoa=te alt prin\, care neput`nd a le sta]mpotriv[, fu silit[adunarea [a] se uni cu to\ii a chema prin o deputa\ie pe Sigismund]napoi; =i]n 28 august 1594, adunarea primi [a se trimite] o=tirea]n contra turcilor. A doua zi se arestuir[to\i capii opozi\iei,]n numar de 19[41]: Baltazar Bathori =i fiastrul lui, Ion Ilfiu, Lupu Covaci, cancelar, Alexandru Kendi, prezident al senatului, Gabriel =i Francisc Kendi, unchii lui, Grigorie Literatul, prefect de la Agria, Ion Forro, Grigorie Diacu, Ion Gerundie, Albert Lunai, George Salanciu, Baltazar Silva=iu, =i dup[trei zile de]nchisoare, Sigismund porunci a se omor], dup[sfatul lui Gestio, Pro=caio =i Iojica. Lui Alexandru =i Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Diacu =i Ion Forro li s-a t[iat capul la Cluj. Pe c`nd ]i ducea la locul os`ndei, Alexandru v[zu pe Sigismund, care, st`nd ]n picioare la o fereastr[, ]i privea, =i ]i strig[: „Nici o lege dumnezeiasc[ sau omeneasc[ nu sufere os`ndirea unui om f[r[a-l asculta.“ Aceasta]ns[nu mi=c[ ]ntru nimic pe voievod, obicinuit fiind din copil[rie a vedea v[rs`ndu-se s`nge, fiind martor la toate os`ndele criminalilor. [Ei] st[tu de fa\[=i privi cu r[ceal[aceast[tragedie. [42]

Un \igan, g`dele obicinuit al locului, veni cu o sabie =i t[ie capul lui Alexandru Kendi. Ilfiu se urc[ dup[ d`nsul pe e=afod, apoi Gabriil Kendi,

apoi Ion Forro, care]n zadar mai ceru o alt[sabie, c[ci a g`dei nu mai t[ia, =i, ]n sf`r=it, Grigorie Literatu. Poporul, nep[s[tor de certele celor mari, privi]n m[rmurire aceast[scen[. Dar c`nd v[zu deodat[ o ploaie repede c[z`nd =i sp[l`nd s`ngele mor\ilor, strig[c[nevinova\i au fost! Lupul Covaci =i cu Baltazar Bathori fur[du=i la Uioara, unde, dup[c`teva zile, pe ascuns, dup[ obiceiul turcesc, fur[ sugruma\i. [43] C`nd g`dea veni ]n ]nchisoarea lui Baltazar Bathori cu la\ul ]n m`n[, acesta]l]ntreb[cine este? — „Cel din urm[om cu care ai s[vorbe=ti]n lume“, r[spunse g`dea. Baltazar, blestem`nd amar pe Sigismund, dup[o lung[lupt[cu g`dea, fu sugrumat.[44] Astfel pieri, ]mpreun[ cu Kendi, =i Ion Bornemissa, vestit c[pitan, care, c`nd i se vesti c[i-a sosit ceasul,]ncepu a c`nta un c`ntec de jale =i apoi]ntinse grumazul g`dei.[45] Ceilal\i 4 prizonieri fur[ ierta\i prin mijlocirea prietenilor lor; numai bunurile li se confiscar[.[46] Asemenea, lui Andrei =i +tefan Bathori, fra\ii lui Baltazar, care apucaser[ de a fugire ]n Polonia, li se confiscar[ bunurile, declar`ndu-se de tr[d[tori =i izgoni\i pentru totdeauna din patria lor.

Dup[-aceea, Sigismund, adun`nd o armat[de 40 mii oameni de tot felul, trimise o=tirea spre Timi=oara, de unde dezlipi o parte din armat[lui, ca s[pustiasc[ ]n preajma Oradiei =i s[ ]mpiedice ca s[nu mearg[de acolo convoiuri la armia otoman[. El scrise apoi lui Teuffenbach, ca s[-l roage s[se apropie de hotarele Transilvaniei, spre a-=i uni puterile =i a izbi]mpreun[pe vr[jma=.[47]

XI

}n vreme ce prin aceste trata\ii papa =i]mp[ratul se cerca a trage toate st[p`niri[le] Europei ]ntr-o leg[tur[ ]mpotriva turcilor =i dintr-alt[ parte scriitorii =i oratorii cei mai ]nsemna\i lucra asupra opiniei publice =i ]nt[r`ta popoarele pentru o nou[cruciad[ ]n contra barbarilor, r[zboiul]=i urma furiile sale. }n 15 iunie 1593 se dete o b[t[lie s`ngeroas[ ]ntre o=tirea ]mp[r[teasc[ =i [armata Turciei], str`ns[ ]n unghiul unde Kulpa se une=te cu Ordra, l`ng[Sissek, unde pieri cu totul armata turceasc[cu cei mai]nsemna\i capi ai ei, Asan-Pa=a =i junele Mahomet, nepotul sultanului. Anul]n care se v[zu o a=a mare]nvingere

se cheam[ ]n istoria otoman[anul ruinei (pieirei, pr[p[deniei).[48] Doi fra\i ai]mp[ratului, arhiduca Maximilian comanda armia din Croa\ia, de 16 mii ped[e=tri] =i 4 mii c[l[re\i, =i arhiduca Matei pe cea din Ungaria, de 20 mii ped[e=tri], 2 mii c[l[re\i =i 2 mii dragoni.[49]

Matei lovi Novigradul =i asedie]n zadar Granul, du unde se trase; iar Maximilian fu mai norocit]n Croa\ia =i cuprinse Petrina, castelul Chrastovitz =i]n sf`r=it Sissekul, c`nd sosi Sinan cu armata lui]n Ungaria =i arhiducii]=i unir[o=tile, din porunca]mp[ratului.[50]

C`nd se afl[acesta la Constantinopol, poporul exasperat ceru r[zbunare; ambasadorul austriac fu]nchis cu toat[suita lui; marele vizir, fierosul Sinan, lu[comanda unei o=tiri numeroase de 100 [mii] turci =i 40 mii t[tari[51], astfel cum nu se mai v[zuse alta din vremea lui Soliman, =i porni]n Ungaria, [52]]n vreme ce Cicala, amiralul turcesc, cu o flot[numeroas[pustia coastele Siciliei =i r[sp`ndea groaza]n toat[Italia. [53]

Aceast[armie]ngrozitoare, pe l`ng[ care se uni hanul t[tarilor, Gazi-Gherei, cu 40 mii t[tari (17 iulie 1594), ]nainta ]n Ungaria l[s`nd]n cale-i urme de furia sa =i dup[mai multe izb`nzi par\iale (Vesprin, cet[\uia Palota), cuprinse, ]n sf`r=it (august 1594), vestita cetate Raab, prin tr[darea comandantului ei, contele Hardek. Cetatea Papa fu cuprins[=i ea, =i vezirul se o=ti]mpotriva Comornului, cu n[dejde sigur[d-a]nainta]n cur`nd spre Viena. Dar aceste izb`nzi str[lucite, care m[ri trufia lui Sinan =i]ngrozi cre=tin[tatea, apuser[ ]ndat[prin ridicarea unui nou campion al cre=tin[t[\ii, care]=i arunca sabia puternic[ ]n cump[na r[zboiului =i, izbind]n flancuri =i]napoi acea armat[ ]ngrozitoare, schimb[fa\a r[zboiului =i chem[biruin\a supt steagurile cre=tin[t[\ii. Acest campion glorios fu na\ia rom`n[, care g[si acum un c[pitan mare ca Mircea, Dracu, Huniad =i +tefan, spre a-i comanda. E vreme acum s[ne]ntoarcem]n |ara Rom[neasc[.

XII

}nchis]n palatul s[u de nevoia turcilor, \ipetele de jale ale poporului gonea somnul de la Mihai. Posomor`t =i t[cut, el se dep[rt[ de to\i cei ce era pe l`ng[d`nsul, spre a se g`ndi zi =i noapte la mijloacele

de a m`ntui na\ia sa. El ascult[ cu b[gare de seam[ ve=tile r[zboiului din Ungaria. Se bucura cu inima la izb`nzile cre=tinilor, se]ntrista la pierderile lor. [54]

Pe l`ng[ relele ce f[cea turcii ]n \ar[, ea avea a suferi =i trecerea gloatelor armiei t[t[re=ti, care, pe la cap[tul anului 1593, c[lc`nd-o, trecu]n Ungaria. Tot pe atunci, primind porunca d-a trimite care pentru artileria armatei turce=ti]n Ungaria, el trimise ca la 300 pentru campania =i asedierea Pesperinei. Nu trecu]ns[mult =i iat[sosesc al\i noi trimi=i ai vizirului, ce se afla atunci la Belgrad, cer`nd alte care =i tributul. Cu toat[ silin\a ce puse domnul, carele nu putur[ sosi la vreme, p`n-a nu pleca vezirul de la Belgrad, =i]l ajunser[tocmai la Ianik. Oamenii lui Mihai, ce adusese 400 care, tributul =i oarecare daruri, se inf[\i=ar[ ]naintea lui Sinan. Dar crudul turc, furios de]nt`rzierea lor, porunci s[-i duc[ spre a le t[ia capul ]n priveala tuturor. Dar Mehemet-Pa=a, feciorul vizirului, ce se afla de fa\[, rug[ mult pe tat[-s[u =i le sc[p[ via\a. Sinan ins[ refuz[ darurile =i trimise r[spuns lui Mihai, din partea sultanului, c[ ]ndat[ ce va sf`r=i campania, va purta r[zboiul]n |ara Rom[neasc[, c[era un lucru nevrednic d-a da aceast[provin\ie]n c`rmuire necredincio=ilor ce nu o merit[. El \inu pe oamenii domnului prizonieri =i nu le dete drumul dec`t c`nd se]ntoarse la Belgrad. [55]

Aceast[vestire sili pe Mihai a nu pierde vremea, cu at`t mai mult c[ poporul din ambele \[ri era at`t de]nt[r`tat, c[ s-ar fi revoltat asupra domnilor dac[ ace=tia nu se revolta asupra turcilor.[56] Cruzimile turcilor trecuser[ preste m[sur[, ]n vreme ce cov`r=irea str`mb[t[\ilor suferite sleiser[ r[bdarea ]mpila\ilor =i cereau o r[zbunare str[lucitoare. Poporul rom`n se cutremura de turbare ca un leu r[nit greu =i aceast[cutremurare parc[era larma]nceat[prevestitoare de o vijelie mare.

Avaniile turcilor sleise r[bdarea poporului =i a lui Mihai, [care] se hot[r] a lucra =i, unindu-se cu cre=tin[tatea, s[ridice cu b[rb[\ie sabia asupra turcului, ca s[ridice acel jug greu al robiei dasupra \[rii.[57] El str`nse atunci o adunare de to\i boierii mari =i mici din toat[ \ara =i se sf[tuir[ cum vor face s[ izb[veasc[ Dumnezeu \ara din m`inile

turcilor. Mihai expuse adun[rii tirania turcilor, cruzimile ce facea]n \ar[, tic[lo=ia* poporului, =i]ncheie ar[t]nd c[alt mijloc de m`ntuire nu este dec`t d-a alerga la arme.[58]

Propunerea lui fu primit[ ]ntr-un glas de to\i =i hot[r`r[ ca s[ intre ]n confedera\ie cu principii cre=tini =i s[ scuture nesuferitul jug al tiraniei.[59] +i boierii ]ncepur[ a se g[ti de r[zboi. Mihai, potrivit cu hot[r`rea \[rii, atunci se g`ndi de a dob`ndi ajutor =i din alte p[r\i =i trimise pre clucerul Radul Buzescu sol la Sigismund Bathori, ca s[se]n\eleag[cu d`nsul =i s[-i dea oaste de ajutor. Asemenea trimise =i la Aron-Vv.]n Moldova pe stolnicul Stroe Buzescu. Trimi=ii lui Mihai g[sir[pe ace=ti domni bine dispu=i =i bucuro=i a se o=ti]mpreun[.[60] Sigismund trimise la Mihai pe +tefan Iojica =i pe Pangratie Sennyei,[61] =i Aron-Vod[pe un boier al s[u.[62] }n 5 noiemvrie 1594, un tratat formal de alian\[ofensiv[=i defensiv[se isc[li]n Bucure=ti]ntre Mihai =i plenipoten\ierii domnilor Transilvaniei =i Moldaviei.[63] Dup-acest tratat, dou[mii osta=i transilvani, supt comanda lui Mihai Horvat =i +tefan Beke=, trebuia a sta pe ascuns la hotarul |[rii Rom`ne=ti, gata a intra la chemarea lui Mihai.[64] Spre a pune dreptatea =i modera\ia ]n partea lor, prin\ii alia\i trimiser[ sultanului o lung[ lista de pl`ngerile lor *(griefs)*, cer`nd]ndreptare =i chez[=uire temeinic[de schimbarea sistemii pentru viitor. Nu numai aceste reprezenta\ii r[maser[f[r[r[spuns, dar]nc[o ceat[de 3 mii ieniceri intr[ ]n \ar[=i]ncepu a pune contribu\ii pe \[rani =i a face tot felul de rele *(outrages)*.[65]

Dup-aceste fapte nu mai era de]nt`rziat.

XIII

Un complot,]ntins at`t ]n |ara Rom`neasc[c`t =i ]n Moldova, hot[r`se ziua de 13 noiemvrie]n care s[se dea semnalul insurec\iei, ucig`nd pe turci ]n toate p[r\ile \[rii unde s-or afla. Mihai trimise porunci la o=tile transilvane de la hotare ca s[ intre ]n \ar[, pe c`nd =i o ceat[de moldoveni, supt comanda hatmanului lui Aron,]i venea

* Aici]n sensul vechi: n[p[stuire, oprimare (n. ed.).

]ntr-ajutor.[66] Turcii din Bucure=ti,]n nep[sarea =i netemerea lor, nu b[nuia nimic de aceea ce li se preg[tea, =i urma cu turbur[rile lor. Nici o tr[dare din partea rom`nilor nu veni a-i de=tepta. }ntr-o zi, c`nd n[v[lir[din nou asupra palatului prin\ului, acesta le iesi]nainte =i, vorbindu-le cu mult[dulcea\[=i bl`nde\e, le zise: „De m[-\i omor], ave\i a pierde toat[datoria ce ave\i a lua; dar asculta\i =i face\i ce v[zic. Merge\i]n cutare loc =i lua\i de acolo toat[avu\ia ce ve\i g[si =i pl[ti-\i-v[din ea“. Fu mare vrajb[=i neunire atunci]ntre datornicii turci. }n sf[r=it, dup[mult[ceart[, vro 500 se despar\ir[de ceilal\i =i merser[unde voievodul le ar[tase. Ei se]ntoarser[peste c`teva zile, dar avu\ia ce g[siser[nu era deajuns pentru a pl[ti pe deplin datoria. Fiind nevoie d-a face]mp[r\eala]n propor\ie cu ce avea s[ia fiecare, avur[trebuin\[de cineva care s[fac[reduc\ia. Se adresar[spre aceasta la cadiul de la Giurgiu, care era]ns[rcinat a hot[r] pricinile de judecat[ ]ntre turci =i cre=tinii din |ara Rom`neasc[.[67] Dar acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la Bucure=ti, ]n locul lui. Se f[cur[ atunci mari sfezi ]ntre creditori =i datornici, pentru pre\uirea m[rfurilor date =i primite. Astfel merser[ p`n[ ]n ziua de 13 noiemvrie. }n acea zi de diminea\[, AliGian, sf`r=ind ]mp[r\eala =i duc`ndu-se la conacul s[u, fu oprit]n cale de un rom`n, prieten al s[u, care ]i zise: – Ali-Gian-Hogea, c`\i ani sunt de c`nd m[n`nc sarea =i p`inea ta? – Sunt dou[zeci de ani, r[spunse turcul. – Dac[ e a=a, zise rom`nul, spre recuno=tin\[de p`inea =i sarea ta ce am m`ncat, voi s[-\i spui un cuv`nt, de-i voi s[ m[ ascul\i. – Spune, ]i zise Ali. – Nu sta aci, adaog[ el, p`n[la 3 sau 4 ceasuri dup[-amiaz[; nu te opri nici la Giurgiu; sile=te-te s[treci la Rusciuc c`t vei putea mai cur`nd. – Dar pentru ce?]i r[spunse turcul. El]ns[, f[r[a-i spune mai mult, se dep[rt[. }ntorc`ndu-=i ]ns[ capul =i v[z`nd pe Ali st`nd ]n cump[n[ de ce trebuia s[ fac[, ]i zise: – Ia seama la ce-am zis! Turcul, preumbl`ndu-se prin ora=, b[g[de seam[c[e mai mult[lume dec`t alt[ dat[ =i, ]ndoindu-se de ceva r[u, f[r[ a spune la nimeni nimic, se urc[ ]n c`ru\a sa =i lu[ ]n grab[calea Giurgiului.[68]

Aceasta fu singura indiscre\ie, cinstit[=i m[surat[, ce se f[cu despre tragica scen[ce se preg[tea.

XIV

Porunca domneasc[ie=ise ca to\i turcii ce se aflau]n Bucure=ti s[se adune la casa vistierului Dan, spre a li se c[uta =i r[fui datoriile. }ndat[ce turcii se gr[m[dir[ ]n acea curte, Mihai =i boierii, cu osta=ii =i cu tot poporul setos de r[zbunare ridicar[steagul libert[\ii =i,]ncunjur`nd curtea, puse de patru p[r\i de dete foc casei unde era turcii aduna\i =i ]i pu=car[ cu tunurile cu care ]ngrijise mai dinainte a ]mpresura curtea =i casa. Izbirea aceasta nea=teptat[, v`lvoarea focului ce]i]ncingea, bubuitul =i pustiirele tunurilor =i strig[tele de r[zbunare ale poporului ame\ir[=i]nsp[im`ntar[ pe turci, care, de=i arma\i, pre obiceiul lor, neput`nd a-=i face cale de ie=ire, fur[sili\i a primi moartea f[r[a o putea da. La dou[mii turci se omor`r[; din rom`ni pu\ini c[zur[. Stolnicul Stroe Buzescu se r[ni la m`na st`ng[. Pe l`nga turci, vreo c`\iva ovrei fur[m[cel[ri\i.[69] Aceasta nu izvor] dintr-o netoleran\[, dar c[ci ovreii, atunci]n mare favor pe l`ng[turci =i sultan,[70]]mpreun[cu turcii pr[da \ara =i f[cea stric[ciuni.

Acesta fu cel dint`i act al r[zboiului: ucidere f[cut[ cu ]n=el[ciune, ]n adev[r, dar dreapt[ [=i] meritat[ pentru toate suferin\ele ce turcii adusese \[rii.[71] Aceast[ m[celarire din Bucure=ti fu semnalul care puse toat[ \ara ]n picioare, =i ]n toate p[r\ile poporul, n[v[lind asupra turcilor r[sp`ndi\i,]i m[cel[ri =i]i goni p`n[ ]i scoase afar[din \ar[.[72]

A treia zi dup[aceast[ucidere, la 15 noiemvrie, Mihai porni]n grab[, cu o=tile =i cu transilv[nenii ce sosiser[, la Giurgiu =i, n[v[lind cu iu\eal[asupra ora=ului, f[r[a]nt`mpina vreo ]mpotrivire, ]i deter[ foc =i trecur[ tot ce le ie=i ]nainte supt sabie. Trei mii suflete aproape, b[rba\i =i femei, fur[ uci=i sau prin=i. Din to\i turcii din ora=, numai doi putur[ sc[pa, trec`nd]not Dun[rea. Unul din ei era Ali-Gian-Hogea, ce]l v[zur[m sc[p`nd iara=i cu noroc din Bucure=ti. El d-abia sosise la Giurgiu =i se afla povestind cadiului ceea ce i se ]nt`mplase]n Bucure=ti, c`nd f[r[ veste n[p[dir[ rom`nii. Neav`nd alt chip de m`ntuire, =tiind s[ ]noate, se dezbr[c[=i se arunc[ ]n ap[=i trecu de ceailalt[parte. Cel[lalt turc urm[pilda lui.[73]

Dup[arderea =i pr[darea ora=ului, Mihai ocoli cetatea =i]ncepu

a o bate cu tunurile, dar, v[z`nd c[ n-o poate dob`ndi, c[ci]i venea ajutoriu arme =i bucate de la Rusciuc, =i silit de greutatea iernii, o n[pusti deocamdat[=i se]ntoarse]n scaun]n Bucure=ti.[74] Printr-aceas-ta, zic cronicarii no=tri, se f[cu numai o]ncep[tur[de vrajb[.

XV

Abia se]ntorsese Mihai de la Giurgiu, abia]=i a=ezase trupele]n tab[r[aproape de Bucure=ti,]n bun[pozi\ie, c`nd f[r[ veste intr[ ]n \ar[ =i veni la Bucure=ti un cadiascher sau emir cu 2 000 turci o=tire aleas[ =i 50 paznici ai trupului, ceau= =i spahii. Emirii se privea de turci ca urm[tori ai lui Mahomet, din fiica sa Fatima, =i era numai trei ]n toat[ ]mp[r[\ia, av`nd putere vizireasc[=i, pe l`ng[ autoritatea mireneasc[, ]mpreun[ =i pe cea bisericeasc[. Sarcina lor ]nt`i era a fi sfetnici ai]mp[[ratului], pe urm[t`lcuitorii cei mai ]nt`i a tot dreptului. Cadiascherii sunt judec[torii armiei. Sunt numai doi: unul pentru Europa, care e =eful, =i altul pentru Asia. [75] Emirul, al c[rui g`nd era s[ caute a prinde pe Mihai, se f[\[rnici ca cum n-ar =ti nimic din cele urmate pu\in ]nainte. El intrase ]n \ar[ cu mare lini=te, neaduc`nd nici o sup[rare locuitorilor, =i zicea c[voie=te a ierna]n \ar[. Intr`nd ]n Bucure=ti, el ocup[ casele cele mai bune din ora= =i lu[ cvartir ]ntr-o nou[ monastire supt ora=, zidit[ pe r`ul D`mbovi\a, aproape de palatul domnesc. Trimise un om din parte-i la domn, ca s[-i arate c[, viind s[ierneze]n \ar[, cere s[i se dea 10 mii florin\i =i bucate pentru o=tirea lui. Apoi plec[ ]nso\it de o mie de pede=tri la palatul domnului, ca s[-i fac[vizit[de cinste, iar]n adevar ca s[-l poat[prinde. Mihai, care sim\ise cugetele viclene ale emirului, se sili a-l birui]n fa\[rnicie =i a-l arunca]n cursele ce i le]ntindea el. El l[sase pe emir a intra nesup[rat]n ora=, dar vizita lui nu o a=tept[=i fugi]n tab[r[. Emirul, neg[sind pe Mihai, trimise]n tab[r[de-l]ntreb[pentru ce]n timp de pace \ine]n arme at`\ia unguri? Domnul r[spunse pentru ca s[ prinz[ pe Petru, fiul fostului domn Alexandru, care umbl[ a-l r[sturna din scaun, =i c[, p`n[ ]l va prinde =i]l va trimite la Constantinopol, el va c[uta din banii publici s[pl[teasc[=i s[dea drumul o=tilor.

Emirul se pref[cu c[crede =i]n=tiin\[pe domn c[ ]n diminea\a viitoare]i va trimite un butoi *(tonneau)* de aur, spre a pl[ti o=tile =i a le slobozi]ndat[, fiind]mpov[r[toare \[rii. Mihai se ar[t[c[prime=te cu mult[bucurie aceast[propunere, dar hot[r] a nu mai a=tepta ziua de a doua-zi =i a pune cap[t acestui joc de]n=el[ciune cu turcul. }n puterea nop\ii aceleia,]=i g[ti o=tile =i, inso\it de osta=ii cur\ii ce]i a=ezase pe ascuns]n vale, se apropie de ora= =i, pe c`nd turcii dormea din cinci p[r\i, cu foc =i sabie ]i ]ncinge. Turcii, la lumina fl[c[rilor care ardea conacele lor =i la strig[tele r[zbun[toare ale rom`nilor, se de=teapt[ ]ngrozi\i =i, pe jum[tate]mbr[ca\i, alerg =i se adun[la palatul emirului, cu hot[r`re de a se ap[ra p`n[la moarte. Dar aci]nt`mpinar[ pe Mihai, [care] cu o parte din o=tire ]mpresurase palatul =i ]l ]mpro=c[ cu dou[ tunuri. }n zadar se ispitir[ turcii a-=i deschide drum printre osta=ii rom`ni, spre a intra]n palat. Rom`nii ]i ]mping ]napoi =i ]i ucid pe to\i. Dou[ ziduri din palat se pr[v[lesc de izbirile artileriei. Emirul, ]n desperarea sa, p[r[sit de orice ajutor, ]ncepu a arunca pe ferestri aur[ul] =i giuvaierile sale, socotind c[, ]n vreme ce osta=ii rom`ni s-or apuca de prad[, el va g[si mijloc de a fugi. Dar Mihai opre=te pe solda\i de la prad[=i]i]nt[r`t[ spre n[val[ asupra palatului. Emirul strig[ =i se roag[ cu f[g[duieli mari s[-l lase a se trage cu r[m[=i\a gvardiei sale. Dar toate ]n zadar. Rom`nii nav[lesc]n palat =i f[r[mil[ucid pe to\i turcii ce sc[paser[din foc. Prada acestei biruin\e fu mare pentru solda\i; doi cazaci g[sira dou[traiste pline de aur, pe care domnul]l]mp[r\i]ntre solda\i. Dup-aceast[biruin\[, cur[\indu-se tot ora=ul de turci, Mihai dete mul\emit[lui Dumnezeu =i apoi l[s[o=tile a se odihni.[76]

XVI

Mihai-Vod[, av`nd oarecare]mput[ciune cu capii trupelor ajutoare din Transilvania, Mihai Horvat =i Beke= +tefan, care era foarte neuni\i]ntre sine,]i trimise]napoi prin\ului Transilvaniei, oprind o=tile, peste care trimise Sigismund c[petenie pe Albert Kiraly[77], b[rbat viteaz, n[scut]n provin\ia Gemeri din Ungaria de sus, =i prea vestit pentru

multe fapte de r[zboi s[v`r=ite ]n r[zboiul f[cut de c[tre +tefan Bathori, regele Poloniei, ]n contra muscalilor. [78] Mihai cu Kiraly se g[tir[ ]ndat[ de oaste. +i mai ]nt`i Kiraly, din porunca domnului, asedie Ora=ul de Floci, [ce era] ne]nt[rit[79] =i]l rase din temelie (10 dechem. 1594), dup[ce ucise pe to\i cei ce se]nchina]n numele turcilor =i care nu apucaser[a fugi[80]. Dup-aceea, Mihai porni pe Dun[rea]nghe\at[=i se apropiar[de H`r=ova, ora= bogat =i ]nt[rit, cale de o zi de Br[ila,[81] pe care Carol =i Ludovic, regii Panoniei, ]l ]mpresurase cu ziduri.[82] Aci le ie=i ]nainte o oaste de 7000 turci, alc[tuit[ de garnizoana cet[\ii =i de al\i turci din Bulgaria. Pe ghea\a Dun[rii se dete o b[taie s`ngeroas[de ambe p[r\ile,]n care turcii,]n sf`r=it, fur[ spar\i =i ]mpr[=tia\i.[83] Rom`nii biruitori, pun`nd sc[ri, la 1 ghenarie 1595 s[rir[ ]n cetatea H`r=ova, o arser[=i o pr[dar[.[84] Prada f[cut[ ]n acest ora= fu a=a de mare,]nc`t rom`nii trebuir[s[treac[Dun[rea spre a-=i aduce avu\iile ce]i]mpov[ra,]n \ar[.[85] Dup[ce]=i mai]nt[rir[puterile sl[bite de frig, Mihai, cu osta=ii s[i, la 6 ianuarie, trece iar[=i Dun[rea =i se]ndreapt[spre Silistra, ora= mare =i frumos =i cu negu\[tori boga\i, care era f[r[grij[, bizuindu-se]n puterea cet[\uiei.[86] Dup[un asalt groaznic,]n care asedia\ii nu st[tur[mai pu\in viteje=te ca asediatorii, rom`nii o cuprinser[ =i o dete ]n foc =i prad[. Cet[\uia ]ns[ n-o putu lua, lipsindu-le artilerie.[87] Rom`nii g[sesc at`ta prad[ ]n acest ora=, ]nc`t]=i dob`ndesc ve=minte pentru vecie, zice un contemporan.[88]

XVII

Aceste izb`nzi ale rom`nilor, pustiirea ora=elor de pe l`ng[ Dun[re ]nsp[im`ntase]ntr-at`t pe turcii din partea locului, ]nc`t fugiser[mai to\i]n Mun\ii Balcani. C`rmuitorul de la Rusciuc ]n=tiin\[ ]ndat[ Por\ii r[scoala lui Mihai =i izb`nzile lui, cer`nd ajutor, care ]nt`rzie c`tva din nevoia iernii.[89] }ndr[zneala lui Mihai mir[ =i sup[r[ pe sultanul, f[r[ a-i da mari prepusuri, crez`nd c[lesne va putea potoli r[scoala unui du=man a=a de slab. Trebuie]ns[a se gr[bi, spre a nu z[ticni opera\iile r[zboiului din Ungaria. }ntr-adev[r, Turcia, spre a putea

purta acest r[zboi, avea nevoie de |ara Rom`neasc[ =i Moldova, care era nu numai gr`narul proviziilor armatei lor =i chiar a capitalei (de vreme ce]n to\i anii se]nc[rca din cele dou[\[ri 150 cor[bii cu f[in[, unt =i carne pentru Constantinopol[90]), dar]nc[slujea de linii de comunica\ii pentru trecerea o=tilor =i a proviziilor]n Ungaria.[91] Valahia, numai, pl[tea atunci la Poart[o ton[de aur,[92] sau, dup[al\ii, 100 mii scuzi,[83] sau 70 mii galbeni,[94] afar[de daruri pe la pa=i =i mini=tri, pentru or`nduirea domnilor, aceea ce se urca de multe ori p`n[la 300 mii galbeni pe an,[95] afar[de 20 mii miei, 10 mii chile de gr`u, alte at`tea de orz, 2 mii cai, unt =i miere cu]mbiel=ugare.[96] Moldavia pl[tea Por\ii 62 mii scuzi, =i hanului t[tarilor pe tot anul 20 care cu 4 boi, =i 50 iepe =i miere]ndestul[.[97] Prin\ul Transilvaniei pl[tea 15 mii sechini.[98] Pierderea acestor foloase [cost[mult pe Poart[], mai cu seam[ ]ntr-o vreme c`nd ]mp[r[\ia se afla ]n nevoie de bani =i bucate, =i pre\ul aurul[ui] crescuse foarte mult de la r[zboiul Persiei, ]nc`t se]ndoise pre\ul unui scud]n Constantinopol, aceea ce pricinui turbur[ri din partea ienicerilor.[99] Afar[de aceasta, Valahia =i Moldova era c[mar[plin[de toate cele trebuincioase Constantinopolului. Dintr-]nsele acest ora= se]ndestula de c[rnuri proaspete =i s[rate, de unt, miere, gr`ne, d-alte lucruri ce [cuv`nt indescifrabil] se ducea acolo; chiar saraiul sultanului din aceste \[ri se]ndestula nu numai de cele trebuincioase vie\ii, dar]nc[de cele spre lux =i desf[tare.[100]

Sultanul hot[r] dar a potoli c`t mai ]n grab[ aceast[ r[scoal[, p`n-a nu se]ntinde =i a lua mai mult[putere. Poarta numi atunci domn]n |ara Rom`neasc[pe un Bogdan-Beizdade,[101] fiu al Iancului-Vod[Sasul, care z[cu neru=inat trei ani =i 7 luni pe tronul Moldovei (1570—1574), batjocorind-o =i, dup[mazilia sa, i se t[ie capul]n ora=ul Liov din Polonia, din porunca regelui +tefan Bathori.[102] Acest june Bogdan se dusese]n Gonstantinopol cu familia sa, unde intr[ ]n casa lui Ferhad-Pa=a =i, cresc`nd ]n casa lui, ajunsese a purta slujba de hasnadar. El avusese de g`nd a se turci, c`nd crezu c[ favorul patronului s[u =i revolta domnilor ]i deschid cale de a dob`ndi un tron.[103]

Mustafa-Pa=a[104] c[ruia i se luase pa=al`cul Mara=[105], cu o seam[ de o=ti, ]ntre care dou[ mii ieniceri cu vreo c`\iva din agalele cele

mai]nsemnate,[106] =i pe l`ng[care o=tire se mai ad[og[14 mii turci ridica\i din Bulgaria, fu poruncit s[treac[Dun[rea pe la Rusciuc =i s[duc[pe noul domn]n \ar[.[107] }ntr-aceea=i vreme, Gherei, hanul t[tarilor perecopi, care cu 30 mii t[tari se]ntorcea din Ungaria, primi porunc[ca s[treac[Dun[rea pe la Vidin, =i astfel, din dou[par\i, s[ ]ncunjure =i s[izbeasc[pe Mihai.[108]

XVIII

Vestindu-se lui Mihai primejdia ce]l amenin\a,]=i str`nse ]n grab[ oastea pe l`ng[d`nsul[109] =i ]mpr[=tie c[l[re\i ]n grab[ ]n toate unghiurile \arii, strig`nd c[intr[sabie de turci =i t[tari]n \ar[=i s[saie to\i cu totul]mpotriva du=manului,]ncredin\`ndu-se ]n ajutorul dumnezeiesc.[110] Apoi purcese asupra Dun[rii s`mb[t[ ]n 8 ghenarie (s. n.) =i a doua zi se opri la sat la Pietri, g[tindu-se s[treac[Dun[rea, s[se loveasc[cu Mustafa-Pa=a p`n-a nu apuca acesta s[ calce \ara.[111] Acolo ]i veni veste c[ hanul cu t[tarii, trec`nd Dun[rea pe ghea\[au =i intrat]n \ar[, robind =i pr[d`nd.[112] Aceast[ veste ]ngrij[ tare pe Mihai =i numaidec`t se]nv`rteji ]nd[r[t cu toate o=tile =i puse tab[r[ la sat la Hulube=ti, de unde trimise str[ji asupra t[tarilor pre Radul Buzescul cu fra\ii lui, Preda Postelnicul =i Stroe Stolnicul, =i Radul Calofirescul cu o seam[ de o=ti alese.[113] Hanul, ]naint`nd spre Giurgiu ca s[se]mpreune cu Mustafa, j[fuind =i pustiind tot]naintea sa,]=i a=ez[tab[ra la o mil[de Giurgiu, la satul Sc[rp[te=ti,[114] puse str[ji]n toate p[r\ile =i trimise c`teva mii la pr[dat, ca s[ aduc[ hran[[115]. Avangarda rom`n[, supt comanda Buze=tilor,]naint[p`n[ la sat la Putinei, unde ]nt`mpin`nd pre avangarda t[t[reasc[, o izbi cu vitejie =i o ]nfr`nse (14 ghenarie), pierind t[tari mul\i, =i vii prinz`nd ]nc[ mul\i[116]. }ndat[ ce afl[ hanul aceast[ trist[ veste, trimise pre un nepot al lui cu mul\ime de t[tari =i venir[ p`n[la sat la St[ne=ti[117], o mil[d-al[turi de Giurgiu[118]. Buze=tii, mai c[p[t`nd ajutor [de] oaste de la Mihai, le ie=ir[ ]ntru ]nt`mpinare =i se lovir[de fa\[la ghenarie]n 16 (duminic[, s. n.) =i, d`nd viteje=te ]ntr-]n=ii, ]i biruir[, pe mul\i a=tern`nd la p[m`nt, pe al\ii]i prind sau se predau]n=ii; o parte numai

sc[p[cu fuga spre hanul[119]. }nsu=i nepotul hanului pieri]n acea b[taie[120]. Dup-aceea, Buze=tii izbesc mai multe cete ce umbl[r[sp`ndite dup[ hran[ =i cu cruzime le fug[re=te =i ucide. 7 mii prin=i cre=tini fur[ m`ntui\i atunci din m`inile t[tarilor[121]. Hanul se afla tot la Sc[rp[te=ti, unde sosise =i Mustafa-Pa=a cu Bogdan-Vod[ =i se ]mpreunase ambele o=tiri, t[t[reasc[ =i turceasc[[122]. Mihai, care sta r`nduit de b[taie la Hulube=ti,[123] prev[z`nd toate =i lu`nd toate masurile cerute de]mprejur[ri ca un duc[viez[tor, cum prinse acea veste,[124] socoti a nu mai]nt`rzia =i purcese]n contra ambilor vr[jma=i cu toat[armata =i gloatele lui. }n calea sa, ucide =i fug[re=te mai multe cete de t[tari, care rupte din tab[r[de vro patru zile, se tr[gea acum spre ordia cea mare. Dup-aceea, duminic[(23 ghenarie)]n murgu serii, n[p[de=te peste avangarda vr[jma=ului, ce se afl[patru mile de tab[r[, compus[de 6 mii turci,]ntre care 300 ieniceri =i o mul\ime de t[tari, invoc`nd cu ]ncredere puternic[, dup[ obicei, cu glas mare, numele lui Hristos. T[tarii, sume\indu-se ]n num[rul lor, nu b[gar[ de seam[ l-aceast[ strigare, iar turcii o ]n\eleser[ =i, ]nc[lec`nd, caut[a sc[pa cu fuga, favoriza\i de]ntunecimea nop\ii. Ai no=tri izbesc cu seme\ie pe turci =i t[tari =i]i ia]n goan[[125]. Avangarda noastr[, supt comanda banului Manta,]i duce, gonindu-i, p`n[ ]n ordia cea mare de la Sc[rp[te=ti.[126] Spaima intr[ ]n tab[ra vr[jma=[, crez`nd c[Mihai]nsu=i a venit a-i izbi. Hanul, turbat de fric[=i ne]ncrez`ndu-se ]n puterile sale, chiar in noaptea aceea[127] se desp[r\i de Mustafa-Pa=a =i de Bogdan[128] =i lu[ calea pustiilor sale. Ace=tia, cu turcii lor, fugir[ ]nc[ spre Rusciuc, goni\i =i t[ia\i fiind de Manta p`n[ ]i trecu Dun[rea.[129]

XIX

Mihai sosi a doua zi, luni de cu noapte (24 ghenarie) =i]=i]nfipse tab[ra]n locul p[r[sit de du=man la Sc[rp[te=ti, =i]n ziua urm[toare, mar\i des-de-diminea\[,]n 25 ghenarie, porne=te spre Rusciuc, unde, dup[cum aflase, Mustafa-Pa=a, nedescurajat]nc[de at`tea ]nvingeri, mai str`ngea o=ti =i voia a-=i mai cerca norocul.[130] F[r[a l[sa lui Mustafa vreme de g[tire, domnul se gr[be=te =i trece Dun[rea pe ghea\[pe la Marotin[131] =i]=i]n=ir[o=tile mai supt por\ile Rusciucului. El avea cu

d`nsul numai 10 mii osta=i, at`t munteni, c`t =i moldoveni,[132] ]n vreme ce Mustafa Pa=a avea 4 mii oaste aleas[ =i 10 mii turci adun[tur[ din Bulgaria.[133] El ]=i ]ndeamn[ o=tile a se lupta viteje=te, pentru gloria lui Hristos =i m`ntuirea patriei,[134] =i cu frunte de leu =i b[rb[te=te, mai repede dec`t ai g`ndi, n[v[le=te asupra turcilor, care d-abia apucaser[a ie=i din cetate c`nd lupta se ]nc[ier[.[135] B[taia \inu c`tva =i fu s`ngeroas[ de ambe p[r\i p`n[ ]n noapte, c`nd turcii, cu toate c[ mai numero=i, trebuir[ a se pleca furiei rom`nilor.[136] De la vro 7 p`n[ la 8 mii c[zur[ mor\i;[137] ceilal\i ]=i c[utar[ m`ntuirea]n fug[, dar ai no=tri, urm[rindu-i]n]ntunerecimea nop\ii f[r[seam[, ii ucid sau]i prind mai pe to\i.[138] Mustafa-Pa=a, pierz`nd calul, o lu[ pe jos la fug[; o slug[ ]i dete apoi un cal prost, pe care ]n zadar se sili a scapa;[139] el fu ucis de ai no=tri nu departe de locul b[t[liei.[140] Domni=orul Bogdan fu mai norocit; r[=chir`ndu-se de to\i ai s[i =i]nso\it de 20 de oameni,[141] iar, dup[cum zic unii, numai de 6,[142] el fugi la Constantinopol, cu maic[-sa =i dou[surori. Acolo, acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile lui Ieremia, domnul de atunci al Moldovei, din porunca turcilor, azv`rlit]n mare. El m[ritase pe o sor[a lui dup[un nobil vene\ian, anume Ioan Zane. Analistul italian N. Doglioni spune c[ar fi v[zut la acest Bogdan,]n anul 1597, o sabie]ngropat[de mai mul\i ani, care se g[sise]n Moldova =i se prepunea c[ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al hunilor, biciul lui Dumnezeu, purta]n r[zboalele sale. Taiu=ul sabiei, foarte bine lucrat, era de =apte palme]n lungime =i patru]n l[\ime.

XX

Dup[aceast[str[lucit[biruin\[, Mihai puse de arse =i dete]n prad[ora=ul Rusciucului. Un martor de fa\[descrie astfel r[zbunarea rom`nilor asupra bie\ilor locuitori ai Rusciucului: „Mult[ jale se f[cu ]n ziua aceea =i pl`ngerile se]n[l\au p`n[ la ceruri. To\i s-au ]nc[rcat cu avere din destul, robi =i roabe =i-au luat cu prisos; nimica n-a sc[pat din m`na lor. Ginga=ele turcoaice mult r[sf[\ate, ce stau]n veci]nchise, s[le fi v[zut atunci goale, descul\e, t[v[lindu-se]n z[pad[, unele t`r`te de par, altele de m`n[; nu era osta= care s[nu duc[vro turcoaic[.“[143]

Cetatea]ns[nu putu fi luat[, c[ci domnul era silit a se]ntoarce]n

Bucure=ti,[144] chemat fiind de trebile \[rii.[145] El l[s[pe unguri, cazaci =i o seam[din rom`nii lui Albert Kiraly poruncindu-i a urma pustiirea ora=elor turce=ti din Bulgaria,[146] =i, ]nso\it de osta=ii s[i, se ]ntoarse, intr[ ]n Bucure=ti, unde fu primit ]n strig[ri de bucurie =i binecuv`ntare a poporului pentru izb`nzile sale. Dob`nda care osta=ii aduser[cu d`n=ii fu foarte mare; din zece mii osta=i ce]l]nso\ise, nu era nici unul care s[nu se fi]ntors cu haine de m[tase =i alte lucruri pre\ioase.[147]

}ndat[dup[ce r[suflar[pu\in o=tile, Mihai porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse =i o pustii din nou,[148] =i pe sp[tarul Preda =i comisul Radu asupra H`r=ovii. Turcii din acest ora=, afl`nd de sosirea rom`nilor, se gr[bir[ a trece Dun[rea =i a le ie=i ]n ]nt`mpinare, dar rom[nii]i bat =i]i trec Dun[rea]n goan[, t[indu-i foarte r[u p`n[ la H`r=ova, pe care o dau prad[focului. Mihalcea apoi se]ntoarse de asedie Br[ila, dup[ce pr[d[=i arse foburgul. Asedia\ii g[sir[mijloc d-a scri lui Musa, ceau= din Dobrogea, cer`ndu-i ajutor. Musa str`nse vro 4 mii oameni =i, trec`nd Dun[rea pe ghea\[, izbi tab[ra rom`neasc[=i, omor`ndu-le, dup[ m[rturia ]ndoitoare a turcilor, o mie oameni, ]i sili a ridica impresurarea. Mihalcea se ]ntoarse l`ng[Mihai. [149]

}n vremea aceasta, viteazul =i str[lucitul Albert Kiraly, cu o iu\ime neauzit[, cu foc =i cu fer, pr[d`nd =i pustiind, ]=i rote=te armele, fulger`nd prin toat[Bulgaria. +istovul, Cernavoda, Rasgradul, Babadagul =i Obluci\a se mistuiesc de sabie =i foc =i, dup[ce]=i]mpinse o=tirea, pustiind tot p`n[ la gura Dun[rii ]n Marea Neagr[ [150] =i p`n[la Varna, apoi, trec`nd mun\ii, ajung dincolo de Adrianopol, apropiindu-se p`n[la 13 leghe de Constantinopol, pustiind toat[c`mpia =i impr[=tiind mai multe cete de turci =i t[tari.[151] Albert apoi i=i]ntoarse]nving[toarea oaste, neatins[=i cu mult[prad[, la Mihai.[152]

XXI

Tot]n acea lun[(ianuarie), o ceat[de rom`ni aflar[ prin spioni c[ Sinan se ]ntoarce de la Belgrad la Constantinopol cu multe bog[\ii, [cuv`nt indescifrabil] din Ungaria. Rom[nii trec]n Bulgaria,]i p`ndesc

calea]n mun\ii Emului =i n[v[lesc f[r[veste asupr[-i. Sinan]=i l[s[bog[\iile]n prad[, =i rom`nii, lacomi dup[ d`nsele, l[sar[pe Sinan de sc[p[. Gesty Ferentz sosi cu o ceat[de transilveni =i, uni\i]mpreun[, cuprind mai multe castele din p[r\ile locului, trec mun\ii]n Rumelia (Tracia), impr[=tiind groaz[ ]n toate p[r\ile =i]=i]mping pustiirile lor p`n[la por\ile Constantinopolului.[153]

Dac[toat[armia ar fi sprijinit *cette heureuse pointe*, sultanul ar fi avut mult a se teme de scaunul s[u]mp[r[tesc.[154] La]ntoarcerea sa]n |ara Rom`neasc[, Ferentz ]nt`lni un trup de 12 mii t[tari, pe care]i]mpr[=tie =i]i sfarm[.[155] Toate aceste lupte din luna lui ianuarie numai umplur[15 care de capete de turci, numai din cei mai]nsemna\i, ce se aduser[ ]n tab[ra rom`neasc[.[156] Aceste str[lucite izb`nzi ale rom`nilor aprinse n[dejdile popoarelor mult chinuite din Turcia =i ]ncepur[ a le de=tepta din amor\eala ]n care de veacuri z[ceau. Bulgarii fur[ cei mai ]nt`i a se forma]n cete =i a lua armele. Un trup de 2 mii \[rani bulgari cuprinde Sofia, capitala Bulgariei,]n lipsa pa=ei d-acolo, =i]i dau foc =i prad[; dar neav`nd destul[ putere spre a o \ine, o las =i se trag.[157] Prada f[cut[ se ]mp[r\i ]ntre d`n=ii =i fiec[rui]i veni]n parte aproape 300 scuzi.[158] Apoi, mai unindu-se al\ii cu d`n=ii, se pun de pustiesc \ara ]n toate p[r\ile =i ajung trei zile departe de Constantinopol. Ei ]nt`mpin[apoi un convoi de un mare num[r de care, c[mile =i mai mult de 40 mii dobitoace, ce se ducea la o=tirea turceasc[; ei izbesc oastea ce]l ducea, o biruie =i omoar[dou[mii turcii, lu`nd toat[acea prad[.[159]

XXII

Izb`ndele nu fu deocamdat[, ]n Moldavia, a=a de repezi =i str[lucite ca ]n |ara Rom`neasc[. Aron-Vod[,]ndat[ce se declar[ ]n contra Por\ii,]ncepu a-=i g[ti o=tile =i vru s[atace cet[\ile moldovene=ti ocupate de turci din Basarabia. Dar pe c`nd f[cea acea g[tire, ]n dechemvrie 1594, f[r[ veste 14 mii de cazaci, ]ntru care doua mii pu=ca=i ale=i, supt trei steaguri, unul cu vulturul negru =i cu m`nunchiul de argint, altul cu vulturul alb cu m`nunchiul iar de argint =i al treilea,

dup[obiceiul lor, supt o c[petenie, anume Lobod[, n[v[lesc]n Moldova, pr[d`nd =i pustiind prin foc =i sabie.

Aron d-abia sc[p[din Ia=i cu doi boieri ai s[i, =i cazacii cuprind Ia=ul, pun m`na pe vistieria domnului =i pun ora=ul ]n fl[c[ri =i ]n s`nge. Mai tot ora=ul fu mistuit de foc. Cazacii luar[din Moldova 26 000 cai, 600 fete tinere. Ei g[sir[70 tunuri]n capital[, din care parte le luar[, parte le]ncuiar[. Nemaiav`nd ce mai jefui]n Moldova, trecur[s[fac[asemenea]n Polonia.[160]

V[z`ndu-se sc[pat din nevoia aceea a cazacilor, Aron]ncepu iar[=i a se preg[ti de oaste]mpotriva turcilor. El primi =i de la Bathori o seam[de o=ti ajutor, supt comanda lui Bercea Andreia=i,[161] =i se duse s[izbeasc[Benderul, dar fu respins de beiul ora=ului, Mir-Ahmet.[162] El]ns[se re]ntoarse iar[=i =i]ncepu a bate cetatea =i era gata a o lua, dac[cazacii n-ar fi sosit etc.[163] Aron se]ntoarse apoi spre ceta\ile Chilia =i Cetatea Alb[=i asedie pe aceasta din urm[,]ncep`nd a o bate puternic cu tunurile. Garnizoana, nemaiput`nd sta mult]mpotriv[, ceru ajutor de la Gazi-Ghirai, hanul t[tarilor. Acesta scul[un num[r mare de t[tari =i pun`ndu-le cap pe Adil-Ghirai, zburar[ ]n ajutorul cet[\ii.[164] T[tarii sosir[ pe c`nd garnizoana cet[\ii era gata s[se dea *(aux abois)*.[165] Aron, v[z`nd sosirea t[tarilor, pricepu c[ e peste putin\[ a urma asedierea ]n fa\a unei asemenea o=tiri =i se ridic[ d-acolo, tr[g`ndu-se spre \ar[.

T[tarii,]n cele dint[i zile ale lunei fevruarie, intrar[ ]n Moldova, urm[rind pe Aron =i f[c`nd jafuri =i pustiiri, dup[ obicei,[166] p`n[c`nd c[zur[ ]n cursa ce ]i a=tepta. Aron, care aflase de sosirea t[tarilor mai nainte, nu pierduse vremea; el ]=i str`nsese toate trupele, ridicase poporul]n arme, f[g[duindu-i prada du=manului, =i tot poporul era]n picioare; chemase]n leaf[o seam[de cazaci, care, inima\i de pilda rom`nilor, apucar[ armele ]n contra turcilor =i deputar[ la prin\ul Transilvaniei, cer`ndu-i leaf[numai pe dou[luni, f[g[duind c[apoi se vor \ine cu pr[zile lor =i c[vor sluji cauza cre=tin[t[\ii cu credin\[=i st[ruin\[*(diligence)*,[167] aceea ce Sigismund primi cu pl[cere. Dintr-alt[parte, Mihai,]n=tiin\at de Aron, se gr[bi

a alerga]ntr-ajutor. El plec[din Bucure=ti, lu`nd cu sine so\ia =i copilul s[u, =i se duse spre hotarul Moldovei cu o=tirea sa. Ambii voievozi meditar[ o stratagem[ =i ]ntinser[ o curs[ ]n care lesne c[zur[ t[tarii. Mihai, care se afla ]n fa\a t[tarilor, se f[cu ca cum s-ar fi ]nsp[im`ntat de furia vr[jma=ului =i]ncepu a se trage]napoi; t[tarii se iau f[r[socotin\[dup[d`nsul p`n[c`nd cad ]ntre o=tile muntene ale lui Mihai =i o=tirea moldovan[ a lui Aron, care sta ascuns[ ]n p[duri =i ]n spatele dealurilor. Atunci, deodat[, rom`nii iau ofensiva, muntenii izbind pe t[tari]n fa\[=i moldovenii de dinapoi =i din coaste. De trei ori t[tarii, v[z`nd primejdia ]n care se afl[, se raliaz[ *(sanghers)* =i, ]n desperarea lor, ca ni=te mistre\i izbi\i =i ]mpresura\i din toate p[r\ile, ]=i caut[ a-=i deschide [drum]. Dar rom`nii se]mb[rb[teaz[mai presus de natura omeneasc[=i se sile=te a nu le sc[pa din m`n[ aceast[ prad[ c[zut[ ]n curs[. }n sf`r=it, dup[o lupt[ ]nver=unat[, armata t[t[rasc[se zdrobe=te =i se r[=chir[, 12 mii t[tari zac mor\i]n locul b[t[liei, afar[de copii =i neveste;[168] mul\i]nc[sunt r[ni\i; mai toat[c[l[rimea lor pr[p[dit[, fiul hanului]nsu=i r[nit de moarte; 1 500 cai unguresti, multe care]nc[rcate cu pu=ti, multe steaguri =i 1 000 cre=tini m`ntui\i din robie f[r[trofeele acestei biruin\e. R[m[=i\a t[tarilor lu[ ]n fuga mare calea pustiei lor.[169] Aceste]nvingeri ce suferir[t[tarii]n Valahia =i Moldova]n aceste dou[luni, rigoarea iernii f[cu ca din armata lor de 80 000, ce n[v[liser[ ]n principate, d-abia se]ntorsese 8 mii. }ndat[, pe l`ng[aceste pierderi, o foamete grozav[ ]i mai pustii]n iarna aceea,]nc`t ajunser[de lips[c[ ]=i frigea]n frigare muierile copiii de-i m`nca.[170]

Dup[ ]nvingerea str[lucit[asupra t[tarilor, ambii voievozi]n=tiin\ar[de toate cele cu noroc s[v`r=ite pe prin\ul Transilvaniei, ar[t`ndu-i c[, de le va sosi]n ajutor, dup[cum li se f[g[duise, armata transilvan[p`n[ la 29 ale acelei luni fevruarie,[171] ei vor st[p`ni toat[Dun[rea [=i] se vor pune]n cale spre Constantinopol,[172] fiindc[toate popoarele cre=tine din Turcia s-au sculat sau sunt gata a se scula]mpotriva turcilor.[173]

XXIII

Bathori, care sta]n acea iarn[ ]n nelucrare, ocrotit de izb`nzile rom`nilor, nu se prileji a r[spunde cererei =i dorin\ei domnilor rom`ni, c[ci ocupa\ia viitoarei* sale nun\i ocupa atunci cu totul duhul s[u at`t de u=uratic. P[rintele Alfons Carillo, pe care]l trimisese la Viena, dup[cum am v[zut,]i adusese f[g[duieli m[re\e de la]mp[ratul =i]ng[duin\a c[s[toriei lui at`t de mult dorit[cu Maria-Christina de Austria, fiica arhiducii Carol, unchiul]mp[ratului, sor[cu Ana, atunci cr[ias[ ]n Polonia, cu toate c[fusese destinat[ ]nainte pentru regele Spaniei.[174] Aceasta f[cu pe du=manii lui Bathori s[zic[c[casa Austriei i-a dat o femeie spre a-l r[spl[ti, c[ci a c[lcat credin\a =i alian\a turcilor, =i drept zestre nevoia d-a purta r[zboi cu d`n=ii.[175]

Dup-aceea, Sigismund trimise o ambasad[la]mp[ratul]n capul c[reia puse pe unchiul s[u Bocskai,[176] care ajunse]n 14 dechemvrie (1594) la Viena =i la 12 ianuarie (1595) la Praga, unde fu foarte bine primit[.[177] Aci se incheie]ntre]mputernici\ii lui Sigismund =i ai]mp[ratului un tratat de alian\[pe aceste temeiuri: c[nu vor depune armele =i face pace cu turcii dec`t printr-o ]nvoire reciproc[; c[ ]n tratatul cu turcii se va cuprinde Transilvania, Valahia =i Moldova, c[ toat[ Transilvania =i partea regatului Ungariei, ocupate de Bathori de +omlyo, vor r[m`nea vecinic acestui prin\ =i copiilor s[i, parte b[rb[teasc[, cu dreptul celui mai int`i n[scut ]ntre d`n=ii =i tot]n chipul cu care se bucurase de aceasta prin\ii Ioan, +tefan =i Christofor, dar cu condi\ie c[vor recunoa=te pe Rodolf =i urm[torii regi ai Ungariei ca suzerani ai Transilvaniei: c[dac[Bathori va muri f[r[copii de parte b[rb[teasc[*(m`les)*, Transilvania =i \[rile ce se \in de d`nsa *(ses dépendances)* vor r[m`nea pe seama ]mp[ratului =i a urm[torilor s[i =i c[ Bathori =i staturile *(les ordres)* provin\iei vor f[g[dui printr-un jur[m`nt solenel]ndeplinirea acestui articol; c[ ]n cazul c`nd Transilvania se va re]ntoarce regilor Ungariei,]mp[ratul =i urma=ii s[i vor jura d-a p[stra obiceiurile, privelegiurile, drepturile

*]n manuscris „viiloarelor“ (n. ed.).

=i libert[\ile =i d-a nu da c`rmuirea \[rii dec`t la un domn *(seigneur)* din aceast[provin\[; c[imp[ratul va recunoa=te pe Bathori ca prin\ suveran, c[ ]i va da titlu de str[lucit; c[va mijloci a i se da]n c[s[torie una din fetele arhiducii Carol, mort de cur`nd, =i c[va angaja (pofti) pe regele Spaniei a-i da colanul mielului de aur *(toison d'or)*; c[ ]i va da toate ajutoarele trebuincioase]n oameni, bani =i muni\ii de r[zboi; c[va angaja pe papa a lua supt protec\ia sa pe prin\ul =i pe staturile sale; c[Bathori =i copiii s[i se vor crea prin\i ai sfintei]mp[r[\ii, dar f[r[a avea drept de =edere *(assistance)* =i voi *(souffrage)*]n diete; c[ora=ele, cet[\ile =i castelurile ce se vor lua de armata]mp[r[teasc[ ]n r[zboi vor fi ale]mp[ratului =i c[cet[\ile ce preastr[lucitul prin\ al Transilvaniei va cuprinde (st[p`ni) cu o=tile =i cheltuiala sa vor ram`nea lui, de care se va bucura supt titlu de feud al]mp[r[\iei *(sans préjudice des droits de fief dus à Sa Majesté Impériale)*; dar c[dac[aceste cet[\i vor fi din ale vechiului regat al Ungariei, acest prin\ va fi]ndatorit a le da]napoi, cu o dreapt[desp[gubire pl[tit[de]mparat; c[ ]mp[ratul va pl[ti sumele trebuincioase pentru]nt[rirea cet[\ilor Transilvaniei =i c[Bathori, din partea sa, nu va cru\a nici cheltuieli, nici]ngrijiri, spre a le ap[ra]n contra du=manului comun.

Se mai ad[og[la acest tratat un articol ce se p[ru de un semn r[u *(de mauvais augure)*; el zicea c[la]nt`mplarea c`nd acest r[zboi nu va izbuti, dup[cum se n[d[jduia, =i c[Bathori va fi gonit din Transilvania,]mp[ratul se]ndatoreaz[d-a-l primi]n staturile sale =i a-i da venituri deajuns spre a \ine dignitatea ca =i m[rimea casei lui; c[,]n sf`r=it, domnii (nobilii) ce acest r[zboi are s[-i pun[ ]n acelea=i primejdii ca pe prin\ul lor vor putea a se retrage cu d`nsul]n Germania.[178]

Acest tratat, prin care]mp[ratul sem[na a se fi ar[tat foarte generos =i a nu fi oprit pentru d`nsul dec`t dreptul onorific de suzeranitate =i, eventualitatea, pi\in probabil[la un prin\ a=a t`nar, de a dob`ndi Transilvania]n lips[de mo=tenitori, era]ntr-adevar c`=tigarea Transilvaniei pe sigur de]mp[ratul, c[ci [era] un secret ce pu\in]n urm[se dete pe fa\[, iar care era cunoscut atunci de to\i cei ce apropria pe Sigismund =i prin urmare =i de iezui\ii ce]l vindea

cur\ii austriace. Aceasta era neputin\a, constatat[de doctori, a lui Sigismund d-a]mplini datoriile c[s[toriei.[179] Se zicea c[el fusese legat prin farmecele unei babe fermec[toare, numit[Ioana, care era a lui Ioan Koacoc.[180] Al\ii prepuser[mai]n urm[c[muma lui +tefan Bocskai, dorind ca Sigismund s[ia]n c[s[torie pe o fat[a ei =i neizbutind, c[ci Sigismund,]n vanitatea lui, prefer[pe nem\oaic[, prin farmeci]l leg[.[181] Sigismund, care]=i cuno=tea starea, sau c[credea c[prin =tiin\[doctoriceasc[va putea vindeca neputin\a, sau numai de vanitatea d-a se vedea aliat cu familia]mp[r[teasc[, dori aceast[c[s[torie, care fu fatal[\[rii sale.

Dup[ ]ncheierea tratatului, ambasadorii Transilvaniei primir[daruri m[re\e, =i d`ndu-le audien\[ de ziua bun[ *(congé)*, ]mp[ratul le f[g[dui c[ va trimite peste pu\in pe princesa Maria-Christina, logodnica lui Bathori; dar curtea ]mp[r[teasc[ tot am`na aceasta supt deosebite pricinuiri. Bathori se pl`nse de mai multe ori, =i staturile \[rii, care se temea c[ aceast[ alian\[ cu casa Austriei s[ nu le fie fatal[, zicea ]n gura mare c[ =i-au b`tut nem\ii joc de prin\ul lor. Spre a astupa aceste zgomote, +tefan Bocskai, care r[m[sese la Praga, se duse]n]nceputul lui martie la Gratz, capitala Stiriei, unde se c[s[tori (]nsur[) ca procurator* al st[p`nului s[u, Bathori, cu Maria-Christina, fa\[ fiind arhiduca Maximilian, fratele ]mp[ratului, =i Ferdinand, fratele princesei. Bocskai, printr-o ceremonie obicinuit[ ]n c[s[toriile prin\ilor, se puse ]n patul de nunt[. Nem\ii ]ns[ tot nu trimise deocamdat[ pe mireas[ la so\ul ei, p`n[ ]n var[.[182]

XXIV

Domnii rom`ni nu pierd vremea a=tept`nd armata lui Sigismund, ce nu veni, =i caut[a se folosi de izb`nzile lor =i de spaima ce ele au adus vr[jma=ului,]n vreme ce o=tile lui Aron cuprinde M[cinul =i alte cet[\i =i r[scoal[toat[Dobrogea — unde dou[escadroane de mol-

---

*]n manuscris: „procuror“ (n. ed.).

doveni bate]n dou[r`nduri dou[ cete ]nsemnate de turci =i le ia dou[ stindarde[183] — ai c[rei locuitori, ur`nd tirania turcilor, se ridicar[cu to\ii =i cur[\ir[\ara lor de d`n=ii. Apoi se ]nv`rteje=te =i ia cu sila Chilia, Benderul, unde t[ie]n buc[\i pe beiul cu 600 turci, lu`nd multe turme de dobitoace,[184] =i ]n urm[ merge de asediaz[ de a doua oar[ Cetatea Alb[, arz`ndu-i foburgurile, dup[ce au risipit o=tirea beiului acelei cet[\i, at`t ]nc`t d-abia a sc[pat teaf[r, el al optulea, l[s`nd]n puterea moldovenilor steagurile, tobele, trompetele =i cele mai multe avu\ii ale sale.[185]

Mihai, omor`nd mai mult de o mie turci,[186] cuprinde Ismailul, unde g[si 70 tunuri de baterie, dou[ din care era ]nsemnate cu armele ]mp[ratului Ferdinand =i dou[ cu ale lui Huniad Ioan. Aceste 4 tunuri Mihai le trimise ]n dar la prin\ul Transilvaniei.[187] +i dup[ ce l[s[ ]n Ismail o garnizoan[ de 2 mii rom`ni,[188] trecu apoi iar[=i Dun[rea, pustiind ora=ele turce=ti ce mai r[m[sese]n Bulgaria. La]ntoarcerea sa]n |ara Rom`neasc[, cu toate c[ curgea de trei palme apa pe ghea\a Dun[rii, viteazul domn *(„l'intrépide Valaque“* — De Thou) mepriz[ o primejdie a=a de ]nvederat[ =i trecu cu toat[ prada sa de ceailalt[ parte a r`ului,[189]]n vreme ce t[tarii n[v[lea]n Moldova. Poapta numind de domn]n |ara Rom`neasc[ pe unul numit +tefan, ]ns[rcin`nd pe capi-gi-pa=a =i pe pa=a Silistrei, cu mult[putere de turci, t[tari =i ieniceri s[-l duc[ ]n scaun. Mihai, afl`nd aceasta, trimise pe Albert Kiraly, care, ]nt`mpin`nd pe du=man la 16 martie,[190] ]l sparge =i il fug[re=te, =i ceta\uia Silistra, cru\at[ p`n-atunci, o asem[n[cu p[m`ntul; apoi, nemai]nt`rziind, se inv`rteje=te la ora=ul ne]nt[rit Turtucaia, cale de o zi de Rusciuc, ]l aprinde, ucig`nd mul\i din locuitori, =i se]ntoarce]n grab[, p`n-a nu dezghe\a detot Dun[rea, la Bucure=ti, unde se afl[Mihai. Acesta]l porni]ndat[la Br[ila,]n ajutorul lui Mihalcea.

Mihai trimise de vro c`teva zile pe Mihalcea din nou ca s[ ia Br[ila =i s[-=i r[zbune ru=inea ce-a primit, fiind silit, la cea dint`i asediere, a se dep[rta. Cet[\uia Br[ilei era]ntins[=i cu un zid gros,]nt[rit cu palisade de pari.[191] Armata toat[ce o]mpresura, rom`ni =i unguri, dup[m[rturia de]ndoit a cronicarilor turci, se urca la 20 mii, cu mult[artilerie.[192] Garnizoana cet[\ii era de trei mii turci,[193] =i nu le mai putea

veni alt ajutor, c[ci Dun[rea dezghe\ase.[194] La apropierea cre=tinilor, garnizoana ie=i din cetate =i]ncepu a-i h[r\ui, dar fu]ndat[silit[a se]nchide]n cetate =i d-a se ap[ra cu tunurile =i pu=tile. Asediatorii deschiser[=i duser[=an\urile *(tranchée)* prin trei locuri =i gr[bir[mult asedierea,]n 16 zile. }n cap[tul acestui timp, la 30 martie, asedia\ii, nemaiput`nd a se ]mpotrivi, se sf[tuir[ a se preda *à composition*, la care fur[ sili\i a se supune. Dar Mihalcea, ce era n[scut din Br[ila, nu vrea a le da alt[ capitula\ie dec`t voia d-a ie=i numai cu femeile =i copiii lor f[r[a lua nimic din avu\ia lor. Dup[rug[min\ele]ns[ale lui Kara-Ceau=, Mehemet-Beg =i Mustafa-Ceau=, deputa\ii garnizoanei, c[pitanii unguri jurar[pe credin\a lor c[nu li se va face nici un r[u *(fort)* =i c[pot lua cu d`n=ii orice or vrea. A=a, p`n[nu trece dincolo Dun[rea, ei]mbarcar[pe cor[bii aproape o mie c`ntare de scule ale lor =i ]ncepur[ a iesi din cetate, spre malul Dun[rii, pl`ng`nd =i \ip`nd tare.[195] Dar ai no=tri, z[rind c[cu straiele lor duc =i bani =i]nc[=i]n p`ini ascunsesera aur topit,[196] orbi\i de dragostea jafului, la care foarte mult se deprinseser[, cu paguba disciplinei, c[lcar[ credin\a dat[ =i capitula\ia =i se aruncar[ asupra s[rmanilor turci, ]ncep`nd a despuia pe unii, pe al\ii mai]nsemna\i a lua robi =i pe vro c`\iva a ucide. Kara-Ceau=, v[z`nd aceast[c[lcare a capitula\iei, le strlg[: „Mincino=ilor! este oare vro religie care s[ierte ce face\i?“ Atunci Albert Kiraly cu celelalte capete ale armatei puser[s[biile]n m`n[ spre a opri pe cre=tini d-a maltrata pe turci, ucisera vro c`\iva din cei mai]nd[r[tnici =i ocrotir[trecerea acestor nenoroci\i pe cel[lalt mal al Dun[rei.[197]

XXV

}n vreme ce Mihai se str[duia cu at`ta v`rtute]mpotriva du=manului din afar[, zavistea boierilor sem[na s[m`n\a ]mperecherilor dinl[untru. O seam[ de boieri, v[z`nd energia =i calit[\ile deosebite ce desf[=ura Mihai, se temur[c[acest om eroic s[nu curme puterea =i suprema\ia lor]n stat, ce cu at`ta nevoie izbutiser[a]ntemeia asupra puterei domne=ti. }ncepur[a vedea]ntr-]nsul un urma= din acei domni ca Mircea, Dracula, |epe=, care]ntr-o vreme zdrobea pe du=manul

din afar[=i ap[sa puternic, dimpreun[cu fac\iile, anarhia =i partidele dinl[untru =i libertatea public[. Al\ii, din descurajare, socoteau c[r[zboiul]nceput nu va putea fi a=a norocos p`n[ la sf`r=it; al\ii inc[[erau] m`na\i ca totdeauna din patimi, ambi\ii =i uri individuale. Toate aceste fac\ii, ]n capul c[rora era banul Manta, se unir[ =i complotar[ ca s[ doboare pe Mihai =i s[ cheme pe turci. Comploti=tii b[gar[ f[r[ de veste ]n Craiova un trup de 5 000 s`rbi, str`n=i ]n leaf[ de d`n=ii, =i se scular[de fa\[ ]n contra domnului. Acesta trimite]ndat[un trup de o=tire la Craiova, care n[p[de=te]n ora= zdrobindu-l tare =i gone=te pe du=mani p`n[ ]i trece ]not Dun[rea. Mihai se purt[ cu mult[ m[rinimie c[tre boieri, du=manii lui, ]i iert[ pe to\i ]mpreun[ cu capul lor, banul Manta, care, dup[ cum spune Walther, tr[ia ]nc[ la 1598.[198] Apoi acea o=tire merse supt Albert Kiraly (Farka=) de triumf[ prin fl[c[ri de ora=ul Nicopoli. Dup[ at`tea ispr[vi m[re\e =i str[lucite, rom`nii ]ncercar[ =i o pierzare. Farka=, av`nd cu sine un trup de 3 mii rom`ni, s`rbi =i unguri, fu]n=elat de doi custozi rom`ni, cump[ra\i de turci cu 2 mii aspri, care]i asigurar[c[vro sut[de turci prad[pe locuitori]n preajma Vidinului =i c[-l rog acei locuitori s[alerge]n ajutorul lor. Farka=,]ncrez[tor, se duce =i cade]n mijlocul unei armii de 30 mii turci, supt un ag[. Cei mai mul\i din osta=ii s[i,]mpresura\i de vr[jma=i, pierir[.[199] El numai cu pu\ini putu sc[pa.

XXVI

Cuprinderea Br[ilei]ncheie glorioasa campanie de iarn[de la 1595, f[r[asem[nare]n istoria lumei. Niciodat[simtimentul libert[\ii]n inima unui popor mai puternic nu]mb[rb[t[. }n patru luni, nesocotind rigoarea iernei, num[rul cel mare al du=manului, pururea]n c`mpul b[t[liei, mereu ca ni=te uria=i s-au r[zboit. }ntr-o vreme a=a de scurt[, rom`nii din ambele \[ri se luptar[ ]n 10 b[t[lii]nsemnate cu du=manii, le]mpr[=tiar[mai multe armate, cuprinser[=i pr[daser[la 25 ora=e mari =i cet[\i puternice[200] =i mai multe mii de sate pustiir[, =i Constantinopolul]nsu=i]i v[zu pustiind prin fier =i fl[c[ri p`n[la por\ile sale.

C a r t e a a I I - a

C{LUG{RENII

(aprilie 1595 — dechemvrie 1595)

CUPRINS

1

}nc[de la cele dint`i triumfuri ale rom`nilor din aceast[iarn[, spaima =i groaza ce cuprinsese tabara =i \inuturile de margine, ale]mpar[\iei turce=ti intrar[=i]n Constantinopol =i p[trunser[p`n[ =i ]n seraiul unde tr[ia trai desf[tat =i f[r[ grij[ desfr`natul sultan Murad III. Vaietele =i c`rtirile poporului, demoralizarea osta=ilor, a ienicerilor chiar, carii nu mai vroiau a merge la r[zboi supt pricinuire c[ nu li se pl[tesc lefile, ]l ]nfior[ de fric[ =i ]l sili a se g`ndi =i la trebile]mp[r[\iei sale. Vistieria fiind sleit[cu totul, el fu silit a lua din casa sa bani spre a mul\umi o=tile ce c`rteau cu obr[znicie, f[c`nd adesea =i r[scoale. Spre a]mb[rb[ta duhurile sp[im`ntate ale osta=ilor dup[ margine, le trimise steagul cel sf`nt ce se zicea a fi fost al proorocului Mahomet =i care, luat de mai nainte de la Egipet, fusese p`n[ ]n acea iarn[cu sfin\enie p[strat la Damasc. Dar fiin\a de fa\[a steagului proorocului chiar nu putu]ncuraja pe osta=i, carii acum, cu totul demoraliza\i, nu mai]ndr[zneau a da fa\[cu du=manul. Sultanul porunci atunci a se face rug[ciuni publice]n pia\a cailor (*at-meidan*, *hippodrome*),]n dosul arsenalului; vezirii, =eicii, legi=tii =i preziden\ii cancelarii st[tur[acolo de fa\[din porunca lui.[1] Ve=tile ce mai venir[de la Dun[re ad[ogar[amarul inimei sale =i]i pricinuir[moartea[2] pe care el o presim\i mai dinainte =i o gr[bi printr-o temere supersti\ioas[. Saat-gi-Ha=an (Ha=an ceasornicarul), comisul s[u favorit, vis[un vis]n care juca o rol[cu sultanul Suleiman, =eicul Emir-E=tilei =i sultanul Murad. Visul acesta era a=a de ciudat,]nc`t el nu se putu opri a-l descri stap`nului s[u. Duhul supersti\ios al lui Murad III se impresion[foarte

de acest vis, =i trei zile dup-aceea, apuc`ndu-l c`rcei la stomah, crezu c[i s-a apropiat ceasul mor\ii. El porunci atunci comisului s[u s[jertfeasc[cincizeci =i dou[oi, din care patru negre, opt pestri\e =i patruzeci albe, dup[cum spusese mo=ul s[u Soliman]n visul lui Ha=an; =i spre a-=i]mpr[=tia posomor`ta-i melancolie, se duse ]n gr[dinele seraiului =i se odihni ]n chioscul zidit de cur`nd de Sinan-Pa=a pe malul Bosforului, de unde din dou[p[r\i se vedea sosind cor[biile]n port. Acolo, peste obiceiul s[u, porunci muzican\ilor od[ii sale s[zic[un c`ntec de jale ce ]ncepea prin aceste cuvinte: „Sunt ]mpov[rat de sarcina relelor mele. O, moarte! fii ]ntr-aceast[ noapte mereu al[turi cu mine!“ }ndat[ dou[ galere egiptene ]naintar[ spre port; tunurile lor, salut`nd, curmar[aceste c`nt[ri jalnice, f[c`nd s[plesneasc[geamurile chioscului =i s[caz[ ]n buc[\i. Aceast[ ]mprejurare foarte natural[fu privit[de Murad ca un semn r[u. „Odinioara, zise el, tunurile flotei]ntregi n-au facut nici o sminteal[acestor ferestre =i acum tot se zdrobe=te la zgomotul artileriei acestor galere: v[z c[s-a sf`r=it cu via\a mea, ca =i cu chioscu!“ +i lacrimi]nundar[obrajii =i barba sa.

Scul`ndu-se apoi d-acolo, el intr[ ]n odaia sa, unde se azv`rli pe o sofa, cu inima ap[sat[de temere =i m`hnire. Chiar ]n noaptea aceea ]=i dete sufletul (16 ianuarie 1595).[3] Moartea lui fu \inut[ secret[ p`n[sosi fiul s[u Mahomet de la Magnesia (28 ian. 1595), care fusese la vreme]n=tiin\at de mum[-sa, vene\ianca Baffa. }ndat[ce dezb[rc[la chioscul lui Baiazid, tunurile seraiului =i pristavii]n pie\e vestir[moartea lui Murad III =i]n[l\area lui Mohamed III. To\i slujba=ii alergar[spre a-i aduce]nchina\iune. [4] Noul sultan era un prin\ crud, afemeiat =i]nmuiat detot prin pl[ceri, care]l f[cur[de pierdu]nfocarea ce avea mai]nt`i spre r[zboi. Dup[ ce s[v`r=i]ngrop[ciunea tat[lui s[u cu mult[pomp[, Mahomed III porunci s[-i aduc[ ]nainte pe to\i fra\ii s[i,]n num[r de nou[sprezece. Ace=ti feciori =i dou[zeci =i sapte fete ram[seser[numai din o sut[doi copii ce avusese Murad III cu deosebite neveste. Mahomed, cu o f[\arnic[mil[, m`ng`ie temerile fra\ilor s[i =i fa\[cu d`nsii dete porunci pentru ceremonia t[ierii lor ]mprejur; dar duc`ndu-i apoi]n camere desp[r\ite, pentru ca vaietele

lor s[ram`ie t[inuite, trimise mu\i cu fatalul la\ de-i sugrum[ pe to\i.[5] Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar, patru luaser[ oarecare grad de dezvoltare, fiind crescu\i cu mult[ ]ngrijire. Acela ce da mai multe n[dejdi era sultan Mustafa, ]mpodobit cu cuno=tin\e literare, care, afl`nd moartea tat[lui s[u, exprim[presim\irea soartei sale]ntr-un distih elegiac.[6] Dup-aceea, sultanul porunci s[arunce]n mare =aptesprezece roabe]ns[rcinate ale tat[lui sau. A doua zi el puse de aduse]nainte-i trupurile fra\ilor s[i omor`\i, le ]nchise ]n sicrie de chiparos,[7] le ]mpodobi cu turbanuri =i pene de erodiu =i cu alai mare le duse de le ]ngrop[ l`ng[tat[l s[u.[8]

II

Aceast[nou[st[p`nire, care ]ncepea printr-un a=a de s`ngeros osp[\ de fra\i, fu primit[de osmanl`i cu o trist[ presim\ire. Niciodat[ p`n-atunci]mp[r[\ia otoman[nu se aflase]n a=a cump[n[de pieire. O=tirile din Constantinopol, nemul\umite c[sultanul f[r[=tirea lor s-a urcat pe tron,]l primir[cu o r[scoal[ ]nfrico=at[, pr[dar[ora=ul, vrur[a izbi =i saraiul =i, d-abia cu v[rs[ri mari de bani ce li se f[cu, se lini=tir[.[9] Din afar[,]mpar[\ia era pustiit[de rom`ni, bulgari, s`rbi, unguri r[scula\i, a c[ror pild[toate celelalte popoare cre=tine din Turcia sta gata a urma. Armatele musulmane, demoralizate cu totul, fugeau de b[taie,]n vreme ce stau seme\e =i adesea se r[sculau asupra c[peteniilor lor. Pe l`nga acestea, o foamete cumplit[ cuprinsese at`t taberele de margine, c`t =i Constantinopolul;[10] =i, ca cum paharul relelor nu era destul de plin,]ngrozitoarea cium[ ]=i]mpreunase pustiirile sale.[11] Atunci,]n acele grele =i amare minute, turcii, ace=ti crun\i =i trufa=i concheran\i a =aptezeci de popoare, stau]nm[rmuri\i =i cu durere]ntorceau ochii c[tre pustiile Asiei, de unde au venit =i unde cred c[sunt meni\i a se]ntoarce. Proorocii ce de mult circula printre mahometani f[ceau pe acest popor, fatalist, mistic =i crez[tor]n minuni, a crede c[acel ceas at`t de temut acum a sosit. Se zicea ]ntr-adev[r c[ proorocul Mahomet, murind, fu ]ntrebat c`ta vreme va \inea statul =i religia sa =i c[el, ner[spunz`nd nimic, ridic[ numai m`inile

sale]n sus ar[t`nd cele zece degete, aceea ce sectatorii Coranului t`lm[cir[c[va s[zic[zece, o sut[sau o mie de ani. Apoi celelalte dou[soroace trec`nd, r[m[sese sorocul fatal de o mie de ani, care tocmai atunci se]mplinise.[12] Se credea =i se zicea]nc[c[precum ora=ul Constantinopolului =i-a tras m[rimea de la un Constantin =i apoi a fost luat =i zdrobit supt un alt Constantin, =i precum]mp[r[\ia roman[a]nceput a]nflori mai cu seam[supt un August =i se pierdu supt un alt August, asemenea =i ora=ul Constantinopolului =i]mp[r[\ia greceasc[, cuprinse de un Mahomet, are sa se zdrobeasc[=i s[se pr[p[deasc[supt un alt Mahomet. +i to\i b[nuia c[acest nou sultan cu numele Mahomet va fi cel preursit pentru c[derea]mp[r[\iei. Se mai zicea]nc[c[la anul 1453, c`nd s-a luat Constantinopolul de sultan Mahomed II, se ivise o proorocie care spunea c[ acest ora= va intra iar[=i ]n st[p`nirea cre=tinilor dup[12 ani-luni — socoteal[arabic[dup[care]ntr-un an-lun[vine 12 ani d-ai no=tri — adec[dup[12 ori 12 ani sau dup[144 ani. Ace=ti ani ad[ogindu-se la 1453 dau anul 1597, ce era preursit pentru c[derea]mp[r[\iei turce=ti.[13] Mult mai multe =i mai curioase era proorociile ce circulau printre cre=tini =i]nfl[c[rau de n[dejde imagina\iile lor. Era ni=te proorocii vechi ale lui Metodie, episcopul de la Patras, ale lui Leon]mp[ratul, filosoful cu tablourile profetice ce i se atribuia =i care vestea surparea]mpar[\iei turce=ti de c[tre un om de vi\[veche: „Iat[p[storul, zicea aceast[din urm[proorocie, care va ucide pe lupul ce dorea s[m[n`nce oaia; p[storul ]l va ucide =i ]l va g[si om. Astfel va pierde cel ce a st[p`nit prin sil[.“[14] Apoi venea proorociile lui Merlin, care zicea c[unul]ncoronat cu trei coroane va zdrobi]mp[r[\ia turceasc[=i c[ ]nainte de aceast[d[r`mare va c[dea asupr[-i o boal[ ur`t[=i groaznic[(precum era ciuma de atunci).[15] }n sf`r=it, cea mai r[sp`ndit[proorocie era a astrologului Antonie Torquat de la Ferrara, care tr[ise pe la 1480, pe timpul lui Mihai Corvin, craiul Ungariei. El pretindea c[ ]mp[r[\ia otoman[va c[dea c`nd va ajunge la al 13[-lea] sau al 14[-lea] sultan =i nu va trece mai mult de anul 1596; c[ci atunci i se va ]nt`mpla un ce groaznic =i de moarte, din pricin[c[murind sultanul domnitor, se vor ivi at`tea certuri =i lupte ]ntre cei mai mari ai statului, ]nc`t se

vor sf`=ia unii pe al\ii =i asemenea vor p[\i =i de c[tre streini. Atunci cre=tinii vor lua ]napoi Ungaria =i vor face multe n[v[liri ]n ]mp[r[\ia turceasc[, care va fi ]nc[ nec[jit[ =i de o mare cium[ =i de o foamete crud[. Apoi cre=tinii, ]mb[rb[ta\i =i ]ndr[zne\i, cu at`ta]nfocare, grab[=i puteri vor trece marea,]nc`t toat[ cre=tin[tatea se va vedea deodat[ ]n arme la r[s[rit, unde parc[ mai mult ar fi zburat dec`t trecut. Atunci turcii se vor cre=tina, =i ambele biserici =i ambele]mp[r[\ii se vor face una supt un singur]mp[rat cre=tin.[16] Apoi pe l`ng[ aceea c[ Mahomed III se ]nt`mplase a fi al 13-lea sultan dup[Osman cel dint`i, ciuma, foametea, r[zboiul, moartea sultanului Murad, r[scoala o=tirilor, sf`=ierile celor mari]ntre partidele du=mane ale vizirilor Sinan =i Ferhad, toate se]mpreunase spre a da temei acestei proorocii. Dar cea mai bun[proorocie, observeaz[foarte bine un analist contemporan, ar fi fost sabia =i unirea cre=tinilor[17]; nenorocire numai c[aceast[din urm[, ca]ntotdauna c`nd se f[cu asemenea leg[turi]n contra turcilor, lipsi, =i astfel toate proorociile r[maser[zadarnice =i ie=ir[de minciun[.

III

C`teva zile dup[ ]ntronarea noului sultan, Sinan-Pa=a fu scos din vizirat =i surghiunit la Malgara, iar ]n locu-i se numi rivalul s[u Ferhat-Pa=a (16 fevruarie 1595), care totdeodat[ primi =i comanda mai presus a armatei, cu porunc[ d-a porni asupra |[rii Rom`ne=ti.[18] Se zicea c[Ferhat ar fi izbutit a surpa pe Sinan-Pa=a]ncredin\`nd pe sultanul cum c[Mihai-Vod[=i Sigismund Bathori s-au revoltat numai din ura ce aveau c[tre Sinan, iar nu din ura lor c[tre turci.[19] Ferhat-Pa=a, poreclit *Characlan* (=erpele negru),[20] era de origine arn[ut.[21] El fusese crescut]n sarai =i, deosebindu-se]n toat[vremea prin vitejia =i]n\elepciunea sa, ajunse iute]n cele mai mari slujbe ale]mp[r[\iei, =i acum pentru a doua oar[fu]nvestit cu puterea vizireasc[.[22] Noul mare vizir adun[ ]ndat[la divan pe to\i vizirii, pe muftiul, pe cadiascheri, [pe] nisangiul, pe cei patru deftedari, precum =i pe agii ienicerilor =i ai bulucilor, spre a se sf[tui dac[trebuie s[se]ndrepteze spre Buda,

sau spre |ara Rom`neasc[. Divanul se ]nvoi l-aceast[ din urm[ p[rere.[23] Vizirul porunci la to\i pa=ii vecini a-=i concentra o=tirile la Rusciuc, unde s[ se adune =i materialurile cu lucr[torii trebuincio=i spre a face pod pe Dun[re; paza acestui post p`n[la sosirea sa fu]ncredin\at[lui Lala-Muhamed-Pa=a, beiler-bei de Anatolia, care =i porni]ndat[spre Dun[re. Beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pa=a, care se numise]n locul lui Muhamed-Pa=a, feciorul lui Sinan-Pa=a, =i care tot]ntr-o vreme comanda cetatea Vidinul, a primit porunc[s[preg[teasc[aceast[trecere.[24] Pe c`nd marele vizir se ocupa cu mult[ activitate ]n Constantinopol cu preg[tirile ]ngrozitoarei sale expedi\ii ]n contra |[rii Rom`ne=ti, o r[scoal[a spahiilor, aprins[prin z`zaniile vr[jma=ilor s[i Sinan-Pa=a =i Cical[-Pa=a, turbur[lini=tea capitalei =i era p-aci a-l r[sturna din vizirat =i a-i r[pune =i via\a; dar prin v[rs[ri de bani =i sprijinul ce avu de la ieniceri, putu lesne a o risipi (21 aprilie 1595). Dup[domolirea acestei r[scoale marele vizir ie=ise cu alai din Constantinopol joi]n 26 aprilie =i tab[r] la Daud-Pa=a, duc`nd cu sine zece mii ieniceri, supt Zagargi-Pa=a, =i toat[ c[l[rimea cu leaf[ ce r[m[sese la Poart[ =i c[l[rimea strein[ at`t din aripa dreapt[, c`t =i din aripa st`ng[. Corturile armatei se scoseser[cu c`teva zile mai nainte; =i se armase zece galere pe care, ]nc[rc`ndu-le cu tunuri =i alte muni\ii, le pornir[la Varna, de unde pe Dun[re, s[se urce p`n[ la Rusciuc. [25] Al doilea vizir, Ibraim-Pa=a, fu numit caimacam ]n lipsa lui Ferhat =i ramase ]n Constantinopol ]mpreun[ cu aga ienicerilor pentru paza ora=ului =i c`rmuirea trebilor]mp[r[\iei. Caimacamul era du=man tainic al vizirului =i, de=i]n public se ar[ta c[se ocup[cu preg[tirea =i adunarea o=tilor =i a armelor spre a le trimite lui Ferhad,]n fapt[ ]ns[se silea c`t putea de risipea toate preg[tirile f[cute.[26] V[z`nd Ibraim-Pa=a c[vizirul trimitea din cale curier dup[curier, scriind sultanului c[se apropie de hotarele |[rii Rom`ne=ti cu o m`n[de solda\i r[u arma\i =i c[ ]l roag[a-i trimite]ndat[o=tile ajut[toare,[27] se puse de ar[t[sultanului c[pricina pentru care o=tile se adun[ ]ncet =i merg cu greu c[tre hotar nu este, dup[cum se zice, c[ci lor l-e team[a merge]mpotriva rom`nilor, dar c[ci ele ur[sc pe Ferhat-Pa=a =i nu vor a se bate supt d`nsul cu du=manul. Spre adeverirea ziselor

lui, el scoase de martori,]naintea sultanului, pe muftiul Bostan-Zadeh, pe cadiascherul Baki, pe vezirii Gerrah-Pa=a, Hassan-Pa=a =i pe feciorul lui Cical[-Pa=a, to\i partizani ai lui Sinan, cump[ra\i fie de d`nsul cu vreo c`teva pungi de sechini, =i care to\i adeverir[ar[tarea lui Ibraim. Acesta]ncepu a face impresie asupra duhului sultanului.[28]

}n vreme ce aceste intrigi]n Constantinopol urzeau pieirea lui Ferhat-Pa=a, el]nainta]n calea sa. Plec`nd de la Daut-Pa=a]n 30 aprilie, ajunse la Ciurli, unde porunci de a forma un trup de o mie de oameni pu=ca=i =i dete lui Husein-Bei comanda spahiilor. Acei o mie pu=ca=i se lua din tot locul unde t[b[ra armia, =i cei ce se]nrolau salutau]n toate zilele pe marele vizir]naintea cortului s[u, pe la trei sau patru ceasuri dup[-amiaz[. }n cele dint`i zile ale lunei lui mai, ajunse vizirul la Adrianopol =i dete porunc[ c[ va z[bovi acolo zece zile. }n 13 mai, p`n[nu pleca din Adrianopol, vezirul, potrivit vechei =i statornicei dorin\e a Por\ii, =terse drepturile ce principatele Moldova =i |ara Rom`neasc[ ]=i p[straser[ prin capitula\iile lor =i le declar[ provin\ii ale ]mp[r[\iei turce=ti *(ijaleti)*. El numi de pa=[ ]n Moldova pe Giafer-Pa=a, fostul beiler-bei al Servanului, =i ]n |ara Rom`neasc[pe Sat`rgi-Mehemet-Pa=a;[29] =i lu`nd]n privire n[dejdea viitoarelor lor venituri, li se puse condi\ie ca s[aib[a \inea fiecare c`te o mie solda\i cu cheltuiala lor.[30] Fiindc[acum ambele principate era reduse]n starea celorlalte provin\ii ale]mp[r[\iei, vezirul dete slujb[de deftedar]n ambele \[ri lui Mehmet-Bei de la Ieni-+eher =i]ntr-aceea=i vreme hot[ri dou[sprezece mii oameni]n leaf[drept garnizoan[acolo.[31]

IV

Pe c`nd acest nor amenin\[tor de groaznic[ vijelie se apropia de \ara lor, rom`nii aflar[c[un convoi foarte bogat]n bani =i bucate trecea din Constantinopol]n Ungaria. „Mirosul acestei pr[zi scoate pe ace=ti lei din vizuinile lor =i]i]mpinge a face tot spre a o dob`ndi.“[32] O=tile rom`ne]nt`mpinar[ pe apele Dun[rii pe turcii ce pov[\uia acel convoi. Lupta \inu mult[ vreme cu noroc schimbat, p`n[c`nd curajul izbuti =i ai no=tri luar[trei cor[bii]nc[rcate. Vestea c[se

apropie armata lui Ferhat-Pa=a nu-i putu face a se l[sa de acea dob`nd[.[33] C`tva dup-aceasta,]n Ardeal, Sigismund Bathori trimise pe cel mai vestit general al s[u, George Borbeli,]n Banat, la Caransebe= =i Lugo=. Cu toate c[avea cu sine pu\ini osta=i, Borbeli cuprinse prin sil[dou[casteluri turce=ti, anume Bokcsa =i Varsocs; dar garnizoanele turce=ti de la Lipova, Giula, Csanadul =i Ieneu, afl`nd prin spioni c[ora=ul Iofö se afl[f[r[garnizoan[, vrur[a se folosi de lipsa o=tirilor lui Borbeli din Ardeal =i cu puteri unite n[v[lesc]n aceast[\ar[, cuprind Iofö cu =apte sate dimprejur, unde trec tot prin foc =i sabie =i duc pe locuitori]n robie.

Afl`nd Bathori aceasta, spre a-=i r[zbuna, porne=te din Alba-Iulia o ceat[de o=tire aleas[de cuprinde Totvaragia, m[cel[rind garnizoana. Aceast[ceat[se uni apoi cu Borbeli, care b[tea F[getul, =i, dup[ce]l luar[, plecar[asupra pa=ii de la Timi=oara, care, unindu-se cu beii de la Lipova, Giula, Csanad =i Ieneu, cu mari puteri alergau asupr[-i. }n b[t[lia]nsemnat[ce urm[, cre=tinii r[maser[biruitori. Pa=a Timi=oarei abia sc[p[cu fuga, iar beii Giulei =i Csanadului fur[prin=i. Via\a lor numai fu cru\at[; to\i ceilal\i prin=i fur[ucisi]n fa\a armiei cre=tine. }n urma acestora, Borbeli merse s[bat[cetatea Lipova.[34]

V

}n aceast[iarn[, puterea r[zboiului fiind]n |ara Rom[neasc[=i Moldova, Ungaria r[sufl[pu\in de mi=c[rile armelor. Sinan-Pa=a, de la Belgrad, de unde ierna, afl[prin fugarii cre=tini silin\ele =i umbletele prin\ilor cre=tini pentru o mare leg[tur[ ]mpotriva turcilor. Spre a domoli focul cu care cre=tinii se preg[tea la r[zboi, me=te=ugitul vizir crezu c[ar fi bine a face a str[luci]naintea ochilor lor o mincinoas[licoare de pace. Spre acest sf`r=it, f[cu]mp[ratului o propunere de pace, dar puind condi\ii grele, care era]ncredin\at c[nu vor fi primite. Unele din aceste condi\ii era: d-a pl[ti tributul anilor trecu\i =i a]ngriji pentru trimiterea lui regulat[ ]n to\i anii de aci]nainte =i a nu da nici un ajutor ardelenilor, muntenilor =i moldovenilor, revolta\i asupra

Por\ii, nici a le lua partea]n viitor. De unde nu, amenin\[Sinan c[ ]n prim[vara viitoare va merge s[bat[Viena. El trat[ ]nc[,]n propunerea sa, pe toat[na\ia nem\easc[cu mare dispre\, zic`nd c[ nem\ii sunt ni=te la=i ce nu pot suferi nici c[ldura, nici foamea, =i c[ sunt buni numai d-a bea =i a m`nca. L-aceste condi\ii aspre =i cuvinte ocar`toare, ]mp[ratul r[spunse cu vrednicie, ar[t`nd c[o cercare rea va dovedi]ndat[lui Sinan c[nem\ii =tiu a se bate cu fierul; c[zadarnicele sale amenin\[ri nu-i sunt de nici un folos, de vreme ce are a face cu b[rba\i, iar nu cu copii care se sparie de cel mai mic zgomot. Apoi, lep[d`nd condi\iile turce=ti, propuse altele cu totul ]mpotrivitoare, ]ntre care el cerea ca Sinan s[ dea ]napoi toate castelurile cuprinse =i to\i prin=ii, =i ca Poarta sa se lepede de nedreptele sale preten\ii asupra Moldovei =i |[rii Rom`ne=ti, \[ri vechi feudatare ale coroanei Ungariei. }ntr-acest chip se z[d[rnicir[aceste vorbiri de pace.[35]

Sinan-Pa=a fu apoi chemat la Constantinopol =i dep[rtat din vizirat, dup[cum am v[zut]napoi, =i]n locu-i veni Hasan-Pa=a cu beiler-beiul Greciei, feciorul lui Sinan-Pa=a, =i cu ni=te domni =i boieri pribegi din |ara Rom`neasc[ =i Moldova, carii, din ambi\ie, c[lc`nd legea =i datoria lor, supt steagurile turce=ti se lupta]mpotriva cre=tinilor.[36]

}mp[ratul]ncepu atunci a se g[ti cu toat[silin\a spre a urma r[zboiul]n prim[vara viitoare. El chem[pentru 8 fevruarie (1595) adunarea staturilor Ungariei la Presburg =i ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 fevruarie. Arhiduca Matei deschise adunarea staturilor Ungariei, cer`ndu-le mijloace spre a urma r[zboiul de prim[var[ cu izb]nd[.[37] Cererea i se ]mplini, hot[r`ndu-se de adunare o dajdie de ob=te pentru to\i, fie de orice rang =i orice privilegiu ar avea.[38]

Dieta de la Praga o deschise]nsu=i imp[ralul; =i mul\umind staturilor pentru zelul lor =i puternicele ajutoare]n bani =i oameni ce dedeser[spre sus\inerea gloriei numelui de cre=tin, el le descrise starea lucrurilor r[zboiului.[39] El le spuse c[rugase pe papa, pe craiul Spaniei =i p-al Poloniei =i Sve\iei, pe marele duca al muscalilor =i pe mul\i al\i prin\i streini, cum =i pe prin\ii Germaniei la dieta de la Ratisbona, =i c[n[d[jduia c[to\i]=i vor uni puterile cu ale lui]mpotriva du=manului; el le vorbi apoi de leg[tura ofensiv[=i defensiv[a prin\ilor

Ardealului, Moldovei =i a |[rii Rom`ne=ti, de trofeele =i biruin\ele lor =i ]ncheie cer`nd staturilor ajutoare de oameni =i bani.[40] Staturile]i deter[pentru Boemia, Moravia, Silezia =i Luzacia =ase mii c[l[re\i =i zece mii pedestra=i, care de la]nceputul lui mai p`n[ la sf`r=itul lui noiemvrie trebuia s[slujeasc[cu cheltuiala lor la armata]mp[r[teasc[.[41] }mp[ratul numi mai mare peste o=tile sale]n Ungaria pe comitele Mansfeld, c[pitan vestit]n razboaie pre acele vremi, =i]l cinsti cu titlu de principe.

VI

}n vreme ce ambele]mp[r[\ii se g[tea cu at`ta silin\[ spre a purta cu putere r[zboiul, unirea voievozilor Moldovei, Ardealului =i a |[rii Rom`ne=ti, care, dup[cum v[zur[m fusese de mare folos cauzei cre=tin[t[\ii, fu]n primejdie de a fi zdrobit[, =i aceste \[ri, acum a=a amenin\ate de turci,]n nevoie de a deschide r[zboi]ntre d`nsele. }n\elepciunea lui Mihai-Vod[ se gr[bi a opri o asemenea nenorocire, dar s[m`n\a de vrajb[ce se arunc[atunci rodi mult mai apoi =i z[d[rnici tot s`ngele ce se v[rs[ pentru cauza cre=tin[t[\ii, azv`rli aceste trei \[ri]n valuri =i]n nenorociri cumplite =i m`ntui ]mp[r[\ia turceasc[ de pieirea ce o amenin\ase. Sigismund Bathori, nestatornic =i z[darnic, se trufi =i se ]n[l\[ cu mintea de c`nd trat[=i se rudi prin c[s[torie cu]mp[ratul nem\esc =i]ncepu deodat[, prin uzurpare, a se]ntitula prin\ al \[rii Rom`ne=ti =i al Moldovei[42], ar[t`nd prin aceasta dorin\a sa d-a schimba tratatul de alian\[ce facuse cu domnii rom`ni ]ntr-un tratat de suzeranitate a lui asupr[-le. Evenimintele timpurilor p[straser[ aceste trei principate, Ardealul, |ara Rom`neasc[=i Moldova, singure izolate,]ntre]mp[r[\ia turceasc[,]mp[r[\ia nem\easc[=i cr[ia Poloniei. Era oarecum firesc lucru c[orice stap`nitor din aceste trei \[ri, [ce] se sim\ea ]n putere, s[ caute a le uni ]ntr-un singur stat =i a re]ntrupa astfel vechea cr[ie a Daciei. Mai mul\i prin\i rom`ni =i unguri o ispitir[. Dar aceea ce]mpingea pe rom`ni c[tre aceasta era dorin\a d-a-=i constitua unitatea lor na\ional[, d-a se uni ]ntre sine fra\ii de aceeasi limb[ =i s`nge,]n vreme ce ungurii nu era]mpin=i

dec`t de vechea =i statornica lor dorin\[ d-a-=i ]ntemeia suprema\ia lor asupra ]ntregei na\ii rom`ne=ti =i, c[lc`nd-o ]n picioare, a da imp[r[\iei lor \[rmurile M[rii Negre. Lupta ]ntre aceste tendin\e ]mpotrivitoare ale rom`nilor =i ale ungurilor z[d[rnici toate]ntreprinderile de a re]ntemeia cr[ia Daciei =i aceast[rivalitate na\ional[aduse robirea comun[.

Tocmai]n minutul c`nd mai cu seam[ se cerea ]ncrederea reciproc[ =i unirea, nesocotitul Bathori, mai mult din z[d[rnicie, aprinse tor\a acum stins[ a vechilor uri na\ionale. Proiectele lui ambi\ioase g[sir[ partizani nu numai ]n Ardeal, dar ]nc[ =i ]n Moldova =i |ara Rom`neasc[. Cu tot meritul ce Aron-Vod[ ]=i dob`ndise prin r[scularea lui asupra turcilor, moldovenii tot nu puteau uita tir[niile lui de mai nainte. }n in\elegere cu Sigismund Bathori, se urzi asupra lui Aron-Vod[un complot]ntre boierii moldoveni,]n capul c[rora sta aga R[zvan, ce comanda gvardia de unguri a acestui domn. Supt pricinuire c[s-ar fi prins ni=te scrisori scrise de m`na lui Aron care dovedeau c[el se afla]n]n\elegere cu turcii =i cu cardinalul Andrei Bathori din Polonia, v[rul prin\ului Sigismund[43], un trup de o=tire din Ardeal, supt comanda lui Gaspar Corni= =i Francisc Daczo, intr[f[r[veste]n Ia=i =i]mpreun[cu R[zvan ridicar[pe Aron cu so\ia =i feciorul lui[44], la 23 aprilie (1595), =i]i duser[supt paz[ ]n Ardeal, supt pretext ca s[se apere =i s[se dezvinov[\easc[c[tre Sigismund. Dar acesta il]nchise]n castelul Vin\ului[45], or[=el pe Mure=, pu\in departe de Alba-Iulia, vestit printr-o f[r[delege a cur\ii Austriei: uciderea cardinalului Martinu\ie (1551) de generalul]mp[r[tesc, spaniolul Castaldo. Nu se =tie dac[Aron-Vod[a fost vinovat]ntr-adev[r de tr[darea ce a motivat arestarea lui, sau de a c[zut jertf[a ambi\iei lui R[zvan =i Bathori. Nimeni n-a v[zut acele scrisori de tr[dare ale lui. Noi ne plec[m a crede cu mai mul\i anali=ti contemporani c[f[r[dreptate a fost el azv`rlit dup[ tron ]n temnit[. Dar cumplita lui domnire ]i meritase o asemenea c[dere. El ]=i sf`r=i via\a]n 19 mai 1597]n aceea=i temni\[. Toat[avu\ia lui cea mare, str`ns[prin stoarceri nelegiuite, fu confiscat[de Bathori, spre a sluji pentru cheltuiala r[zboiului.[46]

Mai mul\i din boieri, partizani ai lui Aron-Vod[, se turburar[foarte l-aceast[silnic[=i f[r[dreptate fapt[; de aceea mul\i din ei fur[ ]nchi=i, unii pedepsi\i cu moarte.[47] Aceste fapte nedrepte r[cir[cu totul duhurile moldovenilor de c[tre Bathori =i R[zvan =i le]ntoarse c[tre Polonia, unde mul\i boieri se afla]n pribegie. Aceea ce dete polonilor]ndr[zneal[de a c[uta s[intre]n Moldova. Astfel dreptatea dumnezeiasc[scoate r[splata unei fapte rele dintr-]nsa chiar, =i R[zvan, precum =i Bathori, traser[dintr-aceasta mult r[u =i stingere asupra capetelor lor. Aga R[zvan fu numit de Sigismund Bathori domn]n Moldova supt suzeranitatea lui =i]=i lu[nume de domnie +tefan-vod[.[48] Acest R[zvan era n[scut]n Moldova, dintr-un tat[\igan =i o mum[moldovanc[[49]. El intrase de t`n[r ]n slujb[ ]n armia polon[ =i, deosebindu-se printr-o vitejie neobicinuit[ ]n r[zboiul polonilor cu muscalii, fu din simplu soldat ridicat la cele mai ]nalte trepte ost[=e=ti de craiul Poloniei, +tefan Bathori.[50] }n urm[, ]ntorc`ndu-se]n Moldova, intra]n slujba lui Aron-Vod[, care]i dete rangul de ag[=i]l trimise, la mai 1593, sol la Sigismund Bathori.[51] Apoi, R[zvan primi de la Aron comanda gvardiei sale de unguri. El trase la sine dragostea acestor osta=i[52] =i izbuti, dup[cum v[zur[m, cu ajutorul lui Bathori, a r[sturna pe domnul s[u =i a se urca astfel]n locu-i, pe un tron de care se f[cuse vrednic prin vitejia lui.

Sigismund Bathori, tem`ndu-se ca nu cumva boierii moldoveni, ce erau pribegi]n Polonia,]mpreun[cu polonii s[fac[vreo n[v[lire]n Moldova, spre a turbura starea lucrurilor]ntocmite dup[pl[cerea lui, trimise pe Gaspar Corni= la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, care]i era cumnat, \iind]n c[s[torie pe sor[-sa Griselda, spre a-i vesti c[el s-a f[cut acum stap`n al Moldovei =i ]l pofteste ca s[ nu umble a intra ]n acea \ar[ =i a-i aduce vreo pagub[. Zamoisky ]i dete r[spuns ]n sens c[ aceast[ treab[ prive=te pe crai =i pe staturi =i c[ ar fi fost mai bine dac[ Bathori nu ]ntreprindea o asemenea fapt[ p`n-a nu cerceta mai]nt`i p[rerea craiului Poloniei.[53] }ntr-acest chip, ambi\ia lui Bathori de=tept[ ]n inima polonilor vechea lor dorin\[ d-a st[p`ni Moldova =i aduse mari nenorociri.

VII

Tocmai se g[tea Mihai-Vod[de a se ap[ra]mpotriva n[v[lirei cu care]l amenin\a vezirul Ferhat-Pa=a, c`nd prinse veste de ]nt`mpl[rile din Moldova =i de cugetele ambi\ioase ale lui Bathori asupra \[rii =i domniei sale. Dintru-]nt[i el nesocoti acele proiecte ale unui aliat tr[d[tor =i c[lc[tor de jur[m`nt =i declar[ c[ ]=i va ap[ra cu puterea drepturile, de se va atinge cineva de d`nsele. Dar stolul o=tirilor turce=ti acum se pornise spre \ar[=i,]n acea primejdie, Mihai sim\i nu numai c[nu putea intra]n lupt[cu Sigismund Bathori, dar]nc[c[avea trebuin\[de ajutorul lui. El avea apoi =i a se teme c[mi=elul s[u aliat s[nu-l jertfeasc[turcilor. }ntr-adev[r, tocmai atunci, pe la]nceputul lui mai, sosise]n Ardeal ceau=ul Ibraim, aduc`nd lui Bathori caftane =i scrisori at`t de la sultanul, c`t =i de la aga cur\ii din Constantinopol =i Amat-Pa=a de la Timisoara[54], prin care i se f[g[duia c[ sultanul ]l va recunoa=te st[p`nitor peste c`tetrele principatele cu titlu de crai =i cu plata unui tribut anual de 5 mii,]n loc de 15 mii sechini ce pl[tea Ardealul mai nainte, numai s[se trag[din leg[tura cre=tin[. Era]nvederat c[aceste f[g[duieli erau prea mari ca s[poat[fi \inute. [55] Mihai]ns[putea s[se team[ori de ce de la un om a=a de nestatornic la minte =i la jur[mintele sale. }mp[ratul]nsu=i avea team[de sl[biciunea lui Sigismund, =i]nc[din 7 martie]i scrisese s[se fereasc[de ispita turcilor, care se silesc „din m`ini =i din picioare, prin amenin\[ri =i f[g[duieli“, ca s[-l trag[ pe el =i pe voievozii rom`ni din alian\a cre=tin[.[56] }n aceast[cump[n[grea]n care se afla, Mihai g[si]n inima sa curajul rar =i foarte de l[udat d-a jertfi m[rimea =i neat`rnarea sa, dragostea sa de sine, drepturile sale; =i chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirei =i al civiliza\iei cre=tine. Adun`nd \ara spre a se chibzui,]i aleser[cu to\ii sfat de folos acestei nevoi, ca domnul s[se]nchine lui Sigismund, p[str`ndu-=i ins[ f[r[ sc[dere drepturile suveranit[\ii =i veniturile \[rii.[57] Cu asemenea instruc\ii, porni ]n Ardeal o deputa\ie compus[ de Eftimie, mitropolitul T`rgovi=tei, Teofil, episcopul R`mnicului, Luca, episcopul Buz[ului,

Mitrea, vornic mare, vornicul Hristea, logofe\ii Dimitrie, Preda =i Borca, vistierii Dan =i Teodosie, postelnicii Radu Buzescul =i Stamate, clucerii Radu =i Vintil[.[58] }n 2/12 mai sosi aceast[deputa\ie la Alba-Iulia =i]ndat[fu primit[ ]n audien\[de Bathori.[59] El or`ndui din parte-i spre a trata cu deputa\ia pe +tefan Iojica, sfetnicul =i cancelarul s[u cel mare, =i pe George Ravazdi, sfetnicul s[u =i c[pitan al cet[\ii Szamos-Ujvar.[60] Dar „dintr-ace=ti boieri ce-i trimises[Mihai-Vod[pentru tocmeal[— zice cronica —]nvr[jbitorul diavolul umbl[ ]n mijlocul lor, de se apucar[unii cu al\ii mai mult s[fac[vrajb[dec`t pace, cum s[ scaz[ pe Mihai-Vod[ din \ar[, iar ceilal\i boieri ce se nevoia s[ slujeasc[ domnului lor ]n dreptate, de neprieteni fur[ birui\i“.[61] }ntr-aceat chip, prin vr[jm[=ia unor boieri, se f[cu c[ tratatul ce se ]ncheie ]ntre plenipoten\ii rom`ni =i unguri la Alba-Iulia,]n 20 mai (1595), nu fu, dup[cum vroise Mihai, numai un simplu tratat de]nchinare, ci, dimpotriv[, legiui o supunere des[v`r=it[ =i o ]ntrupare des[v`r=it[a |[rii Rom`ne=ti cu Ardealul.

Cuprinderea acestui tratat era: c[episcopii, boierii,]mpreun[cu Mihai-Vod[=i cu toat[\ara]=i aleg de domn st[p`nitor pe Sigismund Bathori =i pe urm[torii s[i, c[ruia depun jur[m`ntul de credin\[.

Acest prin\, neput`nd sta necurmat ]n |ara Rom`neasc[, o va c`rmui printr-un vice-voievod ales de \ar[, care s[=tie limba =i obiceiurile ei =i c[ruia prin\ul s[-i trimit[steag, buzdugan =i sabie, semnele dreg[toriei.

Vice-voievodul]=i va alege un sfat de 12 boieri mai b[tr`ni, ]ntre care s[ nu intre nici un grec =i cu care va c`rmui \ara. Veniturile lui vor fi hot[r`te de prin\ul, =i el nu se va mai ]ntitula cu cuvintele: „din mila lui Dumnezeu“, nici va numi ora=ele \[rii ale sale. }ntr-un cuv`nt, el va fi numai un slujba= al prin\ului.

Acesta singur va avea drept de via\[=i de moarte asupra boierilor, drept de a face danii la p[m`nteni, dreptul de a trata cu puterile streine pentru \ar[.

La dietile Ardealului s[se trimi\[deputa\i =i din |ara Rom`neasc[, care s[aib[drept de a vorbi =i a vota ca =i to\i ceilai\i deputa\i.

Libertatea =i veniturile clerului =i a c[lug[rilor se asigur[, =i

juridic\ia mitropolitului T`rgovi=tei se ]ntinde peste toate bisericile rom`ne=ti din \[rile ce se afl[supt st[p`nirea prin\ului.

Pentru toate acestea, Bathori se lega c[el =i urm[torii s[i vor ap[ra cu toate mijloacele lor \ara de vr[jma=i.[62]

Acest tratat fu un act de r[zbunare a aristocra\iei]mpotriva lui Mihai, pe care]n zadar se ispitise a r[sturna. Boierii =i c[lug[rii, spre a-=i asigura =i a-=i]ntinde privilegiurile lor, spre a umili pe Mihai, sc[z`ndu-l din treapta de domn suveran la aceea de un slujba= unguresc, tr[dar[ drepturile na\iei =i o aruncar[ supt suprema\ia =i st[p`nirea na\iei ungure=ti, du=mana ei cea de demult. Acest tratat]njositor pentru el =i na\ia sa, ie=it al tr[d[rii dinl[untru =i dinafar[, fatalitatea]mprejur[rilor puse pe Mihai]n nevoie de a-l primi; dar de atunci trufa=a lui inim[ ]=i f[g[dui o r[zbunare puternic[; =i ura ce el hr[ni familiei Bathore=tilor =i pe care =tiu a o]mp[rt[=i poporului rom`n fu at`t de]nfocat[,]nc`t arse cu totul aceast[familie =i stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu]ntoarcerea deputa\ilor din Ardeal, Sigismund trimise pe George Palaticiu ca s[aduc[lui Mihai-Vod[buzduganul =i steagul ost[=esc, semnele voievodatului, =i s[primeasc[jur[m`ntul lui =i al boierilor. Mihai f[cu acest jur`m`nt, dar ]n inima sa hot[r] a sc[pa de d`nsul la cea mai dint`i ocazie. }ntr-aceea=i vreme, la 1 iunie, sosir[ ]n Alba-Iulia deputa\ii Moldovei, care ]ncheiar[ un tratat cu acelea=i condi\ii ca cel cu |ara Rom`neasc[.[63] De atunci Sigismund Bathori]ncepu a purta titlul de *Princip al Cr[iilor Ardealului, Moldovei =i |[rii Rom`ne=ti =i a Sfintei ]mp[r[\ii romane (Regnorum Transylvaniae, Moldavie, Valachie transalpinae et Sacri Romani Imperii Princeps* etc.) =i ]n Europa ]ncepu a fi privit =i numit *crai al Daciei*; =i locuitorilor acestor trei principate, rom`ni, unguri =i sa=i, a li se da numirea comun[de *daci*. [64] Dar aceast[nesocotit[ambi\ie a lui Bathori nu sluji la altceva dec`t de a deschide ochii rom`nilor =i a le aduce aminte de vechea cr[ie a Daciei, mo=tenirea lor p[rinteasc[. Astfel, ungurii]nsu=i lucrar[=i f[cur[pe lume a crede]ntr-o viitoare cr[ie a Daciei: fantom[ ]ngrozitoare ce ast[zi inghea\[inimile lor de spaim[.[65]

VIII

}n vremea acestor trata\ii, vizirul Ferhat se apropia cu]ncetul de hotar[le noastre =i t[tarii, ce primiser[porunc[d-a ajuta opera\iile armatei turce=ti, n[v[lir[c[tre]nceputul lui iunie c-o puternic[o=tire asupra Moldovei =i a |[rii Rom`ne=ti. Mihai-Vod[, cu un trup de oaste alc[tuit de rom`ni, ardeleni =i cazaci, pripi de le ie=i]nainte la hotarul |[rii Rom`ne=ti, le d[ o sabie, ]i ]mpr[=tie =i ]i sile=te a se ]ntoarce ]napoi, cum inima lor n-a vrut.[66] }ndat[ dup-aceea, Mihai-Vod[ ia cu sine o ceat[ de c[l[re\i =i pedestra=i rom`ni,]mpreun[cu 60 c[l[re\i ardeleni din trupul lui Albert Kiraly, supt comanda lui Gaspar Földössi, =i, pornind din Bucure=ti, str`nse pe l`ng[d`nsul pe to\i osta=ii rom`ni =i bulgari ce]nt`mpin[ ]n cale =i pe o seam[ de paznici din volontiri, =i ]n ziua mare, l`ng[Nicopol, trecu Dun[rea pe vase,]n vederea =i]n fa\a o=tirilor turce=ti,[67] adunate acolo spre ocrotirea construc\iei vaselor pentru podul ce se preg[tea a se face pe Dun[re. Cum trecur[ai no=tri r`ul, dau ]ndat[ n[val[ asupra turcilor, ]i bat, ]i sparg, ]i pun ]n goan[ =i ]i silesc a c[uta sc[pare dup[ =an\uri, ]nchiz[ndu-se ]n tab[r[.[68] Aceast[ tab[r[ era a=[zat[ l`ng[r`ul Osma, ce curge din Balcani =i se vars[ ]n Dun[re aproape de Nicopol; =i l`ng[d`nsa era gr[m[dite launloc ca la o mie luntre, cu toate cele trebuincioase pentru facerea podului.[69] Numarul rom`nilor spun c[se urca la 5 mii oameni,]n vreme ce turcii trecea peste 12 mii.[70] B[t[lia aceasta urm[ ]n 10 iunie;[71] rom`nii cuprinser[tab[ra cu asalt, prinser[=i trecur[pe mul\i turci supt ascu\itul sabiei. Ca la 500,[72] iar, dup[al\ii, la 1600 turci[73] c[zur[mor\i. Despre pa=[nu se =tia de a sc[pat sau de a r[mas mort. Toate luntrele fur[mistuite prin foc,[74] afar[de vro zece ce era a=ezate mai departe =i de care nu se putur[apropia.[75] Ele slujir[ ]n urm[la ai no=tri spre a trece dincolo de r`u bucatele g[site acolo.[76] Un turc ales ce purta grija acestor lucr[ri a podului, v[z`nd arderea luntrelor, zise c[tre Földössi: „Dac[oastea voastr[ar fi luat ast[zi la prea puternicul padi=ah patru cet[\i n-ar fi fost nenorocire mai mare la el dec`t paguba ce-i face arderea acestor luntre“. Rom`nii luar[ ]n aceast[izb`nd[=ase steaguri =i dou[falconete ce turcii

c`=tigaser[ ]n anul trecut supt cetatea Raab de la o=tile ]mp[r[te=ti; Mihai-Vod[ le trimise lui Bathori, ]mpreun[ cu 16 tunuri =i multe limitire, angeruri =i alte arme bogat ]mpodobite ce dob`ndir[acolo osta=ii s[i.[77] Ei g[sir[ ]nc[mult praf, muni\ii =i multe instrumente de fier; dar pe aceste, neput`ndu-le duce cu d`n=ii, le aruncar[ ]n ap[[78]. }nving[torii rom`ni petrecur[ noaptea ]n acel loc, =i ziua urm[toare,[79] 11 iunie,[80] apropiindu-se de ora=ul Nicopolului, scot pe du=man dintr-]nsul, ]l cuprind, ]l stric[ =i ]l dau prad[ fl[c[rilor.[81] Nemul\umindu-se cu at`ta izb`nd[ =i ]nfl[c[ra\i de norocul ce ]i favoriza, ei se arunc[ chiar asupra cet[\ii =i izbutesc a face o sp[rtur[ l`ng[poarta cea mic[, c`t s[ poat[ trece doi oameni. Dar cei dinl[untru cet[\ii ]ncepur[ a v[rsa din tunurile =i pu=tile lor desc[rc[turi omor`toare, =i ai no=tri, v[z`nd c[ pierduser[ vro 50 sau 60 oameni, l[sar[ cetatea =i, trec`nd Dun[rea, se]ntoarser[ ]n \ar[, veseli de norocita lor expedi\ie.[82]

IX

Aceast[expedi\ie a rom`nilor la Nicopol se m[ri foarte mult de unii din anali=tii contemporani, carii o transformar[ ]ntr-o b[t[lie general[ cu toat[ oastea lui Ferhat-Pa=a, ]n care acesta r[mase ]nvins c-o pierdere foarte mare.[83] Chiar turcii, du=manii lui Ferhat-Pa=a, r[sp`ndir[aceast[veste neadev[rat[, ca s[-l poat[pierde mai cu]nlesnire. Noi]ns[deter[m mai mult crez[m`nt raportului lui Albert Kiraly c[tre stap`nul s[u, ce se potrive=te cu ar[tarea unor anali=ti ai timpului. Pierderile turcilor]nc[nu fur[a=a de nenorocite precum credea cre=tinii =i turcii chiar, c[ci]n pu\ine zile luntrele se f[cur[=i se adunar[la loc. Se vede c[Mihai vru]nc[a face cu aceste ceea ce f[cuse cu celelalte; el trecu vro mie de oameni l`ng[ Nicopol ca s[ puie m`na pe acele vase ce se pogorau pe Dun[re spre schela Raveh, unde Hassan-Pa=a, beiler-beiul Rumeliei,]ns[rcinat cu construc\ia podului, le aduna. Rom`nii se daser[ ascuns =i le p`ndea trecerea; dar a doua zi diminea\[, o=tile Rumeliei =i Segban-Ba=i, generalul ienicerilor, care p[zeau acele luntre, plecar[spre d`n=ii =i afl`nd]n cale de la un prins starea =i a=ezarea lor, se ascunser[toat[ziua aceea]ntr-un loc priincios; =i a doua zi, c`nd se

cr[p[de ziu[, izbir[f[r[veste turcii pe ai no=tri cu at`ta noroc, ]nc`t]i]nvinser[=i]i puser[ ]n fug[.[84]

}n sf`r=it, dup[ =apte s[pt[m`ni de la plecarea sa din Constantinopol, Ferhat-Pa=a sosise acum]n Rusciuc, pe la jum[tatea lui iunie,[85] unde g[si lemnele pentru facerea podului gata.[86] Pricina z[bovirei lui]n cale fu, dup[cum =tim,]nt`rzierea adun[rii solda\ilor =i greutatea ce ]nt`mpina]ntru str`ngerea muni\iilor =i a bucatelor din partea du=-manilor s[i rama=i ]n Constantinopol.[87] }ndat[ ce sosir[ vasele de la Nicopol, ]n 6 iulie, se apucar[ de lucru podului. Un rom`n ce pic[atunci]n m`inile turcilor =i care se vede a fi fost trimis ]ntr-adins de Mihai-Vod[ le spuse c[ acesta primise ajutoare din Ardeal =i Ungaria =i c[ se afl[ ]n Bucure=ti ]n capul a =aptezeci mii osta=i. Segban-Ba=i fu ]ns[rcinat a trage linia podului cu vro c`\iva bei de Rumelia, care trebuia s[mearg[ ]nainte. Marele vizir sta la capul podului supt un chio=c sus\inut de opt st`lpi, de unde putea s[ vaz[ =i silin\a ce se punea la lucrarea podului, =i tot ce se petrecea ]n tab[r[. }n locul unde s[ f[cea podul, era ]n mij-locul r`ului un ostrov lat, s[dit tot de salcii, unde podul ajunse]n cinci sau =ase zile. Ostrovul fu ocupat mai]nt`i =i se asezar[ acolo corturi. Cel[lalt canal al r`ului, ce se]ntindea p`n[ la cet[\uia S`n-Georgiu, era foarte larg,]nc`t trebuia cel pu\in cinci sute vase spre a face podul. Era l`ng[cet[\uie locul cam ridicat, =i ni=te sangiaci-bei fur[or`ndui\i spre a-l t[ia, ca s[poat[prinde capul podului.

}n 8 iulie, beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pa=a, intr[cu pomp[ ]n tab[r[, duc`nd ca la 500 robi =i aproape patru mii capete de cre=tini din Transilvania =i Ungaria.[88] Sat`rgi-Mehemet-Pa=a, ce fusese numit beiler-bei al |[rii Rom`ne=ti, fiind chemat, sosi =i el peste pu\ine zile]n tab[r[.[89]

X

}ntr-aceea, pe c`nd Ferhat-Pa=a se ocupa cu construc\ia podului, m[gulindu-se cu n[dejdea c[ va supune ]ndat[ |ara Rom`neasc[=i apoi prin Ardeal]=i va deschide cale spre Belgrad, ca s[ ]nceap[opera\iile r[zboiului]n Ungaria, vr[jma=ii s[i din Constantinopol nu

sta]n nelucrare. Sinan-Pa=a c`=tigase pe tainicii haremului, care]ncepur[a b[ga multe hule asupra lui Ferhat]n capul despotului.[90] }l]nvinov[\ir[c[ ]n fundul inimei sale e ghiaur =i c[are rela\ii secrete cu Mihai-Vod[, silind]mpreun[spre a pr[p[di cu totul armia mahometan[;[91] c[pierduse o mare b[t[lie la Nicopol; c[osta=ii nu vor a se mai bate supt d`nsul; c[ opre=te pe seam[-i banii cu care trebuie a pl[ti o=tile; =i c[, de i se va l[sa ]nc[ comanda armiei, e de temut c[ ambi\ia =i scumpetea lui s[ nu pricinuiasc[ nenorociri =i mai mari.[92] Prin aceste p`ri neadev[rate, Ibraim-Pa=a =i ceilal\i prieteni ai lui Sinan izbutir[a r[sturna pe Ferhat =i,]n 6 iulie, Sinan-Pa=a fu numit]n locu-i mare vizir pentru a patra oar[. A doua zi (7 iulie), noul vizir porni pe chihaiaoa capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman, ca s[ia pecetea]mp[r[teasc[din m`na lui Ferhat =i s[-l =i omoare de va avea ocazie priincioas[.[93] Dar cu dou[ zile ]nainte de a sosi chihaiaoa ]n tab[ra de la Rusciuc, Ferhat-Pa=a, ]n=tiin\at fiind de ni=te credincio=i ai s[i din Constantinopol despre ceea ce i se preg[tea, chem[ la sine pe Sat`rgi-Mehemet-Pa=a,]i dete pecetea]mp[r[teasc[ ]n m`ini, spun`ndu-i c[el e mazil, =i cu tot bagajul s[u,]nso\it de trei mii voinici c[l[re\i, lu[drumul Constantinopolului. }n cale,]nt`lni trupele Siriei, pe care Sinan le pornise dup[ d`nsul, zic`ndu-le: „Mie capul, vou[ avu\iile!“ Ferhat sc[p[ din m`na acestora, l[s`ndu-le ]n jaf averea sa, ce era ]nc[rcat[ toat[ pe c[mile legate c`te =ase unele de altele. Dintr-un deal vecin, el privi aceast[prad[a vistieriilor sale =i apoi se dep[rt[ ]n mun\i =i d-acolo se duse la Constantinopol, unde]n zadar c[ut[a-=i m`ntui via\a. Moartea lui e povestit[ cu ]ntristare de to\i istoricii turci, care laud[ slujbele ce el a f[cut ]mp[r[\iei =i hulesc pe ambi\iosul =i barbarul s[u du=man.[94] Sinan-Pa=a, care se numise totdeodat[ serascher =i mare vizir, f[r[ a pierde vreme ]ncepu a se g[ti spre a porni la oaste.[95] P`n-a nu ie=i]ns[din Constantinopol, vr`nd s[ dea turcilor =i sultanului o priveli=te pl[cut[, trimise de scoase din ]nchisori 112 cre=tini robi\i ]n Ungaria, afar[ de femei =i copii, pe care dup[ ce ]i sili a face o sut[ leghe zi =i noapte pe drum, lega\i =i chinui\i de foame =i de sete, ]nc`t mul\i, nu numai copii, dar =i b[rba\i, murir[ ]n cale,]i aduse]n ora=, unde el]nsu=i]i primi la por\ile cet[\ii =i]i

plimb[prin t`rg ]n vederea sultanului =i a locuitorilor. }ntr-ace=ti robi era mul\i oameni ]nsemna\i =i de cinste, din care unii fur[ os`ndi\i la galere, al\ii tra=i]n \eap[. }ntre d`n=ii se descoperi o femeie ]n haine b[rb[te=ti. Era o jun[ fat[ numit[ Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre na\ionalitatea ei; numele ]ns[ o dovede=te a fi rom`nc[. }mpins[, dup[spusa unora, de dorin\a d-a-=i r[zbuna familia m[cel[rit[de turci, iar dup[a altora, de m[rimea curajului s[u =i de sf`nta dorin\[ d-a se lupta cu du=manul legii, ea se b[tuse mult[ vreme ca soldat. Turcii o ]ntrebar[ dac[ n-a luat hain[ b[rb[teasc[ ca s[ ascunz[ vro dragoste cu vrunul din osta=i. L-aceasta ea r[spunse cu o minunat[ ne]nsp[im`ntare c[ea]=i schimbase portul ca s[poat[a-i v[t[ma]n r[zboi, iar c[p`n-atunci nici un om nu-i b[nuise sexul. Aceasta o m[rturisir[ =i to\i so\ii ei, ad[og`nd c[ ]n toate]nt`lnirile cu turcii ea dedese foarte frumoase probe de curaj.

Afl`nd sultanul de aceast[ eroin[, trimise de o aduse ]nainte-i =i o ]ntreb[ de a ucis vreun turc, la care ]ntrebare ea raspunse cu seme\ie c[ s-a purtat c`t a putut mai cu curaj, necru\`nd nici un du=man =i ucig`nd vro 10 cu m`na ei. Sultanul mir`ndu-se mult de virtutea acestei fete generoase, puse de o plimb[ ]n triumf pe uli\ele Constantinopolului, arat`nd-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba ei]n harem.[96]

XI

Sinan-Pa=a era atunci]n v`rst[ de 83 ani. El era de neamul lui arn[ut,[97] n[scut ]n satul Tapoiano, ]n sangiacatul Prevezei.[98] Fiind numai ]n v`rst[de 16 ani, el ie=ise din sarai]n zilele sultanului Soleiman =i intrase]n r`ndurile ienicerilor, lu`nd parte la multe b[t[lii,]nsemnate de pe atunci, iar mai cu seam[la asedierea Vienei de la 1528, =i deosebindu-se totdeauna printr-o ur[fieroas[asupra cre=tinilor.[99] }n pu\in[vreme el ajunse beiler-bei de Alep =i de Egipet; pe urm[fu trimis de lini=ti turbur[rile Arabiei =i lu[parte, supt Mustafa-Pa=a, la r[zboiul Ciprului,[100] unde]=i ar[t[cruzimea sa asupra cre=tinilor, pov[\uind c[lcarea capitula\iei =i jupuirea de viu a viteazului =i nenorocitului

Bragadini, comandantul cet[\ii Guleti.[101] Dup-aceea ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-se mai presus de to\i c[pitanii turci]n toate r[zboaiele ce purta cu noroc]n c`tetrele p[r\i ale lumei =i care ]i dob`ndise numele de nebiruit =i de Marius al osmanl`ilor. Turcii ]l numeau Cogia-Sinan-Pa=a sau Sinan-Pa=a cel B[tr`n, spre a-l deosibi de Cecale-Zade-Sinan-Pa=a,[102] cunoscut de cre=tini supt numirea de Cical[-Pa=a, care era n[scut la Messina, dintr-un tat[genovez =i dintr-o mum[turcoaic[.[103] }ndat[ce]=i v[zu]mplinit[ ]nfocata sa dorin\[de a se mai o=ti]mpotriva cre=tinilor, b[tr`nul vizir, ]ng`mfat de reputa\ia sa ost[=easc[=i de at`tea r[zboaie cu noroc sav`r=ite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia =i Ungaria, se duse]naintea sultanului de jur[=i chez[=ui pe capul s[u c[va supune pe revolta\ii rom`ni, va robi =i va pustii \ara lor,[104] iar pe Mihai-Vod[ ]l va prinde =i i-l va aduce viu.[105] Dup-aceea ]=i adun[ ]n grab[ o=tile =i toat[ g[tirea trebuincioas[ la r[zboi, lu[ cu sine steagul cel sf`nt cu care musulmanii se credea nebirui\i c`nd]l avea]n tab[ra lor, =i, ie=ind cu ceremonie mare din Constantinopol, merse de t[b[r] la Daut Pa=a.[106] D-aci,]n 17 iulie, porni spre Rusciuc. }ntr-aceea=i vreme, poruncise tuturor pa=ilor vecini s[-i ias[ ]n cale cu o=tile lor,[107] =i hanului s[dea n[val[cu t[tarii s[i prin Moldova]n |ara Rom`neasc[. Amiralul Cical[asemenea fu poruncit ca s[str`ng[din o=tirile Asiei o armie mai pe at`t de numeroas[c`t a lui Sinan =i s[stea gata ca la orice cerere s[se uneasc[ ]n grab[cu d`nsul.[108] La Adrianopol, ajunse pe vizir o=tile Siriei =i de acolo porni la Carinabad, unde fu]nt`mpinat, la 28 iulie, de chihaiaoa capigiilor, care]i dete]n m`ini pecetea]mp[r[teasc[, spun`ndu-i =i de fuga lui Ferhat-Pa=a spre Constantinopol. Sinan scrise d-acolo sultanului, cer`ndu-i ca s[omoare]ndat[pe Ferhat-Pa=a, =i apoi]=i urm[calea, trecu Balcanii prin str`mtoarea de la Cialicavac =i ajunse la +umla =i d-acolo la Hozargrad sau Rasgrad,[109] f[c`nd 15 tabere din Constantinopol p`n[ ]n c`mpiile Dobrogei.[110] }ndat[purcez`nd]nainte, sosi]n 5 august (s. n.)]n tab[ra de la Rusciuc. Aci o=tile]l primir[st`nd]narmate =i]l]nso\ir[p`n[la cortul lui unde]i prezentar[c`\iva robi =i c`teva capete de rom`ni care veniser[de izbiser[pe Hassan-Pa=a =i fusese prin=i =i omor`\i de d`nsul.[111] De la 1462, de c`nd concherantul Constantinopolului, Ma-

homet II,]n capul unei armii de 250 mii oameni, n[v[li]n \ara noastr[, nici o alt[o=tire mai mare, nici cump[n[de pieire mai grea ca cea de acum nu o amenin\ase. }ntr-adev[r, armia ce Sinan-Pa=a adunase la Rusciuc spre a o trece]n |ara Rom`neasc[ era de 180 mii osta=i =i o mie lucr[tori.[112] Cei mai vesti\i pa=i ai ]mp[r[\iei, veterani a mai multor r[zboaie, comanda dup[ Sinan aceast[ armie. Era Hassan-Pa=a, beiler-beiul Rumeliei, n[scut ]n Hertzegovina, fiul vestitului Mahomet-Socoliul, ce st[tuse vizir supt trei sultani. El dob`ndise o mare glorie]n r[zboaiele din Persia =i din Ungaria =i se privea de to\i ca cel mai bun c[pitan al Turciei =i era foarte iubit osta=ilor pentru natura lui cea vesel[.[113] [Era] Mahomet-Sat`rgi, arn[ut, ce fusese pa=[ de Caramania =i cead`r-meeter-pa=a (=[trar mare). El era foarte viteaz =i se povestea despre d`nsul c[, fiind de paz[ l`ng[sultanul,]l ap[r[ ]ntr-o b[taie, t[ind mai mul\i du=mani numai cu un sat`r, de unde c[p[t[ numele de Sat`rgi. Al\ii zicea c[acest nume]i vine pentru c[a fost m[celar.[114] [Era] Giafer-Pa=a, eunuc, ungur de neam, ce fusese Pa=a de Tauris =i se deosebise]n r[zboaiele Persiei.[115] [Era] Haidar-Pa=a beiler-beiul Capadochiei, vestit prin ispr[vile sale din Moldova la 1589, c`nd ]ndator[ pe poloni a pl[ti tribut turcilor.[116] Apoi venea Mustafa-Pa=a, feciorul lui Aias-Pa=a, Husein-Pa=a, beiul Nicopolului, Caraiman-Pa=a =i al\i mai mul\i pa=i =i bei, to\i osta=i ]nvechi\i =i me=teri ]n r[zboaie. }ntre ei to\i se deosebea un rom`n — un tr[d[tor de \ar[=i lep[dat de lege. Fecior al lui Alexandru Vod[II, Mihnea II sau Mihai urm[tat[lui s[u]n domnie =i c`rmui |ara Rom`neasc[de la 1577 p`n[ la 1583. Domnirea lui nu fu dec`t un =ir de tiranii =i stoarceri de bani, p`n[ c`nd strig[rile poporului f[cu pe sultanul a-l maz`li =i a-l surghiuni la Tripolis. Peste un an ]ns[, Mihnea II pentru a doua oar[ se ]ntoarse domn ]n |ara Rom`neasc[, chinuind-o =i mai cumplit aproape de cinci ani (1586—1591), c`nd fu iar[=i dep[rtat cu urgie =i adus ]n Constantinopol. Aci, ]n minutul d-a porni ]n exil, tem`ndu-se ca turcii s[nu-l omoare spre a-i lua avu\ia, ceru s[se turceasc[, zic`nd c[ de mai multe ori i s-a ar[tat ]n somn proorocul Mahomet ]ndemn`ndu-l. Turcii se]ng`mfar[de aceasta, privind-o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse pe noul

musulman]nainte-i, se dezbr[c[de haina sa spre a-l acoperi,]l incinse cu]ncing[toarea sa]mpodobit[cu pietre scumpe[117] =i]l numi pa=[al Nicopolului =i cur`nd dup-aceea al Vadului[118]. Acum lep[datul Mihnea pov[\uia armia otoman[care venise s[ ]njunghie patria sa.

XII

}n vremea]n care Sinan sosise la Rusciuc =i se preg[tea a trece Dun[rea, Sigismund Bathori s[rb[torea nunta sa cu arhiducesa Maria-Christina, care,]n sf`r=it, dup[ at`ta a=teptare =i am`n[ri, venise ]n Ardeal pe la cap[tul lui iulie. Bathori pofti =i pe Mihai-Vod[ s[ vie la nunta sa, ce hot[r`se a se s[v`r=i la 7 august. Dar Mihai-Vod[, care de o lun[ de zile se str[duia a st`njeni cl[direa podului de pe Dun[re de turci, amenin\at acum =i mai mult de Sinan-Pa=a, nu-i putu]ndeplini cererea. El trimise]n locu-i pe boierii s[i Stroe Buzescu =i Radu Calofirescul[119] cu daruri scumpe de nunt[,]ns[rcin`ndu-i s[ roage pe Bathori ca s[ gr[beasc[ a-i veni ]ntr-ajutor, c[ci du=manul comun s-a apropiat =i a pus g`nd, dup[ce va robi =i va pustii |ara Rom`neasc[, s[ treac[ prin Ardeal ]n Ungaria.[120] Vestea aceasta turbur[ veselia nun\ii. Bathori trimise pe mireasa sa la Samos-Ujvar[121] =i gr[bi a porni o seam[ de o=ti, ce avea gata, ]n |ara Rom`neasc[. Dintr-alt[parte, pe c`nd el chem[ ]n tab[r[ pe to\i osta=ii, =i solii s[i alerga cu grab[ la ]mp[ratul ca s[-i vesteasc[ primejdia ]n care se afl[ =i s[-l roage a trimite c`t mal iute ajutor,[122] dup[vechiul obicei al Ardealului, o lance =i o sabie]ncrustate]n s`nge era purtate din loc ]n loc de un c[l[re\ ce le \inea ]n sus, ]n vreme ce alt om mergea al[turi pe jos strig`nd: „Iat[, vine du=manul \[rii; fiece cas[s[-=i dea omul spre a ne sc[pa de aceast[primejdie ob=teasc[.“[123]

Mihai-Vod[asemenea se grijise pe c`t putuse de oaste =i de ap[rare. Pornindu-=i familia cu tot ce avea mai scump la Sibiu ]n Ardeal, el ie=i din Bucure=ti cu opt mii osta=i =i merse de ]nfipse tab[r[ ]n drumul Giurgiului, la satul M[gureni, dou[ mile departe de Bucure=ti. Acolo el adun[ l`ng[sine pe capetele armatei =i]mpreun[cercar[sfat cum s[apere mai bine \ara.[124] Lucru era cu greu, fiind peste pu-

tin\[a opri intrarea turcilor]n \ar[, din anevoin\a d-a strejui toate hotarele ei cele deschise at`t despre Dun[re, c`t =i despre Moldova. }ntr-adev[r, pe c`nd Sinan umbla s[ treac[ Dun[rea pe la Rusciuc, alte cete turce=ti se ispitea a o trece printr-alte vaduri, iar mai cu seam[ pe la Nicopol, unde se afla un trup ]nsemnat de turci, care din porunca vizirului rezidiser[ cetatea cam sf[r`mat[de rom`ni, cheltuind pentru aceasta mai mult de 70 mii ioachimi.[125] Dintr-alt[parte, se zicea desigur c[hanul t[tarilor are s[n[v[leasc[prin Moldova]n |ara Rom[neasc[. }n aceast[nevoie, sfatul ost[=esc chibzui c[, spre a]nchide du=manului calea d-a intra]n \ar[, sau spre a-l putea st[vili]ndat[ce va apuca s[intre, s[se]mpart[armata]n c`teva trupuri, care s[ se a=eze ]n locurile cele mai importante d-a lungul hotarelor, dar fiind aproape =i st`nd gata a se uni cu domnul, care, cu cei opt mii osta=i ce avea pe l`ng[el, s[se a=eze]n centru opera\iilor,]ntr-un loc comod, de unde s[poat[da ajutor ori =i]n ce parte va cere trebuin\a =i s[nu poat[fi cu]nlesnire izbit =i respins de du=man.[126]

}ndat[dup[ce sosi la Rusciuc, Sinan-Pa=a se puse cu mult[silin\[=i]nfocare de a sf`r=i podul, a c[rui cl[dire \inu 60 mii talere.[127] Cu toate c[ ]ntr-acest loc Dun[rea este lat[ de o jum[tate de leug[,[128] dar insula cea mic[ din partea st`ng[a r`ului, unde turcii ajunser[ lesne prin mijlocul flotilei lor =i unde re]nt[riser[ cet[\uia cam zdrobit[ de rom`ni,]i ajut[foarte mult.[129] Sinan]nsu=i merse de vizit[=i cercet[acea cet[\uie.[130] Cu o activitate rar[la v`rsta sa, b[tr`nul vizir prezida la facerea podului, al c[rui cap era ocrotit, ca de o palanc[, de ceta\uia din insul[, =i laturile prin galere.[131] Mihai, dup[malul st`ng al r`ului, se silea c`t putea de ]mpiedeca cl[direa podului; dar la sf`r=it se v[zu amenin\at pe la spate de o ceat[de turci ce izbutiser[a trece r`ul dou[ mile mai departe, ]n vreme ce al\ii ]l trecur[ pe cor[bii chiar ]n fa\a Giurgiului, de=i cu mult[ greutate. Ocolit astfel de vr[jma=i =i ]n neputin\[ d-a mai st`njeni trecerea lor, el l[s[malul Dun[rii cu g`nd c[, t`r`ndu-i dup[ sine, s[ se foloseasc[ de cea mai bun[ ocazie spre a se lupta cu d`n=ii. Atunci Sinan, nemaifiind sup[rat de nimeni, se gr[bi a sf`r=i podul,[132] =i ]n 9/19 august, trec`nd Dun[rea cu toat[armata sa, c[lc[=i cuprinse \[rmul rom`nesc.[133]

XIII

Drumul care merge de la Giurgiu spre Bucure=ti trece printr-o c`mpie =eas[ =i deschis[, afar[ numai dintr-un loc, dou[ po=tii departe de aceast[ capital[, unde el se afl[ str`ns =i]nchis]ntre ni=te dealuri p[duroase. }ntre aceste dealuri este o vale larg[numai de un p[trar de mil[, acoperit[de cr`ng, pe care g`rla Neajlovului ce o]neac[=i p`raiele ce se scurg din dealuri o prefac ]ntr-o balt[ plin[ de n[mol =i mocirl[. Drumul acolo trece ]n lungul acelei v[i, parte pre o =osea de p[m`nt, parte pre un pod de lemn, care am`ndou[ sunt a=a de str`mte,]nc`t d-abia poate cuprinde un car ]n l[rgimea lor.[134] Aceast[ str`mtoare, ce locuitorii numesc *Vadul C[lug[renilor*,[135] fu aleas[de Mihai-Vod[spre a sluji de Termopile rom`nilor. Ast[zi aceast[ vale se afl[ tocmai dup[ cum ne-o descrie anali=tii acelor timpuri. Nici un monument nu ne arat[ c[ acolo fu lupta cea cr`ncen[pentru libertate! [136] At`t suntem de nesim\itori la gloria na\ional[! Rom`nul acum trece cu nep[sare printr-aceste locuri sfinte, f[r[ca nimic s[-i aduc[aminte c[p[m`ntul ce calc[ e fr[m`ntat cu s`ngele p[rin\ilor s[i =i acopere oasele vitejilor!

Vai! Scriam aceste r`nduri ]n anul 1847. Cine ]mi vrea fi zis atunci c[ abia un an va trece, =i inima-mi va fi =i mai crud de durere ispitit[. Era ]n vremea unei frumoase de=tept[ri na\ionale, atunci c`nd un popor]ntreg jurase c[va muri pentru patrie =i libertate. Turcul, vecinicul du=man, se pornise tot de la Giurgiu spre a ne r[pi aceste bunuri scumpe. M[aflam]ntr-o adunare popular[, c`nd sosi vestea c[ p[g`nul a t[b[r`t la C[lug[reni, c[lc`nd cu picior batgiocoritor sf`nta \[r`n[a p[rin\ilor no=tri, glorio=ii martiri ai libert[\ii na\ionale. O, amar mare! At`ta fu uitarea religiei suvenirilor; at`ta fu]ncrederea tuturor]n vorbele necredincio=ilor sau at`ta fu mi=elia lor, ]nc`t aceast[veste]i l[s[reci =i]n nep[sare! }n zadar glasu-mi unit cu al unui mic num[r strig[„r[zboi =i r[zbunare!“ Nici un echo puternic nu-i r[spunse]n mul\ime. }mi ascunsei atunci ochii cu m`inile mele ca s[nu mai vaz[aceast[umilitoare priveli=te =i din inima-mi zdrobit[sc[p[aceste cuvinte: „Dumnezeul p[rin\ilor no=tri ne-a p[r[sit! P[rin\ii no=tri ne-au blestemat!“[137]

Mihai-Vod[vru a se folosi de pozi\ia =i str`mtoarea Vadului C[lug[renilor, ]n care nu se putea destinde ]n front mai mult de 12 mii oameni, ca s[ fac[ mul\imea turcilor nefolositoare =i ca s[ se poat[ astfel lupta cu d`n=ii cu puteri deopotriv[. Pentru aceea el t[b[r] acolo cu o=tile sale, pun`nd cete de straj[ ]n deosibite p[r\i, ca s[vaz[de nu vor umbla turcii a trece printr-alt loc.[138]

Dar Sinan, vr`nd a ]nainta spre Bucure=ti, era nevoit a trece pe la C[lug[reni,[139] fiind acesta drumul cel mai scurt =i tem`ndu-se, ca, d`nd printr-alt[ parte, s[ nu lase ]n urma sa un vr[jma= a=a de ]ntreprinz[tor =i ]ndr[zne\ ca Mihai. }ng`mfarea sa =i mul\imea o=tilor sale]l f[cea a crede c[va birui lesne. }ntr-adev[r, armata lui era, cum =tim, de 180 mii osta=i, mai mult dec`t de zece ori mai mare ca a lui Mihai-Vod[, care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldova =i Ardeal, d-abia se urca la 16 mii oameni =i 12 tunuri.[140] Sinan nu b[nuia poate c[ num[rul cre=tinilor ar fi a=a de mic, dar tot =tia c[ armata lui e mult mai mare dec`t a lor.

De=i pu\ini, osta=ii cre=tini erau]ns[plini de foc =i de dorin\[de a se m[sura cu du=manul. Exalta\ia =i]nfurierea solda\ilor crescu at`t, ]nc`t —]n\eleg`nd c[ unii din c[pitanii lor, c[t`nd la mul\imea, puterea =i r`nduiala p[g`nilor, erau de p[rere a se trage]napoi spre a nu primejdui]n norocul unei zile slava =i reputa\ia cu greu dob`ndit[ — ]ncepur[ a face mult[ larm[ ]n tab[r[, strig`nd c[ ]n orice chip ei vor s[ ]ncerce o b[taie, ca s[scape, cum zicea ei, odat[, prin pr[p[direa o=tirei du=mane ce se afla acum adunat[toat[launloc, de acest r[zboi =i s[zdrobeasc[detot jugul nesuferitei tiranii turce=ti.[141] Vr`nd-nevr`nd, trebuir[=i capii o=tilor cu to\ii a se]nvoi de a a=tepta acolo sosirea du=manului.

XIV

Dup[ce trecu Dun[rea, marele vizir dete comanda avangardei armiei lui Sat`rgi-Mehemet-Pa=a =i la ariergard[ or`ndui pe Hassan-Pa=a, beiler-beiul Rumeliei;[142] iar pe beii Salonicului =i Nicopo[lu]lui]i]ns[rcinar[cu paza =i ap[rarea podului.[143] Cele zece galere ce se

urcaser[pe Dun[re p`n[ la Rusciuc fur[ desc[rcate de tot feliul de arme =i muni\ii[144] =i primir[ porunc[ d-a r[m`nea pe loc spre a p[zi podul.[145] Apoi,]n 11/21 august, Sinan porni cu armata sa spre Bucure=ti. }n cea dint`i noapte, turcii con[cir[ ]ntr-un sat ruinat ]n dreptul Camuri =i a doua zi (12/22 august) sosir[ ]n capul Vadului C[lug[renilor,[146] trec`nd r`ul Salcia pe trei poduri.[147] C[l[rimea u=oar[, care manevra la avanposturi, ]naint[ p`n[la intrarea str`mtorii =i sta acolo odihnindu-=i =i p[sc`ndu-=i caii, c`nd un nor mare de pulbere ]i v[di apropierea rom`nilor.[148] Ea fu]ndat[izbit[cu putere =i fugi,]nspaim`ntat[ p`n[ ]n tab[r[.[149] Spahiii]naintar[spre a sprijini n[v[lirea c[l[rimei rom`ne, p`n[c`nd s[ apuce vizirul a-=i pune armata ]n r`nduial[.[150] Sinan se uit[plin de mirare la pu\inul num[r al cre=tinilor, care cuteza a a=tepta =i]nc[a izbi o armat[a=a de numeroas[.[151] Cu toate aceste, nedespre\uind pe vr[jma=ii s[i =i tem`ndu-se de vreo curs[, el ]ngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceea, porunci beiler-beiului Rumeliei a ]nainta spre st`nga cu o=tile sale =i cu =apte tunuri, =i a merge drept c[tre ai no=tri,]n vreme ce el]nsu=i,]n capul spahiilor, urm`nd dup[ artilerie, puse, ]n lips[ de pod, de arunc[ sc`nduri pe mocirla de l`ng[ p[dure ce avea ]naintea sa, spre a o putea trece.[152] Dintr-alt[ parte, Segban-Ba=i, cu dou[sprezece mii ieniceri, se a=ez[ ]n p[dure cuprinz`nd posturile cele mai importante =i, urc`nd 12 tunuri mari]ntr-un deal]nalt, le]ndrept[spre armia noastr[=i]ncepu a tuna asupr[-i.[153]

}ntr-aceast[ ]ntocmire puternic[=i]ngrozitoare]naint`nd turcii, ai no=tri ]ncepur[ a se trage ]napoi mai la str`mtoare, dar cu mult[r`nduial[, lupt`ndu-se ne-ncetat. Pedestrimea]ns[, str`ns[ ]n urm[ =i prea de aproape de turci, fu respins[ ]n p[dure =i dete ]napoi ]n lungul str`mtorii mai iute =i cu oarecare ner`nduial[, dar f[r[ a ]ncerca vro pierdere sim\itoare. Era atunci de la 3 la 4 ceasuri dup[-amiaz[ =i turcii, mul\umi\i c[ au ]mpins ]napoi n[v[lirea cre=tinilor, nu ]ndr[znir[ a ]nainta mai mult ]n acea str`mtoare necunoscut[, unde]i putea a=tepta vro curs[. Vizirul]=i a=ez[corturile]ntr-o pozi\ie foarte bun[, pe o]n[l\ime la intrarea str`mtorii, \in`nd o=tile]narmate =i av`nd toat[ noaptea masalale aprinse la c`te patru col\uri ale ta-

berei.[154] Mihai-Vod[luase pozi\ie dincolo de r`u,[155] pe o ]n[l\ime, dou[ mile de tab[ra turceasc[,[156] ocup`nd str`mtoarea despre Bucure=ti.[157] Astfel armatele protivnice se aflau a=ezate pe dou[ ]n[l\imi fa\[ ]n fa\[, fiind desp[r\ite numai de p[durea din vale, ce nu le oprea a se vedea.[158] Rom`nii aveau]naintea lor o turm[de bivoli cu steaguri,[159] =i toat[tab[ra lor era plin[de focuri mari,]n mijlocul c[rora petrecur[toat[noaptea aceea, viermuind =i mi=c`ndu-se necurmat, c`nt`nd, chiuind =i h[ulind, dup[ natura lor vesel[ ]n mijlocul nevoilor, =i sup[r`nd =i h[r\uind pe turci cu numeroase avanposturi.[160] Ambele armate a=teptar[astfel ziua cu ner[bdare =i cu acea neodihn[ce simt o=tile]n ajunul unei mari b[t[lii. Turcii,]ng`mfa\i de mica izb`nd[ce dob`ndiser[, c[tau ]n r`s la rom`ni =i aveau desigur c[ a doua zi se va vedea triumful islamismului, prin zdrobirea lui Mihai =i a armatei lui. Lor le p[rea r[u numai c[ rom`nii nu sunt]ndestul de mul\i ca s[fac[biruin\a lor mai glorioas[. Ai no=tri se preg[tea a ap[ra cu b[rb[\ie acea str`mtoare care era cheia \[rii lor =i a Europei cre=tine. Ei =tiau c`t sunt de pu\ini pe l`ng[du=man, dar, credincio=i]nfoca\i, inima lor ardea de dorin\a d-a-=i da via\a pentru patrie =i lege =i d-a merita cununa martirilor.[161]

XV

}n sf`r=it, soarele veni s[ lumineze aceast[ mare zi de miercuri 13/23 august, menit[ a fi briliantul cel mai str[lucit al cununei gloriei rom`ne. }naintea zorilor]nc[, Mihai-Vod[trimise o seam[de pedestrime cu pu=ti de se a=[z[la intrarea p[durei =i]=i puse tunurile]ntr-o bun[pozi\ie, pe o]n[l\ime.[162] }n vremea aceea, turcii]=i lu[pozi\ie]n preajma podului, de ceea parte.[163] Sf`r=indu-=i preg[tirile, Mihai ]n[l\[ ]mpreun[ cu osta=ii s[i rug[ciuni c[tre Dumnezeu. Apoi, ]ndrept`ndu-se c[tre d`n=ii, le zise: s[-=i aduc[ aminte de vechea lor vitejie, c[ci ocazia de acum este frumoas[ =i de o vor pierde, anevoie o vor mai c[p[ta. Turcii, le zicea el, sunt uimi\i de at`tea pierderi, cet[\ile lor din toate p[r\ile sunt cuprinse; din c`te capete au avut armatele lor, numai unul a r[mas care mai]ndr[zne=te a \ine frunte

cre=tinilor, c[cu d`nsul au a se lupta =i gloria d-a-l birui va fi foarte mare. Mul\imea vr[jma=ilor nu trebuie s[-i sperie, de vreme ce Sinan a l[sat cele mai bune o=ti ale sale ]n garnizoane prin cet[\i =i a adus cu d`nsul numai oameni carii vor face mai mult zgomot dec`t v[t[mare. Pe l`ng[aceasta, locul de b[taie nu putea fi mai bine ales, de vreme ce mul\imea lor aci le va fi nefolositoare. El le zise]nc[s[-=i aduc[aminte de cruzimea vr[jma=ilor, care nu iart[niciodat[pre cei birui\i, cu at`t mai mult pre cei ce s-au revoltat; c[ nu este destul c[ au scuturat jugul robiei, c[ au ]nnoit vechile leg[turi cu ]mp[ratul =i c[ s-au pus supt ocrotirea Ardealului, dac[ printr-o fapt[ str[lucit[, ei nu mai caut[ a ]ntemeia aceast[ vrednic[ hot[r`re; c[a venit vremea de a se lupta puternic pentru libertate, iar mai cu seam[pentru cinstea legei, ca s[dovedeasc[turcilor c[, de le-au c[lcat ei]nainte patria, a fost numai din pricina neunirei lor; dar c[acum, c`nd toate popoarele vecine stau ]n bun[ ]n\elegere ]mpreun[, trebuie a dob`ndi prin unire aceea ce au pierdut prin zavistie =i]mperecheri =i a goni pe ace=ti cruzi tirani dincolo de str`mtoarea lor (Dardanele); c[ to\i vecinii =i-au f[cut datoria lor, c`nd b[t`ndu-i, c`nd gonindu-i din cele mai bune cet[\i ale lor, astfel]nc`t ei pr[p[dir[ cea mai bun[ parte din acea mare armie ce Sinan dusese ]n Ungaria. }n sf`r=it,]ncheie zic`nd c[ acum pot =i rom`nii dob`ndi o asemenea glorie, c[ci toate dovedesc c[vor avea aceea=i norocire.[164]

Apoi domnul se]ndrept[c[tre oastea ungureasc[=i o]ndeamn[a se lupta cu inima, aduc`ndu-i aminte c[ea e depozitara vechei vitejii ungure=ti.[165]

XVI

Astfel vorbi Mihai, ne-nsp[im`ntatul voievod; =i osta=ii, inima\i foarte ]mpotriva turcilor, ]nv[p[ia\i =i de aceste cuvinte, dar jaluzi ]nc[ mai mult d-a eclipsa printr-o biruin\[ str[lucit[ toate glorioasele biruin\e ale vecinilor, r[spund ]nv`rtind]n m`ini palo=ele =i l[ncile =i prin strig[ri mari de o r[zboinic[veselie, cer de la domnul lor ca s[-i duc[ ]ndat[c[tre du=man.[166] Atunci Mihai, plin de]ncredere]n energia armatei sale,

trece podul]n capul a opt mii osta=i =i se las[cu furie asupra osmanl`ilor,[167] ]n vreme ce focul iute =i bine \inut al pu=ca=ilor din p[dure =i al tunurilor pustie=te* armata turceasc[, obor`ndu-i la p[m`nt lume mult[.[168] C`teva cete de turci se]ncearc[a sprijini n[v[lirea rom`nilor, dar ]n zadar,[169] c[ci ace=tia, inim`ndu-se]ntre sine unii pe al\ii,[170]]i izbesc cu at`ta furie, ]nc`t, cu toat[minunata pozi\ie a turcilor, pr[v[lindu-i, ei ajunser[p`n[ la cele dint`i corturi ale taberei lor.[171] Vr[jma=ii, ajuta\i de pozi\ie, de num[rul lor =i de ma=inile de r[zboi,]=i vin cur[nd]n sine =i]ncep a se lupta cu t[rie.[172] Patru pa=i, Sat`rgi-Muhamed, Haider, Husein =i Mustafa, cu o armat[ ]nsemnat[ compus[ de o=tile Siriei =i de ieniceri, alearg[ ]n ajutorul cetelor ce se luptau, sprijin cu putere n[v[lirea rom`nilor, trec podul[173] =i lupta cea mai]nver=unat[ ]ncepe atunci]n toate punctele.[174] Astfel,]ntins[peste toat[fruntea armatelor, \inu b[taia mai multe ceasuri, p`n[ c`nd Sinan, desperat de pu\inul spor ce a dob`ndit p`n-atunci,]=i]ngloti o=tile, str`nse pe l`ng[sine pe to\i pa=ii =i c[peteniile,]i inimeaz[=i,]n capul unei coloane]ngrozitoare, f[cu o n[val[mare =i izbuti a]mpinge pe ai no=tri cu un p[trar de mil]napoi,[175] =i chiar p`n[ ]n tab[ra lor,[176] lu`ndu-le =i toat[artileria.[177] Mihai, f[r[a pierde inima din aceast[neizb`nd[, ]=i culege puterile =i din nou d[ n[val[ asupra turcilor, t[ind =i obor`nd]ntr-]n=ii. }nd[r[tnicul voinic Albert-Kiraly izbute=te a lua]napoi dou[tunuri.[178] Dar vr[jma=ul se b[te cu inim[,]=i]mproasp[t[adesea o=tile, aceea ce nu pot face ai no=tri, =i]i re]mping]nd[r[t. De trei ori rom`nii]mpinser[=i pr[v[lir[pe turci =i de trei ori fur[respin=i]napoi.[179]

Astfel urm[lupta cu noroc schimb[tor, de la r[s[ritul soarelui p`n[ c[tre dou[ ceasuri ]naintea apusului,[180] biruitorii r[m`ind adesea birui\i =i birui\ii biruitori.[181] „Turcii — spun anali=tii contemporani — se luptau ajutora\i de mul\ime =i de num[r, rom`nii, de t[rie =i ]ndrazneal[.[182] }n sf`r=it, furia]mb[rb[t`nd deopotriv[ pe unii ca =i pe al\ii, biruin\a sta s[ r[m`ie num[rului, =i mica o=tire rom`neasc[,]mpov[rat[de mul\imea vr[jma=ilor, tr[snit[de numeroasa lor artilerie, este nevoit[a da]nd[r[t. Retragerea ei]ns[este frumoas[=i

* }n manuscris: „pustiesc;“ (n. ed.).

metodic[. Spre a nu se l[sa a fi ocolit[de turci, spart[=i risipit[, ea se]ntocme=te]n figura unui col\ *(cuneum)* =i, slobozind astfel de toate laturile focuri asupra vr[jma=ului, se trage]napoi cu]ncetul, lupt`n-du-se ne-ncetat. Aceast[ retragere este o minune de vitejie, de s`nge rece =i de eroism. Stolurile nenum[rate ale c[l[re\ilor turci]n zadar se arunc[cu furie asupra laturilor acestui triunghi, c[ut`nd a-l sparge; silin\ele lor, f[r[ a-l v[t[ma ]ntru nimic, se zdrobesc de d`nsul ca de o stan[de piatr[. Str`mtoarea locului de b[taie, p[durile =i dealurile favoriza ]napoierea rom`nilor =i z[ticnea mi=carile turcilor =i silin\ele lor d-a-i]ncunjura din toate p[r\ile. Dar era de temut c[vr[jma=ii s[nu izbuteasc[a scoate pe ai no=tri din str`mtoare =i s[-i ]mping[ ]n c`mpie, unde i-ar fi zdrobit cu numarul lor.[183]

Soarele acum c[ta spre sfin\it; rom`nii se luptaser[ cu eroism, dar, osteni\i de o lupt[ lung[ =i nepotrivit[, ei se plecar[ numarului celui prea cov`r=itor al du=manului; b[t[lia se putea acum privi ca pierdut[de d`n=ii, dac[ vro ]mpregiurare nu-i va ajuta =i vro soart[ mai bl`nd[nu le va str[luci. Mihai]ns[, ca totdeauna, lini=tit =i trufa=]n primej-die, mai are]nc[o n[dejde. El trimises[de diminea\[s[cheme l`ng[ d`nsul o ceat[de pedestrime ce se afla departe de tab[r[... Sosi-va ea oare la vreme?... De la d`nsa sp`nzur[soarta b[t[liei.

XVII

Sta s[apuie soarele dup[orizon, c`nd vestea c` ajutorul a=teptat a sosit v[rs[n[dejdea izb`ndirei =i un curaj nou ]n inima acelei m`ni de voinici rom`ni, care ca ni=te zmei se luptau, tr[g`ndu-se]n fa\a nenum[ratelor gloate a unui du=man]nving[tor. Acest ajutor]ns[, ce ai no=tri =i-l]nchipuia tare, nu era dec`t o ceat[ de trei sute pedestra=i cu pu=ti din Ardeal.[184] Mihai, f[r[ a pierde vreme, c[ut[ a se folosi de acest ne]nsemnat ajutor =i de re]mb[rb[tarea o=tilor sale, ca s[ smulg[ biruin\a de la vr[jma=. El ]=i preumbl[ privirea pe c`mpul b[t[liei, vede mi=c[rile turcilor =i dup[d`nsele ]=i preg[te=te pe ale sale. Sinan-Pa=a, v[z`nd retragerea rom`nilor, luase inim[ =i vrea a-i desface =i a-i r[=chira detot. Spre acest sf`r=it,]n capul rezervei sale, el umbla a trece podul

spre a izbi pe ai no=tri]n frunte,]n vreme ce Hassan-Pa=a cu Mihnea-Vod[, din porunca lui, alerga prin p[dure s[-i loveasc[pe la spate. Mihai atunci se a=eaz[cu ceata de cur`nd sosit[ la capul podului, spre a ]nt`mpina pre Sinan, trimite pre c[pitanul Cocea cu dou[sute unguri =i al\i at`\ia cazaci pede=tri ca s[ ia pe vr[jma= pe la spate, =i Albert Kiraly asez[ cele dou[ tunuri, ce redob`ndise de la turci,]ntr-o bun[pozi\ie =i st[gata a tr[sni pe du=man de ar]ndr[zni a trece podul.

Sf`r=ind aceste preg[tiri, Mihai cuget[ ]ntru inima sa c[ ]mprejurarea cere neap[rat vreo fapt[ eroic[, spre a descuraja pe turci =i a ]mb[rb[ta pe ai s[i. El hot[r[=te atunci a se jertfi ca alt[ dat[ =i a cump[ra biruin\a cu primejdia vie\ii sale. Ridic`nd ochii c[tre cer, m[rinimosul domn cheam[ ]n ajutoru-i protec\ia m`ntuitoare a Dumnezeului armatelor, smulge o secure ost[=easc[ de la un soldat, se arunc[ ]n coloana vr[jma=[ ce-l amenin\[ mai de aproape, doboar[ pe to\i cei ce se ]ncearc[ a-i sta ]mpotriv[, ajunge pe Caraiman-Pa=a, ]i zboar[ capul, izbe=te =i pe alte capete din vr[jma=i =i, f[c`nd minuni de vitejie, se]ntoarce la ai s[i plin de trofee =i f[r[a fi r[nit.[185] Aceast[fapt[eroic[ ]nfioar[pe turci de spaim[, iar pe cre=tini]i]nsufle\e=te =i]i aprinde de acel eroic entuziasm, izvor bogat de fapte minunate. +i cum n-ar fi crezut ei c[pot face minuni cu un astfel de general =i cu asemenea pilde ce le d[! Sinan, v[z`nd aceasta, spre a da curaj la ai s[i, ia ofensiva =i trece podul. Dar deodat[ se vede oprit ]n fa\[ de Mihai ca de un zid de piatr[ tare, ]n dos izbit cu o furie ]nfocat[ de c[pitanul Cocea, =i ]n coast[ tr[snit de tunurile a=ezate pe deal de Albert Kiraly, care, b[t`nd]n mul\imea]ndesit[a turcilor, le gaure=te r`ndurile =i le pustie=te toat[ aripa dreapt[.[186] }nd[r[tnicul vizir, f[r[ a-=i pierde cump[tul, izbute=te a-=i ]ntocmi o=tile ]n r`nduial[, c`nd o izbire nou[ a lui Mihai ]n fruntea armiei, pustiirile furioase ale ]nfierb`ntatului Cocea de dinapoi, iutele =i ucig[torul foc al tunurilor lui Kiraly zdrobesc iar[=i aceast[r`nduial[,[187] =i turcii, minuna\i de ]ndr[zneala cu care rom`nii, ce]i privea ei ca birui\i,]i izbesc acum,]ncep a fugi r[zle\i\i.[188] Sat`rgi-Mahomet-Pa=a, tr[g`ndu-se]napoi, fu r[nit,[189] =i]ndat[, schimb`nd retragerea ]n fug[, dete cei dint`i semnalul ner`nduielii, =i toat[armia musulman[se]ntoarse]n risip[spre

balt[, l[s`ndu-=i coastele =i spatele expuse loviturilor noastre.[190] }n zadar ienicerii se \in seme\i ]mpotriva alor no=tri =i caut[ a le r[spunde cu focurile lor, c[ci celelalte cete, sp[im`ntate de aceste izbiri]mpreunate la care nu se a=tepta, r[=chir`ndu-se, ]i t`r[sc =i pe d`n=ii ]napoi.[191] }n zadar Sinan mustra pe osta=ii ce fugea, acum cu cuvinte oc[r`toare, acum b[t`ndu-i cu m[ciuca sa ]nfierat[ *(massa fierata)*, silind ]n tot chipul a-i pune ]n r`nduial[=i a-i]ntoarce la b[taie.[192] Glasul =i autoritatea lui sunt nesocotite =i nici o putere omeneasc[nu mai poate opri]n loc valurile zgomotoase ale fugarilor, care se pr[v[leau cu furie =i repede spre pod, c[ut`ndu-=i m[ntuire]n trecerea lui.

La capul acestui pod sta]mbulzite]n neor`nduial[ artileria, cavaleria, pedestrimea, ]mping`ndu-se spre a trece care de care mai nainte; dar, v[z`nd c[ to\i nu pot ]nc[pea pe d`nsul, mul\i din turci sunt sili\i a se arunca]n balt[, unde]=i aflar[moartea. }ntre ace=tia era =i pa=ii Heider, begler-beiul de Sivas (Capadochia), Hussein, beiul Nicopolului, =i Mustafa, feciorul lui Aias-Pa=a. Ei se cufundar[ ]n mocirl[, unde fur[uci=i,[193] =i primir[, zice un analist turc, cununa martirilor de la ghiauri.[194] B[tr`nul Sinan ]nsu=i, t`r`t de ai s[i =i ]n graba fugei sale, fu c[lcat ]n picioarele cailor =i apoi, ]mpins de suli\a unui osta= rom`n, c[zu c[lare dup[pod]n balt[cu at`ta repeziciune, ]nc`t, izbindu-se de pod,]=i pierdu chiulaful =i feregeaua =i doi din\i ce singuri se mai afla]n gura lui.[195] El era p-aci s[piar[sau s[caz[ ]n m`inile rom`nilor, dac[, din norocirea lui, un voinic soldat din o=tile Rumeliei, anume Hassan, nu s-ar fi aruncat dup[d`nsul ca s[-l scape =i, l[s`ndu-i calul]nn[molit]n lut, pe umeri]l scoase de acolo =i]l duse]n tab[r[.[196] De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hassan-Batakgi* =i ajunse c[pitan al deliilor lui Cogia-Murad-Pa=a.[197]

Vestea mor\ii vizirului se]mpr[=tie]ntre turci, =i cei ce se mai]mpotriveau deter[=i ei dosul.[198] Rom`nii, cu furia lor obicinuit[ =i electriza\i ]nc[ prin izb`nde,]i gonesc dinaintea lor ca pe ni=te turme de vite, p`n[ ]i v`r[ ]n tab[ra lor.[199] Hassan-Pa=a =i Mihnea-Vod[, ce venea s[ ]ncunjure pe ai no=tri, afl`nd ca Sinan a pierit =i c[ oastea lui e biruit[, se trag ind[r[t spre tab[r[. }ntr-acel minut, Mihai, precum odinioar[ semizeii c`nta\i de nemuritorul Omir, alerga]ntr-o parte

=i]ntr-alta prin tab[ra turceasc[, c[ut`nd pe Sinan, c`nd, v[z`nd de departe pe Hassan-Pa=a, se lu[ dup[ d`nsul strig`ndu-i s[ stea de e viteaz, s[ se lupte cu d`nsul piept la piept, =i c`nd de c`nd era s[-l =i ajung[cu palo=ul. Dar Hassan-Pa=a fugea]nsp[im`ntat =i nu se putea \ine pe picioare de groaz[.[200] El merse de-=i ascunse ru=inea ]ntr-un cr`ng spinos, de unde d-abia a doua zi]ndr[zni s[ias[la ai s[i.[201]

Noaptea opri macel[rirea armatei musulmane =i o p[zi d-a fi cu totul zdrobit[=i risipit[. Rom`nii se ]ntoarser[ triumf[tori ]n tab[ra lor, ]nc[rca\i cu pr[zi bogate.[202] Pe l`ng[tunurile lor ce =i le redob`ndir[, alte patru tunuri mari d-ale du=manului, cai mul\i =i mai multe steaguri, ]ntre care steagul cel verde =i sf`nt al proorocului, fur[trofeele acestei str[lucite zile.[203] Trei mii turci[204] z[ceau]n c`mpul b[t[ii.[205] Pierderea rom[nilor era ]nc[ sim\itoare, c[ci turcii se ap[raser[ cu curaj.[206] Apele Neajlovului se ro=iser[ de s`ngele v[rsat]n acea zi.[207]

Spre a odihni sufletul cititorului de aceste scene s`ngeroase, istoriograful contemporan Walther ne poveste=te aci o anecdot[ interesant[. El zice c[ ]n toat[ aceast[ expedi\ie a rom`nilor]mpotriva turcilor, doi cerbi domestici]nso\ir[pe Mihai-Vod[, =i chiar]n vremea b[t[liei de la C[lug[reni, supt focul =i vuietul tunurilor =i a bombelor, ei =edea neclintit l`ng[ cortul lui, ]ns[ omor`ndu-se unul dintr-]n=ii, cel[lalt de durere merse de se ascunse]n p[dure.

Astfel fu acea vrednic[de o ne=tears[aducere-aminte zi de b[taie de la C[lug[reni,]n care rom`nii scriser[ cu sabie =i cu s`nge pagina cea mai str[lucit[din analele lor. De zece ori mai pu\in numero=i dec`t du=manii, ei c`=tigar[asupr[-le o biruin\[str[lucit[=i avur[gloria d-a]nvinge un general p`n[-atunci ]nc[ ne]nvins.[208] Munteni, moldoveni =i ardeleni, solda\i =i c[petenii se luptar[ to\i ca ni=te eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruin\ei se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin ]ntocmirile sale cele ingenioase, prin s`ngele rece =i nesp[im`ntarea sa =i prin primejdia]n care]=i puse via\a, el asigur[biruin\a. }n aceast[b[t[lie, ca]n multe altele, nu =tim de ce a ne minuna mai mult]n acest mare b[rbat, de geniul s[u de general, ori de vitejia lui de soldat. }ntr-adevar, toate opera\iile acestei b[t[lii

dovedesc din partea lui Mihai =i a rom`nilor o art[ militar[ ]naintat[, care cu tot dreptul poate minuna pe to\i c`\i cunosc starea de pruncie]n care se afla,]n acel timp, aceast[art[ ]n toat[Europa.

Dac[cu aceast[biruin\[nu se sf`r=i atunci campania, ea contribui ]ns[ mult, ]n urm[, la sav`r=irea ei, c[ci demoraliz[ ]ntr-at`ta pe turci, ]nc`t, c`nd cre=tinii luar[ mai t`rziu iar[=i ofensiva, turcii nu mai]ndr[znir[a se mai m[sura cu d`nsii =i nu se crezur[ ]n siguran\[ dec`t pun`nd c`t mai]n grab[Dun[rea]ntre d`n=ii =i]ngrozitorii lor vr[jma=i.

XVIII

Noaptea ajut[turcilor a se dezmetici din groaza ce]i cuprinsese =i a se]ntocmi]n r`nduial[. Ei ]=i luaser[ din nou pozi\ia cea dint`i[209] =i Sinan porunci]n grab[ca s[se adune l`ng[ d`nsul o seam[de o=ti ce r[m[sese]n urm[peste Dun[re, n[d[jduind ca dup[sosirea lor s[-=i r[zbune]nvingerea.[210] El mai n[d[jduia]nc[ ]n isprava intrigilor ce Mihnea-Vod[, din tab[ra turceasc[, prin]n\elegere cu unii din boierii lui Mihai, urzea]ntre osta=ii cre=tini.[211] O]mprejurare]ns[turbur[ ]n acea noapte repaosul turcilor. Un ienicer av`nd fitilul aprins la pu=ca sa, focul prinse ]n tigaie =i, cum se afla l`ng[ierb[riile ienicerilor, o scinteie c[zu deasupra =i deodat[acele ierb[rii s[ltar[ ]n aer.[212] La huietul cel mare al acestei izbucniri nea=teptate =i la groaznicul nor de fum ce ascunse ceriul, to\i turcii r[spunser[ ]mpreun[printr-un \ip[t]ngrozitor de spaim[[213] =i, crez`nd c[ ai no=tri ]i izbesc, o luar[ din nou la fug[, r[zle\indu-se ]n toate p[r\ile.[214] T`rziu =i cu greu putur[ei a-=i veni]n sine =i a se]ntocmi]n tab[r[.

O scen[cu totul alta se petrecea atunci]n tab[ra rom`neasc[. Mihai-Vod[ se tr[sese ]nd[r[t o a patra parte de mil =i t[b[r`se]n direc\ia locului b[t[liei. El puse de salut[sosirea nop\ii cu mai multe salve de artilerie =i, dup[ce or`ndui str[ji ]n toate p[r\ile cu mult[ ]ngrijire, chem[ capetele armatei la un sfat de r[zboi. Pe c`nd el se afla]n sfat, str[jile]i aduser[ ]nainte un turc ce prinseser[atunci =i care nu-i era necunoscut. Domnul]l]ntreb[despre num[rul vr[j-

ma=ului =i planurile lui. Prinsul, dup[ce r[spunse l-aceste]ntreb[ri, afl`nd =i el adev[ratul num[r al cre=tinilor, zise c[tre sfat: „A! de ar fi =tiut turcii ast[zi aceasta, v-ar fi zdrobit numai cu caii lor“. Mihai, dup[ce porni pe turc supt paz[bun[spre Ardeal,]ncepu a se chibzui cu c[pitanii s[i despre ceea ce trebuia a face]n]mprejur[rile de fa\[.[215] El era de p[rere c[s[ ]nceap[a doua zi din nou lupta, dar o seam[de boieri =i capetele oastei ungure=ti]i st[tur[ ]mpotriv[. Aceasta dete prepus unora a b[nui =i a zice cum c[Albert Kiraly, ca =i unii din boieri, ar fi fost c`=tiga\i de tr[d[torul Dan Vistierul, care primise 50 mii galbeni de la Sinan, prin Mihnea-Vod[, ca s[-i ]mpart[ ]ntre d`n=ii.[216] Purtarea lui Kiraly dup-aceea d[de neadev[rat[aceast[b[nuial[. Afar[de aceasta, o=tirea moldovan[era nevoit[a se]ntoarce]n \ara ei, unde se a=tepta n[v[lirea polonilor =i a t[tarilor.[217] V[z`ndu-se astfel tr[dat de unii din boierii s[i, p[r[sit de o=tile ajut[toare, neput`nd a se rezema dec`t ]n osta=ii s[i rom`ni, Mihai, c[t`nd la num[rul =i obosirea o=tilor sale, se temu d-a nu pierde folosul moral dob`ndit prin b[t[lia c`=tigat[, d-a nu c[dea ]n vreo curs[ a vr[jma=ului sau a fi zdrobit de puterile lui cele numeroase de va r[m`nea la c`mpie, =i g`ndi c[ ]n\elepciunea]i porunce=te a se trage spre mun\i ca supt ocrotirea lor s[a=tepte sosirea prin\ului Ardealului.[218] Drept aceea, el porni]ndat[un ol[cariu la Bathori,]n=tiin\`ndu-l de cele ]nt`mplate, ar[t`ndu-i primejdia ]n care se afla Ardealul ca =i |ara Rom`neasc[=i rug`ndu-l s[ gr[beasc[ a-i veni ]ntr-ajutor, ca s[ nu lase \ara a fi ]necat[ de numeroasele oarde vr[jm[=e=ti.[219] }ntr-acea noapte, armata noastr[, cu toat[ osteneala b[t[liei, nu se odihni deloc. La miezul nop\ii, ea invoc[ de trei ori cu glas tare sf`ntul nume al lui Isus =i]ntr-acela=i minut, dou[sute mii de glasuri din tab[ra turceasc[r[spunser[cu o trufa=[cutezare prin strigarea: *„Alah! Alah! Hu!“* [220] Aerul vibra d-aceste strig[te, p[durile clocotir[p`n[ ]n fundul lor =i v[ile r[sunar[ =i repetar[ numele lui *Isus!* =i *Alah!* dumnezei ne]nbl`nzi\i]n du=m[nia lor, pe care mii de mii de ecatombe omene=ti, ce]n zilele at`tor veacuri li se jertfir[, nu i-au putut]nc[ ]mp[ca!

XIX

C`nd ]ncepu a se face ziu[, Mihai-Vod[ ridic[ tab[ra =i se trase spre r`ul Arge=ul,]n dep[rtare de dou[mile, unde, pun`nd str[ji ]n toate p[r\ile c[ut[ a da pu\in[ odihn[, at`t lui, c`t =i la osta=ii s[i.[221] A doua zi, vineri ]n 15/25 august, ziua de Sf`nta Maria, Mihai, plec`nd de la Arges, se opri la V[c[re=ti, nevr`nd s[intre]n Bucure=ti, =i se z[bovi aci c`teva ceasuri. }n aceast[ vreme, f[r[ =tirea lui, ungurii ]mpreun[ cu al\i osta=i streini n[v[lir[ ]n Bucure=ti =i ]l jefuir[, supt pretext c[ mai bine s[ ia ei acea prad[, dec`t s[caz[ ]n m`inile turcilor. }n 16/26 august, Mihai, afl`nd c[vr[jma=ul s-a luat dup[d`nsul, porne=te de la V[c[re=ti dup[-amiaz[, merge p`n[la miezul nop\ii cale de cinci mile, se odihne=te pu\in p`n[ la rev[rsatul ziorilor ]ntr-un loc priincios, ]nainteaz[ d-acolo ]nc[ vro cinci mile =i duminic[ ]n 17/27 ajunge la ora=ul T`rgovi=te, pe r`ul Ialomi\a. Acolo, supt ocrotirea mun\ilor, ]=i ]ntocmi tab[ra, a=ez`nd str[ji ca s[privegheze]n toate p[r\ile, =i =ezu pe loc c`teva zile. }n urm[ plec[ =i d-acolea =i, ]ntinz`nd tot mai la munte, urm`nd \[rmurile D`mbovi\ei, se ad[poste=te]ntr-un loc anevoie de apropiat, la cetatea lui Negru-Vod[,[222] ale c[rei]nt[riri, zdrobite de pu\in[vreme de turci, se vedeau]nc[.[223] Ast[zi chiar tot se mai v[d d[r`m[turi de cet[\uie ]ntr-acest loc minunat de frumos =i plin de legende =i suvenire despre Negru-Vod[, domnul cel mai popular ]ntre \[ranii no=tri. Acest loc e ]nc[ vestit printr-o b[t[lie str[lucit[ ce c`=tig[la 1342 Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislau-Vod[, domnul |[rii Rom`ne=ti, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei, care supt comanda lui Nicolae Garan =i Simeon Meghe=el n[v[lise ]n \ara noastr[. Ungurii fur[ tra=i de rom`ni]n aceste locuri grele =i]nfr`n\i cu totul, c[z`nd]n b[taie =i cei doi generali ai lor.[224]

Locuitorii Bucure=tilor =i ai T`rgovi=tei, p[r[sindu-=i casele, se ridicaser[ cu tot bunul lor =i ]nso\iser[ armata ]n retragerea ei spre mun\i. }n sf`r=it, Mihai-Vod[l[s[=i cetatea Negru-Vod[=i se trase tot mai]n mun\i, pre apa D`mbovi\ei ]n sus, la sat la Stoene=ti.[225] }n aceast[ retragere mai mul\i osta=i rom`ni dezertar[=i o=tile moldo-

vene se]ntoarser[ ]n \ara lor, unde erau chemate,[226] r[m`n`nd astfel cu Mihai numai la 8 mii osta=i, dar to\i ale=i =i viteji.[227] El]=i asez[la Stoene=ti tab[ra, o =[n\ui bine =i]i f[cu t[bii,[228] av`nd statornica hot[r`re de a a=tepta]ntr-acest loc sosirea lui Bathori, d-a]nchide p`n-atunci calea Ardealului lui Sinan-Pa=a =i d-a urma ap[r`nd prin lupte m[runte patria sa nenorocit[, pe care acum n-o mai putea ap[ra prin b[t[lii mari.

XX

A doua zi dup[b[t[lia de la C[lug[reni, turcii, v[z`nd c[ cre=tinii nu fac nici o mi=care, ]ndr[znir[ vreo c`\iva din ei a]nainta p`n[ ]n locul unde fusese tab[ra rom`neasc[=i unde g[sir[pu\in bagaj greu =i c`teva tunuri p[r[site. L-aceast[ veste se porni gona=i ]n toate p[r\ile, de prinser[ c`\iva \[rani de la care aflar[drumul ce a luat o=tirea rom`neasc[. Hassan-Pa=a trecu atunci str`mtoarea cu o desp[r\ire din armie =i t[b[r] dincolo]n c`mpie. }ntr-aceea=i vreme, el porni o patrul[ spre Bucure=ti, de aduse din preajma acestui ora= robi, bucate =i vite.[229] Sinan-Pa=a, ]ns[, cu armata sa, nu ]ndr[zni a se lua ]ndat[ dup[ Mihai, el =ezu dou[ zile pe loc, p`n[s[-=i]ntremeze o=tirea din spaima =i ame\eala]n care c[zuse dup[ ]nfr`ngerea sa[230] =i p`n[s[-i soseasc[, dup[spusa unora, pu\inele o=ti r[mase]n urm[.[231]

Spre a fi sigur d-a nu fi izbit]n spate de rom`ni, el trimise un trup de oaste de cuprinse cetatea Br[ilei,[232] =i cu el ]nsu=i, ]n 15/25 august, cu toat[ armata cea mare, trecu str`mtoarea C[lug[renilor =i merse de t[b[r]]n c`mpie la satul Cop[ceni, dincoace de r`ul Arge=,[233] =i]n 17/27]naint[p`n[ la Bucure=ti, unde t[b[r] supt ora=. }ndat[ ce sosi, Sinan porunci de luar[ de pe turnurile bisericilor crucele =i bulele aurite, pe care le sf[r`mar[ ]n buc[\i, precum =i pe icoane, =i puser[pe turnuri,]n locul crucilor, semiluna.[234] }n mitropolie puser[,]n locul altarului, un mirab (altar mahometan) =i un mimber (estrad[spre a pune un tron), =i astfel, pref[c`nd-o]n geamie,]n 20/30 ale acelei luni, f[cur[acolo slujb[=i rug[ciunea turceasc[. Aceast[

rug[ciune se s[v`r=i de Hassan-Efendi, =eicul din schitul Mustafa-Pa=a, care]nso\ise pe Sinan]ntr-aceast[campanie. Acela care lua crucea de pe turnuri era un topciu (tunar) numit Ibraim-Pa=a, pe care marele vizir, spre r[spl[tire,]l f[cu c[pitan]n gvardia sa.[235]

Dup[s[v`r=irea rug[ciunei, vizirul adun[ supt cortul s[u pe cei mai ]nsemna\i ofi\eri ai s[i =i le zise c[ l[sarea Moldovei =i a |[rii Rom`ne=ti]n st[p`nirea ghiaurilor e o pricin[ necurmat[ de tulbur[ri =i ]mperecheri pentru r[scoalele ce ei fac; c[ spre a curma toate aceste ]n viitor, el propune ca aceste dou[ \[ri s[ se prefac[ ]n provin\ii ale statului *(ijaleti)* =i, spre a \ine ]ntr-]nsele r`nduiala =i pe popor]n supunere, s[se zideasc[dou[ceta\i, una la Bucure=ti =i alta la T`rgovi=te.[236] To\i ofi\erii g[sir[ de bun[ aceast[ p[rere. Vezirul ]n=tiin\[ ]ndat[ Por\ii hot[r`rea sfatului =i numi pe Sat`rgi-Mahomet Pa=a l-acest nou pa=al`c din |ara Rom`neasc[.[237] A=a, pentru a doua oar[, turcii izbutir[ ]n statornica lor dorin\[ d-a preface \ara ]n pa=al`c. Dar acum, ca =i]nt`ia=i dat[, la 1522, ei ]nt`mpinar[ ]n Mihai un alt Radul-Vod[de la Afum\i =i nu putur[ap[ra cu armele fapta lor nelegiuit[. Astfel totdeauna,]n timpuri grele =i nenorocite, roditorul p[m`nt al patriei noastre =i-a n[scut izb`nditori!

Ie=ind din adunare, vezirul cu to\i ofi\erii s[i se preumbl[prin mahalalele ora=ului =i aleser[monastirea lui Alexandru-Vod[spre a face dintr-]nsa cetate.[238] Aceast[monastire mare, hramul Sfintei Troi\e, fu zidit[din jos de Bucure=ti de Alexandru-Voda II, feciorul Mircii-Vod[III, la 1573; stric`ndu-se apoi de turci, cum vom vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, ]ntocmai cum se afl[ ast[zi, de Radul-Vod[, feciorul Mihnei-Vod[ Turcitul =i nepotul lui Alexandru-Vod[ II, =i de atunci ea se cheam[ monastirea lui Radul-Vod[.[239] Vr`nd Sinan s[fac[aceast[cet[\uie mai mare, puse de l[rgi locul]mprejmuirei de dou[ori pe c`t era,[240] cuprinz`nd]nl[untru cet[\uiei biserica =i zidirile dimprejur[241] =i ocolindu-le cu bastioane =i fortifica\ii.[242] }n vreme ce me=terii m[sura =i tr[gea liniile, begler-bei, spahii =i ieniceri fur[trimi=i dup[lemnele trebuincioase pentru construc\ia bulevardurilor,[243] =i ceau=ii alerga]n toate p[r\ile spre a aduna lucr[tori; =i, fiindc[lumea]n \ar[era fugit[la mun\i =i nu se putea aduna mul\i, fur[sili\i

a trimite de mai aduser[=i din Bulgaria.[244] Cl[direa ceta\ii]ncepu]n 21/31 august, =i cu at`ta silin\[ lucrar[ la d`nsa,]nc`t ]n 12 zile fu sf`r=it[.[245] Cum se s[v`r=i ]nt[rirea palisadelor cet[\uii, Sinan-Pa=a puse ]ntr-]nsa dou[ tunuri mari de ghiulele de paisprezece oca =i iarb[, muni\ii =i bucate ]ndestul.[246] Apoi l[s[ ]n Bucure=ti pe Sat`rgi-Mehemet-Pa=a cu o mie ieniceri =i o mie culogli drept garnizoan[, poroncindu-i s[s[v`r=easc[ zidul de lemn ce pusese s[ fac[ ]mprejurul ora=ului =i care se =i sf`r=i]ntr-o lun[de zile[247] =i el, r[dic`ndu-=i tab[ra ]n 3/13 septemvrie, porni spre T`rgovi=te.[248]

XXI

De dou[sute de ani, din zilele lui Mircea-Vod[cel B[tr`n, T`rgovi=tea era mereu scaunul \[rii. De pu\in[vreme numai cre=terea Bucure=tilor =i importan\a lui comercial[f[cuse pe domni a lua obicei a petrece o parte din iarn[ ]n acest ora=. Era atunci T`rgovistea ora= foarte mare, ]mpodobit =i populat; =i se ]ntindea frumos pe malul drept al Ialomi\ii, ocolit de mul\ime de gr[dini, vii =i livezi de pomi roditori.[249] Scriitorii contemporani de felurite na\ii se minuneaz[ de frumuse\ea acestui ora=, declar`ndu-l c[e vrednic d-a fi capitala unei \[ri =i locuin\a unui domn mare.[250] Acel ora= populat ast[zi d-abia e un or[=el. Ale lui m[re\e zidiri vremea le-a ruinat =i le-a asem[nat cu p[m`ntul. Un singur turn, r[m[=it[ din vestita Curte domneasc[, se ]nal\[ trist =i singuratec pe dasupra acelor gr[mezi de ruine, intocmai ca acele mari cruci de piatr[ ]nfipte ]n v`rful ple=uvelor movili, morm`ntul vitejilor c[zu\i ]n b[taie. Acest turn, ce mu=chiul numai, cu verdea\a sa, ]mpodobe=te, e scump rom`nilor ca un monument care le vorbe=te de timpii lor de glorie =i de m[rire. El a fost martor l-at`tea triumfuri! El a v[zut, unul dup[ altul, pe Mircea cel B[tr`n, Dracula-Vod[, Vlad |epe=, Radul cel Mare, Radul de la Afuma\i, Mihai Viteazul =i Matei Basarab, to\i voievozii no=tri cei mari =i vesti\i]n pace =i]n r[zboi. Umbrele acestor eroici r[zboinici parc[le vezi]nvolt`ndu-se singuratice =i t[cute ]mprejurul acestei ruine; adierea v`ntului ce sufl[din Carpa\i, =uier`nd]n pustiul turn, ne pomene=te

numele lor, =i undele m[re\e ale Ialomi\ei parc[c`nt[ necontenit un c`ntec de m[rire la gloria lor. Astfel i se n[luce=te oric[rui rom`n cu inima sim\itoare c`nd cat[l-aceast[mult elocvent[ruin[; =i el nu se poate opri d-a sim\i durere amar[=i d-a ofta dup[vremea trecut[. Dar nimeni n-a sim\it aceasta mai puternic =i n-a exprimat]n cuvinte mai frumoase sim\irea sa, ca tine, C`rlovo, floare a poeziei, june cu inim[ de foc. Ca o comet[ trec[toare tu str[luci=i un minut peste Rom`nia uimit[=i]nc`ntat[ de lucirea ta. O moarte crud[ te r[pi f[r[ vreme, dar apuca=i a ne l[sa o lacrim[ fierbinte pentru gloria trecut[ [251] =i o sc`nteie d[t[toare de via\[pentru viitor.[252] C`ntarea ta sublim[ asupra ruinelor T`rgovi=tei puse pecetea veciniciei asupr[-le =i ni le va p[stra chiar c`nd pustiille anilor le va =terge cu totul de pe p[m`nt.

XXII

Turcii g[sir[T`rgovi=tea p[r[sit[de locuitori =i pustie.[253] Sinan porunci]ndat[s[se apuce de]nt[rirea ora=ului ca la Bucure=ti. El pref[cu o monastire, ce era aproape de Curtea domneasc[,]n ceta\uie.[254] Curtea domneasc[era atunci zidit[ ]n form[de un mare castel, de putea inc[pea]ntr-]nsa de la 4 la 5 mii osta=i =i era]ncins[cu un zid =i cu turnuri.[255] Sinan mai]nt[ri zidul cel gros dimprejurul acestui palat din am`ndou[ p[r\ile cu p[m`nt =i cu un val de palisade de copaci amesteca\i cu p[m`nt.[256] Apoi ]ncunjur[ ora=ul cu un zid de pietre =i grinzi lipite cu hum[ =i p[m`nt cleios, pe care]l rezem[cu un val de p[m`nt de 12 picioare de lat[257] =i ]l ocoli cu un =an\ foarte ad`nc,[258] de 12 picioare de larg,[259] l[s`nd cet[\ii numai o poart[ ]n fa\[ =i alta mai mic[ ]n dos, ambe legate cu fier, =i f[c`nd]nl[untru, din apa r`ului, trei f`nt`ni.[260] Aceste lucr[ri urmar[ zi =i noapte supt privegherea de aproape a lui Sinan[261] =i se sf`r=ir[ ]n treizeci de zile.[262]

Dar Sinan, c`nd v[zu lucru aproape de sf`r=it, hot[r] s[nu-=i mai piarz[vremea]n nelucrare. El l[s[ ]n T`rgovi=te dou[ tunuri mari, patru culevrine =i alte tunuri de c`mpie cu muni\iile =i proviziile trebuincioase pentru hran[, d`nd comanda cet[\ii lui Ali-Bei, fiul lui

Haidar-Pa=a, bei de Ciourin, pe care]l declar[beiler-bei de Trapezunt (Trepizonda), al[tur`ndu-i pe Kotzi-Bei d'Amasia[263] =i l[s`ndu-le =i 1500 oameni cu]ns[rcinare d-a s[v`r=i lucrul ]nt[ririlor cet[\ii; iar el porni cu toat[ oastea c[tre mun\i, ]n urma lui Mihai-Vod[.[264] Planul lui era ca, ajung`ud o=tirea rom`neasc[, s-o ]nfr`ng[=i, c[lc`nd-o ]n picioare, s[ p[trunz[ ]n Ardeal, ca s[ combineze opera\iile sale cu ale armiei ce fiul s[u, Muhamed-Pa=a, comanda ]n Ungaria.[265] Dar Mihai-Vod[, afl`ndu-se]n tab[ra de la Stoene=ti,]nt[rit[at`t prin natur[, c`t =i prin art[, nu era lesne de]nfr`nt. Cu totul dimpotriv[ ]nc[ se ]nt`mpl[. Sinan venise de t[b[r] nu departe de str`mtoarea]n care sta Mihai =i]n fa\a taberei lui, pe un loc]nalt, de unde putea vedea ambele tabere. El sta =i se mira de]ndr[zneala alor no=tri, care,]n a=a mic num[r, se]ncumet[ ]nc[a-l a=tepta f[r[fric[.[266] Mihai]ns[se feri d-a se apuca]n b[t[lie general[cu du=manul, dar fu neobosit a-i h[r\ui armata =i a-i cuprinde liniile de comunica\ie =i proviziile. Uneori]nt[r`ta o ceat[ de turci, o tr[gea dup[ sine ]n locuri grele =i ei necunoscute, unde o sf[r`ma cu]nlesnire; alteori cuteza a izbi pe turci chiar]n tab[ra lor.[267] Mai adesea, prin gonacii lui cu cai u=ori, punea m`na pe mul\i du=mani =i dob`ndea de la d`n=ii prad[ mult[, cai nenum[ra\i =i peste o sut[ de c[mile.[268] „Astfel acest eroic r[zboinic, zice Walther, nici de dosirea nestatornicilor osta=i ce ]l p[r[sise, nici de mul\imea vr[jma=ilor nepierz`ndu-=i inima“,[269] printr-un r[zboi par\ial ostene=te pe du=man =i]i]nchide calea Ardealului, d`nd timp lui Bathori d-a-=i aduna oastea =i d-a-i veni]ntr-ajutor.

Dar chiar de nu i-ar veni acesta]ntr-ajutor, Mihai acum putea fi sigur c[\ara lui e m`ntuit[ de turci, c[ci ace=tia, neput`nd a-l scoate din pozi\ia de la Stoene=ti, fiind =i demoraliza\i prin]nvingerile ce]ncercaser[, nu vor mai putea nici trece]n Ardeal, nici sta mult]n \ar[, mai cu seam[c[=i iarna se apropia, cet[\ile f[cute la T`rgovi=te =i Bucure=ti nefiind o ocrotire temeinic[, dup[ cum vom vedea. A=ijderea ]n acele trei ]ngrozitoare expedi\ii ce f[cuser[ mai dinainte turcii ]n |ara Rom`neasc[, pov[\ui\i chiar de sultanii lor, Baiazid I (1397), Mahomed I (1416) =i Mahomed II (1462),]nving[tori sau]nvin=i, ei nu putur[sta mult]n \ar[, c[ci rom`nii se tr[gea]n pozi\iile

lor din mun\i, unde du=manul nu-i putea ajunge =i de unde ei]i da har\[ne]ncetat,]i r[pea proviziile =i]l ostenea prin lupte m[runte,]nc`t []l] silea a l[sa c`mpia pustiit[=i a de=erta \ara.

XXIII

}n mijlocul vremilor acestor, Sigismund Bathori, dup[at`ta ]nt`rziere, era acum viitor spre hotarele |[rii Rom`ne=ti, cu o=ti grele. Amenin\area unei primejdii ob=te=ti sculase ]n picioare =i unise ]mpreun[ pe toate popoarele r[zboinice ce locuiesc Ardealul. Duminic[ ]n 17/27 august,[270] el ie=ise din Alba-Iulia ]nso\it numai de gvardia sa ce se alc[tuia de dou[ mii oameni pedestrime, al\i at`\ia c[l[rime =i cu multe bagaje de r[zboi,[271] =i a doua zi ajunse la Sas-Sebe= (Miercurea). Chiar]n aceea=i zi (18/28 august) primi ol[carul trimis, cum =tim, de Mihai-Vod[din tab[ra de la C[lug[reni]n 13/23 seara, spre a-i vesti str[lucita izb`nd[=i a-l ruga a gr[bi a-i veni]ntr-ajutor. Aceast[glorioas[veste o scrise Sigismund]ndat[ ]mp[ratului.[272] A doua zi el primi]nc[alt[veste de bucurie: luarea cet[\ii Lipova.[273] Dup[o robire de 44 ani supt turci, aceast[cetate c[zuse]n 23 august, tot]ntr-o zi cu b[taia de la C[lug[reni,]n m`inile lui Borbely, care, dup[cum =tim, de c`t[va vreme o ocolise =i o b[tea. Dar aceea ce]l mul\[mi =i mai mult pe Bathori fu =tirea ce-i veni c[t[tarii, care era s[vie s[n[v[leasc[prin Moldavia]n Ardeal, sosind p`n[la Nipru, fuser[sili\i a se]ntoarce]napoi, c[ci aflar[cum c[cazacii =i cu muscalii au dat n[val[ ]n \ara lor, =i c[avangarda t[t[reasc[ce p[trunse]n Moldova fusese astfel]ntr`nt[de moldoveni =i de munteni,]nc`t f[cu pe ceilai\i a pierde pofta de a le mai veni]ntr-ajutor.

A=a, Bathori putea acum fi sigur c[nu va fi sup[rat printr-alte n[v[liri]n opera\iile sale]mpotriva lui Sinan.[274] El fu silit a z[bovi la Sas-Sebe= o lun[de zile ca s[dea timp o=tilor, chemate din toate p[r\ile, a se aduna.[275] El trimise]nainte pe comi\ii Baltazar Boga\i, Benedict Mincenti =i Lupul Corni= la cele opt scaune secuie=ti, ca s[cheme pe vitejii secui la arme. Dar acest popor r[spunse c[nu se va duce la r[zboi p`n[ nu i se va da mai ]nt`i]napoi libertatea ce i se

r[pise pentru o revolt[ce f[cuse c`tva timp]nainte.[276] Ace=ti secui fiind cei mai mul\i \[rani, libertatea ce vroiau era d-a nu mai fi iobagi la nobilii locului. Cererea lor puse]n mare cump[n[=i ame\eal[pe Bathori, c[ci el era fire=te mai plecat c[tre nobili, care]l slujiser[cu credin\[=i se ridicaser[cu to\ii]n oaste, =i nu vroia a recunoa=te at`tea jertfe ale lor f[c`ndu-i s[piarz[veniturile ce tr[gea de la iobagi =i ruin`ndu-i. Se temea ]nc[ de pilda ur`t[ce va da]n \ar[d`nd secuilor libertatea, aceea ce v[z`nd ceilal\i iobagi, se vor]ndemna =i ei a o cere pentru d`n=ii, revolt`ndu-se]mpotriva nobililor. Dar interesul patriei =i amenin\area vr[jma=ului vorbi mai puternic dec`t interesele aristocratice, le birui, =i secuii dob`ndir[libertatea cerut[.[277]

De la Sas-Sebe=, Bathori porni c[tre locul hotar`t pentru concentrarea o=tilor ]n c`mpiile B`rsei, la Dealul Negru *(Fekelehalom)*, ]n preajma Bra=ovului, unde ajunse ]n 4 octomvrie (s. n.), ]n =ase tabere.[278] Aci sosind 14755 secui arma\i,[279] li se proclamar[ ]n tab[r[ libertatea lor, ]nt[rind-o cu mare credin\[ =i jur[m`nt.[280] Pentru aceast[libertate ce li se dete, secuii se]ndatorar[ca s[dea la trebuin\[de r[zboi p`n[ la 40 mii oameni cu cheltuiala lor, ca s[ pl[teasc[ ]n to\i anii prin\ului, de fiece cas[, un ioachim, o masur[ de gr`u =i alta de ov[z; =i, de se va na=te lui Sigismund un fecior, fiecare s[-i aduc[un bou]ngr[=at]n curte.[281] }ndulcindu-se atunci secuii de libertatea dob`ndit[, trimiser[ de mai adunar[ =i al\i osta=i, =i astfel num[rul lor ]n tab[r[ se urc[ la 24 mii oameni, din care 9 200 pu=ca=i, iar ceilal\i l[nceri =i s[getari.[282] 16 mii secui, ce r[m`nea din num[rul de 40 mii ce se]nvoiser[a da, trebui s[r[m`ie]n Ardeal spre a ap[ra \ara de vro n[v[lire ce ar putea amenin\a din partea polonilor ce se afla]n Moldova.[283] Apoi venir[ ]n tab[r[nobilii Ardealului, care puseser[ ]n picioare 13 mii oameni: prusianul Ioan Veiher, fiul lui Ernest, cu 1 600 cavaleri teutoni,[284] arma\i c-o pu=c[=i un pistol, pe l`ng[care avea =i arc =i s[ge\i,[285] =i 80 cazaci din Polonia;[286] 300 cazaci]nc[ai lui Bathori, arma\i asemenea cu o pu=c[=i un pistol;[287] +tefan Bocskay cu 800 l[nceri de la Oradea Mare =i 1 200 arcobuzieri-pede=tri; 4 000 pedestra=i cu pu=ti, r[dica\i cu cheltuiala sa=ilor, din care 1 000]nvesti\i]n negru =i pentru aceea numi\i *negrii*, cu cheltuiala

sibienilor, 1 000]nvesti\i]n albastru, cu cheltuiala bra=ovenilor, 1 000]n verde, cu cheltuiala media=enilor, =i 1 000]n ro=u, cu cheltuiala bistri\enilor.[288] Adun`ndu-se toate aceste o=tiri, Bathori porni cu d`nsele de veni l`ng[vama Branului, la Türzburger-Pass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungariei, =i apoi mai ad[ogat cu]nt[rituri de Hunyad, =i care]n acea vreme se afla supt paza bra=ovenilor.[289] Aci sosi +tefan R[zvan, domnul Moldovei, cu 2 300 pedestra=i, 800 c[l[re\i =i 22 tunuri mari pe care. El nu putuse veni d-a dreptul pe la secui, de temerea t[tarilor, =i fu silit a face]ncunjur. }n drumu-i, el se]nt`lnise cu o ceat[ de poloni ce n[v[lise ]n \ar[ =i \intea a-l z[bovi ]n drum, pe care foarte r[u t[indu-i =i sp[rg`ndu-i, lu`ndu-le =i mult[ prad[, ]=i urm[ calea, trecu mun\ii =i p[trunse ]n Ardeal.[290] }ndat[ sosi veste ]n tab[r[ c[ hatmanul Poloniei, Zamoisky, afl`nd c[R[zvan-Vod[a plecat]n Ardeal, a intrat]n Moldova f[r[=tirea craiului s[u =i a pus domn pe un Ieremia Movil[. Aceast[veste turbur[foarte pe Bathori =i pe +tefan-Vod[, dar se v[zur[sili\i a o suferi deocamdat[[291] =i a-=i urma calea luat[, c[ci Sinan-Pa=a amenin\[=i secuii era neodihni\i =i c`rtitori pentru c[ nu li se dedese ]nc[ diploma ]nt[ritoare a drepturilor de cur`nd dob`ndite.[292] Aceast[ diplom[, scris[ pe pergament, li se dete ]n sf`r=it]n m`n[ =i ]ndat[ o seam[ dintr-]n=ii pornir[ ]nainte ]n |ara Rom`neasc[.[293] Cum sosi acest ajutor la Stoene=ti, Mihai, de=i mult mai slab dec`t du=manul, dar plin de n[dejde ]n Dumnezeu =i de ]ncredere ]n voinicii s[i, puse g`nd s[-=i cerce norocul =i s[dea o b[t[lie general[cu turcii. }ns[Bathori porun-cise secuilor s[i ca s[nu se]ncumete f[r[ ]n\elepciune]n noroc =i s[nu]ntreprinz[nimic p`n[va sosi el]nsu=i. Drept aceea, silit fu Mihai a a=tepta sosirea lui Bathori.[294]

XXIV

}n 7 octomvrie (s. n.), Sigismund Bathori,]mp[r\indu-=i o=tile]n 9 trupuri,[295]]=i cl[ti tab[ra cu mult[greutate din pricina drumurilor noroioase =i, trec`nd ]n[l\imile Carpa\ilor, ajunse ]n pov`rni=ul ace-lor mun\i, la satul Ruc[r,]n cuprinsul hotarelor |[rii Rom`ne=ti, unde, ]n str`mtoare de munte,]=i puse tab[ra.[296] Pe c`nd osta=ii]=i]ntocmea

acolo tab[ra =i]=i]ntindea corturile =i paviloanele, un vultur negru =i foarte mare, lu`ndu-=i zborul de pe muntele vecin numit *Piatra Craiului*, pluti c`tva]n aer pe deasupra taberei =i apoi se arunc[cu mult[iu\eal[=i repejune asupra cortului prin\ului Ardealului. Greutatea trupului s[u neiert`ndu-l a se scula lesne ca s[ zboare, osta=ii ce se afla aproape, v[z`ndu-l, alergar[iute,]l prinser[=i]l duser[la pretoriul prin\ului. }nlesnirea cu care prinser[aceast[pasere, dumesnicia =i nesp[im`ntarea ei de sunetul armelor =i de strig[rile taberei, f[cu ca osta=ii s[ priveasc[ aceast[ ]nt`mplare ca o minune =i ca un auguriu. Unii ziceau c[vulturul arat[pe Sinan-Pa=a, care are s[caz[ ]n m`inile cre=tinilor. Al\ii mai frico=i b[nuiau c[ acest auguriu veste=te c[ cre=tinii vor fi ]nvin=i, de vreme ce vulturul este pajura ]mp[r[\iei nem\e=ti.[297] Iezui\ii ce ]nso\ea pe Bathori se ]ncercar[ a exploata aceast[ ]nt`mplare]n folosul propagandei lor. Iezuitul Alfons Carilie scria atunci de la Ruc[r]n Ardeal c[mul\i, v[z`nd aceast[minune dumnezeiasc[, au venit la credin\a papist[=easc[.[298]

Bathori fu silit a z[bovi la Ruc[r o s[pt[m`n[, p`n[trecur[c[ile cele grele =i]nguste ale acelor mun\i numeroasele care cu praful, muni\iile =i bagajele armatei;[299] c[ci aceast[trecere de la Türzburg este una din cele mai grele ale |[rii Rom`ne=ti: muntele este r`pos =i repede =i c[ile]nguste, de fur[nevoi\i a slobozi carele cu funiile la vale.[300] Aci sosi =i ajutoarele]mp[r[te=ti ce se a=teptau de at`ta vreme: silezianul Albert Rajbici, unul din cei mai vesti\i c[pitani de c[l[rime, trimis de arhiduca Maximilian de la Casovia cu 1 600 cuirasieri nem\i, ce se chema *Reiteri*]n acel timp, =i cu 150 cazaci din \inuturile Poloniei, frumos echipa\i,[301] =i Silvio Piccolomini cu 75 cavaleri florentini, trimi=i de marele duca de Toscana cu porunc[ca s[ierneze]n Ardeal.[302] Bathori trimisese]ntru]nt`mpinarea lor pe Francisc Theke, ca s[ le ]ngrijeasc[ de conace =i s[-i c[l[uzeasc[ p`n[ ]n tab[r[.[303]

P`n-a nu pleca din Ruc[r, prin\ul Ardealului f[cu c[utare armatei sale, care se urca la 32 mii pedestra=i, 22 mii c[l[re\i =i 54 tunuri;[304] apoi, cl[tindu-=i tab[ra, merse =ase mile mai nainte =i trec`nd D`mbovi\a, ajunse la sat la Stoene=ti, unde cu mare dorin\[ fu ]nt`mpinat de Mihai-Vod[, ce]l a=tepta, cum =tim, acolo, av`nd cu

sine oaste a sa 8 mii oameni =i tunuri 22.[305] Num[rul o=tilor]mpreunate se urca atunci la 62 mii osta=i =i 76 tunuri. Bathori t[b[r] la Stoene=ti, spre a l[sa o=tile sale a se odihni =i]ntrema pu\in.[306]

XXV

Armiile protivnice se afla acum aproape una de alta. Osta=ii lui Bathori, care erau mai mult adun[tur[, neobicinui\i cu r`zboiul =i speria\i de num[rul =i de vitejia turcilor, avuseser[ vreme a se deprinde cu ]ncetul a-i vedea mai f[r[ fric[ =i a lua curaj. De la sosirea secuilor ]n tab[ra de la Stoene=ti, dup[ care urmar[ cur`nd =i alte cete, unele dup[altele, ei]ncepur[a]nt`lni pe turci c`nd mergea dup[furaj. Lupte m[runte se]nh[\a]ntre unii =i al\ii, =i]n aceste lupte mai adesea cre=tinii biruia. Emula\ia intra atunci]ntre ace=tia; cetele ce mergeau dup[furaj se mai m[rir[=i din zi]n zi luptele se f[cur[mai dese. Aceste b[tai marunte]i]mb[rb[t[p`n[ ]n urm[ ]ntr-at`t,]nc`t ei a=tepta acum cu ner[bdare ocazia unei b[t[lii generale cu turcii. Dimpotriv[, ace=tia, demoraliza\i de ]nvingerea de la C[lug[reni, de pu\ina izb`nd[ce dob`ndiser[ p`n-atunci]n toat[acea campanie, acum, c`nd v[zur[ pe cre=tini cu puteri a=a de ]nsemnate, pierdur[ detot inima =i dorin\a de a se mai bate.[307] Aceasta fu pricina care f[cu pe Sinan, cum v[zu ]nglotirea o=tilor la Stoene=ti, de plec[ de acolo =i-=i mut[ tab[ra l`ng[T`rgovi=te. Scopul lui era s[ caute a prelungi c`t va putea mai mult r`zboiul, fiind sigur c[, ]n vreme ce armia lui e ]ntru toate ]ndestulat[ din \ar[, armia cre=tin[, av`nd lips[de bucate =i de bani, nu va putea mult sta adunat[=i va fi nevoit[a se risipi.[308] Generalii cre=tini,]n\eleg`nd acest plan al lui Sinan, hot[r`r[a gr[bi c`t mai mult opera\iile r[zboiului =i spre aceasta a porni]ndat[dup[turci spre a-i sili sa primeasc[o b[talie.

}n 15 octomvrie de diminea\[, un semn ceresc veni a mai]mb[rbata pe cre=tini =i a m[ri n[dejdile lor de biruin\[. Pe un cer senin =i cu toate c[soarele r[s[rise, ei v[zur[ ]n vreme de un ceas, dasupra taberei lor, o comet[str[lucitoare. Aceast[stea fu privit[de d`n=ii ca un]nger vestitor de biruint[.[309] Armia cre=tin[, ce fusese cale de =ase

ceasuri numai de T`rgovi=te, se cl[ti de acolo =i ]n aceea=i zi de 15 octomvrie merse de t[b[r] ]ntr-o c`mpie mare, cu un mil departe de T`rgoviste[310] =i cu un sfert de leug[ de tab[ra lui Sinan,[311] cu hot[r`re d-a-i da b[t[lie]n ziua urm[toare, de va voi s-o primeasc[.[312]

Abia armia cre=tin[sosi]ntr-acel loc, abia c[l[re\ii]ncepuser[a desc[leca =i pedestra=ii a pune armele jos, c`nd o mare turburare ame\i toat[ tab[ra. Ni=te str[j[ri ce se aflaser[ pu=i la paz[ ]ntr-o p[dure ]n noaptea trecut[, auzind de departe un zgomot f[cut de al\i osta=i cre=tini care t[iau lemne, ]=i ]nchipuir[ c[ acolo trebuie sa fie toat[ armia turceasc[, care vine drept c[tre d`n=ii; =i frica f[c`ndu-i s[ vaz[ aceea ce nu era, ei o luar[ la fug[ spre tab[r[. Osta=ii ce-i v[zur[ sosind speria\i, ]ntreb`ndu-i pricina, aflar[de la d`n=ii cum c[ au v[zut armia vr[jma=[ viind s[-i loveasc[. Vestea aceasta se r[sp`ndi iute]n toat[tab[ra; semnalul de b[taie se dete]ndat[=i to\i osta=ii, alerg`nd la arme, umblau ]nv[lma=i\i, f[c`nd larm[mare, f[r[a se putea]ntocmi la r`ndul lor =i a-=i g[si steagul =i c[pit[nia lor. }n acea neor`nduial[, spaima f[c`ndu-i s[ auz[ bubuituri de tun vr[jm[=esc, fiecare ]ncepu a se g`ndi numai la mijloace de sc[pare. }n sf`r=it, avangarda, alc[tuit[ de rom`ni =i osta=ii nem\i, izbutir[a se a=eza mai]nt`i ]n r`nduial[=i sta gata a primi pe turci, c`nd se deslu=i lui Bathori pricina acelei turbur[ri. El trimise atunci de spuse ]n toate p[r\ile ca s[ se ]nsenineze =i s[ se lini=teasc[ duhurile turburate =i sp[im`ntate; dar neput`ndu-se st`mp[ra larma, fu silit a pune s[strige prin tr`mbi\e ca fiecare s[tac[supt pedeaps[de moarte. Numai printr-aceast[stra=nic[porunc[osta=ii se lini=tir[.[313]

Era]ntre ambele tabere vr[jma=e =i]ntr-o dep[rtare numai de o alerg[tur[de cal =i de una =i de alta un deal mare t[iat prin mijloc,]n poalele c[ruia curgea D`mbovi\a. P-acest deal spun s[ se fi urcat Sinan ca s[ priveasc[ bine armia cre=tin[. V[z`nd-o mult mai numeroas[dec`t socotea =i bine r`nduit[, auzind =i vestea r[sp`ndit[ c[ se a=teapt[ =i arhiduca Maximilian cu o mul\ime de solda\i italieni, c[t`nd =i la demoralizarea armiei sale, temerea]i cuprinse inima =i nu se mai g`ndi la altceva dec`t la fug[. Adun`nd un sfat de r[zboi, el umbl[ a-=i ascunde g`ndul d-a fugi supt ideea unui plan ce-ar fi

f[cut. El zise c[socote=te s[nu primeasc[b[t[lia =i s-o am`ne pe alt[ dat[; c[ acum se va trage pu\in, ]nd[r[t, l[s`nd pe Ali-Pa=a spre a ap[ra T`rgovi=tea; ca apoi, c`nd va vedea pe cre=tini ocupa\i cu asedierea cet[\ii, el va n[v[li]ntr-o noapte asupr[-le =i lesne]i va birui. [314] }n urma acestora,]nzestr[cetatea T`rgovi=tei cu 40 tunuri =i cu muni\ie ]ndestul[, puse o garnizoan[ de 3 500 la 4 000 osta=i, parte pedestrime, parte c[l[rime, supt comanda lui Ali-Pa=a de Trapezunt, pe l`ng[care l[s[pe Mihnea-Vod[=i vreo c`\iva bei, iar d`nsul,]n zori de ziu[(6/16 octombrie), cu toat[ceailalt[oaste, p[r[sindu-=i tab[ra, f[r[a-=i mai da timp a-i strica]nt[ririle, o]ntinse cu grab[spre Bucure=ti.[315]

XXVI

}n aceea=i zi (6/16 octomvrie), la r[s[ritul soarelui, Bathori, ne=tiind c[Sinan se trage acum spre Bucure=ti =i a=tept`ndu-se la o b[talie general[, puse s[ zic[ din tr`mbi\e ca fiecare osta= s[se r`nduiasc[ supt steagul s[u. Apoi, ]mp[r\indu-=i armata ]n =apte trupuri, care toate se urca ]n num[rul de 26 mii c[l[re\i =i 35 mii la 40 mii pedestra=i, numi dup[ d`nsul general mai mare peste toat[oastea pe +tefan Bocskai, nu at`t pentru virtu\ile lui militare, c`t pentru c[-i era unchi dup[mum[=i unul din cei mai]nsemna\i =i mai avu\i nobili ai Ardealului.[316] Cerc`nd apoi sfaturile domnilor rom`ni =i ale lui Bocskai, el]ntocmi r`ndul b[t[liei astfel: la avangard[ se puse Mihai-Vod[, av`nd cu sine 4 mii c[l[re\i ai s[i cu l[nci, bine]nv[\a\i, la care se ad[ug[cohortele lui Albert Kiraly =i escadroanele lui +tefan Ciaki. La aripa dreapt[se a=ez[dou[turme de cei mai buni c[l[re\i de 5 mii l[nceri. La st`nga tot acela=i num[r de l[nceri =i ]n acela=i r`nd. La centru era pedestrimea, at`t cea pretorian[, c`t =i a secuilor, cu coase =i suli\i, av`nd l`ng[sine toat[artileria. }n urma acestora, venea c[l[rimea german[ ]n a doua linie. }n a treia linie venea un corp de 12 mii c[l[re\i l[nceri, care duceau steagurile aurite, =i apoi alt[ceat[, care ap[ra persoana lui Bathori,]n urma c[rora venea r[m[=i\a armatei cu carele =i bagajele, fiind astfel]ntru tot =apte p`nze de o=ti.[317]

Dup-aceea, Bathori puse de sluji]naintea tuturor o liturghie solenel[, se cuminec[cu sf`nta grijanie =i o trecu din m`n[ ]n m`n[ cu mult[ evlavie la mul\i din capii o=tirei =i solda\i, de f[cur[ asemenea.[318] Toate aceste preg[tiri luar[ c`t[va vreme, p`n[ dup[-amiaz[, c`nd doi cre=tini, carii se ziceau sc[pa\i din m`inile turcilor din cetatea T`rgovi=tei, sosir[ ]n tab[r[. Ei vestir[cum c[Sinan-Pa=a s-a tras cu grab[, l[s`nd pe Ali-Pa=a cu Mihnea-Vod[ ]n T`rgovi=te; c[de dou[zile garnizoana cet[\ii e foarte sp[im`ntat[ =i c[ ienicerii ]n=i=i chibzuia a se trage, dac[ un pa=[ nu i-ar fi \inut cu sila,[319] dar c[, cu toate aceste, dou[ sute din ei tot sc[paser[ =i se ]mpr[=tiaser[. Capii armiei nu se ]ncrezur[ ]n aceast[ ar[tare =i, tem`ndu-se de vreun vicle=ug din partea lui Sinan, spre a-i trage]n vreo curs[, poruncir[osta=ilor s[se \ie toat[noaptea aceea]n]ntocmire de b[taie, f[r[a-=i strica r`ndurile =i a pune armele jos, =i trimiser[ gonaci =i iscoade ]n toate p[r\ile ca s[ afle adevarul =i ce s-a f[cut Sinan. Armia cre=tin[ petrecu veghind ]narmat[ toat[ noaptea aceea =i a doua zi (17 octom.) p`n[spre amiaz[. Atunci sosir[c`\iva alerg[tori, aduc`nd veste c[turcii erau pu\in departe, ar[t`ndu-se c[ vor a se bate. Ai no=tri se preg[teau cu inim[ a le sta ]n frunte, c`nd sosir[al\ii cu veste mai sigur[c[Sinan se trage spre Bucure=ti, iar c[acele o=ti turce=ti ce se v[d era ariergarda de patru mii c[l[re\i supt Hassan-Pa=a, care mergea tr[g`ndu-se ]ncet =i cu bun[ r`nduial[,]ngrijind d-a nu primi]n coad[vro sminteal[din partea noastr[.[320] Aceast[sp[im`ntare =i fug[ a lui Sinan mir[ foarte pe ai no=tri, socotind cu c`t armia lui era mai numeroas[dec`t a lor =i cum aceast[ grabnic[ retragere va demoraliza detot pe turci.[321] Alte iscoade venir[ atunci de ar[tar[ lui Bathori c[ vro patru mii rom`ni, b[rba\i =i femei, de deosebit[v`rst[, robi\i, ]i duc o ceat[ de turci spre Dun[re. Prin\ul porunci ]ndat[ la 500 ardeleni pede=tri s[ alerge s[ taie calea acelor turci =i s[ m`ntuie pe acei s[rmani robi.[322] }ndat[armia cre=tin[merse, chiar]n acea zi (7/17 octomvrie), de ocup[, f[r[nici o]mpotrivire, tab[ra p[r[sit[a lui Sinan,[323] unde g[sir[numai vro 5 sau 6 turci, care, ie=i\i fiind de mai nainte din tab[r[, d-abia se]ntorseser[acum, c`nd picar[ ]n m`inile cre=tinilor =i fur[ ]ndat[ ]njunghia\i.[324] Cre=tinii gasir[tab[ra turceasc[

ticsit[de multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoace, c[mile, cat`ri =i alte lucruri,[325] =i fur[ foarte m`hni\i c[aceast[prad[bogat[nu fu pre\ul vitejiei lor.[326] Aceasta dovedea graba cu care turcii fugiser[=i gre=ala ce f[cuser[cre=tinii d-a nu]nainta mai iute spre a-i lovi p`n-a nu se dep[rta.

XXVII

Bathori chem[atunci la sfat pre cei mai de frunte c[pitani ai armatei =i pe nunciul monsinior Alfons Visconti,[327] pe care]l trimisese papa cu o sum[ ]nsemnat[de bani pentru trebuin\ele r[zboiului.[328] Aci se propuse c[, de vreme ce armia turceasc[, plin[de fric[, s-a tras spre Bucure=ti, ce sfat ar fi mai bun: a urma f[r[ ]nt`rziere pe du=man, silind ]n acea spaim[ a lui a-l ajunge =i a-l birui undeva, sau a lua mai ]nt`i cetatea T`rgovi=tea, unde l[sase el garnizoan[ =i g[tire, din care se ]n\elegea c[ voie=te a se ap[ra acolo mult[ vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de ]ncredere ]n curajul lor =i ]n noroc, crez`nd c[singura nefericire ce li se poate]nt`mpla e d-a l[sa timp lui Sinan s[ scape, erau de p[rere d-a nu se mai opri nici o zi la aceast[ cetate, a c[rei dob`ndire nu o pre\uia]ntru nimic, =i a se lua]ndat[dup[Sinan, siguri fiind c[,]ndat[ce-l vor birui, cetatea va c[dea negre=it f[r[nici o osteneal[a lor, unde dimpotriv[, consum`ndu-=i puterile lor ]mprejurul acestei =andramale *(bicoque)*, armata lui Sinan ]=i va lua puteri, va t[b[r] ]n loc tare =i, av`nd vreme de ajuns,]=i va]ndrepta trebile sau cel pu\in se va trage]n siguran\[=i, cresc`ndu-=i apoi puterile cu nou[ajutoare sau g[sind mijloc d-a se uni cu t[tarii, va da cre=tinilor mult mai mult de lucru =i va aprinde din nou fl[c[rile cele acum mai stinse ale r[zboiului.[329]

Mihai =i Albert Kiraly st[tur[ ]mpotriv[l-aceast[p[rere. Ei ziser[c[ar fi cu primejdie a]nainta, c[ci s-ar expune]ntre garnizoana cet[\ii, care ar putea a le t[ia liniile de comunica\ie =i proviziile, =i armata lui Sinan.[330] Silvio Piccolomini rezem[=i el aceast[p[rere prin cuvintele urm[toare: „Du=manul, zise el, sau s-a tras de temerea taberei noastre, sau spre a g[si loc mai bun de b[taie; dar =i]ntr-unul =i]n cel[lalt caz,

el a apucat]nainte cu o zi =i o noapte =i a putut a-=i preg[ti lucrurile sale,]nc`t nu-l vom g[si nepreg[tit, nici]n loc d-a nu se putea mult folosi de graba noastr[. Dintr-alt[parte, ne vom afla]n mijlocul a doi vr[jma=i, de vom l[sa]napoi cetatea, de unde vom fi necurmat sup[ra\i, mai cu seam[despre muni\ii ce se a=teapt[din Ardeal. Apoi a se pune]ntr-o asemenea primejdie este]mpotriv[a oric[rui temei de r[zboi =i a oric[rui obicei al unui]n\elept c[pitan. Se adaog[ ]nc[=i aceast[privire important[, c[noi suntem c`t se poate osteni\i =i sl[bi\i de drum =i, urm`nd cu grab[pe du=man,]l vom g[si acum odihnit =i]n r`nduial[ =i ne vom afla ]n primejdie d-a fi cu to\ii ]nfr`n\i. Dar dac[el, din]nt`mplare, s-a tras cu g`nd d-a fi mai departe de hotar[le Ardealului =i prin urmare]ntr-un loc unde noi vom avea mai pu\in[ ]nlesnire de hran[=i alte trebuincioase,]n vreme ce el,]nvecin`ndu-s[ cu Dun[rea, va putea, prin mijlocul acestui r`u, a se]ngriji mai bine, apuc`ndu-ne noi a bate cetatea, ]l vom sili, ca s[ nu-=i piarz[ reputa\ia, a veni ]ntr-ajutorul alor s[i, =i atunci vom g[si foloasele noastre a ne ]nh[\a la lupt[. De se va hot[r] ]ns[ el a a=tepta ]n Bucure=ti, ce folos mare vom avea oare de vom merge s[-l lovim m`ine, =i nu dup[dou[sau trei zile? }nc`t, spre a se uni Sinan cu t[tarii, e lucru cu neputin\[, afl`ndu-ne noi]ntre d`n=ii, afar[ de aceea c[ t[tarii nu sunt ]n loc de unde s[ poat[ trece cu at`ta iu\eal[ ]n aceast[parte." Piccolomini]ncheie zic`nd c[, de=i nu e de p[rere d-a se lua cu at`ta ner`nduial[dup[du=man =i a sta, cum vor unii,]n arme toat[noaptea aceea, dar crede c[ar fi bine ca o band[din cavaleria noastr[s[mearg[s[supere ariergarda du=manului, fiindc[afar[de neodihna ce-i va pricinui, vom putea s[avem limb[de mi=c[rile lui =i s[=tim mai bine ce s[facem.[331]

Sigismund Bathori =i to\i ceilal\i capi se primir[bucuro=i la una ca aceasta =i tot sfatul hot[r] b[taia T`rgovi=tei.[332] F[r[ ]ndoial[ — =i urma va dovedi — c[ aceasta n-a fost cea mai bun[ p[rere, c[ci ]nt`rzierea cre=tinilor prileji m`ntuirea lui Sinan.

Se luase hot[r`rea a t[b[r] ]n oarecare post, aproape de T`rgovi=te, v[zut de Piccolomini mai dinainte, =i, spre aceasta, trimiser[un num[r de c[l[re\i ca s[\ie r`nduiala, spre a merge o=tile f[r[amestec a-=i lua locurile de a=ezare.[333] }ndat[dup-aceea, pre obiceiul r[zboiului,

cerur[ca cetatea s[se predea.[334] Pa=a comandant al cet[\ii, c[t`nd la fuga lui Sinan, la numarul armatei ce-l ocolise, la lipsa de n[dejde, d-a fi ajutat, sta ]n chibzuire s[ ]nchine cetatea spre a se m`ntui el =i to\i ai s[i, dar ienicerii ce erau]n cetate]n num[r de dou[mii se]mpotrivir[, fiind mai bucuro=i a se ap[ra, dup[cum cereau cinstea lor =i f[g[duiala dat[lui Sinan.[335] }ntr-aceea, cre=tinii, t[b[r`nd comod chiar ]n acea sear[ (7/17 octomvrie), se duse Piccolomini s[ vaz[ cetatea =i apoi puntar[ tunurile spre d`nsa.[336]

XXVIII

}n noaptea aceea, solda\ii f[cur[b[=tii, pre obiceiul lor.[337] }n diminea\a urm[toare (8/18 octomvrie),[338] dup[ce, prin meterezuri, =an\uri acoperite =i t[bii de lemne amestecate cu p[m`nt, se apropiar[ ai no=tri de ziduri[339] =i a=ezar[ baterii de tunuri, cu mult[ ]nver=unare, de trei p[r\i deodat[, ]ncepur[ a bate cetatea.[340] Str[lucitul R[zvan-Vod[, av`nd cu sine moldovenii s[i =i cu legioanele secuilor, se a=ezase despre r[s[rit, pe drumul Bucure=tilor, =i b[tea partea de sus a cet[\ii cu 10 tunuri.[341] Dintr-alt[parte, ne]nvinsul Mihai-Vod[cu inimosul Bathori, care acum pentru]nt`ia=i dat[ vedea r[zboiul, =i cu eroicul Kiraly, se asez[ despre mun\i =i r`ul Ialomi\a, la o monastire[342] care fu atunci stricat[=i mai apoi dreas[,[343] departe de cetate de o b[taie de s[geat[.[344] Ei ridicar[acolo dou[movili]n form[de turn,[345] =i cu dou[baterii de c`te zece tunuri fiecare, din aceste dou[ p[r\i, ]ncep, prin sloboziri ne]ntrerupte, a pocni puternic zidurile.[346] Merg`nd apoi]ntr-alt templu mult mai aproape de cetate, f[r[ ]ntrerupere gr[besc lucr[rile asedierei.[347] Era cu greu]ns[de a se apropia de cetate, c[ci, afar[de]nt[ririle =i =antul ce o]ncunjura, avea]nc[=i ni=te b[l\i]mprejur.[348] Apoi turcii dinl[untru se ap[ra cu cele mai pre urm[puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunurile lor, ei]mpinser[ ]napoi pe asediatori, ce umbla s[treac[=an\urile cu luntre; r[sturnar[cu pu=tile lor pre cei ce, izbutind a trece =an\ul, cerca acum a pune sc[ri pe ziduri sau aduceau foc la t[lpile zidului de lemn spre a-l aprinde; =i nu uita nimic de ce trebuia spre ap[rarea cet[\ii.[349]

V[z`nd ai no=tri c[ nu izbutesc astfel, se m[rginir[ a urma cu tun[rirea ]nfrico=[toare de bombe =i ghiulele, c[t`nd a sparge laturile zidurilor *(battre en bréche les murs)*. Fumul acestor dese slobozituri de arme ale asediatorilor =i asedia\ilor ajunse de]ntunec[aerul =i ascunse =i la unii =i la al\ii vederea du=manilor lor.[350] Secuii c[utar[a se folosi de aceast[negur[. Ei aduser[lemne uscate, catran, r[=in[, bu=teanuri aprinse, tor\e =i alte materii aprinz[toare, =i, a\`\`nd bine focul,]ncepur[a-l arunca pre stre=inile caselor cet[\ii =i c[utar[a aprinde]nt[ririle ei.[351] Dar fiindc[b`rnele de care erau f[cute acele ]nt[riri erau ]nc[ verzi =i prin urmare umede, =i huma de pe d`nsele nu se uscase, nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se punea pe dedesupt.[352] Pe l`ng[ aceasta, prin desele pu=c[riri ale artileriei cre=tine, sf[r[m[turile caselor cet[\ii ]ncepur[ a c[dea pe capul celor ce se afla supt zid, c[ut`nd a-l aprinde, =i astfel]i sili a se trage]nd[r[t. Apoi du=manii, lupt`ndu-se viteje=te, nu-i mai l[sar[ a se apropia de ziduri, ]nc`t izb`nda r[mase cu totul]n]ndoial[.[353]

XXIX

V[z`nd Bathori =i cu ceilal\i capi descuragiarea o=tilor de at`tea silin\e zadarnice ce f[cuser[, se duser[de]ndemnar[pe secui a da dovad[c[-=i aduc aminte de libertatea de cur`nd dob`ndit[, a nu se descuraja de anevoin\e =i primejdii =i a se ar[ta c[sunt b[rba\i cu inim[=i vrednici de libertate.[354] Secuii se formar[atunci]n cohort[=i]ncepur[a duce o mai mare mul\ime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mul\i din ei c[zur[supt loviturile du=manilor, dar, despre\uind orice primejdie, vitejii secui izbutir[ ]n sf`r=it a aprinde zidul. La vederea fl[c[rii ce se]ntindea]n toate p[r\ile, ei strigar[to\i]ntruna: *„Iesus! Maria!“*, =i care cu sc[ri,[355] cei mai mul\i f[r[sc[ri, deter[n[val[spre a s[ri zidurile,[356]]n vreme ce o parte dintr-]n=ii purta focul]ntr-alte laturi ale cet[\ii.[357] Artileria, din locul ei, arunc`nd ghiulele arse de cele inventate de craiul +tefan Bathori, aprinde acoperi=urile caselor, =i d[r[m[turile lor, prin mijlocul fl[c[rilor, cad pre capul asedia\ilor.[358] Acum zidul pestetot luase foc =i turcii,]ncin=i de fl[c[rile

cele groaznice de mari, ce mereu cre=teau, sunt nevoi\i, o parte dintr-]n=ii, a l[sa ap[rarea zidurilor spre a]ncerca a stinge focul.[359] Ai no=tri se folosesc de acest minut =i dau voinice=te asalt, =i,]n vecin[tatea serii, din toate p[r\ile izbucnesc]n cetate.[360] Turcii, lipsi\i de sfat,[361] ame\i\i de fl[c[ri =i de vr[jma=ii ce]i]mpresurase, nemaiav`nd vreme a capitula,[362] spre a se m`ntui de primejdie =i de o pr[p[denie des[v`r=it[,[363] ies cu to\i pe porti\a despre deal, necunoscut[ la ai no=tri, c[ut`nd sc[pare.[364] Dar c[l[rimea cre=tin[, care, pre obiceiul r[zboiului, sta gata pentru orice]nt`mplare a luptei =i a=tepta c[lare ie=itul izbirei, ]i vede, ]i ia cu caii ]n goan[, le taie calea, pe unii ucid, pe ceilal\i prind; pu\ini numai, favoriza\i de noapte, prin p[duri putur[ sc[pa,[365] =i ace=tia ]nc[, p`n[mai apoi fur[g[si\i =i uci=i;[366] =i din toat[garnizoana, numai trei turci, fiind bine c[l[ri\i, ajuta\i =i de]ntunerecimea nop\ii, avur[noroc s[scape =i se]ndreptar[spre Bucure=ti, ca s[duc[lui Sinan vestea acestei nenorociri.[367]

Secuii, intr`nd ]n cetate, f[cur[ mare v[rsare de s`nge. D[r`m`nd =i scotocind]n cele mai ascunse locuri ale cet[\ii dup[prad[— lucru la care foarte sunt deprin=i, spun anali=tii timpului — ei g[sira]ntr-un loc tainic ascun=i pe Ali-Pa=a, comandantul cet[\ii, =i pe Mehmet-Bei. Zic unii c[ace=ti turci nu ie=iser[din cetate, mai bucuros vroind o moarte glorioas[dec`t a fugi;[368] al\ii spun c[ erau r`ni\i =i de aceea r[m[seser[pe loc.[369] Secuii]i duser[la Bathori. }ntre prin=i se mai afla doi al\i bei: Turan, beiul de Bucure=ti, =i Sussim, bei de T`rgovi=te; la to\i li se iert[ via\a. Lep[datuI Mihnea-Vod[ ]nt`mpin[ ]n cetate o moarte norocit[, ce i s-ar fi c[zut a-i veni prin g`de, de c[dea ]n m`inile cre=tinilor; trupul lui se g[si]ntre cei mor\i;[370] asemenea =i al cadiului de Avlona.[371] Prada ce secuii, mai cu seam[, f[cur[ ]n ora=, =i care toat[li se l[s[, fu cu deosibire mare.[372] Se g[si]n cetate dou[tunuri mari, care arunca ghiulele de 56 livre,[373] =i alte 42 mai mici, bani mul\i =i multe scule de aur =i argint, cu muni\ii =i provizii de hran[pentru trei ani, c[ci Sinan acolo]=i a=ezase magaziile.[374] }n aceast[asediere, din turci, ca la o mie fur[trecu\i supt sabie.[375] Din ai no=tri pierir[numai 60 osta=i, dar mult mai mul\i se r[nir[.[376]

XXX

Bucuria ce sim\ir[cre=tinii pentru luarea T`rgovi=tei se mai ad[og[ cu vestirea unei alte izb`nzi asupra vr[jma=ilor. Ceata ce cu dou[zile]nainte Bathori pornise ca s[taie calea turcilor, carii duceau patru mii robi =i turme mari de vite spre podul de la Giurgiu, c[l[uzit[fiind de oameni de \ar[, care cuno=teau bine c[ile mun\ilor =i a p[durilor, trecuse]naintea turcilor =i, cuprinz`nd str`mtorile p`n-a nu sosi ei, ]i izbi cu putere, ]i sparse r[u, ucise mai pre to\i, dob`ndi]napoi toat[prada lor =i m`ntui robii[377].

A doua zi dup[luarea T`rgovi=tei (9/10 octomvrie),[378] generalii cre=tini se adunar[ la sfat de r[zboi =i poruncir[ a le aduce ]nainte pe Ali-Pa=a, pe care ]l silir[ prin f[g[duieli =i amenin\[ri a ar[ta ceea ce =tie despre planurile =i num[rul osta=ilor lui Sinan, ]ntreb`ndu-l]nc[cum a]ndr[znit el a se]mpotrivi]n cetate cu a=a pu\in[o=tire la o armat[at`t de numeroas[. L-aceste ]ntreb[ri Ali r[spunse cu respectul cuviincios, dar cu mult[ netemere =i f[r[ a-=i schimba fa\a, c[ „Sinan n-avea cu d`nsul f[r[numai de la do[zecii =i opt la treizeci mii osta=i, fiindc[=i-a risipit oastea prin ora=ele =i cet[\ile \[rii =i]i e peste putin\[ca s-o poat[aduna]n pu\in[vreme;[379] c[daca hanul cu t[tarii ce se a=teapt[din zi]n zi nu-i va veni]ntr-ajutor, el crede c[Sinan, afl`nd luarea T`rgovi=tei, va p[r[si Bucure=tii =i se va trage spre Giurgiu ca s[treac[Dun[rea]nd[r[t;]n sf`r=it, c[ de vor cre=tinii a pune m`na pe d`nsul, trebuie s[ se gr[beasc[ a cuprinde =i a sf[r`ma acel pod de pe Dun[re. Sinan, urm[Ali, plec`nd, ]mi l[s[ numai pu\ine o=ti pentru ap[rarea T`rgovi=tei, dar m[f[cu s[n[d[jduiesc c[Ieremia, domnul Moldovei, va b[ga]n cetate un ajutor de cinci mii osta=i, afar[din zece mii ce]mi f[g[duia el]nsu=i, zic`nd c[ are s[ vie mai apoi s[ goneasc[ pe cre=tini de l`ng[cetate. El m[asigur[ ]nc[c[armia cre=tin[nu este numeroas[; c[cei mai mul\i osta=i sunt secui, pe care azi-m`ine e sigur s[-i]ntoarc[ ]n partea sa. Blestematul! m-a]n=elat =i m-a expus la o moarte mai detot sigur[. O vr[jm[=ie veche e pricina ce l-a f[cut a se purta astfel cu mine. Sinan a fost vr[jma= de moarte tat[lui meu, care s-a ar[tat cu slujbe mari]mp[r[\iei; dar fiindc[tat[l

meu n-avea nici o temere de d`nsul =i el nu-i putea face nimic, tr[d[toriul s-a folosit de aceast[ocazie ca s[verse asupra nenorocitului fiu ura ce purta tat[lui.“[380]

Nu se =tie dac[Ali era sincer sau vorbea astfel numai ca s[-=i trag[comp[timirea lui Bathori.[381] Era]ns[de necrezut ca Sinan s[aib[cu d`nsul numai at`tea o=tiri c`te ar[ta el, de vreme ce, c`nd a plecat de la T`rgovi=te, armia lui ]ntrecea mult ]n num[r pe a cre=tinilor, dup[ cum m[rturisesc to\i anali=tii contemporani. V[z`nd Ali-Pa=a pu\inul efect ce fac pl`ngerile sale, propuse s[ se r[scumpere cu o sut[ mii talere de aur;[382] dar Piccolomini se ]mpotrivi de a i se da libertatea. El avea interes a \ine prins un om a=a de ]nsemnat, ca, ]nt`mpl`ndu-i-se nenorocirea s[ caz[ ]n m`inile turcilor, s[-l poat[schimba cu d`nsul. +i fiindc[ acest =iret italian se f[cuse st[p`n pe duhul lui Bathori,]l hot[r] lesne a nu primi propunerea turcului.[383] Prin\ul, dup[ce r[spunse cu pu\ine vorbe lui Ali-Pa=a,]l trimise supt paz[p`n[ la garda sa[384] =i dup[ aceea, ]mpreun[ cu al\i ofi\eri turci, ]l porni pe la Bra=ov la Cluj, ]n Ardeal.[385] }n urma acestora, capii armiei ascultar[ =i raportul iscoadelor ce trimiseser[ ca s[ ia limb[ despre turci =i, v[z`nd oarecare potrivire cu ar[tarea celor prin=i, hot[r`r[a porni]ndat[dup[armata turceasc[.[386] Din nenorocire trebuir[a mai =edea pe loc]nc[o zi, parte spre a]mputernici oastea muncit[de drum =i de b[taie, parte spre a a=tepta muni\iile =i bucatele ce se aducea din Ardeal]n tab[r[.[387]

Acesle]nt`rzieri fatale m`ntuir[pe Sinan-Pa=a, cu toate gre=alele lui. }n ziua aceea (9/l9 octomvrie) c[tre sear[, vro patru mii turci, care, dup[ ]ncredin\area dat[de Sinan c[va z[bovi l`ng[ T`rgovi=te]nc[dou[s[pt[m`ni, l[saser[ de vro c`teva zile tab[ra =i se duseser[departe de acolo dup[hran[, furaj =i prad[, se]ntoarser[aduc`nd cu d`n=ii 60 mii boi, ce r[piser[din mun\ii =i m[noasele c`mpii ale |[rii Rom`ne=ti. Intra turcii]n tab[r[, m`n`nd]naintea lor convoiul de vite, f[r[a b[nui de fuga ru=inoas[a lui Sinan; =i nu fur[dezam[gi\i dec`t c`nd din acele corturi ce ei credeau pline de ieniceri, v[zur[azv`rlindu-se rom`nii =i secuii, care n[v[lir[asupr[-le =i]i t[iar[r[u =i f[r[mil[. Aceast[ ]nt`mplare neprev[zut[ r[sp`ndi biel=ugarea]n tab[ra cre=tin[,]nc`t un bou ajunse a se vinde pentru un pre\ de nimic.[388]

XXXI

Sinan-Pa=a, dup[cum =tim,]=i p[r[sise tab[ra de l`ng[ T`rgovi=te]n diminea\a de 6/16 octomvrie =i luase cu grab[calea Bucure=tilor. Hassan-Pa=a, care r[m[sese]n urm[cu patru mii c[l[re\i drept ariergard[,]ndat[ce vazu din]n[l\imea mun\ilor pogor`ndu-se steagurile cre=tine spre T`rgoviste, gr[bi c`t putu la drum spre a agiunge tab[ra.[389] Dup[ o cale de o zi, vezirul t[b[r`se, c`nd ]ncepu a se auzi urletele tunurilor cre=tine=ti dinaintea T`rgovi=tei. „Tunul lui Mikali-ogli!“[390] striga turcii prin tab[r[,]nghe\a\i de spaim[.[391] Sosir[atunci ni=te trimi=i din partea garnizoanei T`rgovi=tei, chem`nd pe vizirul]ntr-ajutorul cet[\ii; dar acesta, c[t`nd la sp[im`ntarea o=tilor, sta la]ndoial[.[392] }ntr-aceea, o ceat[de vreo 300 cre=tini ce se ar[tar[la intrarea unei p[duri vecine de tab[ra lui]l sili a lua o hot[r`re. O=tile Rumeliei, din porunca lui, merser[ asupr[-le; dar cre=tinii le b[tur[, le r[rir[ r`ndurile foarte =i le puser[ ]n goan[: din cei ce se]ntoarser[, nu era unul care sa nu fie r[nit.[393] Un delir de spaim[cuprinse atunci toat[tab[ra.[394] Mul\i din solda\i]ncepur[a dezerta =i a se r[sp`ndi cete-cete; capii umbla ]nv[lm[=i\i f[r[ s[ =tie ce s[ fac[; unii sf[tuia a se ]ntoarce la T`rgovi=te, lucru ce era cu neputin\[din pricina demoraliz[rii armiei.[395] Sinan scrise]ndat[lui Ali-Pa=a la T`rgovi=te s[ apere c`t va putea cetatea; iar v[z`ndu-s[ ]n cea mai de apoi primejdie, s[ se trag[ cu oastea sa spre podul de la Dun[re. Aceste scrisori n-ajunser[ p`n[la Ali, fiind prinse de c[tre ai no=tri.[396] Vezirul apoi]=i urm[retragerea spre Bucure=ti, unde ajunse]n dou[zile.[397] }n acea demoralizare a armiei sale, Sinan,]n loc s[se gr[beasc[a o trece c`t mai cur`nd peste Dun[re, spre a o m`ntui, n[d[jduind o ap[rare mai ]ndelungat[ din partea T`rgovi=tei, se]ncumet[a se mai z[bovi la Bucure=ti. El ob=ti c[va =edea armia acolo 15 zile =i porunci c[nici o o=tire, nici un negustor n-are s[treac[podul Giurgiului p`n[ la acel soroc; =i pentru aceasta or`ndui o gvardie la pod cu porunca stra=nic[s[nu lase pe nimeni a trece. Pe l`ng[ acestea, se silea ]n tot chipul spre a lini=ti duhurile =i a le da curaj.[398] }n vremea aceasta, cei trei c[l[re\i sc[pa\i cu mare greu de la luarea T`rgovi=tei sosir[ ]n

Bucure=ti, vineri diminea\[ ]n 10/20 octomvrie, aduc`nd vestea c[derii cet[\ii ]n m`inile cre=tinilor.[399] M[ri aceast[=tire peste m[sur[spaima =i ame\eala *(confusion)*]n tab[r[.[400] Sinan atunci, v[z`nd c[ descurajarea o=tilor cre=te mereu ]n loc d-a sc[dea, cum afl[ =i de luarea T`rgovi=tei, se sperie =i el at`t de mult, ]nc`t, cu toate c[ ]nt[rise ora=ul Bucure=ti =i monastirea lui Alexandru-Vod[mai bine dec`t T`rgovi=tea, nu se mai]ncrezu]n acea ap[rare =i nu mai]ndr[zni a a=tepta acolo pe biruitorul du=man.[401] El porunci s[puie]n pivni\ile acelei monastiri o mare mul\ime de praf de pu=c[pe care-l acoperi cu paie, a=[z`nd un fitil lung care s[ arz[ cu ]ncetul, l[s`nd =i oameni spre a-i da foc, ca astfel, c`nd vor intra cre=tinii ]n acel loc, monastirea de odat[ s[ fie zv`rlit[ ]n aer cu o mare putere =i d`n=ii s[ piar[ ca vai de ei supt acele ruine.[402] }n toat[ ziua aceea (20 octomvrie), cu grab[ mare Sinan str`nse tunurile =i muni\iile de r[zboi =i le]nc[rc[ ]n care;[403] apoi dete foc fortifica\iilor =i ora=ului Bucure=tilor; =i la miezul nop\ii (20 spre 21),[404] luminat de fl[c[rile acestui p`rjol ce pref[cu ]n cenu=[ tot ora=ul cu 22 biserici ce avea atunci,[405] ]mpins de desperare, ca cum ar fi avut pe du=man ]n spatele s[u, se puse ru=inos pe fug[ =i c`t mai iute a putut a]ntins-o spre Giurgiu.[406] Astfel, mai mult fug`nd dec`t f[c`nd o retragere,[407] merse Sinan 14 ceasuri mereu =i nu t[b[r] dec`t dup[ce trecu str`mtoarea C[lug[renilor; dar tunurile =i muni\iile de r[zboi nu putur[ ajunge ]n acel loc dec`t]n 24 ceasuri.[408] C`nd sosir[ toate =i se str`nse armia]ntreag[, plecar[cu to\ii cu aceea=i grab[spre Giurgiu,[409] unde, cu toat[silin\a ce pusese la drum, din pricina neor`nduielii ]n care se afla o=tile, nu putur[ sosi dec`t tocmai luni]n 13/23 oct. f[c`nd astfel trei tabere de la Bucure=ti p`n` la Giurgiu.[410] }n acea fug[ pr[p[stioas[ turcii sem[nar[ drumul cu armele lor =i cu un num[r ]nsemnat de tunuri, c[mile =i bagajuri, deosebit de ce n[pustiser[ ]n Bucure=ti. Spaima lor era a=a de mare, ]nc`t, prin str`mtori =i pe poduri, ajunser[ a se omor] unii pe al\ii ca s[ treac[ care de care mai nainte.[411] }n aceat[ stare de spaim[ =i groaz[ se aflar[ ei mai cu seam[ c`nd trecur[str`mtoarea de la C[lug[reni. }n orice copaciu li se p[rea a vedea un du=man,]n orice minut se a=tepta s[vaz[str[lucind]naintea ochilor lor sabia fulger[toare a lui Mihai.

Este de luat]n seam[c[ ]n toat[aceast[campanie, a c[rei glorie anali=tii cre=tini]n mare parte o dau lui Bathori, ca unuia ce comanda toat[armia cre=tin[, anali=tii turci nici c[pomenesc de d`nsul. Spaima turcilor, acela ce ]i ]ngrozea, ]i gonea =i le amenin\a mereu cu moartea era „afurisitul (*le damné*) Mikali-ogli“. Aducerea-aminte a groazei ce Mihai insufla atunci turcilor p`n[azi]nc[se p[streaz[ ]n poporul rom`n =i musulman, printr-o mul\ime de legende, tradi\ii =i c`ntece populare. Unul din cei mai buni poe\i ai no=tri]ncadr[una din aceste tradi\ii]n acest[frumoas[strof[:

Spun c[ ]n urma luptei,]n Asia bogat[,
Dac[mahometanii vedeau c`te o dat[,
Un arm[sar ce]n preajm[-i c[ta el sfor[ind
Cuprin=i d-ad`nc[spaim[, ziceau cu-nfiorare
C[el a v[zut umbra acea]ngrozitoare
A lui Mihai Viteazul asupr[-le viind.[412]

XXXII

Bathori, dup[ce puse de drese cetatea T`rgovi=tei =i o ]nzestr[ cu o garnizoan[ tare,[413] ]n 11/12 octomvrie des-de-diminea\[, se ]ndrept[ cu toat[ armia ]n urma lui Sinan, spre Bucure=ti.[414] }n cale cre=tinii ]nt`lnir[mai multe cete de c`te 3, 4 =i 5 sute turci, care se r[zle\iser[ de tab[ra lui Sinan sau r[m[seser[ ]n urm[, =i to\i fur[ uci=i, astfel ]nc`t c`mpiile =i livezile din drum era sem[nate cu trupuri moarte de turci.[415] Dup[ ce luar[ o bucat[ bun[ de drum, ei ]nt`lnir[trei fugari unguri, care le spuser[c[Sinan, tem`ndu-se de sosirea lor, fugise ]n grab[, l[s`nd]n Bucure=ti multe bagaje, bucate, muni\ii, robi, c[mile =i c`teva tunuri pe care nu le putu lua, fiind osiile =i roatele sf[r`mate; c[ ]n cale el mai l[sase multe alte bagaje; c[groaza armiei]ntregi era at`t de mare ]nc`t f[r[ ]ndoial[, c`nd va sosi ]n locuri grele, ]n str`mtorile]nguste =i b[ltoase de la C[lug[reni, se vor r[ni]ntre sine ca s[poat[trece unul altuia]nainte. Bathori, ne]ncrez]ndu-se pe ar[tarea acestor fugari, trimise pe c[pitanii Nicolae Sennyei =i George

Farca= cu o sut[de c[l[re\i ca s[fac[o recunoastere spre Bucure=ti =i s[ia limb[.

Ace=tia,]ntorc`ndu-se spre sear[, ]nt[rir[ raportul fugarilor.[416] Aceasta hot[r] pe generalii cre=tini a merge d-aci ]nainte ]n mar= *forcé*,[417] ca s[ m[reasc[ temerea =i groaza du=manului ]n fuga sa.[418] Ei aflar[ atunci c[ Sinan, ]n calea sa de la Bucure=ti la Giurgiu, t[ia toate podurile de pe r`uri, punea piedice la treceri, str`mtori =i vaduri, ardea =i pustia toate satele, ca astfel lipsa bucatelor =i piedicele drumului s[ ]nt`rzieze goana ce-i da armia cre=tin[.[419] Generalii se sf[tuir[atunci =i hot[r`r[ a schimba drumul =i a lua altul mult mai spre dreapta de Bucure=ti.[420] Acest drum, pe l`ng[aceea c[avea folosul d-a nu fi c[lcat =i smintit de du=man, sc[p[ ]nc[pe cre=tini de cursa ce le]ntinsese Sinan]n monastirea lui Alexandru-Vod[din Bucure=ti, care s[lt[atunci =i se spulber[ ]n aer f[r[a v[t[ma pe nimeni;[421] dar el f[cea un]ncunjur cu deosebire lung =i era plin de mocirl[=i jum[tate de cr`ng =i a=a de greu de umblat, ]nc`t se]nt`rzie foarte mult mersul armiei, iar mai cu seam[ al artileriei, care mai toat[ r[mase ]napoi.[422] }n cale, armia mai ]nt`mpin[ni=te o=ti turce=ti r[mase]n urm[, pe care foarte le snopi =i le zdrobi,]nc`t multe mii de trupuri de om, de cai =i de c[mile z[ceau ]n lungul drumului, =i aerul se ]mpu\i de o mare putoare.[423] Dar turcii, ]n ame\eala fugei lor, uitaser[ c`teva poduri netaiate; astfel cre=tinii avur[noroc a g[si nesf[r`mat podul de la Arge=, pe care trecuse turcii, =i putur[=i ei]nainta f[r[z[bav[.[424]

C`nd ajunser[ la o dep[rtare de dou[ mile de Giurgiu, primir[ veste c[ Sinan, afl`nd prin oameni de loc de sosirea lor, trecuse cu o zi]nainte Dun[rea cu cea mai mare parte din o=tile sale, c[r[m[sese]nc` dincoaci de r`u o mul\ime de care, bagaje, o prad[ ]nsemnat[de tot felul, cu un mare num[r de robi, spre paza c[rora l[sase opt mii turci, care nu trecuser[ ]nc`, c[ci nu ]ndr[zneau a ]ncerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate a=a de mare ca a carelor =i a tunurilor, p`n[-a nu trece mai]nt`i pedestrimea =i c[l[rimea.[425]

Bathori atunci, sf[tuindu-se cu to\i generalii,]=i]ntocme=te armata de b[taie. Mihai, ce se aflase mereu la avangard[, porni iute]nainte

cu rom`nii s[i ca s[ dea har\[ vr[jma=ului =i s[-l ]mpiedice a trece podul p`n[s[soseasc[Bathori cu toat[armia. }naint`nd rom`nii c[tre Giurgiu,]nt`mpin[ ]n cale o seam[ de turci furajori ce ducea ni=te turme de dobitoace, ]i ]mpr[=tie ]ndat[, ucid pe cei mai mul\i, pe ceilal\i prind =i ]i trimit ]nd[r[t lui Bathori, caruia deter[ acelea=i =tiri despre Sinan. Acum Bathori gr[bi =i mai mult la drum, p[r`ndu-i tare r[u c[o]mpreunare de]mprejur[ri fatale l-au f[cut s[piarz[mult timp =i prileji sc[parea lui Sinan. }ntr-aceast[vreme Mihai-Vod[sosise la Giurgiu =i ajunsese pe turci (15/25 octomvrie).[426]

XXXIII

Ora=ul Giurgiului, afar[de un zid slab ce]l]ncunjura, era ocrotit de castelul S`n Giorgiu. Acest castel avea o pozi\ie foarte tare. Arta =i natura contribuiser[ a-l ]nt[ri. El era a=ezat pe un ostrovel foarte frumos, numit Slobozia, format de un mic bra\ al Dun[rii, care se desparte pu\in mai deasupra =i, ]ncunjur`nd un spa\iu de dou[jug[re, cade iara=i]n matca r`ului.[427] Astfel castelul, acoperind cu totul mica insul[ p`n[ ]n marginele ei, p[rea a pluti pe deasupra undelor.[428] Dup[temeliile lui, ce ast[zi]nc[se v[d, acest castel nu e indoial[c[a fost zidit de rom`ni. D[r`mat]n vremea n[v[lirilor barbarilor, el fu rezidit pe la anul 1000 dup[Cristos de genovezi, de la care lu[=i numele de S`n Giorgiu, patronul acelei negu\[toare republici.[429] Pe la sf`r=itul veacului al XIII-lea, Negru-Vod[, duc[al F[g[ra=ului,]ntinz`ndu-si st[p`nire peste toat[|ara Rom`neasc[ p`n[la Dun[re, mai]nt[ri castelul S`n Giorgiu. La 1418, c`nd Mahomet I n[v[li]n |ara Rom`neasc[ de pustii o parte dintr-]nsa, ]ntre alte cet[\i de pe Dun[re ce cuprinse fu =i acest castel, pe care ]l mai ]nt[ri.[430] Pu\in dup-aceea, rom`nii]l luar[ ]napoi supt vestitul domn Dan III Dracula. La 1431,]mp[ratul Sigismund, regele Ungariei, mai]nt[ri acest castel cu fortifica\ii =i alte ziduri, c`nd el trimise pe un vestit general, Ioan Marotius, ]n ajutorul lui Dracula-Vod[ ]mpotriva lui Radu, poreclit Prasnaglava, care intrase ]n \ar[ cu ajutorul turcilor.[431] C[z`nd dup[aceea iar[=i]n m`inile turcilor, castelul S`n Giorgiu le fu r[pit

]mpreun[cu celelalte cet[\i de c[tre VIad-Vod[|epe=.[432] Dar dup[moartea acestui domn de crud[=i viteaz[aducere-aminte, turcii]l luar[ ]napoi la 1479, fiindu-le d[ruit de Vlad VII, pe care ei numiser[domn f[r[alegerea \[rii;[433] dar]l pierdur[cur`nd dup-aceea =i rom`nii]l stap`nir[ p`n[la anul 1544, c`nd turcii ]l luar[ iar[=i, ]mpreun[ cu Br[ila =i Turnul. De atunci el fusese mereu ]n st[p`nirea turcilor p`n[ ]n acest an 1595; =i apoi, dup[ moartea lui Mihai-Vod[, pic[ iar ]n m`inile lor =i fu]n st[p`nirea lor p`n` la tratatul de la Adrianopol (1830), ]n urma c[ruia se d[r`m[cu totul =i ora=ul intr[ ]n st[p`nirea noastr[.

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin pozi\ia sa, prin]nt[ririle sale =i prin ocrotirea ce primea de la cetatea Rusciucului,]nc`t dob`ndise reputa\ie de a nu putea fi luat.[434] El era atunci fabricat dup[obiceiul vechi, de ziduri tari, dar f[r[flancuri de p[m`nt =i f[r[ flancuri la ziduri, av`nd numai turnurile]mprejur, =i]nl[untru cu turn mare *(donjon)*.[435] Mergea atunci podul f[cut de Sinan de la capul cel de l`ng[ ora=ul Giurgiului, loc unde se vars[ dou[ r`uri]n Dun[re,[436] p`n[ la poalele castelului, unde, trec`nd o]ntindere de p[m`nt de zece pasuri, se unea cu cel[lalt bra\ al podului, cel mai lung, care ducea la insula cea mare =i d-acolo]n malul Rusciucului.[437]

XXXIV

Sinan-Pa=a, ajung`nd la Giurgiu (23 octom.) cu armata ]n cea mai mare neor`nduial[, ob=ti c[va =edea acolo trei zile =i astfel mai ad[og[o gre=al[la c`te f[cu p`n-atunci]n aceast[retragere.[438] Pricina acestei nou[z[b[vi ce puse la trecerea armatei sale peste Dun[re fu o m[sur[finan\ial[a administra\iei turce=ti. Fiindc[turcii pustiiser[=i pr[dase]n toat[\ara p`n[ ]n hotar[le Ardealului, lu`nd mai multe mii de robi, o c[t[\ime nenum[rat[de vite, ce se v`nduser[ la mezat ]n tab[r[, =i at`ta prad[ ]nc`t ]nc[rcaser[ cu d`nsa ca la 10 mii care,[439] vezirul puse la intrarea podului un inspector =i un scriitor,]ns[rcin`ndu-i a cere de la negu\[tori, care ducea dobitoacele =i celelalte m[rfuri =i lucruri cump[rate, legiuitul drept de 1 la 5 *(pentzik)* pe

seama sultanului.[440] }n vreme ce se urma aceast[nenorocit[lucrare, iat[ajunge vestea (24 octomvrie) c[Mihai se apropie]n capul armiei sale =i c[acum nu e departe.[441] M[sura fiscal[fu]ndat[p[r[sit[;[442] =i mai]nt`i Sinan-Pa=a trecu singur ]n noaptea aceea (24 spre 25 octomvrie) podul[443]. Dup[ d`nsul, toat[noaptea p`n[la cr[patul zilei, trecur[mereu pe pod la Rusciuc pavilionul vizirului cu corturile =i ienicerimea =i cu o parte din tunuri =i muni\ii de r[zboi;[444] dar coloanele cele mai mari r[m[seser[ ]nc[pe malul rom[nesc;[445] asemenea r[m[sese n[pustite multe tunuri =i bagajele cele grele, c[ci]n acel grozav amestec =i spaim[ce st[p`nea pe to\i, nimeni nu vroia s[ ajute pe so\ul s[u.[446] De dedese voie atunci solda\ilor =i negu\[torilor a trece care cum va putea ca s[ scape;[447] =i solda\ii stric`ndu-=i r`ndurile, negu\[torii p[rasindu-=i avu\iile ]nc[rcate ]n care, se repezir[ to\i cu totul =i ]n amestec spre pod.[448] O mul\ime f[r[ seam[ de oameni =i de vite se ]nghesuiser[ pe pod ]n cea mai mare neor`nduial[. O spaim[panic[st[p`nise toate duhurile =i pretutindeni era cea mai mare dezorganizare,[449] c`nd, f[r[veste, pe la patru ceasuri dupa-amiaz[(25 octomvrie), oastea lui Mihai se ar[t[=i intr[ ]n =esul dinaintea Giurgiului (*l'esplanade*), unde t[b[r].[450] Dar f[r[a pierde vreme, rom`nii, ]mping`nd]naintea lor =i deschiz`ndu-=i drum printre mul\imea turmelor de vite mari =i mici =i printre un mare num[r de robi,[451] cad peste tab[ra =i bagajele turcilor,[452] ]i izbesc ]n spate cu at`ta iu\eal[,]nc`t pe to\i ]i r[=chir[; pe unii f[r[ mil[, pe al\ii prind, pe al\ii pun ]n goan[ spre pod =i m`ntuie vreo 5 mii rom`ni, afar[ de femei =i copii, ce fuseser[ robi\i ]n |ara Rom`neasc[=i Moldova. Ace=ti rom`ni, scap`nd astfel din robie, se armar[cum putur[=i deter[m`n[de ajutor fra\ilor lor]mpotriva du=manilor.[454]

O desp[r\ire din oastea lui Mihai]naint[p`n[ la malul Dun[rii =i alte patru escadroane cu pedestrime armat[ cu pu=ti ]ncepur[ a slobozi asupra podului;[455] apoi Mihai ]=i asez[ tunurile pe un delu=or vecin =i astfel, de o parte cu tunurile, de alta cu muschet[ria, f[cu s[ plou[ un p`r`u de foc asupra turcilor.[456] }n toat[ lungimea podului se vedea atunci o gloat[ ad`nc[,]ndesit[, amestecat[, de osta=i, negu\[tori, femei, copii, cai, c[mile =i alte dobitoace, tunuri =i care,

]mping`ndu-se, ]mboldindu-se, strivindu-se unii ]ntr-al\ii, fiecare om ]ngrijitor de m`ntuirea sa c[ut`nd a lua pas ]naintea vecinului s[u, unii c[lca\i ]n picioarele cailor, al\ii r[nindu-se ]n armele celorla\i, apoi primejdia =i temerea cresc`nd din ce]n ce,]ncep`nd a se bate =i a se ucide ]ntre sine. Din aceast[ grozav[ ]mbulzeal[ de oameni =i de vite, se auzea uneori o murmurare ce zb`rn`ia ]necat, alteori o larm[ mare amestecat[ de gemete =i groaznice blesteme. Aceea=i ]mbulzeal[ =i acelea=i nevoi se petrecea la capul podului ]ntre cei ce, sim\ind ]n spate palo=ul rom`nesc, se munceau s[apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciucului, privea aceast[chinuire a armatei sale f[r[a-i da nici un ajutor.[457] Garnizoana castelului numai, prin tunuri =i pu=ti,]ncepu a v[rsa o ploaie de gloan\e =i ghiulele asupra rom`nilor.[458] Dar ace=tia, f[r[ a se sp[im`nta de aceast[furtun[, iu\ir[=i mai mult focurile lor,]nc`t neor`nduiala =i spaima turcilor ajunser[ ]n culme =i o groaznic[desperare]i cuprinse.[459] Cei dup[pod, neput`nd razbi ]nainte =i nemaiv[z`nd alt mijloc de sc[pare, se puser[s[arunce artileria =i carele]n Dun[re, ca s[-=i fac[loc =i ca s[nu caz[=i ele]n m`inile cre=tinilor;[460] apoi mul\i din ei se azv`rlir[ ]n ap[, chem`nd ]n ajutor numele lui *Alah* =i cerc`nd a sc[pa]not.[461] Dar unii din ne=tiin\a de a]nota, al\ii din v`rtejurile r`ului ce aveau a trece]n toat[l[rgimea lui, pierir[,]nghi\i\i de unde;[462] ceilal\i fur[uci=i, c[ci]ngrozitorul Mihai]mb[rb[ta pe ai s[i =i]i]ndemna la b[taie cu graiul, cu m`na =i cu pilda.[463] Prin artileria sa, el izbuti ]n sf`r=it a rupe podul prin mijloc]n dou[. Un geam[t de groaz[umplu atunci aerul =i pr[p[stiosul ad`nc al r`ului, cu gura c[scat[, sorbi =i]nghi\i]ntr-o dat[gloate de vr[jma=i.[465]

XXXV

}n vreme ce o parte din armata musulman[se zbuciuma =i se lupta astfel]mpotriva valurilor r`ului =i pierea sau de unde, sau de gloan\ele ce le trimitea cre=tinii, f[r[ a c[p[ta de nic[iri ajutor, sosi pe loc =i Bathori cu o=tile sale.[466] Turcilor care r[m[seser[ pe malul rom`nesc,]nchi=i]ntre jum[tatea podului sf[r`mat =i ai no=tri, li se t[iase tot

mijlocul de sc[pare =i nu mai aveau alt ce face dec`t a se lupta, a se ]neca sau a se preda.[467] Ei ]ncercar[ un minut a se ap[ra supt ocrotirea unei baricade de care legate ]n mare num[r, str`ns unul l`ng[ altul, pe care o f[cuse Sinan la capul podului spre a st[vili n[v[lirea c[l[rimei cre=tine.[468] Dar Bathori, ]ndat[ ce sosi, or`ndui o ceat[de pedestrime aleas[de sf[rm[aceast[baricad[.[469] Apoi trimise pe cei mai buni din pu=ca=ii s[i, carii c[zur[cu furie asupra du=manilor osteni\i de lupt[, r[ni\i =i sl[bi\i, m[celarindu-i groaznic.[470] Acei ce putur[sc[pa cu fuga dinaintea crudului =i ne]mbl`nzitului palo= cre=tinesc, ]n desperarea lor, se aruncar[ ]n r`u,]ncerc`ndu-se ]n zadar a-l trece ]not: astfel mai mul\i ]=i aflar[ moartea ]n valurile Dun[rii.[471] Atunci se pr[p[di cu totul acolo vestita ceat[ a echingiilor, care dou[ veacuri st[tuse groaza Ungariei =i a Germaniei; ei se aflaser[ pu=i de paz[ la capul podului pe malul rom`nesc =i nici unul dintr-]n=ii nu putu sc[pa;[472] asemenea nici un om nu mai r[m[sese pe l`ng[Hasan-Pa=a, la ariergard[.[473]

}n izb`nda aceasta se deosebi mai cu seam[ pedestrimea aleas[ a secuilor ce purta numirea de pixidari, suli\a=i, vestit[ de viteaz[.[474] Dun[rea se umpluse de trupuri moarte de turci =i undele ei se ro=iser[ de s`ngele v[rsat.[475] Afar[de le=urile turce=ti, ce stau a=ternute =i gr[m[dite ca ni=te movili pe uscat, o mul\ime de alte le=uri de oameni, de cai =i de c[mile se afla]n bra\ul Dun[rii ce desparte insula S`n Giorgiu de malul rom`nesc, gr[m[dite =i]ncle=tate astfel unele de altele,]nc`t ]n acel loc Dun[rea abia putea a-=i urma cursul s[u; =i c`nd, dup[b[t[lie, vroir[cre=tinii s[adape dobitoacele, nu puteau scoate ap[de acolo f[r[a scoate deodat[vrun trup de om sau de cal. Mult mai mul\i turci]nc[se vedea plutind pe unde,]n cursul apei, plini de r[ni, jum[tate mor\i, gem`nd =i v[iet`ndu-se cu jale.[476] Ur`cioas[ =i ]ngrozitoare priveli=te de omor! [477] Turcii care trecuser[ ]n insula cea mare c[utar[ s[ ajute pe tic[i\ii lor fra\i.[479] Sat`rgi-Mehemet-Pa=a puse d-acolo de]ndrept[tunurile spre tab[ra cre=tineasc[, dar loviturile n-ajungeau sau din ne=tiin\a tunarilor, sau din reaua pozi\ie, =i nu putur[v[t[ma pe ai no=tri;]n vreme ce ace=tia, av`nd buni tunari =i favoriza\i =i de pozi\ie, nu slobozea nici o umplu-

tur[ ]n sec. Printr-acest mijloc ei putur[cuprinde dou[din cinci cor[bii ce aveau turcii atunci acolo pe Dun[re, celelalte trei sc[p`nd cu fuga.[480]

Martori ce au v[zut cu ochii spun c[pieri]ntr-aceast[b[taie de la trecerea Dun[rii ca la 18 mii turci, deosebit de robii ce m`ntuir[, cre=tinii dob`ndir[o mare parte din artileria vr[jma=ilor, steagurile lor, bagajurile, o mul\ime de dobitoace =i =ase mii care]nc[rcate cu prad[.[482] Analistul turc contemporan Seadedin]ncheie descrierea ce face de aceast[b[t[lie, a=a de nenorocit[pentru ai s[i, prin aceste cuvinte: „Cov`r=irea amestecului =i a spaimei fu a=a de mare, ]nc`t putem zice c[niciodat[nu se v[zu o asemenea des[v`r=it[ ]nfr`ngere *(une pareille déroute)*“.

XXXVI

Dup[ce cre=tinii]mpedecar[pe barbari]n trecerea lor, sf[r`m`nd podul ce ducea la insula S`n Giorgiu =i f[c`nd at`ta pieire ]ntr-]n=ii, vrur[ unii dintr-]n=ii s[ cuprinz[ ]ndat[ =i al doilea pod, care ducea de la poalele castelului la insula cea mare,[483] =i s[ stap`neasc[aceast[insul[, ucig`nd =i arunc`nd]n r`u pe turcii ce se afla acolo. Dou[ steaguri din pedestrimea domnului Moldaviei, cu o ]nfocat[ ]ndr[zneal[ se repezir[ pe acest pod. Turcii din insula cea mare, v[z`nd aceasta, foarte se]ngrozir[=i tem`ndu-se c[ toat[ armata s[ n-aib[ acela=i g`nd,]ncepur[a t[ia cu securi capul podului din partea lor. Dar ceilal\i osta=i cre=tini nu]ndr[znir[a]nso\i pe inimo=ii moldoveni, ca s[nu se expuie]ntre armata lui Sinan d-o parte =i focul castelului de alta.[484] Ei nu =tia c[acest castel nu-i putea sup[ra, lipsindu-i praful de pu=c[. Sinan]nc[rcase patru care cu l[zi cu praf ce poruncise a se duce]n castel, dar, din]nv[lm[=eala]n care picar[turcii la sosirea cre=tinilor, aceste care nu apucaser[s[treac[podul]n castel. Ele luar[apoi, c[tre sear[, din]nt`mplare, foc, prin cre=tinii ce r[t[ceau printre r`ndurile carelor spre a jefui, =i s[ltar[deodat[, cu mare zgomot,]n coloane de fum]n aer; lucru minunat]ns[, c[nimeni nu fu r[nit.[485] Deci acei viteji moldoveni, nev[z`ndu-se ajuta\i de nimeni, fur[nevoi\i a l[sa]ndr[znea\a lor]ntreprindere, care ar fi

tost at`t de frumoas[=i folositoare armiei =i ar fi]nlesnit mult cuprinderea castelului.

Acestea petrec`ndu-se astfel p`n[ ]nnopt[, armia cre=tin[, nemaiav`nd vreme a t[b[r], se hot[r] a bivuaca pe loc.[486] C[l[rimea de sine=i ar[t[ vroin\a de a sta ]narmat[ toat[ noaptea aceea, tem`ndu-se ca nu cumva du=manii, folosindu-se de]ntunerecimea nop\ii, s[treac[din insul[cu cor[bii, ca s[vie s[-i izbeasc[. Pilda c[l[rimei fu urmat[de toate celelalte o=ti =i astfel armia]ntreag[veghie]narmat[toat[noaptea, pun`nd ]n toate p[r\ile str[ji spre a priveghea mi=c[rile turcilor.[487] Ace=tia atunci se aflau, cea mai mare parte, trecu\i pe malul Rusciucului; vro 5 mii dintr-]n=ii t[b[r`ser[, din porunca lui Sinan,]n insula cea mare;[488] al\ii, din spaima ce le dedese cre=tinii, sc[paser[=i se tr[seser[supt castel, la intrarea podului ce ducea la aceast[insul[, de unde fu trimis[o alt[m`n[de solda\i spre paza acelui pod =i spre a da putere garnizoanei castelului,[489] care se urc[atunci la num[rul de 800 osta=i.[490]

A doua zi (26 octomvrie), Bathori,]ncredin\`ndu-se c[ nu mai are nimic de temut, purcez`nd din locul unde petrecuse noaptea, ceva mai nainte]=i a=ez[tab[ra;[491] apoi]ndreptar[asupra castelului S`n Giorgiu chiar tunurile luate de la turci la T`rgovi=te.[492] Loviturile cele dese =i ne-ntrerupte ale artileriei,]n pu\ine ceasuri, fac o sp[rtur[ ]n ziduri, care socotindu-se]ndestul de larg[,]ndat[se alese de tot cortul c`te doi solda\i =i, form`ndu-se astfel o ceat[bun[, i se porunci a da asalt, trec`nd bra\ul Dun[rii pe vase, c[ci podul era sf[r`mat.[493] Aceast[ceat[era alc[tuit[nu numai de pedestra=i, dar =i de c[l[re\i, care, l[s`ndu-=i caii, cerur[ a merge la asalt =i, cu sabia ]n m`n[, se repezir[cu inim[d-asupra zidurilor, prin ruine. Dar nenorocita pedestrime ungureasc[, at`t de viteaz[ ]n multe r`nduri, ner[bd[toare d-a intra]n castel, se repezi cu mult[neb[gare de seam[=i cu curaj]naint[p`n[ ]n v`rful sp[rturei, unde fu izbit[c-o neprev[zut[furtun[de gloan\e, care tr`nti mor\i pe acele d[r[m[turi ca la dou[ sute; mul\i al\ii fur[ r[ni\i; ceilal\i ]nvin=i =i ]mpin=i ]napoi.[494] Garnizoana castelului, ]ntr-adev[r, ocrotit[ de t[ria zidurilor, se ap[r[ cu o ]nd[r[tnic[ b[rb[\ie, arunc`nd asupra cre=tinilor nu numai cu pu=tile din

care tr[gea rar, av`nd lips[ de praf, dar din care tr[gea de aproape foarte =i drept la \int[, ci ]nc[ cu s[ge\i, l[nci, suli\e, gereturi, pe care le aruncau cu m`na, =i]n sf`r=it cu mari bolovani de piatr[.[495] Ea primi mai apoi praf =i alte ajutoare din insula cea mare, prin mijlocul podului ce lega acea insul[ cu castelul.[496] }n acea insul[ =tim c[ era o tab[r[ de cinci mii turci, care ]ncepur[ acum a sup[ra prin tunurile lor r[u pe ai no=tri[497] =i, at`t prin aceasta, c`t =i prin ajutorul necurmat ce da castelului, z[d[rnicea toate silin\ele ce f[cea cre=tinii d-a-l cuprinde. Afar[ de aceasta, Sinan, pe l`ng[mal, lu`ndu-se cu cor[biile, veni p`n[ ]n dreptul castelului =i d-acolo, cu balimezuri de cele mari, numite *doubles faulconeaux*, *duplices falcones*, tr[gea ne-ncetat asupra cre=tinilor cu mare v[t[mare a tuturor, mai cu seam[a acelor ce b[tea cetatea sau se urca la asalt.[498] Se judec[atunci a fi de mare trebuin\[a pune o stavil[ ]ntre castel =i insul[de unde]i venea ajutoare. Pentru aceea se hot[r] s[se taie partea de l`ng[ castel a podului ce duce la insul[.[499] Cu toate c[ acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care primise comanda a toatei artilerii, se ]ncumet[ a-l s[v`r=i cu bine. El se puse]nsu=i]n capul unei cete =i merse spre pod, dar, fiind nevoit a trece supt castel, a-=i expune oastea descoperit[la focurile lui =i]nc[a se apuca =i la har\[cu turcii ce sta de paz[ ]n acel loc, el pierdu mul\i osta=i; =i noaptea apuc`ndu-l c`nd d-abia pu\in din pod se t[iase, fu silit a se trage. Astfel aceast[ ]ntreprindere, f[cut[cu mai mult[vitejie dec`t ]n\elepciune, nu izbuti.[500] Se chibzuir[ atunci a arde podul prin tunuri =i prin focuri fabricate[501] =i acest mijloc fu norocit cu izb`nd[.[502] Un bun num[r de turci, carii veneau atunci pre acel pod]n ajutorul asedia\ilor, se]necar[.[503] Dup-aceea, cre=tinii]ndreptar[toat[artileria asupra zidurilor castelului.[504] Aceast[artilerie era pu\in numeroas[, c[ci, din greutatea drumului, cele mai multe =i mai mari tunuri r[m[seser[ ]n urm[; =i cu toate c[se a=teptau]n tot ceasul,]nc[nu sosiser[.[505] Cele mai mari tunuri ce aveau ei atunci]n tab[r[d-abia purtau ghiulele de 30 livre.[506] Cur`nd]ns[ ]naintarea nop\ii sili =i tunurile s[tac[.[507]

XXXVII

La miezul nop\ii]ncepur[din nou tunurile a bubui[508] =i tunar[cetatea p`n[ pu\in dup[ miezul zilei (27 octomvrie), c`nd se f[cu o bun[sp[rtur[*(brèche)*, ca o cr[p[tur[de patru bra\uri de ziduri.[509] Piccolomini judec[c[aceast[sp[rtur[e destul[spre a putea intra]n castel, cu at`t mai mult c[ descoperea ]ntre ap[r[tori temerea =i confuzia;[510] dar ungurii, speria\i de cea dint`i a lor neizbutire, nu vroir[a se urca la asalt supt pricinuire c[sp[rtura nu e destul de larg[,[511] cu toate c[italienii trebuia s[mearg[ ]naintea lor.[512] Piccolomini atunci se]ntoarse c[tre ai s[i =i]i]ndemn[: „a-i face cinste =i a p[stra reputa\ia na\iei =i a lor]nsu=i, c`=tigate]n multe alte]ntreprinderi mult mai primejdioase, dar nu]ntr-o cauz[nici mai pu\in dreapt[, nici despre care mai mult pot n[d[jdui ajutorul ceresc, de vreme ce se lupt[ ]mpotriva vr[jma=ilor f[\i=a\i ai legei cre=tine“.[513]

Zic`nd aceste, ]mpreun[ cu cavalerii s[i ]mb[rb[ta\i de cuvintele lui, n[v[le=te viteje=te cu sabia ]n m`n[=i se urc[peste micile d[r`m[turi ale acelei sp[rturi.[514] Ion Veichir, l[s`nd caii, alearg[=i el cu ai s[i, inimos, la asalt.[515] Al\i osta=i se mai luar[dup[d`n=ii =i, n[v[lir[ cu to\ii cu furie mare, se urcar[ pe o parte de ziduri =i ]nfig un steag.[516] Dar turcii se ap[r[ cu energia desper[rii,[517] arunc`nd]n cre=tini grenade =i pietre.[518] De o jum[tate de ceas \inea acum lupta pe ziduri cu o deopotriv[ ]nver=unare]ntre asediatori =i asedia\i, c`nd Piccolomini, v[z`nd c[pu\inii osta=i ce se urcaser[la asalt nu vor putea izbuti de nu vor fi]ndat[sprijini\i de o=tiri proaspete, se]ntoarse cu iu\eal[c[tre unguri[519] =i le strig[: „Nu sunt oare acolo italienii pu=i]n primejdie pentru m`ntuirea patriei voastre =i spre a ]ncerca tot o soart[ cu voi, spre nimicnicirea du=manilor universali, iar ai vo=tri particulari ]mpil[tori? Pute\i oare suferi a-i vedea acum sau tr[g`ndu-se]napoi, p[r[si\i fiind de voi, sau]nsemn`nd cu s`nge locul =i]ntemeindu-l cu moarte,]ntru vecinica aducere-aminte viitorimei de nobila lor]nfocare =i de pu\ina recunosc[toare a voastr[moliciune?“[520] Ungurii f[cur[atunci de ru=ine aceea ce temerea]i oprise d-a]ntreprinde, =i cu mult[fierozitate alergar[a re]nnoi asaltul.[521] Co-

mandantul castelului, v[z`nd aceast[ nou[ n[v[lire ce-l amenin\a =i sp[im`ntarea oamenilor s[i, desper[de a se mai putea ap[ra =i dete tristul semn c[voie=te a parlamenta =i a se preda. Piccolomini porunci]ndat[o=tilor sale a sta]n loc =i s[g[tea s[asculte propunerile turcului, c`nd deodat[ ungurii =i secuii, nerabd[tori acum a r[zbuna pierderea so\ilor lor, se reped furio=i ]n castel, f[c`nd mult[larm[[522] =i]mping`nd ]nainte pe italieni, carii, afl`ndu-se astfel strivi\i]ntre so\ii lor =i vr[jma=i, suferir[foarte, r[nindu-se mul\i dintr-]n=ii.[523] Dup[oarecare]mpotrivire a vr[jma=ilor, cre=tinii cuprind castelul c[tr[sear[=i turcii care sc[par[de cea dint`i furie a soldatului biruitor se ]nchiser[ ]n turnul dinl[untru. Dar nici ]n acest post nu se putur[ ei mult ap[ra =i, cuprinz`ndu-l cre=tinii =i pe el cu asalt, mai pe to\i turcii c`\i se afla acolo ]i trecur[ prin ascu\itul s[biei.[524] }n acest loc se r[nir[ c`\iva din ai no=tri, cei mai mul\i de pietre; iar tunurile =i pu=tile din insula cea mare v[t[mar[pe ungurii ce se aflau despre acea parte =i le omor`r[ ca la patruzeci oameni.[525] Secuii trecur[ tot ce ]nt`mpinar[, f[r[mil[, supt sabie, necru\`nd nici sex, nici v`rst[.[526] Acei din turci ce fugiser[afar[din castel fur[m[cel[ri\i sau se]necar[ ]n Dun[re.[527] Vro sut[dintr-]n=ii, pogor`ndu-s[ dup[ ziduri, vrur[ s[ fug[ ]ntr-o galer[ ce era acolo la \[rm, dar, urma\i fiind de aproape de ai no=tri, s[rir[ cu to\ii ]mpreun[ pe galer[ =i, ucig`nd ai no=tri pe turci, r[mase acea corabie]n stap`nirea noastr[.[528] Ea fu cunoscut[ a fi una din acele ce ]n anul trecut luaser[ turcii cu d`n=ii c`nd au plecat de la Comorn.[529] Alt[ galer[ ce se afla ]ntre insul[ =i pod =i pe care era 2 500 turci =i t[tari, zdrobit[ fiind de lovirile artileriei, se afund[ merg`nd]n cursul r`ului; numai v`sla=ii *(chiourme)* putur[sc[pa.[530] Din opt sute turci ce alc[tuiau garnizoana numai unul se m`ntui.[531] El se arunc[ ]n Dun[re spre a o trece ]not =i, cu toate c[ fu ochit de ai no=tri, care azv`rlir[o mul\ime de gloan\e dup[d`nsul, avu minunat noroc de ajunse neatins, tot ]not, p`n[ ]n tab[ra lui Sinan de la Rusciuc.[532]

Din cre=tini c[zur[la aceast[luare a castelului 250 oameni =i mul\i se r[nir[.[533] }n castel se g[si 39 tunuri,[534] din care dou[foarte mari, dou[culevrine de 38 =i celelalte mai m[runte.[535] Prada ce pic[atunci

]n m`inile osta=ilor fu nepre\uit[. O mul\ime de bani, arme, scule =i alte lucruri scumpe, o c[t[\ime nem[surat[ de gr`u =i un mare num[r de capete de vite, c[mile, cat`ri, cai frumo=i ce Sinan luase din |ara Rom`neasc[=i n-apucase a-i trimite, cum vroise, la Constantinopol, =i care era at`t de numero=i, ]nc`t, dup[ce luar[pre cei mai buni, nefiind destui oameni spre a]nc`leca pe ceilal\i, ]i m`nau cu c`rdul amesteca\i cu vitele.[536] }n toate p[r\ile se vedea flutur`nd steaguri musulmane, stofe de aur, br[\are scumpe, paviloane de m[tase care contrastau cu hainele cele proaste ale rom`nilor =i ale secuilor.[537] }n acea bucurie general[, italienii numai se ar[tar[ foarte m`hni\i, c[ci ungurii, n[v[lind]n castel tocmai c`nd turcii era gata a capitula, le-a r[pit gloria acelei cuprinderi; dar prin\ul Bathori cu nunciul papei =i internunciul ]mp[r[tesc ]i m`ng`ie cu cuvinte dulci, cu laude =i cu daruri.[538] Trofeele acestei campanii deosebit de mai multe mii de robi m`ntui\i, fur[, 27 steaguri,[539] ca la 120 tunuri,[540] din care unele de o m[rime nem[surat[, =i, de la 18 octomvrie, luarea T`rgovi=tei, p`n[la 27 ale aceleia=i luni, at`t la T`rgovi=te, c`t =i ]n goana ce cres\inii deter[ turcilor p`n[la Giurgiu,]ntr-aceast[din urm[b[taie =i la luarea castelului, turcii pierdur[pestetot ca la 26 mii oameni.[541]

Acest sf`r=it nenorocit avu acea ]ngrozitoare expedi\ie a lui Sinan ]n |ara Rom`neasc[, care amenin\ase c[va]nghi\i pentru totdeauna na\ia rom`n[ =i cu d`nsa =i cre=tin[tatea, pe care ea mai puternic o ocrotea atunci. Eroilor de la C[lug[reni se cuvine mai ales cinstea izb`nzii ]n aceast[ glorioas[ campanie. Venirea lui Bathori nu f[cu alt dec`t r[=chir[=i goni un du=man]nvins =i demoralizat, =i care =i f[r[aceasta ar fi fost cur`nd nevoit a de=erta \ara. Datoria =i gloria lui Bathori era a nu l[sa nici un picior de turc a ie=i din \ar[; =i ar fi putut-o, de nu umbla a=a moale =i cu sfial[; chiar =i zdrobirea turcilor la podul de pe Dun[re o fur[ cre=tinii datori mai mult iu\imei lui Mihai =i a rom`nilor s[i. Pentru aceea putea acum ace=tia cu o dreapt[fal[, s[strige lui Sinan,]mpreun[cu un poet al lor popular: „Ce te-ai f[cut, mare vizir? Unde-\i sunt voinicii, pa=o cu trei tuiuri? V`ntul ]mpotrivirei sf[rm[ z[balele arm[sarilor t[i; n[vala trase ]napoi sp[im`ntat[de piepturile goale ale vitejilor!“

XXXVIII

Sinan, de pe malul drept al Dun[rii, privi cu jale trista soart[a armiei sale =i cuprinderea castelului S`n Giorgiu, blestem`nd]n desperarea sa ceriul =i pe Mahomet.[542] El, Marius al osmanl`ilor, el, triumf[torul Asiei, Africei =i al Europei, el, Sinan cel nebiruit, care ]n trufia =i z[d[rnicia sa despre\uia pe toat[ lumea =i credea c[ ea trebuie s[ robeasc[ capri\iilor =i ambi\iei lui,[543] s[ se vaz[ el acum, la o v`rst[trecut[de optzeci ani, dup[o carier[at`t de str[lucit[, r[sturnat din culmea gloriei sale, biruit de ni=te domni tineri =i f[ra barb[, dup[ cum ar[ta el mai ales pe Bathori![544] +i armia lui, acea frumoas[ =i numeroas[ armie, groaza lumei, at`t de puternic[, at`t de bine]ngrijit[=i]nzestrat[cu bani, cu arme, tunuri =i muni\ie din destul, s[o vaz[acum f[r[steaguri, f[r[tunuri, f[r[bagajuri, f[r[corturi, cu totul demoralizat[=i adus[ ]ntr-o asemenea stare de ni=te o=ti adunate]n prip[, slabe =i r[u armate![545]

„Sinan, zice Sagredo, osta= deprins]n r[zboaie =i]nvechit]n arme, nu avu at`ta putere de suflet spre a suferi nenorocirea sa, =i, obicinuit a birui, el se pl`nse amar c[norocul la b[tr`ne\e]=i lu[ ]napoi favoarele sale“.[546]

Nenorocitul vizir fu silit]ndat[a-=i trage tab[ra de pe malul Dun[rii de la Rusciuc, c[ci cre=tinii, cum dob`ndir[ castelul, ]ndreptar[ gurile tunurilor de pe ziduri spre tab[ra turceasc[ =i ]ncepur[ a tuna asupr[-i.[547] La Rusciuc el f[cu c[utare armatei sale ca s[ vaz[ ce i-a mai r[mas; alese pe Sat`rgi-Mehemed-Pa=a =i pe Segban-ba=i-Ianin-Aga pentru paza =i ap[rarea Vidinului =i]i trimise cu o mie de oameni c[l[rime, supt comanda ag[i lor, Guciuk-Osman. Apoi puse garnizoane prin toate cet[\ile din lungul Dun[rii[548] =i,]mp[r\indu-=i o=tile]n cete pu\in numeroase,[549]]=i r[dic[tab[ra =i lu[cu grab[calea Rasgradului, cu to\i negu\[torii armatei. Acolo l[s[pe Hasan-Pa=a, d`ndu-i titlu de serascher, cu vro c`\iva sangiaci din o=tile Rumeliei, pe Zagargiba=i cu muni\iile de r[zboi =i tunurile, d`nd porunc[ofi\erilor s[ierneze la +umla. }ntr-acest loc afl[prin scrisori din Ungaria, de la

fiul s[u, Mehemed-Pa=a, izb`nzile cre=tinilor]ntr-acea \ar[=i luarea vestitei cet[\i Granul de armata]mp[r[teasc[.[550]*

Vestea cuprinderii acestei ceta\i ad[og[foarte m`hnirea lui Sinan.[551] El se gr[bi a scrie sultanului, spre a se dezvinov[\i =i spre a mic=ora pierderile sale, zic`ndu-i c[cre=tinii n-au stricat dec`t bagajurile =i pu\inei oameni de cei nedeprin=i din ariergard[, dar c[ nervul o=tilor e cu d`nsul; c[dac[iarna ce se apropie =i asprimea timpului nu mai d[cale izb`ndirei, el =i-o p[streaz[ pentru prim[vara viitoare, c`nd sau va muri, sau]=i va]ndrepta]nvingerea ce din]nt`mplare i-a venit =i ]=i va izb`ndi de la inim[prin pr[p[direa lui Bathori =i a lui Mihai. }n aceast[scrisoare, el]=i vars[mai cu seam[focul asupra lui Mihai-Vod[. Dar sultanul nu se mul\[mi cu aceasta =i, chem`nd pe muftiul, afl[ de la d`nsul m[rimea pierderii =i purtarea cea ne]n\eleapt[a lui Sinan.[552] Groaza domni]n Constantinopol c`nd se auzi de p[\irea lui Sinan. }ndat[ce el sosi in capital[, sultanul]l scoase din vizirat =i]l trimise]n locul s[u obicinuit de exil, la Malgara;[553] asemenea dep[rt[din slujb[=i pe caimacamul Ibraim-Pa=a,]nvinov[\indu-l c[n-a trimis la vreme o=tiri, bani =i bucate, =i numi vizir pe Lala-Mohamed-Pa=a.[554] Muftiul, sp[im`ntat atunci de nenorocirea musulmanilor, prezent[sultanului o poem[jalnic[compus[de Ali-Celebi asupra tristei st[ri

---

* }n manuscris urmeaz[aici urm[torul pasaj =ters cu creionul: „}n vara aceea, aceast[armat[, fiind bine pov[\uit[de vestitul prin\ Mansfeld, luase cu izb`nd[ ofensiva =i chemase biruin\a supt steagurile sale. De o lun[ de zile ea b[tea cetalea Granului, c`nd Muhamed-Pa=a, feciorul lui Sinan, ie=i din Buda =i veni de izbi pe asediatori. El fu]ns[biruit =i fugi las`ndu-=i steagurile, bagajele =i artileria sa ]n puterea ]nving[torilor. Dar moartea lui Mansfeld, ce se ]nt`mpl[c`teva zile dup-aceea (14 august 1595), ]mb[rb[t[ iar[=i pe turci =i Kara-Ali-bei, guvernorul cet[\ii Granului, ceru o ]nt`lnire cu generalii unguri Wadusdy =i Palfi,]ncerc`nd a-i face s[ridice asedierea. Spre r[spuns l-aceast[propunere, Palfi f[cu =tire turcului de]nvingerea ce Sinan p[\ise la C[lug[reni, a c[rei veste glorioas[ajunsese tocmai atunci, =i cum turcul nu vroia a crede Palfi]i zise: „c[numai turcii au obicei s[mint[“. }nvingerea lui Sinan de la C[lug[reni f[cu mare impresie asupra turcilor din Ungaria, descuraj[pe ap[r[torii cet[\ii Granului =i]nr`uri mult ]n hot[r`rea lor d-a capitula. Astfel se \in, str`ns legate unele de altele opera\iile r[zboiului =i sabia rom`nilor de la C[lug[reni r[sturn[puternicile ziduri ale cet[\ii Granului din Ungaria de sus!“ (n. ed.)

a marginilor]mp[r[\iei. Sultanul porunci a se face rug[ciuni publice]n pia\a cailor *(at-meidan)* =i predicatorul Sfintei Sofii, =eicul Mohijedin, c[uta a]nt[ri curajul poporului =i simtimentele lui religioase prin verseturi din Coran =i tradi\iile profetului.[555]

XXXIX

Dup[glorioasa cuprindere a castelului S`n Giorgiu, se \inu sfat ]ntre capii armiei cre=tine, spre a hot[r] de trebuie a trece Dun[rea spre a lua ]n goan[ ]n tot locul pe ]ngrozitul du=man, sau a trece cu armia ]n Moldavia, spre a izgoni pe poloni =i pe domnul pus de d`n=ii acolo =i a trage aceast[\ar[iar[=i]n alian\a cre=tin[.[556] Cea dint`i p[rere era f[r[ ]ndoial[ minunat[, c[ci, c[t`nd la demoraliza\ia turcilor, biruitorii cre=tini ar fi putut acum]nainta, f[r[a]nt`mpina grele stavili, p`n[la Constantinopol.[557] Dar i se aduse]mpotriv[: lipsa mijloacelor de a trece Dun[rea, c[ci podul nu pu\ea sluji]ndat[, fiind parte stricat de ai no=tri, parte de turci, =i alte vase pentru trecere n-aveau dec`t dou[ galere din cele luate de la turci; apoi apropierea iernii =i lipsa de bani spre a pl[ti mai mult[ vreme osta=ii, care sileau a pune cap[t acelei expedi\ii; iar mai ales se temeau ca nu cumva polonii din Moldova, ce erau ]n ]n\elegere cu turcii =i cu t[tarii, s[ supere Ardealul =i |ara Rom`neasc[pe c`nd armia ar ]nainta ]n Turcia.[558] Aceste temeiuri ]nr`urir[mult asupra duhului lui Bathori =i]l hot[r] a se]ntoarce]n Ardeal, de unde s[treac[ ]n Moldova, spre a goni pe poloni =i a restatornici pe R[zvan-Vod[ ]n scaunul s[u.[559] Mult mai bine ar fi f[cut el de alegea din oastea sa cei mai buni osta=i, f[c`nd-o astfel s[ c`=tige]n calitate aceea ce pierdea]n num[r, si;]ncredin\`nd-o lui Mihai-Vod[, l-ar fi trecut ]n Bulgaria, aceea ce nu era cu neputin\[. Mihai, care cuno=tea bine aceast[ \ar[ =i era iubit de locuitori, ar fi putut ]n acea iarn[ a cur[\i Bulgaria detot de turci, trec`ndu-i Balcanii, l[s`nd pe de prim[var[ spre a porni c[tre Constantinopol. Ce ie=ituri minunate n-ar fi putut atunci avea aceast[ expedi\ie, pe care nepriceperea lui Bathori o st`rpi cu totul! Unii din capetele armatei,]ntre care Piccolomini, pov[\uir[atunci a drege cas-

telul S`n Giorgiu =i a pune garnizoan[ ]ntr-]nsul, spre a ]nchide ]n viitor turcilor trecerea Dun[rii printr-acest loc. Dar Bathori, pricinuind c[ castelul e prea departe de Ardeal =i c[ dregerea =i \inerea lui va costa prea mult, porunci s[-l d[r`me =i s[dea foc caselor, =i]n cea din urm[zi a acelei luni[560] puse de arse =i partea podului ce mai r[m[sese,]mpreun[cu luntrele pe care era f[cut.[561] Apoi, l[s`ndu-=i armia supt comanda lui +tefan Bocskai, locotenentul s[u general,[562] inso\it de o ceat[ de c[l[rime, av`nd cu sine =i pe Piccolomini cu cavalerii s[i, lu[calea Bra=ovului.[563] Cu d`nsul plec[ =i nunciul papei =i internunciul ]mp[r[tesc, generalul Carol cel Mare, istoriograful ]mp[ratului, care descrise toat[ aceast[ campanie, =i o trimise st[p`nului s[u la Praga, dup[care descriere spune analistul Guerrin c[a copiat pe a sa.[564]

Miercuri, la zi]nt`i de noiemvrie, Bathori =i cu so\ii s[i se duser[ la Bucure=ti, pe care ]l aflar[ de=ert de locuitori. Aci g[sir[ dou[ tunuri mari p[r[site de du=man ]n fuga lui cea grabnic[. Dup[ ce ]=i ]ntremar[ puterile ]n vreme de trei zile,[565] ]=i urmar[ calea ]nainte p`n[la ora=ul Gherghi\a, care =i el se afla de=ert de locuitori.[566] Mihai]nso\ise pe Bathori p`n[ ]ntr-acest ora=. }nainte de a se desp[r\i aci unul de altul, prin\ul Ardealului, vr`nd s[-=i arate recuno=tin\a sa pentru at`ta vitejie =i ]n\elepciune cu care se deosebise Mihai ]n aceast[ campanie, se ]nvoi a preface tratatul de la 20 mai, ce era at`t de nesuferit acestuia, =i a-i da]napoi toate drepturile st[p`nirei de sine=i, oprind pe seam[-i titlu onorific de suzeranitate.[567]

F[r[ ]ndoial[c[Bathori n-avea alt]ncotro face, tem`ndu-se c[, =i de nu va jertfi acel tratat, s[ nu fie silit l-aceasta de Mihai, ce acum era slobod de grija turcilor. Dup-aceast[ ]nvoire prieteneasc[, Bathori lu[ cu voia lui Mihai 50 tunuri din cele dob`ndite de la turci =i apoi, lu`ndu-=i ziua bun[ de la d`nsul, porni spre Bra=ov.[568] }ntr-acest ora= el a=tept[c`teva zile p`n[ ]l ajunse =i +tefan Bocskai =i R[zvan-Vod[ ]mpreun[cu toat[armata. Apoi dete lui R[zvan dou[mii secui ajutor ca s[intre]n Moldova, s[goneasc[pe Ieremia-Vod[=i pe le=i.[569] A=a Bathori,]n relele sale chibzuiri, nu numai c[nu trecu]n Bulgaria

spre a da goan[turcilor, dar]nc[nici]n Moldova nu f[cu o expedi\ie serioas[, dup[cum se f[g[duise. Adev[r c[el]n=tiin\[pe R[zvan a nu]ntreprinde nimic c-o]ndr[zneal[nesocotit[, =i, de va vedea c[polonii sunt mai mul\i la num[r =i]n puteri, s[nu dea b[taie, ci s[a=tepte p`n[ s[-i trimit[ un mai mare ajutor.[570] Dar era lesne de ]n\eles c[ R[zvan, odat[ ]n apropiere de du=man, nu va fi poate st[p`n a se feri de b[taie, chiar l[s`nd doparte natura lui cea prea cutez[toare. Ar fi fost mult mai bine dac[ Bathori ]ntreprindea ]nsu=i aceast[ expedi\ie, sau de da de atunci lui R[zvan un ajutor mai ]nsemnat. Astfel ar fi ferit pe credinciosul s[u R[zvan =i oastea lui de trista soart[ ce ]nt`mpinar[ ]n Moldova.

}n urma acestor or`nduieli, Bathori, ridic`ndu-se de la Bra=ov, merse]n scaunul s[u]n Alba-Iulia, vesel de triumfurile sale. El scrise de aci,]n 16 noiemvrie, papei, vestindu-i de biruin\a dob`ndit[ asupra lui Sinan =i trimi\`ndu-i vro c`teva steaguri mai ]nsemnate luate de la turci,[571] ]ntre care =i steagul cel verde al proorocului dob`ndit la b[t[lia de la C[lug[reni.[572] Pontiful r[mase foarte]ndatorat de acest dar, mul\umi lui Bathori, f[g[duindu-i ajutoare]n bani =i de oameni =i porunci a se face rug[ciuni =i *tedeum*]n toate bisericile Romei pentru aceste izb`nzi; iar cu steagurile ]mpodobi templurile sale.[573] El trimise apoi prin\ului Ardealului, prin comitele Luigi dell'Anguisciola, camerierul s[u de cinste, o sabie =i o p[l[rie binecuv`ntate.[574] Bathori pornise =i la Praga un curier spre a duce vestea biruin\ei, care sosi]n acea capital[ ]n 4 decemvrie. Arhiduca Matei, afl`nd la Viena aceast[ veselitoare =tire, puse de c`nt[un *tedeum*]n biserica Sf`ntului +tefan =i ]n toate celelalte biserici ale acelui ora=.[575] Europa ]ntreag[ se ]nveseli v[z`ndu-se m`ntuit[ de primejdia ce o amenin\ase =i afl`nd smerirea lui Sinan, acel du=man cumplit =i ne]mp[cat ce mult o]ngrozise. Numele lui Bathori, care =tiu a trage asupr[-=i toat[gloria principal[a acestei izb`nzi, fu tr`mbi\at]n toate p[r\ile de scriitorii =i oratorii contemporani =i]n furia (frenezia) entuziasmului =i a lingu=irei, el fu asem[nat cu Alexandru cel Mare =i Iulie Cezar, cei mai vesti\i c[pitani din vremea veche.[576]

XL

Dup[plecarea prin\ului Bathori, neobositul Mihai-Vod[, f[r[pierdere de vreme, hot[r] a sf`r=i campania, cucerind cet[\ile de pe ambele \[rmuri ale Dun[rii, pe unde se mai afla turci carii ar putea fi v[t[m[tori \[rii. Drept aceea, el porni spre Br[ila, care se cuprinsese, cum =tim, de turci,]n vreme ce, din porunca lui, sp[tarul Udrea lu[calea Nicopolului =i aga Farca= se]ndrept[spre Vidin. Turcii din Br[ila, cum aflar[c[Mihai se apropie de d`n=ii, n[pustir[ cetatea =i fugir[ peste Dun[re. }n acea fug[ grabnic[, trei sute din ei se ]necar[ ]n acest r`u.[577] Mihai primi glas atunci de la]ndr[zne\ul Udrea c[, dup[ce a trecut Dun[rea, s-a lovit de fa\[cu Afis-Pa=a, care]i ie=i]ntru]nt`mpinare, =i foarte i-a t[iat =i i-a spart oastea, ]nc`t acest pa=[d-abia a putut sc[pa cu dou[slugi. Mihai pripi atunci de alerg[spre Nicopol[578] =i ajung`nd mai ]nt`i la Tur,]l b[tu, lu[cetatea =i apoi, trec`nd Dun[rea, se ]mpreun[ cu Udrea, izbe=te Nicopolul =i arde, sfarm[, robe=te =i pustie=te toate serhaturile turce=ti din Bulgaria p`n[la Vidin.[579] Ajung`nd aci, el g[si cetatea ]n puterea ]nd[r[tnicului viteaz Farca=, care ]=i izb`ndise glorios acum pierderea ce prin]n=el[ciune]ncercase]ntr-acest loc c`teva luni mai nainte. Acest general, mai mult voinic dec`t norocos, fusese mai nainte preot]n satul F[rc[=ani]n jude\ul Romana\i =i se numea Popa Stoica. Afl`ndu-se ]ntr-acest loc de margine, care adesea b`ntuit de turci, Popa Stoica luase obicei, dup[s[v`r=irea liturghiei, de-=i l[sa patrahirul =i, arm`ndu-se cu securea, pleca]n capul s[tenilor de v`na la turci. Vestea voiniciei lui ajunse p`n[la Mihai, care puse pe mitropolit de-l despopi =i]n loc de ras[ ]l]nvesti]n ceapc[n, =i]n loc de cruce]l arm[cu sabie, crez`ndu-l mai vrednic de a sluji patria cu armele dec[t cu liturghiile. Farca= adeveri n[dejdile domnului, =i vitejia cu care se deosebi ]n mai multe r`nduri]i dob`ndi de la d`nsul slujba de ag[sau general de pedestrime. Astfel acum, ca]n multe alte r`nduri, vom vedea pe acest domn r[spl[tind deopotriv[meritul =i slujbele c[tre patrie, f[r[a c[uta privilegiurile na=terii sau ale st[rii.[580]

Locuitorii din Bulgaria, afl`nd de sosirea lui Mihai la Vidin, se

adunar[to\i din toate p[r\ile de i se]nchinar[.[581] Vitejiile acestui domn aprinsese toate duhurile popoarelor chinuite de turci; locuitorii din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania =i mai multe p[r\i ale Greciei alerga din toate p[r\ile supt steagurile lui =i toate popoarele acestor provin\ii]=i]ntoarser[privirea spre d`nsul ca c[tre un ]nger de m`ntuire. De atunci ele]ncepur[a-l numi *Steaua lor de la r[s[rit*.[582]

Aceste din urm[biruin\e de la Nicopol =i Vidin]ncununar[frumos minunata =i nemuritoarea campanie de var[a anului 1595,]ntru toate vrednic[de cea de iarn[. Ridicarea rom`nilor ca un viscol de m`nie purtase fierul =i p`rjolul peste toat[ ]ntinderea ]mp[r[\iei turce=ti de la Dun[re p`n[la Constantinopol, zdrobise =i dobor`se la p[m`nt mai mult de trei sute mii turci =i t[tari, carii,]n c`teva r`nduri =i]n deosebite trupuri de armie,]n zadar se ispitiser[a-l st[vili. Puterea =i energia ce]ntr-acest an desf[=urar[ni=te \[ri mici =i de mult[vreme sl[bite ca |ara Rom[neasc[, Ardealul =i Moldova, numeroasele =i minunatele fapte de vitejie ale acestor popoare, v[zute ast[zi,]n starea de apunere]n care ele se afl[, =i prin mul\imea gr[m[dit[a anilor, ni se par fabuloase =i am sim\i greutate a le da crez[m`nt, dac[ istorici vrednici de credin\[ contemporani =i martori de fa\[ =i mai to\i protivnicii no=tri, nu s-ar ]nvoi, ]ntru ar[tarea =i m[rturisirea lor =i dac[ n-am =ti c`te minuni este]n stare s[produc[patima unui popor]ntreg r[sculat]mpotriva streinului, pentru altarele patriei =i ale credin\ei sale. Dac[vecinii no=tri f[ceau atunci asemenea jertfe ca ale noastre, sau m[car de ne-ar fi sprijinit ceva mai bine, dac[nem\ii nu se ar[tau a=a de molatici]n purtarea r[zboiului =i a=a de nestatornici]n f[g[duielile lor, dac[polonii nu ne puneau mereu st[vili, ar[t`ndu-se cu at`ta vr[jm[=ie c[tre noi, =i dac[Bathori n-ar fi fost a=a de u=ure =i nestatornic]n faptele lui, de atunci turcii, acei cruzi du=mani ai civiliza\iei a c[ror barbarie cu veacuri]nt`rzie luminarea =i libertatea lumei, ar fi fost azv`rli\i]n pustiile lor asiatice =i Europa 0riental[ar fi avut o alt[soart[!!

C a r t e a a I I I - a

SERVAGIU*

(dechemvrie 1595 — aprilie 1599)

CUPRINS

I

Am v[zut c[la propunerea ce]mp[ratul Germaniei f[cuse regelui Poloniei d-a intra]n leg[tura cre=tin[ ]n contra turcilor, acesta]i r[spunse]ntr-un chip rece =i nehot[r`t, ad[og`nd c[trebuie a consulta dieta =i c-atunci]i va da r[spuns. }n 7 fevruarie 1595 se deschise dieta Republicei [*sic*] Polonia la Cracovia. Papa trimisese acolo lega\ii s[i, pe Annibal de Capua, arhiepiscop al Neapolului,[1] care]mpingea pe rege =i poloni a se alia cu]mp[ratul =i cu toate popoarele cre=tine]n contra du=manului comun al cre=tin[t[\ii. Aceast[treab[important[se dezb[tu cu mult[ ]nfocare.[2] Regele era aplecat spre aceast[unire =i acei ce \ineau de Curte sf[tuia alian\a cu]mp[ratul,]n numele religiei ce o poruncea.[3] Ceilal\i declar[c[nu e prudent d-a rupe o pace de 70 ani cu turcii[4] =i a pune]n primejdie m`ntuirea patriei lor, spre a face slujb[ streinilor; c[ r[zboiul va na=te multe rele, care anevoie se vor putea vindeca;[5] c[, ]n lips[ de arme =i bani, trebuie mai ]nt`i a aduce \ara]ntr-o stare]nfloritoare =i puternic[.[6] Partizanii r[zboiului propunea a pune un bir de un scudin de tot capul de ovrei, precum se f[cuse la 1578,]n r[zboiul cu muscalii.[7] Ion Sarius Zamoisky, cancelarul regatului =i marele hatman al coroanei,[8] care avea mare]nr`urire ]n diet[ =i ]ntorcea inima regelui cum voia, ura pe nem\i =i se lupta ]n contra lor,[9] sprijinind c[ ar fi cu primejdie a se amesteca ]n acel r[zboi =i adesea repet`nd vorbele regelui +tefan Bathori: c[republica polon[, c`t[vreme va fi aliat[cu turcii, va p[stra toat[

---

* Alt titlu, scris de autor]n sumarul general: *Robirea \[ranului* (n. ed.).

m[rirea sa.[10] Acestea se petrecur[ ]nainte de sosirea lui Stanislas Pavlovici, episcopul Olmützului, =i Venceslas Berka, soli din partea]mp[ratului, =i Dimitrie Napradi, prepozitul Aradului, Nicolae Socol =i Mihai Keleme=i, trimi=i din partea dietei Ungariei,[11] pe l`nga care se unir[ =i deputa\ii lui Bathori, prin\ului Transilvaniei, =i ai lui Mihai, domnul |[rii Rom`ne=ti,[12] =i ai domnului Moldovei. Dieta se prelungise spre a a=tepta sosirea acestor soli. Solii din partea electorului Brandeburgului, Ion Costitz =i Ion Benkendorf de Wardin, =i din partea electorului Saxoniei, Nicolae Reusner =i Christofor Brokendorf, sosir[asemenea]n Cracovia pe la sf`r=itul lui martie, spre a ]ndemna pe poloni a-=i uni puterile lor cu ale ]mp[ratului, spre a ap[ra o cauz[ a=a de dreapt[.[13] Legatul papei, Malaspina, ]si ]ndoise obicinuita sa activitate. }l vedeau alerg`nd mereu]n toate p[r\ile, c`nd la rege ]n audien\[ particular[ cu solii, c`nd la cei mai de c[petenie nobili =i la senatori, ce vizita]ndeosebi,]mping`ndu-i, ]ndemn`ndu-i, amenin\`ndu-i, silindu-i pe to\i a nu sta de l[turi din aceast[ cruciad[ ]n contra p[g`nilor.[14] Dar toate aceste c[zur[ ]naintea urei ce Zamoisky avea pentru nem\i =i aplec[rii ce avea pentru pacea cu turcii. +i cu toate c[, spre a nu descuraja pe soli =i a le l[sa n[dejdea putin\ei unei]nvoieli, se numise o comisie din senat spre a cerceta condi\iile tratatului propus de]mp[rat[15], dar nu se]ncheie nimic, tr[g`nd la vreme, p`n[c`nd sosirea unui ceau= turc, cu scrisori din partea sultanului c[tre rege =i din partea lui Ferhat-Pa=a c[tre senat, cer`nd de la poloni p[strarea p[cii, primind un r[spuns favoritor,[16] toate n[dejdile solilor se curmar[=i ei fur[sili\i a se]ntoarce la locul lor f[r[nici o isprav[.

II

}n vreme ce Sinan-Pa=a se apropia de Dun[re ca s[n[v[leasc[peste \[rile rom`ne =i se vestise c[ =i t[tarii are sa n[v[leasc[ ]n Moldova ]n ajutorul turcilor, R[zvan-Vod[, v[z`ndu-=i \ara sl[bit[de at`tea nevoi a r[zboaielor, a domnilor tirani =i risipitori de \ar[, ce ]ncercase (toat[ |ara de Jos pustiit[, locuitorii descuraja\i =i risipi\i fug`nd

]nsp[im`nta\i de sila ce le f[cea, d-a fi r[zboinici =i d-a-=i ap[ra vetrele, boierii, ]n capul c[rora se afla unul numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desper`nd de m`ntuirea \[rii lor, tr[g`ndu-se de d`nsul =i n[zuind ]n ajutoare streine), fu silit a se adresa la poloni, cer`nd alian\[=i ajutor]mpotriva p[g`nilor.[17] R[spunsul ce dob`ndi fu c[, de vreme ce nu e]n stare a-=i ap[ra \ara, s[se lepede de alian\a cu cre=tinii =i s[se supuie mai bine turcilor.[18] Astfel, str`mtorat din toate p[r\ile, R[zvan-Vod[, pe care Sigismund Bathori ]l chem[ ]ntr-ajutor, v[z`nd c[singur nu]=i va putea ap[ra \ara, atunci, la nevoie de a veni t[tarii, hot[r] a se duce]n tab[ra lui Bathori,]n contra lui Sinan. De aceea, lu`ndu-=i so\ia =i ]nc[rc`ndu-=i avu\iile]n care, cu oastea ce avea, lu[calea Transilvaniei.[19]

}ndat[ce se afl[ ]n Polonia de plecarea lui R[zvan, marele hatman al Poloniei, Zamoisky, care se afla nu departe de grani\[,[20] hotar] a se folosi de r[zboiu dintre rom`ni =i transilveni cu turcii, spre a cuprinde |ara Moldovei, ramas[ f[r[ st[p`n, a o smulge de supt influen\a prin\ului Transilvaniei =i a]mp[ratului Germaniei =i a a=eza]n acea \ar[vechile preten\ii de suprema\ie ale Poloniei. Aceste preten\ii c[Moldova ar fi fost vrodat[un feud al Poloniei era. Pentru aceea lu`nd de pretext c[, de vreme ce se aude c[ t[tarii au trecut Boristenul =i se apropie de Moldova pe drumul numit Negru, apoi aceast[ apropiere a t[tarilor put`nd aduce v[t[mare provin\iilor polone m[rgina=e, cum Pocu\ia, Rutenia =i Podolia, e nevoie ca el s[ia pozi\ie]n Moldova, spre asigurarea Poloniei. Av`nd pu\ine o=tiri pe l`ng[d`nsul, el se adres[ la cazaci, chem`ndu-i]n ajutor, dar ace=tia, sup[ra\i c[ci Zamoisky le refuzase d-a le pl[ti leaf[=i le declarase c[, de vor sup[ra sau jefui vrun ora= turcesc,]i va privi ca du=mani ai Poloniei,]n loc d-a-i veni]ntr-ajutor, n[v[lir[ ]n Polonia =i deter[ ]n jaf provin\iile Volinia =i Podolia. Trimi=ii lui Zamoisky c[tre rege, cer`ndu-i ce s[ fac[, ]i aduser[ acest r[spuns: „Poart[-te dup[ ]mprejur[ri!“[21] Hatmanul, f[r[ a a=tepta o hot[r`re l[murit[din partea regelui,]=i urm[planul s[u. Spre a se desc[rca oarecum de r[spunderea ce putea s[caz[asupr[-i, el convoc[un sfat ost[=esc,]n care pofti pe to\i senatorii din tab[r[=i din vecin[tate =i]i f[cu s[primeasc[hot[r`rea lui.[22] Spre a nu pica

]n vr[jm[=ie cu turcii prin aceast[demonstra\ie, trimise un sol la Sinan-Pa=a cu declara\ie c[Polonia, fiind legat[de veacuri d-o prietenie str`ns[ cu Poarta otoman[, dore=te a o p[stra nesiluit[; c[ aceast[ prietenie nu s-a cl[tit prin n[v[lirea de cur`nd a t[tarilor]n Polonia; c[intrarea ce fac polonii acum]n Moldova \inte=te numai a pune supt ocrotire hotarele poloneze]n contra t[tarilor ce se apropie de d`nsele; c[ organiza\ia ce are s[ ia Moldova nu va fi ]mpotrivitoare drepturilor Por\ii, ci, din contra, aceast[ \ar[ va r[m`nea ca =i mai nainte o mijlocitoare]ntre Turcia =i Polonia, pun`nd astfel distan\[ ]ntre hotarele lor, dep[rt`nd orice pricin[de r[zboi =i chez[=uind priete=ugul acestor dou[na\ii.[23]

III

La 27 august, la facerea zilei, Zamoisky porunci s[zic[tr`mbi\ele =i trecu]nsu=i, cu armia lui, Nistru, care era foarte sc[zut atunci, prin trei locuri =i]not.[24]

Armata polon[era vesel[=i plin[de]ncredere]n generalul s[u. }ndat[v[zur[cu bucurie c[sosi =i Zotkiewsky cu r[m[=i\a regimentelor Liovului.[25] }n Hotin, cetate a Moldovei pe marginea Poloniei, era numai o garnizoan[de dou[sute unguri.[26] }ndat[ce locuitorii aflar[de plecarea lui R[zvan =i intrarea lui Zamoisky, tem`ndu-se d-a trage asupr[-le r[zbunarea polonilor sau a turcilor, prin sil[=i amenin\[ri izbutir[a scoate din aceast[cetate garnizoana =i a-i deschide cale spre a trece]n Transilvania. Zamoisky atunci puse]n cetate garnizoana polon[=i comandant pe comitele Beltzan.[27] O deputa\ie numeroas[de locuitori cer`nd protec\ia regelui Poloniei, numai s[-i scape s[ nu caz[ ]n m`inile turcilor, boierii ce]nso\iser[pe Zamoisky din Polonia]i indemn[a cere un domn.[28] }ntre candida\ii ce se ar[t[era un grec oarecare ce \inea pe fata unui fost domn, Alexandru Bogdan, =i tr[ise]n Polonia; dar acesta fu dep[rtat, c[ci moldovenii ura pe greci =i pe domnii streini.[29] Ceilal\i candida\i fur[Luca Stroici, logof[t mare, =i vornicul Ieremia Movil[, ce se afla]n tab[ra lui Za-

moisky. Ei emigraser[din Moldova cu Petru-Vod[+chiopul, la 1591, c`nd acesta prefer[ a se lep[da mai bine de domnie dec`t a m[ri haraciul \[rii, dup[cum cerea turcii.[30] }n vremea petrecerei lor]n Polonia, pentru dragostea ce ar[tar[c[tre acea \ar[=i slujbele ce f[cuser[, ei dob`ndiser[titlu de noble\e]n Polonia.[31] Ieremia, prin bog[\iile =i mo=iile sale =i prin alian\ele sale cu cele mai]nsemnate familii polone, fu mai favorizat =i Zamoisky de sine=i]l numi domn, cu aceste condi\ii: ca el s[trimi\[o deputa\ie la regele Poloniei ca s[-l roage ca s[primeasc[pe Moldova supt ocrotire =i ca un feud al regatului Poloniei; c[el se va bucura de |ara Moldovei socotindu-se cu titlu =i rangul de palatin al Poloniei; c[,]nt`mpl`ndu-se cumva ca cre=tinii s[biruie pe turci, atunci Moldova va r[m`nea supus[ singur numai Poloniei; iar dac[ pacea cu Poarta se va p[stra, Ieremia va c`rmui \ara dup[cum au c`rmuit-o =i cei mai dinainte domni, p[str`nd,]n orice caz, credin\[regelui Poloniei. Movil[primi aceste condi\ii =i,]nt[rindu-le prin jur[m`nt, trimise solie regelui.[32]

Familia Movile=tilor, care acum pentru pieirea Moldovei se urcase pe scena politic[,]ncepu a se face cunoscut[din vremea lui +tefan-Vod[cel Mare. C`nd acest viteaz domn merse de ]nt`mpin[la Schee, pe Siret, pe Hroiot, ungurul ce n[v[lise]n \ar[,]i c[zu calul ucis]n b[taie. Atunci un Purice-aprodul dete calul lui domnului s[u; iar +tefan-Vod[nu putea]nc[leca]n grab[, fiind om mic, =i]i zise Purice-aprodul: „Doamne, eu m[voi face o movili\[=i vino de te suie pe mine =i]ncalec[“. +i suindu-s[pe d`nsul, +tefan-Vod[ a ]nc[lecat pre cal, zic`ndu-i: „S[race Purice, de-oi scapa eu =i tu, atunci \i-i schimba numele din Purice, Movil[!“. +i vr`nd Dumnezeu [=i] izbutind ]n b[taie +tefan-Vod[, =i sc[p`nd =i el =i aprodul,]l f[cu boier arma=mare =i dintru acest Purice s[trase neamul Movile=tilor.[33]

}n vremea aceea sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea lui Sigismund, prin\ul Transilvaniei, cu scrisori c[tre Zamoisky, prin care]l poftea s[lase Moldova, c[e a lui, =i]i anun\a c[Sinan trecuse Dun[rea cu mari o=tiri, ad[og`nd ca s[se uneasc[ ]mpotriva vr[jma=ilor comuni =i s[opreasc[n[v[lirea t[tarilor. Zamoisky r[spunse

c[moldovenii sunt foarte]nt[r`ta\i asupra lui R[zvan, pentru care aleseser[ei alt domn; c[el nu poate singur a vorbi despre alian\[=i c[trebuie a se]ntelege]ntr-aceasta cu regele.[34]

Zamoisky, intr`nd ]n grij[ de venirea t[tarilor, ]ncepu a c[uta o pozi\ie bun[, ]n care, la nevoie, s[ se poat[ ap[ra cu oastea sa, ce spun c[ era numai de zece mii,[35] ]mpotriva norilor de t[tari, =i, pogor`ndu-se la vale, g[si un loc cum dorea =i]=i a=ez[tab[ra]ntre r`ul Prutului =i r`ul Iasa (Jijia),]ncunjur`nd-o, dup[ obiceiul polonez, cu o ]ngr[dire de care. Ambele r`uri nu numai c[ap[ra tab[ra, dar]nc[slujea spre a transporta mai lesne bucatele.[36] Dup[ce sf`r=i de a-=i ]ntocmi tab[ra, Zamoisky ]=i lep[d[ ve=mintele sale de hatman, se ]mbr[c[ ca un simplu soldat =i intr[ pe ascuns ]n Ia=i, vr`nd s[vaz[cu ochii dac[castelul acestui ora= poate a se]nt[ri]n grab[; dar g[si ora=ul stricat =i ars de cur`nd de cazaci, dup[ cum am v[zut, =i ]nf[\i=`nd o trist[priveli=te de gr[mezi]nnegrite. Castelul numai sta]n picioare, zidit fiind de piatr[tare, precum =i trei biserici grece=ti, una armeneasc[=i alta catolic[, toate de piatr[, =i zidirea b[ilor d-o arhitectur[oriental[minunat de frumoas[. Zamoisky se]ncredin\[ ]ndat[c[acest ora=, fiind cu totul sf[r`mat, nu se poate ]nt[ri ]ntr-o vreme scurt[ =i f[r[ mari cheltuieli. Dar fiindc[ Ia=ii era capitala \[rii, Zamoisky vru s[ duc[ acolo pe noul domn =i s[-l puie ]n scaun cu mult[ solenitate; el porunci la trei regimente de gvardie d-a ]nso\i pe domn la intrarea lui ]n ora=. C`nd bie\ii locuitori v[zu pe noul domn]n capul unei cavalcade m[re\e intr`nd ]n ora=, ie=ir[ din mijlocul ruinelor =i din g[urile unde stau ascun=i p`n[atunci =i]l]nt`mpinar[, ocolindu-l cu strig[ri de bucurie =i, dup[ obiceiul locului, arunc`ndu-i roade]mbiel=ugate, cum spicuri de gr`u =i struguri. C`nd se apropie domnul de biserica cea mare (mitropolia), care era supt palat,]l]nt`mpin[ vl[dica ]n capul clirosului s[u, purt`nd cruci =i icoane, =i]l duse]n altar, unde, sf`r=indu-se ungerea obicinuit[, ]l urc[ pe scaunul domnesc din biseric[. Dup[ ce se sf`r=i rug[ciunea, ie=ind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, lu`ndu-l de m`n[,]l duse la tron, pe care =[zu ca un prin\ suveran; iar Zamoisky]i adres[aceste cuvinte: „Prin\e! Armele poloneze te-au pus pe acest tron, acelea=i arme, pe

c`t Dumnezeu o va]ng[dui, te vor ocroti =i te vor ap[ra. Te-ai f[cut vasal, nu ca odinioar[, a unor tirani barbari, dar a unui rege peste un popol liber =i m[rinimos. Fii-le dar credincios =i recunosc[tor]n toate faptele tale.“ [37]

IV

C`nd sosi la Var=ovia vestea c[ Zamoisky, de capul lul, f[r[ ]mputernicirea regelui, intrase ]n Moldova, se turbur[ foarte mult duhurile =i se scorni mult[ larm[ din partea celor ce ]l ura. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel dint`i a c[rui m`nie izbucni ]n contra hatmanului. El adun[ ]ndat[ nobilimea marei Polonii =i trimise o scrisoare, ]n numele acestor dietine adunate, ar[t`nd mirarea lor cea mare ca un singur cet[\ean s[ ]ndr[zneasc[a intra]n capul unei armii]ntr-o \ar[strein[, =i aceasta f[r[ ]nvoirea staturilor generale. }ntr-aceea=i vreme, se afla la curtea Poloniei arhiducesa (Maria?), muma reginei, care, dup[ce vizitase pe cealalt[fiic[, princesa Transilvaniei, sosise acum la Var=ovia. Aceast[arhiduces[, cu totul plecat[la interesele]mp[ratului =i ale prin\ului Transilvaniei, se sili, prin fiica sa, ca s[f[c[pe rege ca s[cheme]napoi pe Zamoisky. Regele]ns[, de=i turburat despre rezultatul unei a=a de]ndr[zne\e]ntreprinderi, nu]ndr[zni a displ[cea lui Zamoisky =i partidei lui, c[rora era dator tronul, =i l[s[aceast[treab[ ]n hot[r`rea senatului ce era s[se adune.[38]

Dar hatmanul]nsu=i,]n tab[ra sa, era cuprins de temere =i se g`ndea cum va ie=i cu cinste din acest pas greu ce f[cuse =i unde puse]n primejdie armia =i r[spunderea sa. El scrisese lui Sinan, precum =i sangiacului de la Tighina, c[Polonia nu voie=te a rupe prietenia cu Poarta =i c[ea dore=te numai s[ad[posteasc[de t[tari hotarele sale din partea Moldovei.[39] El rug[ ]nc[pe Sinan d-a nu se]mpotrivi la]n[l\area lui Movil[, f[cut[ ]n folosul comun al turcilor =i polonilor, ci s[-l sprijineasc[cu creditul s[u l`ng[ sultanul, dup[ f[g[duielile noului voievod d-a pl[ti un tribut ]ndoit (50 mii lire, ]n loc de 25).[40] Dar trufa=ul Sinan, ce se afla atunci ]n Valahia, plin ]nc[ de n[dejde c[ va birui pe cre=tini, r[spunse c[ cugetul stap`nului s[u nu se

]nvoie=te cu intrarea polonilor]n Moldova, fiind destul de puternic spre a ap[ra ale sale;[41] c[sultanul dispozase de Moldova =i c[n-are trebuin\[de armia polon[ca s[pun[ ]n st[p`nirea acestei \[ri pe cela c[ruia a da-t-o.[42] Un r[spuns a=a de m`ndru b[g[ ]n multe griji pe Zamoisky. El se temu]nc[de ocazia ce da acum vr[jm[=iei du=manilor s[i din Polonia spre a-i face r[u. }n acest pas greu]n care nesocotin\a sa]l aruncase, neav`nd cu sine dec`t 10 mii oameni,[43] el c[ut[a sc[pa prin virtutea sa =i hotar] a se]mpotrivi b[rb[te=te la armia nenum[rat[a t[tarilor ce s-apropia.[44]

}ntr-adev[r, Gherei, hanul Cr`mului, avu acela=i g`nd ca Zamoisky. El nu se prea gr[bise a veni]n ajutorul lui Sinan, dup[cum fusese poftit, dar socoti a se folosi de acele turbur[ri spre a cuprinde Moldova =i a o]mpopula cu t[tari. Pentru aceea se scul[ ]mpreun[cu fratele s[u, Fede-Gherei, =i cu nepotul s[u =i totdeodat[cumnatu-s[u, sangiacul Tighinei, =i plecase spre Moldova[45] cu 70 mii t[tari cu copiii =i nevestele lor, =i 2 mii ieniceri.[46] El pretindea c[, dup[f[g[duiala =i]nvoirea Por\ii, el trebuie s[st[p`neasc[ toat[ Moldova, afar[ de partea despre hotarul Poloniei, care se va st[p`ni de nepotul s[u de sor[, Adil-Gherei,[47] sangiacul Tighinei =i a Chiliei,[48] supt titlu de pa=[.[49] Aceasta]ns[nu era adev[r[at] c[i s-ar fi]ng[duit de Poart[, c[ci solii ce trimise el pentru aceasta la Poart[, dup[intrarea]n Moldova, sosind dup[des[v`r=ita]nvingere a lui Sinan, se]ntoarser[f[r[nici un r[spuns din partea sultanului.[50]

V

}n 9/19 octomvrie,[51] Zamoisky, a=tept`nd venirea t[tarilor, =i-a mutat tab[ra din acel loc =i, trec`nd cu armia Prutul, din partea de unde se a=tepta t[tarii,[52] se asez[la |u\ora,[53]]n ni=te c`mpii ]ntinse udate de dou[ p[r\i de cotitura apei,[54] =i ]=i ]nt[ri tab[ra cu valuri =i =an\uri ad`nci din par\ile cele dou[deschise, f[c`nd t[bii de p[m`nt ca ni=te turnuri =i alte]nt[riri, departe de tab[r[de o lovitur[de tun, unde puse balimezurile, l[s`nd taberei patru por\i ]nzestrate cu tunuri.[55] }n 10/20 octomvrie, avanposturile polone ]nt`mpinar[pe avan-

garda t[t[reasc[=i,]nc[ier`ndu-se pu\in la lupt[, luar[ c`\iva prin=i, pe care]i aduser[lui Zamoisky. Chiar]n ziua aceea, hanul]n=tiin\[pe hatmanul c[va sosi a doua zi cu oastea lui. Zamoisky chem[ ]ndat[pe polcovnicii cei mai deprin=i la r[zboi]n cortul lui =i le spuse c[ ]n ziua dint`i voie=te a se feri d-a izbi pe du=man, \iindu-se ]n defensiv[ =i h[r\uind numai pe du=man adesea cu cete mici, p`n[s[apuce o=tile a se obicinui cu acei nori de t[tari =i a se]mb[rb[ta, dup[obicei. A doua zi,]n 11/21, hanul, dup[f[g[duial[, se apropie de tab[ra polonez[=i Vlanicki,]n capul brigadei sale, zbur[ ]ntru]nt`mpinarea lui. }n aceast[ lupt[, carabinierii poloni tr`ntir[de pe cal vro c`\iva t[tari, iar Turecki, un ofi\er polon, fu prins de du=man. Coloanele t[t[re=ti ]ncepur[ atunci a urma una dup[ alta =i, dup[ obiceiul acelui neam, c[l[re\ii r[sp`ndi\i]n c`mpie c[uta a se bate ]ndeosebi. Sangiacul ]ncepu a pu=c[ri cu vro 500 ieniceri, cu carabinele lor cele lungi ce duce gloan\ele at`t de departe,]nc`t uciser[ =i calul pe care se afla c[lare Zamoisky, la poarta taberei. Hanul, v[z`nd c[polonii se \in bine =i c[r[nir[mul\i din ai s[i, porunce=te fratelui s[u, Fede-Gherei, s[treac[Prutul pe de la vale cu dou[corpuri de armie din cele mai viteze. }ntr-aceea=i vreme, din partea polonilor pornir[c`teva regimente ]ntru ]nt`mpinarea sa. Hanul, v[z`nd aceasta, mai porne=te coloane nou[, care s[ atace pe poloni ]n flanc =i s[-i arunce ]n Prut. Zamoisky, v[z`nd aceste manevre,]=i g[te=te armata, porunce=te de deschide por\ile taberei =i, sco\`nd ]nainte din toate p[r\ile pe carabinieri,[56] at`t poloni c`t =i unguri,[57] salut[ pe barbari cu at`tea gloan\e,]nc`t doboar[ o mare parte la p[m`nt =i sile=te pe ceilal\i a se retrage.[58] Fede-Gherei se =i trase]n grab[, pierz`nd mul\i din ai s[i. Atunci sangiacul trimise o trompet[ =i ceru a parlamenta; se numir[ spre acest sf`r=it parlamentari din ambele p[r\i r[zboitoare, dar noaptea opri orice]n\elegere =i lucrare. A doua zi, hanul =i sangiacul, sau spre a speria pe poloni ar[t`nd]ndr[zneala lor, sau c[vrur[s[-=i schimbe pozi\ia din lipsa p[=unei, puser[de defil[ ]n coaste toate trupele lor]naintea taberei polone. Norii nenum[ra\i a acestor oarde ascunsese pl[cuta vedere a frumoaselor livezi, verdea\a nu se mai vedea, ci]n toate p[r\ile numai o gloat[ ]ndesit[de oameni =i de cai;

cei mai vechi dintre r[zboinicii le=i nu-=i aducea aminte s[fi v[zut vreodat[o armie a=a numeroas[.[59] Zamoisky se temu ca t[tarii s[nu vroiasc[a trece Prutul =i a merge spre Ia=i; de aceea, poruncind a pu=c[ri cu tunurile defileaoa du=manului, totdeodat[porne=te o seam[de o=ti cu artilerie ca,]n]nt`mplare c`nd t[tarii vor apuca spre Ia=i, s[arz[podul de pe Prut cu ghiulele aprinse.[60] Dar hanul nu vroia a merge spre Ie=i, ci numai* se silea a scoate pe le=i din tab[r[ ]n c`mpie, unde credea c[ lesne ]i va birui;[61] c[ci t[tarii, obicinui\i a se bate ]n c`mpie =i c[lare, nu vroir[a se lupta pe gios =i a ataca fortifica\iile.[62] Astfel =i unii =i al\ii, neput`nd a se v[t[ma, venir[la nevoia a c[uta a se]n\elege. Sangiacul ceru din nou a parlamenta. Tunurile t[cur[=i se deschise conferin\ele]ntre capii poloni =i capii t[tarilor.[63]

VI

Pozi\ia lui Zamoisky]ntr-adevàr ajunsese foarte primejdioas[; departe de \ara sa, f[r[n[dejde de ajutor, f[r[bucate,]mpresurat de o parte de o gloat[de t[tari, de dincolo din partea |[rii Rom`ne=ti, av`nd temere ca s[nu fie izbit de turcii de la Br[ila, el se temea]nc[ca nu cumva t[tarii, l[s`ndu-l ]n tab[r[, s[ ia calea Poloniei, spre a o pustii ]n lipsa lui =i pe c`nd ei nu i-ar putea goni]n urm[ ]n acele locuri deschise, cu artileria =i c[l[rimea grea, ni=te cete a=a de u=oare =i sprintene ca ale t[tarilor.[64]

Ieremia Movil[, v[z`nd primejdia ]n care se afla polonii, nu dormise ]n vremea acestor zile de b[taie, ci veghie spre a-i m`ntui pe ei =i pe sine.[65] El trimisese daruri hanului, d`ndu-i acele 5 sate ce p`n[ast[zi se numesc H[ne=ti =i leg`ndu-se a-i da tot anul miere supt numirea de *Baltz] Pa=aliki* =i altele, =i astfel se apropiar[ t[tarii de ]nvoire cu polonii, cum am v[zut, =i d`ndu-=i z[loage din ambe p[r\i,]ncepur[a trata.[66] Condi\iile p[cii, dup[cronicarii poloni, fur[aceste: 1. Ca sangiacul s[depun[dignitatea sa de pa=[a Moldovei; 2. Ieremia Movil[, pe care]l vor locuitorii, s[fie p[strat

* }n manusris: „=i nu numai“ (n. ed.).

de domn; 3. Armiile t[t[reasc[=i turceasc[s[se]ntoarc[tot pe unde au venit =i]n trei zile s[ias[din Moldova, f[r[a face nici o nedreptate; 4. Prin=ii de r[zboi s[se]ntoarc[de la unii la al\ii, f[r[nici o r[scump[rare; 5. Hatmanul s[trag[gra\ia regelui, hanului =i sangiacului pentru cele f[cute de d`nsu; 6. Ace=tia f[g[duiesc =i se]ndatoreaz[c[sultanul va trimite steagul =i tuiurile de domn cu hati=erif lui Ieremia; 7. Hanul s[trimit[o ambasad[regelui Poloniei.[67] Acest tratat pe care cronicarii poloni l-au numit glorios *(chwalebne przymierz)*, observeaz[tare bine un]nv[\at polon, dl Senkowski, nu arat[ ]n ce st[aceast[pretins[glorie. Mai]nt`i c[ condi\ia dint`i, prin care sangiacul depune demnitatea ce]=i arogase de pa=[al Moldovei, este o absurditate =i un joc al t[tarilor cu Zamoisky, de vreme ce el cu aceasta nu pierdea nimic, n-avea nici un drept asupra Moldovei, c[ci divanul nu vroise a primi cererea lui =i l[s[pe trimi=ii hanului a pleca f[r[nici un rezultat.

„Primirea unei asemenea condi\ii din partea lui Zamoisky, zice dl Senkowski, dovede=te numai c[ ]n tab[ra polon[nu se =tia nimic l[murit =i c[toate se f[cea pip[ind prin]ntuneric."[68] Afar[de acestea, cronicarii poloni, pentru gloria lui Zamoisky, nota aceste condi\ii: 1. C[Ieremia nu numai c[se recunoa=te tributar al turcilor, m[rind tributul, dar]nc[se recunoa=te tributar c[tre hanul =i]mparte p[m`ntul Moldovei, d`ndu-i satele de care s-a vorbit; 2. C[o=tirile polone s[ias[=i s[nu mai intre]n Moldova; =i al 3-lea, c[regele Poloniei s[trimit[un sol la]mp[r[\ie spre]nt[rirea priete=ugului]ntre ambele puteri;[69] 4. C[polonezii s[-=i uneasc[puterile cu t[tarii]mpotriva cazacilor de la Nistru, ce f[cea r[zboi turcilor =i t[tarilor =i nu mai trimitea acestora darurile obicinuite.[70] Afar[d-aceasta, cronicarii poloni mai uit[, zice dl Senkowski, „c[Zamoisky dedese asigurare deosebit[t[tarilor c[dona\ia ce li se f[cuse supt regele +tefan I (1578), ce st[ ]n zece mii galbeni =i un num[r oarecare de bl[ni de jder =i samur, s[li se pl[teasc[d-aci]nainte pe tot anul. Istoricul Naima-Efendi, vol. I. p. 338, pomene=te l[murit despre aceasta =i aceast[singur[ ]mprejurare e de ajuns spre a t[lm[ci grabnica bun[voin\[cu care t[tarii]ncheiar[acest tratat. L-aceast[na\ie a t[tarilor, pricina sultanului era cu totul deosebit[d-a lor. }n toate

r[zboaiele hanii* n-au v`nat dec`t folosul lor =i d-acilea vine c[ei era gata a]ncheia un tratat de pace,]ndat[ce du=manul lor le da un c`=tig mare“ etc. „Celelalte condi\ii ale acestui pretins tratat sunt obicinuite =i asemenea tuturor celor ce s-a f[cut ]n toate tratatele glorioase sau nenorocite cu turcii =i cu oardele Cr`meei. Astfel, reduc`nd acest tratat la dreapta lui valoare, vedem c[str[lucirea lui =i califica\ia ce]i dau cronicarii de tratat *glorios* piere]n fa\a nep[rtinirei =i a criticei san[toase.“

Dup[isc[lirea condi\iilor tratatului, Zamoisky d[rui sangiacului o hain[de m[tase cusut[cu aur =i lui Ahmet-Aga o cup[de aur. Hanul d[rui asemenea pe z[loagele poloni ce era la d`nsul cu haine de m[tase aurit[ =i a doua zi se trase cu o=tirea[71] sa, ]ndrept`ndu-se c[tre Cr`m. Zamoisky plec[ asemenea spre a se ]ntoarce ]n Polonia, l[s`nd]n leaf[lui Ieremia, dup[cererea lui, trei mii osta=i poloni,[72] supt comanda lui Ioan Potocki, starostele Cameni\ii, =i lui Stanislas Chanski.[73] Ieremia]nsu=i se duse de se a=ez[ ]n scaun]n Suceava.[74] Hanul, p`n-a nu se dep[rta, scrisese regelui Poloniei trimi\`ndu-i o ambasad[, prin care]i cerea s[ ]nt[reasc[pacea]ncheiat[cu hatmanul Zamoisky, ad[og`nd c[, de nu vor pedepsi polonii pe cazaci, apoi va rupe nego\ia\iile =i va re]ncepe r[zboiu.[75] Trimisul t[t[arului] d[rui regelui un cal =i o s[geat[din partea hanului. Regele scrise hanului =i, d[ruind solului o frumoas[blan[de cacom,]l porni]napoi.[76] „Toate acestea, spune un analist contemporan, nu fu dec`t o umbr[de pace]ntr-un soare ce ro=ea de r[zboaie.[77]

VII

Sigismund Bathori umpluse Europa de pl`ngerile sale ]n contra polonilor, pentru faptele lor ]n Moldova. El ]i acuza cu cuv`nt c[au intrat]ntr-aceast[\ar[f[r[nici un drept, f[r[a fi provoca\i, ca s-o smulg[de supt ascultarea sa =i s-o readuc[iar supt jugul turcilor, de care se m`ntuise cu at`tea jertfe. }mp[ratul =i papa, la care se pl`nsese

---

*]n manuscris: „hanul“ (n. ed.).

scriindu-le]ndeosebi, trimiser[ ]ndat[soli =i scriser[ ]n pricina aceasta regelui Poloniei.

}mp[ratul scrise]n 30 octomvrie [=i] rug[pe rege ca s[strice tratatul f[cut cu p[g`nii ]n contra prin\ului Transilvaniei =i s[ lase Moldova ]n st[p`nirea lui R[zvan.[78] Papa scrise la 8 noiemvrie 1595 la regele Poloniei,]ntr-un chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o primi]n dechemvrie. „Cu condei de durere,]ncepe el, v[scriu c[cele f[cute]n Moldova crud m-au]ntristat.“ }i]mput[apoi c[ ]n loc d-a asculta rug[ciunile ce mereu i-a f[cut de a se uni cu cre=tinii]n contra turcilor; [*sic*] c[n[d[jduia c[, cel pu\in, dac[considera\ii particulare]l oprea d-a se declara pe fa\[ ]mpotriva turcilor =i a le face r[zboi,]ncai nu va aduce stavili =i opozi\ie scopurilor prin\ilor federa\i =i nu va turbura cursul fericit a armelor lor, dup[cum l[murit o f[g[duise at`t c[tre d`nsul, c`t =i c[tre]mp[rat =i Sigismund; c[cu fapta lui a]nt[rit pe turci]n puterile =i n[dejdile lor =i a sl[bit pe cre=tini. „To\i te]nvinov[\esc, zice papa, c[te-ai confederat cu turcul =i t[tarul]mpotriva prin\ilor federa\i =i mai cu seam[ ]mpotriva preaiubitului nostru fiu Sigismund, prin\ul Transilvaniei, c[ci, spre a-l v[t[ma, ai numit alt domn]n Moldova, f[g[duind a-l ap[ra cu ajutorul turcilor =i t[tarilor.“ Aceast[fapt[papa o califica de nevrednic[=i]ncheie propun`nd arbitrajul s[u pentru diferentul dintre regele Poloniei =i cumnatul s[u, prin\ul Transilvaniei, „ca s[ st`rpeasc[dintre d`n=ii toate r[d[cinile amare de prigonire =i vr[jbi, s[le smulg[=i s[le arunce]n foc“.[79]

Mult mai aspr[fu scrisoarea ce papa adres[, tot]n acea zi, c[tre Zamoisky: „Fapta ta din Moldavia va trage def[imarea =i hula tuturor oamenilor cinsti\i care tr[iesc ast[zi =i care vor fi]n viitorime. Ce prieten al binelui public, ce om]nfl[c[rat de dragostea lui Dumnezeu nu va t`ngui c[ chiar ]n acel moment c`nd se f[cea turcilor, ace=ti du=mani vecinici =i ne]mbl`nzi\i a cre=tinilor, un r[zboi sf`nt =i trebuincios pentru m`ntuirea =i libertatea poporului cre=tin =i ap[rarea credin\ei, atunci c`nd, ocroti\i]ntr-un chip minunat de m`na lui Dumnezeu, dob`ndir[izb`nzi astfel ]nc`t nici n-am v[zut, nici n-am

auzit altele asemenea, nici]n anii ace=tia, nici]n veacurile trecute, cine, zic, nu va t`ngui c[ chiar ]n acel minut c`nd s[n[d[jduia at`ta izb`nd[, se f[cu]n Moldova tot ce putu u=ura =i]nt[ri pe du=manii crucei =i a lui Hristos =i dimpotriv[se opri =i se sl[bi]n cursul biruin\elor lor ap[r[torii credin\ei, se turbur[rezultatul r[zboiului =i [se] puse tot]n primejdie etc.“[80] }l amenin\[apoi pentru relele pove\i ce da regelui =i pentru aceast[„crim[=i scandal]mpotriva cre=-tin[t[\ii.“[81] Papa scrise asemenea cardinalului Bathori, mustr`ndu-l p[rinte=te pentru c[ a\`\[pe poloni]n contra v[rului s[u, prin\ul Transilvaniei, =i poruncindu-i s[vie la Roma.[82] Mihai-Vv. trimise =i el atunci o ambasad[la regele Poloniei, care sosi la Cracovia =i]n 14 noiemvrie 1595 fur[primi\i]n audien\[de rege.[83] Istoricii tac despre misia acestei deputa\ii, dar se dau cu socoteal[c[ea privea tot]n pricina Moldovei.

VIII

Viteazul R[zvan nu a=tept[s[vaz[isprava acestor trata\ii, de la care pu\in se n[d[jduia, =i hot[r[cu armele]n m`n[ a-=i redob`ndi tronul ce i se r[pise. Cu pu\inul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova, la 27 noiemvrie,[84] trecu mun\ii Oituzului ce despart |ara Secuiasc[de Moldova,]n 29 noiemvrie 1595, =i, afl`nd ve=ti despre starea du=manului, v[z`ndu-se mai slab cu num[rul, trimise]ndat[la Bathori cer`nd un adaos de oaste =i mai cu seam[ un mai mare numar de c[l[re\i; dar p`n-a nu sosi ace=tia la hotarele Moldaviei, Ieremia-Vod[cu polonii se gr[besc a izbi pe R[zvan.[85] O=tirea polon[se afla r[sp`ndit[ ]n deosebite sta\ii ]n \ar[, c`nd deodat[Chanski, care se afla pus de Potocki cu desp[r\irea lui]n garnizoan[la Suceava,]n=tiin\[pe Potocki c[R[zvan se apropie]n grab[=i drept spre Suceava]n capul unei numeroase o=ti.[86] Ieremia]ndat[adun[o=tire de \ar[c`t putu[87] =i porunci lui Potocki de adun[ ]n grab[regimentele sale, =i gr[bi de se uni cu ceata lui Chanski, d-abia cu dou[ceasuri]naintea b[t[ii.[88] Era]ntr-o duminic[, 5 dechemvrie, c[nd R[zvan sosi aproape de Suceava.[89] Oastea lui se alc[tuia de patru mii pedestra=i,

cea mai mare parte vechii s[i osta=i, cu pu\ini ce]nrolase de cur`nd =i apoi secuii ce ]l ]nso\iser[ din porunca prin\ului Bathori, =i o mie c[l[re\i arma\i cu lance, tot d-ai prin\ului Transilvaniei.[90] Armia lui R[zvan-Vod[ ]nainta pe dealuri prin ni=te locuri mai nalte dec`t acela unde se afla oastea]mprotivnic[, astfel]nc`t ea se vedea mai lesne de c[tre aceasta. El ]=i ]ntocmi r`nduiala b[t[liei astfel: la st`nga sa, care era ap[rat[ prin care =i tot aparatul de r[zboi, era cinci sute c[l[re\i; la dreapta, care era ap[rat[ de un zid, ce ]ncepea de la =an\urile taberei =i se ]ntindea mult departe p`n[la tab[ra polon[, era asemenea c[l[rime;]n centru, dou[batalioane pedestrime, dup[care urma alte zece pe urm[, r[m[=i\a de c[l[rime =i pedestrime, ca o rezerv[. }n toate p[r\ile se vedea steaguri flutur`nd; steagul c[l[rimei era cel mai]mpodobit; el purta o frumoas[inscrip\ie care spunea c[Moldova s-a dat lui R[zvan de Transilvania.[91]

Ieremia-Vod[ie=ise]nainte la satul Areni, unde]=i a=ezase o=tile sale, iar pe o=tirea polon[o r`ndui la Schei, despre c`mpie, =i sta ea la paz[de supt un mal care e d-al[turi =i aproape de drumul B[ii.[92] R`nduiala ei era ]n coloane treptate astfel: ]nainte sta ca avangard[, ]n lips[ de c[l[rime u=oar[, 100 moldoveni; dup[ d`n=ii venea dou[batalioane a lui Stanislas Minski =i Nicolae Zobrzydowski; era a=ezate pu\in mai la dreapta, din pricin[c[pozi\ia era mai bun[=i spre a fi ferite de v`nt, astfel [c[] batalioanele lui Tworzanski =i Milewski, ce se afla la st`nga, era pu\in mai nainte dec`t d`nsele, dar mai nainte]nc[se afla batalionul lui Zavrowski, ce nu se vedea de celelalte, fiind ascuns de fortifica\ii; la centru era Porycki, cu regimentul s[u, av`nd de reaz[m trupele lui Potocki, comandantul Cameni\ei, a fratelui s[u +tefan, =i la st`nga pe al treilea frate, Iacob; dup[d`n=ii, tot la mijloc, venea apoi o trup[ de pu=ca=i a lui Ioan Tomas Drohojewski, =i l`ng[d`nsa pedestrimea, supt comanda lui Albert Vitoslawski =i Andrei Klopocki. La st`nga,]mprejurul zidului de care am pomenit mai sus, se a=ezase ni=te tunuri mari =i altele de c`mpie, care amenin\au dreapta lui R[zvan =i ocroteau pedestrimea moldoveneasc[=i pe cazaci.[93]

P`n-a nu se apropia o=tile de b[taia pu=tilor, polonii desc[rcar[de dou[ori tunurile]n o=tirea lui R[zvan; una dintr-]nsele r[sturn[pe Valentin Gheghe, unul din capii pedestrimei lui R[zvan.[94]

IX

Ieremia era la biseric[, ascult`nd liturghia, c`nd avangarda lui R[zvan se apropie de o=tile \[rii; =i c`nd ie=i Ieremia de la biseric[, ]ndat[ se ]nc[ierar[ moldovenii lui R[zvan cu ai lui Ieremia. Lupta ]ntre ambele aceste o=ti nu \inu mult, c[ci ur`nd, se vede, a-=i v[rsa s`ngele frate cu frate, =i unele =i altele se traser[din lupt[.[95]

Polonii atunci, din dealul de unde era despre Schei, se repezir[asupra secuilor.[96] Zobrzydowski cu trupa sa =i a lui Chanski, c[ci acesta se afla atunci l`ng[ Potocki, =i Christofor Broniewski se azv`rl[peste dreapta lui R[zvan; mais Zobrzydowsky, cu toat[b[rb[\ia ce ar[t[, r[nindu-se la obraz =i la bra\, nu putea sprijini izbirea lui R[zvan =i ar fi pierit cu oastea sa, de nu gr[bea Potocki a-i veni]ntr-ajutor. }ntr-aceea=i vreme, Porycki, cu infanteria =i cu pu=ca=ii lui Viersbowski, izbe=te centrul lui R[zvan,]n vreme ce batalioanele lui Tworzanski =i Milewski se azv`rl[ asupra dreptei, ]n ajutor lui Zobrzydowski. Toate izbirile ]mpreunate ale acestor cete sfarm[ r`ndurile secuilor, care se trag]napoi pu\in =i astfel polonii p[trund]n tab[r[.[97] R[zvan-Vod[, care cu toate c[se v[zuse mai slab mult cu num[rul =i cu valoarea o=tilor de du=man, nu numai c[nu se ferise de b[taie, dar o c[utase cu b[rb[\ie,[98] se afla atunci l`ng[ infanteria sa; el se credea ap[rat de cavalerie, c`nd aceasta, deodat[, p[r[sind tunurile, o ia la fug[. }n zadar R[zvan omor] cu m`na lui mai mul\i, ca s[-i ]ntoarc[ ]napoi; silin\ele lui fur[ zadarnice. Polonii cuprinser[ tunurile.[99] Secuii, v[z`nd fuga c[l[rimei,]ntoarser[=i ei spatele.[100] R[zvan, p[r[sit de o=tire, r[m`n`nd numai cu pu\ini din ai s[i, se lupt[mult[vreme]nc[cu cel [mai] mare curaj ce putu;[101] doi cai fur[uci=i supt d`nsul,[102] el s[ri pe un al treilea cu mult[ sprintenie =i izbea de moarte pe to\i c`\i]nt`mpina palo=ul s[u. „Ce mai viteaz!“ striga, minun`ndu-se de at`ta curaj, at`t ai lui, c`t =i du=manii ce-l vedeau. Dar, ]n sf`r=it, p[r[sit

de ai s[i =i de noroc,[103] v[z`ndu-=i toat[ tab[ra cuprins[, o=tirea rezle\it[ fugind ]n toate p[r\ile, cu inima sf`=iat[de durere, el se l[s[a se trage de pu\inii credincio=i r[ma=i pe l`ng[ el, care vrea a-i m`ntui; ei o luar[cam spre st`nga =i se ]nfundar[[104] ]n p[duri.[105] Polonii l[sar[ regimentele lui Drohojewski ]n tab[r[ =i toate celelalte se luar[ a goni pe osta=ii lui R[zvan. Ace=tia fugind r[sp`ndi\i =i r[t[cind]n voia]nt`mpl[rii prin mun\i =i prin p[duri, cei mai mul\i c[zur[ ]n m`inile du=manilor.[106] Foarte pu\ini fur[aceia ce putur[ajunge a trece mun\ii]n Transilvania.[107] Ei cuprinser[o mare prad[, c`teva tunuri de c`mpie, toate stindardele =i toat[averea ce R[zvan dob`ndise de la Aron-Vod[, =i prada dob`ndit[de la turci la T`rgovi=te =i Giurgiu.[108]

X

S[rmanul R[zvan, dup[ce r[t[ci mult[vreme cu so\ii s[i, ajunse spre sear[ ]ntr-un s[tule\, unde se ad[posti pu\in, schimb`ndu-=i =i hainele, =i se dep[rt[supt ocrotirea nop\ii. }ndat[sosi]n sat ni=te poloni, trimi=i d-ai lui Ieremia, ce alerga dup[R[zvan; gazdele acestuia, speria\i de vecini, care]i mustra c[au primit un du=man]n cas[, fur[sili\i a m[rturisi calea]ncotro a apucat fugarii. Astfel ace=ti nenoroci\i fur[ ]ndat[agiun=i]n cale =i prin=i, nu f[r[o lupt[b[rb[teasc[,]n care R[zvan fu r[nit =i ungurul Matei Sekiel, ce comanda peste 400 c[l[re\i, =i Elie Kakoci, vechiul so\ a lui R[zvan]n oastea lui Aron-Vod[, c[zur[mor\i]mpreun[cu al\ii. }ntre prin=i se afla fratele lui R[zvan, un boier mare anume Calot[, vistierul =i logof[tul domnului,]mpreun[cu al\i boieri =i capete din unguri. Adu=i]naintea lui Ieremia, R[zvan =i cu so\ii lui se purtar[,]n cumplit[nenorocire, cu toat[vrednicia =i b[rb[\ia cuvenit[. La toate]ntreb[rile ce li se f[cu, ei to\i p[strar[o t[cere m`ndr[=i despre\uitoare.[109]

C`teva zile dup-aceea, pe la jum[tatea lui dechemvrie,[110] crudul Ieremia, nesocotind =i legile r[zboiului, care sfin\e=te persoana unui prins, =i legile omenirei, os`ndi pe to\i prin=ii la moarte. Printr-o cruzime]nsp[im`nt[toare, el porunci a pune pe R[zvan la cazn[, apoi]i

t[ie nasul =i buzele,[111] =i dup-aceea puse de-l trase]n \eap[,[112] expun`n-du-l astfel — priveli=te de jale! — la armie =i la locuitorii \[rii.[113] }n minutul ]n care mult nenorocitul R[zvan-Vod[ gemea de dureri pe \eap[, [cu] o crud[ barbarie aduser[ pe fratete s[u ]naintea lui de-i t[iar[ capul. L-aceast[ vedere, durerea mor\ii fratelui s[u ad[og`n-du-se la a sa, R[zvan deodat[se ridic[, \`=ni pe \eap[, ]ntinse bra\ele c[tre dragul s[u frate =i ]ntr-aceast[ mi=care ]=i dete sufletul.[114] S[ ]ntoarcem mai bine ochii de la aceast[ crud[ priveli=te care r[scoal[ inima, crim[ ur`cioas[ce va r[m`ne o pat[ vecinic[ de necinste asu-pra numelui lui Ieremia Movil[, ce o porunci, =i asupra polonilor, ce o suferir[ f[r[ ]mpotrivire, cu at`t mai mult c[R[zvan era prinsul lor.

}n drumul ce merge de la Suceava la Baia =i p`n[ast[zi se arat[=i se pomene=te movila lui R[zvan-Vod[,[115] loc unde zac, neuitate de popor, oasele viteazului domn.

Astfel de cumplit[moarte avu acest b[rbat, pe care meritul s[u =i norocirea]l]n[l\ase din pulbere pe tronul patriei sale. N[scut \igan, dintr-un neam os`ndit de veacuri la robie, el fu ]nc[ o dovad[ puter-nic[ c[ ]n ochii providen\ei nu sunt popoare alese =i popoare os`ndite, c[ea r[sp`nde=te deopotriv[ ]ndur[rile sale peste to\i oamenii, f[r[ osebire de na\ie =i clas[, pun`nd pe fruntea fiec[rui pecetea dum-nezeirei =i declar`ndu-l cu drepturi deopotriv[ca toat[omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute =i la adevar.

XI

Cumplita moarte a lui R[zvan]ntrist[foarte nu numai pe prin\ul Transilvaniei, dar =i pe]mp[ratul =i pe papa Clement.[116] Bathori hot[r] s[-=i ia satisfac\ie cu armele]n contra polonilor, =i]mp[ratul, p[rta= al m`niei sale, hot[r] a-l ajuta =i a lua parte la r[zbunarea acestei insulte a polonilor, ce le era comun[ la am`ndoi.[117] Pontiful]ns[, tem`ndu-se cu tot dreptul c[ acest r[zboi ]ntre cre=tini va fi v[t[m[tor r[zboiului cel cu noroc ]nceput ]n contra turcilor =i va putea ]nc[ arun-ca cre=tin[tatea ]n vreo primejdie mare f[r[ nici un leac de m`ntuire, se puse]ntre p[r\ile prigonitoare, propun`nd mijlocirea sa p[rinteasc[,

ca prin creditul s[u s[ ]mpace aceste certe =i s[aduc[unirea =i o norocit[ ]mp[care.[118] El trimise spre acest sf`r=]t]n Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanez, la regele Poloniei =i la prin\ul Transilvaniei.[119] Sigismund III, regele Poloniei, mi=cat de aceste mustr[ri, trimise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul coroanei, ca s[arate pontifului c[armele polone]n Moldova f[cuse mare slujb[cre=tin[t[\ii, sc[p`nd aceast[ \ar[ de t[tari =i totdeodat[ oprind pe ace=tia d-a n[v[li asupra Ungariei =i a staturilor ]mp[r[te=ti.[120] Zamoisky scrise =i el papei, ]n 10 ianuarie 1596, ar[t`ndu-i acelea=i =i]ndrept`ndu-=i cu multe sofisme =i neadev[ruri faptele sale.[121] Spre a ]mbl`nzi mai lesne pe papa; ce era foarte]nt[r`tat ]n contr[-le, =i a-l trage ]n partea lor =i a-i dezarma m`nia, regele Poloniei =i Zamoisky]i trimise, din partea sinodului de legea greceasc[, doi episcopi ruteni, ca s[[i se]]nchine =i s[recunoasc[suprema\ia papei. }ntr-adev[r, aceast[fapt[, ce nu izbuti p`n[ ]n urm[, f[cu mare pl[cere papei,[122] ]nc`t se am`n[ cu totul satisfac\ia ce a=tepta Bathori de la poloni =i m`hni pe acesta]ntr-at`t ]nc`t c[zu]n gre=eli mari, foarte v[t[m[toare cre=tin[t[\ii.[123] Zamoisky fu atacat cu mult[ ]nver=unare]n dieta de la Cracovia de du=manii lui, care]l acuza cu mult drept c[a implorat =i a cump[rat pacea de la t[tari. El se scuz[d`nd faptelor coloarea ce vru =i foarte neadev[rat[.[124] Senatorii regatului scriser[ atunci, ]n 24 martie 1596, ]mp[ratului Rodolf, ar[t`ndu-i c[ei simt c[datoria comun[este ca s[se]mpiedece pe turci a readuce]n pa=al`c principatele Moldova =i Valahia; c[ neput`nd prin\ul Transilvaniei a le ap[ra, e nevoie ca polonii s[le ia supt protec\ia lor; c[pentru aceast[slujb[cre=tineasc[ce ei vor s[fac[cer ca]mp[ratul s[le dea o sut[mii florin\i =i s[dep[rteze pe Mihai din |ara Rom`neasc[, c[ci nu-l pot ap[ra f[r[ a rupe de fa\[ pacea cu turcii.[125] Aceast[ scrisoare sucit[ =i plin[ de viclenii, vr`nd s[zic[ceva =i]ntr-adev[r nezic`nd nimic, nu dovedea altceva, zice un contemporan, dec`t dorin\a polonilor d-a pune ei]n |ara Rom`neasc[ alt domn ]n locul lui Mihai.[126] Asta fu cel dint`i semn de ura ucig[toare ce polonii purtar[eroului nostru.

XII

Mihai-vod[, dup[luarea Vidinului, unde]l l[sar[m, se]ntoarse [la] T`rgovi=te.[127] }ntoarcerea sa ]n \ar[ este un mar= triumfal; to\i osta=ii sunt ]nc[rca\i de pr[zi; poporul ]l prime=te cu c`ntece de veselie =i vr[jma=ii tremur[de numele lui.[128] El]ncepu]ndat[a se ocupa s[vindece r[nile =i tic[lo=ia ce pustiirile r[zboiului adusese asupra \[rii. }ntr-adevar, starea ei era vrednic[de jale. Popula\ia se mic=orase foarte mult prin moarte, prin pribegirea locuitorilor]n \[ri streine =i robirile turcilor; numai]n aceast[din urm[campanie Sinan robise dou[zeci mii locuitori =i apucase a-i trece Dun[rea.[129] Ora=ele =i satele erau ruinate =i pref[cute]n cenu=[; c`mpurile erau p[r[site, viile smulse, gr`nele, c[lcate de o=tirile ce =erpuiser[prin toat[\ara, nu putuser[da rod,[130] dobitoacele moarte sau r[pite de vr[jma=i, care apucaser[a trece peste Dun[re mai mult de 60 mii vite.[131] Rom`nii jertfiser[ pentru dezrobirea independen\ei =i a libert[\ii lor, dar aceasta e un bine at`t de mare,]nc`t cu nici o jertf[, fie c`t de grea, nu e scump cump[rat[.

Mihai-Vod[trimise]n Transilvania, cu mult[cheltuial[— fiind =i acolo mare lips[, c[ci nego\ul]ncetase cu totul din pricina r[zboiului — de cump[r[gr`ne, f[in[, vin, s[m`n\[=i toate cele trebuincioase, de]mp[r\i]ntre popor, care, la glasul domnului s[u, p[r[si p[durile =i vizuniile mun\ilor unde se tr[sese =i]ncepu a rezidi ora=ele =i satele pe ruinele celor vechi =i a se apuca de lucrul p[m`ntului; =i putu ]ndat[ s[ pre\uiasc[ foloasele independen\ei ce dob`ndise cu at`tea jertfe.[132] Iar ca osta=ii f[r[ de exerci\ii s[ nu se ]nmoaie =i corup[ ]n lene =i nelucrare, domnul dete voie la vreo c`teva mii s[treac[Dun[rea =i s[nec[jeasc[pe vr[jma=. Ace=tia n[p[desc peste Pelinul, ora=]ntins, =i, dup[ce au ucis mai mul\i locuitori,]l pref[cur[ ]n cenu=[=i, robind o femeie cu o fat[=i un b[iat a unui din cei mai boga\i =i]nsemna\i locuitori, anume Michal-oglu,]i aduse]n dar domnului, care, trat`ndu-i cu mult[omenie,]ntoarse pe femeie cu copii]napoi la so\ul ei pentru o r[scump[rare de 50 mii galbeni (aur).

Nenorocirea expedi\iei lui Sinan desper[pe sultanul d-a putea

]nvinge f[\is pe Mihai-Vod[. El se]ncredin\[c[spre a-l v[t[ma trebuie a alerga la intrigi, a lucra mai]nt`i spre a-l desface de alia\ii s[i, ]mp[ratul Germaniei =i prin\ul Transilvaniei, =i a a\`\a]n \ar[partide]n contra lui. Spre acest sf`r=it, prin begler-beiul de la Pesta, f[cu propuneri foarte bune ]mp[ratului, numai ca acesta s[ se trag[ de Mihai =i s[-l considereze ca un rebel c[tre Poart[; dar ]mp[ratul dep[rt[ cu m`nie aceste necinstite condi\ii ce i se propunea.[133] Sultanul atunci]ntrebuin\[alte mijloace spre a ajunge la scopul s[u. Trimite mai]nt`i un ag[ ]n |ara Rom`neasc[, ca s[a\`\e pe boierii nemul\umi\i =i a-i scula]n contra lui Mihai =i]n favorul Por\ii, =i deodat[d[porunc[pa=ilor de pe margine =i hanului t[tarilor s[stea gata a intra]n \ar[spre a ajuta partida ce era a se revolta]n favorul turcilor. Tot]ntr-o vreme, sultanul trimise la Sigismund Bathori un ceau= cu f[g[duial[c[-i va l[sa Transilvania f[r[nici un tribut dec`t vasele de argint ce era obicei de se da c`nd se pl[tea tributul,]ndator`ndu-se ]nc[ a-i da =i |ara Rom`neasc[, dac[el va primi a goni pe Mihai =i a se trage din confedera\ia cu]mp[ratul Rodolf.[134] Bathori, dup[ce \inu c`tva pe ceau= la sine, ]l trimise ]napoi, zic`ndu-i s[spuie stap`nului s[u c[ el, prin\ al Transilvaniei, niciodat[ nu va l[sa partea cre=tinilor, spre a se uni cu du=manul lor;[135] =i, prin pova\a nunciului papei =i a lui A. Carilio,[136] plec[ la 4 fevruarie cu 11 tr[suri =i 20 cai de c[l[torie la Praga, spre a se ]nt`lni cu]mp[ratul =i a dob`ndi ajutoare de r[zboi.[137]

XIII

Sultanul, ce nu putu izbuti l`ng[ ]mp[rat =i Bathori spre a v[t[ma pe Mihai, fu mai norocit pe l`ng[rom`ni, de la care dob`ndi ceea ce nu putuse avea de la streini. Aga trimis]n \ar[g[si]ntre boieri aceea ce totdauna a fost lesne a g[si: oameni corup\i, carii pentru o m`r=av[ ambi\ie =i l[comie de bani sta gata a vinde domnul =i \ara lor. O conspira\ie ]ntins[ =i groaznic[ se form[, ]n capul c[reia sta din boierii cei mai de frunte unul anume Dumitru, cel mai b[tr`n din sfetnicii domnului, =i logof[tul Chiesar cu un fiu al s[u. +ase mii t[tari

din Dobrogea, cu care se unise =i trei mii turci, trebuia a n[v[li f[r[veste]n \ar[, spre a ajuta pe conspiratori, ce se uniser[cu turcii pentru ca s[m`ntuie \ara, cum zicea ei, a pierde pe Mihai, d`ndu-l]n m`inile du=manului. Dar acesta afl[ printr-un chip minunat din vreme planurile, nemature ]nc[, ce urzeau nelegiui\ii boieri ]n contra lui =i a \[rii. El puse str[ji l`ng[Dun[re, ca s[primeasc[pe du=man, ce era gata a n[v[li, =i puse de t[ie pe tr[d[torii Dumitru, Chiesar =i cu fiul sau, ca ni=te vicleni de domnie =i stric[tori de \ar[. Patru zile dup[pedeapsa conjura\ilor, cei 9 mii turci =i t[tari trec Dun[rea; domnul mai trimite un ajutor de trei mii pedestra=i =i 300 c[l[re\i o=tirei trimis[de mai nainte la grani\[, care, izbind pe du=man]ntr-o lupt[norocit[,]l biruire, cuprinde tunurile =i bagajurile lor =i pe cei mai mul\i]i omoar[sau]i prind robi.[138] Tot]n acele zile, cu patru mile mai gios de la locul acestei b[t[lii, alte trei mii turci tot]n]n\elegere cu conspiratorii din \ar[, trec Dun[rea, dar fur[ ]ndat[ ]nt`mpina\i de c[tre locuitorii \[rani aduna\i =i de c[tre p[zitorii m[rginilor =i fur[ ]nvin=i, de=i nu f[r[ pu\in[ pagub[ a rom`nilor.[139]

}n vremea aceasta (fevruarie 1596), hanul Gherei intrase]n Moldova cu 30 mii t[tari[140] =i patru mii turci[141] cu tunuri]mp[r[te=ti. El avea porunc[a sultanului a intra]n Valahia, dar, ne]ndr[znind, vru a]ncerca s[ ]n=ele pe Mihai-Vod[. El se adres[lui Ieremia-Vod[al Moldovel, care]l primise cu drag ca pe un prietin =i aliat, =i]i f[g[dui dou[mii galbeni de va voi a favoriza planul s[u de a]n=ela pe Mihai, f[c`ndu-l s[ primeasc[ a se supune Por\ii. Domnul Moldaviei f[cu cunoscut lui Mihai-Vod[ c[ hanul are deplin[ putere de la sultanul d-a ]ncheia pace ]ntre rom`ni =i turci, pun`nd condi\ie ca Mihai s[ goneasc[ trupele streine luate ]n leaf[ de d`nsul, care, zicea hanul, nu numai c[pustiesc \ara turceasc[, dar]nc[sunt o sarcin[pentru \ar[. Hanul trimise totdeodat[lui Mihai-Vod[, spre mai mare]ncredere, doi din cei mai]nsemna\i t[tari, ca z[loage, cer`nd numai, pentru slujba sa, c`teva mii galbeni. Mihai-Vod[avea trebuin\[de c`t[va vreme de pace dup[ at`tea zdruncin[ri =i suferin\e de r[zboaiele trecute, cu at`t mai mult c[ Bathori pornise la Praga =i nu putea a=tepta ajutor de la d`nsul, ba]nc[vestea se rasp`ndise c[acesta vroia a

abdica c`rmuirea staturilor sale =i drepturile dob`ndite asupra |[rii Rom`ne=ti ]mp[ratului Rodolf. Aceste priviri ]nduplec[ pe Mihai a primi mijlocul ce i se ]nf[\i=a a intra ]n ]mp[ciuire m[car vremelnic[ cu turcii. El trimise hanul[ui] solii s[i cu un dar c[tre d`nsul, ca s[trateze despre condi\iile propusei p[ci; totdeodat[dete drumul trupelor transilvane. Cum afl[hanul c[Mihai c[zuse]n cursa ce i-o]ntinsese,]=i lu[masca de pe obraz =i n[v[li deodat[cu toat[armata sa]n =esul dintre Buz[u, Br[ila =i Bucure=ti, unde t[b[r], trimi\`nd cete ]n toate p[r\ile, care mai mult de opt zile c[lcar[ \ara, arz`nd ora=ele, hr[pind bucatele, robind pe locuitori, pustiind tot =i c[ut`nd ]n tot chipul a pune m`na pe Mihai. Pr[p[dir[mai multe ora=e =i sate, trat`nd pe locuitori]ntr-un chip grozav =i f[r[omenire.[142] Dou[sute de cazaci, care era de paz[la grani\[, supt comanda lui Koseza, Kirecki, Siemanowski =i Bilecki, cum v[zur[apropierea t[tarilor, trecur[ ]n partea lor]n Moldova, dup[ce jefuir[pe \[ranii =i satele ce era]ns[rcina\i a ap[ra; numai 40 dintr-]n=ii]=i p[strar[datoria =i jur[m`ntul =i, v[z`nd c[nu e chip de]mpotrivire la o a=a mul\ime de t[tari, gr[bir[de alergar[a vesti domnului aceast[n[v[lire nea=-teptat[. Pozi\ia acestuia era foarte grea. F[r[bani, f[r[o=tire, c[ci o=tirea \[rii ce r[mase era r[sp`ndit[ ]n \ar[ =i ]n cvartirurile de iarn[, ]ncunjurat de nevoi, nesigur dac[ du=manii boieri nu-l vor tr[da ]n m`inile du=manilor, umbla r[t[cit c[ut`nd mijloace de a m`ntui pe el =i \ara de aceast[mare primejdie. „}n acele nevoi mari, zice Walther, eroicul s[u suflet scoate cea mai de apoi virtute a lui.“ }ntr-un scurt timp el adun[6 mii oameni =i, sprijinindu-se]n ajutorul lui Dum-nezeu =i]n m`ng`ierea c[se lupt[pentru buna cauz[, porne=te]ntru]nt`mpinarea]nfioroasei mul\imi a t[tarilor, izbe=te, taie =i pune]n goan[ni=te cete mari de t[tari ce se r[zle\iser[dup[prad[=i, gonin-du-i, merse la ora=ul Gherghi\a, unde g[si greul ordiei t[t[re=ti. Hanul r[mase]ncremenit la o]ndr[zneal[a=a de mare din partea lui Mihai =i, cu toate c[o=tirea sa era mai mult de 6 ori mai mare, nu]ndr[zni a primi b[taia =i se trase ru=inos spre \ara sa.[143] Spun c[at`t]n lup-tele par\iale, unde]i b[tu Mihai, cum =i]n goana ce dete hanului,]i omor] ca la opt mii t[tari.[144] Mihai cuprinse apoi ora=ul Br[ila, pe

care o cuprinsese t[tarii, f[c`nd multe groz[vii. Mihai omor] pe to\i t[tarii =i turcii ce g[si vii, afar[ de cai; pre mul\i turci sp`nzur[afar[din ora=. Unii care vruser[s[treac[Dun[rea, goni\i fiind cu mult[iu\eal[, se]necar[; pu\ini numai putur[sc[pa.[145]

XIV

Vicleana curs[ce i-o]ntinsese t[tarul f[cu pe Mihai foarte ne]ncrez[tor c[tre turci =i a nu mai vroi a trata cu d`n=ii.[146] De aceea, c`nd]n aprilie sultanul]i trimise doi ceau=i, vorbindu-i de pace =i rug`ndu-l a-l l[sa a trece cu o=tirile ]n Ungaria, el nici nu vroi a-i primi,[147] ba ]nc[, spre a-=i r[zbuna despre ocara f[cut[ de t[tarii ce ]i c[lcase \ara, dete drumul la vro c`\iva osta=i ai s[i s[treac[Dun[rea ca s[prade pe turci.[148]

1200 haiduci lovir[ora=ul Nicopol =i prinser[pe Bura=, beiul — cu femeia =i copiii s[i =i cu mult[avu\ie a lui — care de cur`nd sosise de la Adrianopol, numit fiind de ]mp[ratul ]n acest post. Ei pustiir[ tot locul numit Plenia =i omor`r[tot ce se]mpotrivea trecerii lor; r[m[=i\a fu dat[fl[c[rilor. }ntorc`ndu-se din aceast[expedi\ie, ienicerii din Nicopol,]n num[r de 1 800,]i izbir[=i, dup[o lupt[tare, haiducii biruir[. Num[rul turcilor uci=i]n aceste deosebite locuri se urc[la 3 000. Haiducii se]ntoarser[cu mult[prad[*(Türkische und Siebenbürgische Victorien)*.

Dup-aceea, Mihai-Vod[trimise la mai 6 pe Velicico cu 1300 haiduci la Baba,]n Bulgaria, ora= ne]nchis, bogat =i mare ca de 20 mii case, cele mai multe de me=teri, o b[tur[=i o cuprinser[=i]nc[rcar[150 care de avu\ie dob`ndit[, lu`nd prin=i =i pre mul\i turci]nsemna\i, cu muierile =i copiii. Ei =ezur[acolo trei zile, apoi, d`nd foc ora=ului =i sfar`m`ndu-l, luar[ calea ]napoi spre Dun[re cu toat[ dob`nda; iar turcii se str`nser[ din toate p[r\ile ]n numar de 12 mii supt un pa=[ =i ajunser[ pe Velicico cu oastea lui la un loc ce se cheam[ *Comisul*. Haiducii, v[z`nd aceasta,]ncepur[a se h[r\ui zi =i noapte cu du=manul, p`n[ c`nd, v[z`nd c[ le va fi cu anevoie a sc[pa, t[iar[ pe to\i prin=ii, pref[cur[ ]n cenu=[ tot calabal`cul lor =i prada f[cut[=i, recomand`n-

du-se la Dumnezeu, se aruncar[cu furie asupra du=manului =i mai to\i c[zur[mor\i; dar supt d`n=ii,]n loc, z[cea patru mii turci.[149]

Mihai-Vod[foarte se]ntrist[[150] =i]n=tiin\[pe prin\ul Transilvaniei 14 zile dup-aceea.[151] Acesta atunci se]ntorsese de la Praga. El sosise]n acest ora=]n 4 fevruarie =i fu foarte bine primit de to\i domnii cur\ii. }ndat[dup-aceea c[zu bolnav greu de lingoare, fiindu-i via\a]n primejdie. C`nd ]ncepu a se ]ns[n[to=i, ]l duser[ la catedral[ ca s[ asculte liturghia. Aci se f[cu un cuv`nt plin de laude pentru d`nsul. Bathori r[spunse foarte frumos ]n limba latineasc[, asigur`nd c[el va st[rui cu statornicie]n partida ce luase =i c[niciodat[nu se va dezlipi de casa Austriei =i de]mp[r[\ie, dar c[n[d[jduia c[=i]mp[ratul =i]mp[r[\ia nu-l vor p[r[si; c[e]ncredin\at c[, de i se vor da ajutoarele f[g[duite, va dob`ndi cu sprijinul lui Dumnezeu mai mari biruin\e asupra du=manului numelui cre=tinesc dec`t cele dob`ndite p`n-acum. }mp[ralul, d`ndu-i apoi o audien\[ particular[, ]i dete slobozenie a se ]ntoarce, dup[ ce il ]nc[rcar[ de daruri =i f[g[duieli. I se f[g[dui trei mii pedestra=i =i dou[ mii c[l[re\i, pe care ]mp[ratul s[-i \ie trei luni cu c`te 24 mii scuzi pe lun[, de care s[dispozeze dup[plac. Papa]i f[g[dui 40 mii galbeni pe lun[=i]ns[rcin[pe Francisco Murio del Monte s[str`ng[ pentru d`nsul osta=i]n Italia.

Dup[ce]=i lu[ziua bun[de la]mp[ratul, Sigismund se duse la Viena. }n toate p[r\ile fu primit cu aceea=i fal[=i, spre a-l]ndatori =i mai mult la urmarea r[zboiului, iezui\ii colegiului Vienei]i f[cur[un cuv`nt ]n public =i vorbir[ de d`nsul ca de un al doilea Iosua. Cugeta Bathori s[treac[de acolo la Gratz, spre a vizita pe soacr[-sa, arhiducesa Maria de Bavaria, c`nd afl[ c[ ]n Transilvania secuii, sup[ra\i c[ci ]n dieta din urm[ li se luase drepturile ce li se dedese c`nd se pornir[ ]mpotriva lui Sinan =i]nt[r`ta\i de cardinalul Andrei =i +tefan Bathore=ti ce se afla proscri=i =i fugari ]n Polonia, se revoltaser[. Aceast[ ]mprejurare ]l f[cu a-=i schimba hot[r`rea =i a porni spre Transilvania. P`n-a nu ajunge el ]n aceast[ \ar[,[152] unchiul s[u, +tefan Bocskai, potolise r[scoala, ]nec`nd-o]n s`nge =i pedepsind pe =efi cu mare cruzime, c[znind pe unii, la al\ii t[ind capul, pe al\ii sp`nzur`nd =i la al\ii taindu-le nasul =i urechile.[153]

Cum sosi]n Transilvania, Sigismund]=i adun[oastea =i plec[s[bat[Timi=oara (9 iunie); dup[ce lu[dou[mici cet[\i, Fillack =i Czenad, cu o mare pierdere de turci, la 10 ale lunei iunie izbi Time=-varul prin trei p[r\i.[154] }naintea acestui ora= sosi =i Mihai-Vod[, chemat de Bathori, cu 4 mii lupt[tori =i o mul\ime de boieri.[155] Dup-o asediere de zece zile, la sf`r=itul lunii, fu izbit de turci =i de t[tari, ]n num[r de vro 40 mii, care venise prin Bulgaria ]n Banat. Dup[ o lupt[ s`ngeroas[de am`ndou[ p[r\ile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, c[ci nu numai ajutoarele f[g[duite de ]mp[rat nu sosea,[156] ba ]nc[ ]nsu=i trebuia a merge cu dou[zeci mii osta=i spre a se uni cu arhiduca Maximilian, ca s[ ]nt`mpine puternica o=tire turceasc[ce]nsu=i sultanul pov[\uia]n Ungaria,[157] iar Mihai se]ntoarse spre a-=i ap[ra \ara.

XV

Lala-Mahomet, ce se numise vezir, surghiunindu-se Sinan, murise trei zile dup-aceea =i aceast[ ]nt`mplare p[ru turcilor un semn ceresc ce poruncea d-a numi din nou pe Sinan]n locul s[u.

Astfel acest ne]mp[cat du=man al cre=tinilor fu scos din exil =i din nou, pentru a cincea oar[, fu investit cu slujba vezireasc[. Toat[grija lui atunci fu s[-=i r[zbune ru=inea ce]i f[cu cre=tinii. El avu curajul =i energia s[insufle sultanului hot[r`rea d-a merge ]nsu=i la r[zboi, urm`nd pilda lui Suleiman cel Mare. Armia, poporul, =eicii]n predica\ii =i provin\iile de margine]n jalbele lor cerea]nc[aceasta ca singurul mijloc d-a m`ntui ]mp[r[\ia. Hot[r`rea sultanului d-a merge la oaste]n prim[var[se ob=tise =i preg[tirile de r[zboi se f[cur[cu grab[mare]n toat[iarna. Sinan]nt`mpin[ ]ns[ acum un rival ]n ambi\ia lui, pe vechiul s[u prieten, cumnatul sultanului, Ibraim, fostul caimacam, care, dorind viziratul, spunea de fa\[ c[ b[tr`ne\ele fac pe Sinan nevrednic. L-aceste vorbe, furiosul Sinan strig[fa\[cu sultanul]nsu=i: „Spune c[sunt b[tr`n =i sl[bit; dac[ zice a=a Ibraim, ias[ cu mine ]n curte, s[ ne luptam ]n suli\i =i ]n sabie ]mpreun[!“ =i zic`nd acestea, apuc[pe Ibraim de br`u de-l t`ra afar[din sal[.[158]

La]nceputul prim[verii,]n minutul c`nd se m[gulea cu n[dejdea

de a-=i r[zbuna asupra cre=tinilor =i d-a se]ncorona cu lauri noi, crudul arn[ut muri]ntr-o mercuri (3 aprilie 1596), zi rea]n ochii moslimilor. Acest ministru, de un caracter aspru =i lacom, l[s[avu\ii foarte mari, adunate]n campaniile sale]n Ungaria, Valahia, Georgia =i Iemenul.[159]

Ibraim se numi atunci vizir =i serascher al armiei Ungariei. Trei zile dup[numirea lui sosir[la Constantinopol c[r\ile =i solii [trimi=i] de Mihai =i boierii |[rii Rom`ne=ti, cer`nd a face]mp[ciuire. Aceasta era]nvoirea ce f[cuse cu hanul, pe care o trimisese spre]nt[rire la Constantinopol, p`n-a nu-=i da t[tarul pe fa\[ viclenia sa. Hogea Seadedin, istoricul ce ne-a fost at`t de folos]n aceast[scriere, citi aceste coresponden\e]n divan]n locul lui Reis-Effendi, =i o disput[ ]nfocat[se aprinse]ntre muftiul =i hogea. Acesta era de p[rere ca s[primeasc[pacea, dac[Mihai va da pe fiul s[u drept z[log *(otage)*, =i muftiul Bostansade era]mpotrivitor, zic`nd c[nu se poate a trata cu Mihai. Fiindc[muftiul se scul[ ]ndat[=i ie=i afar[, Seadedin se sup[r[, dar]=i lu[seama =i, folosindu-se de lipsa protivnicului lui,]nduplec[pe Reis-Effendi s[fac[un r[spuns lui Mihai =i boierilor \[rii]ntr-un]n\eles favoritor, dup[cum vrea.[160]

Dar aceasta nu sluji de nimic, c[ci Mihai, cum =tim, ne]ncrez[tor acum, dup[ ]n=el[ciunea hanului, refuz[d-a mai trata cu turcii. Ace=tia]ns[nu]ndr[znir[a-l mai izbi atunci, speria\i de at`tea ]nvingeri, =i hot[r`r[a purta r[zboiul]n Ungaria, unde]nsu=i sultanul s[mearg[. Dep[rtarea sultanului la oaste era foarte nepl[cut[mumei lui, vene\ianca Baffa, care era sufletul c`rmuirei =i f[cea pe fiul s[u s[ fac[ toate dup[ placul ei. Hot[r`nd s[fac[orice numai ca s[opreasc[aceast[dep[rtare, care putea s[sl[beasc[influen\a ei, ea rupse toate leg[turile cu credin\a p[rin\ilor ei =i propuse o m[cel[rire general[a tuturor cre=tinilor. Aceste comploturi din norocire nu izbutir[. Sultanul se mul\umi a goni din Constantinopol cu ferman pe to\i grecii ne-nsura\i, pun`ndu-le un soroc de trei zile.[161] Sultana mum[ *(validеaua)*, v[z`nd c[a pierdut st[p`nirea pe inima fiului s[u, c[ut[ a se folosi de farmecul celei mai frumoase roabe din serai, spre a-l redob`ndi. Mahomet se p[rea la]nceput c[c[zuse]n curs[; el r[spunse la dezmierd[rile roabei cu amorul cel mai]nfocat; dar c`nd ea deschise

gura ca s[-l roage s[r[m`ie ]n Constantinopol, Mahomet, chiar ]n pat, centru al pl[cerilor sale, puse m`na pe cu\it =i ucise f[r[mil[acea jertf[nevinovat[a ambi\iei mum[-si,[162] fapt[ce dovede=te mai mult o inima fieroas[, dec`t curajoas[. El puse apoi de mai ]nec[ c`teva femei, supt pretext c[n-au \inut postul;[163] apoi,]n 21 iunie (1596), se puse]n cale spre Ungaria,]nso\it de un alai m[re\ =i cu toat[oastea, duc`nd cu d`nsul dervi=i, femei, icioglani, eunuci, c`ini de v`n[toare =i =oimi.[164] Ambasadorii Francii =i Engliterii primir[porunc[a]nso\i pe sultan]n aceast[expedi\ie]n contra cre=tinilor.[165]

XVI

}ndat[dup[luarea Graanului,]n anul trecut, feldmar=alul]mp[r[tesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 august 1595), =i cu d`nsul =i disciplina din armia nem\easc[. |[ranii din Austria, ]mpov[ra\i de despuierile =i jafurile nobililor de o parte =i a trupelor de alta, se adunar[ ]ntre Claus =i r`ul Ens =i se revoltar[. Aceast[revolt[crescu =i se m[ri foarte =i fu cumplit[nu numai nobililor, dar =i]mp[r[\iei. O=tirile ce se trimise]n contra lor, nemul\umite c[ci nu li se pl[tise simbria, se revoltar[=i ele =i]ncepur[a pr[da ora=ele =i satele ce sc[paser[nepr[date de \[rani. Aceste]nt`mpl[ri oprir[ cursul fericit al izb`nzilor]n contra turcilor =i c`t[va vreme puse Austria]ntr-o anarhie grozav[, de care d-abia sc[p[, ajutat[de neunirile =i lipsa de disciplin[a revoltan\ilor.[166]

}ndat[ce]mp[ratul]n\elese de preg[tirile ce turcii fac]mpotriva Ungariei, trimise solii s[i la papa =i la prin\ii Europei, rug`nd s[ caute a-l ajuta ]n aceast[ primejdie comun[ a cre=tin[t[\ii.[167] Papa se sili din nou a re]nsufle\i zelul pentru r[zboi, cu totul sl[bit, al prin\ilor italieni, c[ut[ ]n zadar a face pe spanioli =i francezi a ]nceta r[zboiul ]ntre d`n=ii =i a]ntoarce armele c[tre turci, =i, cunosc`nd ca toat[ lumea de ce mare folos ar fi Polonia c`nd ar primi a intra]n leg[tura cre=tin[, hot[r] a mai face o]ncercare =i trimise pe cardinalul Henric Caetan]n calitate de legat]n Polonia, ca s[sileasc[, c`nd se va aduna dieta, ca s[ ]ndatoreze pe rege =i pe cei mari ai cr[iei a-=i uni pu-

terile cu ale]mp[r[\iei.[168] Papa scrise]ndeosebi =i cr[iesii Poloniei =i puse =i pe arhiducesa Maria di Grazzo, muma ei, =i pe sor[-sa, prin\esa Transilvaniei, s[-i scrie ca s[ ]ndemne pe regele]ntr-aceast[fapt[, spre slujba lui Dumnezeu =i]n ob=tescul interes al cre=tin[t[\ii.[169] Legatul papei ajunse]n Var=ovia cu episcopul de Breslaw, ambasador al]mp[ratului, =i, dob`ndind audien\[ de la diet[, ]i expuse ]ntr-un frumos cuv`nt, ce s-a tip[rit atunci, misia lui, ar[t`nd jertfele ce papa a f[cut pentru cre=tin[tate =i datoria polonilor d-a ajuta pe cre=tini, c[ci f[r[ d`n=ii puterile]mp[r[\iei Germaniei]ntregi nu sunt]n stare a sta]mpotriva puterei celei peste m[sur[mare a p[g`nilor.[170] Episcopul ce prezida dieta r[spunse c[ aceast[ propunere cere o mare =i coapt[ dezbatere. „Polonezii, zice un analist contemporan, vroia pace cu du=manul p[cii =i nici o price cu pricinuitorul g`lcevelor.“[171] Ura veche =i natural[a polonilor =i mai cu seam[a lui Zamoisky c[tre casa Austriei izbuti =i legatul papei plec[f[r[a dob`ndi nimic.[172]

Intrigile Engliterii nu pu\in slujir[spre a]mpiedeca aceast[unire a polonilor cu]mp[ratul]n contra turcilor. Ambasadorul englez, ce sosise]n iarna aceea]n Constantinopol, r[sp`ndise vestea c[ misia lui este d-a uni pe turci =i poloni ]n contra voievozilor |[rii Rom`ne=ti =i Transilvaniei.[173] Simpatii]ns[=i ajutoare dintr-alt[parte veni a]ncuraja pe cre=tini]n r[zboiul greu ce purta. |arul muscalilor, Fedor I, =i =ahul per=ilor trimiser[ambasadori la Praga de]ncheiar[alian\[cu]mp[ratul]n contra turcilor, =i vro c`teva cete de ecosezi vin pe la Dantzig]n Transilvania, spre a lua parte la r[zboi;[174] =i deputa\i din partea popoarelor din Her\egovina =i alte locuri supuse turcilor reclam[ ]n zadar ajutoare de la]mp[ratul spre a se revolta.[175]

XVII

}n vremea aceasta, sultanul, cu dou[sute mii oameni =i 300 tunuri mari =i mici, sosise la Belgrad =i d-acolo merse la Buda, unde ajunse]n 2 sept.[176] }napoia lui, Mihai izbea ariergarda =i r[pea proviziile o=tirei. El cuprinsese (august) pe Dun[re 6 cor[bii mari]nc[rcate de muni\ii, ce [se] ducea la Belgrad, omor`se 1200 turci ce le]nso\ea,

luase tot ce era]n cor[bii =i pe d`nsele le dete afund.[177] Cu pu\ine zile mai ]nainte, la 16/26 iulie, trimisese Mihai-Vod[ o seam[ de o=ti alese ca s[ ia Vidinul, pun`ndu-le cap pre aga Farca=iu. Rom`nii trecur[ Dun[rea pre la Sdegla. Turcii ]nsa le prinse de veste =i, adun`ndu-se]n mare num[r, nu ie=ir[s[se loveasc[de fa\[, ci se ascunser[de f[cur[me=te=ug. A=a, merg`nd o=tile lui Mihai-Vod[ f[r[ team[, turcii le lovi de fa\[ =i f[r[ veste =i, dup[ un r[zboi tare ce \inu mult[ vreme, biruir[ turcii pe ai no=tri =i c`\i fur[c[l[ri printr-]n=ii sc[par[c`te ceva, ]ns[ pu\inei, iar pedestra=ii pierir[ cu totul.[178] Aceast[ pierdere sc`rbi tare pe Mihai-Vod[=i, v[z`ndu-se ]n lips[ de solda\i, \ara fiind foarte despopulat[, trimise prin \[ri streine s[ str`ng[ ]n leaf[voinici viteji =i aduse o seam[de le=i =i cazaci =i altfel de oameni care]i era de folos.[179]

Iar sultanul, de la Buda, merse de t[b[r] inaintea cet[\ii Erlau, la 21 sept., a c[rei izbire se hot[r`se ]ntr-un sfat de r[zboi. Dup[ ce sultanul, potrivit unei porunci *(précepte)* a Coranului, som[ garnizoana d-a ]mbr[\i=a islamismul =i d-a preda cetatea, ]ncepu asedia =i, dup[ =apte zile, capitul[; cet[\uia nu ]nt`rzie a urma aceast[pild[.

Pu\in[vreme dup[aceast[important[cuprindere, Geafer-Pa=a]nt`lni ]n c`mpia Keresztes armia cre=tin[, comandat[de arhiduca Maximilian =i prin\ul Sigismund al Transilvaniei; sosi\i prea t`rziu spre a sc[pa Erlau[l], ei vrur[ ]ncai s[-=i r[zbune printr-o biruin\[ de pierderea acestui ora=. Trei lupte aproape una de alta se f[cur[ =i, ]n cea din urm[, otomanii, cu toat[ ]nd[r[tnica lor ]mpotrivire, fur[ respin=i =i pierdur[ vro mie oameni =i 40 tunuri. Aceast[ neizb`nd[mai crescu dorin\a ce de mai mult[vreme ar[ta sultanul Mahomed d-a se]ntoarce la Constantinopol. }n sfatul ce se \inu pentru aceasta, se hot[r], dup[p[rerea lui Hogea Seadedin, c[fiin\a de fa\[a padi=ahului era trebuincioas[spre a]mb[rb[ta pe osta=i. }n 26 oct., nem\ii =i ungurii izbesc trupul de armat[unde se afla sultanul, care se trase supt cortul lui Ionis-Bei, capul mutefericalilor, a=ezat]n dosul bagajelor. B[t[lia era acum pierdut[pentru otomani, artileria lor era]n puterea du=manului, corturile sultanului era]n jaf =i oamenii casei sale nu st[vilea l[comia biruitorilor, f[r[numai cu o nefolositoare]mpotrivire, c`nd o izbire

f[cuta la timp de vizirul Djigala, care era pus la p`nd[, puse neor`nduial[*(embuscade)*]ntre cre=tini =i le smulse biruin\a: cincizeci mii oameni supt palo=ul musulmanilor sau]n mocirl[. Djigala, c[ruia sultanul]i era dator izb`nda, fu numit mare vizir]n locul lui Ibrahim-Pa=a.[180]*

Spun c[mai mult de 50 mii cre=tini pierir[ ]n balt[sau de sabia t[tarilor, iar turci numai 20 mii. Zece mii galbeni]n aur =i 97 tunuri fur[prada biruitorilor]n aceast[b[t[lie, ce anali=tii lor aseam[n[cu cea de la Mohaci =i de la Cialdiran. „Astfel fu, zice Sacy, aceast[b[t[lie de la Keresztes, pe care cre=tinii o c`=tigar[ prin curajul lor =i o pierdur[ prin l[comia lor; pild[ ]ngrozitoare, care arat[ generalilor c[ vitejia poate izb`ndi a dob`ndi foloase, dar c[numai disciplina le poate p[stra.“[181] Dup-aceast[ ]nvingere str[lucit[, sultanul se]ntoarse la Constantinopol.[182]

XVIII

C`nd turcii de pe margine v[zura trecerea sultanului cu at`ta o=tire asupra Ungariei,]ncepur[a se seme\i =i a ie=i]n |ara Rom`neasc[ pe marginea Dun[rii, =i prinser[ a pr[da =i robi.[183] Mihai-Vod[ ]=i str`nse

---

* }ntr-o prim[redactare, ne]nl[turat[de autor, pasajul arat[astfel: „Maximilian, arhiduca care era numit generalism al]mp[r[\iei, =i prin\ul Transilvaniei, ce se unise cu d`nsul, sosir[ prea t`rziu]n ajutorul Erlaului.

Ambele armate protivnice se]nt`lnir[ atunci ]n preajma acestei cet[\i, ]n c`mpia numit[Keresztes, unde r`ul Cincia se vars[ ]n b[l\i, p`n-a nu se uni cu Tisa; dup[o lupt[ ]nver=unat[de trei zile (23, 24 =i 25 oct. 1596), oastea cre=tin[c`=tig[ b[t[lia, ]n ziua de 26 oct.; 109 tunuri c[zur[ ]n m`inile lor; turcii era sco=i din tab[ra lor =i pu=i]n fug[. Izb`nda era acum a cre=tinilor, dar, din nenorocire, nu =tiur[ a se cump[ta =i, c[lc`nd porunca lui Maximilian d-a nu jefui, se aruncar[pe corturile sultanului]n neor`nduial[, strig`nd biruin\[. Atunci pa=a Cical[, care era la ariergard[, v[z`nd netocmeala cre=tinilor, ]i izbi cu c[l[rimea sa, ]n minutul c`nd nem\ii =i ungurii]nfigea steagul crucei =i d[n\uia]n triumf]mprejurul acelei bogate prade. }n mai pu\in de o gium[tate de ceas el]mpinse]n balt[c[l[rimea cre=tin[, care trecu peste pedestrime =i fu =i ea nimicnicit[. 0 groaz[panic[cuprinse armata cre=tin[; ea se]mpr[=tie]n toate p[r\ile, fiecare osta= fugind]ncotro vedea cu ochii, f[r[sa =tie unde. Maximilian fugi spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul \[rii sale“ (n. ed.).

atunci o=tile =i, dup[s[rb[toarea Sf. Mihail, purcese cu 2 mii oameni asupra turcilor.[184] Merg`nd prin \ar[, domnul ]nt`lni o seam[de turci pre apa Teleormanului, robind =i stric`nd \ara; el ]i izbi =i ]i prinse pre to\i vii, apoi merse de ocoli cetatea Turnul, o b[tu =i o arse.[185] Dup-aceea trecu Dun[rea =i izbi cetatea Nicopolul, ]n 12 noiemvrie, ucise pe to\i turcii ce ]i st[tur[ ]mpotriv[, cuprinse un bulevard, cel mai ]nsemnat, pe care ]l asem[n[ cu p[m`ntul, =i pe]ns[=i cet[\uie era sa cuprinz[, c`nd afl[ vestea nenorocitei b[t[lii de la Keresztes,[186] care ]l ]ntrist[ foarte. Sangiacul Nicopolului, ce era ]nchis ]n cetate, trimise atunci domnului stofe \esute cu aur =i argint, samururi frumoase, zece cai cu har=ale de argint, rug`ndu-l s[lase de a mai bate cetatea =i a nu mai]nt[r`ta m`nia sultanului, care, acum biruitor, se]ntoarce din Ungaria =i se a=teapt[la Sofia. Pa=a]nc[se f[g[duia c[va mijloci ca Mihai s[-=i aib[pacea de la turci =i ca sultanul s[-l recunoasc[pe el =i fiul s[u de domn mo=tenitor al |[rii Rom`ne=ti. Domnul c[ta mult mai pu\in la aceste f[g[duieli frumoase, c`t la puterea zidurilor cet[\ii =i la vestea]ntoarcerii sultanului, care putea n[v[li asupr[-i. Se pref[cu dar c[e]nduplecat de sfaturile sangiacului, primi cererea sa =i, ridic`ndu-se de acolo, unde z[bovise 5 zile, trecu Dun[rea.[187] Domnul trecuse r`ul]n \ar[ ]ntr-o diminea\[, la r[s[ritul soarelui, =i,]nso\it numai de 6 in=i din c[petenii, apucase f[r[grij[ ]nainte, urmat]ntr-o lung[dep[rtare de 50 c[l[re\i =i,]n sf`r=it, mai departe ]nc[, venea toat[ oastea dup[ r`nduiala ei. Astfel merg`nd ]n cale, domnul =i cu so\ii lui ]nt`lnir[doi turci pe care]i prinser[=i aflar[de la d`n=ii c[ fac parte dintr-o band[ de 500 turci, care b`ntuie satele acelui jude\ arz`nd =i jefuind, =i c[ aceast[ ceat[ nu e departe. Cum afl[ aceasta, viteazul domn se repede iute cu cei 6 so\i ai s[i c[tre acei cinci sute turci, ]i ajunge =i ]i izbe=te furios. Spun c[ omor] paisprezece in=i cu m`na lui, p`n[ c`nd apuc[de]i veni ajutor din oaste, de-i prinse pe to\i c`\i sc[par[ de moarte. Dup[ aceast[ fapt[ de o semea\[ =i de o nesocotit[ vitejie, eroul se duse la T`rgovi=te, spre a se odihni =i a se bucura]n pace de triumfurile sale.[188]

XIX

Dar intrigile =i vicleniile tic[lo=ilur boieri ai \[rii nu-l l[s[ ]n repaus multe zile =i a]ngriji de treburile \[rii. }n cele dint`i zile ale lui dechemvrie, potrivit f[g[duielilor =i]nvoielei f[cute cu sangiacul Nicopolului, sultanul se gr[bi a trimite lui Mihai o deputa\ie de 20 in=i, cu steag ro=u, spre semn de pace.[189] Boierii, du=mani ai domnului, se folosir[ ]ndat[d-aceasta, spre a]nvinov[\i pe Mihai-Vod[c[tre prin\ul Transilvaniei, cum c[ar fi hot[r`t a se trage din leg[tura cu d`nsul =i cu cre=tinii, spre a se lega cu turcii. Bathori, slab de minte =i b[nuitor, adun[ ]ndat[sfetnicii s[i spre a se chibzui despre ceea ce trebuie a face]n aceste]mprejur[ri, cu at`t mai grele c[ el nu era ]n stare a ataca de fa\[ pe Mihai. Acesta afl[ b[nuielile ce boierii b[gaser[ ]n capul lui Bathori =i toat[ intriga \esut[ spre pierzarea lui, =i ]ndat[ ]n=tiin\[ pe acesta c[, ]nt[rit prin nevinov[\ia sa, el a hot[r`t s[mearg[ ]n capitala lui s[-l]nt`lneasc[ numai cu o mic[ suit[ =i n[d[jduie=te c[ va da de minciun[ pe cei ce l-au p`r`t =i ]i va ar[ta c[ e credincios jur[mintelor sale. Aceast[ hot[r`re]ndr[znea\[a lui Mihai]nm[rmuri pe du=manii lui =i ridic[de pe inima lui Bathori toat[b[nuiala.[190]

Mihai l[s[supt]ngrijire =i paz[pe deputa\ia sultanului p`n[ la ]ntoarcerea sa.[191] Apoi, lu`nd cu d`nsul pre Mihalcea banul, Radul Buzescul =i pu\ini al\i boieri, porni]n Transilvania[192] =i ajunse la Belgrad]n 30 ale lui dechemvrie. Bathori]i trimisese]nainte pe secretarul s[u de stat, Pangratie Senyei, cu 40 tr[suri de parad[=i o mul\ime de nobili;[193] el]nsu=i]i ie=i]nainte cu un sfert de leug[din ora=, lingu=indu-l c`t putu cu dragostea.[194] Astfel, cu cea mai mare pomp[fu primit Mihai-Vod[ ]n capitala prin\ilor Transilvaniei. A doua zi,]n cea din urm[zi a lui dechemvrie, Bathori trimise o seam[de c[l[re\i lui Mihai-Vod[, ca s[-l]nso\easc[la curtea sa. Acolo, de fa\[cu cei mai de c[petenie domni ai \[rii Ardealului =i cu nunciul papei, ambii domni vorbir[ca la dou[ceasuri; pe urm[Mihai-Vod[fu dus cu mult[cinste la casa sa, g[tindu-se Bathori a-l osp[ta a doua zi cu toat[fala cuvenit[unui asemenea domn. }n ziua cea dint`i a anului nou, Mihai-Vod[se duse cu mult[solemnitate la biseric[, pe urm[merse la

prin\ul Transilvaniei, care]l osp[t[m[re\, =i la patru ceasuri se]ntoarse la cvartirul s[u. }n 2 ianuarie, voievodul fu osp[tat la casa cancelarului Iojica, unde banchetul \inu p`n[la 7 ceasuri seara.

}n 3 ianuarie, ofi\erii =i pajii prin\ului Transilvaniei aduser[la Mihai-Vod[, din partea lui Bathori, =ase pahare mari de aur sm[l\uite, un ibric =i un lighean de argint. Oamenii domnului fur[asemenea trata\i dup[obrazul fiec[ruia. Mihai-Vod[trimise =i el prin\ului Bathori daruri frumoase, ce sta]n vreo c`teva bl[ni de mult pre\ =i haine bogate, o blan[de samur =i haine \esute cu aur,[195] ce fur[primite cu aceea=i bun[voin\[cu care fur[trimise.

}n 5 ianuarie, Mihai-Vod[merse de]=i lu[ziua bun[de la Bathori, spre a se]ntoarce]n \ar[.[196] Atunci Bathori f[cu cunoscut lui Mihai-Vod[: c[inima lui e foarte am[r`t[, c[ci autoritatea papei =i f[g[duielile ce a dat ]mp[ratului ]i leag[ m`inile =i nu-l las[a-=i lua satisfac\ia =i r[zbunarea ce i se cuvine despre poloni; c[Polonia nu numai c[e hot[r`t[ a \ine supt protec\ia ei pe Moldavia, dar ]nc[ voie=te a o ]ntinde =i asupra Valahiei; c[ ]mp[ratul nu-i d[ ajutoarele f[g[duite ]n bani =i oameni =i astfel ei se afl[ ]n nevoia sau de a se ruina cu totul, sau de a face pace cu turcii; c[ ]ntr-o asemenea pozi\ie =i ostenit de at`tea griji ale puterii, a hot[r`t a abdica =i a-=i l[sa \ara ]n stap`nirea Austriei, dup[tratatul]ncheiat cu aceast[putere la... ianuarie 1595; c[spre acest sf`r=it pleac[ la Praga spre a negocia.[197] Mihai, care vru s[ ia parte la acele delibera\ii =i negocia\ii, arat[ lui Sigismund c[ dore=te =i el a trimite un sol la Praga. Spre acest sf`r=it, l[s[l`ng[Bathori pe banul Mihalcea, ca s[-l]nso\easc[la Praga.[198] El zise lui Sigismund =i]ns[rcin[=i pe solul s[u d-a spune]mp[ratului Rodolf II c[el va sta mijlocitor, de va voi s[fac[pace cu Poarta,]l va ajuta, de va voi r[zboi. Dar c[ ]n acest din urm[caz arat[ ]mp[ratului ca nu cumva s[-l mai]nceap[p`n[nu va uni puterile tuturor prin\ilor cre=tini; c[atunci trebuie a izbi deodat[=i cu to\ii]mpreun[=i c[astfel e sigur de biruin\[.[199]

Dup-aceea Mihai-Vod[se]ntoarse]n \ara Rom`neasc[, =i Bathori,]nso\it de banul Mihalcea, plec[spre Praga cu 40 tr[suri, unde ajunse]n 17 fevruarie (1597), fiind primit =i tratat cu mare fal[=i cinste]n toat[c[l[toria sa prin staturile Austriei.

XX

}ndat[ce Mihai-Vod[se]ntoarse]n capitala \[rii, asem[nat cu]n\elegerea ce avusese cu Bathori, chem[pe ceau=ul turcesc ce]l a=tepta, primi de fa\[steagul de pace ce]i adusese din partea sultanului =i]i dete un r[spuns mul\umitor, a=ez`nd astfel pace cu turcii. Aceast[ pace fu cu at`t mai mult]n nevoie a o primi atunci, c[aflase c[o armie puternic[se aduna la Sofia, gata a n[v[li]n |ara Rom`neasc[ =i c[ acum Transilvania, ca =i ]mp[r[\ia, nu se ]ndem`na a-i sta]n ajutor.[200] Aceast[pace nu era alt dec`t o ]ncetare a vr[jm[=ii (ostilit[\i) =i n-avea nici un caracter definitiv. Astfel, supt umbra acestei p[ci, Mihai c[ut[ a se preg[ti pentru r[zboi. El se ]n\elesese cu Bathori ca acesta s[ dob`ndeasc[ajutoare de la]mp[rat =i cu preg[tirile ce va face =i el, s[n[v[leasc[ ]mpreun[ ]n Turcia, siguri c[multe popoar[cre=tine se vor ridica la vederea stindardelor lor. }ntr-adev[r, Mihai, prin agen\ii s[i, =i mai cu seam[prin vestea vitejiei =i a triumfurilor sale, preg[tise popoarele supuse turcilor spre a scutura greul =i ru=inatul jug ce le ap[sa. Un complot]ntins]n toat[Turcia, al c[rui cap era episcopul de la T`rnova, se formase. S`rbii =i bulgarii se f[g[dui lui Mihai c[,]ndat[ce va trece Dun[rea, se vor ridica cu to\ii din toate p[r\ile, vor t[ia toate garnizoanele turce=ti,]i vor da Sofia]n m`n[ =i ]l vor trece Balcanul.[201] Mihai ]ncepu cu mult[ activitate a se g[ti de oaste; el ]ncepu a str`nge oameni de \ar[la oaste =i]ncepu a chema]n leaf[o=tiri streine, dup[obiceiul de atunci.[202] Din nenorocire, Ieremia-Vod[din Moldova, du=man al cre=tinilor =i partizan al turcilor, nu numai c[deschise calea t[tarilor prin \ara sa, dar]nc[se opuse la trecerea a 6 mii cazaci ce venea]n slujba lui Mihai.[203] Dintr-alt[parte, Sigismund Bathori c`=tig[ numai f[g[duieli mari, dar nici bani, nici o=tiri de la ]mp[rat.[204] Astfel cre=tinii nu putur[ fi gata la vreme[205] =i turcii, care nu se am[gea asupra g`ndurilor ostile ale lui Mihai,[206] descoperir[complotul bulgarilor, =i episcopul de la T`rnova, ]mpreun[ cu mul\i al\ii, fur[ prin=i, chinui\i groaznic =i t[ia\i ]n buc[\i.[207] Zece mii s`rbi atunci, despera\i, vor s[se scoale;]n iunie trimit soli lui Mihai-Vod[, numindu-l cap al lor =i f[g[duindu-i c[vor

cuprinde cetatea Vasi\a =i Gladova =i c[nu vor cru\a nici s`ngele, nici via\a lor pentru d`nsul =i pentru a scutura acel trist jug al barbarilor]mpil[tori. Mihai-Vod[le raspunse s[mai a=tepte c`tva, p`n[s[vie o ocazie mai priincioas[, care s[ ]nlesneasc[mai mult izbutirea unei a=a de primejdioase]ntreprinderi. De=i acest plan de izbire asupra turcilor se nimicnici deocamdat[, Mihai]=i urm[preg[tirile sale. La]nceputul lui iulie (1597) el f[cu c[utare armiei sale, care era de 15 mii oameni, =i dete de fiecare osta= c`te 5 talere. El mai a=tepta ]nc[ 6 mii osta=i silezieni, trimi=i ]n ajutor de ]mp[rat. Tot ]n acea lun[, Henric Lesota, un ofi\er al ]mp[ratului, sosi ]n T`rgovi=te ca s[pl[teasc[,]n numele st[p`nului s[u, leafa pe toat[luna la patru mii ale=i c[l[re\i d-ai lui Mihai-Vod[.[208]

XXI

V[z`nd greut[\ile ce ]nt`mpina din partea alia\ilor s[i ca s[fac[o expedi\ie puternic[=i serioas[ ]n contra turcilor, Mihai-Vod[se]ncredin\[c[nu va izbuti nimic]n contra turcilor c`t[ vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu d`n=ii, f[r[a mai n[zui la ajutor strein, care c`nd nu vine, c`nd trebuie a-l cump[ra cu jertfe scumpe, dup[cum i se]nt`mplase cu Bathori. El se ]ncredin\[ c[ o na\ie, spre a c`=tiga =i a-=i p[stra independen\a, trebuie s-o puie supt ocrotirea puterii sale, iar nu a streinului, oric`t de bl`nd =i dulce s-ar ar[ta. El c[ut[dar care sunt elementele de putere ale patriei lui =i nu-i fu cu anevoie a le g[si.

Potopul de na\ii barbare =i furtunele veacurilor ce trecuser[peste p[m`ntul vechei Dacii, de la desc[lecarea lui de romani, nu-l putur[ de=[rta de ace=ti locuitori, care prinsese r[d[cin[ puternic[ =i ad`nc]nfipt[aci. Rom`nii se p[strar[dar]n toat[ ]ntinderea Daciei, cu limba, cu obiceiurile str[bune, cu caracterul lor na\ional, f[r[a se]mpestri\a cu alte neamuri streine; []n] Valahia =i Moldova se p[strar[locuitorii]n cea mai mare omogenitate;]n Transilvania]ns[, pe alocurea, se a=ezar[,]n pu\in num[r, secui, sa=i =i unguri, precum =i s`rbi

]n Banat, dar]n toate locurile majoritatea era rom`ni. Timpul viforos al veacului de mijloc ]mp[r\ise p[m`ntul rom`nesc ]n trei \[ri: Transilvania cu Banatul, Moldova =i |ara Rom`neasc[; dar]n inimile tuturor rom`nilor r[mase ne=tears[ tradi\ia unui trai comun =i dorin\a de a-l ]nfiin\a din nou. }n acele timpuri grele a n[v[lirei barbarilor, ]n dou[ r`nduri Moldova =i |ara Rom`neasc[ se pustiir[, locuitorii tr[g`ndu-se la munte =i]n Ardeal, de unde, c`nd barbarii de=ertar[ locurile, ei se re]ntoarser[ supt domnii lor la vechile lor vetre. Dar mult[ vreme ]nc[, p`n[la 1467, domnii |[rii Rom`ne=ti p[strar[ stap`nire peste ducaturile Omla=ului, F[g[ra=ului =i Rodna]n Transilvania, precum =i domnul Moldovei st[p`ni mai mult[ vreme ducatul Maramure=ului. }nt`mpl[rile p[straser[aceste \[ri, Transilvania, |ara Rom`neasc[=i Moldova, singure, izolate, slobode,]ntre }mp[r[\ia Turceasc[, Ungaria =i Polonia, care toate amenin\a cotropirea lor. Era dar firesc lucru ca orice voievod din aceste trei \[ri [ce] se sim\ea]n putere s[caute a le uni]ntr-un stat =i astfel a re]ntemeia vechiul regat al Daciei. Dac[vedem aceast[idee intr`nd adesea ]n capul domnilor ungure=ti din Ardeal, cu at`t mai mult ea trebui s[intre]n capul acelor mari voievozi rom`ni care se inspirar[ de simtimentul na\ional =i personificar[ individualitatea na\ional[ a rom`nilor. Na\ionalitatea, de=i nu avea atunci acel caracter mintos =i ideal ce a dob`ndit ]n zilele noastre, dar era mult mai ]ntins[ =i mai puternic[ ca simtiment. To\i istoricii Veacului de mijloc se mir[ de puterea cu care rom`nii]=i p[streaz[obiceiele romane =i simtimentele lor na\ionale, tr[ind]n mijlocul barbarilor, f[r[a se amesteca cu d`n=ii. „|in ei, zice Tomasi, autor contemporan al lui Mihai-Vod[, de ocar[ numirea de valah, nevr`nd a fi chema\i altfel dec`t rom`ni, glorific`ndu-se (laud`ndu-se) c[se trag din romani.“[209]

Mircea cel B`tr`n fu cel dint`i domn rom`n care se lupt[pentru unitatea na\ional[. Vru s[cuprinz[Transilvania =i a\`\[un r[zboi cu Sigismund, regele Ungariei, ce dete pas turcilor a intra]n mijloc =i sili pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al lui Baiazid. Apoi Mircea]=i]ntoarse armele asupra acestuia =i, dup[ce cuprinde Moldova =i o

r[pe=te de la Iuga-Vod[, reclam[mo=tenirea]mp[r[\iei rom`no-bulgare de la turci =i ]=i ]ntinde st[p`nirea p`n[ ]n Balcani.[210] Dar isprava acestor silin\e ale marelui Mircea fu p`n[la urm[ ]ntemeierea suzeranit[\ii turce=ti asupra \[rii.

+tefan cel Mare al Moldovii calc[pe pasurile lui, cuprinde |ara Rom`neasc[, pe care n-o poate \inea, =i trage prin aceasta asupra-i furia turcilor. Apoi dob`nde=te de la]nvinsul s[u de la Baia*, vestitul rege rom`n al Ungariei, Matei Corvin, ]n proprietate Cetatea de Balt[ =i Ciceiul din Transilvania. Acest dar mai t`rziu sile=te pe un urma= din osul lui, pe Petru Rare=, a se amesteca]n treburile Transilvaniei =i a vroi a cuprinde aceast[\ar[, =i cade =i el jertf[acestei ambi\ii na\ionale. Dar cu c`t aceast[ idee dob`ndea martiri mai mari, cu c`t costisea mai mult pe rom`ni, cu at`ta, dup[ caracterul lor st[ruitor, \inea ei la d`nsa. }n zilele lui Despot-Vod[(1572)]n Moldova, acest zv`nturatic de geniu, trei ]ngeri, se zicea ]n popor, s-a ar[tat domnului ]n vis ]n diminea\a Cr[ciunului, cu coroane de aur, proorocind c[ el va st[p`ni cur`nd peste Moldova, |ara Rom`neasc[=i Transilvania.[211] Marea idee a unit[\ii na\ionale era dar pe acele vremi un simtiment popular. }n ochii poporului, ea era aceea ce e ast[zi un drept =i o datorie, singurul mijloc d-a se m`ntui de supt st[p`nirea streinilor, d-a intra]n]ntregimea drepturilor sale na\ionale =i d-a le p[stra nev[t[mate de b`ntuirea du=manilor. Spre a o realiza, ce trebuia oare? O sabie rom`neasc[puternic[. Rom`nii acum g[sise aceasta. }n capul |[rii Rom`ne=ti sta un domn rom`n t`n[r,]ndr[zne\, ambi\ios, cu minte]nalt[, cu inima aprins[spre fapte viteje=ti, vestit =i me=ter]n razboaie. El se inspir[de simtimentul na\iei, se aprinse de aceast[idee a regenera\iei na\ionale =i, cu puternica lui voin\[, hot[r] a nu pregeta p`n[ la moarte, ]ntru ]ndeplinirea ei. }mprejur[rile politice ]i fur[ favoritoare =i deschidea un c`mp]ntins la]ndr[zne\ele sale proiecte.**

---

*]n manuscris: „Piatra“ (n. ed.).

** }ntr-o prim[redactare la care autorul nu a renun\at: „ambi\iei lui celei mari (n. ed.).

XXII

Mahina\iile =i intrigile de at`ta vreme preg[tite de curtea Austriei aduser[ isprava lor. Sigismund Bathori, pov[\uit de duhovnicul s[u, iezuitul Carilio, =i de Silvio Piccolomini, am`ndoi v`ndu\i Cur\ii Austriei, fu t`r`t spre Praga, cum =tim, unde ajunse ]n 17 fevruarie.[212] Acolo, dup[ o primire str[lucit[, care era preg[tit[, ]mp[ratul, ]n numele craiului Spaniei, ]i dete ordinul Mielul de aur, ce at`ta]l dorise; z[d[rnicia acestui prin\ u=ure la minte fu foarte m[gulit[=i fu plecat a asculta aceea ce]i insufla partizanii Austriei. }n conferin\ele ce se deschise, Bathori propuse c[, de vreme ce neputin\a lui fizic[nu-l iart[a avea mo=tenitori, voie=te a se lep[da de acum de st[p`nirea Transilvaniei =i a o da Austriei. }mp[ratul, ]nv[\at de ai s[i a fi viclean, se pref[cu mai ]nt`i a se mira de aceast[propunere =i a n-o primi; dar se]mbl`nzi ]ndat[ =i se ]ncheie cu Bathori aceste condi\ii: ca ]mp[ratul s[-i dea, pe via\[, ]n schimb pentru Transilvania, ducatele Oppeln =i Ratibor din Silezia; ca s[-i dea ]nc[ pe tot anul o pensie de 50 mii scuzi de aur, pl[ti\i la Vene\ia, la Roma sau la Genua; c[, fiindc[ are de g`nd a se c[lug[ri, s[urmeze desp[r\ire]ntre el =i so\ia lui, care va p[stra titlu de princes[a Transilvaniei; c[de va intra]n ordinile biserice=ti, s[i se dea un venit]n vro monastire =i s[mijloceasc[la papa spre a-l face cardinal; c[,]n orice vreme =i caz,]mp[ratul s[-i dea titlu de *preastr[lucit*.[213] Depart`ndu-se de Praga, Bathori hot[r] cu ]mp[ratul ziua ]n care acesta s[ trimi\[ ambasadori la diet[, ca s[ primeasc[ st[p`nirea Transilvaniei, dup[care fapt[apoi, arhiduca Maximilian, fratele]mp[ratului, s[fie trimis spre a c`rmui \ara.[214] Dup[ ]ncheierea acestor capete care se hot[r`se a fi \inute secrete,[215] Sigismund Bathori se]ntoarse]n Transilvania =i]ndat[convoc[staturile la Alba-Iulia pentru 17 aprilie, unde ceru cheltuieli pentru r[zboi, care i se =i decret[. Dar vorba se r[sp`ndise de oarecare ]nvoieli f[cute ]ntre Sigismund =i ]mp[ratul; =i, de=i staturile nu =tia desigur felul acelor ]nvoieli, dar le b[nuia =i ]ncepur[ a se pl`nge cu o\erime c[de dou[ori Sigismund, f[r[ ]nvoirea \[rii, se dusese la]mp[ratul. To\i se aduna =i]=i]mp[rt[=ea]n tain[temerile lor, c[ci

nu]ndr[znea a se aduna =i a vorbi de fa\[, sp[im`nta\i fiind de p[\irea nobililor din anul 1594. }=i aducea aminte suferirile ce \ara p[\ise de la nem\i]n zilele lui Ferdinand =i nu se]ndoia c[, de va c[dea iar supt jugul [lor], va p[\i acum =i mai r[u. Sigismund]ns[, nesocotind =i dieta =i drepturile \[rii, se purta]n toate dup[placul lui,[216] sau mai bine dup[cum]i =optea iezui\ii v`ndu\i Austriei, ce]l]ncunjur[. Dup[sfalul lui Carilio[217] =i a partizanilor Austriei, trimise]n 27 sept. pe +tefan Iojica s[asedieze Timi=oara, dar, din pricina ploilor, fu silit a l[sa cetatea,]n 17 noiemvrie, =i a se]ntoarce]n Ardeal[218].

XXIII

C[t`nd ]ns[ la caracterul u=ure =i nestatornic a lui Sigismund, nimeni nu era sigur despre ceea ce va face p`n[la urm[. Aci se ar[ta c[s[c[ie=te de cele]ncheiate cu]mp[ratul =i declara c[, de nu se vor]mplini f[g[duielile de ajutor ce i se f[cuse, va strica toate]ndatoririle sale[219] =i va face pace cu turcii, aceea ce sperie at`t pe curtea Austriei, ]nc`t]i trimise o solie nou[, pe episcopul de Agriea, baronul Adangelo Popel-Brun,]mpreun[cu contele Sigismund della Torre, spre a-l lini=ti =i a-l p[stra]n aplecarea c[tre Austria.[220] Aci se las[cu totul de urma dup[sfaturile v[t[m[toare ale iezui\ilor. Apoi, tem`ndu-se c[ unirea celor mai ]nsemna\i ai \[rii s[ nu fie o stavil[ ne]nvins[ planului lui d-a ]nchina \ara Austriei, c[ut[ ]n mintea lui, ]n veci tulburat[, mijloacele d-a ]mpiedeca acea unire. Spre acest sf`r=it scrise]ntr-o zi lui Gaspar Corni=: „Iat[voin\a mea: c`nd voi ie=i din Transilvania, tu s[ nu la=i domnia la nimeni altul, ci s-o iei pe seama ta; pentru aceea te-am f[cut cap peste armiile \[rii“. }ntr-alt[ zi lu[ deoparte pe unchiu-s[u +tefan Bocksai =i ]i zise: „Te sf[tuiesc, de ]\i trebuie domnia Ardealului, s[ nu la=i s[ \i-o ia oarecare rom`n“ (d`nd a in\elege pe Iojica). Apoi propune domnia lui Iojica chiar.

+tefan Iojica, cancelarul Transilvaniei, era rom`n. Meritul s[u singur ]l ridicase din pulbere ]n cea mai ]nsemnat[ slujb[ a \[rii. D-abia intrat ]n v`rsta b[rb[teasc[, Iojica avea minte s[n[toas[,]mpodobit[cu mult[ ]nv[\[tur[ ]nalt[, iscusit[, vioaie, ambi\ioas[de m[rime (pu-

tere) =i de fapte mari =i l[udate. El dob`ndise at`ta influen\[asupra t`n[rului =i f[r[ de experien\[ prin\, ]nc`t se putea zice]ntr-adevar c[el era adev[ratul st[p`n al \[rii. }nv[\[tura =i limbu\ia lui ]l f[cea de unea favorul =i dragostea tuturor. El ajunse ]ntr-o pozi\ie ]nalt[, ]nc`t cei mai mari domni ai Transilvaniei privea ca o mare fericire d-a merita, cu mult[ ]nchin[ciune =i jertfire, favorul =i creditul s[u.[221] Astfel Sigismund puse]n rivalitate pe c`tetrei ace=ti b[rba\i puternici =i arunc[ ]ntre d`n=ii semin\ele dihoniei =i a vr[jm[=iei. Obicinuit de demult a sem[na vrajb[ ]ntre curtezanii s[i,]n acest minut,]nc[mai mult, el nu se credea]n siguran\[dec`t v[z`nd pe to\i ceilal\i a nu se]ncrede unii]ntr-al\ii. Dar Iojica priveghea cu luare-aminte la toate g`ndurile prin\ului. }l ]ncuraja ]n hot[r`rea d-a p[r[si tronul, dar]i zicea a nu-l* l[sa pe m`na nem\ilor, dar a i-l da lui. El ]ndr[zni ]n public a se ar[ta ca candidat la tron =i a c[uta a dob`ndi voturile poporului. El zicea sau punea pe prietenii s[i s[zic[c[curajul =i cinstea lui]l f[cuse a merita acest post]nalt la]nt`mplarea abdica\iei lui Sigismund. }ndr[zneala =i influen\a ce avea ]n \ar[ nimicnicise n[dejdile tuturor compe\itorilor s[i. Bathori, ]ntr-un moment de c[in\[, ]ncheie cu d`nsul o]nvoial[asemenea celeia ce]ncheiase, la 1594, cu Baltazar Bathori.

El porne=te la Poart[un trimis secret ca s[cear[s[se trimi\[, dup[obicei, lui Iojica,]nt[riea domniei Transilvaniei prin steag =i buzdugan. Dup-aceea, ca lucru mai sigur s[izb`ndeasc[, Iojica, prin ]n\elegere cu Sigismund, scrise la vice-craiul de la Casovia, ca nici el, nici cezarul s[ nu se gr[beasc[ d-a intra sau d-a trimite comisari ]n Transilvania, c[ci nu s-a hot[r`t p`n-acum nimic despre ie=irea prin\ului Sigismund din Transilvania =i staturile \[rii nu vor ca Transilvania s[ caz[ ]n m`ini streine. Aceste scrisori, trimise de Iojica, vice-craiul le expediaz[ ]ndat[la]mp[ratul, care se hot[r] atunci a trimite f[r[pierdere de vreme]n Transilvania pe arhiduca Maximilian; =i p`n[ a se g[ti acesta de drum, numi trei comisari ai s[i ca s[ mearg[ ]nainte s[ ]ndatoreze pe Sigismund a se \ine de ]nvoiala f[cut[ =i a le preda ]n m`n[guvernul \[rii.[222] Comisarii numi\i era +tefan Zuchaia, epis-

* }n original: „n-o“ (n. ed.).

cop de Vacia, Francisc Nadazdi =i Bartolomeu Petz, consilier de r[zboi; dar fiindc[Nadazdi]=i ceru iert[ciune a nu primi, fiind bolnav, se numi]n locu-i Nicolae Istvanfi, vicepalatin al Ungariei,[223] autor mai pe urm[a mult l[udatei istorii a acelor timpuri, care ne fuse mult de folos =i lui]i c`=tig[m[gulitoarea numire de Tite-Live al Ungariei. [224]

XXIV

}n vremea aceasta Mihai-Vod[— v[z`nd c[Sigismund, de temerea turcilor, umbl[s[-=i dea \ara]mp[ratului[225] =i c[caut[a se]mp[ca cu turcii; [226] c[ ]mp[ratul]nsu=i, desperat de o nou[=i mai]ngrozitoare revolt[a \[ranilor, umbla a se]mp[ciui cu turcii, speria\i =i ei de revolta ienicerilor, =i, pu\in dup-aceea, deschidea conferin\e de pace la Weizen[227] — g`ndi =i el a c[uta a ]ncheia o pace hot[r`toare cu turcii, pace ce]l va l[sa slobod a lucra la planul ce]=i]nchipuise]n mintea lui. El primi bine pe Hali-Massar-Ceau=, ce veni la d`nsul ]n vara acelui an, 1597, din partea sultanului, ce se sp[im`ntase de preg[tirile ce auzise c[face Mihai-Vod[. Pricinile care silea pe sultan a face pace [erau] dou[: revolta osta=ilor, lipsa =i foametea.[228] Desele r[scoale ale ienicerilor la Constantinopol opri pe turci d-a]ntreprinde ceva]nsemnat]n acest an (1597).[229] Solul aduse domnului din partea sultanului scrisori =i feluri de f[g[duieli m[gulitoare, unde, cu vorbe dulci, i se ar[ta c[sultanul nu a vrut a-i porunci, ci l-a rugat =i]l roag[d-a se face prieten al s[u, c[ ]i f[g[duie=te c[t[tarii nu vor mai]ncerca a trece prin |ara Rom`neasc[, numai Mihai s[ se uneasc[ cu turcii ]mpotriva cre=tinilor, sigur fiind c[, de vor fi comanda\i de un general viteaz ca d`nsul, turcii vor fi nebirui\i. Mihai-Vod[r[spunse c[prime=te pace =i priete=ug cu turcii, dar c[niciodat[nu va lupta cu d`n=ii ]mpotriva cre=tinilor, c[ tot ce poate f[g[dui este d-a sta neutru.[230] Sultanul fu foarte vesel =i de aceast[ isprav[, la care nu se a=teptase, =i ]ndat[, dup[ pova\a lui Ibraim-Pa=a Vezirul,[231] se gr[bi a trimite o ambasad[ mai str[lucit[ dec`t toate cele trecute. |[ranii din Austria — c[lca\i *(foulés)* prin trecerea necurmat[a o=tilor =i arunca\i]n despera\ie de garnizoane, care, supt pricinuire c[nu li se

pl[te=te (li se m[n`nc[ lefele de capi), jefuia ]n toate p[r\ile — care se ridicaser[ ]n cel[lalt an, se revoltar[ cu totul ]n acest an (1597), pun`nd]n capul lor pe unul dintr-]n=ii numit George Bruner. Ei se pl`ngea ]ntre altele c[, fiind ]mpov[ra\i de biruri =i redu=i ]n robie de noble\e, nu mai era ]n stare a suferi aceste jefuiri =i c[ ei nu puteau nici s[ munceasc[, nici s[ semene p[m`nturile, de vreme ce]i lua mereu de la munca lor; c[dup[ce da st[p`nilor a treia parte din toate productele, apoi era =i expu=i la prada solda\ilor. Ei ad[oga c[ nu stau ]mpotriv[ a pl[ti d[jdiile pentru r[zboiul cu turcii, la care gata sunt s[ mearg[ ]n=u=i, ]nso\ind pe st[p`nii lor.

Aceste pl`ngeri nefiind ascultate, revolta se destinse cu furia r[zbun[rii mult[vreme]n[bu=it[. O=tirea]mp[ratului fu silit[a l[sa pe turci doparte, spre a]neca cu greu =i c-o lupt[lung[dreapta sculare a bie\ilor \[rani.[232]

}n 13 august (1597),[233] sosir[ ]n Bucure=ti doi ceau=i, solii sultanului, aduc`nd pentru Mihai-Vod[ =i fiul s[u P[tra=cu, atunci ]n v`rst[de 13 ani, un firman de domnie pe via\[— necer`nd dec`t jum[tate tributul ce pl[tea domnii mai nainte — o lance =i un buzdugan, semnele puterei,[234] =i alte multe daruri de mare pre\, scoase din hasnaua]mp[r[teasc[: dou[zeci caftane \esute cu fir de aur, sabie cu teac[de aur]mpodobite cu pietre scumpe, un surguci lucrat cu mare m[iestrie,]mpodobit cu briliante, rubine =i m[rg[ritare, o coroan[de diamante, cai]mp[r[te=ti cu har=ale =i fr`ne aurite =i altele.

Mihai primi pe soli cu mare cinste, ie=ind]ntru]nt`mpinarea lor cu mult[ fal[ =i pomp[ domneasc[, c[ci „mult ]l prindea domnia“, zice un contemporan. Solii i se ]nchinar[ =i ]l salutar[ cu vorbe dulci =i cu hainele de aur ]mp[r[te=ti l-au ]nve=m`ntat, cu sabia str[lucit[l-au]ncins =i coroan[ ]nc[i-au dat s[poarte. Domnul f[cu asemenea mare cinste solilor,]i puse a =edea l`ng[ d`nsul, porunci d-aduse caftane de-i]nve=m`nt[, precum =i alte daruri multe le f[cu; apoi, osp[t`ndu-i frumos =i d[ruindu-i,]i trimise]napoi.[235]

Cu]ncheierea acestei p[ci cu turcul,]ncheie =i Walther interesanta biografie ce ne-a l[sat despre Mihai-Vod[=i pleac[la Constantinopol. El petrecuse c`t[va vreme ]n |ara Rom`neasc[, chemat fiind a]ngriji

de]nv[\[tura lui P[tra=cu, feciorul cel mare al lui Mihai. }n ziua de Sf. Petre anul 1597, acest]nv[\at b[rbat dete =colerului s[u un compliment]n versuri cu aceast[cuprindere:

[ELEGIA IN GENEROSAE INDOLIS DN. DN. PETRI PALATINIDIS MOLDAWIAE TRANSALPINAE NATALEM IPSO DIVORUM PETRI AC PAULI FESTO TARGOWISTAE ANNO MDXCVII SCRIPTA ET EXHIBITA

Annuus asvetum quando Natalis honorem
Posceret, et promptas ad pia festa manus:
Flore caput viridi veteres ornare solebant,
Et dare thuricremis annua liba focis.
Suavisonis tenues mulcebant cantibus auras,
Fundebantque suas ore favente preces:
Coepta juvarentur felicibus omnia fatis:
Et superum firma protegerentur ope.
Vana celebrabant devotae. Numina gentes.
Dum fuit a vero mens aliena Deo.
Quo magis, ut solitum renoves gaudebis, honorem
Annua festa, dies dum genialis agit.
Qua prodire tibi sub coeli contigit auram,
Inque salutiferis sumere nomen aquis.
Qua sacer expansis famulus te fovit in ulnis,
Fatidico miscens vota precesque sono.
Salve parve puer, felicibus edite stellis:
Egregia pollens indole cresce puer.
Nomine Petrus eris, constanti pectore Petrus:
Robore petra animi, robore petra manus.
At velut ad petram valido fundamine nixam
Saeva procellosi volvitur unda maris:
Sic animum, quamquam divino Numine fultum
Fata fatigabunt inferiora, scias.
Ferrea, dante Deo, rumpuntur vincula Petro:
Asperu tu vinces fata, juvante Deo.
Ergo dies dum grata redit, quam laeta Diones
Stellula purpureis reddidit orta comis:
Non bove mactato Christum, non thure merove
Sed pietate colas, sed sine labe fide.

Bos mortale notat corpus: thus ardua cordis
Vota: sed in ipsa, gaudia, mente merum.
Ara tibi tenero sub pectore sacra paretur:
Qua tua solemnis munera flamma cremet.
Ac ubi tbura feres pingues facientia flammas:
Inque pio fusum fulserit igne merum:
Poplite perge Deum curvalo, animoque fideli
Ad pia sublata dona rogare manu.
Tutelaeque tuae vitae sortisque parentum
Larga recordatus munera, gratus ades.
Ac inopes releva potuque ciboque: Redemtor
Facta SIBI, viva, talia voce refert.
Faustior utque dies Natalis saepe recurrat:
Funde verecundo pectore et ore preces.
Ut patria augescas felix virtute, gerendis
Rebus, ut et haeres Martia signa regas.
Hoc generose tibi Waltheri Musca precatur
*Petre, det omnipotens, qui regit astra Deus.]**

---

* Textul lui Walter lipsind din manuscris,]l reproducem din A. Papiu-Ilarianu, *Tezauru de monumente istorice pentru Romania*, I, 1862, pp.50—51, unde afl[m =i traducerea:

„Elegia la aniversarea na=terei domnului D. Petru, fiiul [voievodului | [rii Rom`ne=ti =i al Moldovei], scris[ =i prezentat[ chiar ]n ziua dumnezeie=tilor Petru =i Paul, ]n T`rgovi=te, anul 1597.

Cei vechi, c`nd celebrau aniversarea na=terei, cu onoarea uzitat[ =i cu festivit[\i religioase, ornau capul cu flori =i cu verdea\[ =i ardeau sacrificiile lor ]n profumul altarelor, f[c`nd s[r[sune eterul de c`ntece suave, recit`nd ur[ri =i rug`nd zeii s[ le vin[ ]ntr-ajutor =i s[ conduc[ toate cele ]ncepute la bun rezultat. Vane divinit[\i adorau pleto=ii gentili, mintea lor necunosc`nd]nc[pre adev[ratul Dumnezeu. Cu c`t mai mult ai a te bucura Tu, re]nnoind s[rb[toarea zilei ]n care, n[sc`ndu-te, v[zu=i lumina Cerului, =i afundat]n m`ntuitoarele ape primi=i numele de la servitorul lui Dumnezeu, care \in`ndu-le pre bra\e,]ntre rug[ciuni-\i f[cu ur[rile de bine. Te salut, prunc fraged, n[scut sub o stea favoritoare; cre=ti mare, c[e=ti dotat cu indole rar[. Numele-\i e Petru, de la piatr[, auguriu de constan\[, de inim[tare =i de bra\ robust. Vei =ti]ns[c[, precum asupra pietrei se r[stoarn[furioasele unde ale m[rii turburate, a=a =i inima ta, de=i tare prin speran\a pus[ ]n Dumnezeu, va fi zguduit[de valurile acestei lumi. Dar, precum, voind Domnul, se fr`nser[ fear[le lui Petru, a=a vei ]nvinge =i tu, cu ajutorul lui, =i cele mai mari fatalit[\i. Deci, c`nd luceaf[rul dimine\ii,]n razele-i purpurie, \i-anun\[dorita aniversare, vei adora pe Crist cu pietate =i]n credin\[curat[, iar[nu arz`nd boi, profumuri =i vin. Boul ]nseamn[ corpul muritor, profumul dorin\ele inimei asuprite, vinul bucuria. Sub t`n[ru-\i piept, vei prepara altarul pre

}n prefa\a scrierii sale, ce o tip[ri la Gorlitz]n anul 1599,]nc[tr[ind Mihai-Vod[, Walther spune c[ea fu tradus[de d`nsul ]n latine=te dup[ un original rom`nesc, scris de un logof[t al domnului,]n luna lui iulie 1597 =i aprobat de d`nsul chiar. Acest original rom`nesc]nc[nu s-a putut g[si.

XXV

Sigur acum c[nu va fi sup[rat de turci, Mihai se dete cu totul]ntru]nfiin\area planului s[u. }n vreme ce]n Transilvania, prin]n\elegerea cu Iojica, lucra spre a opri pe nem\i a apuca acea \ar[=i a o lua el]n st[p`nire sau prietenul s[u Iojica, agen\ii s[i]n Moldova preg[tea duhurile]n favorul lui. El vru]nc[atunci, mai nainte de toate, a cuprinde Moldova =i a-=i r[zbuna asupra lui Ieremia Movil[=i asupra polonilor. }ntr-adevar, polonii de mai de mult nu mai ascundea vr[jm[=ia lor c[tre Mihai-Vod[; ei mereu lucra a-l strica c`nd cu ]mp[ratul, c`nd cu sultanul. Ei propuseser[ ]n mai multe r`nduri papei =i ]mp[ratului c[ s[ vor ]nvoi a da ajutor ]mpotriva turcilor, de-i vor l[sa a goni pe Mihai =i a lua st[p`nirea acestor dou[\[ri rom`ne; =i, v[z`nd c[propunerile lor nu sunt primite, ei se adresar[cu asemenea propuneri la Poart[(sept. 1597), f[g[duind c[vor da tributul obicinuit al acestor \[ri =i ajutor]n contra cre=tinilor.[236] Ieremia-Vod[, creatur[a polonilor,]=i dezv[lise vr[jm[=ia c[tre Mihai, cum am v[zut,]n mai multe r`nduri =i domnia lui era o primejdie mare pentru |ara Rom`neasc[. Moldovenii, care]nv[\aser[a cunoa=te pe Movil[=i ura domnia lui asupri-

---

care s[ard[solemnele tale daruri, =i c`nd vei oferi miresme ce ]ngra=[ flac[ra =i vinul turnat va sc[p[ra ]n sacrul foc, atunci cu genunchiul plecat, cu inima devot[ =i cu m`inile tinse]n sus, roag[-te lui Dumnezeu, cer`nd ap[r[m`ntul s[u \ie =i p[rin\ilor, de la carii ai primit at`tea binefaceri. Nu uita a ad[pa pre cei seto=i, a nutri pre cei fl[m`nzi. Crist zice c[LUI]nsu=i se fac toate acestea. Roag[-te]n toat[modestia ca aniversarea na=terei s[-\i revin[de nenum[rate ori tot mai fericit[. Odat[pre tronul p[rintesc, s[por\i cu onoare semnele lui Marte, ad[ug`ndu-\i patria =i f[c`nd-o tare =i ferice prin virtu\i. Acestea, generoase Petre, ureaz[Muza lui Walther, s[-\i dea atotputintele ce dirije toate“ (n. ed.).

toare =i jugul totdeauna greu pentru Moldova al influen\ei polonilor, se]nveselir[cu inima c`nd le veni ve=ti =i f[g[duieli de m`ntuire de la Mihai-Vod[, pe care]l sl[vea ca pe un viteaz =i]l cinstea ca pe un erou rom`n =i de la care a=tepta m`ntuirea na\iei]ntegi =i supt steagurile c[ruia mul\i dintr-]n=ii alerga spre a se lupta. Ei primir[bucuros a-=i uni \ara cu |ara Rom`neasc[, supt c`rmuirea unui a=a mare domn, care le aducea aminte pe Sf. +tefan-Vod[, a c[rui pomenire ne=tears[era din inima lor. Mihai-Vod[, asigur`ndu-se de aceste bune aplec[ri ale moldovenilor, ]ncepu a se preg[ti ]n acea iarn[ pentru a intra ]n Moldova ]n prim[var[ (1598) =i ]n=tiin\[ pe prin\ul Transilvaniei c[ moldovenii ]l doresc de stap`nitor =i ca s[-i stea =i el]ntr-ajutor, spre a goni pe Ieremia Movil[=i a-=i izb`ndi asupra polonilor.[237]

XXVI

Dar Sigismund Bathori acum c[zuse iar[=i supt influen\a nem\easc[=i, uit`nd f[g[duielile =i leg[turile de cur`nd f[cute cu Iojica, se hot[ri a se \ine mai bine de cele]ncheiate cu]mp[ratul; =i afl`nd de sosirea comisarilor ]mp[ratului, convoc[, la ]nceputul lui aprilie, dieta la Alba-Iulia; =i, ascunz`ndu-i cu mare]ngrijire planurile lui, se pref[cu a-i cere bani pentru urmarea r[zboiului cu turcii.

Era atunci]n Transilvania, l`ng[ prin\ul Bathori, un nunciu al papei, episcop de Cervice. Acesta prinsese cu cancelarul Iojica un mare priete=ug =i astfel aflase toate planurile sale. Dar, ambi\ios =i prieten mincinos, c[lug[rul, care nu-=i ]ndrepta c[ile dec`t spre mijloacele cele mai sigure d-a dob`ndi favorul papei, socoti c[ pentru aceasta va ajunge mai lesne scopului s[u prin ]mp[rat, dec`t prin Iojica. Se hot[r] dar a tr[da priete=ugul =i]ncrederea lui Iojica =i, ie=ind la Turda]naintea comisarilor]mp[r[te=ti, le spuse c[Iojica umbl[prin toate mijloacele a dob`ndi tronul =i a nu l[sa pe nem\i a stap`ni \ara; c[el, prin influen\[=i f[g[duieli, a tras]n parte mul\i din deputa\ii dietei =i c[prin]ndemnurile lui, dieta nu voie=te a recunoa=te de bune]nvoielile f[cute]ntre Sigismund =i cezarul, f[r[=tirea ei. Deputa\ii, auzind acestea,]=i urmar[drumul c[tre Alba-Iulia, unde Sigismund]i

primi cu cinste =i le dete bun[f[g[duial[c[ ]=i va \ine cuv`ntul c[tre ]mp[rat. }n conferin\a ce avu Sigismund cu deputa\ii, fa\[ fiind =i Bocskai, se chibzuir[ despre mijloacele d-a sili pe deputa\ii ]nd[r[tnici a primi ]nvoirea f[cut[; hot[r`r[a dob`ndi de la d`n=ii prin spaim[aceea ce nu credeau c[pot dob`ndi cu voie. Se ]nvoir[ dar a izbi o lovitur[ puternic[, jertfind vreunul din cei mai puternici magna\i, spre a ]ngrozi pe ceilal\i. Jertfa aleas[ chiar de Sigismund fu S[rmanul Iojica. Inima du=man[ de ungur se dete pe fa\[ prin aceast[ alegere. Sigismund lu[ cuv`ntul =i ar[t[c[Iojica merit[pedeapsa etc. (dup[Istvanfi).

Inima lui Iojica se umplu de grij[c`nd v[zu sosirea nea=teptat[ a comisarilor ]mp[ratului, de la care nici un bine nu putea a=tepta. A doua zi des-de-diminea\[, plin de acel neast`mp[r, presim\ire a unei nenorociri ce ne amenin\[, Iojica, sau spre a se lini=ti =i a se g`ndi de sc[parea sa, sau spre a se chibzui despre trebile ce era s[ se trateze ]n diet[, ]nc[lec[ pe un cal ce ]i d[ruise de cur`nd Sigismund =i vru s[ias[din ora=,]nso\it numai de vro c`teva din slugile sale. Pe c`nd trecea pe poarta Sf. George, calul s[u,]mpiedec`ndu-se de pod, ce era stricat, c[zu astfel ]nc`t p-aci era s[farme capul lui Iojica. Dar acesta, nesp[im`nt`ndu-se, se urc[ ]ndat[pe cal =i]naint[c`tva ]n c`mpie; apoi acela=i neast`mp[r]l]ntoarse]n ora=.

Dar p`n-a nu sosi el, Sigismund, ]n vreme ce staturile, dup[ obicei, merse ]n biserica cea mare spre a \ine sean\a lor, le trimise porunc[ d-a se aduna la palat. Deputa\ii ascultar[ de porunca prin\ului =i, f[r[ a b[nui nimic, intr[ ]n palat. }n vremea aceasta Iojica sosind, intr[ =i el cu d`n=ii. Dar]ndat[v[zur[c[ie=irea li se]nchide de pretorieni. }ndat[intr[ ]n sal[comisarii]mp[ratului, care, ar[t`nd adun[rii p[r\ile de ]mputernicire ce avea de la ]mp[rat, expuser[ prin grai misia lor, zic`nd c[au venit ca s[pun[ ]n lucrare tratatul]ncheiat]ntre Sigismund cu]mp[ratul =i c[acum r[m`ne ca staturile s[ ]nt[reasc[ prin jur[m`nt aceast[ ]nvoire. Sigismund intr[=i el atunci]n sala adun[rii =i m[rturisi c[a f[cut cu]mp[ratul schimbul Transilvaniei pentru ducaturile Ratibor =i Oppeln. Pentru aceea porunce=te staturilor ca s[asculte, c[ci de nu, are la poart[lictori ca s[pedepseasc[neascultarea lor.

XXVII

}ndat[ce prin\ul sf`r=i cuv`ntul s[u, comisarii]mp[r[te=ti scoaser[scrisorile trimise de Iojica la vice-craiul de la Casovia, de care am pomenit]napoi, =i le ar[t[adun[rii, zic`nd c[ e de t`nguit c[ ]ntre magna\ii Transilvaniei se afl[unul care s[ ]ndr[zneasc[, prin mahina\iile sale turbur[toare, a ruina alian\a =i]nvoielile]ncheiate de at`ta vreme ]ntre cezarul =i Sigismund =i a b[ga vr[jm[=ia ]ntre d`n=ii.

Auzind acestea, Bathori vru s[dep[rteze deasupra-i b[nuiala de nestatornicia sa =i, cu o m`r=av[ viclenie, desc[rc[ toat[ vina pe Iojica, zic`nd c[aceste scrisori nu sunt prin =tirea lui, c[Iojica este autor acestor mahina\ii =i acestei conspira\ii ascunse, du=man al cezarului =i al republicei, c[are comunica\ii secrete cu Mihai-Vod[=i c[el nu poate suferi ca o asemenea crim[s[r[m`ie nepedepsit[.[238] Apoi porunci lui +tefan Bocskai de arestui chiar ]n adunare pe bietul Iojica, ce r[m[sese ]nm[rmurit v[z`nd =i auzind o asemenea neru=inoas[tr[dare. El fu dat]n paz[lui +tefan Laz[r, cel]nt`i c[pitan al pedestra=ilor palatului, care ]l puse ]n fiare[239] =i ]l duse ]n temni\[.[240] C[derea unui a=a ]nsemnat om, favoritul p`n-atunci al prin\ului, =i f[r[martori =i judecat[, produse efectul care se a=tepta de uneltitori. Spaima intr[ ]n inimile tuturor,]nc`t privir[ ]nm[rmuri\i =i ]n t[cere aceast[ priveli=te.[241] Spre a insufla =i mai mare groaz[ ]n inimile deputa\ilor, Sigismund puse de arestui pe un osta= ce [se] deosebise foarte mult at`t]n r[zboi c`t =i ]n pace, anume Toma, supt pricinuire c[ i s-a spus de ni=te p`r`tori cum c[ el ar fi vorbit oarece despre ]mpilarea libert[\ii; apoi, spre noapte, f[r[ judecat[, puse de-l sp`nzur[ ]n vileag.[242]

„Toate aceste f[r[delegi, zice un istoric ungur, insufl[tuturor o mare durere =i se v[itau]ncet, zic`nd c[ ni=te oameni liberi, care, dup[ vechiul decret al str[mo=ilor lor =i dup[ legile patriei, nu se putea nimeni atinge de persoana lor, nu se c[dea a fi pedepsi\i astfel dup[ capri\ul unui om, cu sp`nzur[toare =i cu t[iere de cap, f[r[pricin[=i f[r[s[li se lase un minut ca s[cunoasc[ ]nvinov[\irea ce li se aducea; c[, dac[e un lucru groaznic =i criminal d-a omor] pentru orice pricin[un om care n-a fost cercetat, nici]nvinov[\it, nici os`ndit, era

tot asemenea nedrept a-l arunca]n temni\[. Dar aceste pl`ngeri zadarnice erau; nimeni nu]ndr[znea a vorbi]n public pentru legile patriei, =tiind foarte bine c[,]ndat[ce o vorb[liber[va ie=i din gura lui, vor trimite la\uri, securi, lictori =i c[l[i, ca s[-l omoare.“[243]

XXVIII

Sigismund public[atunci un decret prin care]ndatora pe tot proprietarul de un domen d[ruit de st[p`nire sau cump[rat, cum =i pe tot proprietarul de un oficiu municipal, a jura credin\[ lui Rodolf, ]mp[ratul, craiul Ungariei, ad[og`nd c[cel ce nu va primi aceasta se va privi ca unul ce a b[gat sabie =i foc]n \ara sa =i va fi pedepsit cu moarte =i confisca\ie.[244] Acest amenin\[tor decret fu primit de to\i]ntr-o ad`nc[=i trist[t[cere; nimeni nu murmur[, nimeni nu ar[t[c[se]nvoie=te.

}n sf`r=it, deputa\ii ]ndr[znir[ a face o ]ncercare fricoas[. Ei trimiser[ la Sigismund pe Francisc Theke, unui din cei [mai] ]nsemna\i nobili, spre a-l ruga ]n numele tuturor d-a nu p[r[si \ara ]ntr-un asemenea minut, d-a cump[ni cu minte coapt[ hot[r`rea ce va lua, d-a nu se l[sa]n asemenea]nsemnate lucruri a fi pov[\uit de capriciu, dar de judecat[; c[, dac[ ]n orice lucru seme\ia =i graba sunt rele, ele sunt mai primejdioase dec`t oric`t c`nd se amestec[ cu primejdia patriei; c[, de i s-a ur`t at`ta cu na\ia =i poporul, ]nc`t voie=te, f[r[ca nimeni s[i-o cear[, s[-=i lase dreg[toria sa, cel pu\in s[l[se nev[t[mat[=i curat[libertatea de care totdeauna \ara s-a bucurat, d-a-=i alege prin\i, =i s[p[streze neclintit drepturile \[rii de la Sf. Andrei, regele Ungariei, pe care a jurat el cu to\i ceilal\i prin\i =i nobili a le p[zi. Bathori r[spunde nec[jit la aceast[solie: „c[el nu vrea a umbla dup[placul altora, ci dup[al s[u“. Duc`nd Francisc Theke acest r[spuns la deputa\i, ace=tia, despera\i =i ]ngrozi\i de ceea ce p[\ise Iojica, nu mai ]ndr[znir[ a sta ]mpotriv[ =i, plec`ndu-se]mprejur[rilor, se hot[r`r[a asculta nedreapta porunc[a prin\ului =i a consuma astfel, prin]nvoirea lor, mi=eleasca tr[dare de \ar[a lui

Bathori. Senatorii mai]nt`i, apoi cei mari =i ceilal\i deputa\i ai staturilor f[cur[ jur[m`nt lui Rodolf, mai mult din gur[dec`t din inim[.

Dup-aceea comisarii]mp[ratului,]n numele lui, jurar[paza drepturilor Transilvaniei. Exemplare ale jur[mintelor deputa\ilor =i copia]nvoirei]ntre Sigismund =i cezarul s-au pus]n p[strare la Sibiu =i un exemplar de jur[m`ntul transilv[nenilor se trimise]mp[ratului.[245] }ntr-acest chip Transilvania fu tr[dat[Austriei.

XXIX

Magna\ii =i nobilii c[ut[atunci s[capete o r[splat[a la=it[\ii lor. Ei trimiser[la Sigismund pe Francisc Theke =i pe Albert Lüveg, jude din Sibiu, ca s[-l roage s[scoa\[din temni\[pe Iojica, un om a=a de]nsemnat =i care se rudea cu cele mai dint`i familii, chiar =i cu a prin\ului; c[ de a f[cut vro crim[, s[ fie judecat ]n calea legii, =i c[ Sigismund nu se cade s[ risipeasc[ a=a, de pe fa\[, libertatea nobililor, =i ad[og`nd c[ei stau gata a chez[=ui pentru Iojica. La aceste Sigismund r[spunse c[Iojica acum e]n puterea comisarilor]mp[r[te=ti, c[rora el a dat \ara =i puterea d-a face dreptate.[246]

Chiar]n noaptea aceea, t`rziu, Cristofor Kereszturi porunci s[ scoat[ pe Iojica din casa unde era arestuit. Acesta, urc`ndu-se]n tr[sur[, fa\[cu Eustatie Guylasi, zise: *„Iat[pre\ul prieteniei crailor!“* Atunci Kereszturi]l dete]n m`na lui Bartholomeu Petz, care se ]ntorcea la ]mp[ratul. Acesta ]l duse ]n ]nchisoare la Szathmar. Toat[ averea lui Iojica fu confiscat[. Se g[si la d`nsul ni=te cupe de argint, pe care Iojica pusese de s[pase aceste cuvinte, presim\ire a soartei ce]l a=tepta: „Tu nu m-ai]n[l\at at`ta, Dumnezeul meu, dec`t ca s[m[faci s[cad de mai sus“.

XXX

Predarea Ardealului de Sigismund]n m`na Austriei fu peste voia [nu] numai a locuitorilor din \ar[, ci]nc[=i a acelor ce se afla expatria\i. +tim c[ ]ntre ace=tia era =i cardinalul Andrei Bathori, care petrecea]n Polonia. El se credea fire=te chemat a mo=teni tronul dup[Sigismund =i afl[cu p[rere de r[u c[acesta, dup[ce l-a prigonit, l-a izgonit

din \ar[=i i-a r[pit averea, acum]i r[pe=te =i n[dejdea ce avea d-a se urca]ntr-o zi pe tronul Ardealului. El scrise o scrisoare lui Sigismund care, fire=te, avu pu\in efect; apoi]ndr[zni s[intre s[fac[vreo mi=care, dar, g[sind pe nem\i]ntemeia\i, se v[zu silit a ie=i]ndat[;[247] alerg[ ]n grab[l`ng[ regele Poloniei =i, =tiind c[ ]mp[ratul nem\esc era s[ dea Ardealul ]n st[p`nirea arhiducii Maximilian, ce p[stra]nc[titlu de rege al Poloniei, se sili cu aceasta c`t putu spre a ]nt[r`ta pe craiul Poloniei asupra]mp[ratului =i a fr[\`ne-s[u. „Nu e destul,]i zise el, pentru casa Austriei, care crede c[tot]i este iertat, d-a c[lca toate tratatele =i d-a vrea s[uzurpeze toate coroanele; ea]ntrebuin\eaz[ast[zi nu puterea, ci =iretenia =i]n=el[toria cea mai me=te=ugit[, spre a despuia pe ni=te prin\i vecini, alia\ii Poloniei. Ambi\ia ei e pricina c[ast[zi toat[Ungaria geme supt jugul p[g`nilor; astfel va ajunge =i Transilvania, de nu se vor gr[bi a lua armele spre a ]nfr`na dorin\ele ambi\ioase ale unei familii a c[rei l[comie n-are m[rgini.“

Nunciul papei, ce se afla atunci la curtea Vienei, afl`nd de proiectele cardinalului, pov[\ui pe curtea Austriei ca arhiduca Maximilian s[lepede titlu ce]nc[purta de crai al Poloniei, ca prin aceast[satisfac\ie dat[polonilor s[-i]ndatoreze a nu l[sa pe cardinalul Bathori a face turbur[ri]n Ungària.[248] Dar craiul Poloniei nu sta atunci a sprijini preten\iile cardinalului Andrei. El se g[tea pentru nesocotita =i nenorocita expedi\ie ce f[cu]n anul acela]n Sve\ia. E =tiut c[, mo=tenind dup[moartea tat[lui s[u cr[iea Sve\ia, el nemul\umise poporul acestei \[ri, vr`nd, dup[ sfaturile cele rele ale iezui\ilor, s[ sileasc[ pe acest popor protestant a primi legea catolic[. |ara atunci se r[scul[, pun`nd]n capul guvernului pe Carol, duca de Sudermania, unchiul craiului Sigismund.

XXXI

P`n-a nu se dep[rta din Transilvania, Sigismund Bathori trimise c-o ambasad[ solenel[ pe Sarmasagi la Mihai-Vod[ ]n |ara Rom`neasc[, despre care aflase c[s-a turburat foarte primind vestea abdic[rii sale]n favorul]mp[ratului. El]i trimise scrisori]n care]i

scria c[ar fi vrut a-i trimite pe Bocskai, dar, fiindc[comisarii cezarului sunt acolea, el are trebuin\[de d`nsul =i pentru aceea]i trimise]n loc pe Sarmasagi, ca pe cel mai credincios al casei sale pe care ar fi putut trimite, =i c[dore=te ca Mihai s[aib[toat[ ]ncrederea]ntr-]nsul. Afar[din aceste scrisori, prin zisul deputat f[cu cunoscut lui Mihai-Vod[c[el nu voie=te a l[sa Transilvania f[r[n[dejde de a se mai]ntoarce, dar c[crede c[prezen\a sa poate a\`\a pe prin\ii cre=tini a lua armele ]n contra turcilor to\i ]mpreun[ =i deodat[; c[ crede c[, fiind de fa\[, mult mai bine va putea ]nlesni toate preg[tirile de bani =i armii =i c`te trebuie la r[zboi, dec`t lucr`nd prin deputa\i; iar dac[nu va izbuti a a\`\a ( a ]mpinge), a arma pe cre=tini asupra turcilor, cum dore=te, va lucra atunci a a=eza o pace general[ ]ntre to\i cre=tinii =i barbarii, pace care, dup[ asigurarea lui, va cuprinde =i pe |ara Rom`neasc[. Tot atunci r[spunse la cererea ce Mihai-Vod[ ]i f[cuse mai nainte d-a-l ajuta spre a cuprinde Moldova, c[ ]l pov[\uieste s[stea lini=tit, c[ci at`t papa, c`t =i]mp[ratul sunt hot[r`\i a opri orice r[zboi ]ntre munteni, moldoveni =i poloni, intr`nd]n mijloc spre a-i]mp[ciui la nevoie.

Iluziile de care se hr[nea sau le ar[ta numai Bathori era cu totul copil[re=ti. Dep[rtat de tron, putea el oare avea mai mult[influen\[ ]n Europa dec`t c`nd era pe tron, str[lucind de slava biruin\elor sale? Stavila care oprea leg[tura cre=tin[d-a izbuti era temerea tuturor st[p`nirilor Europei despre ambi\ia =i m[rimea casei Austriei. Popoarele Europei nu voia a-=i v[rsa s`ngele, banii =i sudoarea lor pentru un r[zboi al c[rui c`=tig era s[fie pentru Austria. De atunci existin\a Turciei se privea ca necesar[echilibrului european, ca o stavil[natural[ambi\iei Austriei, precum aceasta era o stavil[ambi\iei Turciei. Iat[pricina pentru care Polonia, Francia =i Englitera nu numai c[nu voir[a intra]n leg[tur[ ]n contra turcilor, ba]nc[ajutar[pe ace=tia, caut`nd a le dob`ndi pacea c`nd ]i v[zu c[zu\i ]n grea nevoie. Chipul cu care Austria lu[ ]n m`n[Transilvania =i abdicarea prin]n=elare a lui Bathori mai m[ri]n Europa dreptele temeri despre nes[\ioasa ambi\ie a cur\ii Austriei.

XXXII

}ntr-aceea, Sigismund se g[ti a pleca spre Silezia. El nu lu[pe so\ia lui cu d`nsul, de care hot[r`se a se desp[r\i, ci o l[s[ca s[c`rmuiasc[ tronul ]mpreun[ cu comisarii ]mp[ratului. }n 17 mai, el ajunse la Zaurin, care, din ne]ngrijirea turcilor, de cur`nd c[zuse prin apucare f[ra de veste]n m`na oastei ]mp[ratului. Arhiduca Matei veni acolo a doua zi s[-l ]nt`lneasc[pe Bathori cu un cortegiu pompos. Dup[o =edere de trei zile,]n care nem\ii se silir[c`t putur[ s[ fac[ pe Bathori a-=i petrece prin turnire *(tournois)* =i alte petreceri, se duser[ ambii la Viena =i apoi la Breslau, =i ]n toate locurile fur[ primi\i cu cea mai mare cinste, dup[ poruncile ]ntr-adins ale ]mp[ratului.[249] Pe la sf`r=itul lui iunie, Sigismund se duse la Oppeln =i Ratibor, unde ambasadorii]mp[ratului]l instalar[ ]n noul s[u st[tule\.[250] Petrecerea lui Bathori]n Austria produse un entuziasm preg[tit =i a\`\at de curte, care \intea a-=i acoperi ma=ina\iile cu care ]l despuiase de tron. Austriecii urcar[ p`n[ ]n slava cerului aceast[lep[dare m[rinimoas[a lui Sigismund de un tron]nt[rit prin at`tea izb`nzi sl[vite. Triumful lui Bathori asupra lui]nsu=i, zicea ei, este mai presus de biruin\ele ce p`n-atunci str[lucise via\a sa. Toate artele se]ntrecur[spre a consfin\i memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav]mp[r[tesc, din porunca lui Rodolf, f[cu portretul prin\ului =i]l]mpodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui. Se vedea o ancor[de care se \inea trei coroane cu aceast[deviz[:

*Scio cui credidi**

Aceste coroane ar[ta Transilvania, Moldova =i Valahia, pe care Bathori le dase]mp[ratului, p-aceste dou[numai cu numele; dedesuptul portretului se s[p[aceste versuri:

[*Magnus es, ingenti cum Marte tot agmina fundis*
Barbara, et aequata est, tunc, tua fama Coelo:
At maior dum te superas, tuaque omnia tecum,

* +tiu]n cine m-am]ncrezut (n. ed.).

Sacrati subdis Caesaris Imperio;
Maximus, et vere surges virtutibus clim,
Et tua perpetuus facta loquetur Honor.]*

}n \[rile streine mai]nt`i nimeni nu vroi a crede lep[darea lui Sigismund de tron. Oamenii ambi\io=i se mira cum s[-=i lepede el astfel \ara =i tronul. To\i oamenii cu minte nu se puteau dumiri cum el, domn st[p`nitor, s[r`vneasc[ dup[ o p[l[rie de cardinal. Abdicarea lui li se parea un amestec de m[rime =i sl[biciune, mai mult un capri\iu dec`t o fapt[cump[nit[=i serioas[.[251] Din aceasta se putea lesne b[nui c[, m`ine poate, acest om u=ure, ascult[tor la alt capri\iu sau la alte inspira\ii contrarii, se va c[i =i va lucra cu totul]n contra faptei de acum.

XXXIII

Vestea prefacerilor din Transilvania =i ambasada lui Sarmasagi turbur[foarte pe Mihai-Vod[. Singur, izolat, \int[a vr[jm[=iei turcilor, polonilor, care tocmai atunci]nnoir[pacea cu turcii, a t[tarilor =i a lui Ieremia Movil[, lipsit de bani =i mijloace d-a \ine o o=tire mare]n picioare spre a se ap[ra]n contra at`tor du=mani puternici, p`n-aci el]si r[zimase spatele =i armele de Transilvania. Prin aceea numai c[aceast[\ar[pic[supt st[p`nirea Austriei, Mihai-Vod[ cu \ara trebui totdeodat[ s[ caz[ supt influen\a acestei ]mp[r[\ii; chiar =i dac[ Sigismund nu ar fi tratat pentru Valahia, l[s`nd drepturile protectuitoare dob`ndite de d`nsul Austriei, Mihai putea tare lesne a nesocoti aceast[

---

* B[lcescu indicase doar: „Vezi]n textul notelor“. Completarea ne apar\ine, versurile red`ndu-se dup[ o gravur[ de Aegidius Sadeler, aflat[ ]n Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Rom`ne. Iat[=i traducerea versurilor:

„Mare e=\i c`nd ]n cr`ncen[lupt[ ]mpr[=tii at`tea armate
Barbare, =i atunci faima ta se ridic[p`n[la cer;
Dar =i mai mare c`nd te]ntreci pe tine]nsu\i =i]mpreun[cu tine pe toate ale tale
Le supui st[p`nirii sfin\itului]mp[rat;
+i foarte mare cu-adev[rat le vei]n[l\a prin vitejia ta
+i o glorie ve=nic[va preasl[vi faptele tale.“ (n. ed.).

dare, ce n-avea nimic serios, de vreme ce vitejiile lui Mihai rupsese tratatul de la mai 1595. Dar putea el oare, afl`ndu-se ]ncunjurat de at`\i du=mani, sigur c[turcii caut[prilej a re]ncepe r[zboiul, a se strica acum cu Austria? El v[zu c[proiectul s[u asupra Transilvaniei se nimicnici, c[n[dejdea sa cea iubit[de a cuprinde Moldova trebuie am`nat[ deocamdat[. }ncepu s[ cread[ c[, al[tur`ndu-se pe l`ng[ ]mp[r[\ia Austriei, va putea izbuti a face pe aceasta a ]n\elege importan\a d-a organiza =i d-a ]ntemeia un stat rom`n mare =i puternic supt protectoratul ei =i care s[fie sabia =i bulevardul ei =i a cre=tin[t[\ii]n contra Orientului. Credea]ns[mai mult]ntr-]nsul. El nu p[r[si proiectele lui, ci am`n[numai]ndeplinirea lor.

Spre a ar[ta bun[voin\a sa c[tre]mp[rat, se gr[bi a trimite c[tre comisarii]mp[r[te=ti]n Ardeal doi soli, pe Elie Cacucin, secui, =i pe Petre Oermeny, ca s[le zic[c[, dup[plecarea lui Sigismund, el nu =tie ce s[fac[=i]n cine s[se razeme, neav`nd bani deajuns spre a pl[ti o=tirea trebuincioas[ spre r[zboi; c[ ne=tiind ce au de g`nd cezarul =i comisarii, trimise s[-i]ntrebe de-i pot trimite bani acum, sau de se]ndatoreaz[a pl[ti mai pe urm[banii ce el va lua]mprumut, z[logind averea lui; c[, spre a se]n\elege de toate aceste, s-ar fi dus]nsu=i la d`n=ii, dar c[ n-a putut, fiindc[ ]=i scr`ntise un um[r la v`n[toare, c[z`nd dup[cal.

Comisarii g`ndir[c[cu orice pre\ trebuie a \ine]n partea Austriei pe acest]ndr[zne\ =i]ntreprinz[tor r[zboinic =i a nu-l sup[ra =i a-l sili s[treac[la du=man, =i]i r[spunse s[aib[pu\in[r[bdare =i s[fie sigur c[toate se vor]ncheia dup[dorin\ele sale; c[despre toate aceste ei se vor]n\elege prin oameni ale=i sau]n=i=i vor veni la d`nsul; c[ ]ndat[ ce prin\ul Maximilian, ce se a=teapt[, va s[ vie, nu va uita nimic din cele de trebuin\[ spre a-l ap[ra =i ]nt[ri ]n puteri, ci ]nc[ ]i va trimite cinstiri (demnit[\i) mari, care vor cre=te =i ]n[l\a slava lui. Mihai-Vod[ a=tept[ c`t[va vreme, dar v[z`nd c[ arhiduca Maximilian nu mai sose=te, trimise o nou[ solie, pe sp[tarul Radu =i logof[tul Miri=te, ca s[ arate comisarilor c[ el nu mai poate a=tepta =i cere un r[spuns hot[r`t. Ambii comisari]mp[r[te=ti, episcopul de Veitzen =i Istvanfi, \in`nd sfat cu unii din cei mai]nsemna\i ai Transilvaniei =i

l[s`nd oameni ale=i spre a purta trebile Transilvaniei ]n lipsa lor, plecar[ ]n=i=i spre a veni la Mihai-Vod[ ]n |ara Rom`neasc[, lu`nd cu sine pe Gaspar Corni= =i Pangratie Sennyei, cunoscu\i bine ai lui Mihai din deosebite ambasade ce avur[ la d`nsul. Lu`nd pe la Sibiu =i Bra=ov, ei trecur[ mun\ii pe la Ruc[r =i ajunser[ la T`rgovi=te peste =ase zile dup[plecarea lor din Alba-Iulia. Mihai-Vod[, afl`ndu-se tot bolnav, trimise ]naintea lor pe fiul s[u P[tra=cu cu mai mult de trei mii solda\i =i ]i aduse cu mare cinste ]n T`rgovi=te. Dup[ce conferin\ele se prelungir[trei zile, se]ncheie un tratat cu cuprinderea urm[toare: [252]

XXXIV

„Mihai, voievodul |[rii Rom`ne=ti =i sfetnicul maiest[\ii sale ]mp[r[te=ti =i cr[ie=ti etc., dinpreun[ cu Eftimie, mitropolitul T`rgovi=tei, vornicul Dumitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logof[tul Teodor, vistierul Andronachi, sp[tarul Negru, logof[tul Miri=te, banul Calot[, sfetnicii lui =i reprezentan\i ai \[rii Rom`ne=ti, sunt hot[r`\i s[-=i uneasc[\ara lor cu coroana Ungariei. Spre acest sf`r=it, ]n\eleg`ndu-se cu vrednicul de cinste +tefan Szuhay, episcop de Veitzen, prefect al camerei ungure=ti de la Presburg, =i [cu] preastr[lucitul Nicolae Istvanfi de Kisasaszonfalva, propalatinul regatului Ungariei =i c[pitan al cet[\ii Oedenburgul, lega\i plenipoten\ieri =i comisari]mp[r[te=ti]n Transilvania =i |ara Rom`neasc[, au]ncheiat cele urm[toare:

1. }mp[ratul se]ndatoreaz[a da leaf[la 5 mii solda\i d-ai lui Mihai; c`t pentru al\i 5 mii oameni, c[l[rime =i pedestrime, ce cere Mihai, comisarii s[ se sileasc[ a face ca ]mp[ratul sau a-i trimite oaste, sau a le da leaf[ pentru \inerea =i armarea lor, ]ns[ vara leafa ]ntreag[, iar iarna pe jum[tate. Afar[ d-aceasta, av`nd Mihai nevoie absolut[de un mai mare ajutor,]mp[ratul, sau]n numele lui, arhiduca Maximilian, se]ndatoreaz[a-i veni]n ajutor cu o=tile Ardealului =i din alte p[r\i. Asemenea =i Mihai se]ndatoreaz[d-a se sili d-a]mpinge mereu pe turci din partea locului =i a merge]n ajutorul Transilvaniei =i a p[r\ilor vecine ale Ungariei, c`nd nevoia o va porunci.

2. Mihai =i fiul s[u P[tra=cu =i to\i urm[torii lor]n linie b[rb[teasc[s[st[p`neasc[ |ara Rom`neasc[cu toate veniturile, drepturile =i hotarele ei, ca vasali ai]mp[ratului, f[r[a pl[ti vreun alt tribut dec`t s[dea]n tot anul la]mp[r[\ie un dar de cinste, dup[voia =i alegerea sa.

Mo=iile cump[rate de Mihai =i fiul s[u cu banii lor s[fie ale lor =i s[aib[voie d-a face cu d`nsele ce le va pl[cea.

3. }nt`mpl`ndu-se c[Mihai =i P[tra=cu s[moar[f[r[mo=tenitori, m[ria sa]mp[ratul s[aib[a]nt[ri pe domnul ce se va alege prin]nvoirea ob=teasc[a boierilor, staturilor =i r`ndurilor \[rii.

M[ria sa va da domnului, oricare va fi,]n Ungaria sau]n Transilvania, o cetate cu venituri]ndestule spre \inerea lui.

4. F[c[torii de rele =i dezertorii ce din |ara Rom`neasc[trec]n Transilvania =i Ungaria s[se poat[prinde =i aduce]napoi.

5. Negu\[torii din |ara Rom`neasc[ vor avea slobod comerciu cu Transilvania, f[r[ ]ns[ a v[t[ma privilegiurile cet[\ilor slobode din aceast[ \ar[. }n |ara Rom`neasc[nego\ul va fi slobod; pl[tind taxa hot[r`t[.

6. Religia =i biserica rom`n[s[fie slobode, ocrotite =i neatinse de nimeni.

7. Nuncii =i ambasadorii ce domnul \[rii va trimite la]mp[ratul sau la arhiduca Maximilian s[aib[ ]ndat[audien\[=i s[fie trata\i dup[cum cere cuviin\a.

Acest tratat se]ncheie]n 9 iunie 1598,]n biserica Sf. Nicolae din T`rgovi=te.“[253]

XXXV

}n aceea=i zi (9 iunie),]nainte de]ncheierea tratatului, Mihai-Vod[,]n aceea=i biseric[a Sf`ntului Nicolae, depuse jur[m`ntul de credin\[lui Rodolf al II[-lea] =i urma=ilor lui =i dup[d`nsul jura mitropolitul Eftimie =i to\i boierii.

P`n-a nu pleca din |ara Rom`neasc[, comisarii deter[domnului pre\ul de 17500 florin\i de Ungaria pentru preg[tirile de r[zboi; zece

mii florin\i]i pl[tir[ ]n moned[, =i pentru ceilal\i =apte mii Mihai-Vod[primi un inel cu un mare diamant =i alte treizeci =i =ase diamante mai mici.[254]

Acest tratat a fost mult l[udat de unii din istorici. |ara Rom`neasc[ singura, zis-au ei, nu putea a-=i p[stra neat`rnarea ei; cum putea dar face mai bine dec`t a se ]nchina Austriei, cu asemenea favoritoare condi\ii? Al[tur`ndu-se de Austria, rom`nii din |ara Rom`neasc[se al[tura deodat[=i de at[\ia rom`ni, fra\i ai lor din Transilvania, Banat =i p[r\ile orientale ale Ungariei. Moldovenii ]nc[ n-ar fi ]nt`rziat a se lipi de Austria cu acelea=i condi\ii ca muntenii. Prin lipirea cu Austria, rom`nii ]nceta d-a face parte din Orientul barbar =i se unea cu Apusul luminat =i astfel sporea iute =i ei ]n calea civiliza\iei. }ncet cu ]ncet, ]mprejur[rile ajut`nd, rom`nii, supt ocrotirea Austriei, se ]nt[rea =i, dob`ndind unitatea na\ional[, dob`ndea putin\a d-a c`=tiga cu vremea neat`rnarea lor =i intra]n toate drepturile naturale ale na\iilor.

Toate aceste considera\ii sunt frumoase =i ar fi fost adev[rate, dac[din norocire* sinceritatea s-ar putea afla vrodat[ ]n]nvoirile f[cute]ntre o parte slab[=i alta mai puternic[, totdeauna plecat[a abuza de puterea =i protec\ia ei; daca firea]mp[r[\iilor, care sunt ni=te adun[turi de staturi =i na\ii f[r[nici o asem[nare =i leg[tur[ ]ntre [ele], str`nse =i \inute laolalt[ ]ntr-un stat numai prin sil[, s-ar putea ]nvoi cu ideea na\ionalit[\ii =i a independen\ei na\iilor. Austria dar ar fi abuzat de protec\ia ei, aceea ce ar fi silit pe rom`ni a se arunca din nou]n bra\ele turcilor spre a sc[pa de nem\i, dup[cum f[cuser[ ]n vremea lui Mircea, spre a sc[pa de unguri. Apoi, chinui\i =i de turci, ar fi ajuns fire=te acolo unde au ajuns, a se arunca]n bra\ele muscalilor, spre a sc[pa de turci, pentru ca un veac dup[aceea s[se arunce]n bra\ele turcilor spre a sc[pa de protectoratul]mpil[tor al muscalilor. Oscila\ii nenorocite, dar neap[rate c`nd un mic stat se afl[ ]ntre altele mai mari =i sm`\it de d`nsele. Asta este soarta nenorocit[a na\iilor care

* }n manuscris: „nenorocirile“ (n. ed.).

se bizuiesc]n streini, iar nu]n ele]nse=i; astfel a fost =i va fi soarta \[rilor rom`ne, c`t[vreme nu se vor]mputernici prin unitatea na\ional[. (C[streinul e totdeauna v[t[m[tor unei na\ii =i c[facerile lui de bine chiar sunt rele mari.)

}n acest tratat vedem c[Mihai-Vod[\inti]nc[a face tronul ereditar =i a]ntemeia o dinastie. Mul\i din voievozii no=tri cei mari,]nainte =i]n urma lui Mihai-Vod[, visar[ereditate =i, printr-o fatalitate minunat[, acest vis f[cu s[se sting[cu sunet mo=tenirea lor. Mircea cel B[tr`n visa ereditate =i, p`n-a nu muri, avu durere s[vaz[pe numero=ii s[i fii legiui\i =i bastarzi a sf`=ia \ara prin preten\iile lor la tronul de [la] care tat[l lor* ]i gonea. Neagoe Basarab visa ereditate =i preten\ia fiului s[u d-a domni r[scul[ \ara =i o arunc[ ]n ni=te r[zboaie civile =i o anarhie grozav[, care dete prilej turcilor a face \ara pa=al`c; =i ar fi pierit, dac[din norocire \ara nu]=i alegea domn pe Radul de la Afuma\i, care o m`ntui, iar fiul lui Neagoe-Vod[ muri pribeag =i ]n tic[lo=ie la Constantinopol. Mihai-Vod[ visa ereditate =i fiul s[u muri pribeag ]n p[m`nt strein, f[r[a-=i mai vedea \ara dup[moartea t[t`ne-s[u. +erban Cantacuzino visa ereditate =i b[u otrava v[rsat[ de chiar rudele sale de aproape, iar fiul s[u r[t[ci izgonit ]n \ar[ strein[. Br`ncoveanu-Vod[visa ereditate =i, p`n-a nu muri, v[zu capetele a c`tepatru fii ai s[i rostogolindu-se la picioarele sale, t[iate de sabie turceasc[. Preten\ie nebun[,]ntr-adev[r, d-a]ntemeia stabilitatea unei dinastii]ntr-un p[m`nt ce se misc[=i se cufund[ ]n mijlocul furtunilor dese ce de dinafar[ ]l cutreier[,]n mijlocul unor oameni ce lesne se prefac =i se schimb[. Moldovenii]ncepur[statul lor prin ereditatea domniei, dar]ndat[caracterul nestatornic al poporului]i aduse a face domnia aleg[toare. La un popor de un caracter schimb[tor =i nestatornic trebuie institu\ii]n analogie cu caracterul s[u, care s[reguleze aceast[nestatornicie, f[r[a pretinde a o]n[bu=i. Un asemenea popor are trebuin\[de institu\ii libere, aleg[toare, republicane.

---

* }n manuscris: „tat[l s[u“ (n. ed.).

XXXVI

Cuprinderea Transilvaniei de austrieci =i tratatul lui Mihai cu d`n=ii sup[r[ foarte pe turci =i ]i hot[r] a nu suferi aceasta =i a se o=ti din nou asupra Transilvaniei =i a |[rii Rom`ne=ti, p`n[ se afla ]nc[ ]n ame\eala acelor prefaceri de stap`nire. Sat`rgi-Mehemet-Pa=a, al doilea vizir, ce se afla ]n Ungaria, primi porunc[ a intra ]n Transilvania, =i pa=ii dup[ marginea Dun[rii trebuir[ a-=i ]mpreuna puterile spre a n[v[li ]n |ara Rom`neasc[. Mihai,]mputernicit prin ajutorul ce luase de la comisarii]mp[ratului, se preg[tea acum a face o nou[campanie cu turcii, c`nd o ]nt`mplare neprev[zut[de nimeni curm[proiectele sale, arunc[Ungaria, Transilvania =i Valahia]n valuri noi =i]n sf`r=it deschise calea dorin\ei inimei sale.

}n palatul din Ratibor,]n Silezia, Bathori,]n loc de acea lini=te filosofic[de care]=i f[cuse o icoan[a=a de]nc`nt[toare, g[si nepl[cuta uniformitate a unei vie\i f[r[ lucru =i ur`tul st[p`ni inima sa.

Ca to\i domnitorii care de bun[voie se pogor`se de pe tron, el se hot[r`se a o face st[p`nit fiind de ambi\ia de a minuna lumea prin dispre\ul m[ririlor omene=ti =i printr-o fapt[neobicinuit[. Dar, deodat[ce acest minut trecu,]ncepu a dori dup[tronul pierdut. }n mijlocul pl[cerilor din Ratibor, tr[ind o via\[molatic[, f[r[trebi din-l[untru, f[r[griji din afar[, i se f[cu dor de larma taberilor =i de acel cort deschis]n care aerul b[tea]n toate p[r\ile. Fiindc[din puterea =i gloria militar[nu pre\uise dec`t vanitatea lor, trufia lui suferea, c[ci n-are cui da destule porunci =i inima lui ofta dup[ r[zboaie, care hr[neau dragostea d-a auzi pe to\i sl[vind numele lui.[255] El ]ncepu a bleslema, acum ]n zadar =i t`rziu, pe acei ce]l sf[tuir[l-aceast[lep[dare dup[tron, ru=inoas[=i pricinuitoare de at`tea nenorociri. +i, cu aceea=i u=urin\[ cu care veni ]n Ratibor, g`ndi s[se]ntoarc[ ]n Ardeal.[256] }ns[mai]nt`i ispiti dac[ duhurile ]n Transilvania ]i sunt spre favor =i adres[ o scrisoare unchiului s[u, +tefan Bocskai, printr-un trimis ]ntr-adins, expun`ndu-i ca un copil ur`tul ce ]l cuprinsese =i rug`ndu-l, prin jur[minte, ca s[lucreze pentru d`nsul, s[ poat[ sc[pa din acel grozav exil.[257] }n Transilvania, c`rmuirea comisarilor

]mp[ratului =i oarecare prefaceri ce ei incercar[a face nemul\umise pe acei aspri magna\i unguri, care de at`ta vreme ]nv[\ase a ur] pe nem\i. Ei era atunci foarte ]ngrija\i de amenin\[rile turcilor din Banat de a n[v[li f[r[ veste asupr[-le, f[r[ a fi gata de ]mpotrivire. De vreme ce Maximilian arhiduca era hot[r`t a lua st[p`nirea Transilvaniei, magna\ii trimiser[ la d`nsul s[-l roage a veni c`t mai ]n grab[ cu oaste, ca s[ ia guvernul \[rii =i s-o apere de du=man. Dar Maximilian, ]ncurcat ]n r[zboiul cu Ungaria, da zi de zi =i nici el nu venea, nici oaste nu trimitea. Locuitorii transilv[neni, ]ngrija\i, ]ncepuser[ a c`rti asupra]mp[ratului, zic`nd c[ nu-=i ]mpline=te f[g[duielile f[cute c`nd i s-a]nchinat Transilvania. Bocskai c`rtea mai mult dec`t to\i, p[r`ndu-i r[u c[, [prin] abdicarea nepotului s[u, Bathori, pierduse toat[ importan\a =i puterea ce avea ]n \ar[.[258] C`nd primi scrisoarea lui Sigismund, el o comunic[lui Demetrie Naprasdi, episcop de Transilvania, opozant al guvernului]mp[r[tesc =i care avea de prieteni pe Gaspar Corni= =i Lupu Gorni=, unii din cei mai]nsemna\i secui, =i,]n]n\elegere cu d`nsul, r[spunse lui Sigismund ca s[ fie plin de n[dejde, c[ lucreaz[ pentru d`nsul =i s[se gr[beasc[a veni]n Transilvania.[259]

XXXVII

Cum primi Bathori aceast[scrisoare, f[r[a mai]nt`rzia, ]ncepu a se preg[ti de plecare. Tem`ndu-se c[duhovnicul s[u, p[rintele Carilio, al c[rui zel pentru Austria]i era acum cunoscut — aduc`ndu-=i aminte cu c`t[ ]nfocare]l pov[\uise a se lep[da de tron — s[nu-i aduc[vro]mpiedicare, se g`ndi a-l trimite la ]mp[rat, ca s[-i arate c[ sorocul c`nd trebuia a i se pl[ti pensia hot[r`t[ a trecut =i ]nc[ n-a primit nimic, =i s[-l roage ca s[ i se adaoge ]n stap`nire Lactemi=iu, mo=ie a doamnei Maria Marica, fosta so\ie a [lui] Vratislau Prenestein, vicar de Boemia, care avea un frumos =i mare palat, ce se zice c[sem[na cu vestitul palatul Pitti din Floren\a, sau alt loc frumos de locuit, pl`ng`ndu-se c[ ]n statul lui nu are casa care s[-i plac[de locuit. P[rintele Carilio plec[=i]n pu\ine zile se]ntoarse, dob`ndind ambele cereri de la]mp[rat. Dar Sigismund nu a=teptase]ntoarcerea

lui =i, pu\ine zile dup[plecarea-i,[260]]nso\it numai de doi in=i =i]mbr[cat, dup[cum zic unii, c[lug[re=te, plec[pe ascuns din Ratibor =i, l[s`nd drumul mare, spre a nu c[dea ]n cursele lui Maximilian, se ]ndrept[ pe alt[ cale mai lung[, pe l`ng[hotarul Poloniei =i,]n timp de noapte, ajunse f[r[veste la Cluj,]n Transilvania,[261]]n 20 ale lunei lui august.[262] }ndat[ce sosi se]ndrept[c[tre Mihai Katonai, ce era prefect al ora=ului, care]i spuse c[=i so\ia lui se afl[sosit[cu o zi]nainte]n ora=, spre a a=tepta venirea arhiducei, care acum era]n Casovia, =i trimisese o mie de c[l[re\i spre a o]nso\i]n Germania.[263] El]i porunci s[mearg[la d`nsa s[-i spun[ c[ a sosit =i s-o saluteze ]n numele [lui]. Princesa se afla la biseric[, fac`ndu-=i rug[ciunea, c`nd i se aduse aceast[ veste nea=teptat[ ce o mir[ =i o turbur[ foarte. Ea r[spunse c[ ]ndat[ ce se va s[v`r=i slujba bisericei, =i c[nu leap[d[o convorbire fa\[cu martori. Sigismund,]ndat[ce se]nt`lni cu so\ia lui, sim\ind c`t]i va fi de trebuin\[ ]n acele]mprejur[ri, trase spre sine=i cu m`ng`ieri pref[cute =i f[g[duieli pe aceast[s[rman[femeie, lipsit[de sfat =i ajutor, pe care at`t o nesocotise =i o urgisise mai nainte. Dup-aceea, f[r[ ]nt`rziere, porni pe Benedict Macedius =i pe +tefan Lazarius, cap al solda\ilor palatului, care avea cheile cet[\ii, la Alba-Iulia, unde intrar[f[r[a afla comisarii]mp[ratului =i duser[lui Bocskai scrisoarea lui Bathori. Acesta, chiar]n noaptea aceea, lu`nd cu sine o trup[ de solda\i, se duse la cortul lui Gaspar Corni=, ce se afla t[b[r`t l`ng[Sebe=, cu oastea \[rii adunat[pentru ap[rarea despre turci, =i]i veste=te sosirea lui Sigismund la Cluj, cu so\ia lui, =i]i]ndeamn[cu cuvinte scurte =i aspre a-l recunoa=te de prin\. Corni=, dup[oarecare]ndoire =i amenin\[ri ale lui Bocskai, se]nvoi. Moise Secuiu trase]ndat[pe secui, ce alc[tuia cea mai mare [parte] din o=tire,]n conspira\ie, f[g[duindu-le libertatea. Pilda secuilor trase =i pe celelalte o=ti, care recunoscur[de cap pe Bocskai. Comisarii]mp[r[te=ti, p[r[si\i de o=ti =i de Corni=, trimiser[c[r\i cet[\ilor s[=e=ti =i la clujeni spre a le aduce [aminte] jur[m`ntul f[cut ]mp[ratului. Ei trimiser[ =i lui Maximilian trei plicuri de scrisori tot ]ntr-un fel, ca s[-i zic[ s[ gr[beasc[ a veni p`n[n-a apuca du=manul a se]nt[ri. Dar aceste scrisori n-avur[noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se dedese

lui Gheorghe Palatici fu dat de acesta lui Bocskai, ca s[-i trag[favorul. Altul se lu[de la Nicolae Honol pe c`nd acest curier ]=i schimba calul la Torda, cu mare primejdie a vie\ii sale, iar al treilea, Ioan Marcul, raguzanul ce-l ducea, tr[dat de so\ii s[i italieni, fu silit a-l ]nghi\i c`nd,]n vremea nop\ii, aprozii, b[nuind ce avea,]ncunjurar[casa sa =i umbla a sparge u=ile spre a intra.

A doua zi des-de-diminea\[, Bocskai ie=i din tab[r[cu Corni= =i se duse la deputa\ii]mp[ratului, de le ar[t[scrisorile lui Sigismund, ce]i cheam[la d`nsul. Ace=tia r[spunser[ c[ vremea ]i va sf[tui. Bocskai atunci puse paz[ la palatul unde se afla comisarii =i, ]ntorc`ndu-se]n tab[r[, chem[o adunare, unde se pl`nse de nem\i c[ sunt grei =i scumpi, c[ nu primiseser[ p`n-atunci nici o=tiri, nici bani, nici ajutoare; c[Maximilian nu]ndr[zne=te a veni]n provin\ie; c[p`n[ ]n acea zi ei fusese purta\i de deputa\i cu n[dejdi z[darnice; c[ nu trebuie a mai a=tepta nimic de la d`n=ii; c[du=manii sunt]n arme, primejdia de fa\[, nevoia e neap[rat[d-a-=i]ntoarce dorin\ele asupra acelui prin\ ce mila dumnezeiasc[aduse]napoi =i c[trebuie a-i da]napoi sceptrul. To\i aclamar[aceste cuvinte =i urar[ani mul\i =i ferici\i prin\ului =i trimiser[deputa\i la Cluj, spre a-l felicita. Deputa\ii cezarului fur[aspru p[zi\i.[264]

XXXVIII

Sigismund, dup[ce primi jur[m`ntul locuitorilor Clujului, trimise ]n toate p[r\ile ]n Transilvania, spre a ]n=tiin\a pe popor de sosirea lui. To\i se supuser[. Saxonii numai st[tur[ ]n cump[n[ c`tva. Ei zicea c[nu pot a-i face jur[m`nt, din pricina c[ tot el le poruncise d-a jura ]mp[ratului =i c[ ]nainte trebuie a-i dezlega de acest jur[m`nt.[265] Cetatea Oradea Mare, ce era comandat[de Georgie Kiraly, singur[r[mase de nu vroi a se supune lui Sigismund =i a c[lca jur[m`ntul f[cut]mp[ratului.[266]

}n 22 august, Sigismund scrise arhiducelui Maximilian, ce era]n cale ca s[vie]n Transilvania, c[, v[z`nd]nsu=i cu ochii c[principatele Oppeln =i Ratibor, ce i se dedese spre compensa\ie pentru Transilva-

nia =i Valahia, era de o valoare mult mai ne]nsemnat[dec`t ceea ce i se ar[tase, g[sise de cuviin\[, pentru aceste drepte =i puternice cuvinte, a se ]ntoarce ]n \ara sa; c[ acum e st[p`n pe Cluj, capitala Transilvaniei, c[e hot[r`t a se sili c`t va putea ca s[p[streze ce e al lui,]mpotriva oric[rui ce ar n[v[li asupr[-i. De aceea roag[pe Maximilian d-a nu-=i mai urma]nainte c[l[toria, ca s[nu-l pun[ ]n reaua nevoie d-a se ap[ra =i d-a sup[ra pe cei ce caut[a]ndatora; c[,]n orice chip, el e hot[r`t a cru\a totdeauna =i caut[, dup[ cum se cade, cinstea =i protec\ia ]mp[ratului =i a casei Austriei, d-a respecta sf. ]mp[r[\ie, dup[ cum totdeauna a f[cut, =i d-a sprijini interesele lor pe c`t]i va sta]n putin\[.[267] Dup-aceea Sigismund se duse la Torda cu so\ia lui, unde convoc[dieta =i trimise c[r\i poruncitoare, isc[lite de d`nsul =i de so\ia lui, la comisarii cezarului, amenin\`ndu-i c[-i va aduce cu sila de nu vor voi a veni de voie. Pentru aceea comisarii, inso\i\i de o trup[de c[l[re\i, fur[adu=i la Torda, =i, dup[cinci zile de la sosirea lor, Sigismund]i aduse]nainte-i =i, dep[rt`nd orice martor afar[ de so\ia lui, le zise cu vorbe pref[cute c[ este tare m`hnit c[a sup[rat pe cezarul prin]ntoarcerea sa din Silezia, dar c[a fost silit f[r[voie a o face, c[ci locul acolo nu era pl[cut de locuit; c[p[streaz[ ]nc[cezarului vechea sa credin\[, numai aceasta s[nu-i fac[r[zboi =i Maximilian s[nu caute a-l goni din \ar[; c[crede c[n-are a se teme de una ca aceasta de la ni=te prin\i a=a de buni =i]n\elep\i. Dar c[, daca din]nt`mplare va vedea c[preg[tesc]mpotriv[-i vro vr[jm[=ie, va aduna puterile =i ale altor prin\i =i se va preg[ti de ap[rare. Apoi f[g[dui comisarilor c[ ]i va slobozi]ndat[ce supu=ii s[i i-o vor ierta.[268]

}ntr-aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse c`teva care ale prin\ului Transilvaniei, ce venea din Silezia ]nc[rcate cu mult aur ]n bani =i buc[\i =i alte lucruri pre\ioase =i pe care era mul\i oameni din suita prin\ului. Maximilian duse aceste care ]n ora=ul cel mai apropiat. Cum afl[ aceasta, Sigismund declar[ c[ nu va da drumul comisarilor p`n[nu i se vor]ntoarce carele. Din aceasta]ncepur[vorbe mai aspre]ntre d`nsul =i curtea Austriei. El strig[ tare ]mpotriv[-i, acuz`nd-o c[a]ntrebuin\at r[u credin\a sa cea lesne =i]ncrederea lui. L-aceste cuvinte, casa Austriei r[spunse tare c[Sigismund adaog[obr[znicia la viclenia sa.[269]

XXXIX

Reurcarea pe tron a lui Bathori, ca =i abdica\ia lui, trebui s[fie fatal[unui om ce]l slujise cu at`ta credin\[ =i fu jertfit de d`nsul cu o cruzime at`t de viclean[. Iojica, cum =tim, z[cea ]n ]nchisoare la Szathmar, c`nd]mp`ratul turbat de m`nie c[Sigismund]i r[pi Transilvania, vru s[-=i r[zbune asupra cuiva =i s[ ]nfrico=eze cu aceasta pe]mprotivnicii transilv[neni. El trimise]ndat[la Szathmar pe Ioan Marin, dalmat de la Raguza, ca s[omoare pe +tefan Iojica. Acesta, ce fusese rudit cu Iojica, tem`ndu-se a nu fi acuzat c[ s-a purtat nelegiuit cu un a=a mare om, chem[ vro c`\iva in=i spre a-l judeca, p`r`ndu-l c[a pretins la domnia Transilvaniei =i c[e vinovat de lèse-majestate, c[ci a a\`\at pe cei mari =i poporul =i a vrut a dob`ndi o \ar[ce]mp[ratul o hot[r`se pentru Maximilian. Iojica suferi cu mult[ m[rime nedreptatea soartei. Sigur despre soarta lui, el despre\ui orice ap[rare, nu primi nici avocat =i nici nu vroi a r[sturna multe cuvinle mincinoase =i nedrepte ale p`rei; =i nu vroi a cere nici de la judec[tori, nici de la]mp[rat revizia procesului. El fu os`ndit la moarte.[270] Singur[ femeia lui numai, ce era =i ea rom`nc[, fost[doamn[ ]n |ara Rom`neasc[, f[cu oarecare rug[ciuni =i ispitiri zadarnice a m`ntui pe so\ul s[u.[271] Os`nditul fu mai ]nt`i pus la cazn[, apoi]l duser[la poarta cet[\ii, unde, dup[ce rosti c`teva cuvinte spre ap[rarea sa =i ceru dup[ obicei iert[ciune la mul\imea de oameni adunat[, fu izbit cu securea de un turc robit =i capu-i se rostogoli la p[m`nt. S-a b[gat de seam[c[Iojica fu omor`t ]n aceea=i lun[ =i zi c`nd, patru ani]nainte, prin inspira\ia lui, a lui Gesti =i Bocskai, se sugrumar[Baltazar Bathori =i Wolfgang Kovatzius. El fu]nmorm`ntat f[r[ nici o cinste ]ntr-o biseric[ din cet[\uie =i d-abia acoperit de p[m`nt, aceea ce v[z`nd-o un prieten a lui Iojica, ceru voie c[pitanului din Szathmar ca s[-l ]ngroape mai bine. Voia i se dete =i el puse de-l ]nmorm`nt[dup[cuviin\[.[272] Astfel fu sf`r=itul acestui b[rbat, unul din cei mai mari ai rom`nilor din Ardeal. Dac[norocirea ar fi ajutat meritul =i ambi\ia lui, el ar fi ajuns s[domneasc[ ]n patria lui =i soarta fra\ilor s[i rom`ni ar fi fost cu totul alta. Vina lui fu c[dori independen\[patriei sale. El pieri nevinovat =i ucis f[r[de lege de

Austria, c[ci ea n-avea drept asupr[-i, nefiind supusul ei, vina ce i se imputa fiind sav`r=it[ ]nainte de a ocupa Austria Ardealul. Averea sa fu confiscat[ de ]mp[r[\ie. L[sar[ numai so\iei sale =i junelui s[u fiu c`mpul Gerend, spre a putea suferi am[r[ciunea st[rii de fa\[=i a]ndulci dorul st[rii trecute. Vremea]ns[ ]ntoarse o parte mare din mo=iile lui Iojica la fiul s[u.[273] Urma=ii drep\i ai lui Iojica =i p`n[ azi se \in ]n bun[stare =i treapt[; dar, cu totul deosebi\i de str[bunul lor, ei tr[dar[ na\ionalitatea rom`n[pentru a]mbr[\i=a pe cea maghiar[, =i tr[dar[=i pe aceasta, d`ndu-se cu totul]n partida casei Austriei, du=mana Ungariei =i uciga=a str[bunului lor.

XL

Se auzi atunci c[al doilea vizir Mehemet-Sat`rgi-Pa=a se apropie de hotarele Transilvaniei, c[ ]mpresurase Cenadul =i]l luase, dup[ce b[tuse pe comandantul cet[\ii, Francisc Lugaci, =i o=tile sale; c[ ]ntr-o alerg[tur[cuprinsese Aradul =i Naglaciul, care fusese p[r[site de o=tile]mp[r[te=ti, =i c[acum se]ndrepta spre Oradea. Sigismund trimise la Sat`rgi pe Matei Borbeli, cer`nd s[-i trimi\[patru deputa\i la Lipova, ca s[trateze de o alian\[. El f[g[dui]nc[c[, de vor voi turcii, le va da]n m`n[ pe deputa\ii ]mp[ratului, numai s[ fac[ pace. Dar Sat`rgi]i r[spunse d-a se adresa la Constantinopol de voie=te a contracta alian\[. Acest r[spuns sp[im`nt[ pe Sigismund =i, v[z`nd c[alt chip dec`t a c[uta a se ]mp[ca cu ]mp[ratul [nu este], ]ncepu a trata mai cu omenire pe deputa\i =i porni la Casovia, la Maximilian, pe Gavril Helleriu =i Luca Trausneriu, cet[\eni din Cluj, spre a pip[i g`ndurile arhiducei. Deputa\ii]i aduser[cuvinte bl`nde de la Maximilian =i f[g[duiala d-a-i ]ntoarce carele =i oamenii prin=i, de va da drumul deputa\ilor p`n[la 9 zile. Sigismund, vesel de acest r[spuns nea=-teptat, se gr[bi de trimise pe deputa\i la Casovia, l`ng[Maximilian, pe care]l g[sir[greu bolnav.[274]

Era]nvederat c[Austria,]n acel minut c`nd turcii c-o nou[furie se pornise spre r[zboi, nu]ndr[znea a deschide r[zboi cu transilv[nenii =i va prefera mijloace pacinice de]nvoire. Aceast[ ]ncredin\are]ncuraj[

pe Sigismund de porni la Praga pe episcopul Albei, Naprasdi, =i pe +tefan Bocskai,]mpreun[=i cu contele Sigismund della Tore, care fu]ns[rcinat de la Praga d-a trece la papa Clement la Roma. Deputa\ii era]ns[rcina\i a cere re]nnoirea alian\ei de la 1594.[275]

Sigismund trimise]ntr-aceea=i vreme pe +tefan Bodoni la Mihai-Vod[, de care sim\ea c`t are trebuin\[Transilvania, ca s[-l roage a]ncheia un tratat de alian\[=i totdeodat[s[-i cear[=i un ajutor de oaste]mpotriva gloatei turce=ti ce se]nainta spre a pustii Transilvania. Mihai-Vod[se temu c[, neprimind alian\a lui Sigismund =i de nu i-ar sta]n ajutor, l-ar putea sili pe acesta a se arunca]n bra\ele turcilor, aceea ce ar fi o mare primejdie pentru |ara Rom`neasc[, c[ci turcii o ar putea izbi =i din partea Dun[rii =i din partea mun\ilor. Pentru |ara Rom`neasc[, lupta cu o armie ce vine despre Dun[re e peste putin\[de nu va putea a se rezema]n siguran\[pe mun\i. Alian\a Transilvaniei,]n acest caz,]i este dar neap[rat[. Mihai =tia]nc[c[ ]mp[ratul caut[ ]mp[ciuire cu Sigismund; de aceea nu se]ndoi a primi alian\[, pun`nd condi\ie cu giur[m`nt c[, c`t[vreme Sigismund va sta pe tron, nu va l[sa pe turci a intra]n acea \ar[. Aceast[condi\ie primindu-se, Mihai-Vod[spuse lui Sigismund c[nu va putea a primi rug[ciunea ce]i face ca s[vie]nsu=i]ntr-ajutor, din pricin[c[ ]nsu=i e amenin\at de turci din partea Dun[rii, dar la trebuin\[ ]i va trimite oric`t ajutor va putea.[276] F[r[ mult[ ]nt`rziere, Mihai-Vod[trimise lui Sigismund trei mii voinici archebuzieri pede=tri,]nvesti\i ungure=te, to\i]ntr-o form[, =i cinci sute c[l[re\i cazaci cu palo=, arc =i archebuz[,[277] pun`ndu-le cap pe aga Leca.[278] Ei sosir[ ]n Cluj, unde era adunat[armata lui Sigismund, ce priveghea mi=c[rile turcilor ce b[tea Oradea.[279]

XLI

Hafiz-Ahmet-Pa=a, fostul begler-bei]n Bosnia, [ce] se afla de cur`nd numit pa=[ la Vidin cu ]ns[rcinare d-a ap[ra =i a str[jui \[rmurile Dun[rii, primise porunc[ s[ se uneasc[ cu Mehemet-Pa=a de la Silistra, ca s[ n[v[leasc[ ]n |ara Rom`neasc[. Mihai-Vod[, afl`nd aceste g[tiri ale turcilor, ]=i str`nse o=tile =i le porni spre Nicopol, unde

se puser[a p`ndi pe Hafiz-Pa=a, care ]mpreun[ cu Ramazan-Zadeh, bei de Adana, =i cu al\i bei ce i se dedese ]n ajutor, ie=i din Vidin =i lu[ calea Rusciucului =i Silistrei, spre a se uni cu Mehmet-Pa=a. C`nd ajunse Hafiz-Pa=a]n c`mpia Senaudin, l`ng[Nicopol, la satul Chisele=ti,[280] vornicul Dimu sau Dumitru, capul o=tirei rom`ne, se pref[cu c[ e ]ns[rcinat de Mihai spre a trata de pace =i, supt pretext c[ aduce carele cu tributul, el apropie de tab[ra turceasc[ tunurile sale acoperite cu postav ro=u; dou[zeci mii rom`ni deter[deodat[=i f[r[veste n[val[asupra turcilor, ce era d-abia trei mii, care foarte pu\in st`nd ]mpotriv[, deter[ dosul =i sc[par[ ]n T`rnovi\a.[281] Vornicul Dimu se]ntoarse la Mihai,]n Caracal, cu dou[tuiuri ce luase din acea izb`nd[.

Mihai trecu atunci cu toat[oastea sa Dun[rea, mai presus de Nicopol, =i]nt`mpin[pe Hafiz-Pa=a, care, cu o=ti ce c[p[tase din Dobrogea =i Zagre,[282]]n num[r de 13 mii, venea s[-=i r[zbune]nvingerea. Mihai-Vod[izbe=te de fa\[pe turci,]i biruie, pe mul\i ucide, pe al\ii]i]mpr[=tie, le cuprinde tunurile =i toat[tab[ra.[283] Spun c[ ]n aceast[ ]nvingere Hafiz-Ahmet-Pa=a pierdu tot,]nc[=i hainele sale =i turbanul, =i c[Mihai, vr`nd s[-=i r`d[de d`nsul, ]mbr[c[ o bab[ b[tr`n[cu hainele =i turbanul pa=ii =i o ar[t[armiei sale, zic`nd: „Iat[ serdarul; l-am prins. Cel pu\in nu e deosebire de la unul p`n[la altul“; =i r`dea zic`nd acestea.[284]

Mihai-Vod[se apuc[apoi a bate cu tunurile cetatea Nicopolei =i s`mb[t[, ]n 10 septemvrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra ]n cetate, c[ci turcii zidea noaptea aceea ce sp[rgea rom`nii ziua. Dup[ce mai =ezu Mihai-Vod[acolo trei zile, arser[ora=ul =i plenui \ara]mprejur, [apoi] purcese cu toat[oastea]n sus, spre Vidin. Sangiacul ce r[m[sese acolo trimise degrab[de str`nse to\i turcii din \inutul Vidinului, trimise =i la beiul de la Baia de veni cu o=ti ]ntr-ajutor =i ie=i ]ntru ]nt`mpinarea lui Mihai-Vod[ ]n =esul Vidinului. R[zboiul \inu tare =i mult[vreme;]n cea de apoi, fur[birui\i turcii, cu mult[pieire a lor; pu\ini sc[par[ ]n cetate, ceilal\i fur[t[ia\i, goni\i, risipi\i.

}n goana ce dete turcilor, Mihai, ce dup[obicei se afla]n fruntea o=tilor caut`nd a se bate singur ca un soldat, precum f[cea eroii vechimei,]nv[p[iat de b[rb[\ia sa, f[r[s[simt[, se v[zu singur, r[zle\it

de oamenii s[i. 0 ceat[de turci, v[z`ndu-l, se ]ntoarser[ cu mare furie asupra-i; Mihai se ap[r[ viteje=te, ucide vro c`\iva din du=mani, c`nd un turc cu suli\a o ]mpon\i=[ asupra lui Mihai =i i-o ]nfipse pu\in ]n p`ntece. Dar domnul, v[z`nd primejdia, se gr[bi a apuca suli\a cu am`ndou[m`inile de fer =i c[ut[ ]n toate p[r\ile ca s[-i vie cineva din boieri]n ajutor, s[-l izb[veasc[de pieire. Al\i boieri mai aproape nu se aflar[, f[r[numai Preda Buzescul =i frate-s[u, Stroe stolnicul, care gr[bir[de t[iar[capul turcului =i pre celelalte so\ii ale lui =i izb[vir[pre domnul lor, care le fu totdeauna recunosc[tor pentru b[rb[\ia ce ar[tar[atunci.[285]

Dup[aceast[b[t[lie, =ezu Mihai-Vod[supt cetate 10 zile deplin, arz`nd ]mprejur toat[ marginea \[rii turce=ti, apoi, cu toate o=tile =i cu toat[ dob`nda, plec[spre a trece Dun[rea, pe la Ru=ava,]n \ar[. }ns[c`nd fu o=tile jum[tate trecute, s[ l[s[ un v`nt cu vifor pe Dun[re,]nc`t fu silit[ ceilalt[ jum[tate din armie a a=tepta zece zile p`n[se potoli v`ntul, ]n care vreme o=tirea a tot plenuit =i a ars \ara turceasc[ ]mprejur. Dup-aceea trecu =i ea =i se adunar[ ]n 5 noiemvrie, iar domnul, cu to\i boierii, se ]ntoarse ]n scaun ]n T`rgovi=te.[286] El aduse]n \ar[16 mii cre=tini de ambele sexe din Bulgaria, cu averea lor, pe care]i as[z[ ]n \ar[, d`ndu-le p`m`nturi, spre a umplea locurile pustiite de turci.[287] Apoi, cum ajunse ]n capital[, trimise ]n dar lui Bathori, din dob`nda lui, pe fratele pa=ii de Anatolia, ce prinsese]n b[taie, un steag mare aurit cu o coroan[de argint poleit =i un hanger turcesc]ntr-o teac[de aur.[288]

XLII

Aceste str[lucite izb`nzi ale lui Mihai-Vod[ sp[im`nt[pe turcii ce se lupta]n Ungaria =i]ncuraj[pe cre=tini. Sat`rgi-Mehemet-Pa=a — care, dup[ cum =tim, b[tea Oradea Mare de =apte s[pt[m`ni prin mine =i dese asalturi, ce era viteje=te ap[rat[de locuitori — cum afl[vestea c[trei casteluri mici]n Ungaria picar[ ]n m`na nem\ilor, c[ Buda e asediat[ =i ]n sf`r=it c[Mihai-Vod[a b[tut pe Hafiz-Pa=a, se ridic[cu o=tirea =i se trase spre Solnoc.[280] Sigismund Bathori se

]ntoarse la Cluj, unde licen\ie o=tirea =i plec[cu principesa]n preumblare prin \ar[.[290] R[sufl`nd atunci de temerea ce avusese de turci,]ncepu a-i fi fric[ca nu cumva]mp[ratul, folosindu-se de]nvingerea turcilor, mai sigur =i slobod]n mi=c[rile sale, s[nu voiasc[a-i impune aspre condi\ii. }ncepu a se c[i din nou c[s-a urcat pe tron =i scrise deputa\ilor s[i la Praga ca s[caute cel pu\in a dob`ndi ca s[i se adaoge, pe l`ng[principatele Oppeln =i Ratibor, \inutul Kremmer]n Moravia, cu o pensie de 50 mii scuzi de aur =i amnistia despre revolu\ia aceasta a Transilvaniei.[291] }n vreme ce ambasadorii s[i lucra cu inim[la Praga =i izbutir[p`n[ ]n sf`r=it a dob`ndi condi\ii foarte favorabile de la]mp[rat =i astfel cum nu se a=tepta a dob`ndi, partida contrarie Austriei, care acum era foarte mare]n Transilvania, lucr[mai cu grab[. Folosindu-se de orice zgomot, ea f[cea pe Sigismund a-=i schimba p[rerea, ar[t`ndu-i ne-ncetat c[tratatul lui cu]mp[ratul este o mare ocar[pentru d`nsul =i va fi o pat[vecinic[pentru familia lui; c[din prin\ suveran a ajuns rob al Austriei; c[de va pune]n]ndeplinire un asemenea tratat nedrept, trebuie s[se team[de via\a lui =i c[,]n sf`r=it, Transilvania are s[fie]n primejdie d-a fi n[p[dit[de turci, care nu vor suferi niciodat[ca Casa Austriei s[st[p`neasc[aceast[\ar[.[292] Ei zicea c[\ara e ostenit[de r[zboi =i c[singura m`ntuire pentru d`nsa e alian\a cu turcii. Dar, fiindc[Sigismund are leg[turi prin jur[m`nt cu Mihai-Vod[d-a nu se dezlipi de]mp[rat =i d-a nu]ncheia alian\[cu turcul, e bine ca Sigismund s[abdice]n favorul v[rului s[u, cardinalul Bathori, pe care s[-l cheme din exil.[293] +i]ncheia f[c`ndu-i un tablou]ngrozitor de primejdia la care se expune]nsu=i; de nenorocirile care vor]mpov[ra patria sa, jur`ndu-i s[primeasc[mai bine dragostea rudelor sale dec`t jugul nesuferit al Casei Austriei.

Aceste pove\i auzea adesea Sigismund de la cei ce-l]ncunjura,[294] acestea i le scria =i hatmanul Zamoisky, cumnatul s[u din Polonia.[295] Un iezuit, anume Kabo=i, izbuti]n sf`r=it a]nduplеca pe Sigismund ca s[cheme din Polonia pe v[rul s[u, cardinalul Andrei Bathori.[296] Acesta, cum i se vesti c[poate a se]ntoarce]n Transilvania, unde il a=teapt[un tron, merse la Cracovia de lu[sfatul regelui Poloniei =i

[al] lui Zamoisky =i apoi, supt hainele de negustor, ajunse]n Transilvania]n luna lui fevruarie 1599[297] =i merse la Sibiu, unde se afla sosit Sigismund cu so\ia din preumblarea prin \ar[=i unde, fiind la hotarul |[rii Rom`ne=ti, Mihai-Vod[trimisese boieri de-l compliment[.[298]

XLIII

Sigismund primi foarte bine pe cardinalul =i]i ar[t[mult[dragoste. El v[rs[multe lacrimi]mbr[\i=`ndu-l, crez`nd cu aceasta s[=tearg[aducerea-aminte a trecutului. Se umili f[r[demnitate]naintea du=manului s[u,]l rug[s[-i ierte nebunia ce f[cuse,]mpins de sfaturi rele =i oarb[patim[ce]l pornise a face at`ta r[u familiei sale, ]l jur[ ]n numele lui Dumnezeu s[ primeasc[, ca o =tergere a acelei oc[ri, aceast[ deschis[ dest[inuire ce face =i d-a nu p[stra despre aceea nici o m`nie.[299] Cardinalul, st[p`nit de dorin\a de a se urca pe tron,]nchise]n inima lui pentru un minut toat[du=m[nia sa]mpotriva f[\arnicului s[u v[r =i r[spunse la f[\arnicia lui cu o asemenea f[\[rnicie =i semne de dragoste.[300] Ei plecar[ ]mpreun[la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a trage mai mult priete=ugul =i]ncrederea v[rului s[u,]l opri s[=ad[ ]n cas[-i. Se minuna to\i oamenii v[z`ndu-i ]n toate zilele primbl`ndu-se]mpreun[ ]ntr-aceea=i tr[sur[=i ar[t`ndu-=i at`ta dragoste, cum ace=ti du=mani de at`\ia ani ]ncepur[ ]ndat[ a se iubi at`t de mult.[301]

Sigismund se invoi cu cardinalul ca s[-i pl[teasc[ ]n tot anul 24 mii scuzi de aur, s[-i dea]n st[p`nire cetatea Bistri\a, cu p[m`ntul s[u =i a zecea parte din venit, =i alte cet[\i mai mici =i venituri.[302] Apoi ambii plecar[la adunarea dietei, ce se convocase la Medias]n luna lui martie. Acilea mai]nt`i se revoc[ os`nda]mpotriva izgoni\ilor din \ar[. Cardinalul =i cu partizanii s[i c[p[tar[cu cinste iar[=i rangul =i avu\ia lor, f[c`ndu-se ]ntru aceasta un edict, prin care se poruncea ca to\i care au vrun exemplar din actul de os`nd[f[cut]nainte exila\ilor s[-l aduc[guvernului spre a fi arse, cu pedeaps[de o gloab[de dou[sute scuzi de aur pentru acel ce va c[lca aceast[porunc[.[303] Se propuse apoi la diet[s[se aleag[cardinalul de prin\ al Tran-

silvaniei, =i toat[nobilimea ungureasc[gr[bea c`t putea aceast[ alegere. Sigismund \inu, ]n treaba aceasta, un lung cuv`nt]n limba ungureasc[. El vorbi mult despre slujbele ce cardinalul a facut cre=tin[t[\ii =i faptele cele mari ce tat[l s[u (?) +tefan f[cuse]n vreme de pace =i de r[zboi. Vorbi]nc[=i mai mult de tot ce el]nsu=i f[cuse pentru binele statului =i, dup[ce a ar[tat primejdiile]n care era Transilvania, zise c[, vr`nd a o feri de toate acele calamit[\i, nu vede alt mijloc mai bun =i mai lesne dec`t s[puie pe cardinal]n locul lui, d`ndu-i sarcina c`rmuirei, ce el nu se mai simte]n stare d-a purta.

„Cunoa=te\i, ad[og[el, =i primejdiile]n care m-am aflat m-au]nv[\at, c[noi avem deopotriv[a ne teme de puterea ambilor]mp[ra\i, vecinii no=tri,]n contra c[rora am avut a \ine at`tea r[zboaie. Este peste putin\[ s[ ne bucur[m de pace de nu vom g[si mijloacele d-a cru\a (economisi) ]ntr-aceea=i vreme p-am`ndoi ace=ti st[p`nitori. Unchiul meu, politic iscusit ca =i c[pitan viteaz, de multe ori mi-a zis-o, c`nd eram copil; dar daca n-am urmat acele sfaturi]n\elepte, voi]ncai a drege toate relele ce nesocotin\a mea a f[cut =i a l[sa locu-mi v[rului meu, care, singur numai, poate priveghea la p[strarea acestei provincii =i s[-i aduc[pacea. El are curaj =i statornicie =i se bucur[de o s[n[tate des[v`r=it[. Slujbele cele mari ce a f[cut la ambele ]mp[r[\ii ]l fac a fi cinstit de d`nsele =i el are]nc[de prieten de aproape pe craiul Poloniei, acest puternic vecin, inc`t oricum s-or ]ntoarce trebile, domnia acestui prin\ va fi fericit[. Transilvania, sleit[ =i ostenit[ de at`tea pierderi, are trebuin\[de pace =i numai cardinalul o poate economisi cu ambele puteri vecine. Polonia =i Moldavia, care au mare credit la Poart[, fiind]n interesele noastre, va fi lesne d-a \ine pacea cu turcul. +i nici despre partea]mp[ratului nu e mai greu; acest prin\ n-are nimic a se pl`nge de cardinalul, care apoi are protec\ia papei, =i c`nd curtea Romei va primi alegerea sa,]mp[ratul nu va mai]ndr[zni nici a mi=ca.

C`t pentru mine, ad[og[ el, sunt boln[vicios. P[rul meu cel alb, cu toate c[ sunt ]ntr-o v`rst[pu\in]naintat[, =i boalele ce simt]n trupul meu m[silesc a l[sa c`rmuirea statului. }nsufle\it d-un adev[rat zel pentru patria mea, dau de bun[voie sceptrul la un om care are

puterile trebuincioase ale duhului =i ale trupului spre a purta aceast[sarcin[. Abdicarea mea nu e nepilduit[. Carol al V[-lea] =i vro c`\iva al\i regi, a c[ror aducere-aminte totdeauna va fi vrednic[ de cinste, dup[ ce mult[ vreme =i dup[ legi au c`rmuit pe popoarele lor, au preferat m`ntuirea patriei lor la interesele lor particulare =i o dep[rtare de bun[voie de grijile c`rmuirei.“

Dup[aceea, el acord[o amnistie general[despre trecut =i puse pe to\i deputa\ii, oameni obicinui\i din cele trecute a primi toate poruncile cu supunere =i r[bdare, de jurar[credin\[cardinalului. Acesta, dup[ce f[cu =i el jur[m`nt deputa\ilor,[304] mul\umind lui Bathori =i la to\i deputa\ii \[rii, trimise]ndat[unul din ofi\erii s[i la Poart[, ca s[capete o trecere slobod[la ambasadorii s[i care s[trateze cu sultanul.

Acest trimis c[p[t[de la turci o vest[de m[tase \esut[cu aur, dup[cum se obicinuie=te, =i fu]ns[rcinat a spune st[p`nului s[u c[ poate, p`n[ ]n cele patru urm[toare luni, s[trimi\[pe mini=trii =i darurile lui.[305]

Aceast[revolu\ie din Transilvania fu privit[de rom`ni ca un complot pentru pieirea lor =i a domnului lor.[306] Cronicele rom`ne=ti acuz[cu acrime viclenia f[cut[de Sigismund, abdic`nd ]n favorul cardinalului, numai ca s[ poat[ face pace cu turcii, de la care el era oprit de jur[m`ntul f[cut lui Mihai, =i prin aceasta s[-l]n=ele. Cea dint`i abdicare a lui Sigismund silise pe Mihai-Vod[ a se ]nchina nem\ilor =i ]nt[r`t[pe turci asupr[-i, =i c`nd, primejduindu-se a sup[ra pe nem\i, Mihai-Vod[ prime=te alian\a cu Sigismund, acesta, prin a doua abdica\ie, d[ c`rma \[rii]n m`na prietenului turcilor, polonilor =i lui Ieremia-Vod[, coali\ie du=man[de moarte a lui Mihai-Vodà, [care] punea]n primejdie mare \ara =i tronul s[u.

Drept aceea, cum afl[Mihai-Vod[de noua revolu\ie a Transilvaniei, puse m`na pe sabie.

C a r t e a a IV - a

UNITATEA NA|IONAL{

(aprilie 1599 — iulie 1600)

CUPRINS

I

Pe culmea cea mai nalt[a mun\ilor Carpa\i se]ntinde o \ar[m`ndr[ =i binecuv`ntat[ ]ntre toate \[rile sem[nate de Domnul pre p[m`nt. Ea seam[n[ a fi un m[re\ =i ]ntins palat, capodoper[ de arhitectur[, unde sunt adunate =i a=ezate cu m[iestrie toate frumuse\ile naturale ce ]mpodobesc celelalte \inuturi ale Europei, pe care ea cu pl[cere ni le aduce aminte. Un br`u de mun\i ocolesc, precum zidul o cetate, toat[aceast[\ar[, =i dintr-]nsul, ici-colea, se disface,]ntinz`ndu-se p`n[ ]n centrul ei, ca ni=te valuri proptitoare, mai multe ziduri de dealuri nalte =i frumoase, m[re\e pedestaluri]nverzite, care vars[urnele lor de z[pad[peste v[i =i peste lunci. Mai presus de acel br`u muntos, se ]nal\[ dou[ piramide mari de mun\i, cu cre=tetele ]ncununate de o vecinic[ diadem[ de ninsoare, care, ca doi uria=i, stau la ambele capete ale \[rii, c[t`nd unul]n fa\a altuia. P[duri stufoase,]n care ursul se plimb[ ]n voie, ca un domn st[p`nitor, umbresc culmea acelor mun\i. +i nu departe de aceste locuri, care ]\i aduc aminte natura \[rilor de miaz[noapte, dai, ca la por\ile Romei, peste c`mpii arse =i v[ruite, unde bivolul dormiteaz[alene. Astfel, miaz[noapte =i miaz[zi tr[iesc]ntr-acest \inut al[turi una de alta =i armoniz`nd ]mpreun[. Aci stejarii, brazii =i fagii trufa=i ]nal\[ capul lor spre cer; al[turi te afunzi ]ntr-o mare de gr`u =i porumb, din care nu se mai vede calul =i c[l[re\ul. Ori]ncotro te-i uita, vezi colori felurite ca un]ntins curcubeu, =i tabloul cel mai]nc`nt[tor farmec[ vederea. St`nci pr[p[stioase, mun\i uria=i, a c[ror v`rfuri m`ng`ie norii, p[duri]ntunecoase, lunci]nverzite, livezi mirositoare, v[i

r[coroase, g`rle a c[ror limpede ap[ lin curge printre c`mpiile]nflorite, p`raie repezi, care mugind groaznic se pr[v[lesc ]n cataracte printre acele amenin\[toare st`nci de piatr[, care plac vederii =i o sp[im`nteaz[ totdeodat[. Apoi, ]n tot locul, dai de r`uri mari, cu nume armonioase, a c[ror unde port aurul. }n p`ntecele acestor mun\i zac comorile minerale cele mai bogate =i mai felurite din Europa: sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul =i, ]n sf`r=it, metalul cel mai]mbel=ugat dec`t toate, aurul, pe care ]l vezi str[lucind p`n[=i prin noroiul drumurilor.[1]

Astfel este \ara Ardealului.

Dar nu numai artistul =i naturalistul, ci]nc[strategicul, politicul =i arheologul au de multe a se minuna]ntr-acest]mpodobit \inut. Cel dint`i va privi =i va cerceta cu mirare aceast[ puternic[ =i ]ntins[ cetate natural[, sc[parea neamurilor ]n epocile grele ale istoriei lumei. De oriunde vei veni, ai s[ urci mult spre a ajunge la d`nsa =i nu po\i intra f[r[numai prin =apte por\i]nt[rite de natur[, lesne de ap[rat, foarte anevoie de cuprins. Politicul va admira feliurimea na\iilor =i a religiilor adunate din toate col\urile lumei pe acest p[m`nt, unde Dumnezeu ]nsu=i pare a le fi chemat, ]ntinz`nd]naintea lor o mas[a=a de]mbel=ugat[, cum =i minunatele institu\ii democratice ce au ocrotit ace=ti mun\i, pe c`nd despotismul le m[tura din toat[ Europa. }n sf`rsit, istoricul-arheolog va cerceta cu interes suvenirile =i r[m[=i\ele dacilor, a acestui viteaz =i nenorocit popor, cea din urm[odrasl[din acel neam minunat al pelasgilor, care se ar[t[la leag[nul civiliza\iei tuturor popoarelor =i form[v`rsta eroic[ a omenirei. El va ]nt`lni]nc[la tot pasul urmele de uria= ale poporului crai aici, romanii, domnii lumei, c[ci Ardealul e cea mai frumoas[parte a Daciei ferice *(felix Dacia)*, draga \ar[a cezarilor.

Aci era Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Pretoria, Augusta, Aquae, Auraria, frumoase =i]nsemnate colonii romane, din care patru cu drept italic, =i cea mai vestit[dec`t toate, Sarmisegetusa Regia, capitala lui Decebal, numit[apoi Ulpia Traiana, de a c[rei ruine plin[

e =i ast[zi valea Ha\egului.[2] R[m[=i\ele templurilor, bazilicelor, apeductelor, b[ilor dau =i ast[zi puternic[dovad[de cultura cea mare]n care ajunsese Dacia supt romani.

II

Dar nu \inu nici dou[veacuri]nflorirea Daciei, =i]mp[ratul Aurelian, la 274,]=i retrage legiunile dintr-]nsa =i o las[ ]n m`inile go\ilor. D-aci ]nainte cumplite nevoi, ]n vreme de mai multe veacuri, cople=ir[ Dacia. Afl`ndu-se]n calea barbarilor, peste d`nsa se v[rs[ mai ]nt`i acel]ngrozitor potop de neamuri care]nec[toat[Europa. Dup[go\i, hunii cei groaznici, gepizii, avarii, bulgarii, pacina\ii, comanii etc. trecur[asupr[-i, p`n[ c[tre sf`r=itul veacului al IX[-lea], dar f[r[a o putea]ns[ ]neca, f[r[a putea sili pe locuitori a-=i p[r[si patria. }n acele vremi grele, Ardealul mai cu seam[fu scutitorul na\iei rom`ne. }n mun\ii lui sc[p[ locuitorii |[rii Rom`ne=ti, ai Moldovei c`nd se v[zur[ n[p[di\i de barbari. De unde, c`nd se mai limpezea locul de du=mani, ei se cobora la =esuri, c[tre c[minele lor. Era atunci,]n veacul IX de la c[derea avarilor, Dacia liber[, =i]n vreme ce]n Dacia Inferioar[se]ntemeia banatul Craiovii,]n Dacia Superioar[se]ntemeia mai multe staturi rom`ne libere.

Pe la]nceputul veacului al X-lea domnea peste Ardeal, Banat =i Bihor ducii rom`ni Gelu, Menomorut =i Gladiu, c`nd un nou neam barbar din Asia, ungurii, n[v[lir[asupr[-le. Rom`nii st[tur[ puternic ]mpotriva acestui nou potop. Dup[ dou[ lungi r[zboaie, ducele ungurilor, Arpad, ]nc[ nu putu cuprinde Bihorul, \ara lui Menomorut, =i tocmai dup[ moartea acestuia intr[ ]n st[p`nirea ei cu drept de mo=tenire, fiindc[fiul s[u, Zolta, luase]n c[s[torie pe fiica ducelui Menomorut. Gelu, domnul rom`nilor din Ardeal, ]nc[ se ]mpotrivi eroice=te ungurului Tuhutum =i muri ]n b[taie de o moarte glorioas[ pentru patria sa (904). „Atunci rom`nii, v[z`nd moartea domnului lor, deter[ m`na cu ungurii de bun[voia lor =i]=i aleser[domn pe Tuhutum, tat[l lui Horca.“

A=a rom`nii, nu]nvin=i =i cuprin=i fiind, dar printr-o unire poli-

tic[, primir[pe unguri]n \ara lor. }ntr-acest chip, dup[un r[zboi s`ngeros, intrar[ungurii =i]n Banat, unde domnea Gladiu.

La]nceputul domnirei ungurilor, soarta rom`nilor fu mai bl`nd[. Ei]=i p[straser[constitu\iile lor provin\iale cu ducii lor proprii. Rom`nii era atunci so\i ai ungurilor, iar nu supu=ii lor. Tot Ardealul nu ]nc[puse ]nc[ ]n st[p`nirea ungurilor =i pe l`ng[ hotarele de miaz[zi se afla ducaturi cu totul libere, precum era cele ale F[g[-ra=ului, Omla=ului =i Maramure=ului. }n celelalte p[r\i ale Ardealu-lui, supuse ungurilor, ace=tia era foarte pu\ini; mai mult o armat[ dec`t o popula\ie. Afar[de d`n=ii, se mai afla atunci]n Ardeal ni=te oarde din acela=i neam, ce locuia mun\ii de c[tre ras[rit. Ace=tia erau secuii, ce se cred a fi r[m[=i\e din o=tile lui Atila. Ei era]mp[r\i\i]n scaune =i avea o organiza\ie cu totul democratic[.

Mai t`rziu, pe la anul 1143, o colonie german[ veni ]n Ardeal, chemat[ fiind de craiul Gheiza II =i a=ezat[ de d`nsul pe p[m`ntul numit cr[iesc. Cu to\i ungurii, secuii =i sa=ii, rom`nii, cu toate c[mul\i din ei trecuser[ ]n vecinele principate, r[maser[ ]ns[tot]n mai mare num[r]n Ardeal =i]=i p[straser[, p`n[ ]n al XIII-lea veac, ]mpreun[ cu simtimentul dreptului lor de mo=teni ai \[rii, ]nc[ multe drepturi =i p[m`nturile lor.[3] Dar jaluzia na\iilor ce vecuiau cu d`n=ii ]ntr-aceea=i \ar[, iar mai cu seam[ de c`nd ducii ungurilor se urcar[la vrednicia de crai =i introduser[iob[gia,]ncepur[a trata pe rom`ni ca o na\ie cuprins[ =i, dup[ dreptul cuprinderilor de atunci, a-i despuia de p[m`nturile lor, spre a =i le]mp[r\i]ntre sine =i a reduce pe mo=tenii \[rii]n starea de iobagi.

Rom`nii nu suferir[ ]n t[cere tirania =i reducerea lor din stare de na\ie liber[ la starea iob[giei; dar norocul nu-i ajut[ =i toat[ r[scoala nefericit[ ]ngreuie mai mult jugul lor. Astfel, ]nc` din vremea lui +tefan, craiul Ungariei,]n Banat, Optum, nepotul ducelui Glad, v[z`nd tendin\ele tiranice ale ungurilor, chem[ poporul la arme =i, dup[ un ]nfrico=at r[zboi, numai prin tr[darea ginerelui s[u, Cinad, fu ]nvins. Apoi, mai t`rziu, c`nd jugul ajunsese =i mai greu, rom`nii, redu=i acum to\i]n stare \[r[neasc[, se scular[ ]n mai multe r`nduri]n veacul al XII[-lea], al XIII-lea =i al XIV-lea. Istoria Ardealului =i a Ungariei dup[

acele timpuri e plin[de a=a-numitele *r[scoale \[r[ne=ti (tumultus rusticorum)*. Aceste r[scoale nu erau numai ridicarea iobagului c[tre st[p`nul s[u, dar mai mult r[scoala simtimentului na\ional al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor lu[ propor\ii mari =i, ]n vreme ce aceast[ deosebire a s`ngelui slujea]mpil[torilor de pretext la tirania lor,]n inima]mpila\ilor ea hr[nea vecinica dorin\[a neat`rn[rii.

III

Jugul rom`nilor din Ardeal se ]ngreuia mal mult pre an ce trecea nu numai din partea nobililor unguri, ci ]nc[ =i din partea popilor catolici. Era o ]ntreit[ tiranie: religioas[, polilic[ =i social[. La 1366, Ludovic I, regele Ungariei, dedese voie nobililor s[ st`rpeasc[detot na\ia rom`n[.[4] Aceast[ crunt[ prigonire ajunse at`t de nesuferit[,]nc`t, la 1437, rom`nii apucar[cu to\ii armele]mpotriva tiranilor. Ei]=i aleser[pov[\uitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemar[ ]ntr-ajutor pe secui =i pe sa=i, se conjurar[ ]mpreun[=i f[cur[leg[tur[spre ap[rarea comun[=i st`rpirea rom`nilor,]nt[rind cu jur[m`nt a lor leg[tur[ ]n 17 sept. 1437. Aceast[ leg[tur[ o mai ]nt[rir[ ]nc[ ]n 2 fevruarie 1438 =i fu temelia constitu\iei ce a domnit ]n Ardeal p`n[ ]n anul 1848. Dar \[ranii rom`ni, ajuta\i =i de pu\inii nobili din neamul lor ce se mai p[strase, \inur[ r[zboiul mai bine de doi ani =i tocmai la 1439, c[z`nd asupr[-le toat[puterea Ungariei, ei se lini=tir[, dup[ce]ns[craiul Albert le dete libertatea de a se str[muta]n verice loc =i veric`nd le va pl[cea. }n[l\area rom`nului Ioan Huniade la guvernul Ungariei =i aceea a lui fiul s[u Matei la demnitatea de crai opri furia ungurilor d-asupra rom`nilor. Matei pedepsi ]nc[ cu cr`ncenie pe cerbico=ii nobili unguri din Ardeal, rebela\i]n contr[-i, supt pricinuire c[nu vor a se supune la un crai rom`n. Vr`nd s[dea satisfac\ie cererilor poporului rom`n de la 1437, el ]l sc[p[ de dijmele ce pl[tea la popii catolici =i ]l ap[r[ de asupririle nobililor. Craiul Matei, ca =i tat[l s[u, Ioan Huniad, spre a ridica na\ia lor ap[sat[, nu =tiu face altceva dec`t a]nmul\i numarul nobililor rom`ni. Aceast[m[sur[fu

slab[ ]n adev[r, c[ci ace=ti nobili sau era s[raci =i neputincio=i a \ine frunte numero=ilor nobili, sau, de era boga\i, dob`ndea interese protivnice mul\imei =i se ]neca ]n aristocra\ia maghiar[, pierz`ndu-=i na\ionalitatea. Adev[r e c[Corvinii,]n[l\a\i]n m[rimea lor prin unguri, care]i priveghea de aproape, =tiindu-i de s`nge rom`n, nu putea face mai mult. Ei nu putea =i de ar fi avut acele idei =i ar fi vrut s[desfiin\eze regimul feodal sau s[goneasc[pe unguri din p[m`ntul rom`nilor =i s[despart[acestora, din cr[ie, \ar[deosebit[. Cu totul]mpotriv[, \intirile lor era s[ ]ngloteze pe to\i rom`nii ]n acela=i stat cu ungurii; pentru aceea ispitirile lor nenorocite de a cuprinde |ara Rom`neasc[=i Moldova.

Dar cu craiul Matei muri =i dreptatea, dup[spusa =i de ast[zi a poporului]n Ungaria =i Ardeal, =i asuprirea \[ranilor rom`ni crescu din zi ]n zi. La anul 1514 izbucni acea revolu\ie a \[ranilor din Ungaria supt Doja, ]ngrozitoare prin cr`ncenia faptelor ei =i a pedepselor ce trase asupr[-i. Rom`nii din Banat, precum =i chiar nobilii rom`ni din Maramure=, luar[parte l-aceast[revolu\ie. |[ranii rom`ni din Ardeal, ce nu se mi=caser[,]mp[rt[=ir[pedeapsa celorlal\i =i pierdur[dreptul a se muta de pe o mo=ie pe alta. Apoi se introduse =i cartea de legi a lui Verböczy, care legiuia: c[\[ranul n-are nimic afar[de simbria pentru munca sa *(rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet)*.

Pedeapsa dumnezeiasc[nu]nt`rzie a izbi pe aristocra\ii unguri.

C`nd puternicul sultan Soliman n[v[li asupra Ungariei, \[ranii nu vroir[ a se scula spre a ap[ra o patrie unde nu li s-a l[sat nici un drept; =i Ungaria c[zu pentru totdeauna, ]mpreun[ cu craiul s[u, ]n b[t[lia memorabil[ de la Mohaci (29 august 1526). Banatul de atunci c[zu cu totul ]n st[p`nirea turcilor =i Ardealul r[mase supt prin\i unguri, ale=i =i vasali ai Por\ii. Aceast[nou[epoc[ ]n care intr[Ardealul fu =i mai fatal[rom`nilor. Atunci se ivir[ acele legi batjocoritoare pentru rom`ni prin care veneticii unguri =i so\ii lor oc[r[sc numele =i neamul lor, =i religia lor numai o sufer[vremelnice=te, =i pe d`n=ii ]i declar[ de ho\i, t`lhari =i vagabonzi]n \ara lor, mo=tenit[de la p[rin\i; legi care cu totul []i] dep[rteaz[de slujbe civile; nu le iart[a umbla cu sabie, palo= =i alt[arm[, pedepsind cu t[iere de m`na dreapt[pe

acela la care se va g[si o pu=c[; legi prin care nu le este iertat a purta haine de postav, nici pantaloni, nici cizme, nici p[l[rie de un fiorin, nici cam[=[sub\ire; apoi alte nenum[rate legi despre iob[gie vecinic[etc.

Ura na\ional[a rom`nilor ]n contra tiranilor unguri se ]ntrup[ atunci ]n oarecare individualit[\i puternice, care, f[r[ a sim\i poate, se f[cur[ organul ei. Astfel +tefan Mailat, rom`n din \inutul F[g[ra=ului (1537—1541), =i mai apoi Gaspar Beke= de la Caransebe= (1573—1575) =i Pavel Macika=i (1586) cl[tir[tor\a discordiei peste capetele ungurilor =i]i v[t[m[greu prin r[scoalele =i r[zboaiele ce a\`\ar[. Astfel viteazul domn al Moldovei Petru Rare= de zece ori n[v[li ]n Ardeal (1528—1544), pustiind c`nd pe sa=i, c`nd pe secui, c`nd pe unguri, =i reclam`nd mo=ie p[rinteasc[ ]n acea \ar[. }ndat[ dup[-aceea, Alexandru-Vod[ al Moldovei =i Petru-Vod[ al |[rii Rom`ne=ti intrar[de mai multe ori (1550, 1552, 1553, 1556 =i 1557), mijlocind]ntre deosibitele partide =i totdeauna pedepsind c`nd pre unii, c[nd pre al\ii din asupritorii rom`nilor. Aceste]nt`mpl[ri f[cur[ ca, ]n acest veac, rom`nii dintr-o parte =i dintr-alta a Carpa\ilor se frecar[unii cu al\ii,]=i v[rsar[durerile =i]=i aduser[aminte tradi\iile unui trai comun =i dorir[ ]nfiin\area lui. De atunci, de c`te ori un steag rom`nesc se ive=te* f`lf`ind]n v`rful Carpa\ilor, Ardealul ]ntreg se ]nfioar[: rom`nii de n[dejde, tiranii lor de spaim[.

Am v[zut]n cartea din urm[cum, schimb`ndu-se lucrurile =i vremile, ajunse Ardealul ]n st[p`nirea cardinalului Andrei Bathori, prietenul polonilor, al turcilor =i al lui Ieremia-Vod[Movil[din Moldova, to\i du=mani]nver=una\i ai lui Mihai-Vod[. Cea dint`i grij[ a noului stap`nitor fu d-a trimite un sol la Poart[, spre a]ncheia pacea, =i Poarta, dup[ce]ntoarse pe sol cu r[spuns favoritor, nu]nt`rzie a trimite ]n Ardeal un ceau= spre a trata de pace. Cardinalul se ar[t[ dintru-nt`i c[voie=te a sta neutru =i a fi totdeodat[prieten =i cu turcii =i cu nem\ii,[5] cump[nindu-se astfel]ntre ambele aceste p[r\i r[zboitoare p`n[s[vaz[care]i va da mai mari foloase. Pentru aceasta

* }n manuscris: „se ivea“ (n. ed.)

hot[r] a trimite o solie la]mp[ratul. Acesta primise bine pe solii trimi=i de Sigismund =i]i pornise]napoi cu condi\ii moderate.[6] Abia ie=iser[ei din Praga, c`nd ]mp[ratul afl[ de revolu\ia din Translivania. M`niat foarte, v[z`ndu-se ]n=elat astfel de u=urin\a sau viclenia ungurilor, el porni ]ndat[ pe doctorul Petzen cu porunc[ s[ arestuiasc[ pe soli, oriunde ]i va g[si.[7] Ace=tia ajung`nd la Thorn, aflar[c[Sigismund, cu „obicinuita sa u=urin\[de minte“,[8] l[sase Ardealul cardinalului, =i hot[r`r[ s[ nu mearg[ mai departe, p`n[s[afle voin\a cezarului.[9] Acolo]i ajunse Bartolomeu Petz =i]i puse s[fàc[jur[m`nt de credin\[ ]mp[ratului, =i ei nu se ]ntoarser[ ]n Ardeal dec`t mai t`rziu, dup[moartea cardinalului.[10]

Dar]n Ardeal, acesta revocase pe soli din]ns[rcinarea lor =i trimise]n locul lor la]mp[ratul pe Kamuthie, care fu arestat de Petzen la Viena, iar c[r\ile lui i se luar[=i se trimiser[ ]mp[ratului.[11]

Petz, sosind]n Ardeal, g[si interesele st[p`nului mult mai r[u dec`t b[nuia. Nobilii =i popoarele era foarte]nt[r`tate ]mpotriva Austriei =i erau cu to\ii ]ncredin\a\i c[ era mult mai bine pentru d`n=ii d-a se bucura de dulce\ile p[cii supt un prin\ p[m`ntean, care avea ]nvoirea =i ocrotirea turcului, dec`t a avea de st[p`n un strein, care s[-i arunce f[r[ ]ndoire ]ntr-un r[zboi s`ngeros.[12] Cu toate aceste, cardinalul, caut`nd a c`=tiga vreme, scrise lui George Basta, generalul]mp[r[tesc, ce se afla cu oastea sa la Casovia, =i]l rug[d-a nu-l sup[ra =i lovi nici]ntr-un chip, c[ci el voie=te a]nt[ri toate cele]ncheiate cu solii lui Sigismund de]mp[ratul; c[el n-avea alte \intiri dec`t p[strarea p[cii =i a bunei r`nduieli]n Ardeal; c[astfel umbletele lui nu vor fi nepl[cute =i nu va fi nevoie a]ntrebuin\a sila c[tre un prin\ aliat al]mp[r[\iei.[13] Basta ascult[bucuros aceast[rug[ciune =i dete porunc[la ai s[i d-a nu sup[ra nimeni hotarele Ardealului.[14] Petzen se]ntoarse la Praga pe la sf`r=itul lui aprilie. Cardinalul ]i dedese o scrisoare c[tre ]mp[ratul, prin care ruga pe m. s. a crede c[ el e gata la orice slujb[, mai cu seam[ ]n ce prive=te interesul comun al cre=tin[t[\ii; c[ spre a sf`r=i]n pace pricea ce s-a ivit, el va trimite]ndat[soli cu deplin[ ]mputernicire.[15]

El propunea]nc[ca, spre a str`nge =i mai mult leg[tura sa cu]mp[ratul, s[i se dea]n c[s[torie princesa Maria-Cristina, care acum se]nvoise a se desp[r\i de Sigismund Bathori.[16] Aceast[jun[=i frumoas[princes[, jertfit[prin o politic[perfid[ca s[fie so\ia lui Bathori, dup[patru ani de suferin\e, acum, prin]nvoire cu so\ul s[u, isc[lise acturile prin care cerea papei a strica unirea lor. Pricinuirea fu ne]mplinirea c[s[toriei. Aceste acturi se atestar[de cardinalul Andrei =i de al\i trei martori din partea prin\ului =i patru din a princesei,]ntre care era duhovnicul am`nduror =i dou[dame din casa sa, de cele mai aproape de persoana sa.[17] Atunci se ivise]n public multe fabule spre a t[lm[ci neputin\a fizic[a lui Bathori. Unii ziceau ca el fusese legat prin farmecele unei babe fermec[toare, numit[Ioana, care era a lui Ioan Koacock.[18] Al\ii prepuser[c[muma lui +tefan Bocskai, dorind ca Sigismund s[ia]n c[s[torie pe o fiic[a ei =i neizbutind, c[ci vanitatea lui]l f[cu a prefera pe nem\oaic[, prin farmece]l leg[.[19] Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul s[u Tomasi, mai pre urm[autorul a dou[scrieri despre acele timpuri, ca s[vesteasc[papei]n[l\area sa pe tronul Ardealului, =i s[-l roage a-i da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Cristina. Papa, primind actele de desp[r\enie, stric[c[s[toria]n 14 iulie (1599),]ntr-un consistoriu;[20] dar Maria-Cristina era dezgustat[de lume =i s[tul[de suferin\e =i, neprimind propunerile cardinalului, l[s[Ardealul =i se]ntoarse la Gratz, l`ng[ p[rin\ii s[i. De acolo se trase f[r[ ]nt`rziere]n monastirea Santa Maria d'Halla la Insbruck, unde se c[lug[ri. Ea avea d-abia 25 ani. Era o femeie frumoas[, cuminte,]mpodobit[cu]nv[\[turi, iubea\[, dar avu nenorocirea a fi n[scut[arhiduces[=i os`ndit[ din na=tere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai ]nt`i hot[r`t[ a se c[s[tori cu posomor`tul b[tr`n, tiranul Filip II, craiul Spaniei; apoi i se schimb[ nenorocirea, d`nd-o]n c[s[torie dup[Bathori. Astfel,]n acea monastire, pierir[ ]ngropate supt v[l at`tea daruri str[lucite ce ]mpodobi acea nenorocit[ femeie, l[udat[ =i c[it[ de to\i c`\i au cunoscut-o.[21]

V

}mp[ratul nu r[spunse la scrisoarea ce]i trimisese cardinalul Bathori prin Petzen =i porunci generalului Basta s[se grijeasc[de oaste, spre a intra]n Ardeal.[22] Asemenea, primind scrisori de la Mihai-Vod[, cum c[el se teme de o tr[dare din partea lui Andrei =i c[ar dori s[se o=teasc[ ]n contra lui,]i trimise printr-un raguzean o bun[sum[de bani.[23] Cardinalul, v[z`ndu-se amenin\at din toate p[r\ile cu mai mult[ grab[ dec`t prev[zuse el =i]ngrijat de primejdia]n care se afla, ceru un [bilet de liber[trecere] *(sauf-conduit)* =i trimise pe Gaspar Corni= la Basta, spre a c`=tiga vreme. Acest trimis ar[t[ c[: dac[ ]mp[ratul nu prime=te o ]nvoire pe care st[p`nul s[u totdeauna a dorit, acest prin\ va fi nevoit, pentru ap[rarea sa, a-=i c[uta un puternic protector; c[el roag[pe m. s.]mp[ratul s[declareze curat de voie=te a trata pe cardinal ca un aliat sau ca un du=man; c[un ceau= al Por\ii, ce era l`ng[ d`nsul,]i f[g[duia ajutorul =i prietenia sultanului, f[r[a cere mai mult de 10 mii galbeni tribut anual,]n loc de 15 mii ce era mai nainte, =i c[, neput`nd sta f[r[ protec\ie, se va declara pentru Poart[; dar c[ cardinalul, g`ndind mai mult la ceea ce cereau de la d`nsul rangul =i calitatea sa, dorea mai bine s[ se uneasc[ cu ]mp[ratul ]mpotriva du=manului comun a numelui de cre=tin, dec`t a se ar[ta c[jertfe=te intereselor sale particulare cauza religiei =i m`ntuirea =i libertatea patriei sale; c[ multe era mijloacele de ]mp[ciuire =i c[ trebuia a mai str`nge nodurile printr-o nou[c[s[torie cu casa Bathorilor, asupra c[reia casa Austriei a v[rsat at`tea faceri de bine; c[ cardinalul, v[r primar cu Sigismund, se va sili d-a merita aceast[ alian\[ prin jertfirea =i credin\a sa; =i c[ el dorea ca ]mp[ratul s[ binevoiasc[ a-i da ]n c[s[torie pe princesa Maria-Cristina; c[ atunci acest prin\, rezem`ndu-se pe aceast[august[c[s[torie, va privi de aci]nainte ca du=man nu numai pe turc, acest crud bici al cre=tinilor, dar]nc[pe to\i c`\i vor izbi casa Austriei.

Basta fu pu\in atins la inim[de aceste cuvinte =i,]ncredin\at fiind c[cardinalul nu lucra cu bun[-credin\[, r[spunse trimisului cu aceea=i prefacere: c[st[p`nul s[u trebuie a n[d[jdui mult de la buna voin\[

a]mp[ratului; c[el va face]ndat[cunoscut m. s. aplec[rile]n care se afla cardinalul, =i c[crede c[va asculta bucuros propunerile acestui prin\; c[, afar[de aceasta, el le va rezema cu tot creditul s[u.[24]

Cardinalul,]ntr-adev[r, nu era de bun[-credin\[. Prieten al Poloniei, c[reia era mult]ndatorat, el nu putea s[voiasc[serios alian\a cu]mp[ratul. El =tia acum c[c[s[toria ce cerea era peste putin\[. El credea mai mult]n turci, care]i mul\umea dorin\ele =i]i f[g[duia =i |ara Rom`neasc[.[25] Lui ]i trebuia ]ns[ oarec`t[va vreme spre a se]n\elege bine cu turcii, polonii =i Movil[=i a se]ntemeia]n \ar[, a se]ngriji de oaste =i a dob`ndi ajutoare de la alia\i. El trimise spre acest sf`r=it]n Polonia pe Gavriil Banfi, unul din senatori, =i pe +tefan Casiu de la Cluj, =i]n Moldova pe Ioan, cu numele Nagy (Mare) din ora=ul Kцгцbanya. Acesta era]ns[rcinat d-a negocia o c[s[torie]ntre unica fat[a lui Ieremia-Vod[cu Ioan Iffiu, fratele s[u din mum[.[26]

VI

Acum cardinalul, crez`nd c[ a ]n=elat =i a adormit pe ]mp[ratul, vru s[ adoarm[ =i s[ ]n=ele =i pe Mihai-Vod[, de care sim\ise c[ nu e iubit, precum nici el nu-l iubea. Mihai-Vod[, ]ntr-adev[r, ]n\elese bine c`t de primejdioas[e pentru d`nsul urcarea cardinalului la domnia Ardealului. El desperase cu totul de a se mai putea acum ]mp[ciui cu turcul, [27] =i a se bate cu d`nsul, av`nd Ardealul du=man, ]i era foarte cu greu. El ]ncepu a priveghea cu luare-aminte toate mi=c[rile cardinalului =i afl[ acurat: c[ acesta f[cuse alian\[ cu polonii, turcii =i Ieremia, =i c[, ]nainte de toate, alia\ii asupra |[rii Rom`ne=ti =i asupra capului lui vor n[p[di, c[turcii se]nvoiser[a l[sa lui Andrei Transilvania =i |ara Rom`neasc[, sc[z`nd =i tributul cu 5 mii galbeni, =i c[, dup[pova\a =i sfaturile cardinalului, Poarta urzea acum curse private spre a-l pierde. Mihai]n=tiin\[de toate aceste pe]mp[ratul, f[g[duind c[va goni pe cardinalul din Ardeal.[28] Afar[de primejdia cu care]l amenin\a cardinalul, lui Mihai]i era ciud[mare, cum un pop[(cum]i zicea el) s[domneasc[peste o \ar[a=a de frumoas[, de care el se credea mult mai vrednic =i pe care o iubea foarte.[29]

Cardinalul trimise la Mihai-Vod[pe Gaspar Corni=, pe care]l numise general mai mare peste toat[oastea sa. Acesta fusese unul din sfetnicii lui Sigismund la anul 1594, c`nd se ucise nobilii. El ura pe cardinalul Bathori =i partida turceasc[=i se temea de r[zbunarea lui. Cu pu\ine zile]nainte, el primise o]nfruntare grea de la junele Iffiu, fratele vitreg al cardinalului =i al c[rui tat[pierise]n acea ucidere de la 1594. Corni= avea drept a se teme c[amnistia =i uitarea f[g[duit[de cardinalul nu va fi \inut[ ]n seam[. Astfel inspirat, Corni=, spun c[ ]nt`lnindu-se cu Mihai-Vod[, ]l mai ]nt[r`t[ ]nc[asupra cardinalului,]ncredin\`ndu-l de g`ndurile vr[jm[=e=ti ale acestuia, =i]l]ntemeie mai mult]n proiectul s[u d-a intra]n Ardeal. }ntorc`ndu-se l`ng[cardinalul, Corni=]l asigur[c[Mihai-Vod[nu hr[ne=te nici un cuget de du=m[nie asupr[-i =i nu b[nuie=te nimic.[30] Nu mult dup[aceea, cardinalul trimise la Mihai-Vod[al\i doi soli, pe b[tr`nul George Ravazdi, unul din senatori, =i pe Nicolae Viteaz, b[rbat ]nsemnat =i care cuno=tea limba rom`neasc[, „spre a-i f[g[dui prietenie =i raport de bun[vecin[tate, cer`nd =i de la d`nsul asemenea“[31]. Mihai, necunosc`nd ]nc[ deplin cugetele ]mp[ratului =i crez`nd]n sinceritatea cardinalului, se]nduplec[a]ncheia cu acesta un tratat, pun`nd ]n condi\ie: ca cardinalul s[ nu se dezbine de ]mp[ratul, nici s[ se alieze cu turcii, ci, unindu-=i armele ]mpreun[, s[ poarte r[zboi ]mpotriva lor. Acest tratat ]ncheiat la 14 aprilie 1599 se isc[li de Mihai =i de zece boieri ai s[i =i prin jur[m`nt pe *Evanghelie* se]nt[ri. Apoi solii ardeleni, dup[o z[bovire de dou[luni]n |ara Rom`neasc[, se]ntoarser[acas[.[32]

Dar nu trecu vreme mult[=i Mihai-Vod[se]ncredin\[de viclenia cardinalului c[tre d`nsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la turci =i, din c[r\ile ce se g[si la d`nsul, se dovedi cum c[cardinalul]ncheiase pace =i alian\[cu turcii =i cu Irimia-Vod[=i voia s[-l r[stoarne din tron, s[-l prinz[, pentru care sf`r=it chibzuiau fiecare a-=i aduna o=tile ]n tab[r[.[33] Mihai, v[z`nd c[este astfel]n=elat, se hot[r] d-a le apuca]naintea vr[jma=ilor lui, a izbi p`n[ a nu fi ei ]n stare s[-l izbeasc[. Deci ]ncepu a aduna =i a scrie solda\i numero=i, parte mare din poloni, cazaci, s`rbi.[34] El scrise]mp[ratului toate faptele car-

dinalului, ar[t`nd c[ va s[-l r[zbune despre d`nsul =i s[cuprinz[Ardealul, cer`nd pentru aceasta de la maiestatea sa s[ contribuiasc[ cu 30 mii talere pentru plata o=tilor =i 10 mii pu=ti. }n vremea aceasta, spre a nu insufla b[nuieli cardinalului, r[sp`ndi vorba c[aceste g[tiri de oaste le face]mpotriva turcilor.[35]

VII

Cu toate aceste, faima, adesea prevestitoare adev[rat[a nenorocirilor ce amenin\[,]ncepu a se l[\i, a\`\`nd toate vorbirile, sp[im`nt`nd toate fe\ele, vestind c[acele preg[tiri de r[zboi ale lui Mihai-Vod[nu se fac]mpotriva turcilor, ci]mpotriva Ardealului.[36] Atunci prin\ul Andrei porni un sol la Casovia, spre a]ntreba pe generalul Basta dac[e adev[r c[Mihai-Vod[preg[te=te o revolu\ie =i fierbe]n duhul s[u proiectul d-a-l goni =i d-a st[p`ni Ardealul. Basta, ascult`nd vorbele acestui trimis, r[spunse foarte simplu c[g`ndurile lui Mihai ]i sunt necunoscute =i c[ cardinalul ]l poate ]ntreba pe el ]nsu=i de ceea ce preg[te=te.[37] Cardinalul se hot[r] atunci a trimite la Mihai-Vod[ pe senatorul Pancratie Sennyei, spre a iscodi g`ndurile lui. Mihai primi pe sol cu mult[bun[voin\[=i cinstiri,]n palatul s[u de la T`rgovi=te, ]ncunjurat fiind de solda\ii s[i. Sennyei ceru de la d`nsul: d-a nu l[sa pe prin\ul Andrei]n cump[n[ ]ntre temere =i n[dejde; d-a]mpr[=tia printr-o declara\ie cu inim[curat[zgomotul r[u ce alerga nu numai]n Ardeal, dar]nc[ ]n toate p[r\ile din afar[. Mihai, v[z`nd proiectele sale descoperite, se sim\i ]n nevoie d-a ]n=ela pe du=manul s[u, spre a nu fi ]nsu=i ]n=elat =i pierdut de d`nsul. El protest[cu mult[ ]nfocare,]naintea lui Sennyei,]mpotriva nedreptelor b[nuieli ce cardinalul are asupr[-i; el aduse aminte de jur[m`ntul ce a f[cut c[ va p[zi pace =i priete=ug cu Ardealul =i c[ aceasta i-o pov[\uie=te =i interesul s[u; el ad[og[ protesta\ii =i jur[minte c[ astfel va urma =i ]n viitor, declar`nd]n sf`r=it c[ el st[ gata a trimite ]n Ardeal pe so\ia =i pe fiul s[u, P[tra=cu, ca z[loage ale credin\ei sale, numai cardinalul s[ trimi\[ pe frate-s[u, +tefan Bathori, la Turnu Ro=u, l`ng[hotarul |[rii Rom`ne=ti, spre a-i primi, =i s[se]ndatoreze c[va pune pe fiul s[u s[ ]nve\e

limba latineasc[=i c[va purta grij[pentru siguran\a =i buna petrecere a familiei sale, dup[cum o cere datoria =i priete=ugul.[38] Istoricul Bethlen,]n cuv`ntul ce pune ]n gura lui Mihai ]n aceast[ ]mprejurare, pretinde c[ el ar fi zis c[, de va intra ]n Ardeal, s[-l duc[ Dumnezeu a m`nca trupul femeii sale =i a bea s`ngele fiului s[u. Nou[ ne vine cu greu a crede la acest jur[m`nt, c`nd =tim c`t de mare era credin\a sa =i c`t de puternic inima sa, ca toate inimile de leu,]=i iubea familia. Credem mai mult sau c[aceste cuvinte sunt ni=te exagera\ii ale anali=tilor unguri contemporani, sau c[Sennyei chiar, care =i el era tainic du=man al cardinalului, a adaos de la sine aceste cuvinte, spre a insufla c[lug[rului o]ncredere oarb[ ]n Mihai-Vod[. Gaspar Corni=]nc[declar[c[el]=i pune capul c[Mihai-Vod[n-are nici un g`nd de vr[jm[=ie. Astfel crezu\ii prin\ului Andrei slujir[ mai mult a-l ]n=ela dec`t chiar du=manul s[u Mihai-Vod[.[39]

}ntr-acest chip Andrei Bathori se]n=el[; =i,]ncredin\at acum c[Mihai-Vod[nu cuget[r[u asupr[-i,]i dete voia cerut[de acesta d-a cump[ra]n ora=ele s[se=ti arme, praf, tr`mbi\e, steaguri =i tot ce trebuia pentru r[zboi =i de a le trece ]n |ara Rom`neasc[.[40] Asemenea el]ng[dui la vro c`\iva unguri, precum George Mako =i frate-s[u Grigore, Francisc Lugaciu, r[zboinici viteji =i cerca\i, =i la mul\i al\ii, a intra ]n slujba lui Mihai-Vod[ , dorind ei a se bate supt d`nsul.[41] Dar aceast[ ]ncredere ce avea]n Mihai nu opri pe cardinalul d-a lucra cu =i mai mult[ ]nfocare cu alia\ii s[i]ntru]nfiin\area planurilor comune. El se]nvoi pentru]ncheierea p[cii =i alian\ei cu turcii prin Mustafa, solul turcesc, =i ceau=ul U=aim, care de c`t[va vreme se afla ]n bun[ cinste petrec`nd la curtea lui; dintr-alt[parte se]n\elese cu Ieremia-Vod[=i cu polonii ca fiecare, str`ng`ndu-=i o=tile]n tabere, s[stea gata a-i veni]ntr-ajutor.[42] El]nsu=i]=i adun[o=tile, pun`nd tab[r[la Sas-Sebe=, =i a=tept[numai sosirea alia\ilor s[i, spre a se porni]mpotriva lui Mihai.

}n vreme ce cardinalul, f[r[grij[, p`n[ s[-i vie alia\ii, ]=i petrecea timpul plimb`ndu-se prin mun\i, v`n`nd la p[str[vi =i desf[t`ndu-se prin m`nc[ri =i b[uturi, armia lui, ce sta]n nelucrare la Sas-Sebe=,]ncepu a c`rti =i a se pl`nge, mai cu seam[nobilimea. Fiecare dup[

caracterul s[u striga =i zicea c[-=i pierdeau vremea]ntr-o nelucrare nefolositoare =i ru=inoas[; c[se ruinau acolo nef[c`nd nimic; caii sl[beau =i ei nu puteau merge s[ ]ngrijeasc[de trebile casnice ale lor; c[e necuviincios lucru,]n vreme ce erau]n siguran\[, f[r[du=man de nic[iri, de a-=i petrece vara]nchi=i]n tab[r[, topindu-se]n moliciune. Cei mai limbu\i nu respecta nici pe prin\ul, nici pe sfetnicii s[i; ei striga c[cardinalul era fricos, nesocotit, nehot[r`t =i lene=, =i c[, obi=nuit fiind la tr`nd[vie c[lug[reasc[=i la o via\[delicat[=i singuratic[, el nu =tia ce trebuie unei armii =i ceea ce cerea interesul statului; c[el a luat domnia f[r[s[=tie ce ar putea m`ntui republica =i cum =i cu ce se face r[zboiul. Cardinalul, cum auzi aceste c`rtiri ale osta=ilor, se]ngriji foarte, =i]ndat[, l[s`nd ]n tab[r[ numai pe pretorieni =i trupele mercenare, dete la toate celelalte o=ti voie de a se ]ntoarce pe la casele lor.[43] Astfel, nu oarba ]ncredere ]n Mihai-Vod[, ci temerea sa de c`rtirile o=tenilor s[i f[cu pe cardinal a strica lag[rul =i a se dezarma deocamdat[.

VIII

}n vremea aceea, sosi]n Ardeal la Alba-Iulia (20 aug. 1599) germanu Malaspina, episcopul de Caserta, ca nun\iu apostolic pe l`ng[ cardinalul.[44] Acesta fusese, cum =tim, ]n aceea=i calitate ]n Polonia, unde, din reaua-credin\[ a lui cu care se purta, ]=i trase hula tuturor, =i polonezii f[cur[ un joc pe numele lui, ce ]nsemna spin r[u, zic`nd: „Niciodat[nu poate fi spin bun, m[car de=i ar fi trimis de la Roma“.[45] El era]ntr-adevar un ambi\ios =i intrigant mare, caut`nd prin toate chipurile a dob`ndi p[l[ria de cardinal, ce foarte mult o dorea. Dup[o =edere de c`\iva ani ]n Polonia, desper`nd de a-=i vedea dorin\a]mplinit[, trecu]n Ardeal, pe care teatru atunci se petrecea multe intrigi. El dorea]n tot chipu s[c`=tige favoru ]mp[ratului, ca printr-]nsul s[ dob`ndeasc[cardinalatu.[46] El se sili a face pe Andrei Bathori s[ ]n\eleag[c`t este de ur`t =i oc[r`tor pentru d`nsul, fiind cre=tin =i cardinal]nc[, s[se alieze cu turcii]mpotriva cre=tinilor =i a papei; c[el trebuie a se teme de m`nia papei =i a sf`ntului colegiu =i de

r[zbunarea]mp[ratului =i a tuturor cre=tinilor. El]i f[g[duia]nc[c[va mijloci la papa ca s[-i dea voie a se c[s[tori, ca s[nu se sting[astfel familia Bathore=tilor.

Un analist ungur de pe atunci, anume Szamoskцzy, pretinde c[prin\ul Andrei se l[s[a se convinge de aceste cuvinte ale lui Malaspina =i se f[g[dui c[va strica alian\a cu turcul, cu at`t mai mult c[ ace=tia pretindea ca s[ le dea ]napoi cet[\ile de margine Lipova, Ieneu =i alte treceri vecine. Zicea numai c[, tem`ndu-se de]mpotrivirea locuitorilor, voia ca s[fie aceasta secret p`n[ la epoca adun[rii dietei;[47] iar pentru ]ncheierea acestei alian\e, porni ]ndat[ pe +tefan Cacasiu la ]mp[ratu;[48] =i c[ apoi, chem`nd la sine pe solii turci, le declar[c[voie=te r[zboi cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se]ndoi, observ`nd c[ ceilal\i anali=ti tac despre aceasta =i c[ solii s[i l`ng[sultanul, Nicolae Gavay =i Francisc Budai, nu se]ntoarser[de la Poart[dec`t dup[intrarea lui Mihai-Vod[ ]n Ardeal.

Urma]ns[ne va ar[ta c[Andrei Bathori nu era deloc sincer]n f[g[duielile sale. O dovad[despre aceasta]nc[este c[,]n vreme ce el protesta de hot[r`rea lui d-a se alia cu ]mp[ratul, el scria lui Ioan Zamoisky, cer`nd pove\i =i protest`nd de voin\a lui de a \ine cu Polonia. Zamoisky ]i r[spunse, ]n 23 septemvrie (1599), ca s[ s[ gr[beasc[ a trimite o ambasad[ la staturile Poloniei, cer`nd protec\ia lor pentru d`nsul =i pentru provincia sa.[49] Este adev[r c[ to\i actorii acestei scene umbla c[ut`nd a se]n=ela]ntre sine unii pe al\ii: Andrei Bathori]nsela pe]mp[ratul, pe Mihai, pe Basta =i pe Malaspina;]mp[ratul]nsela pe cardinalul, pe al c[ruia trimis, Cacasiu,]l primi foarte bine la Pilsna, unde se dusese, =i-i dete n[dejdi c[va]ncheia]n cur`nd tratatul cerut, =i ]ntr-aceea=i vreme trimitea instruc\ii tainice la Mihai-Vod[ =i la generalul Basta, ca s[ se ]n\eleag[ ]mpreun[ spre a intra c`t mai]n grab[ ]n Ardeal =i a goni d-acolo pe cardinal. El]nc[ ]n=ela =i pe Mihai-Vod[, l[s`ndu-l a n[d[jdui mult, dar bine hotar`t a se sluji de d`nsu ca de un instrument =i a nu-l l[sa a se ]ntemeia ]n st[p`nirea Ardealului. Mihai-Vod[c[uta a]n=ela pe cardinalul =i]ntr-aceea=i vreme voia a]n=ela pe Basta, intr`nd ]n Ardeal ]naintea lui, cum =i pe ]mp[ratu, fiind hot[r`t a p[stra aceast[\ar[supt c`rmuirea

lui. Basta asemenea voia s[sileasc[ ]n toale chipurile spre a dob`ndi el, iar nu Mihai, c`rmuirea Ardealului;]n sf`r=it, Malaspina umbla s[ ]n=ele pe toat[ lumea, v`n`nd ]n toate p[r\ile mult dorita p[l[rie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra — de=i ]n ziua de ast[zi, c`nd ideile morale sunt mult mai dezvoltate, este oarecum iertat, decor`ndu-se cu numirea de diploma\ie =i ]n=el[ciune de r[zboi — datoria istoriei, aceast[ con=tiin\[ a neamului omenesc, este de a-l os`ndi. Mihai-Vod[, din to\i, este mai lesne de iertat, el era amenin\at cu viclenie]n c`rmuirea =i patria sa =i era nevoit a se ap[ra cu acelea=i arme cu care era izbit; ambi\ia lui ]nc[ avea un scop mult mai nobil =i mai ]nalt dec`t a celorlal\i: el \intea a regenera na\ia sa.

IX

Mihai-Vod[, afl`nd de tab[ra cardinalului de la Sas-Sebe=, trimise ]n Ardeal pe banu Mihalcea, sfetnicul s[u de-aproape, =i pe George Ra\, s`rb cu neamul =i cu numele, spre a cerceta puterile =i g`ndurile lui Andrei. Sosind l`ng[acest prin\, ei]i declar[c[Mihai-Vod[voie=te s[n[v[leasc[ ]n Bulgaria]n vreme ce Ibraim-Pa=a r[zboia]n Ungaria, dup[cum f[cuse cu izb`nd[ ]n anul trecut, =i c[ ar dori pentru aceasta s[ nu i se ]nt`mple]n lips[vro primejdie din partea Ardealului. Cardinalul]ncredin\[pe trimi=i c[Mihai-Vod[poate fi sigur c[nu i se va aduce nici o st`njenire la ]ntreprinderile sale; pe l`ng[acest r[spuns, trimi=ii raportuir[lui Mihai c[ ]n tab[ra de l`ng[ora=ul Sas-Sebe= Andrei avea numai ni=te pretorieni =i oarecare o=ti mercenare, iar oastea \[rii [se licen\iase]* din pricina s[rb[torilor =i fiind f[r[grij[de vr[jma=i.

}n acele zile, Mihai-Vod[trimisese l`ng[Rodolf cezarul unul din boierii s[i, anume Stoica, boier ales,]n\elept =i de cinste al \[rii, ca s[dea porunc[lui George Basta cu o=tile sale ca s[se uneasc[la Casovia cu garnizoanele germane =i, cu +tefan Bocskai,]mpreun[cu o=tile Varadinului, s[caz[cu to\ii asupra Ardealului,]n care el, Mihai, va

* Loc gol]n manuscris (n. ed.).

n[vali]ntr-aceea=i vreme, =i astfel Andrei, silit fiind a-=i]mp[r\i o=tile, s[nu poat[respinge =i pe unul =i pe cel[lalt du=man. Cezarul, trimi\`nd pe Stoica la Szathmar,]i r[spunse c[va afla voin\a sa de la vice-craiul de la Casovia. Cu toate aceste, trimise c[r\i lui Moise Szekeli, c[pitanul Szathmarii, poruncindu-i d-a da la vreme tot ce va fi trebuincios.[50] Generalul s[u George Ra\ aduse]nc[lui Mihai o sum[de bani din partea]mp[ratului =i el se puse atunci a-=i aduna oastea =i a-=i preg[ti expedi\ia ce avea]n g`nd, r[sp`ndind mereu vorba c[se g[te=te]mpotriva turcilor.[51]

Autorii contemporani vorbesc astfel de armata lui]n aceast[epoc[: „Slujesc de solda\i acestui voievod, afar[de rom`ni, a c[ror vitejie o cunosc bine turcii din vremea viteazului lor c[pitan Dracola, mul\i unguri, ardeleni, c`\iva arn[u\i, greci, bulgari =i s`rbi. Are pu\ini pu=ca=i, de care se afl[ ]n lips[=i ardelenii, c[ci aceste popoare =i mai cu seam[ungurii se bat mai voios cu s[biile =i c[l[ri cu suli\ile, =i cu mare]ndr[zneal[ar[t fa\a la vr[jma=i.“[52]

Mihai]=i iubea osta=ii =i cea dint`i a lui ]ngrijire era pentru d`n=ii. Totdeauna]n mijlocul lor, f[c`ndu-le necurmat c[utare, cercet`nd trebuin\ele lor, c`nd ar[t`ndu-le familiaritatea unui camarad, c`nd vorbindu-le cu puterea =i m[rimea unui domn, c`nd cu dragostea unui p[rinte, el fermeca =i r[pea mintea =i inimile osta=ilor. Vitejii din toate p[r\ile =i din toate na\iile alerga cu entuziasm supt steagul unui erou care le f[g[duia biruin\e sl[vite, c[ci ei =tia bine c[el]=i \ine f[g[duiala, =i]nfocarea lor era a=a de mare c`t si ]ncrederea lor. Cu un asemenea c[pitan ei erau gata a ]ntreprinde tot, siguri c[ vor izbuti. Ei era m`ndri de d`nsul =i m`ndri de ei]n=i=i, g`ndind c[ fac parte dintr-o armie nebiruit[. Rom`nii, precum =i moldovenii,]l urma]mboldi\i mai mult din datorie =i dragoste c[tre patrie, pe care el o f[cuse at`t de glorioas[ =i f[g[duia de a o face pe at`t de mare. S`rbii, bulgarii, grecii, arn[u\ii alerga la d`nsul ca c[tre un]nger de libertate =i de m`ntuire pentru neamul lor. Cazacii, polonezii, ungurii se]ntocmea supt steagul lui, unii pov[\ui\i prin admirarea lor pentru un mare erou, al\ii]mpin=i prin dragostea r[zboiului =i a foloaselor ce aducea osta=ilor, al\ii, ca mai to\i vitejii, c[ci inima lor era aprins[de acea

nobil[dragoste a gloriei, care]mpinge pe om la moarte ca s[dob`ndeasc[nemurire.[53]

}ntr-aceea,]n cursu lui septemvrie, Mihai-Vod[trimise al\i doi boieri, anume unul vistierul Damian =i cel[lalt Preda, ca s[cear[,]n numele lui, o trecere sigur[prin mijlocul Ardealului]n Ungaria, unde]l cheam[ ]mp[ratul]n ajutor]mpotriva puternicului Ibraim-Pa=a, f[g[duind a trece prin Ardeal f[r[a v[t[ma pe nimeni. Dar cardinalu r[spunse c[nu crede c[vro primejdie a=a mare amenin\[cre=tin[tatea,]nc`t s[ aib[ trebuin\[ de ajutorul lui Mihai, ]ndemn`ndu-l]n orice caz a trece mai bine cu armia sa Dun[rea,]n Bulgaria, dup[cum]i era g`ndul, =i va face prin aceasta o diversie mult mai folositoare cre=tinilor.[54]

D-abia se]ntoarser[ace=ti boieri l`ng[Mihai-Vod[=i el trimise din nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovii, =i pe George Ra\, c[pitanul gvardiilor sale, spre a-i vesti c[dup[pova\a ce i-a dat el, este gata s[treac[Dun[rea spre a pustii Bulgaria.[55] Dar cu toate acestea, Andrei nu se]ncrezu =i porni la Mihai pe George Palatici, om foarte dibaci, ca s[-l]ncredin\eze c[pacea]ncheiat[cu turcii =i cu t[tarii este numai o prefacere, p`n[ s[-i vie bine a se declara du=manul lor, aceea ce n[d[jduie=te a o putea face cur`nd; =i c[el voie=te a cultiva cu d`nsul sfintele drepturi a unei bune vecin[t[\i =i a unui priete=ug nesiluit. Mihai, care =tia acum ce temei au cuvintele lui Andrei, r[spunse c[ =i el voie=te s[ tr[iasc[ ]n bun[ unire cu prin\u Andrei. Mihai lucr[ cu at`ta tain[,]nc`t, ]mp[r\indu-=i armia ]n deosebite locuri, nu l[s[ lui Palatici s[ vaz[ f[r[ numai trei sute pedestra=i din gvardi=tii s[i.[56] }ntorc`ndu-se l`ng[ cardinalul, Palatici ]i raport[ r[spunsul lui Mihai, adaog`nd c[n-a v[zut la d`nsul nici o preg[tire de r[zboi.[57]

Cardinalul, sigur acum c[Mihai va sta]n lini=te =i c[a c`=tigat astfel timpul trebuincios pentru ]nfiin\area proiectelor sale, crezu c[ va putea acum a-=i c[uta =i a se desface de ]mprotivnicii s[i dinl[untru =i a r[zbuna uciderea fratelui s[u Baltazar. Cu toate c[ la alegerea sa de prin\ el jurase, pentru d`nsul =i pentru fratele s[u +tefan, uitare des[v`r=it[ =i c[ nu va c[uta nici r[zbunare, acum umbla a prigoni supt alte pricini pe acei ce-i credea ca sf[tuitori ai acestei ucideri; astfel era +tefan Bocskai, Gaspar Corni=, George Ravazdi =i al\ii. Pun`nd

pricin[c[Bocskai nu a intrat]n Ardeal c`nd a fost chemat, cardinalul ocupase cet[\ile Deva =i Gorghiu, ce era ]n st[p`nirea lui Bocskai. Asemenea +tefan Bathori tr[gea la judecat[pe sus]nsemna\ii sf[tuitori ai os`ndei lui Baltazar, cer`nd ca s[-i]ntoarc[starea acestuia, ce Sigismund Bathori o]mp[r\ise]ntre d`n=ii. Drept aceea cardinalul convoc[ dieta pentru 18 oct. (s. n.), ziua Sf. Luca, la Alba-Iulia, spre a hot[r] despre aceste preten\ii ale lui =i ale fratelui s[u.[58] }n vremea aceasta, Sigismund Bathori, dup[ o petrecere d-abia de c`teva luni]n Polonia, scrise cardinalului c[i s-a ur`t cu traiul ]n \ar[ strein[ =i dore=te a intra ]n Ardeal, spre a tr[i o via\[ lini=tit[. Cardinalul, tem`ndu-se cu tot dreptul de un om at`t de neast`mp[rat,]i r[spunse printr-un catren (]n patru versuri), pov`\uindu-l a sta lini=tit, =i]i refuz[cererea.[59]

X

}ntr-aceea Ieremia-Vod[din Moldova f[cu =tire cardinalului c[Mihai-Vod[voie=te a intra]n Ardeal cu o=ti grele, =i tot]ntr-o vreme, Ioan Maro, s`rb de neam, dar nascut =i crescut ]n Ardeal, care, cunosc`nd bine limba rom`neasc[ =i latineasc[, se afla ]n slujba lui Mihai-Vod[ ca secretar =i cuno=tea proiectele lui, scrise cardinalului c[ s[ nu creaz[ ]ncredin\[rile lui Mihai, c[ci el are de g`nd a n[v[li]n Ardeal =i a cuprinde aceast[\ar[, pentru care sf`rsit ]=i adun[ toate o=tile.[60] Andrei Bathori porni ]ndat[ la Mihai-Vod[ ]n solie pe Tomas Csomortany, om ager la minte, ca s[ caute prin toate chipurile a descoperi proiectele lui Mihai.[61] Csomortany sosi la Bucure=ti s`mb[t[spre sear[, 11 octomvrie, =i]ndat[avu audien\[de la Mihai-Vod[, =i dup[c`t[va vreme de vorb[, lu`nd cuv`ntul domnului, se ]ntoarse a doua zi, duminic[, c[tre cardinal cu un r[spuns pacinic.[62] Despre aceast[ solie anali=tii contemporani se deosebesc ]ntre sine. Cronica rom`n[=i unii din anali=tii unguri pretind c[cardinalul]ns[rcin[pe Csomortany a spune lui Mihai a-=i l[sa \ara =i scaunul, c[ci apoi de nu, va fi izgonit de d`nsul =i de turci =i va ]nc[pea ]n m`na acestora.[63] Se vede c[cardinalul]=i dete astfel pe fa\[g`ndirea sa, sau pentru c[credea c[peste pu\in va fi]n

stare a o pune]n lucrare, fiindc[ ]i =i sosise acum ni=te cete de polonezi =i moldoveni]ntr-ajutor,[64] sau c[a vrut a speria pe Mihai =i a mai dob`ndi un repaos de c`tva timp. Aceia=i anali=ti unguri spun c[Mihai-Vod[, auzind vorbele lui Csomortany, se]nfurie =i era c`t p-aci a da mor\ii pe aduc[torul acestei obraznice solii, dar c[, stap`nindu-=i m`nia, el g`ndi c[e mai bine a respecta dreptul gintelor =i a c[uta a r[zbuna acest afront asupra lui Andrei, de la care i-a venit, dec`t asupra solului. Pentru aceea r[spunse acestuia cu vorbe dulci =i bune, f[g[dui a fi ]ng[duitor ]ntru toate =i nu-l l[s[ a descoperi pe fizionom]a lui nici un semn care s[-i arate cugetul. Astfel, acest minunat b[rbat =tia, c`nd vroia, a se st[p`ni pe sine=i =i a-=i ]nv[li astfel proiectele, ]nc`t nimeni s[nu le poat[p[trunde.[65]

Dar un alt analist, Ambrosie Simigianus, pretinde: c[Andrei propuse lui Mihai a-i da azil]n Ardeal dac[turcii vor voi a-l goni din |ara Rom`neasc[, =i p`n[s[-=i fac[pace cu d`n=ii; c[ Gaspar Corni=, du=man cardinalului, r[st[lm[ci altfel vorbele acestuia — ]n ]n\elegere fiind cu Csomortany, care =i el era tainic partizan al lui Mihai, ]n slujba c[ruia comandase ni=te o=tiri — puse pe acesta a spune lui Mihai c[ i se porunce=te d-a ie=i ]ndat[ din |ara Rom`neasc[, altmintrelea va fi prins de turci, fiind el o stavil[ ]ntre alian\a cardinalului cu turcii.

Simigianus ca =i Szamosközy b[nuiesc c[Gaspar Corni= cu Pancratie Sennyei, unul din senatori, =i cu mul\i al\i din cei mari ai Ardealului, mai cu seam[din cei compromi=i cu Sigismund Bathori]n uciderea nobililor la 1594, tem`ndu-se d-a c[dea jertf[ lui Andrei =i +tefan Bathore=ti, chemar[ pe Mihai-Vod[ a intra ]n Ardeal. Cel din urm[ analist pretinde c[ adesea mul\i au auzit pe Gaspar Corni= zic`nd: „C`nd tai un cap din Bathore=ti, ]ndat[ se ive=te altul ]n loc, dar voi face astfel de bine c[ m-oi m`ntui pentru totdauna de aceast[pieire“.[66] Aceste]nvinov[\iri, precum =i altele ce vom vedea mai la vale, nou[, dup[cum =i altor istorici unguri =i streini, nu ni se par destul de temeinice ca s[putem]ncheia =i acuza pe Corni= =i pe so\ii lui de tr[dare c[tre neamul lor. F[r[ ]ndoial[c[ace=tia nu iubea pe cardinalul, de care avea a se teme, dar mai to\i ungurii sim\ea ca d`n=ii; =i de la simtimentul de ur[ p`n[la tr[dare e]nc[mult.

XI

Mihai-Vod[, iar[=i, nu avea trebuin\[de ajutorul unor tr[d[tori dintre nobili, c`nd avea ]n parte-i pe toate popoarele Ardealului. Rom`nii, poporul cel mai numeros dintr-aceast[\ar[, de mult a\intise ochii spre d`nsul cu credin\a n[dejdii =i ]l a=tepta ca pe un m`ntuitor, spre a-i sc[pa de tirania aristocra\ilor unguri. }ntr-adevar, printr-o fatalitate a lucrurilor, asuprirea ungurilor ardeleni asupra iobagilor lor rom`ni se ad[og[ ]ntr-o progresie cresc[toare de ce se mai apropia ceasul ursit spre pedeapsa ei. }ntr-o cronic[ s[=easc[ dup[ acele timpuri, citim, la anul 1592, acestea: „Foarte adev[rat este ceea ce zice Livie (]n cartea IV, decada 4), ]mbuibarea =i zg`rcenia sunt ciumele care r[stoarn[toate]mp[r[\iile cele mari. }n ambele acestea se deprindeau nobilii foarte tare, mai ales Chende=tii at`\ia bani storceau de la iobagi, ]nc`t nim[rui nu]i era iertat a lua bani]mprumut sau alte soiuri de hran[dec`t numai de la el. Apoi vinurile ce le da iobagilor era foarte acre, f[r[ gust =i nici de o treab[; asemenea =i gr`ul era muced =i t[r`\os, =i totu=i cu pre\ mare; carnea de bou, de oaie, sau era de vit[ bolnav[, sau de mort[ciune, pe care iobagii, m[car c[ nu le putea nici gusta, era sili\i a le pl[ti cu pre\ destul de mare; nu c[uta nime la mil[, nu la s[r[cia plebei cei mai tic[loase, nu la Dumnezeu, ci f`cea fiecine ce voia. Fiecare era crai sau principe etc.

Chende=tii, spre a-=i asigura lucrurile sale, trimitea scrisori]n toate p[r\ile, ca principii, pe ace=tia]i urma al\ii, astfel]nc`t =i cei mai tren\uro=i nobili deprindeau tiranie =i r[utate asupra s[rmanilor \[rani =. c. l., =. c. l. Te ui\i, Doamne, =i rabzi! Faimos au fost =i Francisc Alardi, ce locuia la Mure= l`ng[S`n-Paul, =i b[tr`nul Bogatie, c[m[tari =i sf[rnari foarte avu\i, carii au]ntreprins cea mai mare tiranie cu tic[loasa plebe.“[67]

Aceste se urma la 1592,]naintea r[zboiului. De 7 ani de c`nd urma ne-ncetat r[zboiul, chinurile =i nevoile rom`nilor crescuser[peste m[sur[,]nc`t inima lor acum fierbea de dorin\a d-a-=i v[rsa focul r[zbun[rii peste capetele tiranilor lor, domnii Ardealului.

Deosebit de rom`ni, pe care, ]n lips[ de alte pricini, leg[tura s`ngelui i-ar fi silit a sta mai bine cu fra\ii lor din \ar[dec`t cu neam strein, chiar sa=ii =i secuii erau cu totul ]n favorul lui Mihai-Vod[. Ora=ele s[=esti, ostenite =i nemul\umite de domnia ungureasc[, aplecate din natur[ c[tre ]mp[ratul Germaniei, sp[im`ntate]nc[de c`t[va vreme de ura cea mare ce le hr[nea cardinalul =i de \intirile lui d-a-i reduce cu sila la legea papist[=easc[ — dup[ f[g[duiala ce dedese papei, n[d[jduind a intra astfel ]n favorul acestuia — sau a-i st`rpi cu totul, se pleca bucuro=i c[tre Mihai-Vod[, care zicea c[cuprinde \ara pentru]mp[ratul. Ei aflaser[c[la Alba se =i ridicase]n pia\[7 \epi,]n care Andrei vroi sa trag[pe cei 7 judec[tori saxoni]nainle de 18 octombrie, ziua hot[r`t[ pentru deschiderea dietei, la care ace=tia trebuia s[ se afle. Albert Hull, comitele sa=ilor =i unul din cei mai mari din b[rba\ii lor, descoperind acest groaznic proiect, hot[r] a-=i m`ntui compatrio\ii de tirania unui pop[crud =i fanatic. El se gr[bi a scri lui Mihai, rug`ndu-l a gr[bi a veni]n ajutor, f[g[duind a r[scula toat[na\ia]n favoru-i.[68]

Mihai, spre a le da dovad[de]ncrederea sa]ntr-]n=ii, alesese pe Christofor Herzely, cet[\ean de la Bra=ov, frate cu judele acelui ora=, pe care]l trimisese la Praga la]mp[ratul cu c[r\i]n care se trata gonirea cardinalului din Ardeal. Se zice c[Herzely f[cu aceast[c[l[lorie supt pretext de comerciu =i c[Mihai dete lui Herzely pentru drum 100 galbeni de aur, =i]mp[ratul, dup[ce l-a r[spl[tit cumsecade,]l trimise]napoi la Mihai.[69] Secuii asemenea, dup[cum =tim, avea o ur[fieroas[ ]mpotriva nobililor =i mai ales asupra familiei Bathore=tilor. Purtarea cea]n=el[toare a acestora, d`ndu-le libertatea c`nd avea nevoie de d`n=ii =i r[pindule-o ]ndat[ ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urma r[scoal[ a lor (1596) fusese pedepsit[ ]i f[cuse ner[bd[tori de a scutura jugul, st`nd a da m`n[de ajutor oric[rui du=man al casei Bathore=tilor.

A=a, toate popoarele Ardealului ura pe cardinal, a=tepta cu ner[bdare =i sta gata a ajuta pe Mihai spre a r[pi din m`n[-i \ara Ardealului. Mihai, dar,]n Ardeal, era n[dejdea =i sprijinul intereselor popoarelor]mpotriva aristocra\iei =i a domnirei ungure=ti. Vai! pentru ce necu-

noscu el aceast[frumoas[misie =i trase asupr[-i pedeapsa meritat[acelor ce calc[menirea cu care providen\a i-a]ns[rcinat!

Dar afar[de popoare, =tim c[o mare parte din cei mai mari nobili ai Ardealului, nemul\umi\i de Bathore=ti, chema]n dorin\a inimei lor pe Mihai; de=i,]n lips[de dovezi temeinice, nu credem c[aceast[dorin\[a mers p`n[ la tr[dare =i c[ ei ar fi ]nlesnit cu ceva la triumful lui Mihai. Astfel, cursoarea ce t`ra pe Mihai =i]l]mpingea]n Ardeal era puternic[, nebiruit[, providen\ial[.

XII

A doua zi dup[pornirea lui Csomortany spre Ardeal, luni]n 13 octomvrie 1599, Mihai-Vod[adun[la Ploie=ti o parte mare din o=tile sale. Toat[gloata osta=ilor rom`ni =i s`rbi erau a=eza\i]n pia\[=i pe uli\i, iar c[l[re\ii gvardiei sale, numi\i *curteni*, =i o ceat[de cazaci =i de polonezi]i r[sp`ndi ]mprejurul ora=ului. Generalului Baba-Novac, care avea supt comanda lui 5 000 oameni pedestrime precum =i pe haiducii din Ungaria, ]i dete porunc[ de a-=i ]ntocmi osta=ii s[i arma\i ]n cinci r`nduri, din pia\[p`n[ la curtea palatului domnesc. Astfel fiind posturile a=ezate, aduser[ ]naintea lui Mihai mai int`i pe viteazul Giorge Mako cu ceilal\i c[pitani de oaste, +tefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Ki= =i pe to\i ofi\erii unguri ce slujea]n armata sa. Domnul le lu[m`inile lor]n ale sale =i-i puse s[jure c[-l vor urma oriunde]i va pov[\ui, mai ales]n expedi\ia ce el preg[tea, c[vor asculta =i vor]ndeplini toate poruncile sale =i c[nu vor tr[da steagul s[u nici de fa\[, nici]ntr-ascuns. Dup[ce dete astfel drumul lui Mako =i o=tilor sale, aduse asemenea de la satul Flore=ti 500 c[l[re\i unguri comanda\i de Dimitrie, ce-i zicea cel Mare, =i de locotenen\ii s[i Georgie Horvath, Ioan Ki=, Petru Kidel, Ioan Sindi =i c`\iva al\ii. El aduse]nc[=i pe be=lii, de care avea dou[sute]n oastea lui. Aceast[ceat[de c[l[re\i, supt aceast[numire turceasc[, era]ntocmit[de Mihai-Vod[. Ei avea o plat[deosebit[=i ajunser[frunta=ii vitejilor. Capul lor era +tefan Petnahazi. Mihai-Vod[ ]i aduse pe unul dup[altul spre a face jur[m`ntul. Fur[unii care se]ndoir[pu\in a face un jur[m`nt orb =i cam nehotar`t. C[tre care]ntorc`ndu-se Mi-

hai, le zise cu oarecare asprime: „Face\i, c[ci datoria solda\ilor este a urma pe general, iar [nu] a generalului a urma pe solda\i; mie se cade a porunci, vou[a asculta!“

Mihai, c[ut`nd mereu a \ine c`t mai ascuns proiectul s[u, r[sp`ndise vorbe, ca mai nainte, c[aceast[g[tire de r[zboi se face asupra turcilor. Dar o seam[de boieri p[trunseser[proiectele sale. Era mul\i din boierii s[i cei mai iubi\i, c[rora nu prea pl[cea \intirile *ambilor Mihai,* cum se zicea atunci, adec[ale domnului =i ale banului Mihalcea, care mereu a\`\a ambi\ia =i pofta de domniri =i de cuprinderi a domnului. Ace=ti boieri iubea \ara =i pe domn, dar voia s[vaz[pacea =i se]mpotrivea expedi\iei]n Ardeal, ca una care poate avea p`n[ ]n urm[sf`r=it r[u, a\`\`nd mul\i du=mani asupra \[rii =i z[d[rnicind n[dejdea de a o vedea]mp[ciuit[=i culeg`nd rodul de at`ta s`nge varsat. }ntre ace=ti boieri era =i Theodosie Logof[tul, boier b[tr`n, ales, de cinste =i priceput la sfat. Folosindu-se de lipsa banului Mihalcea, ce se afla]nc[ ]n Ardeal, l`ng[cardinalul, acest boier vru s[fac[o silin\[spre a]ntoarce pe Mihai-Vod[din hot[r`rea sa d-a intra]n Ardeal. [El] trase]n g`ndul [s[u] pe so\ia lui Mihai, doamna Stanca*. Era o femeie aleas[aceast[doamn[, ale c[rei calit[\i chiar du=manii so\ului ei nu se putur[opri a le]ncununa cu laude entuziaste. Bun[, bl`nd[, supus[,]nger de mum[=i de so\ie, ea adesea domolea iu\imea =i asprimea caracterului so\ului s[u, =i]ntr-aceea=i vreme, inim[eroic[, ea]mp[rt[=ea de multe ori primejdiile b[rbatului s[u,]nso\indu-l]n r[zboaie =i p`n[pe c`mpul b[t[liilor st`nd]n coasta lui. Ca logof[tul Tudosie, ea nu iubea pe banul Mihalcea, pe care]l]nvinov[\ea c[sf[tuie=te r[u pe domn. Fie un presentiment de nenorocirile ce cuprinderea Ardealului va trage asupra familiei sale, fie numai ni=te scrupuluri nobile =i poruncite oric[rui e]n pozi\ie d-a asculta numai glasul inimei sale, f[r[a avea alte datorin\i mai]nalte a]mplini, ei i s[p[rea ca e nedrept lucru a purta r[zboiul]n Ardeal. Cu inima st[p`nit[ de aceste sim\iri, ea se duse l`ng[so\ul s[u, silind

* }n manuscris: „doamna Florica“. Confuzie cu numele fiicei lui Mihai Viteazul (n. ed.).

prin rug[ciuni =i lacrimi a-l]ntoarce din hot[r`rea sa. Ea ]i aduse aminte azilul ce le dedese Ardealul atunci c`nd erau am`ndoi pribegi, prigoni\i de tiranul Alexandru, ajutorul ce ]i dedese prin\ul Sigismund spre a se face domn =i mai pre urm[ spre a m`ntui \ara de n[v[lirea lui Sinan-Pa=a; =i]l jura pe Dumnezeu, pe sf. Mihai =i pe sf. Nicolae, patronii casei lor, d-a nu purta r[zboiul]ntr-o \ar[de la care primise numai bine, spre a nu trage asupr[-i os`nda nemul\umitorilor.[70] }nfocatele =i elocventele cuvinte, precum =i lacrimile ei fur[ zadarnice; ele nu putur[ cl[ti hot[r`rea so\ului s[u. +i oare s-ar fi c[zut ca el s[lase tocmai acum,]n minutul d-a o]ndeplini, o idee care de mult[vreme fr[m`nta ]n inima sa? }n ce oare se ar[ta el nemul\umitor? Daca Sigismund Bathori l-a ajutat oarece prin creditul s[u spre a c[p[ta domnia, el nu i-a r[spl[tit ]nsutit aceast[ mic[ facere de bine prin c`te foloase biruin\ele sale a adus Ardealului =i care sporir[gloria lui Sigismund? Trebuie oare a uita la c`te umilin\e supuse Sigismund pe Mihai =i patria lui? Trebuie a uita c[ pata ru=inosului tratat de la 1595 nu era ]nc[ =tears[? Dac[ Sigismund a venit a-l ajuta ]mpotriva lui Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sine=i =i Ardealul, ce era deopotriv[ amenin\ate? At`ta numai c[,]n loc s[a=tepte pe turci]n Ardeal, veni s[-i]nt`mpine ]n |ara Rom`neasc[=i feri prin aceasta Ardealul de pustiirile r[zboiului. Apoi, chiar de ar fi avut Mihai =i rom`nii datorie de a fi recunosc[tori lui Sigismund, acesta mai c`rmuia acum Ardealul? Nu-l l[sase, pentru pieirea lui Mihai,]n m`inile cardinalului? Acesta apoi nu era v[dit de du=man al nostru? Trebuia oare a-i l[sa timp a ne izbi =i a ne pune ]n stare d-a nu-i putea sta ]mpotriv[? +i chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut Mihai datoria a se ar[ta recunosc[tor c[tre d`nsul, recuno=tin\a personal[a unui domn poate oare stinge dreptul =i datoria unei na\ii? Putea el dezerta cauza na\ional[pe care se f[g[duise a ajuta? Ardealul, a c[rei gloat[a popula\iei sunt rom`ni, nu este el o \ar[ rom[neasc[? Trebuia oare a mai l[sa ]n st[p`nirea ungurilor toat[aceast[\ar[, care, dup[dreptul naturei =i dreptul oamenilor, este a rom`nilor? Mai ales c`nd chiar =i popula\iile de alt s`nge]l chema?

Ce, fiindc[ne tragem din acel glorios popor, st[p`n al lumei, care ]ntemeie cea mai minunat[ =i mai colosal[ unitate cunoscut[ ]n cartea istoriei omenirei, fi-vom noi os`ndi\i a tr[i al[turi frate cu frate]n veci strein unul de altul? Suntem noi os`ndi\i a isp[=i m[rimea str[-mo=ilor no=tri =i jugul supt care ei os`ndir[lumea, tr[ind vecinic izola\i unul de altul, supt un deosebit jug barbar? Dumnezeu nu ne-a dat =i nou[oare un acela=i drept ca celorlalte na\ii =i o aceea=i datorie, o misie a]mplini]n omenire? Dar]ntreprinderea de a crea unitatea na\ional[e grea; ea va a\`\a mul\i du=mani asupr[-ne =i cur`nd sau mai t`rziu ne va fi fatal[, precum fu lui Mircea, +tefan cel Mare =i Petru Rare=. Ce, pentru c[ o datorie, o datorie na\ional[, o datorie de via\[ =i de moarte e anevoie, suntem oare ]n drept a ne ap[ra de d`nsa? Se poate oare na=te ceva]n lume f[r[jertfe =i dureri? Eroul va c[dea]ntr-adev[r supt aceast[grea sarcin[. El va ad[oga un nume glorios mai mult la =irul martirilor unit[\ii na\ionale; dar silin\ile lui, s`ngele s[u v[rsat, p`n[=i gre=alele lui vor lumina calea genera\iilor viitoare, =i o zi va veni, c`t de t`rziu, c`nd ursitele glorioase ce el a visat pentru na\ie se vor]mplini.

XIII

P`n-a nu intra ]n Ardeal, Mihai se chibzui a feri, ]n lips[-i, |ara Rom`neasc[de n[v[lirile turcilor. Spre acest sf`r=it, dup[spusa lui Bethlen, le trimise soli vestindu-le c[pov[\uie=te o armie]mpotriva cardinalului, care a]ncheiat pace cu]mp[ratul, =i c[se va sili]n tot chipul a-l aduce la ascultare =i a-l face credincios sultanului. Spre a da mai mult credit acestei fabule]n ochii turcilor, el l[s[ ]n T`rgovi=te un ceau=]ns[rcinat a primi]n lipsa lui un tribut pentru sultanul.[71] Adesea turcul ca =i Mihai au c[utat a se]n=ela unul pe altul prin ase-menea fabule groase, la care nimeni nu putea crede. +i f[r[ ]ndoial[c[=i acum, dac[turcii nu n[v[lir[ ]n \ar[, era mai mult din neputin\[dec`t de]ncrederea]n vorbele lui Mihai. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu v[t[ma dec`t caracternl s[u =i]=i tr[gea asupr[-=i,

din partea du=manilor s[i, cu oarecare temei,]nvinov[\irea de a fi om viclean *(rusŭ)*, pref[cut =i f[r[credin\[.

}nainte de a ie=i din \ar[, Mihai a=ez[pe b[tr`na sa mum[, Teodora, pentru care era plin de dragoste =i de ]ngrijire, ca ]ntr-un loc de siguran\[, la monastirea Cozia, cl[dit[ ]n poalele Carpa\ilor, ca s[ =az[ c`t[vreme va \ine r[zboiul. Aceast[b[tr`n[ doamn[, care v[zu =i presim\i cu inima nestatornica norocire a fiului s[u, fericirea =i restri=tea lui, p`n[=i tristul s[u sf`r=it, muri]n aceea=i monastire, cinci ani dup[aceast[expedi\ie (1603).

Doamn[Stanca*, neizbutind a]ntoarce pe so\ul s[u de a]ntreprinde expedi\ia hot[r`t[, vru a-l]nso\i]n Ardeal, =i]mpreun[cu fiul s[u, Petra=cu, ce avea atunci 15 ani, a]mp[rt[=i primejdiile so\ului ei.[72]

XIV

Mihai-Vod[nu se mul\umi, ca un general harnic, a]nv[lui expedi\ia sa de cel mai mare secret, dar]nc[adopt[un plan de opera\ii a c[rui idei strategice cu drept poate minuna. }n]n\elegere fiind cu sa=ii, sigur d-a trage pe secui]n parte-i, el hot[r] a intra cu oastea principal[pe la V[leni =i pasul Boza]n Ardeal, a se aseza]ntre sa=i =i secui, a \ine pe aceia]n supunere, a trage pe ace=tia]n partea lui =i a]nchide calea prin care ajutoarele de poloni =i de moldoveni putea sosi cardinalului.[73] Tot]ntr-o vreme el trimise peste Olt, la Radu Buzescul =i la banul Udrea, ca s[saie =i ei cu toate o=tile Craiovei, ale Jiului =i cu ale Mehedin\ilor, s[-i ias[ ]nainte c[tre luncile Sibiului =i, ocup`nd acest ora= aliat, s[\ie calea deschis[c[tre Alba-Iulia, capitala Ardealului =i punctul obiectiv al opera\iilor r[zboiului.[74]

Astfel toate]ntocmind =i prev[z`nd, trei zile dup[ depunerea jur[m`ntului o=tilor, la 16 oct. Mihai-Vod[porunci ungurilor s[i s[mearg[a t[b[r] la poalele Carpa\ilor ce despart |ara Rom`neasc[de Ardeal. Acolo chem[ ]n grab[toat[mul\imea osta=ilor, ce era]mpra=tia\i primpregiur]n batalioane, puse prin glasul erolzilor de proclam[: ca

* }n manuscris: „Florica“ (n. ed.).

toate tr[surile s[ram`ie ]n urm[; fiecare s[-=i poarte bagajul; lucrurile cele mai grele s[ se ]ncarce pe cai de c[r[u=i, pu\ine tr[suri r[mase pentru femeile =i avuturile boierilor; ca s[ ]ncarce lucrurile taberei pe cai u=ori de munte, l[s`nd tot ce e greu de purtat; c[prin\ul Andrei a f[cut pace =i alian\[cu turcul; c[oastea va trece prin Ardeal, c[ci cezarul i-a dat loc de]nt`lnire ]n Ungaria; c[ el voie=te ca ]n aceast[ cale c[petenii =i solda\i s[ fie unul l`ng[altul, so\i de drum. Astfel poruncind, el se pune cu toat[oastea a trece mun\ii,]ndrept`ndu-se c[tre pasul Boza. }nainte trimise o ceat[ aleas[ spre a ocupa trec[torile =i a st[p`ni str`mtorile, ca s[ nu lase pe du=man s[ r[stoarne pe drum copaci, lucru ce lesne se face ]ntr-acele locuri, =i astfel s[-i taie drumul sau s[-i ]ntinz[ curse ]n str`mtorile de dincoace; =i c[de se va g[si, s[le strice, ca s[ ]nlesneasc[trecerea armiei. El se lu[pe urma acestei cete cu at`ta iu\eal[, ]nc`t]ntr-o zi =i o noapte trecuse Alpii* mai cu toate o=tile sale, pin-a nu merge]nc[vestea]n Ardeal c[el a pornit din |ara Rom`neasc[.[75] Aceast[ extraordinar[ iu\eal[ dovede=te l[murit c[ acest mare r[zboinic fu poate cel dint`i]n Europa care sim\i zisa, comun[acum, „c[secretul tacticei st[ ]n picioare“.

Timpul uscat =i arz[tor al verii trecute =i acela al toamnei din acest an favoriza]ntreprinderea lui Mihai, c[ci nici cerul nu fu ploios, dup[cum adesea se]nt`mpl[ ]n aceast[ lun[, de face p[m`ntul noroios, nici z[pada, nici frigul =i nici o alt[turburare a aerului nu]nt`rzie aceast[ expedi\ie.[76] „Un geniu favoritor lui Mihai, ]mpotrivitor ungurilor, zice Bethlen, ]i f[cuse tot lesne de ]ndeplinit. Drumurile nu era ]nchise prin copaci r[sturna\i, nici ap[rate prin o=tire; el nu ]nt`lni nici o oaste care s[-l opreasc[ ]n cale =i trecu Alpii cu mai mare iu\eal[dec`t odinioar[Anibal.“ [77]

XV

Dup[ce a trecut mun\ii, g[sind un loc priincios pentru hrana =i odihna o=tilor la trecerea din |ara Rom`neasc[ ]n Ardeal, numit[ Boza, Mihai-Vod[ t[b[r] acolo ]n acea zi, care era o s`mb[t[[78] (18

* Aici =i]n continuare, denumind Mun\ii Carpa\i (n. ed.).

octomvrie).[79] }ndat[porni pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, +tefan Haraly =i un alt +tefan Domos, to\i secui de neam, ca s[ ]ndemne pe secui la revolt[. Ajung`nd l`ng[concet[\enii lor, ace=tia se silir[c`t putur[ ca s[-i aduc[ cu gloata ]n tab[ra lui Mihai. Ei le f[g[duir[ mari r[spl[tiri =i mai ales o libertate temeinic[, pentru care d-at`tea ori ei se sculaser[=i tr[seser[asupr[-le cumplite pedepsi de la prin\ii Bathorieni =i cei mai dinaintea lor; ei]i pov[\uir[d-a scutura acum acest jug nu numai ru=inos, dar =i nesuferit; s[nu g`ndeasc[ c[ vor fi la siguran\[ de nu vor ]mbr[\i=a nici o parte, nici pe alta; s[ se socoteasc[ c[ l`ng[Mihai vor fi]ndat[r[spl[ti\i prin redob`ndirea libert[\ii =i c[ n-au nimic a n[d[jdui de la prin\ul Andrei, un Bathori =i un pop[; c[ mai bine este a scutura o dat[ o nevrednic[ robire, dec`t a se l[sa a tr[i vecinic supt]mpilare, ei =i neamul lor. Auzind aceste vorbe =i altele, secuii care locuia Csikul =i Gherghiul r[spunser[c[ei nu vor lua armele =i nu se vor duce la Mihai p`n[ c`nd cet[\uia Varhegy, zidit[dasupra capetelor lor de Ioan Sigismund, ce fusese ales crai al Ungariei, nu va fi d[r`mat[; c[ dac[ Mihai, ie=ind biruitor, voie=te a primi aceast[ condi\ie =i s[ le dea libertatea, f[g[duiesc d-a alerga ]ndat[ l`ng[d`nsul =i d-a urma steagul s[u. }n=tiin\`ndu-se Mihai d-aceasta, primi cererile lor, =i secuii, cum aflar[r[spunsul domnului, se adunar[ ]n mare num[r l`ng[cet[\uia Varhegy =i o deter[prad[fl[c[rilor; apoi vro mie dintr-]n=ii alergar[la arme.

}n vreme ce ace=tia se g[tesc a se duce l`ng[ Mihai-Vod[, sf[r`m`nd =i arz`nd palaturile nobililor, ceilal\i secui,]n pilda lor, n[v[lir[cu at`ta furie asupra palaturilor celor mari, ]nc`t mai nici unul nu sc[p[de omor.[80] }ntre aceste palate fur[arse =i palatul =i posesiile lui Ion Boldi din secuime, pe care cu gre=al[spun unii c[se arser[de Mihai-Vod[.[81] }ntr-aceea, ridic`ndu-=i tab[ra de la Boza, Mihai o a=ez[ duminic[ (19 octomvrie) l`ng[Prasmar, ora= din |ara B`rsei sau \inutul Bra=ovului.[82] Mihai-Vod[, nevr`nd a l[sa]n urm[-i un ora= a=a de important ca Bra=ovul, care ar fi putut a-l izbi]n spate, a ridica o=tiri sau a-i t[ia linia de comunica\ie =i proviziile,[83] chem[ ]ndat[ ]n cortul s[u pre cei mai de c[petenie ai ora=ului,]ntre care judele Valentin Kersely, om ales prin calit[\ile =i prin avu\iile sale, =i le zise ca s[-i

dea ora=ul =i s[-i jure credin\[, fiind mai bine pentru d`n=ii a-l sprijini dec`t a-l m`nia.[84] Judele se consult[ cu magistratul ora=ului =i, nu at`t pentru or[=eni, c`t pentru |ara B`rsei, ce le era supus[, hot[r`r[ =i se ]nvoir[ cu to\ii ca s[ fac[ pe voia lui Mihai, supt condi\ie dac[ va cuprinde \ara. A=adar, ]n 20 octomvrie, ie=ir[ deputa\i din partea ora=ului Chiril[ Greissing, senator =i b[tr`n respectat prin p[rul s[u cel alb =i prin]n\elepciunea sa,[85]]mpreun[cu Luca Hirscher, oratorul comunit[\ii, =i cu al\i doi cet[\eni jura\i,]nso\i\i =i de c`\iva solda\i. Apropiindu-se ei de tab[r[, le ie=ir[ ]ntru ]nt`mpinare c`\iva cazaci carii]i duser[la cortul domnului.[86] Ei]i prezentar[un car cu cojoace, trebuincioase solda\ilor spre a se feri de frig, =i bucate multe, =i]l rugar[s[trateze ora=ul Bra=ovului cu milostivire, c[ci popula\ia, fiind pu\in r[zboinic[=i cu totul dedat[la industrie, nu-l poate]ntru nimic v[t[ma.[87] Mihai le r[spunse c[el, prin]nscris]nt[rit cu pecetea cet[\ii, s[se]ndatoreze cu credin\[ ]mp[ratului nem\esc, c[ci de nu, el va da]n prad[cetatea cu tot \inutul ei. L-aceste cuvinte, deputa\ii, v[z`nd primejdia,]=i cerur[trei zile spre a se chibzui.[88]

XVI

}n noaptea acei zile, luni spre mar\i (20 spre 21 oct.), dup[miezul nop\ii, pe o ploaie =i o grindin[grozav[, Mihai dete semnalul d-a ridica tab[ra de la Prasmar[89] =i merse de t[b[r] la Codlea (Zsunyogszeg?).[90]

}n ziua urm[toare (21 oct.), sosir[ ]n tab[r[solii bra=ovenilor, anume Pavel Kertz, doctorul cet[\ii, Mathei Fronius =i Ion Hirscher, jura\i, cu c`\iva din suta=i, spuind c[ comunitatea n-a mai vrut a a=tepta p`n[ ]n sorocul de trei zile ca s[aduc[r[spuns =i c[i-a]ns[rcinat ca s[roage pe Mihai-Vod[a se mul\umi cu f[g[duiala c[-i vor fi credincio=i, de-l va ajuta Dumnezeu a izbuti asupra lui Andrei; c[de vreme ce le voie=te binele, dup[cum zice, s[se]ndure asupr[-le =i s[nu-i puie]n primejdie de a pieri prin r[zbunarea lui Andrei;[91] cu toate acestea, ei f[g[duia de acum a nu unelti nimic]mpotriv[-i, nici de fa\[, nici pe ascuns, =i [a] sta]n lini=te des[v`r=it[, numai =i

domnul s[fie binevoitor locuitorilor t`rgului =i locului din ]mprejur.[92] Mihai ]i ascult[ cu luare-aminte =i le r[spunse astfel: „V[d c[ voi v[ teme\i =i de mine =i de principele vostru, =i nu f[r[ cuv`nt. Deci eu sunt mul\umit cu f[g[duin\ele voastre, numai s[r[m`ne\i statornici.“[93]

}n 22 oct, Mihai trece cu toat[oastea sa peste m[gura Codlei, =i]nc[ ]n aceea=i zi ajunse la +[rcaia, o mo=ie de ale Bra=ovului.[94] Trec`nd armia prin p[durea numit[ Dracon, care se ]ntinde la 16 mii de pasuri, ni=te veli\i poloni din avangard[, ]nt`lnind ni=te negustori ce veneau cu marf[,]i pr[dar[=i]i ucisera.[95] Al\i solda\i,]n cale aprinser[c`teva sate, ]ntre care Feldioara =i M[ghiuru=ul,[96] pr[dar[ c`\iva preo\i =i ridicar[mai ales to\i caii =i bucatele ce g[sir[prin sate. Asemenea rele, care f[cur[pe anali=tii =i istoricii unguri a urla =i a se v[ita de f[r[delegile o=tirei lui Mihai, chiar =i ast[zi, c`nd armiile sunt bine disciplinate =i administra\ia proviziilor organizat[, sunt foarte comune la o o=tire care n[v[le=te ]n p[m`nt strein =i este nevoit[a se hr[ni cum =i unde va putea. Apoi]nd[r[tnicia locuitorilor de a-=i ascunde bucatele m`nia pe osta=i. Mihai se silea c`t putea a \ine]n fr`ul disciplinei pe osta=i, dar str[=nicia lui nu putea vedea =i pedepsi tot. A=a c`nd plec[oastea din Prasmar, ni=te osta=i puser[foc t`rgului. Mihai, cum afl[, s[ri =i puse oamenii s[i s[ sting[ focul, „jur`ndu-se, spune o cronic[vr[jma=[lui, cum c[cu voia lui nu se fac acestea,]ns[el nu e]n stare a \ine]n fr`u o astfel de mul\ime de osta=i furio=i“.[97] El afl[mai apoi c[ni=te osta=i izbiser[castelul de la Heltii =i era p-aci s[-l cuprinz[=i]ndat[trimise porunc[stra=nic[de-i opri de la aceast[ ]ntreprindere.[98] Aceste sunt destule spre a nimicnici neru=inatele hule ale istoricilor unguri, care]nvinov[\esc pe Mihai nu numai c[n-a f[cut nimic spre a]nfr`na ost[=imea, ci ]nc[ a ]ndemnat-o „la ho\ie, t`lh[rie, pustiire, aprinderi =i omor“.[99] Era cu greu,]ntr-adev[r, a nu se]nt`mpla oarecare excesuri =i a p[stra o stra=nic[ disciplina ]ntr-o armie numeroas[, compus[ ]n mare parte de osta=i mercenari de felurite na\ii. Spre a-=i ]nchipui cineva ce fel era armiile atunci, trebuie s[-=i aduc[ aminte cum era ele c`\iva ani mai]n urm[,]n r[zboiul de 30 ani. Armia lui Mihai trebuia s[semene cu aceea]mp[r[teasc[a vestitului Wallenstein.

}n 23 oct., Mihai scoase afar[o proclama\ie, vestind c[el a venit ca s[\ie pe locuitorii Ardealului]n credin\a =i supunerea ce ei juraser[mai nainte]mp[ratului =i a scoate din scaun pe Andrei Bathori, care, l[s`nd partida cre=tineasc[, va s[ predea Ardealul turcilor. Dup-aceea el porni de la +[rcaia spre F[g[ra=, „nev[t[m`nd pre nime, zice aceea=i cronic[citat[mai sus, nici pr[d`nd satele, pentru c[de bun[voie]i dete cele trebuincioase spre hran[“, =i chiar]ntr-aceea=i zi ajunse la Cher\i=oara.[100] }n cale,]n toate p[r\ile Mihai revolu\iona popoarele =i]i silea, mai ales pe sa=i (pe care nu voia a-i l[sa]n urma sa]n stare de a se arma), a se uni cu armia sa.[101]

Mihai f[cea toate cu o grab[mare,]ncredin\at fiind c[Andrei se afl[cu totul f[r[putere,]nc`t el credea c[, silind la drum, ]l va putea ajunge p`n-a nu apuca el a-=i str`nge armia =i c[lesne]l va putea nimicnici.[102]

XVII

La Alba-Iulia, dieta se adunase chiar]n aceea=i zi]n care Mihai-Vod[t[b[r`se ]n str`mtorile Alpilor. Ea se apucase]ndat[, dup[cererea prin\ului, de a face proces lui Bocskai, care nu vroise a se]nf[\i=a]n persoan[ ]nainte-i, dup[cum fusese citat. Dup[dou[zile, iat[sose=te un curier trimis de Valentin Herschely de la Bra=ov cu c[r\i c[tre cardinalul, pe care deschiz`ndu-le, sfetnicul s[u Gaspar Corni= v[zu c[ se veste=te c[ deocamdat[ tot e lini=tit =i sigur, afar[ numai c[ s-au v[zut r[t[cind ]ntr-o trecere ]n vecin[tatea Bozii ni=te companii de veli\i polonezi, dar c[ ei nu f[cuser[ nici un r[u nici oamenilor, nici vitelor, =i c[ de se va ]nt`mpla ceva mai]nsemnat o vor face]ndat[cunoscut[. Dar curierul care adusese scrisorile, c`nd ie=ise din Bra=ov, v[zuse avangarda lui Mihai ]ntins[ de b[taie ]n preajma ora=ului. Ajung`nd la Alba-Iulia]nc[galben de fric[=i socotind c[ ]n c[r\ile sale se pomene=te de n[v[lirea lui Mihai, nu spuse nimic lui Gaspar Gorni=, dar r[sp`ndi aceast[ veste printre or[=eni, ]nc`t tot ora=ul se umplu =i fierbea pe uli\i vorbind de aceasta, c`nd cei mari nu =tia]nc[nimic. Un c[pitan de c[l[re\i pretoriani, anume

Gaspar Libek, duc`ndu-se la Corni=, ]i f[cu cunoscut zgomotul r[sp`ndit]n ora= de curier. „Ajut[-ne, Doamne!“ strig[Corni= tremur`nd l-aceast[ groaznic[ =tire, =i ]ndat[, aduc`nd]nainte-i pe curier, se asigur[de adev[r =i, dup[ce]l mustr[r[u, alerg[la prin\ul Andrei spre a-i spune primejdia ce]l amenin\[. Cine ar fi v[zut turburarea =i spaima lui Corni= atunci s-ar fi]ncredin\at c[acest om nu putea fi tr[d[tor, dup[cum l-au b[nuit unii din anali=ti.[103]

Spun c[Andrei Bathori dintru-nt`i nu vru s[ creaz[, trat`nd aceast[veste de fabul[=i glum[, mai ales c[solii lui Mihai, banul Mihalcea =i George Ra\, se afla la Alba, l`ng[ d`nsul, =i]l]ncredin\au a nu se]ngriji, c[ci toate or ie=i cu bine.[104] Cu toate acestea, \in`nd dup[ obicei ]ndat[ sfat cu cei mai mari, porunci s[ trimi\[ f[r[ ]nt`rziere]n toate p[r\ile, spre a chema pe locuitori la arme. }ntr-aceea, nobilimea secuilor, mai aproape fiind de r[u =i credincioas[prin\ului Andrei, trimitea curier peste curier, spre a-i vesti c[Mihai-Vod[a trecut Alpii =i a sosit cu o armie]nsemnat[la Prasmar; c[a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la diet[, dar]nc[a purtat flac[ra =i sabia prin toate satele =i ora=ele ce a]nt`mpinat p`n[la Fцltvar. Spune Ambrosius Simigianus c[mul\i din nobilii voitori de r[u ai prin\ului Andrei prindea scrisorile ce-i era adresate =i oprea pe curieri d-a se]nf[\isa]naintea lui; pe l`ng[ aceasta, vorbele despre sosirea du=manului se ]mpotrivea una alteia =i el se silea prin multe cuv`nt[ri a-l]ncredin\a c[n-are a se teme de nimic. Cu toate acestea, zice Bethlen, precum valul gone=te valul, d-asemenea o vorb[despre sosirea lui Mihai m[rea =i]ntemeia pe ceilalt[vorb[=i umplea urechile tuturor. A doua noapte dup[sosirea curierului de la Bra=ov, se duce +tefan Bathori, Gaspar Corni=, Pancratie Sennyei =i +tefan Bodoni l`ng[ prin\ul Andrei, pe care ]l g[sir[ medit`nd =i c`nt`nd dintr-un instrument de muzic[, pe c`nd \ara era]n foc. Ei]l de=teptar[din medita\ia sa, descoperindu-i adev[rata stare a lucrurilor. Andrei, f[r[a se prea gr[bi =i f[r[a-=i pierde cump[tul,[105] d[drumul dietei =i, numind pe Gaspar Corni= locotenent al s[u peste toat[armia,[106] trimise]ndat[porunci stra=nice]n toate p[r\ile cr[iei,[107] spre a se purta, pre obicei,]n tot locul o sabie

cruntat[ ]n s`nge[108] =i a vesti c[, f[r[ z[bav[ =i cu cea mai mare iu\eal[, toat[ nobilimea, toat[ breasla ost[=easc[ s[ se adune ]n grab[ ]narmat[ la Sas-Sebe=, c[ci o primejdie ob=teasc[ amenin\[ =i nu sufere nici o ]nt`rziere; c[to\i aceia ce nu se vor gr[bi a veni vor fi privi\i ca ni=te tr[d[tori =i dezertori =i se vor pedepsi cu moartea cea mai crunt[.[109] El scrise asemenea =i la secui, care era scuti\i de slujb[ost[=easc[de c`nd fuseser[ despuia\i de libertatea lor, ca, ]ntr-o primejdie at`t de grea, s[-=i uneasc[=i ei puterile spre a goni din patrie pe du=manul comun, f[g[duind a da libertate la to\i aceia ce-i vor sta]ntr-ajutor; c[era mult mai bine =i mai sigur pentru secui d-a-=i dob`ndi libertatea de la un prin\ ales de d`n=ii, care are aceea=i na\ie, limb[=i obiceiuri ca =i ei, dec`t a lua armele ]n favorul unui strein, ]mpotriva aceluia ce este os din osul lor =i s`nge din s`ngele lor. +i pentru ca s[-i fac[ s[ se lupte cu d`nsul =i f[r[voia lor, Andrei lu[m[suri aspre]n \ara secuilor dintre r`urile Mure= =i Cri=ul (odinioara R`ul Aurit). Una din aceste m[suri era punerea]n lucrare a unui obicei vechi,]ntrebuin\at de schi\i =i apoi =i]n Ungaria pe la]nceputul acestei cr[ii. Acest obicei era c[, la o primejdie mare cu care amenin\a vrun du=man strein \ara, acel locuitor ce nu se scula]ndat[dup[porunc[, spre a lua armele]mpotriva du=manului, era legat cu funii prin mijlocul trupului =i cu mult[ru=ine pedepsit.[110] Dar ura secuilor asupra lui Andrei era at`t de mare, ]nc`t nici amenin\[rile, nici f[g[duielile lui nu-i putur[ ]ndupleca a lua armele]n favorul lui.[111]

}n urma acestora, cardinalul merse de]nt`lni pe Malaspina, ce se afla bolnav, ]i expuse primejdia ]n care se afla =i dob`ndi de la acesta f[g[duiala c[va sta mijlocitor spre a-l]mp[ciui cu Mihai-Vod[. Ei se chibzuir[de a trimite mai nainte pe un nobil, Isac Csejtie, la Mihai, spre a afla cererile lui =i a c[uta a-l aduce la simtimente pacinice. Dar Mihai, f[r[a da nici un r[spuns, opri la sine pe Isac Csejtie p`n[ dup[ b[taie. F[r[ a mai pierde vreme, cardinalul, urc`ndu-se]ntr-o tr[sur[, ie=i din capitala sa, ce nu mai era s-o vaz[, ursit a fi o priveli=te tic[loas[a lunecoaselor lucruri omene=ti. El l[s[ ]n locul s[u]n Alba-Iulia pe fratele s[u, +tefan Bathori, =i pe Ladislas Gyulasi, =i se duse la Sas-

Sebe=, unde se f[cea adunarea o=tilor.[112] Aci afl`nd Andrei c[ Mihai ]nainteaz[ repede spre Alba, f[r[ a a=tepta toate o=tile, ce soseau ]ncet, ]=i ridic[ tab[ra de acolo. El porunci ca cei ce vor sosi s[-l urmeze, =i, l[s`nd doparte F[g[ra=ul, unde avea garnizoan[, se]ndrept[cu mare grab[spre Sibiu,[113] unde ajunse a treia zi,[114]]n 24 oct.[115] Locuitorii Sibiului, care,]mpreun[cu c[petenia lor, Albert Süveg, era alia\i cu Mihai,]l primir[reci, f[r[a-i da datoriile de credin\[cuvenite.[116]

XVIII

}ntr-aceea, Mihai]naint[cu grab[spre Sibiu, socotind s[ajung[acolo]naintea lui Andrei. }n 25 octomvrie el ajunse l`ng[ t`rgul T[lmaciului* cu oastea, so\ia =i familia sa. |inta lui era a]nlesni unirea cu armia sa a =ase mii osta=i olteni, ce-i aducea pe la Turnul Ro=u Radul Buzescu =i Banul Udrea, pe care]i a=tepta]n tot minutu =i care sosir[tocma a doua zi,]n 26. Armia lui Mihai se mai ad[ogase]n cale cu o seam[de secui, sa=i =i al\i partizani ai s[i din Ardeal, mai ales rom`ni ce-i venise ]ntr-ajutor.[117] Astfel ]mpreun`ndu-=i oastea, Mihai-Vod[, mai naint`nd spre Sibiu, ]=i a=az[ tab[ra la sat la Vestem,[118] \iindu-=i astfel armia ]ntre cotiturile mun\ilor, p`n[va socoti c-a venit vremea ca s-o scoa\[la c`mpie.[119]

}ntre str`mtorile mun\ilor era un spa\iu =es ]ndestul de mare, unde Mihai putea t[b`r] =i a-=i]ntocmi o=tile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce dup[v`rst[ =i dup[ sex nu era ]n stare d-a se lupta, ]mpreun[ cu bagajele =i o mare mul\ime de care.[120] Miercuri ]n 17/27 oct., str[jile ambelor armate protivnice se ar[tar[ =i se v[zur[ unele cu altele. Dar, at`t pentru c[tunurile noastre r[m[seser[ ]n urm[cale d-o zi, c`t =i pentru c[ ]n acea zi era s[rb[toarea evanghelistului Luca, pe care rom`nii]l cinstea foarte mult, Mihai hot[r] a-=i \ine o=tile]n str`mtorile mun\ilor =i d-a nu da b[taie]n acea zi.[121]

Cardinalul, v[z`nd apropierea armiei lui Mihai, intr[ ]n grij[mare, c[ci, nesosindu-i]nc[ajutoarele de la Lipova, Ieneu, Caransebe= =i

---

* }n manuscris: „S[lmaciului“ (n. ed.).

ale secuilor din scaunele Arianos =i Mure=, el se socotea mai slab]n puteri nu numai cu num[rul, dar =i cu calitatea o=tilor. „}ntr-adev[r, zice Bethlen, rom`nii, care de mai mul\i ani se afla ]n r[zboi necontenit cu turcii, obicinui\i cu munca =i cu primejdiile, era privi\i de to\i ca mult mai buni osta=i dec`t ungurii.“[122] }ntre aceste os\i rom`ne=ti, mai deprinse la izb`nd[=i mai vestite, era cetele ce se chema *Buze=tii* =i *R[\e=tii*, pre numele c[pitanilor s[i, fra\ii Buze=ti =i George Ra\.[123]

Cu toate c[,]n adev[r, o=tile lui Mihai era mai bune dec`t ale lui Andrei, ]n care se afla mul\i \[rani r[u arma\i =i nedeprin=i cu r[zboiul,[124] dar cu numarul nu se deosebea mult ]ntre d`n=ile.[125] Fiecare armie num[ra ca la 25 mii lupt[tori;[126] artileria lui Andrei era mai bun[=i mai numeroas[dec`t a lui Mihai; el num[ra mai mult de 40 tunuri, ]n vreme ce Mihai avea numai 18 buc[\i, mari =i mici.[127] Cardinalul, ]n tab[ra sa, adun[ pe l`ng[sine senatul =i al\i oameni]ncerca\i, spre a se sf[tui cum s[poarte mai bine r[zboiul. P[rerile fur[ ]mpotrivite; unii sf[tuia d-a prelungi r[zboiul =i a nu l[sa s[hot[rasc[soarta =i norocu unei singure b[t[lii. Ei zicea c[aceast[prelungire va dezorganiza armata lui Mihai prin foamete, ostenelele r[zboiului, lipsa banilor =i nedisciplina osta=ilor; c[, cu c`t vor int`rzia mai mult, cu at`ta armia lor va cre=te]n num[r,]n vreme ce a lui Mihai va sl[bi. Al\ii zicea c[trebuie a rezema toat[tab[ra de zidurile Sibiului =i s-o]nt[reasc[prin metereze f[cute cu care legate]mpreun[; c[astfel, unind tab[ra cu ora=ul, or putea avea]ndestulare despre hran[=i respinge pe du=man prin lovituri de tun, de s-ar ispiti el s[-i loveasc[; c[trebuie a potoli focul du=manilor, prelungind r[zboiul prin am`n[ri, f[g[duieli, ]n=el[ciuni =i solii; c[ astfel puterile du=manului se vor mole=i =i se vor sl[bi prin a=teptare =i prin izbiri par\iale, mai ales cu un om ca Mihai, iute, ]ndr[zne\ =i ner[bd[tor; astfel, ]ncheia ei, Fabius birui pe Anibal =i craiul Matei triumf[ l`ng[Vratislav de silin\ele a doi puternici crai, al Poloniei =i al Boemiei. Emeric Sziczsai, unu din credincio=ii prin\ului Andrei,]l rug[ ]ndeosebi d-a-=i c[uta un azil]naintea luptei, spre a se feri de primejdiile r[zboiului, aduc`ndu-i aminte nenorocirile de la Varna =i Mohaci. La acestea Andrei r[spunse: „D-a= fi]n locul t[u, =i eu a= face-o;

dar =tiindu-m[cap al acestei armii, nu voi s[fiu fugar =i s[dezertez p-ai mei“.

Dar al\ii, pe care b[nuitorii cronicari]i num[r[ ]ntre du=manii lui Andrei, pov[\uiau a nu se trage]napoi =i a nu l[sa a trece ocazia d-a st[vili n[v[lirea du=manului =-a opri r[ul d-a se]ntinde mai mult; c[cu c`t mai mult vor ]nt`rzia, armia lui Mihai va cre=te prin unirea secuilor ce]i mai a=teapt[s[vie =-a altor partizani ai s[i; c[du=manu va fi mult mai de]ngrozit atunci c`nd]=i va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de pierdut; trebuie a lua armele pentru patrie =i pentru libertatea copiilor s[i =i a cerca norocu r[zboiului.[128] Acest sfat era =i cel mai bun, c[ci orice prelungire a r[zboiului ar fi fost]n paguba lui Andrei =i]n folosul lui Mihai, de vreme ce popoarele Ardealului \inea cu acest din urm[. La acest sfat se uni =i Andrei =i hot[r] a-=i cerca norocul.[129] Mai nainte]ns[el vru s[sleiasc[toate mijloacele de]mp[ciuire. „O! nepriceput[minte omeneasc[! zice unul din cronicarii no=tri; c`t[ vreme fu de a tocmi \ara =i a face pace, =i nu vru; ci vru s[ tocmeasc[ c`nd nu fu de nici un folos.“[130]

XIX

Mihai-Vod[, precum am v[zut]n urm[, =i din pricinile ar[tate, nevr`nd a da b[taie ]n acea zi de miercuri 17/27 oct., spre a ]ndatora pe du=man a nu-l izbi, se socoti a-l ocupa ]n acea zi cu nego\ia\ii. Trimise dar soli la Andrei, cer`ndu-i ca s[-i deschiz[cale pentru el =i armia sa, spre a merge s[se uneasc[cu nem\ii]mpotriva turcilor, c[ci de nu, apoi =-o va deschide el cu sabia; c[el n-a intrat cu g`nduri vr[jma=e=ti ]n Ardeal; c[ de s-a f[cut vro pustiire prin sate =i ora=e, a fost f[r[ porunca lui. Andrei, doritor de pace, ascult`nd solii,]i trimise]napoi la Mihai,]mpreun[cu doi ai s[i, cu acest r[spuns: c[Mihai-Vod[trebuie s[se trag[ ]n |ara Rom`neasc[tot pe drumul pe unde a venit =i s[desp[gubeasc[toate relele ce au f[cut osta=ii s[i =i apoi s[fac[o nou[leg[tur[de pace =i alian\[temeinic[ ]mpreun[.

Mihai, ascult`nd propunerile deputa\ilor, se ar[t[a le primi]n de bine =i, spre a insufla mai mult[n[dejde de pace lui Andrei, el]ncheie

cu aceia=i deputa\i o]ncetare de arme pentru acea zi, =i pentru care ceru z[loage, f[g[duind de a trimite =i din parte-i. Andrei se gr[bi a trimite pe Moise Secuiul =i pe Melhior Bogathie,[131] cel dint`i c[pitan vestit, cu cinste, cunoscut de Mihai pentru campaniile sale ]n Ardeal, cel[lalt june, ales prin na=terea =i calit[\ile sale. Mihai ]i trimise doi boieri str[luci\i, postelnicii Preda =i George, cu care Andrei vorbi =i se pl`nse cu viiciune de purtarea lui Mihai c[tre d`nsul.[132]

}ntr-aceast[vreme sosi,]n tab[ra lui Andrei, Malaspina, legatul papii, pe care]ndat[prin\ul]l porni l`ng[ Mihai-Vod[, ca s[ s[ sileasc[ ]n tot chipu spre a-l aduce a face pace.[133] Nunciul, ]nf[\i=`ndu-se]naintea lui Mihai, nu se temu d-a necinsti caracterul s[u de episcop =i de sol, pogor`ndu-se p`n[a min\i]ntr-un chip neru=inat. Pref[c`ndu-s[ c[ vine de la curtea ]mp[ratului =i slujindu-se cu numele m. s. i., de la care spunea c[ are carte la m`n[, el porunci lui Mihai s[ias[ ]ndat[din Ardeal, f[r[a face nici o vr[jm[=ie. Cer`nd Mihai s[ i se arate porunca ]mp[ratului, nun\iul r[spunse c[ ea se afl[ ]n m`inile prin\ului Andrei, c[ruia a l[sat-o, dar c[peste pu\in poate s[i-o aduc[. Malaspina fu nenorocit]n]n=el[ciunea sa, c[ci Mihai]l dete de minciun[, sco\`nd o carte a ]mp[ratului cu totu dimpotriv[, prin care i se poruncea s[ izbeasc[ pe cardinal f[r[ ]nt`rziere, declar`nd c[ la aceast[ porunc[ voia s[ asculte. Nunciul ]l conjur[ atunci ]n numele lui Dumnezeu c[ s[ nu fac[ nici o mi=care ]n ziua aceea, p`n[ce va vorbi cardinalului ca s[-l aduc[la alte sentimente. Mihai nu mai r[spunse nimic nunciului[134] =i acesta se]ntoarse chiar]n acea zi la Andrei.[135] Din partea lor, Moise Secuiu =i Melhior Bogathie se silir[prin multe cuvinte a aduce pe Mihai la sentimente pacinice =i binevoitoare c[tre Andrei, zic`ndu-i cu ]n=el[ciune c[ un tratat de pace s-a =i ]ncheiat ]ntre acesta =i ]mp[ratul =i rug`ndu-l ca, privind nestatornicia lucrurilor omene=ti, s[se mul\umeasc[pe pozi\ia sa de acum =i s[n-o jertfeasc[la ambi\ia sa =i la un viitor nesigur.[136]

La acestea iat[care fu r[spunsul lui Mihai: „Am jurat lui Hristos pe turci s[nu slujesc, =i voi pe ei iubi\i; cum oare s[m[ ]ncred vou[? De aceea hot[r`t-am a v[cuprinde \ara, a muri ca un cre=tin sau peste voi a domni.“[137] El ad[og[c[alian\a ce spun ei c-au]ncheiat cu

]mp[ratul este o pricinuire de=art[, spre a ocoli greut[\ile de fa\[=i mai mult spre a rupe pacea dec`t a o face; c[ e mai bine a hot[r] prin arme dec`t a mai face tratat de pace. „}nc`t pentru nestatornicia norocului, =tiu, zise el, c[ sunt om, dar =tiu ]nc[ c[ Dumnezeu ajut[ r[zboaiele drepte, c-am luat armele pentru lege; c[ el va ]nt[ri pe cei ce se lupt[ pentru d`nsul, va prigoni pe cei ce-l v`nd.“[138]

Joi]n 18/29 oct., zi consfiin\it[dup[carindarul nou la apostolii Simon =i Iuda,[139] des-de-diminea\[, Mihai-Vod[trimise]napoi lui Andrei pe Moise Secuiu =i pe Melhior Bogathie, cu urm[torul ultimatum: „Andrei Bathori, ca un partizan al turcilor =i v`nz[tor al pricinei cre=tin[t[\ii, s[ se lepede de st[p`nirea Transilvaniei, s[ ]mbrace hain[popeasc[, s[se duc[ ]n Polonia =i sa l[se prin\ipatul pe seama lui Sigismund Bathori, sau s[hot[rasc[puterea armelor;[140] c[atunci el, domn al |[rii Rom`ne=ti, s[ leag[ c[ ]l va face a dob`ndi milostivirea]mp[ratului“. Cardinalul]n\elese atunci c[trebuie a se g[ti de r[zboi =i trimise]napoi z[loagele lui Mihai. El se g`ndi ]ns[ s[ mai trimit[ o dat[ pe Malaspina l`ng[Mihai, spre a mai face o cercare de pace. Urc`ndu-se ]ntr-o tr[sur[ =i ]nso\it de o mic[ escort[, Malaspina intr[ ]n tab[ra lui Mihai, dar acesta nu vru s[-l primeasc[, =i, fiindc[ Malaspina se apuc[ ]n tab[r[ a vorbi ofi\erilor =i osta=ilor, ]ndemn`ndu-i s[lase armele ca s[nu verse s`nge cre=tin, Mihai, v[z`ndu-l c[lc`nd astfel de a doua oar[ datoriile sale de sol =i ]nc[ c[ nu-i adusese porunca ]mp[ratului f[g[duit[, ]l chem[ ]nainte-i, ]l mustr[ pu\in pentru ]n=el[ciunea lui =i, f[r[ a v[t[ma ]ntru nimic respectul cuvenit obrazului s[u, ]l trimise, p`n[la a doua porunc[, la arest]n coada taberei, pun`ndu-l supt paza fiului s[u P[tra=cu, ca s[ nu i se ]nt`mple nici un r[u.[141]

F[r[cuv`nt au b[nuit unii unguri c[ =i Malaspina vr`nd s[c`=tige favoru ]mp[ratului =i a dob`ndi prin mijlocirea lui dignitatea de cardinal, lucra]n secret]n favorul lui Mihai =i c[de bun[voie el r[m[sese]n tab[ra lui.[142] Polonezii mai ales, ur`nd pe Malaspina, umplur[ Europa de ]nvinov[\irile lor, zic`nd c[el a fost un spion al]mp[ratului =i a]n=elat =i pierdut pe cardinal.[143] Aceast[b[nuial[a venit c[ci,]n urma b[t[liei, Malaspina se ar[t[plin de zel pentru Mihai =i]mp[ratul. Dar

este de crezut c[el se ar[t[astfel c[ci se comprometase foarte mult]n ochii lor prin focul cu care ap[rase pe Andrei]naintea b[t[liei. Aceea ce silise pe Malaspina a sta]n favorul cardinalului era c[ci acesta, c`tva ]nainte, f[g[duise ]n secret papei a-i ]nchina Ardealul, n[d[jduind astfel a-l avea, la nevoie, sprijin ]mpotriva ]mp[ratului =i a putea p[stra aceast[ \ar[ ca un feud at`rn[tor de sf. scaun.[144]

}n vreme ce Andrei =i ungurii sta]n cump[n[ ]ntre temere =i n[dejde =i a=tepta]ntoarcerea lui Malaspina, ca s[vaz[de le aduce pace sau r[zboi, Mihai]=i ia toate m[surile pentru bataie. El]=i]ntocme=te armia,]=i a=az[tunurile, pune tot lucru la locul s[u[145] =i,]naint`nd spre Sibiu, trimite un erold cardinalului ca s[-i spuie c[ el voie=te s[ cru\e s`ngele cre=tinilor, c[el nu vine ca s[-l verse, dar ca,]n numele]mp[ratului, s[-i asigureze]nvoirile ce i se dedese =i i se jurase de Sigismund, cum =i s[-l fac[a intra]n st[p`nirea acestei \[ri; c[ cardinalul \inea un prin\ipat ce nu era al lui; ]i declar[ ]n sf`r=it c[, de nu va l[sa mai cur`nd armele spre a se supune la m. s., el ]l va goni dup[ urm[ cu foc =i cu s`nge p`n[ ]l va scoate afar[din \ar[.[146]

XX

La aceast[vestire trufa=[, prin\ul Andrei, pierz`nd n[dejdea de ]mp[ciuire cu care ]n zadar se m[gulise, m`niat peste m[sur[, trimise]napoi pe erold,[147]]nc[lec[calul =i porunci lui Gaspar Corni=, general-en-=ef, d-a forma r`ndurile =i d-a ]ntocmi armia de bataie. Locul unde armia fu ]ntocmit[ era o c`mpie nu prea bun[, a=ezat[ ]ntre ora=ul Sibiu =i t`rgul +elimberg; aceast[ c`mpie este din natur[a=a de nepotrivit[,]nc`t p[m`ntu se pleac[din partea +elimbergului =i dimpotriv[se ridic[din partea ora=ului Sibiului;]ntinderea ei este d-aproape 4000 pa=i. Mihai era spre r[s[rit, urm`nd r`ul Cibin*; Andrei era de ceilalt[parte a r`ului, spre apus. Armia lui Andrei fu ]ntocmit[ astfel c[ ea ocupa partea cea mai de jos a c`mpiei,]nchis[de ambele p[r\i]ntre ora= =i r`ul Cibin. Mihai, din contra, r[sp`ndise osta=ii

* }n manuscris: „Sibiu“ (n. ed.).

parte]n =es, cea mai mare parte pe]n[l\imile care, din sus de Sibiu =i de +elimberg, se \in de mun\i. Astfel]nc`t, dup[ ]mprejur[ri, voievodul putea alege, sau dup[ natur[, sau dup[ voin\[, un loc mai priincios, ]n vreme ce prin\ul Andrei n-ar fi putut lua dec`t unul mai r[u.

}ntocmirea armiei lui Andrei era astfel: la centru o mie c[l[re\i, al c[rora cap era viteazul Moise Secuiul, av`nd de locotenen\i pe Francisc Sevri =i cei doi Toma, numit unul Csomortany, cel[lalt Becz, ambii secui =i vesti\i ]n r[zboi; pe l`ng[d`n=ii era trei sute polonezi arma\i cu arcuri, pu=ti =i s[bii, comanda\i de un nobil =i voinic polon. La dreapta era a=eza\i pedestra=ii lua\i din garnizoane =i o mie sa=i; aceast[arip[o comanda +tefan Laz[r, r[zboinic harnic, care se sl[vise]n r[zboaiele cu muscalii din vremile lui +tefan, craiul Poloniei; acestuia se dete George Aradi, ungur, c[pitan al pedestra=ilor Bra=ovului, ce se afla pe l`ng[ Andrei dinaintea n[v[lirei lui Mihai. La st`nga venea]nt`i 600 pedestra=i pretorieni, zi=i *alba=tri*, dup[ uniforma lor; capul acestei cete alese era Matei Pereseth, voinic ]nd[r[tnic, av`nd de locotenent pe Francisc Turi. Dup[d`n=ii venea o armie ajut[toare, pov[\uit[ de Petru Huszar =i +tefan Tahi, ambii unguri din Ungaria, care fuseser[ pentru vestea vitejiei lor chema\i de prin\ul Sigismund ]n Ardeal. Huszar primise de la Andrei comanda ]ntregei aripe st`nge. Al[turi cu oastea lui Huszar, tot la st`nga, venea cei mai de c[petenie magna\i =i nobili, Melhior Bogathie, Nicolae Zalasdi =i mai mul\i al\ii, iar la st`nga lor era Andrei Barcskai, banul Lugo=ului, cu o c[l[rime voinic[, Gaspar Sibrik, c[pitan al c[l[rimei pretoriene, =i junii nobili ce slujeau la palat, al c[ror regiment se urca la 400 oameni, ad[ogat]nc[cu mai at`\i pedestra=i ale=i, veni\i, cum se zicea, de la por\ile comitaturilor. }n a doua linie, venea falanga sau corpul armiei de rezerv[, format[ de oamenii comitaturilor =i nobilime. Capii era: Ion Iffiu, numit Junele, dup[ v`rst[-i, ce era frate vitreg prin\ului Andrei, +tefan Toldi, George Ravazdi, +tefan Bodoni, dintre senatori, Baltazar Corni=, asemenea senator =i fiu al lui Gaspar Corni=, =i mul\i al\ii. Capul tuturor era Gaspar Corni=, dar fiindc[, ca general-en-chef, el comanda toat[armia, Pancratie Sennyei comanda]n locu-i aceast[trup[. La spatele ei venea ca la 600 c[l[re\i, a c[ror capi era Benedict Menzenti, Mihai Szemere, Wolfgang Petki =i +tefan Besenie.

Astfel]ntocmindu-se armia, Andrei se apropie de capi =i le \inu un cuv`nt lung, plin de patim[, f[r[ demnitate =i cuviin\[, ]n care se v[de=te seme\ia =i obr[znicia ce mai totdeauna a ]ntrebuin\at ungurul c[tre rom`n. El nu se mul\ume=te numai a imputa lui Mihai mustr[rile obicinuite atunci de unguri, adec[c[s-a ar[tat ingrat c[tre unguri, care l-a ajutat a se face domn =i l-a m`ntuit de Sinan, dar ]nc[ arunc[ ]njur[turi groase =i nevrednice asupra lui =i a na\iei rom`ne. „Mihai, zicea Andrei, e un =arpe pe care l-a hr[nit]n s`nul s[u =i al c[rui venin umbl[ s[-l otr[veasc[. Fra\ii lui pasc =i ast[zi porcii =i caprele ]n p[durile |[rii Rom`ne=ti. El seam[n[mai mult unui dobitoc fioros, dec`t unui om. El s-a unit cu t`lharii =i cu \[ranii, semenii lui din toate \[rile, spre pieirea noastr[“. „Nu v[teme\i, adaog[el, de aceast[na\ie proast[=i def[imat[, de veacuri dajnic[Ungariei, na\ie de robi, pe care se cuvine a-i bate mai bine cu nuiele =i be\e dec`t cu fierul.“[148] Apoi, spre a aprinde =i mai mult m`nia osta=ilor s[i c[tre Mihai =i s[le dovedeasc[reaua lui credin\[, el puse de ceti tratatul de alian\[ce acesta]ncheiase cu Ravazdi =i Viteazul =i]l]nt[rise prin jur[m`ntul lui =i al boierilor. Andrei uit[ numai a spune c[ el a fost cel dint`i care c[lc[=i rupse acest tratat, prin comploturile sale]mpotriva lui Mihai =i prin pacea ce]ncheiase cu turcii. Dup-aceea cardinalul se a=ez[la dreapta falangei sale, pe un loc ridicat, spre a priveghea la toate]nt`mpl[rile r[zboiului, =i, pentru ca locul s[u s[ poat[ fi v[zut de c[tre ai s[i, el puse ]nainte-i un steag mic pe care era \esut cu aur litera A. El purta plato=[ ost[=easc[ =i ]nc[leca un cal negru =i generos, ce ]l avea ]n dar de la Sigismund Bathori; l`ng[d`nsul sta +tefan Csaki, din magna\i, George Palatici =i vro c`\iva al\i nobili dintre secui.[149]

XXI

Mihai c[t[la]ntocmirea oastei lui Andrei =i dup[d`nsa ]=i ]ntocmi pe a sa. El v[zu c[ Andrei ]nt[rise mai bine cu o=ti aripa st`ng[, apoi centru, iar aripa dreapt[era cea mai slab[; deci el hot[r] a-=i concentra silin\ele =i izbirea asupra acestei din urm[aripe a du=manului, =i a centrului, refuz`nd a ]nh[\a b[taie ]ntre dreapta lui =i st`nga

du=manului. Pentru aceea el]nt[ri bine st`nga sa, fa\[ cu dreapta lui Andrei, pun`nd acolo pe Baba-Novac, vestit general pre acele vremi,[150] cu catanele sale =i haiducii;[151] la dreapta era c[l[rimea s`rbeasc[,[152] o ceat[ de cazaci =i alta de moldoveni.[153] La centru era ungurii, av`nd cap mai mare pe George Mako; iar capii cohortelor era Francisc Luga=i, Dimitrie, numit cel Mare, George Horvath, Mihai Gyulai, Lupul Noak =i al\ii, care comanda batalioane sau companii. }n dosul lor era polonezii =i o seam[de cazaci =i numeroas[c[l[rime rom`nească[. }n sf`r=it, venea Mihai cu falanga sa, o trup[de o mie secui]mpreun[cu boierii =i mili\iile lor.[154] Trei cruci mari]ntregi de aur era]naintea lui Mihai, =i]ndat[dup[cruci venea eroica lui so\ie, doamna Stanca.*[155]

P`n-a nu se ]nh[\a o=tile la lupt[, Mihai protest[, prin un erold ce trimise ]n tab[ra lui Andrei, pentru s`ngele ce are s[se verse; c[ ]mpotriva voin\ei sale cardinalul]l sile=te a se bate. Apoi declar[c[el d[iertare tuturor celor ce vor voi a recunoa=te pe]mp[ratul de st[p`n.[156] El propuse ]nc[ de a se cru\a via\a celor ce vor voi a fugi dintr-o tab[r[ ]ntr-alta, sau c[ci n[d[jduia c[ un mare num[r din solda\ii lui Andrei vor trece la d`nsul, precum se =i]nt`mpl[, sau c[ voia a da ardelenilor un semn de bun[voin\a lui c[tre d`n=ii.[157]

Mihai, trec`nd ]n fruntea o=tilor, le vorbi pu\in, cu cuvinte scurte =i energice, astfel cum trebuia unor osta=i doritori de a se bate.[158] Purt`nd]n dreapta =i]n st`nga trupul, ochii =i bra\ele sale, domnul, mai mult prin gesturi expresive dec`t prin cuvinte,]ndemn[pe ai s[i, zic`ndu-le: „Aicea (=i ar[ta tab[ra sa), aicea este dreptatea, aicea pricina cea bun[, tocmelile, leg[turile =i jur[mintele de pace, ]mp[ratul =i Dumnezeu. Gr[bi\i dar, c[ci cu biruin\a v[ a=teapt[ o slav[ mare =i bogat[ prad[. Iar du=manul (]ntorc`ndu-=i m`na c[tre d`nsul), ce are oare pe seam[-i, f[r[numai credin\[c[lcat[ ]n picioare =i jur[m`ntul batjocorit, lipsa de orice b[rb[\ie, vicleniile, cursele, sfaturile o\[r`toare cu turcii =i nelegiuirea unor leg[turi vinovate? Supt un cap chemat la cele sfinte, soldatul e p`ng[rit; supt o purpur[ sf`nt[e un

---

* }n manuscris: „Florica“ (n. ed.).

piept nevrednic =i r[zvr[tit c[tre cer. De la unii ca ace=tia ce mai e de a=teptat? f[r[numai aceea ce ei ne arat[: inimi]ndoite, tremurul trupului lor, blesteme femeie=ti =i prin urmare fuga mai nainte de a se bate.“[159]

Astfel scurt cuv`nt[ Mihai, =i gr[ind, chipu-i fulgereaz[, ochii-i sc`nteiaz[=i focul inimei sale aprinde]n inimile osta=ilor s[i un eroic entuziasm. Ei sunt siguri acum c[vor birui.[160] Domnul porunci]ndat[a se invoca]n toat[tab[ra de trei ori sf. nume al lui Isus.[161] O strigare mare se]n[l\[deodat[la ceriuri; semnul de b[taie se dete =i tr`mbi\ile]ncepur[a suna din ambele tabere.[162]

XXII

Era zece ceasuri de diminea\[(18/28 octomvrie) c`nd ]ncepu b[t[lia prin o furioas[ tun[rire din ambele p[r\i.[163] Sunetele tr`mbi\elor, urletele tunurilor,]nfior[toarea =uierare a ghiulelelor ce se]ncruci=a]n aer, clinc[itul palo=elor, strig[rile lupt[torilor, fumul prafului]nzgomota aerul,]ntuneca ceriul, r[sp`ndea ]n toate p[r\ile spaima mor\ii =i curma vie\i f[r[ num[r.[164] Tunurile lui Mihai-Vod[ era a=ezate pe un loc mai bun dec`t al ungurilor =i ar fi f[cut mult r[u acestora de ar fi avut tunari mai me=teri, c[ci ghiulelele, aruncate prea sus, trecea peste capetile ungurilor, lovea numai v`rful lancelor =i f[cea mai mult[ spaim[ dec`t v[t[mare.[165]

D-abia s[ ]ncepuse b[taia, c`nd un nobil rom`n din oastea lui Andrei, anume Daniil Zalasdi,]=i l[s[postul ce i se]ncredin\ase =i, d`nd pinteni calului, trecu ]n tab[ra noastr[. Talentele sale =i favoarea prin\ilor Bathore=tilor ridicase pe Zalasdi dintr-o treapt[ de jos la aceea de nobil. El f[cuse Bathore=tilor multe slujbe, care str[lucise numele lui. Cinstea =i slujbele f[cute =i primite l-ar fi ]ndatorat a r[m`nea credincios lui Andrei, dar glasul s`ngelui]l]mpinse, cu marea mirare =i]ntristare a ungurilor,]n tab[ra lui Mihai. Spun c[el f[cu cunoscut lui Mihai pozi\ia armiei vr[jma=e. Un an dup-aceea, vom vedea cum ungurii r[spl[tir[cu moarte cumplit[lui Zalasdi pentru aceast[fapt[.[166]

Cea dint`i izbire o f[cu Baba-Novac cu recea-i vitejie,]n capul c[l[re\ilor s[i, asupra lui +tefan Laz[r, pe care]l avea]n fa\[; dar cu toate silin\ele ce puse, el fu respins]napoi de voinicii pedestra=i ai acestuia. }ndat[Mihai]i trimise]n ajutor o trup[voinic[de c[l[re\i arma\i cu lance; era c[l[re\ii unguri =i secui, comanda\i de George Mako. Ace=tia, ajung`nd ]n mijlocul osta=ilor lui Baba, uimi\i de neizb`nda lor,]l]mb[rb[teaz[din nou =i]mpreun[,]mping`nd ]nainte caii lor, cad peste o=tile lui Laz[r =i ale lui Andrei; apoi, desp[r\indu-se ]n dou[ trupuri, unul se las[ asupra pedestra=ilor care siliser[ pe Baba a da ]napoi, ]i m[cel[re=te groaznic, c[lc`nd pe unii]n picioarele cailor lor, lovind pe al\ii cu l[ncile. Acolo pieri +tefan Laz[r, ce comanda aceast[arip[. El se jertfi din bun[voie mor\ii, azv`rlindu-se ]n mijlocul m[celului solda\ilor s[i =i strig`nd: „Voi s[mor, ca s[nu mai slujesc un pop[nemul\[mitor; care mi-a r[pit cinstea =i vredniciile mele“.

Cel[lalt trup c[zu peste oastea lui Moisi, ce era]n fa\[. Aci se f[cu o mare ucidere, c[ci fiind punctul principal al b[t[ii, =i o parte =i alta se purta cu b[rb[\ie =i se v[t[mar[greu. „Ungurul, zice Bethlen, era]n lupt[cu ungurul; unul se b[tea spre a ap[ra patria, cel[lalt spre a o robi.“ }n sf`r=it, dup[ ce se luptar[ c`tva cu puteri dopotriv[, trimi\`nd Mihai ]nc[ un ajutor la ai s[i, Moise Secuiu fu ]mpins ]napoi de Mako =i pierdu mult[ lume ]n retragerea sa. Un steag ]nvestit cu semnele Bathore=tilor fu r[pit de la oastea sa; stegarii Toma, numit Grecul, +tefan Szeplaki =i Tudor Colbaz fur[ omor`\i.

Petre Huszar, din aripa st`ng[, v[z`nd oastea lui Moise c-a dat]napoi =i c[b[t[lia este mai pierdut[, gr[bi a alerga]ntr-ajutorul lui Moise cu voinica trup[de l[ncieri ce comanda =i, d`nd asupra s`rbilor =i ungurilor lui Mihai, osteni\i de o lung[lupt[,]i respinse]napoi. V[z`nd aceasta, Mihai, cu r[m[=i\a c[l[rimii sale ungureasc[ =i rom`neasc[, =i cea mai mare parte din rezerva sa, alearg[ ]nsu=i asupra lui Petre Huszar, d[ajutor ungurilor =i s`rbilor s[i =i, dup[ o mult[ v[rsare de s`nge, respinge]napoi toate trupele lui Huszar,]ncremenite de at`ta voinicie.[167] Mihai ]nsu=i alerga ca un leu prin mijlocul vr[jma=ilor, \iind ]n m`n[sabia sa mare, groaznic[=i amenin\[toare, cu care dobora]n dreapta =i]n st`nga pe

c`\i ]nt`mpina.[168] El nu se mul\umi]ns[a inima pe ai s[i prin pilda ce le da, ci]nc[prin cuvinte]i]ndemna,]i]mpingea,]i]mb[rb[ta spre a se folosi d-acest minut priincios, ca s[sparg[de tot armia du=man[.[169]

XXIII

Ungurii acum pierduser[b[taia; armia lor]n risip[fugea]n toate p[r\ile; rezerva numai singur[mai \inea. Aceast[trup[numeroas[=i curajoas[, care]nc[nu dedese]n b[taie, st[tu]n ajutor la celelalte o=ti, le opri din fuga lor =i le sili a se]ntoarce spre armia]mprotivnic[. Andrei Barcsai, Moise Secuiu, +tefan Tahi, Petre Huszar =i ceilal\i capi, tem`ndu-se c[ izb`nda lui Mihai s[nu se prelungeasc[=i spre a pune stavil[furioaselor sale izbiri, se]ndeamn[=i se]mb[rb[teaz[unii pe al\ii,]=i pun]n or`nduial[ batalioanele a c[ror or`nduial[era stricat[=i, cu energia desper[rii, cu o numeroas[c[l[rime de l[ncieri =i cu toat[pedestrimea gvardiei, furios se arunc[asupra lui Mihai, m`ndru =i sigur acum de izb`nda sa. Lupta re]ncepe atunci cu mare]nver=unare din am`ndou[ p[r\ile =i ajunge ]ngrozitoare, desperat[. Rom`nii =i ungurii se sf`=ie unii pe al\ii ca ni=te tigri fl[m`nzi, =tiind bine c[pre\ul biruin\ei e frumoasa =i m[noasa \ar[a Ardealului. Unii se lupt[ca s-o \ie, ceilal\i ca s[ia]napoi mo=tenirea p[rinteasc[. Biruin\a mult[vreme st[tu nehot[r`t[, pin[ c`nd silin\ele desperate ale ungurilor =i]mprosp[tarea o=tilor lor sparser[oastea ostenit[a lui Mihai =i o silir[a da dosul. Cea mai sp[im`nt[toare ner`nduial[intr[atunci]n r`ndurile acelor osta=i care c`tva timp]nainte era biruitori. Fuga lor fu at`t de repede, ]nc`t cu mare greu Mihai izbuti a-i opri]n loc. C[lare pe un cal spumeg[tor, plin de foc, acoperit de sudoare =i de praf, el alerga]ntr-o parte =i]ntr-alta,]ntrebuin\`nd c`nd]ndemn[rile, c`nd amenin\[rile, c`nd loviturile, spre a]ntoarce pe osta=i la b[taie. El izbuti mai]nt`i, prin autoritatea persoanei sale, a opri steagurile; apoi, pe l`ng[d`nsele, se nevoi a opri pe fugari, strig`ndu-le: „Ce va s[zic[aceast[mi=elie? Ce va s[zic[aceast[spaim`ntare neobicinuit[ care v[ face s[ l[sa\i s[ v[ scape din m`ini

o biruin\[c`stigat[? Voi v[ trage\i dintr-o lupt[ cu noroc ]nceput[; voi da\i pas unui du=man ]ngrozit =i pus ]n risip[ a-=i aduna puterile. Unde sunte\i voi, vitejii mei solda\i, care odinioar[ a\i pustiit Bulgaria, care a\i zdrobit armiile lui Caraiman =i ale lui Ahmet, care a\i ]mbog[\it |ara Rom`neasc[de jafurile barbarilor? Pentru ce puterile voastre sunt acum topite, m`inile voastre sl[bite =i inimile voastre f[r[ b[rb[\ie? +i — aceea ce este ru=inos de spus, nevrednic de f[cut — pentru ce m`inile voastre armate cheam[ ]n ajutoru lor picioarele voastre nearmate? Astfel oare o s[birui\i =i s[lua\i voi Ardealul? Astfel o s[umple\i casele voastre de dob`nd[? Pentru ce dar nu v[ opri\i? Nu vre\i oare mai bine a dob`ndi ast[zi slava dec`t o vecinic[ necinste?“ Prin asemenea cuvinte ]i apostrof[ Mihai. Dar spaima era mai puternic[ dec`t ru=inea. Ea biruia nu numai cuvintele, ci]nc[r[nile =i loviturile. }n dosul taberei rom`nilor era un deal n[lti=or, ]ncunjurat cu =an\uri, l`ng[satul Heltau.[170] D-abia]n acel loc, numit tufi=ul Cisn[diei[171] Mihai izbuti a opri fuga osta=ilor, a-i]ntocmi]n or`nduial[=i a-i]ntoarce cu fa\a c[tre du=man.[172]

XXIV

Ungurii f[cuser[un pas mare spre biruin\[=i ar fi putut izbuti a sparge cu totul =i a r[zle\i oastea noastr[sp[im`ntat[ =i pus[ ]n goan[ =i a ]mpiedeca pe Mihai-Vod[ a o ]ntocmi din nou, dac[ acei ce comanda rezerva ar fi dus-o ]n ajutorul lui Barcsai =i Moise, care izbutiser[ a ]nfr`nge armia rom`n[; dar Corni= =i Pancratie Sennyei \inur[ ]n nemi=care rezerva ce era supt comanda lor. }n vremea aceea, Mihai ]=i cl[ti o=tile din nou asupra vr[jma=ului. El porni ]nainte dou[ cete de polonezi ce nu dedeser[ ]nc[ [lupt[] ]n acea zi, care n[v[lir[ cu furie asupra o=tilor lui Barcsai =i Moise, ucig`nd =i r[sturn`nd tot ]naintea lor. Moise =i Barcsai sprijinir[ c`tva aceast[furtunoas[izbire; dar v[z`nd c[ nimeni nu le vine ]ntr-ajutor, c[ flancul lor descoperit e amenin\at de Mihai, se trag cu grab[ spre rezerv[. Atunci o ceat[ de poloni, ce slujeau ]n armia lui Andrei, v[z`nd fuga ungurilor =i crez`nd c[ b[taia e pierdut[ de d`n=ii, trec l`ng[compatrio\ii lor,

]n armia noastr[.[173] }n vreme ce se petreceau aceste, Gaspar Corni=, general-en-chef al du=manului, vr`nd s[ fac[ o recunoa=tere spre dreapta, ca s[ vaz[ ce e de f[cut ]n starea de atunci a luptei, fu f[r[ veste ocolit de escadroanele moldovene ce slujeau ]n armia noastr[, prins =i adus ]naintea lui Mihai, care, cunosc`ndu-l de mult din soliile lui =i respect`nd virtutea =i vrednicia ce ]mpodobea pe acest l[udat r[zboinic, ]l trat[ bine =i ]l puse ]n loc sigur, ca s[ nu i se ]nt`mple nimic.[174] „Au fost unii, zice Bethlen, vr[jma=i ai cinstei =i ai reputa\iei lui, care au zis c[Corni= de bun[voie =i]ntr-adins s-a l[sat a fi prins =i dus la Mihai, fiind de partida]mp[ratului.“[175] Anali=tii streini stau]ns[ ]n]ndoial[despre acesta.[176] Prinsoarea f[r[veste a generalului-en-chef, dezertarea polonilor, spargerea o=tilor lui Moise =i a lui Barcsai]ncremenir[de spaim[pe Andrei =i pe osta=ii s[i,]nc`t ei nu mai ]ndr[znir[ a \ine lupta cu Mihai,[177] ]n vreme ce acesta, re]mb[rb[t`nd pe ai s[i, se arunc[puternic]nainte, taie, turbur[=i pune]n ner`nduial[cetele ungure=ti.[178]

Era acum trei ceasuri dup[-amiaz[. Andrei, care de la 7 ceasuri diminea\a st[tuse]n acel loc, v[z`nd acum, dup[ o b[taie de 5 ceasuri, armia sa ]n risip[, f[r[ n[dejde a mai ]ndrepta b[taia, g`ndi la sine spre a se m`ntui prin fug[, dup[ pova\a unora; =i, ]nainte de sc[p[tatul soarelui, el ]=i p[r[si postul[179] =i armata, lu`nd fuga,]nso\it fiind de o sut[de c[l[re\i,[180]]ntre care era frate-s[u Ioan Iffiu, Ion Gerendi, George Palatici, Ioan Beldi cu fiii s[i Pavel =i Clement, Toma Csomortany, Nicolae Mico =i mul\i al\ii.[181] Oastea lui Andrei, p[r[sit[astfel de prin\ul s[u =i lipsit[de generalul s[u robit, c[ut[a mai \ine p`n[ la sosirea nop\ii, ce nu era departe, ca s[ se poat[ trage ]n siguran\[. Obosirea armiei noastre o ajut[ ]ntru aceasta. Noaptea acum sosise =i b[taia tot mai \inea. Pancratie Sennyei, Moise Secuiu, +tefan Toldi, Petre Huszar mai spirjin[ ]nc[ mai multe izbiri ale lui Grigorie Mako, c`nd, pe la 8 ceasuri, Mihai,]n\eleg`nd de fuga lui Andrei =i v[z`nd c[b[t[lia nu mai e nehot[r`t[ =i c[ r[m`ne numai a o sf`r=i, ]mpinge ]nainte c`teva cete din oastea sa, zic`ndu-le: „Fe\ii mei, mai opinti\i]nc[o dat[; biruin\a e a noastr[; vitejia voastr[mi-o chez[=uie=te“. N[vala aces-

tor cete sparge cu totul r[m[=i\a osta=ilor lui Andrei =i le pune pe fug[. „Ei se trag]n t[cere, zice Bethlen, cu pa=i grabnici =i f[r[r`nduial[, p[r[sind rom`nilor tab[ra, biruin\a =i patria.“[182] Ai no=tri se aruncar[ ]ndat[ ]n tab[ra ungureasc[, unde g[sir[=i pr[dar[mult aur, argint, haine, cai, corturi, multe steaguri =i 45 tunuri.[183] Osta=ii no=tri petrecur[noaptea aceea pr[d`nd tab[ra ungureasc[ =i s[rb[-torind biruin\a lor prin mese, c`ntece =i chiote de veselie.[184]

Armia lui Andrei l[sase pe c`mpul b[t[liei 2 027 mor\i =i aproape la 1 000 r[ni\i =i prin=i.[185] }ntre ace=ti din urm[, afar[ de generalul Corni=, c[zuse =i George Ravazdi, pe care secuii, ur`ndu-l de moarte pentru tirania cu care pedepsise revolta lor,]l omor`r[ a doua zi de b[t[lie. Asemenea p[\i de c[tre rom`ni =i socinianul Wolfgang Corni=. To\i ceilal\i prin=i cu m[rinimie de Mihai fur[libera\i. Pierderea noastr[a trebuit]nc[s[fie]nsemnat[, de=i mai mic[dec`t a un-gurilor.[186] Dintre ai no=tri ]nc[ r[maser[ mor\i mai mult osta=i de r`nd,]n vreme ce din unguri pic[mul\i nobili,]ntre care, afar[de cei mai sus]nsemna\i, fur[Francisc Tholdalasi, Ioan Lascovius, Mihai Culpe-nius, ce purta steagul gvardiei, Ioan Berendei, Daniil Bako =i al\i.[187]

„Multe muieri unguroaice, zice Stavrinos, r[maser[v[duve]n ziua aceea; turburatu-s-a soarele =i ziua s-a]ntunecat; praful]n aer se]n[l\a =i p[m`ntul tot s-a ro=it de s`ngele v[rsat... S[fi v[zut acolo trupuri moarte =i tineri viteji cum z[ceau]n \[r`n[, goi, f[r[ suflare.“ Le=urile ce stau mormane ]n c`mpie fur[adunate de locuitorii Sibiului =i]ngropate toate laolalt[. Astfel acei ce cu pu\in]nainte erau du=mani]nver=una\i, mijlocind natura, se l[sar[f[r[ ]mpotrivire a fi]mpreuna\i]ntr-acela=i morm`nt. Fiindc[ groapa f[cut[ nu putea cuprinde a\`\ia mor\i, gr[m[dir[trupurile unul peste altul, pun`nd ]ntre fiecare din ele o m`n[de iarb[, astfel]nc`t se f[cu o movil[mare, ce se]ntindea la un mil de ora=, =i „care va fi, zice dureros Bethlen, pentru veacu-rile viitoare, un monument vecinic de pieirea Ardealului.“[188]

Astfel fu b[t[lia de la Sibiu, una dintre cele mai vestite]n analele gloriei rom`ne. Ea fu mult mai mare prin rezultatele ei, c[ci ne f[cu ]ndat[ st[p`ni ai Ardealului.

XXV

A doua zi, vineri 29 oct., la r[s[ritul soarelui, Mihai porni]n deosebite direc\ii numeroase cete, spre a lua]n goan[pe du=man. El le porunci ca s[fie cu mare]ngrijire, ca nu cumva du=manul s[umble a se aduna undeva =i a]ntinde vro curs[. Spre a studia bine starea lucrurilor, el trimise spioni]n toate p[r\ile, mai ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d-a-i raportui]ndat[.[189] }ntr-adev[r, ie=ise vorb[c[spre Alba =i Cluj prin\ul Andrei f[cea preg[tiri de r[zboi =i c[=i r[dicase un mare num[r de solda\i. Mihai]ns[afl[ ]ndat[c[nic[ieri nu se afl[o=ti care s[ ]ndr[zneasc[a sta sau de fa\[, sau pe ascuns]mpotriva lui, biruitor, =i hot[r] a-=i duce armia drept spre Alba-Iulia, spre a st[p`ni aceast[ capital[ a Ardealului =i, ]mpreun[ cu d`nsa, =i toat[\ara.[190]

}ntr-aceea=i vreme, f[cu deob=te cunoscut prin proclama\ii =i prin erolzi: c[ ]n orice parte se va ar[ta Andrei Bathori, s[-l prinz[=i s[i-l aduc[la Alba, viu sau mort, f[g[duind o bun[r[spl[tire pentru o asemenea slujb[=i declar`nd c[ va pedepsi stra=nic pe aceia ce ]i vor da l[ca= sau ]l vor sc[pa.[191] El porunci ]nc[ a se ]nchide toate trecerile =i porni 1200 oameni din oaste de ]mp[nar[ toate drumurile, c[ut`nd pe Andrei.[192]

La Alba-Iulia, +tefan Bathori =i Ladislau Gyulasi, pe care Andrei]i]ns[rcinase cu administra\ia \[rii, cum aflar[de b[t[lia nefericit[pentru d`n=ii de la Sibiu, luar[ ce avea mai scump =i, cu o mic[ suit[, fugir[, Gyulasi la Cseh,[193] +tefan Bathori mai ]nt`i la Cluj, apoi la cetatea Hosta, pe hotarul Poloniei. Acolo a=tept[c`tva, dar pierz`nd n[dejdea d-a c[p[ta ajutoare de la poloni, el se duse la Somlyo, loc de unde se trage casa Bathore=tilor.[194]

Cum se v[zur[slobozi prin fuga lui +tefan Bathori, albanii se gr[bir[a porni]naintea lui Mihai trei deputa\i, oameni]n\elep\i =i elocven\i, anume Martin Turi, +tefan, ce-i zicea Sartorius, =i George Nagilabu. Ace=tia g[sir[pe Mihai t[b[r`t nu departe de Sibiu =i inf[\i=`ndu-i ni=te cupe de aur =i alte daruri scumpe,]l rugar[„ca s[fie mai mult cu]ndurare dec`t cu asprime, d-a nu pustii un ora= biruit, care se pred[f[r[ ]mpotrivire, =i d-a nu da]n jaf o capital[unde el

are s[locuiasc[; c[ei stau gata, pentru protec\ia ce le va da, a se jertfi, ei =i tot ce au, pentru d`nsul“. L-aceasta r[spunse Mihai „c[ el n-a ]ntreprins acest r[zboi spre a strica acea \ar[ =i c[ iube=te mult mai bine a o vedea sem[nat[ =i plin[ de avuturi =i bucate dec`t de a o pustii =i ruina cu cruzime; c[el a vrut numai s[aduc[pe locuitori la credin\a c[tre]mp[ratul, ce ei]i jurase =i apoi =i-au c[lcat jur[m`ntul nesocotind legile dumnezeie=ti =i omene=ti; c[ g`ndul lui, cuprinz`nd \ara, n-a fost altul f[r[ numai d-a ]nfr`nge pe rebeli, a da pacea =i lini=tea popoarelor; pentru aceea, el nu va face nici o sminteal[nici locuitorilor Albei, nici la to\i cei ce vor recunoa=te autoritatea sa, ba]nc[el]i va]nso\i cu toat[bun[tatea sa c`t[vreme]i vor fi credincio=i.“[195]

XXVI

}ntr-aceea, Mihai-Vod[, ridic`ndu-=i tab[ra de la Sibiu, ]naint[ cu ]ncetul spre Alba-Iulia.[196] Prin toate ora=ele pe unde trecu ]n cale, locuitorii alerga ]nainte-i cu daruri, slobozind pu=ti ]n semn de veselie =i primindu-l cu mare dragoste =i entuziasm.[197] Apropiindu-se de Alba, locuitorii ora=ului =i ai jude\ului ]l ]nt`mpinar[cale de o leug[ ]nainte cu mult[cinste =i daruri.[198] }n capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprasdi,]ncunjurat de tot clerul s[u. El felicit[ ]n numele poporului pe domn de sosirea sa, ur`ndu-i tot felul de fericiri, o domnie vecinic[ asupra \[rii Ardealului, ce el dob`ndise cu sabia, o via\[ ]ndelungat[=i izb`nzi multe, care s[se adaoge unile peste altele.

}n aceea=i zi, luni 1 noiemvrie (s. n.), Mihai-Vod[intr[cu mare pomp[ ]n capitala Ardealului. Dorin\a ce adesea avea d-a face]ntip[rire popoarelor printr-o str[lucit[priveli=te, ad[og`ndu-se la vesela ]mb[tare a unei izb`nzi de at`ta vreme dorit[, f[cu pe Mihai de puse ]n aceast[ intrare triumfal[ o podoab[ neauzit[ ]n p[r\ile noastre. }ntrarea s-a f[cut prin poarta Sf. George. De la aceast[ poart[ p`n[la palatul domnesc, sta]n=ira\i osta=ii de ambe p[r\ile uli\ei]n mai multe r`nduri, ]n dosul c[rora se gr[m[dise mii de mii de popor. }nainte venea episcopul =i clerul s[u, isnafurile (corpora\iile) ora=ului, apoi o band[ de muzic[ ce se compunea de opt tr`mbi\e, care cu

mult[armonie modula sonurile lor, de at`tea tobe de o\el pre obiceiul turcesc, de un bun num[r de flaute =i fla=nete. }n urma acestei orchestre, venea Mihai, c[lare pe un m[re\ cal alb. Opt paji ]nvesti\i cu mare elegan\[ ]ncunjura calul domnului. }naintea lui opt seizi duceau de fr`u opt cai acoperi\i cu =ele pre\ioase, lucrate cu aur =i argint, =i]mpodobi\i cu pene mari.

Mihai purta pe cap un calpac unguresc]mpodobit cu o egret[neagr[de pene de erodiu legate cu o [copc[] de aur; o manta lung[alb[de m[tase \esut[cu fir, av`nd pe de l[turi \esu\i vulturi de fir; tunic[ alb[ de aceea=i materie, lungi ciorapi de m[tase albi, garnisi\i cu pietre scumpe =i botine de saftian galben; de br`u at`rna o pal[de Taban]mpodobit[cu aur =i rubine.

O ceat[de zece l[utari \igani urma]ndat[dup[domn, c`nt`nd imnuri na\ionale. Apoi venea o mul\ime de boieri =i ofi\eri str[luci\i, to\i c[l[ri, =i o numeroas[trup[de solda\i. L`ng[ domn se ducea steagurile lui Andrei Bathori luate ]n b[t[lie. Ele era desf[cute =i plecate spre p[m`nt, spre semn c[Ardealul e supus.

Astfel,]n mijlocul concertului tr`mbi\elor, tobelor =i altor instrumente, la sunetul clopotelor =i vuietul tunurilor, la care se unea strig[rile de bucurie ale poporului, intr[ Mihai ]n capitala Ardealului =i trase la palatul domnesc. }n cale, p`n-a nu ajunge l-acest palat, Mihai spun c[se]ndrept[c[tre un nobil ungur, +tefan Bodoni, ce c[zuse prins]n b[taia de la Sibiu, =i]l]ntreb[unde-ar fi mai bine s[trag[. „F[r[ ]ndoial[, zise Bodoni,]n palatul prin\ului Andrei“. La care vorbe Mihai r[spunse: „Ce, nu sunt]nc[biruitor?“[199] Toat[ost[=imea se]mp[r\i]n lini=te =i cu or`nduial[prin birturi =i case publice, f[r[a face nici o pagub[sau v[t[mare locuitorilor. Nimeni n-ar fi]ndr[znit a face vrun rau, =tiind pe stra=nicul domn acolea.[200]

Pilda albanilor fu urmat[de locuitorii tuturor ora=elor \[rii, care se gr[bir[a trimite deputa\i la Mihai, spre a-i aduce supunerea =i credin\a lor =i a cere mila =i ocrotirea lui.[201] Cetatea Clujului, la cea dint`i soma\ie ce i se f[cu, se]nchin[ ]n 4 noiembrie =i primi]n garnizoan[1 000 solda\i supt comanda banului Mihalcea. Mihai porni 3 000 solda\i spre a aduce la supunere toat[\ara de jos[202] =i]ntr-aceea=i

vreme scoase un decret deosebit, prin care f[g[duia mila =i iertarea sa la to\i deopotriv[, de orice treapt[ar fi, carii vor depune armele =i vor asculta de d`nsul =i de slujba=ii s[i. El ob=ti acest decret ]n toate p[r\ile prin obicinui\ii curieri.[203] Astfel, toat[ \ara Ardealului, p`n[la Solnocul din acest \inut, era acum supus[lui Mihai, deosebit numai de cet[\ile Husta =i Uioara.[204] Mihai]ncepu a purta titlul urm[tor: „Mihai, voievodul |[rii Rom[ne=ti, al sfin\itei maiest[\i cezaro-cr[ie=ti consilier =i loco\iitor asupra Ardealului, =i a oastei maiest[\ei dincoace de Ardeal =i de p[r\ile lui supuse c[pitan etc.“[205]*

XXVII

Oare ce s-o fi f[cut nenorocitul Andrei Bathori? Din ziua]n care, cu desperarea]n inim[, el fugi din c`mpul b[t[ii de la Sibiu, i s-a pierdut urma. Nimeni nu putea spune unde se afl[. R[mas-a ]nc[ ]n \ar[, oprit de vreo n[dejde, sau c[, pierz`nd tronul,]=i p[r[si =i patria, silind nu-

* B[lcescu adaug[ ]n manuscris: „A urma cit`nd capitolul XVI din Bisselius sau parte din el“. }ntruc`t n-a mai f[cut-o, reproducem cap. XVI din traducerea cronicii lui Bisselius, publicat[de A. Papiu-Ilarianu]n *Tezaur de monumente istorice pentru Rom`nia*, I, 1862, pp. 136—137: „Dup[ care Mihai, ]nving`nd =i supuind tot Ardealul, pre c`nd se p[rea c[, afar[ de *constan\[*, nimic alta nu mai lipsea gloriei sale, trimise ]mp[ratului =i *Cheile Dacielor,* ]n semn de deplin[ supunere. Iat[ ]mp[ratul, consider`nd mul\imea =i m[rimea evenimentelor petrecute cu succes at`t de ferice, ]n-trun r[stimp at`t de scurt, a tres[ltat de bucurie =i prin epistole =i c[r\i]mp[r[te=ti a celebrat]ntr-un mod magnific faptele ducelui rom`n c[tre septemvirii =i mai-marii imperiului roman. Numele ducelui c`=tig[prin aceasta o m[rime =i o celebritate ne]nchipuit[, care-l r[sp`ndi preste toat[ fa\a p[m`ntului,]nc`t toat[lumea era plin[de acest nume, nemai]ndoindu-se de m[rimea lui nici turcii, nici t[tarii, carii to\i tremurau de puterea armiilor lui. Dar, din cauze mai de aproape, Mihai era]n mare stim[la popoarele cre=tine, care cu pl[cere =i aplauze comentau faptele =i virtu\ile lui. Ce s[mai zicem? Dup[ce stinsese pe rebelii din Dacia =i]mp[case turbur[rile =i nelini=tea popoarelor ei, pref[cus[ ]n cenu=[coloniile turcilor =i devastase satele =i ora=ele lor, dup[ce,]n fine, culc[la p[m`nt =i zdrobi at`ta mul\ime de barbari, *rom`nul,* prin numele s[u, de=tept[ ]n inimile muritorilor numele =i memoria *arhanghelului Mihail*, ducelui o=tilor cere=ti, care tr`ntise =i alungase c`ndva din ceriuri pre *b[laurul*, luceaf[rul diavolilor, ]mpreun[ cu to\i demonii, so\ii rebeliunei lui. Pentru aceea, ]n mintea popoarelor cre=tine se form[ cu ]ncetul p[rerea c[, cu prea pu\in[ schimbare de cuvinte, s-ar putea aplica foarte bine la Mihai-Vod[ vechea c`ntare de biruin\[a bisericei, =i mai

mai a-=i m`ntui via\a? }zbutit-a]nc[ ]ntr-aceasta? }nceput-a oare]n \ar[strein[tristul =i descoloratul trai al pribegiei, acea suferin\[crud[care usuc[pe om f[r[a-l omor]? Astfel se]ntreba to\i]n Ardeal, biruitori =i birui\i. Vai! }n vreme ce trufa=ul s[u biruitor intra cu o pomp[m[rea\[ ]n capitala sa, s[rmanul Andrei,]n col\ul]mpotrivitor al \[rii, r[spl[tea printr-o moarte crunt[nenorocirea de a domni.

El se tr[sese, cum am v[zut, din c`mpul b[t[ii, ]nso\it d-o sut[ in=i c[l[ri, trecu pe l`ng[Sibiu =i lu[direc\ia Sighi=oarei (Seghesvar), vr`nd s[ se ]ndrepteze prin Moldova ]n Polonia, unde s[ a=tepte vro ocazie priincioas[ spre a-=i dob`ndi tronul pierdut. El ajunse]ntr-o fug[la Oltzina. Acolo calul s[u c[zu]n noroi =i el trebui s[-l lase,]mpreun[cu mult[avu\ie ce era pe d`nsul, ca s[ scape c`t mai iute]n cetatea Odorhei,[206]]n secuime, unde so\ii s[i]l pov[\uir[a merge; aci el cercet[pe unde e mai bine a trece]n Moldova.[207] El dete aci porunci spre a \ine]n datoria supunerii pe secui, de nu s-a revoltat]nc[, f[g[duindu-le uitarea revoltei lor =i c[le va da vechea libertate. Dar toate era zadarnice. Poporul secui]l ura de moarte;[208] nobilii secui, numai, care fusese la b[taie =i aceia ce]i g[si pe la casele lor primir[bucuros a-l]nso\i =i a ocroti fuga sa. El se temea a r[m`nea]n \ar[de Mihai, iar mai cu seam[de ura]nver=unat[ce avea asupr[-le compatrio\ii lor; ruina\i prin libertatea ce Mihai-Vod[dedese \[ranilor secui, ei dorea]ncai s[-=i poat[sc[pa via\a fugind]n \ar[strein[.

Preg[tirile ce nobilimea trebui s[fac[pentru fuga sa sili pe prin\ul Andrei a a=tepta pe loc trei zile, =i aceast[z[bav[fu pieirea capului s[u. V[z`nd el aceast[ ]nt`rziere =i g`ndind c[ mul\imea so\ilor s[i s[ nu v[deasc[ mai mult du=manului fuga sa, el hot[r] a se desp[r\i de d`n=ii. El l[s[ ]n cet[\uia Odorhei pe George Palatici, apoi, aleg`nd un num[r oarecare din nobili spre a-l]nso\i, dete drumul celorlal\i, mul\umindu-le de credin\a ce i-a ar[tat =i pov[\uindu-i s[mearg[a se]nchina biruitorului Mihai, de la care crede c[vor primi iertare, =i

---

ales acea parte]n care preo\ii =i sacrul cor c`ntau: *L[uda\i =i pream[ri\i pre to\i osta=ii ]n genere, iar[ mai presus de to\i pre M i h a i , ducele oastei ]nving[toare, care sf[r`m[Bosforul prin puterea =i virtu\ile sale*“ (n. ed.).

s[a=tepte]n lini=te vremea care Dumnezeu, ce \ine]n m`na sa ursitele ]mp[r[\iilor, va ]nsemna pentru m`ntuirea Ardealului din puterea acestor biruitori streini.[209] De acolo Andrei, l[s`ndu-=i bogatele sale vestminte de purpur[ spre a pune haine \[r[ne=ti,[210] se ]ndrept[ spre Moldova, dep[rt`ndu-se mult de drumul cel mare, lu`nd potecile =i f[c`nd ocoluri, spre a-=i ascunde =i mai bine fuga. Dup[c`t[va cale, ajunse ]ntr-o vale unde g[si un izvor cu apa dulce =i ]mbel=ugat[; vederea locului pl[c`ndu-i cu deosebire, el se opri acolo, apoi, deschiz`nd sacul unuia din solda\ii s[i, lu[ pu\in vin =i p`ine, spre a potoli oarecum foamea =i setea sa =i a st`mp[ra amarul inimei sale. F[c`nd acest mic osp[\, el se adres[c[tre acei ce-l]ncunjura =i le zise: „Precum m`ntuitorul Hristos, ]nainte d-a se da jertf[ mor\ii, f[cu cina cea din urm[ cu ucenicii s[i =i fu v`ndut de Iuda, unul dintr-]n=ii, care]i]ntinsese cursa, asemenea =i eu, c[zut]n nenorocire prin tr[d[tori, poate fac ast[zi cea din urm[cin[cu voi, pe care o consfin\esc mor\ii mele“. Aceast[presim\ire a mor\ii ce]l a=tepta =i pe care o]nt`mpin[ ]n ziua urm[toare mi=c[ foarte inima sa ca =i a tuturor celor ce ]l ascult[. Plec`nd din acest loc, ei ajunser[a doua zi]n vederea mun\ilor celor mari ce \in p`n[ la hotarele Moldovei, ]n cap[tul \inutului ora=ului secuiesc numit Csik, =i sosesc la un loc pe care locuiturii ]l numesc Sf. Thomas, dup[ o biseric[ ce ]i e consfin\it[. Acolo, ]n a =asea zi dup[ nenorocita b[t[lie, se opri Andrei, g`ndind c[ ]n aceste locuri va fi mai]n siguran\[ ]mpotriva curselor secuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce]ncunjur Ardealul, sunt aspre, muntoase, p[duroase.[211]

XXVIII

Era]ntre secui un nobil din neamu lor, anume Blasie Ördög, care, prin facerile de bine ale cardinalului, ajunsese din stare s[rac[la o avu\ie]nsemnat[. El nu vrusese s[mearg[la b[taie, lu`nd de pricinuire starea cea rea a s[n[t[\ii sale; dar]ndat[ce auzi despre]nvingerea =i fuga lui Andrei, el puse s[trag[clopotele, spre a aduna, dup[cum este obiceiu la \ar[, rudele sale, cl[ca=ii =i compatrio\ii s[i

=i]ncepu a-i a\`\a spre a lua vr[jm[=e=te ]n goan[ pe Andrei. El zicea cu o mare furie, la o na\ie acum destul de ]nfuriat[, „ca ei trebuie s[ arestuiasc[ pe Andrei, uneltitorul at`tor rele, ca s[merite binevoin\a lui Mihai; c[numele Bathori vecinic a hr[nit nenorocirile publice =i private =i c[este bine a-l st`rpi din \ar[; c[ trebuie a ucide p-acest pop[ nevrednic ]n pace =i ]n r[zboi, ca s[ nu mai r[m`ie nimeni din aceast[afurisit[familie, spre a chinui \ara prin tirania sa“. Nici c[f[cea trebuin\[de multe]ndemn[ri, secuii fiind insufla\i de o ur[omor`toare asupra numelui Bathore=tilor, c[ci mai ]nt`i +tefan Bathori =i Sigismund Bathori]n anii trecu\i le r[pise nu numai orice libertate, ci]ns[ ]i pedepsise foarte aspru pentru revolta lor =i apoi]i supusese nobilimii ca ni=te robi v`ndu\i. Ei c[uta toate mijloacele spre a sc[pa de aceast[ robire; pentru aceea ei mutase asupra lui Andrei toat[ ura ce hr[nise c[tre cei mai dinainte Bathore=ti =i ]=i f[g[duia prin moartea sa d-a-=i redob`ndi libertatea =i a se m`ntui de o robire oc[r`toare. Pentru aceea ei vroir[mai bine s[piarz[pe prin\ul Andrei =i nobilimea secuie, dec`t s[ piar[ ei ]n=i=i =i s[ fie vecinic robi. Ei alergar[ to\i din toate p[r\ile, b[tr`ni =i juni, care cu arme, care f[r[arme, unii]mpin=i de furie =i de]ndr[zneal[, al\ii de n[dejdea jafului,]nchipuindu-=i c[Andrei cu nobilii ce-l]nso\eau trebuie s[aib[multe avu\ii cu d`n=ii. }ntru aceasta n[dejdea lor nu era cu totul ]n=elat[. Prin\ul Andrei =i suita sa aflaser[ c[ sunt goni\i de o ceat[ de secui, dar nu o credea ]ndestul de mare spre a-i putea v[t[ma. Cu toate acestea, Andrei, nevr`nd a fi]nt`rziat[ suita sa de bagajele cele multe, vrea s[ le p[r[seasc[, dintr-alt[ parte, str`mtorile mocirloase nu-i l[sa a se prea gr[bi.

Numeroasa ceat[a secuilor izbi pe fugari]n poalele muntelui Sf. Thomas. C`nd se apropie prin\ul Andrei cu so\ii s[i d-acest loc, pe aproape de sc[p[tatu soarelui, dete peste ni=te str`mtori, =an\uri, g[sir[drumul acoperit de copaci =i vro sut[de secui st`nd ]n loc =i a=tept`ndu-i. Ei]nt[rise a=a de bine acea str`mtoare, ]nc`t era siguri c[nimeni nu va putea r[zbi printr-]nsa. La st`nga acelui loc era un munte foarte ]nalt, ale c[rui pov`rni=uri era pline de p[duri =i de m[r[cini. C`nd suita lui Andrei apuc[ de intr[ ]n acele str`mtori,

c[t`nd mai mult la fug[ dec`t la b[taie, secuii o izbir[cu strig[ri mari deodat[ ]n fa\[=i]n dos. Fugarii se opresc atunci b[rb[te=te =i se]ntocmesc spre b[taie. Secuii, v[z`nd micul num[r al protivnicilor lor, n[v[lesc cu mai mare foc asupr[-le, descarc[ ]n ei pu=tile ce aveau, apoi ]ncep a zv`rli]ntr-]n=ii cu s[ge\i, suli\i, durde =i l[nci; al\ii, ca du=manul s[nu-i poat[lovi, fiind el c[lare =i ei pe jos, r[stoarn[caii, t`r`nd plopi pe p[m`nt, dezr[d[cin`nd al\i copaci =i silindu-se]n tot chipul spre a face lupta deopotriv[. Nu cu mai pu\in[ ]nfocare nobilimea]=i ap[r[via\a =i pe prin\ul s[u =i respinge c`t poate izbirile \[ranilor; mul\i c[zur[ din ambele p[r\i, dar mult mai mul\i din partea lui Andrei. }ntr-adev[r, c[z`nd f[r[veste]n curs[,]ncurca\i de bagajele lor, ei nu putea a se sluji cu folos de caii lor =i nu le venea lesne a-=i]ntrebuin\a armele]mpotriva du=manului. Deosebit de aceasta, ei era foarte pu\ini =i secuii mai mult de opt sute. Pentru aceea, Andrei =i nobilii, r[zbi\i de mul\ime,]ncep a se trage]napoi r[zle\i\i; unii, pierz`ndu-=i caii, se arunc[ pe jos, printre stejari =i cr`nguri =i fug]ncotro pot. |[ranii secui, mai ageri la picior =i cunosc`nd locurile, se urc[ mai cu ]nlesnire prin str`mtorile =i asprimile mun\ilor, caut[, g[sesc =i ucid pe nobilii ce nu cuno=teau c[ile =i s`ngereaz[ p`n[ ]n departe toate acele locuri de uciderile lor.[212]

XXIX

Prin\ul Andrei, rugat fiind de ai s[i ca s[fug[, s[scape p`n[ c`nd ei mai \inea frunte du=manului, se =i tr[sese cu un mic num[r, l[s`nd drumul mare =i lu`nd-o prin cotiturile muntelui. Dup[ce a f[cut ca vro dou[mii de pa=i, el fu silit, din pricina pr[p[stiilor =-a greut[\ilor drumului, a-=i l[sa c[l[ria, cu at`t mai mult c[ ea nu mai putea umbla, fiind cu totul obosit[. Deci el ]ncepu pe jos a se urca pe munte, ajunge cum poate ]n locuri anevoie de apropiat =i ]=i ]ndrepteaz[ fuga spre p[r\i nelocuite. Lepad`nd tot ce ar fi putut]nt`rzia fuga sa, cu patru so\i ce din ]nt`mplare g[sise, el p[trunse p`n[ ]n ad`ncul mun\ilor. Prin ace=ti mun\i, +tefan, numit Negrul, era foarte trebuincios prin\ului, cunosc`nd bine c[ile, dar fiindc[ s`ngele ce curgea din

rana ce primise]i lu[puterea =i sim\irile, Andrei =i so\ii s[i, tem`ndu-se c[ du=manii ce ]i gonea s[ nu-l g[seasc[ =i s[-i r[peasc[ pu\ina via\[ ce-i r[m[sese, ]l culcar[ mai mort ]ntr-un loc umbrit =i-l acoperir[ cu frunze uscate. Vindec`ndu-se dup-aceea =i prin multe primejdii]ntorc`ndu-se la casa sa, el povesti aceast[barbar[m[cel[rie.

Dup[acest fel de]ngropare a lui Negru, Andrei mai]naint[c`tva, dobor`t de sete, de c[ldur[=i de drum;]n sf`r=it, f[c`ndu-se din ce]n ce mai mult noapte, el =i singuru so\ ce-i mai r[m[sese, un nobil credincios, anume Nicolae Mico, z[rir[lucind]n dep[rtare un foc. Ei se]ndreptar[spre acest loc numit Nascalat, care se str[luci de atunci prin crunta dram[al c[ria fu teatru. Sosind l`ng[ acest foc care ardea ]n coliba unui p[stor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas =i, murind de sete, ceru de la \[ranul ce g[si ]ntr-acel bordei s[-i dea de baut. |[ranul, neav`nd altceva,]i dete pu\in zer. Prin\ul Andrei lu[cupa =i mai]nt`i o ]ntinse lui Nicolae Micu ca s[ guste, zic`ndu-i: „S[bem aceste am[r`ciuni cu care viclenii =i tr[d[torii ne-au ad[pat ]ndestul.“[213] El ]nghi\i pu\in, apoi trimise ]ndat[ pe \[ran s[-i caute pu\in[ ap[, d`ndu-i un galben de aur unguresc, numai s[vie mai cur`nd.[214] Ie=ind atunci din colib[, Andrei se duse de se ]ntinse pe iarb[ supt un copaci vecin, ]=i rezem[ capul de un trunchi pe jum[tate putred =i ]ns[rcin[ pe Micul s[ stea de paz[, ]n vreme ce el se va odihni pu\in, ca s[ poat[ apoi a-=i urma drumul, f[g[duind c[ va sta =i el la r`ndul s[u de straj[p`n[ c`nd Micul va odihni.[215] Z[c`nd astfel pe p[m`ntul gol, Andrei lu[breviarul]n m`n[, se puse a ceti la lumina lunii ceasurile canonice =i]ndat[, osteneala biruindu-l, somnul pe nesim\ite]l cuprinse.[216]

}n vremea aceasta, trupa secuilor, urm`nd deosebitele cotituri =i locuri grele pe unde Micul =i Andrei fugiser[, sosesc cu o iu\ime minunat[ =i cad asupra \[ranului, strig`nd: „Ce procle\i de nobili ai primit]n gazd[? De nu ni-i vei da]ndat[, te vom ucide, dup[ce te vom face mai]nt`i a suferi mii de chinuri, c[l[ule.“ Sp[im`ntat foarte =i ne=tiind ce vrea ei s[fac[, \[ranul le spuse: „ca doi in=i intrase la d`nsul, =ezuse pu\in =-apoi ie=ise; c[ el nu =tie deloc cine era ei =i c[ g`nde=te c[sunt ascun=i p-acolo aproape“. Micu, auzind zgomotul acelor ce sosea =i

]ntreb[rile ce f[cea \[ranului, se duse sp[im`ntat de scul[ pe prin\ul Andrei =i ]i vesti c[ du=manii i-au c[lcat, rug`ndu-l s[caute a sc[pa cum va putea. Dar luna, ca cum s-ar fi temut a lumina f[r[delegea, se ascunsese supt negrii nori, =i]n acel]ntunerec, Andrei, care nu cuno=tea locurile, n-avea chip de sc[pare.[217] El trimise pe Micu]naintea vr[jma=ilor, spre a c[uta a-i]mbl`nzi prin vorbe =i f[g[duieli.[218] Dar gloata secuilor, furioas[, ]n loc d-a asculta rug[ciunile lui Micu, ]ntorc c[tre d`nsul armele lor; dup[ce se ocroti un minut cu sabia sa, Micu, plin de r[ni, fu prins viu. Se poveste=te c[, doritor d-a sc[pa mai cur`nd de via\[ =i sim\ind pe g`tu-i t[i=ul ruginit al palo=ului unui \[ran, el]i]ntinse sabia sa, care era mai ascu\it[, zic`ndu-i: „Sluje=te-te cu aceasta, prietene, =i nu m[ mai sf`=ia r[nindu-m[cu arma ta f[r[t[i=.“ +i zic`nd aceste, el ]i ]ntinse g`tleju, ca s[nu se zic[c[un viteaz a avut, ca un om f[r[inim[, capul t[iat pe dinapoi.

}n vreme ce Micu era astfel prins =i ucis, Blasie Ördög, de care am pomenit mai sus,]mpreun[cu al\i trei so\i, izbe=te pe Andrei. }mpins mai mult de nevoie dec`t de vitejie, Andrei trage sabia cea lat[ ce purta la coast[ =i ]ncepu a se ap[ra cu o m`n[slab[,[219] silind s[nu moar[f[r[r[zbunare.[220] El izbutise a r[ni pe unii din vr[jma=i, c`nd Blasie, mai ]ndem`natic]n lupt[,]i dete o lovitur[de secure]n frunte, f[c`ndu-i o ran[ mare dasupra ochiului st`ng,[221] de unde]ncepu s`ngele p`r`u a curge de-i acoperi vederea.[222] }n aceast[ stare, nenorocitul Andrei ]ncerc[ s[ fug[, dar, urmat de aproape de uciga=i, el primi cu o asemenea arm[ o alt[ ran[ ]n partea din dos a capului, dasupra grumazului,[223] =i, pierz`nd sim\irile, c[zu la p[m`nt, b[t`ndu-se]n s`ngele s[u.[224] N-apucase ]nc[ s[-=i dea sufletu, c`nd uciga=ii, ur`ndu-li-se de vremea ce pierdeau ca s[-i smulg[ un inel frumos de diamant, ce purta ]n degetul cel mic, ]i t[iar[ degetul ca s[ poat[ lua inelul;[225] apoi, apropiindu-se de d`nsul, Blasie Ördög]i t[ie capul,[226] pe care, pun`ndu-l ]ntr-o suli\[,[227] ]l lu[ cu d`nsul, iar trupul]l l[sar[ ]n acel loc, despuiat de orice ve=m`nt =i ]n prada fiarelor s[lbatice.[228] Aceast[ tragedie se petrecu l`ng[satul Szent Domokos (Sf. Dominic). Ast[zi]nc[,]ntr-acel loc, \[ranii]\i ar[t locul unde fu omor`t s[rmanul Andrei =i credinciosul s[u Mico.[229]

XXX

Astfel fu sf`r=itui lui Andrei Bathori, prin\, cardinal =i episcop de Varmia ]n Prusia. El era de v`rsta de 28 de ani[230] numai; nalt la stat, barba =i p[rul capului galben, pe care, dup[ritul religiei, el avea obicei a le purta rase. Era d-un caracter dulce =i bl`nd =i mai bun pentru biseric[ dec`t pentru r[zboi. Din copil[ria lui avusese plecare c[tre c[lug[rie. Din nenorocire, calit[\ile lui private chiar f[cu dintr-]nsul un r[u st[p`nitor; ambi\ia de a domni]l pierdu; el cump[r[printr-o crud[moarte o domnire de opt luni asupra Ardealului =i fu numai o jalnic[pild[a tic[lo=iei ursitelor omene=ti.[231]

Dup[ar[tarea unor anali=ti, nenorocirea]n care pic[Andrei =i ungurii din Ardeal fur[prevestite prin ni=te semne cere=ti. }n luna lui iunie se ridic[deodat[despre apus o furtun[grozav[, care]ngrozi pe to\i =i pricinui mult[stric[ciune]ntr-o parte mare a Ardealului. De diminea\[norii se rostogolea unii asupra altora. Cerul]ntreg se]ntunecase; tunetul urla ne]ncetat; tr[snetul ce c[dea, fulgerile ce str[lucea prin]ntuneric, o ploaie deas[=i repede =i mai ales o vijelie grozav[sp[im`ntase pe to\i. Parte din acoperi=urile caselor din Alba-Iulia fur[ ardicate, ]n`l\imele zidurilor dobor`te, precum =i grajdurile din curtea prin\ului, care era foarte puternic zidite; p[storii pe drumuri fur[ r[sturna\i sau t`r`\i cu iu\eal[ ]ncotro nu vroia; mul\i cai ce p[=tea pe la c`mp fur[azv`rli\i ]n Mure=, unde se ]necar[; o mul\ime de stejari mari =i pomi roditori fur[ smul=i din r[d[cin[. Aceast[ furtun[ \inu ceva mai pu\in d-un ceas =i fu privit[ de to\i ca prevestirea nenorocirilor ce sosir[ cu c`teva luni]n urm[. }ntr-aceea=i vreme globuri de foc se ar[tar[ ]n deosibite locuri, rasp`ndind groaz[. O mul\ime de lupi se pogor`r[cete-cete din mun\ii numi\i Meszes =i se r[sp`ndir[ ]n =esurile Ardealului =i prin sate, asemenea =i multe alte fiare s[lbatice. Cinci zile inaintea b[t[liei de la Sibu, toat[ noaptea se v[zu fl[c[ri pe cer, astfel ]nc`t armata lui Andrei merse la drum luminat[d-aceast[minunat[flac[r[. C`nd Andrei t[b[r] la ora=ul Szeredahely din p[m`nt s[=esc, el v[zu trec`nd pe dinainte-i un arap negru, purt`nd]n m`n[o coas[grozav[. El]ntreb[cine are o slug[cu un chip a=a de nepl[cut =i

to\i magna\ii, dup[ce cercetar[=i c[utar[,]i r[spunser[c[un asemenea om nu se afl[ ]n armie. Cu pu\ine zile p`n[ a nu se ]nt`lni Andrei cu Mihai-Vod[, el vis[c[picase]n ni=te turme de \api furio=i =i c[d-abia sc[p[, c`nd ni=te porci ]i sf`=iar[mantela =i coiful. }ncredin\at c[acest vis este un semn r[u, el]l povesti]ndat[la Alba-Iulia lui +tefan Bathori =i la al\i. }n vreme ce Andrei se scobora pe scara palatului s[u din Alba-Iulia, ca s[mearg[la tab[ra de la Sas-Sebe=, unul din pintenii s[i de aur se sf[r`m[, =i c`nd ie=ea pe poart[ ]=i sf[r`m[ asemenea =i ]ncheitoarea mantelii sale. }n sf`r=it, duhul de supersti\ie =i de misticism al ungurilor merse p`n[ a crede c[ =i schimbarea portului ce el f[cuse de vro c`\iva ani fuse un semn r[u, care ar[ta c[el trebuie s[sufere]ntr-o zi jugul unei na\ii streine.[232]

XXXI

Dup[uciderea lui Andrei, secuii se apucar[a c[uta prin p[duri =i prin str`mtori pe nobilii care umbla r[t[cind prin ]ntuneric. Dup[ ce ]i ucise mai pe to\i, se ]ntoarse ]n locul luptei spre a culege jaful. Dar cu c`t pusese mai mult[grab[spre a c`=tiga aceast[ prad[, cu at`ta pierdur[din vreme spre a o]mp[r\i, cert`ndu-se, ]njur`ndu-se]ntre d`n=ii, ]nc`t p-aci era s[se]nha\e la b[taie cu armele. Fur[omor`\i atunci, parte cu Andrei, parte ]n fuga lor, Ioan Beldi cu junele s[u fiu Pavel, Nicolae Mico, fra\ii Tomas =i Emeric Besz, Francisc Romany, comis a lui Andrei, c[ruia sc[p[ via\a ]n lupt[ omor`nd un secui ce-l amenin\a cu moartea, Emeric Laz[r, Francisc, numit cel Mare, Mihai Caraczoni, me=ter c[pitan d-artilerie, =i mul\i al\i, vesti\i prin meritul =i avu\iile lor. Secuii]i ucidea f[r[mil[,]ncredin\a\i c[nimic nu putea fi mai folositor republicii secuie=ti dec`t moartea a tuturor acestor oameni care ]i \inuse ]ntr-o robie aspr[, ca pe ni=te robi cump[ra\i cu bani. Ei credea c[ numai acest mijloc au spre a-=i redob`ndi starea lor cea dint`i =i a-=i asigura libertatea pe care o dorea cu]nfocare.“[233] Numai un singur nobil, Csomortany, b[rbat vestit]n r[zboaie, sc[p[ ]n Moldova. Acesta este acela=i care, dup[cum s-a v[zut]napoi, fusese trimis sol de Andrei la Mihai-Vod[=i care, cu toate c[credin\a lui

era b[nuit[lui Andrei,]l]nso\i]n fuga sa. Dovad[puternic[c`t[u=urin\[pun oamenii]n b[nuielile lor![234]

Fu atunci o disput[ ]ntre secui, din care unii voia s[p[streze]n via\[vro c`\iva din nobilii prin=i, iar al\ii cerea ca s[ se omoare ]ndat[ „ace=ti oameni nesuferi\i =i vrednici de ur[“; se ]nvior[ apoi a am`na pentru c`t[va vreme moartea unora dintr-]n=ii. Ace=tia era Ioan Iffiu, fratele lui Andrei, +tefan Kabosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb =i Wolfgang Lazar. Secuii le leag[ m`inile la spate =i tot]njur`ndu-i mereu ]i pornesc ca s[-i duc[ spre Alba-Iulia, la Mihai-Vod[.[235] }naintea lor, Blasie Цrdög ducea, ]nfipt ]ntr-o suli\[, s`ngeratul cap al lui Andrei Bathori[236]]nv[lit]ntr-o p`nz[.[237] P`n[a nu ajunge]ns[la Alba-Iulia, secuii]n cale uciser[pe prin=ii lor; trupurile lor le aruncar[ ]ntr-un =an\ l`ng[ Alba, iar capetele lor s`ngerate =i vinete le azv`rlir[ ne]ngropate ]n ora=. Blasie Цrdög p[str[ numai pe Ioan Iffiu, pe un fiu al lui Nicolae Micu, anume Mihai, ]n v`rst[numai de 12 ani, =i capul lui Andrei, pe care]l]nf[\i=[lui Mihai-Vod[ ]n 11 ale lui noiemv.[238]

Puseser[capul pe o mas[=i Mihai c[t[pu\in la d`nsul ]n t[cere, p`n[c`nd, v[z`nd pe doamna Stanca* ce era l`ng[ d`nsul,]nec`ndu-se ]n lacrimi, o ]ntreb[ pentru ce pl`nge? — „ *Pentru c[*, r[spunse aceast[miloas[=i sim\itoare femeie, *aceea, ce i s-a]nt`mplat lui se poate ]nt`mpla =i \ie sau acestuia*“, ar[t`nd pe fiu-s[u P[tra=cu. Aceast[ vorb[ p[trunse inima o\elit[ a asprului domn =i-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omene=ti. Cuprins de mil[, el plec[ capul cu ]ntristare, lacrimile deodat[ ]mbrobodir[ fulgerarea ochilor lui =i din inim[ strig[: „*O, s[racul pop[! s[racul pop[!*“ Astfel pl`nse marele Cesar c`nd v[zu]nainte-i capul du=manului s[u Pompei.[239]

Dup[aceasta, Mihai trimise acest cap, pus supt un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret dup[d`nsul, pe care]l trimise]mp[ratului.[240] Mihai trimise pe Ioan Iffiu]n]nchisoare, la cetatea Deva =i, dup[pova\a ce]i dete logof[tul Teodosie, porni oameni s[caute trupul lui Andrei, pe care]l g[sir[gol, dar nev[t[mat

* }n manuscris: „Florica“ (n. ed.).

de p[s[ri =i dobitoace, nelipsind de la d`nsul dec`t degetul cel mic, care fusese t[iat de ucig[tori, dup[cum am spus. Trupul mortului fu pus]ntr-un car =i, ca s[nu fie]ntr-o asemenea stare expus privirilor, c`nd b[gar[carul]n ora=]l acoperir[cu foi de copaci verzi. Astfel]l adusera]n Alba-Iulia, nou[zile dup[moartea sa. }ndat[, cu mare]ngrijire, din porunca lui Mihai, trupul fu]nvestit cu haine m[re\e,]ntins pe o piatr[de marmur[=i acoperit cu o manta de purpur[. Apoi]l dusera]n templu cel mic, ca s[stea p`n[ la ziua ]nmorm`nt[rii. C`teva zile dup[ aceea, dup[ ce se adun[ acolo =i deputa\ii \[rii, convoca\i pentru deschiderea dietei, Mihai trimise de aduse =i trupui lui Balthazar Bathori, pe care prin\ul Sigismund pusese de-l ]ngropase f[r[ nici o cinste ]n cet[\uia de la Szamosujvar, =i apoi se f[cu ]nmorm`ntarea lui Andrei cu o pomp[detot cr[iasc[.[241] Cosciugul era purtat de doi juni nobili[242] =i]ncunjurat de to\i boierii rom`ni. Arm[sarul lui, frumos ]mpodobit cu toate armele sale, urma dup[ co=ciug.[243] Apoi venea Mihai ]nsu=i cu fa\a ]ntristat[, cu o mul\ime de nobili, ofi\eri =i popor.[244] }nainte =i ]napoi p[=eau cu toat[ cuviin\a o=tile ]narmate =i ]n bun[ r`nduial[. Apoi preo\ii, c`ntare\ii =i faclele nu mai avea num[r.[245] Astfel duser[trupul lui Andrei]n biserica cea mare =i]l puser[ ]n acel monument ce el,]n via\[fiind, zidise pentru frate-s[u Balthazar. Acolo trupul ambilor fra\i fur[ ]mpreunate.[245] }n acela=i templu z[cea de mai mult[vreme]ngropa\i doi al\i c[lug[ri, b[rba\i mari =i puternici, care pierir[cu aeea=i moarte ca Andrei: cardinalul George Martinu\ie, ucis din porunca]mp[ratului Ferdinand, mo=ul lui Rodolf II, =i episcopul Oradiei, ucis de Griti.[247] Blasie Цrdög, uciga=ul lui Andrei,]n loc de r[splata ce a=tepta de la Mihai, fu os`ndit a i se t[ia capul pentru f[r[delegea ce f[cuse.[248] Toat[prada ce secuii luaser[de la Andrei =i so\ii [lui],]n aur =i argint, din porunca lui Mihai fu v[rsat[ ]n vistieria \[rii.[249]

XXXII

Mila,]ndurarea =i generozitatea ce ar[t[Mihiai-Vod[c[tre cainicul s[u du=man m[ri favorul popoarelor pentru d`nsul, trase inimile nobilimei Ardealului =i lauda tuturor na\iilor streine. Nobilii Ardealului

sim\ir[mai ales atunci c[, ur`\i fiind de moarte de popoare, singura lor sc[pare e Mihai acum. Ei g`ndir[c[, de au pierdut c`rmuirea \[rii =i au c[zut supt un st[p`nitor de alt s`nge, ]ncai s[ caute a-=i p[stra starea =i via\a. Aceste ]ntr-adevar era atunci foarte amenin\ate. Am v[zut ]napoi ce fel ura =i trata secuii pe nobili. Osta=ii mercenari, unguri, poloni, s`rbi, cazaci =i al\ii, r[sp`ndindu-se prin \ar[, nefiind supt ochiul stra=nic al domnului, nec[jea ]nc[ pe locuitori, iar mai ales pe nobili, f[c`ndu-i s[sim\[toate relele r[zboiului. Apoi chinuita na\ie a rom`nilor din Ardeal, cum afl[ de ]nvingerea de la Sibiu, se ridic[ ]n picioare groaznic[, ]nver=unat[, amenin\[toare.[250] Cu c`t fuseser[ei mai cumplit]mpila\i de nobilii unguri, cu c`t mai mult ]necaser[ ]n inima lor suferin\ele lor =i ura ce avea c[tre d`n=ii, cu at`t izbucnirea acestei uri fu puternic[ =i pustietoare. Rom`nii ardeleni cuv`nta astfel =i ]ntr-un chip simplu c[tre unguri: „Sunte\i ni=te venetici care a\i venit prin sil[ de ne-a\i c[lcat \ara, ne-a\i r[pit p[m`nturile, drepturile, via\a, ne-a\i chinuit =i ne-a\i aruncat]n cea mai cumplit[robire. }ntre noi =i]ntre voi n-a domnit dreptatea sau simtimentul omenirei, ci numai sila; acum, c[ne-am de=teptat, c[ne sim\im puternici, vrem s[intr[m]n drepturile =i p[m`nturile noastre, ce ne-a\i r[pit odinioar[; vom lua, dar, pe seam[-ne mo=iile =i casele voastre, iar pe voi v[ vom ucide sau v[ vom goni, ca s[ cur[\[m \ara de voi.“ Aceste idei =i sentimente pov[\uir[ toate revolu\iile f[cute sau ]ncercate de rom`ni de la n[v[lirea ungurilor p`n[ ast[zi. Astfel revolu\iile veacului de mijloc, acea de la 1437, r[scoala de la 1599 p`n[la insurectia lui Horia de la 1784 =i revolu\ia de la 1848 fur[mai mult inspirate de setea r[zbun[rii dec`t de dragostea libert[\ii, =i pentru aceea rom`nii nu-=i putur[asigura libertatea; c[ci libertatea triumfeaz[f[r[a-=i r[zbuna; altmintrelea ea nu mai e libertate, ci numai r[zbunare. Niciodat[=i nici]ntr-un loc libertatea nu s-a putut]ntemeia prin c[lcarea drept[\ii =i prin c`rmuirea groazei. Libertatea nu se \ine =i nu se]ntemeiaz[prin tiranie, ci numai prin libertate.

Rom[nii, crez`nd a-=i asigura libertatea =i a stinge aristocra\ia, se punea de ucidea la aristocra\i =i pustia acareturile lor; =i fiindc[mai adesea nobilii apucau de fugea, ei]=i v[rsa furia mai mult asupra

bie\ilor burgheri unguri de prin ora=e; =i cum trecea furtuna, aristocra\ia era iar[=i]n p[r =i rom[nul iar c[dea]n gheara ei. De asemenea mai mul\i domni rom`ni din principate, dusmani ai aristocra\iei, printr-un guvern de teroare, credea c[ fac ceva ucig`nd la boieri,]n loc de a ucide boieria; toat[schimbarea era de persoane, dar duhul de cast[=i institu\ia se p[str[, ba]nc[se mai]nt[rea prin interesul ce insufla oamenilor cei prigoni\i =i]mpila\i.

Revolu\ia de la 1848 din |ara Rom`neasc[singur[pricepu c[, spre a asigura libertatea, trebuie a l[sa pe boieri a putrezi]n pace =i a ucide boieria prin proclamarea dreptului comun.

Rom`nii ardeleni n-au priceput aceasta nici la 1848, cu at`t mai mult ei n-o pricepu la 1599. Ei nu g`ndea c[ nu e nici drept, nici folositor, nici cu putin\[ de a cur[\i \ara Ardealului de toate popula\iile streine, care fac mai de a treia parte din totalul popula\iei; ei uitar[ c[ o posesie ]ndelungat[ aduce drepturi pozitive =i net[g[duite, c[ o na\ionalitate, oric`t de mica va fi, trebuie respectat[, c[ci sf`nt e dreptul ce are ea de a tr[i ]n pam`ntul ce ocup[; c[acest drept natural e pe dasupra oric[rui drept istoric, de vreme [ce] pam`ntul este al oamenilor, iar nu oamenii ai p[m`ntului. Problemul de dezlegat]n Ardeal era =i este nu cum vor face rom`nii, ungurii, sa=ii =i secuii ca s[ r[m`ie numai ei singuri]ntr-acea \ar[=i s[goneasc[pe celelalte popoare, ci, proclam`nd dreptul comun sau egalitatea pentru individe =i na\ionalit[\i, s[ caute mijlocul de a armoniza ]mpreun[, alc[tuind un stat federativ. F[r[ ]ndoial[ c[ numarul rom`nilor]n Ardeal le asigura]n orice caz o preponderen\[natural[=i dreapt[ ]n trebile \[rii =i pref[cea oarecum Ardealul]ntr-o \ar[rom[neasc[.

Astfel rom`nii =i ungurii la 1848, lupt`ndu-se unii]mpotriva celorlal\i, pleca de la acelea=i principii gre=ite =i c[zur[supt acela=i jug.

XXXIII

A=a =i la 1599, rom`nii ardeleni, ridic`ndu-se, nu se purtar[ca un popor matur, insuflat de dragostea libert[\ii, prin care purtare ei ar fi impus =i lui Mihai =i asupritorilor lor =i ar [fi] silit =i pe unul =i pe

ceilal\i a-i]ntregi]n drepturile lor naturale =i so\iale, ci, seto=i de r[zbunare, se apucar[s[plimbe tor\a =i palo=ul prin palaturile nobililor. Mul\i nobili pierir[atunci. Cei mai mul\i sc[par[, unii afar[din \ar[, al\ii supt protec\ia lui Mihai. Acesta nu putea s[sufere asemenea neor`nduieli, care se desc[rca asupr[-i. B[nuit ]nc[ p`n[nu a intra]n Ardeal, de unguri, c[lucreaz[prin preo\ii rom`ni a scula pe \[rani ]mpotriva nobilimii ungure=ti, el dorea s[ dovedeasc[ neadev[rul acelor b[nuieli, cu toate c[, dup[ intrarea sa ]n Ardeal, el fu ]ndemnat spre uciderea nobilimii ungure=ti nu numai de c[tre rom`nii ardeleni =i o seam[de boieri, dar]nc[=i de un num[r]nsemnat din cei mari ai Ardealului,]n capul c[rora era episcopul catolic Dimitrie Naprazdi. O politic[f[r[inim[ar fi]ndemnat poate pe Mihai a-=i asigura st[p`nirea Ardealului prin nimicnicirea acestei aristocra\ii puternice, care totdeauna era s[-i stea ]mprotiv[; dar inima sa, dorin\a d-a-=i da un nume mare =i bun ]n Europa, care ]=i a\intise ochii acum asupr[-i, ]l dep[rt[ de la o asemenea fapt[, prefer`nd a]ncerca cu binele a-=i trage inimile nobililor unguri. Din nenorocire, el nu se mul\umi numai a-i tolera =i protecta, ci se]ncunjur[de d`n=ii, le ]ncredin\[ posturile cele mai ]nsemnate ]n armie =i administra\ie =i ]mp[r\i iar[=i ]ntre d`n=ii averea confiscat[de la cei uci=i]n b[taie sau care pribegiser[.[251] Umilin\a ce ar[ta c[tre d`nsul ace=ti aspri =i trufa=i nobili =i setea cu care v`na favoarea lui]n=el[pe Mihai. El crezu c[ei nu vor mai ridica niciodat[capul lor, dup[ce l-au plecat at`t de jos. El socoti c[ va g[si un reazem =i o putere ]ntr-]n=ii =i c[ prin ei va trage inima ]ntregei na\ii ungure=ti =i va deschide un c`mp mare la]ntinsele =i ambi\ioasele sale proiecte. Aceasta]l orbi =i]l f[cu de]mpinse p`n[ la nesocotin\[ generozitatea sa c[tre d`n=ii; =i cu c`t ei st[ruia ]n ]nvinov[\irile =i b[nuielile lor, cu c`t ei complot[=i umbl[mai r[u s[-l surpe, cu at`ta el se ar[ta mai ]ndur[tor c[tre d`n=ii,]nc`t generozitatea lui ajunse o sl[biciune care]l pierdu.

Aceasta]l f[cu c[el, dup[ce domoli setea de r[zbunare a \[ranilor rom`ni, nu le dete libertatea, spre a nu v[t[ma interesurile nobililor. Adev[r c[ el nu putea lucra ]n Ardeal ]mpotriva de ce f[cuse ]n |ara Rom`neasc[. Nenorocitul *a=ez[m`nt de rom`nie* ca un butuc]l \inea

]n lan\ =i-l t`ra spre pierzare. El dedese libertatea secuilor nevoit fiind =i fiindc[ ace=tia numai de pu\in[ vreme o pierduser[ =i o dorea cu ]nfocare. Dar rom`nii de mai multe veacuri]=i pierduse libertatea =i fiind =i mai numero=i, paguba ce ar fi sim\it nobilii unguri ar fi fost mult mai sim\itoare. Apoi secuii era o popula\ie foarte r[zboinic[,]n vreme ce rom`nii, supt ]mpilare, uitaser[ p`n[=i]ntrebuin\area armelor ce st[p`nii lor nu le l[sa s[ aib[. Apoi Mihai, ca to\i r[zboinicii, credea mai mult ]n soldat dec`t]n popor; duhul lui era mai mult de concherant dec`t de na\ionalist. Nobilii,]n ochii lui, era reprezentan\ii poporului, na\ia armat[, =i pe arme voia a se]ntemeia.

Mihai socoti s[urmeze]n Ardeal,]n privin\a rom`nilor, politica Corvinilor, adec[ a u=ura oarece sarcinile \[ranilor, a-i ocroti ]n contra abuzurilor nobililor =i a ]n[l\a mai mul\i dintr-]n=ii ]n treapta de nobili, ca astfel na\ia s[ fie reprezentat[ ]n dietele \[rii. Dar am v[zut mai ]napoi c[ aceast[ sistem[ nu adusese mari foloase rom`nilor, c[ci nobilii lor, dob`ndind interese ]mpotrivitoare gloatei poporului, se alia cu ceilal\i nobili unguri =i se lep[dau =i de na\ionalitatea lor. Datoria lui Mihai ar fi fost de a da rom`nilor libertatea din iob[gie =i proprietate de p[m`nt spre chez[=uirea acelei libert[\i =i a da na\iei o reprezentare deosebit[ ]n dieta celor trei na\ii. Astfel el ar fi dat st[p`nirii sale]n Ardeal o temelie neclintit[. Niciodat[ocazie mai bun[pentru aceasta nu se]nf[\i=a ca acum,]ndat[dup[b[t[lia de la Sibiu, c`nd ungurii, ]ngrozi\i, amor\i\i cu totul, se mul\umea de li s-ar fi l[sat m[car via\a. Mai t`rziu Mihai]n zadar vru; anevoin\ele crescuser[prea mult: ocazia trecuse. +i nu trebuie a crede c[noi aci judec[m pe Mihai dup[ideile de democra\ie ale veacului nostru, iar nu dup-acele ale veacului s[u; c[ci urma ne va dovedi c[aceste idei era bine sim\ite atunci =i chiar de Mihai.

De asemenea idei inspirat, Mihai-Vod[deschise la 20 noiemv.,]n Alba-Iulia, adunarea general[,]n care el f[g[dui c[va p[stra constitu\ia \[rii =i toate privilegiile, libert[\ile =i daniile nobililor, afar[de cele f[cute de Sigismund. Reprezentan\ii depuser[jur[m`ntu de credin\[ =i, spre r[spuns la cererile domnului d-a i se da provizii =i bani pentru \inerea o=tilor, s-a or`nduit c[de fiecare cas[sau poart[(cum se zice]n Ar-

deal) s[se dea c`te opt m[suri de f[in[ =i opt m[suri de ov[z sau orz =i de la 10 case c`te o vit[de t[iat, =i, fiind omul s[rac,]n lips[de vit[, s[dea trei oi. Asemenea se hot[r] c[, de vreme ce s-a dat libertatea secuilor, ace=tia s[aib[a da, dup[vechiul lor obicei, c`nd se schimb[ domnul sau c`nd se]nsoar[, din =ase boi unul pe seama domnului. Aceast[dare se numea de secui *friptur[de bou*. }nc`t pentru bani spre purtarea r[zboiului, se hot[r] ca s[ se dea de fiecare cas[, f[r[ a fi nimeni scutit, nici domnu, nici boierii, c`te =ase florini; trei florini s[se dea pin[ ]n 25 zile, socotindu-se din ziua public[rii decretului, iar ceilal\i trei, cu 25 de zile mai t`rziu. Toate celelalte articole [ce] se ]ncheiar[ atunci =i fur[ cuprinse ]n actul general al dietei, ce se ]nt[ri de Mihai-Vod[ =i se public[,[252] privesc numai interesurile nobililor: d[ voie unora dintr-]n=ii a se ]ntoarce ]n \ar[, asigur[ libertatea secuilor, iar pe rom`ni, f[r[nici o u=urare,]i l[s[ ]n starea de iobagi ai nobililor. Astfel Mihai tr[d[misia sa]n Ardeal =i merit[d-a c[dea.

XXXIV

}n vremea aceasta se r[sp`ndi faima ]n Ardeal cum c[ o o=tire turceasc[ ar fi intrat ]n |ara Rom`neasc[pe la]nceputul lui dechemvrie, =i mul\i se]ngrijir[; dar aceasta pieri]ndat[, l[murindu-se cum c[turcii, ce]ntr-adevar intraser[ ]n \ar[, cu toate c[bine arma\i, dup[obiceiu lor, era]ns[pu\ini =i veniser[numai ca s[cumpere miere =i unt, aceea ce f[c`nd, ie=ir[ din \ar[ f[r[ a v[t[ma pe nimeni. Cu toate acestea, Mihai, ]ngrijindu-se, porni o mie de c[l[re\i ]n |ara Rom`neasc[, care s[ ]mpiedice astfel de veniri ale turcilor =i s[apere \ara.[253] Scurt dup[aceea, Mihai porni =i pe fiu-s[u P[tra=cu]n |ara Rom`neasc[ cu o seam[ de oaste, spre a c`rmui \ara]n locul lui, =i-i dete de curator pe Pancratie Sennyei, pe care,]ns[, dup[o lun[ ]l rechem[ ]napoi, nu se =tie din ce pricin[.[254] Mihai poruncise la o seam[de nobili din Ardeal ca s[ ]nso\easc[pe P[tra=cu]n |ara Rom`neasc[. Dar ei ]ncepur[ a tremura to\i, g`ndind c[merg la pieirea lor de se vor duce]n |ara Rom`neasc[ =i rugar[ pe Mihai d-a am`na deocamdat[pornirea lor, la care el se]nvoi.[255]

La sf`r=itu dietei, Mihai puse de aduse la Alba-Iulia vistieria prin\ului Sigismund, ce el pusese ]n cet[\uia Vecs, supt paza lui +tefan Bodoni. Era un num[r ]nsemnat de vase de argint: cupe, talere, discuri, vasuri =i, ]ntre altele, ni=te cupe de argint a=a de mari, ]nc`t doi oameni abia putea duce una goal[* pe l`ng[aceste mai era podoabe de cai, plato=e, =eli garnisite cu pietre scumpe =i diamanturi, s[bii, pumnaluri, palo=e, hangeruri, securi =i alte lucruri asemenea; apoi mai multe vesminte scumpe, pre\uite 32 mii florin\i, din care unul]mpodobit** cu diamanturi era pre\uit 15 mii florin\i, pe urm[un mare num[r de monede de aur numite de Portugalia, din care una*** f[cea 10 galbeni de aur. C`nd intr[Mihai ca s[vaz[aceast[avu\ie]n casa unde era a=ezat[, r[pit de mirare strig[: „Ce de bani am s[fac d-aci ca s[-mi pl[tesc osta=ii =i oamenii mei“. Pre\ul se ridic[ ]ntr-adev[r la mai multe sute mii de florin\i.[256]

Mihai]=i asez[apoi o=tirea]n deosebite comitaturi pentru iernat,]mp[r\ind-o mai ales prin cet[\i; dar oarecare excesuri ce f[cur[osta=ii, iar mai ales ungurii, s`rbii =i cazacii, ridicar[ pl`ngeri din partea locuitorilor, iar mai cu seam[din partea nobililor, care alerga la Mihai v[it`ndu-se. La aceste pl`ngeri, Mihai, r[spundea adesea cu bun[tate, zic`nd c[aceste se fac f[r[=tirea lui, f[g[duind c[va pedepsi stra=nic pe cei vinova\i; c[de vreme ce, din mila lui Dumnezeu, Ardealul este acum al lui, el se va sili spre a face s[domneasc[ ]ntr-]nsul pacea =i lini=tea =i c[nimeni s[nu]ncerce vreo pagub[.[257]

}n vremea aceasta, cuprins de m`nie asupra lui Ioan Maro, puse s[-l caute =i s[-l goneasc[ prin toat[ \ara p`n[ ]l vor prinde. Este =tiut c[acest secretar al lui Mihai dezv[lise mai]nt`i prin\ului Andrei proiectul st[p`nului s[u d-a n[v[li]n Ardeal. Mihai]i iert[cu generozitate aceast[vin[; dar,]n ajunul b[t[liei de la Sibiu, nemul\umitorul Maro trecuse din tab[ra lui Mihai]n acea a lui Andrei, n[d[jduind c[acesta va izb`ndi. Mihai, care iertase ]nt`i pe Maro, intr[ ]ntr-o m`nie

* }n manuscris: „unul gol“ (n. ed.).
** }n manuscris: „una]mpodobit[“ (n. ed.).
*** }n manuscris: „unul“ (n. ed.).

furioas[la aceast[nou[a lui tr[dare. Maro, care aflase m`nia domnului asupr[-i, r[t[cea pe ascuns ]ntr-o parte =i ]ntr-alta, ]n sate =i ora=e, pe la deosebi\ii nobili, c[ut`nd vro ocazie spre a fugi]n Ungaria. Astfel umbl`nd, el se duse din ]nt`mplare sau]ntr-adins la +tefan Tholdi, nobil ungur, rug`ndu-l a-i da un azil ca s[ scape de goana ce-i da Mihai. Tholdi ]l primi =i ]i f[g[dui c[ va fi ]n siguran\[ ]n casa lui; dar tem`ndu-se de Mihai =i dorind a dob`ndi favorul s[u, ]i descoperi ]ndat[ c[ Maro este ascuns la d`nsul. T`r`t la Alba-Iulia, Maro fu dus]naintea lui Mihai, care, dup[ce]l mustr[pentru f[r[delegea lui,]l dete pe m`na c[l[ilor, harnici a chinui pe vinova\i. Ace=tia ]l legar[ str`ns de picioare =i de m`ini la un st`lp, care se afla]ntr-una din mahalalele Albei; apoi]i ciontir[mai]nt`i picioarele, pe urm[ genunchii unul dup[ altul =i ]n sf`r=it bra\ele p`n[ la coate. Trupul lui, sf`=iat =i despuiat de toate vesmintele, r[mase dou[zile]n privirea tuturor, acoperit de noroi =i de s`nge.

Dar s[ ]ntoarcem mai bine ochii de la aceast[ur`cioas[ priveli=te, t`nguind barbaria acelor timpuri.[258]

XXXV

Mihai-Vod[trimisese o deputa\ie de dou[persoane,]ntre care =i Petru Ormeni,[259] ca s[mearg[la Praga s[vesteasc[ ]mp[ratului norocita biruin\[asupra lui Andrei =i cuprinderea Ardealului. Ajung`nd deputa\ia la Viena =i d`nd lui arhiduca Matei aceast[ ]nveselitoare =tire, el puse]ndat[a se c`nta ]n toate bisericile *Te Deum laudamus* =i, poruncind s[ duc[ toate tunurile pe bulevarduri, slobozir[ mai multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Arhiduca Matei d[rui c[peteniilor deputa\iei un lan\ de aur =i la so\ii s[i c`te un pahar de argint suflat cu aur; apoi deputa\ia porni =i se duse la Pilsen, unde g[si pe]mp[ratul.[260] Ea raportui]mp[ratului de izb`nda dob`ndit[. Aceast[ambasad[fu vesel primit[de m[rirea sa =i, fiind bine d[ruit[, primi porunc[a se]ntoarce]napoi.

}mp[ratul scrise]ndat[papii, vestindu-i norocita cuprindere a Ardealului =i (necunosc`nd ]nc[ moartea cardinalului) pl`ng`ndu-se

foarte de purtarea cardinalului,]nvinov[\indu-l c[este]n]n\elegere cu turcu, =i rug`nd pe sfin\ia sa d-a-l afurisi =i a-i lua]napoi p[l[ria de cardinal. }ntr-aceea=i vreme, sosi la Roma =i scrisorile episcopului Malaspina, care vestea moartea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniei f[cu cunoscut c[ ]nvingerea =i moartea cardinalului adusese mari nepl[ceri la toat[curtea craiului Poloniei =i c[to\i strig[ ]mpotriva Malaspinii. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, papa convoc[la 12 ianuarie 1600 o congrega\ie de 19 cardinali, ca s[chibzuiasc[de trebuie a cere vro satisfac\ie =i a huli omor`rea cardinalului. Papa mai ]nt`i =i apoi cei mai mul\i din cardinali fur[de p[rere „c[nu trebuie deocamdat[a proceda nici cu cenzur[, nici a cere vro satisfac\ie despre moartea cardinalului, cu at`t mai mult c[ el fusese ucis ]n r[zboi, purt`nd arme =i]ntr-o hain[=i meserie deosebit[de acea de cardinal; c[nu se =tie cine l-a ucis =i dac[aceia =tia sau nu c[ucid un cardinal, nici dac[sunt ei catolici sau schismatici =i afar[de juridic\ia sf`ntului scaun; c[, ]nainte d-a proceda la afurisanie, trebuie a face vro form[ de judecat[ pe care, ]n acea nehot[r`re, nu =tie de unde s-o]nceap[; c-apoi cu aceasta papa ar sup[ra pe]mp[ratul =i pe prin\ul |[rii Rom`ne=ti pentru pizma acestora asupra cardinalului, a c[rui memorie ei se vor sili a o ]nnegri c`t vor putea; c[ ]n acel caz ei ar putea privi ca f[cute indirect]mpotriva lor acele proceduri =i cenzuri =i vor face a se compune c[r\i]mpotriva cardinalului,]n care nici colegiul cardinalilor, nici sf`ntul scaun nu vor fi cru\a\i; c[mai bine este s[a=tepte sosirea nunciului Malaspina, care acum l[sase Ardealul =i se afla]n cale spre a se]ntoarce la Roma, =i de la care vor afla mai multe =i mai deslu=it =i vor =ti ce este de f[cut.[261]

Se vede c[mai t`rziu papa se hot[r] a pedepsi uciderea cardinalului, os`ndind, dup[cum spune analistu Timon pe toat[na\ia secuie la un post stra=nic de o sut[de ani.[262] Malaspina]ntorc`ndu-se la Roma, papa ]l f[cu [s[] sim\[ c[ aflase purtarea lui, c[ci ]i porunci s[ se trag[ ]n episcopatul s[u, unde muri de m`hnire, duc`nd dorul p[l[riei de cardinal.[263]

XXXVI

Ci dar]n mijlocul acestor vremi, la 2 noiemv., generalul Basta, pe care arhiduca Maximilian, dep[rt`ndu-se la Viena, ]l l[sase locotenent ]n locu-i la Casovia =i ]n Ungaria de Sus, ]nso\it de Mihai Sekeli, Pavel Nias =i David Ungnad, se duse cu o=tile lor la Oradea Mare, purt`nd cu d`n=ii =i o mare sum[ de bani ce ]mp[ratul trimisese la Casovia pentru plata armiei. Ei vroia s[ vie ]n Ardeal spre a da ajutor lui Mihai ]ntru cuprinderea acestei \[ri, c`nd aflar[c[Mihai a =i izbutit a cuprinde aceast[\ar[f[r[a mai a=tepta ajutorul lor.[264] Cu toate acestea, Basta hot[r] a intra cu armia sa]n Ardeal, cu preten\ie d-a c`rmui \ara]n numele]mp[ratului. David Ungnad, sfetnic]nsemnat al]mp[ratului, str[lucit prin multe solii la Constantinopol =i]ntr-alte p[r\i, apuc[ ]naintea lui Basta =i,]nso\it de Petre Lasli, sosise]n 12 noiemv. la Alba-Iulia spre a curteni pe Mihai-Vod[despre norocita sa biruin\[. Acesta le dete audien\[a doua zi,]n 13, la 8 ceasuri de diminea\[, primindu-i foarte bine. Dup[aceea le trimise acas[capul lui Andrei Bathori, pe care]l b[ls[mase. Ungnad puse]ndat[de scoase un portret dup[cap, foarte asem[nat. }n 17 noiemvrie, c`nd Ungnad voi sa plece, Mihai, care primise ]n dar de la d`nsul un ban de aur mare, pe care era 10 portrete ale]mp[ratului,]i trimise =i el, printr-unul din cei mai mari ai s[i ofi\eri, o har=a frumoas[, rug`ndu-l s-o primeasc[ cu bun[voin\[. Ungnad primi acest dar ar[t`nd o mare mul\umire =i apoi porni din Ardeal.[265]

Mihai-Vod[, afl`nd de venirea lui Basta, trimise ]ndat[ vro mie de oameni c[tre cetatea Husta de pe Mure=, care e cheia drumului ce din Polonia, Ungaria =i Moldova duce ]n Ardeal. }n aceast[ cetate era o garnizoan[ de 19 companii de traban\i, c[rora se poruncise d-a se \ine bine acolo p`n[la cel din urm[om; dar ei, v[z`nd cetatea ocolit[ =i izbit[, pierdur[ curajul =i se ]nchinar[, cu condi\ie c[ li se va cru\a via\a. Intr`nd valonii lui Mihai]n cetate, puser[m`na pe avu\ii nepre\uite, c[ci acolo Bathori =i mul\i nobili]=i l[sase averile lor. Spun c[aceste avu\ii se urca la 10 milioane.[266] Tot atunci Mihai cuprinse =i Lipova =i alte ora=e din Banat.

Basta, intr`nd ]n Ardeal, prinse la Somlyo pe +tefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. El ]i f[g[dui c[ ]i va dob`ndi iertare de la]mp[ratul dac[va mijloci predarea cet[\ii Uioara, cea mai puternic[a Ardealului, =i unde era atunci]n garnizoan[2 000 de traban\i cu multe arme. +tefan Bathori primi a-=i cump[ra libertatea prin predarea Uioarei. Mihai se gr[bi a trimite o garnizoan[ ]n acea cetate. Astfel acum, prin predarea acestei din urm[cet[\i, Ardealul]ntreg c[zu supt st[p`nirea lui Mihai.[268]

Atunci pentru]nt`ia=i dat[ se ]nt`lni]n fa\[Mihai cu Basta, a c[rui nume era menit a fi]nscris cu s`ngele s[u ]n istoria vie\ii sale. Ei nu se pl[cur[; dup[ ce ]=i ar[tar[ antipatia lor ]n public prin vorbe amare =i ]mpung[toare ce unul zicea asupra altuia =i mu=c`ndu-se prin satire,]mprejur[rile]i aduse]ndat[a =i-o ar[ta prin fapte.

Sa ne oprim pu\in asupra acestui geniu fatal al eroului rom`n.

George Basta era de neamul lui arn[ut, dar n[scut]ntr-un sat numit La Rocca, l`ng[Tarent, la anul 1547. Tat[l s[u, Dimitrie, nobil din Albania,]=i p[r[sise \ara]mpreun[cu alte familii, spre a sc[pa de tirania otoman[, =i trecuse]n Puglia, supt umbrirea craiului Spaniei, care]i f[cuse o pensie anual[=i]i dedese comanda unei companii de l[ncieri arn[u\i, cu care]l trimise la Milan. El lu[de so\ie o dam[din Alexandria =i avu doi feciori, din care cel mai mare, Nicolae, ajunse locotenent-general de cavalerie]n armia craiului Spaniei. Cel de-al doilea, George Basta, intr[la 14 ani ca soldat]n compania tat[lui s[u, apoi, dup[moartea lui, trecu ca stegar]n compania fratelui s[u. El ajunse cur`nd locotenent ]n acea companie, pe urm[ c[pitan de archibuzieri c[l[ri, c[pitan de l[ncieri, sfetnic de r[zboi. El comanda un regiment de c[l[rime de arn[u\i, c`nd duca de Parma fu numit c`rmuitor ]n |[rile de Jos, la 1579, =i el se perfec\ion[ ]n meseria armelor supt acest mare c[pitan, care, recunosc`nd meritul lui Basta,]l f[cu comisar general de c[l[rime la anu 1580. El se deosebi]n asedierile cet[\ilor Anvers (1584) =i Buona (1588),]nso\i]n Fran\a pe duca de Parma]n ajutorul Ligei,]n anii 1590 =i 1592; asemenea f[cu parte din expedi\ia com[i]telui Carol de Mansfeld]n Fran\a,]n 1593. Dup[aceea merse de f[cu c`teva campanii]n Ungaria, se]ntoarse iar[=i]n |[rile de Jos

la 1597, fu cerut de]mp[ratul la Filip II, craiul Spaniei, ca s[-l lase s[intre]n slujba sa =i, dob`ndind[u-l],]l numi general de artilerie =i gubernator al cet[\ii Vienei =i apoi general]n oastea arhiducei Maximilian, fratele]mp[ratului. El era mare =i plin la trup, gras la fa\[, ochii mari =i privirea aspr[, gura potrivit[dar buza de sus cam ridicat[, fa\a m[slinie; caracterul fizionomiei lui ar[ta viclenie; iar caracterul lui moral vom l[sa ca faptele lui s[ni-l v[deasc[.[270]

XXXVII

Mihai-Vod[se sup[r[de venirea lui Basta, nu voi]n nici un chip a-l cunoa=te ca general-c[pitan al \[rii, zic`nd ca el este numit c[pitan-general =i prin\ vasal =i tributar al ]mp[ratului. [El] f[cu cunoscut lui Basta c[, de vreme ce a biruit pe cardinalul f[r[ ajutorul nimului, va putea p[stra prea bine \ara ]n supunere, =i el ar face bine a se trage ]n Ungaria de Sus, c[ci n-are trebuin\[ nici de d`nsul, nici de o=tile sale.[271] Dar Basta, care era sigur a dob`ndi el de la ]mp[ratul c`rmuirea Ardealului, nu numai c[nu voi a asculta cererea lui Mihai, dar]nc[pretinse s[puie garnizoane nem\e=ti prin cet[\ile Ardealului, silind pe Mihai,]n numele]mp[ratului, a primi aceasta m[car pe o vreme, p`n[ c`nd Ardealul va fi cu totul lini=tit =i nu va mai avea a se teme de n[v[lirea streinilor.[272] Mihai-Vod[, care primise]n numele]mp[ratului, =i numai ca locotenent al lui, jur[m`ntul de credin\[ al |[rii Ardealului, jurase asemenea c[ va p[stra toate privilegiurile =i drepturile acestei \[ri. El era hotar`t a-=i \ine jur[m`ntul chiar ]mpotriva ]mp[ratului, al c[rui scop ]n\elese c[ era a reduce \ara ]ntr-o provin\ie a ]mp[r[\iei, iar nu a o \ine ca o \ar[ deosebit[, liber[ =i numai dajnic[ coroanei sale, dup[ cum se f[g[duise ]nt`i. Afar[de aceasta, Mihai nu voia a l[sa din m`n[-i guvernul Ardealului, pe care ]l c`=tigase cu sabia, =i a-l vedea mai ales trec`nd ]n m`inile lui Basta, pe care de acum nu-l putea suferi.

Peste pu\in, ura acestor doi oameni se v[di publicului]ntr-o ciocnire care fu p-aci a aprinde fl[c[rile r[zboiului]ntre d`n=ii. Basta, spre a]ncepe]ndeplinirea voin\ei sale d-a pune garnizoane din o=tirea sa prin

cet[\i, trimise o ceat[de germani ca s[intre]n cetatea Husta de pe Tisa. Dar comandantul rom`n ce Mihai pusese ]n acea cetate nu voi s[ primeasc[ ]n[untru oamenii lui Basta =i, ]nchiz`ndu-le por\ile cet[\ii,]i respinse]napoi cu vorbe r[stite. Oastea]mp[r[teasc[fu nevoit[a petrece noaptea acea]n c`mp pe o brum[ =i un frig mare =i pe urm[ a se ]ntoarce ]nd[r[t. Basta, afl`nd aceasta, se]nfurie foarte =i]ndat[ ]ncepu a se g[ti de r[zboi, trimi\`nd s[-i vie c[l[rimea din Silezia =i pedestrimea dup[ marginile vecine ale Ungariei =i ]ntocmindu-=i astfel o numeroas[ oaste supt arme. Mihai nu se l[s[ mai ]n urm[ =i ]=i str`nse =i el pe l`ng[ sine toate puterile. Am`ndou[taberele era acum gata a]ncepe r[zboi]ntre d`nsele =i a se dumica una pe alta. Dar jurisconsultul Petz, om ]ndem`natec, ce se afla atunci]n Ardeal, alerg`nd c`nd la Mihai, c`nd la Basta =i ar[t`ndu-le primejdia]n care se expune cre=tin[tatea deschiz`ndu-se ]ntre [ei] un r[zboi civil, pre c`nd Ibraim-Pa=a,]n Ungaria,]ncepu a amenin\a prin mi=c[ri r[zboinice, izbuti, prin autoritatea cuvintelor lui, a-i]mp[ca. +i de=i ei urmar[a se ur]]n inim[, dar]n vederea oamenilor tr[ia]n pace.[273]

Mai apoi]ns[, rugat de Petz, Mihai primi]n 24 dechemvrie,]n cetatea Husta, pe l`ng[ garnizoana rom`neasc[, =i 200 de solda\i ai]mp[ratului. }n ora=ele Tatta =i Somlyo]nc[era ni=te cete de nem\i.[274] Iar]n celelalte cet[\i, Mihai nu l[s[s[intre garnizoane]mp[r[te=ti, zic`nd c[ aceasta este ]mpotriva privilegiurilor =i libert[\ilor \[rii[275] =i c[ acum r[zboiul ]ncet`nd]ntr-aceast[\ar[, el n-are trebuin\[d-alte puteri, dec`t d-ale lui.[276]

Afl`nd el prin comisarul ]mp[r[tesc Petz c[ ]mp[ratul voie=te a da c`rmuirea Ardealului lui Basta, se m`nie foarte de ]n=el[ciunea, nemul\umirea =i perfidia ]mp[rateasc[ =i strig[ tare c[ ]n aceast[ revolu\ie Ardealul a dob`ndit mai mult un st[p`n puternic, al c[rui jug nesuferit o va ]mpov[ra, dec`t un ap[r[tor]mpotriva puterii turce=ti.[277] Mihai imput[ ]nc[prin vorbe amare cruzimea, scumpetea =i obr[znicia cu care pu\in mai nainte oamenii]mp[r[te=ti trataser[Ardealul.[278] }n urma acestora, domnul f[cu sfat cu to\i boierii rom`ni =i nobilii Ardealului, ar[t`ndu-le lupta ce are cu oamenii]mp[r[te=ti pentru drepturile \[rii. La acest sfat, to\i fur[de p[rere =i]ndemnar[

pe Mihai ca s[\ie domnia acestei \[ri, fiind numai tributar c[tre]mp[ratul. Spre a face cunoscut]mp[ratului aceast[hot[r`re a \[rii, Mihai ]i trimise ]ndat[ doi soli, pe banul Mihalcea =i pe logof[tul Stoica, cei mai str[luci\i din sfetnicii lui.[279] Ace=tia, sosind ]n 13 ianuarie (1600) la Pilsen, ]nf[\i=ar[ mai ]nt`i]mp[ratului, din partea lui Mihai-Vod[, sabia, buzduganul =i steagul lui Andrei Bathori, precum =i calul ce el]nc[licase]n b[t[lie.[280]* Apoi ei]i f[cur[cunoscut c[Mihai-Vod[nu se prive=te]n Ardeal dec`t ca un guvernor spre a administra \ara =i a o p[zi de n[v[lirile du=manilor =i c[supt acest titlu el voie=te ca]mp[ratul s[i-o]ncredin\eze; al doilea, cerea ca s[se hot[rasc[ce s[fac[cu ora=ul Clujului, care de mai multe ori necunoscuse =i tr[dase autoritatea]mp[r[teasc[=i merit[o pedeaps[pilduitoare; =i,]n sf`r=it, cum s[ se poarte cu acei nobili din Ardeal care fugiser[ =i acum cerea iertare, vr`nd a se]ntoarce]napoi. Solii, dup[ce fur[asculta\i cu mult[bun[voin\[de]mp[ratul =i dup[ce m. s. \inu sfat, fur[bine d[rui\i =i trimi=i]napoi cu mare cinste, cu acest r[spuns: „C[ ]mp[ratul va trimite comisarii s[i]n Ardeal =i c[printr-]n=ii va face cunoscut lui Mihai voin\a sa.“[281]

}n vremea aceasta, sosise la curtea]mp[r[teasc[scrisori secrete ale lui Basta]mpotriva lui Mihai-Vod[, prin care el f[cea cunoscut sfatului]mp[r[tesc c[acest prin\ voia s[uzurpeze suveranitatea \[rii; c[omenirea ce acest om barbar afecteaz[=i dragostea ce el arat[c[are pentru popoarele]nvinse m[resc b[nuielile =i e de temut ca rug[ciunile cele vii ce el face]mp[ratului pentru p[strarea privilegiurilor \[rii =i spre a-l]ndemna a nu trimite]ntr-]nsa o=tiri streine, s[nu ascunz[g`ndiri ambi\ioase.[282] Aceste scrisori arunc[ ]n deosebite p[reri sfatul ]mp[r[tesc, sau mai bine acea camaril[ de femei =i de iezui\i ce c`rmuia]mp[r[\ia]n locul slabului =i lene=ului Rodolf al II[-lea]. Unii, c`=tiga\i cu totul]n favorul lui Mihai, striga c[Basta scrie ca un rival =i ca un pizma= al gloriei sale; c[Mihai este mult credincios]mp[ratului =i un c[pitan cu merit =i cu vitejie sublim[.

* Aici urmeaz[indica\ia lui B[lcescu: „A vedea]n text un pasaj ce nu s-a pus aici, fiind anevoie de]n\eles. Acest pa=aj trebuie ad[ogat aci“ (n. ed.).

Dar al\ii, =i a c[ror p[rere birui, ziser[c[trebuie a da mai mult crez[m`nt lui Basta, c[pitan credincios =i cu sfat ]n\elept, dec`t lui Mihai, a c[rui nes[\ioas[ambi\ie de a domni este deob=te cunoscut[.[283]

XXXVIII

Mihai, sigur acum c[, dup[ce l-a ajutat norocul ca s[cuprinz[Ardealul,]l va ajuta ca s[-l =i st[p`neasc[, a=tepta cu o vesel[ ner[bdare sosirea comisarilor ]mp[ratului =i urm[ a administra Ardealul ca pe o \ar[ a sa. La 9 fevruarie el convoc[ dieta \[rii,[284] unde, dup[ zisa unui cronicar sas, nu f[cur[ alta dec`t „m`ncar[, b[ur[ =i num[rar[ bani lui vod[.[285] Iar dup[ m[rturia istoricului Bethlen, aceast[ sesie se vede a fi fost mai serioas[; c[ci Mihai, ]ncep`nd a se deziluziona de nobilii unguri =i vr`nd a face oarecare u=ur[ri poporului, ace=tia ]ncepur[ a-l ruga d-a nu se atinge de privelegiurile lor. Ei ]ndr[znea a vorbi de privelegiurile lor, atunci c`nd, cu orice jertf[, trebuia a uni pe to\i locuitorii \[rii spre a ap[ra privelegiurile \[rii ce erau amenin\ate de nem\i. Domnul, furios de aceasta, r[spunse lovind cu m`na m`nerul s[biei sale =i strg`nd: „Iat[ privelegiul vostru!“ Din nenorocire el amenin\[ numai, dar nu lucr[. }ntr-adev[r, acum era mai greu d-a o face dec`t]ndat[dup[b[t[lia de la Sibiu. El apucase, din nenorocire, a jura paza constitu\iei \[rii =i, credincios jur[m`ntului, ca un domn constitu\ional, el nu putea preface nimic]n \ar[f[r[ ]nvoirea dietei. El nu vroia]nc[s[fac[ca Sigismund, s[sileasc[dieta prin]mpilare a-i]mplini voin\a. Astfel acum, ca =i mai pe urm[, ne vom]ncredin\a c[buna-credin\[ ]l pierdu pe el, =i tocmai aceast[virtute]i t[g[duir[du=manii s[i. Ungurii]l]nvinov[\ir[atunci c[el ar fi vrut s[sting[nobilimea =i c[ar fi =i f[cut-o, dac[Dimitrie, arhiepiscopul bulgarilor, nu s-ar fi dus cu *Biblia* la d`nsul, ca s[-l ]ntoarc[ din acea hot[r`re. Vom mai vedea]n urm[aceast[ ]nvinov[\ire repet`ndu-se de mai multe ori, la care singurul r[spuns ce istoria poate da spre a o nimicnici este c[Mihai a avut multe ocazii de a o face, ba]nc[=i]mprejur[rile l-au]ndatorat spre aceasta, =i tot n-a f[cut-o. Asemenea suntem la]ndoial[de ar[tarea ce singur numai Bethlen face, cum c[Mihai ar fi poruncit

]n acea vreme lui George Ratz, comandantul cet[\ii Deva, a arunca]n Mure=ul]nghe\at pe junele Ioan Iffiu, ce se afla acolo la]nchisoare.[286] Mihai era un om iute la m`nie, dar nu era crud. Via\a lui ne dovede=te. Cu ce generozitate nu l-am v[zut purt`ndu-se]ntr-at`tea r`nduri c[tre boierii din |ara Rom`neasc[ ce complotase pieirea lui! Apoi am v[zut dorin\a lui d-a trage prin bun[tate inima ungurilor =i ]l vom vedea ]n privin\a lor generos p`n[la nesocotin\[.

}ntr-aceea, Mihai, spre a p[stra memoria biruin\ei sale]n Ardeal, puse de t[ie o medalie, care se afl[ ]n cabinetul]mp[r[tesc de la Viena, b[tut[ ]n aur =i tr[g`nd 10 galbeni. Pe fa\a principal[ se vede portretul lui Mihai. At`t]mprejurul portretului, c`t =i pe cealalt[parte, se cuprinde titlul lui]n latine=te astfel:

„*Michael Valachiae Transalpinae Woivoda, Sacrae Caesareae Regiae Majestatis Consiliarius per Transylvaniam Locumtenens, cis transylvaniam partium eius super exercitu Generalis Capitaneus*“. +i]n mijloc: „*a Deo vigilantia, virtute el armis victoriam nactus (1600)*“.[287]

„+i]ntr-adev[r, zice Ioachim, vegherea lui era neobosit[. Ea nu-l p[r[sea niciodat[=i el a ar[tat]n toate]mprejur[rile c[=tia s[se p[zeasc[de cele mai mici lucruri ce l-ar fi putut v[t[ma; vitejia lui era]n tot chipul]ncercat[=i]ntr-aceasta du=manii s[i cei mai]nver=una\i]i da dreptate. }n sf`r=it, n[scut, ca s[ zicem a=a, ]n tab[r[, crescut supt corturi, m`nuind armele mai bine dec`t ori=icine din ai s[i, el nu dete de minciun[ deviza sa.“[288] }n sf`r=it,]mpreuna]ntr-]nsul virtu\ile ce un poet c`nta despre un alt erou:

„*Labor impiger, aspera virtus,*
Vis animi excellens, ardor, vigilantia, cura
Et durum tractandis robur in armis.“*

Mihai-Vod[, care mai demult f[g[duise c[se va duce la Bra=ov =i fusese]mpiedicat prin venirea solilor =i prin alte trebi, se duse,]n sf`r=it,]n acest ora= la 1 martie, unde intr[cu mai mult de 6 000

* „Munc[neobosit[, curaj aprig, putere cov`r=itoare a min\ii,]nfl[c[rare, duh neadormit, grij[=i t[rie ne]nduplecat[ ]n lupte“ (n. ed.).

c[l[re\i =i pede=tri =i cu o pomp[necrezut[. La 9 martie ajunse la Bra=ov un sol de la]mp[ratul turcesc, Pa=a de la Timi=oara,[289] b[tr`n venerabil, numit Huraia-Aga. Mihai ]i ie=i ]nainte cale de o jum[tate de mil[290] de ora=, la Ghimbav,[291] cu o cavalcad[ m[rea\[. C`nd se]nt`lnir[, =i unul =i altul se deter[ jos de pe cal =i, dup[ ce se ]mbr[\i=ar[, aga lu[ de la Mihai o pal[ persieneasc[ ce acest domn purta la coasta sa =i ]i d[rui alta turceasc[, ]mpodobit[ cu aur =i pietre scumpe. Pe l`ng[aceasta,]i mai dete[292] un steag verde, spre semn de protec\ia otoman[,[293] mai multe pene de erodiu din cele mai frumoase, spre a face egrete, =apte cai de pre\ =i un foarte bun =oim. Aceste daruri fur[purtate]naintea lui Mihai =i astfel ei intrar[am`ndoi]n Bra=ov,]n zgomotul artileriei]ntregi.[294]

Trimisul turc se sili]n tot chipul spre a]nduplеca pe Mihai d-a se dezlipi de]mp[ratul Germaniei, spre a se alia cu sultanul. Mihai]i r[spunse cu bun[voin\[, dar]i declar[curat c[el niciodat[nu va recunoa=te alt[autoritate dec`t p-a]mp[ratului cre=tinesc.[295]

Tot atunci sosi =i trimi=ii]mp[ratului c[tre Mihai-Vod[, neam\ul David Ungnad =i ungurul Mihai Sekeli, c[pitanu Sathmarii.[296] Ei fur[martori la aceast[primire f[cut[solului turcesc. Lui Mihai]i p[ru bine d-aceasta; el nu se]ndoi c[o priveli=te a=a de nou[nu-i va pune]n grij[=i c[b[nuielile ce-i va cuprinde]i va face a fi mai]nduplec[tori. Cu toate acestea, el le dete s[ ]n\eleag[c[ei nu trebuie a se scandaliza de ce v[zuser[; c[el nu putea a nu primi cu cuviin\[un ambasador =i de a-i face cinstea ce i se c[dea, f[ra a fi privit de to\i ca cel mai pu\in politicos din to\i prin\ii.[297]

Mihai porni]napoi pe solul turcesc, f[c`ndu-i multe daruri =i cinste mare, trimi\`nd sultanului vorbe pacinice =i]n secret f[g[duind mun\i de aur, cum se zice.[298] Agen\ii]mp[r[te=ti,]nf[\i=`ndu-se ]naintea domnului, ]i ziser[: „c[ cezarul, pentru at`ta credin\[=i slujbele memorabile ale lui,]i f[g[duie=te toat[clemen\a =i toat[bun[tatea sa]mp[r[teasc[. Dar fiindc[ ]mprejur[rile =i starea Ardealului o cer, el]i porunce=te d-a se]ntoarce]ndat[ ]n |ara Rom`neasc[=i d-a p[zi hotarele]mpotriva turcilor.“ Spre dovad[de favorul cezarului, ei]i]nf[\i=ar[o carte]mp[r[teasc[cu aceast[cuprindere.[299]

XXXIX

„Rodolf II, din mila lui Dumnezeu]mp[rat al romanilor, pururea august.

Noi recunoa=tem =i facem a se cunoa=te prin cuprinderea acestora tuturor:

Dup[ce din mila atotputernicului Dumnezeu (pentru gloria c[ruia ne lupt[m]mpotriva na\iilor p[g`ne =i barbare) Ardealul a fost supus puterii noastre =i str[lucitul Mihai-Vod[ din |ara Rom`neasc[,]nfl[c[rat de un mare zel pentru cre=tin[tate, a supus pe sine =i \ara sa maiest[\ii noastre =i ne-a dovedit credin\a sa c[tre noi prin fericitele =i curajoasele sale]ntreprinderi]mpotriva turcului =i]n Ardeal, unde a tras aceast[\ar[de supt domnirea nedreapt[a cardinalului Bathori =i a dob`ndit o mare biruin\[. At`t pentru]ngrijirea cu care priveghem la p[strarea posesiilor noastre, c`t pentru bun[tatea =i d[rnicia noastr[obicinuit[c[tre supu=ii =i vasalii no=tri, am vrut s[m[rturisim c[statornica credin\[a str[lucitului voievod Mihai c[tre noi =i slujbele sale ne-au fost pl[cute,]ncredin\a\i nu numai c[str[lucitul voievod va urma a fi credincios, precum a fost, dar]nc[c[urma=ii vor imita aceast[l[udat[pild[de credin\[=i de curaj.

Pentru aceea, din chiar voin\a noastr[, dup[ce am chibzuit]ndestul, primim]n credin\a =i clientela noastr[=i aceea a urm[torilor no=tri crai ai Ungariei pe numitul Mihai-Voievod =i copiii s[i =i \inutul s[u |ara Rom`neasc[, precum o m[rturisim prin aceste c[r\i. Astfel, de c`te ori va fi trebuin\[, prec`t vom putea, noi ]i vom da ajutor, pentru ca domnia acestei |[rii Rom`ne=ti s[treac[regulat de la persoana str[lucitului Mihai la legiui\ii s[i copii de sexul b[rb[tesc, de la cel dint`i n[scut la cel dint`i n[scut, cu aceast[condi\ie]ns[c[, de c`te ori se va ]nf[\i=a un nou caz de mo=tenire, acel ce va mo=teni va face nou[ =i urm[torilor no=tri jur[m`ntul de credin\[ce Mihai ne-a f[cut. Spre dovad[acestor c[r\i scrise cu m`na noastr[ =i la care s-a pus pecetea noastr[. Datu-s-a ]n ora=ul nostru Pilsen, ]n 11 fevruarie, anul domnului 1600, al 24-lea al st[p`nirei noastre ca crai al romanilor, al 28-lea ca crai al Ungariei =i al 24-lea a st[p`nirei noastre ca crai al Boemiei.

R o d o l f
Prin porunca sfin\itei maiest[\ii
sale]mp[r[te=ti *Ion Barvitius*“[300]

Mihai-Vod[, auzind aceea ce]i spuneau agen\ii cezarului]n numele s[u, nu-=i putu \ine m`nia =i le r[spunse ]ndat[ de fa\[: „c[ el nu va l[sa Ardealul spre a se ]ntoarce ]n |ara Rom`neasc[=i nu va face pe voia]mp[ratului; c[, de=i cezarul i-a pl[tit]n to\i anii o subven\ie, dar c[prin toate ostenelile =i primejdiile ce a suferit de la du=manii cezarului, lupt`ndu-se pentru d`nsul, el meritase guvernul Ardealului, care dup[dreptate =i legiuit i se cuvine“[301], d`nd a ]n\elege c[ numai puterea armelor, cu care c`=tigase aceast[\ar[,]i va putea]ndatora a o]ntoarce]napoi.[302]

Apoi Mihai de a doua oar[adun[la sfat boierii, carii to\i fur[de p[rere, „c[ ]i este prin]n\elepciune poruncit a p[stra pe seam[-i Ardealul; c[el suindu-se pe scaunul |[rii Rom`ne=ti, \ara era ocolit[ de vr[jma=i, =i c[ Dumnezeu ]i puse ]n m`n[Ardealul ca, cu puterile unite ale ambelor \[ri, el s[se poat[ap[ra“[303]. Mihai, v[z`nd c[ simtimentele boierilor =i nobililor Ardealului congl[suiesc cu ale sale, se ]ntemeie =i mai mult ]n hot[r`rea sa d-a \ine Ardealul. }n 15 martie el deschise dieta, pe care o chemase la Bra=ov. Cu dou[zile]nainte, el vrusese s-o am`ne =i s[-i schimbe locul la Sibiu, dar fiindc[ deputa\ii veniser[ din toate p[r\ile, ]l rugar[ a o continua. Toat[ sf[tuirea dietei \inu numai un ceas, arunc`nd o contribu\ie de 4 florini de cap. To\i se a=tepta la o contribu\ie mult mai aspr[; apoi, auzind aceasta, o privir[ca o binefacere deosebit[=i se]nvoir[cu to\ii.[304].

}n 16 martie, la 7 ceasuri, porni din Bra=ov la Sibiu =i d-acolo la Alba,[305] duc`nd =i pe agen\ii ]mp[r[te=ti cu sine. Aci, dup[ ce ]i \inu c`teva s[pt[m`ni =i]i mai z[bovi =i la Cluj,]i trimise]napoi la]mp[ratul Rodolf cu acest r[spuns: „c[de nu]i va trimite subven\ia anual[, =i aceasta]n grab[, el va duce asupra]mp[ratului nu numai oameni, dar]nc[mii de mii de demoni; c[el n-are trebuin\[de ajutorul streinilor; c[are destui solda\i, numai bani]i lipsesc spre a-i putea \inea“[306]. El rug[ ]nc[pe agen\i d-a se sili ca]mp[ratul s[

numeasc[alt[persoan[ ]n locul lui Basta, care]i era b[nuitor din deosebite cuvinte =i pentru ca sfezile lor particulare s[nu turbure lini=tea \[rii]ntregi.[307] El]nvinov[\ea mai ales pe Basta, c[ ]n locul s[gr[beasc[a-i aduce ajutorul ce era dator]mpotriva cardinalului,]=i petrecuse vremea]n zadar]n [cuv`nt indescifrabil] de nimic, ]nc[ se pref[cuse c[ e bolnav, pentru c[ primise o sum[ mare de bani de la cardinal, prin mijlocul lui Corni=, ca s[ nu-l vateme =i pentru aceea el se mi=case prea cu ]ncetul cu oastea sa spre Ardeal, l[s`nd s[scape ocazia d-a intra]mpreun[cu d`nsul ]n acea \ar[.[308] Deosebit de aces-tea, Mihai f[cu a se propune pe de l[turi agen\ilor ]mp[ratului: c[ de vreme ce Ardealul i se face din ce ]n ce mai iubit, el dore=te ca s[-l st[p`neasc[=i dup[d`nsul s[ treac[ la fiul s[u, prin drept de mo=tenire; c[ pe l`ng[Ardeal s[i se adaoge]nc[Oradea M[re, Husta, Nagybania (Baia Mare) =i p[r\ile din afar[ale hotarului Ungariei, care mai nainte \inuse de Ardeal; =i c[tot ce va mai c`=tiga cu vreme, \[ri =i oameni, s[ r[m`ie pe seama lui =i a fiului s[u; ca s[i se dea bani pentru a ridica o=ti =i acelea=i pensii =i aceea=i cinste de care se bucurase Sigismund Bathori,[309]]ntre care a fi facut princip al sfintei]mp[r[\ii =i a i se da ordinul Mielul de aur;[310] c[ ]mp[ratul =i ceilal\i principi cre=tini care \in de]mp[r[\ie s[se]ndatoreze d-a-l r[scump[ra cu bani de la turci,]nt`mpl`ndu-se s[caz[prins]n m`inile lor; c[ ]nt`mpl`ndu-se a fi go-nit de du=mani din Transilvania sau |ara Rom`neasc[,]mp[ratul s[aib[a-i pl[ti o sut[mii talere pentru traiul s[u]n Ungaria de Sus. El ad[oga, spre a pip[i mai bine plec[rile deputa\ilor]mp[ratului, c[n[d[jduie=te c[nu i se vor cere]napoi cet[\ile Ardealului pe care le =i luase]n st[p`nire. Apoi, din parte-i, se]ndatora c[tre]mp[ratul a-l privi ca un puternic prin\; c[niciodat[nu va umbla a-i smulge \[rile ce el]i]ncredin\ase, ci, dimpotriv[, a i le p[stra prin slujbe credincioase; pre-cum asemenea =i celelalte p[r\i ale Ardealului, ce sunt ale m[rirei sale, cu partea de \ar[p`n[ ]n Tisa, el le va cuprinde =i le va supune]mp[ratului. Dac[toate aceste d[ruiri le va dob`ndi el de la bun[tatea =i d[rnicia]mp[ratului, f[g[duie=te d-a face pentru m`ntuirea cre=tin[-t[\ii mai multe izb`nzi =i cuprinderi asupra du=manului comun dec`t se f[cu vrodat[de cineva; =i c[, de i se va da numai at`\ia bani c`t se

cheltuia pe fiecare an]n Ungaria pentru armie, se leag[c[va supune]mp[ratului toat[\ara de la Marea Neagr[p`n[la Ofen, Stuhlweissenburg =i Solnoc.[311]

De=i aceste cereri ale lui Mihai era mult mai prejos de condi\iile ce]mp[ratul dedese lui Sigismund Bathori prin tratatul de la 24 ian. 1595, ele se p[rur[peste m[sur[de mari agen\ilor]mp[ratului =i, aprin=i]nc[de Basta]mpotriva lui Mihai, se]ntoarser[foarte]nt[r`ta\i =i cu inim[ b[nuitoare l`ng[ ]mp[ratul, c[ruia insuflar[acelea=i b[nuieli[312].

Mihai nu-=i mai f[cea iluzii acum asupra nem\ilor; el]n\elesese c[de bun[voie ei nu-i vor da nimic, ci numai sili\i de d`nsul =i de ]mprejur[ri. El se g`ndi a se]mp[ciui cu du=manii s[i, ca sa]ncete odata acest]ndelungat r[zboi =i spre a putea fi slobod, la]nt`mplare, ]n fa\a nem\ilor. Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei, pentru a ]ncheia pace =i alian\[.[313] Vorba ie=i atunci c[ Mihai propuse =i lui Irimia, domnul Moldavei, ca s[-=i dea pe fie-sa dup[ P[tra=cu, fiul lui Mihai, c[ a=a Ardealul, Polonia, Moldova =i |ara Rom`neasc[, fiind una, s[n-aib[temere nici de t[tari, nici de turci, cu mult mai pu\in de nem\i[314]. Dar o nou[dorin\[de domnire ce cuprinse pe nestatornicul Sigismund Bathori]mpiedic[orice trata\ie =i aprinse din nou fl[c[rile r[zboiului.[315]

XL

C`nd Sigismund Bathori afl[ tragica moarte a v[rului s[u Andrei, alerg[ ]ndat[ c[tr[ cumnatu-s[u, Ioan Zamoisky, marele cancelar al cr[iei Poloniei, ca s[-l roage s[-i vie ]ntr-ajutor, spre a redob`ndi Ardealul =i a goni dintr-]nsul e pe Mihai-Vod[. Din nenorocire pentru d`nsul, ]n acest drum i se aprinse dou[ tr[suri, care arser[ ]mpreun[ cu mai mul\i cai =i cu tot ce avea mai scump.[316] Zamoisky nu-i t[g[dui ajutorul s[u. Astfel Sigismund, pe care ni=te emigra\i din Ardeal, anume Francisc Jerrei, Gabriel Bethlen =i al\ii ]l a\`\au mereu spre a r[zbuna moartea cardinalului,[317] f[cu confedera\ie cu Ieremia-Vod[din Moldova =i cu Zamoisky. Se zicea c[el se]nvoise cu acesta pe urm[toarele baze: ca Zamoisky s[-l ajute pe Sigismund din toate puterile cu bani =i

oameni, spre a-l restatornici pe tron; Sigismund s[ia]n c[s[torie o fat[a lui Zamoisky, sau pe oricine alt, numai s[nu fie nem\oaic[. De va muri f[r[feciori, atunci domnia Ardealului s[caz[ ]n mo=tenire la fiul lui Zamoisky, n[scut din Griselda, sora lui Sigismund. }n tot cazul, Sigismund =i Ardealul s[fie cu totul desf[cu\i de nem\i.[318]

Sigismund =i Ieremia-Vod[se adresar[la sultanul, cer`nd bani =i oaste ]ntr-ajutor. Sultanul nu ]ndr[zni a se declara de fa\[ ]mpotriva lui Mihai, refuz[ a le da bani, dar ]n tain[ era cu d`n=ii; el mijloci mult prin scrisori ca polonii s[le stea puternic]n ajutor =i le trimise o seam[de oaste]n ajutor, care de fa\[se privea ca volontiri.[319] Zamoisky asemenea]=i puse toate silin\ele spre a hot[r] pe crai la acest r[zboi =i prin aceasta dete o bun[ocazie sve\ilor de a se sc[pa de acest crai al lor, pe care nu-l mai voia.

Astfel craiul Sigismund]=i pierde drepturile sale din Sve\ia, spre a c[lca pe ale vecinilor s[i.[320] Alia\ii puse astfel]n picioare o armie de mai mult de 40 000 osta=i,[321] compus[de moldoveni, unguri, poloni, t[tari =i turci.[322] Ei se apropiar[de hotarul Ardealului [=i] sta acum gata a n[v[li asupra lui Mihai-Vod[.

Mihai afl[furtuna ce]l amenin\a =i]ncepu a se preg[ti]n grab[a o st[vili cu toat[puterea ambilor \[ri ce st[p`nea. El]n inima sa se bucur[de noua ocazie ce du=manii s[i]i da, sau mai bine de silin\a ce ei]i fac d-a-=i]ndeplini proiectul s[u cel vechi d-a cuprinde Moldova, precum cuprinsese Ardealul. El era sigur de osta=ii s[i =i popoarele sale =i avea toat[credin\a]ntr-]n=ii. Secuii]i era cu totul jertfi\i pentru drepturile ce c[p[tase de la d`nsul; cazacii, s`rbii =i bulgarii sta gata a muri pentru d`nsu, c[ci el ]i ]mbr[case, ]i ]narmase, ]i c[uta adesea =i le pl[tea simbrii bune. Trupurile lor cele mari, barbele cele lungi, str[lucirea ve=mintelor =i a armelor lor insufla groaz[. Dar Mihai punea temei mai mult pe iubirea o=tilor rom`ne=ti, viteze =i cercate]n at`te r[zboaie; =i apoi se ]ntemeia el pe dragostea poporului rom`n din ambele \[ri, care]n r[pirea entuziasmului ce avea pentru eroul s[u nu-l numea altfel dec`t „*Macedon al nostru*“.[323] Moldovenii ]n=i=i iubea mai de mult pe Mihai =i cu at`t mai mult pre c`t ura acum de moarte pre Ierimia, pentru asprimea c`rmuirei sale =i pentru

d[jdiile nesuferite ce el scosese. }ntr-adev[r, el pusese o dajdie de un soldiu de aur pe lun[=i to\i banii ce-i str`ngea]i trecea]n Polonia, spre a avea cu ce tr[i acolo la nevoie; c[ci el nu se]ntemeia]n puterile sale =i]nc[mai pu\in pe dragostea supu=ilor s[i.[324]

Mihai]=i avea armia astfel]mp[r\it[ ]n deosebitele p[r\i ale Ardealului: secuii r[m[seser[ ]n \inutul lor; ungurii mercenari,]n num[r de 1 500, era a=eza\i l`ng[ ora=ul Bra=ov, pe malurile r`ului B`rsa, prin satele =i castelurile nobililor, ca ]ntr-un loc mai lesne de hran[; iar pe cazaci ]i a=ez[ ]n tab[r[ ]ntr-un t`rg numit Arany, pe \[rmul Mure=ului, l`ng[cetatea Deva.[325]

Mihai, sau din dorin\a de a se feri de r[zboi =i de a]nfiin\a planul alian\ei]ntre Ardeal, Moldova, |ara Rom`neasc[ =i Polonia, ce ]=i ]nchipuise, sau c[, desper`nd de a putea]mpiedica r[zboiul, vroia numai s[c`=tige vreme ca s[ se poat[ g[ti =i izbi pe du=man f[r[ veste, deschise tracta\ie, dup[ cum avea obicei de a vorbi tot de pace pe c`nd se preg[tea cu dinadinsul la r[zboi. El trimise un sol la Sigismund, propuindu-i c[ ]i va]ntoarce Ardealul, dac[el va lua]n c[s[torie pe fiica sa, Florica, f[g[duind c[nu va p[stra pentru sine dec`t ora=ul Bra=ovului =i cetatea F[g[ra=ului. Sigismund era gata a primi aceast[ propunere, dar Balthazar Szilvasi =i Hertelius, carii era pe l`ng[d`nsu, ]l f[cu a schimba p[rerea,[326] cu at`t mai mult c[de aceast[propunere a lui Mihai se \inea =i alta ce acesta, tot cu aceea=i ocazie, f[cuse lui Ierimia. Mihai]i cerea s[dea pe fie-sa dup[fiul s[u P[tra=cul =i apoi de bun[voie s[se trag[ ]n Polonia, lep[d`ndu-se de domnia Moldovei, care s[ r[m`n[pe seama lui Mihai, ca de acolo s[aib[ocazie a goni pe t[tari de la Dun[re p`n[la Cetatea-Alb[=i Nistru, =i astfel s[-=i m[reasc[statul.[327]

XLI

Nego\ia\iile cu Sigismund =i cu Ierimia nu izbuti. Mihai, v[z`nd c[ nu va putea ]ncunjura r[zboiul, vru ]ncai a se sili s[ sl[beasc[ c`t va putea mai mult du=manul. Spre acest st`r=it, trimise la sultanul un sol, anume Mihai Török, spre a-i vorbi de dorin\a lui de a \ine pace cu turcii

=i a-i cere semnele]nt[ririi domniei sale asupra Ardealului.[328] Asemenea trimise o solie =i la craiul Poloniei, poftindu-l ca s[nu sprijineasc[pe du=manul s[u, Ierimia Movil[, nici s[dea ocrotire emigra\ilor din Ardeal,]ntre care era =i Thomas Csomortany. Aceast[solie nu numai c[nu fu ascultat[[329], dar]nc[craiul Sigismund]n=tiin\[pe Ieremia de hot[r`rea lui Mihai d-a-l izbi, ca s[ia m[surile cuviincioase, s[g[teasc[provizii pentru armia polon[=i s[ ]nt[reasc[cet[\ile Suceava =i Hotinul.[330]

Mihai se tulbur[foarte v[z`nd pe poloni declara\i cu totul =i de fa\[vr[jma=i ai s[i. El]=i]nchipui atunci un plan de uria=: el vru a n[v[li]n Polonia, a se folosi de simpatiile ce avea]n poporul acelei \[ri, spre a face o revolu\ie, a r[sturna craiul, a pune pe altul sau a opri acea cr[ie pe seam[-i. }ntr-adev[r, o parte mare din locuitorii Poloniei =i popoarele Rusiei, speria\i de unirea religioas[la care craiul Sigismund,]mpreun[cu iezui\ii ce-l c`rmuia,]i silea a face cu religia catolic[, chema pe Mihai din toat[inima lor. „Nu era acum de temut, zic cronicarii poloni, de pierderea unei singure provin\ii, dar de schimbarea guvernului pentru toat[cr[iea.“[331] M[rturisesc]nc[unii din anali=tii poloni c[el merse =i mai departe, c[vrusese a dezm[dula cr[iea Poloniei, f[r[delege]mpotriva sf`ntului drept al na\iilor, care din norocire nu ]ntin[ atunci sabia rom`n[, r[m`ind ca s[fie,]n zilele noastre, povara ru=inoas[a crailor Europei.

Spre]ndeplinirea planului s[u asupra Poloniei, Mihai se puse]n coresponden\[cu patriarhul de la Constantinopol, mitropolitul de la Kiev, marele duca al muscalilor =i Carol, duca de Suderman, care c`rmuia cr[iea Sve\iei. El f[g[dui la acei doi arhiepiscopi c[, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sunt prin putin\[, el va cuprinde Polonia, va ]ntemeia acolo religia R[s[ritului =i o va ]ntinde mai departe ]n Europa.[332] St[p`nitorilor propunea o alian\[pentru]mp[r\irea Poloniei pe aceste baze: casei Austriei s[se dea Polonia cea mare; muscalului, Lituania; Sve\iei, Livonia, iar celelalte provin\ii le oprea pe seama sa.[333]

Mai]nainte]nsa de a-i sosi r[spunsurile de prin toate locurile de unde trimisese soli, Mihai]=i puse o=tile]n mi=care asupra Moldovei. Aceast[grab[a lui]i fu folositoare]ntr-aceea c[ ]i]nlesni repedea cuprindere a Moldovei; dar]l v[t[m[mult apoi, c[ci, nefiind sigur

de alia\ii s[i, el nu]ndr[zni a trage foloasele izb`nzilor sale, n[v[lind ]n Polonia, ca s[ schimbe soarta ace=tei \[ri sau s-o sileasc[ a ]ncheia pace. Era ]ntr-adev[r o mare gre=ala din partea lui Mihai, pe care o pl[ti scump, de a ]nt[r`ta pe toate puterile vecine]mpotriv[-i, l[s`n-du-se pe sine f[r[ nici un aliat. De ar fi apucat ]ncai a se ]nvoi cu ]mp[ratul pentru Ardeal, ca s[ fie sigur c[ nu va fi izbit ]n lips[-i, sau de ar fi dat ]n Ardeal de temelii st[p`nirei sale]ntreaga mul\[mire a poporului rom`n; dar el jertfise pe acesta nobililor, a c[ror dragoste tot nu-=i putu trage =i care acum =i ei complota pieirea lui.

Mihai,]ntr-adev[r, prev[zuse multe din aceste, el c[utase s[am`ne =i acest r[zboi, la care ca [de] o fatalitate era t`r`t. Hot[r`ndu-se a-l face, el n[d[jduia c[, pe l`ng[ aceea c[-=i ]mplinea o veche dorin\[ a inimei sale, cuprinz`nd Moldova, aceast[nou[izb`nd[va putea]nc[sluji a]nvinge]nd[r[tnicia Austriei =i a o sili, f[r[voie chiar, a-i acorda toate cererile sale]n privirea Ardealului; =i]ntr-aceasta nu se]n=el[. El nu =tia]ns[c[aceast[ ]mp[r[\ie nu uit[niciodat[aceea ce i s-a smuls prin sil[, nu iart[pre cei ce au f[cut-o =i c[perfida ei politic[, cumplit[ ]n setea-i de r[zbunare, nu alege mijloacele. Mihai]n=tiin\[ ]ns[pe]mp[ratul c[el voie=te a face o expedi\ie]mpotriva Moldovii spre a goni de acolo pe emigran\ii din Ardeal, partizani ai lui Andrei Bathori =i ai familiei lui, d`ndu-i mult a n[d[jdui. Spre a se asigura c[ nobilii unguri din Ardeal nu vor face nici o mi=care, porni la fiul s[u P[tra=cu, ]n |ara Rom`neasc[, treizeci din cei mai de c[pitenie nobili, ca s[fie ca ni=te z[loage.[334] El nu voi s[ia]n ajutor nici pe Basta, nici vreo ceat[din oastea]mp[r[teasc[, sau din]ntr-adins, sau din graba cu care era silit a n[v[li asupra du=manului.[335] (A intercala aci un capitol de-osebit de descriere a Moldovei.)

XLII

Adun`ndu-=i ]n grab[ o=tile sale str[ine din cvartirurile lor, Mihai le ]mpreun[ cu armia sa =i cu a Ardealului. Iese din Alba-Iulia[336] =i, la 1 mai, ]=i asaz[ tab[ra l`ng[or[=elul Pre=m[r.[337] Acolo poronci la to\i secuii s[se scoale]n arme =i s[-l urmeze.[338] El f[cu cunoscut atunci

armiei c[are s[intre]n Moldova spre a r[zbuna moartea lui +tefan-Vod[R[zvan, aliatul s[u, pe care Ierimia-Vod[ ]l omor`se cinci ani mai nainte, ]ntr-un chip crud, ru=inos =i ]mpotrivitor obiceiurilor cre=tine=ti.[339] Armia lui Mihai spun c[ trecea peste 50 000 osta=i, din care 38 000 pu=ca=i, 3 000 cazaci, 4 000 c[l[re\i s`rbi, 4 000 secui =i 4 000 volontiri supt comanda lui Baba-Novac.[340] Cea mai mare parte din aceast[armie trebuia a se pogor] din Ardeal]n Moldova pe la Trotu=; ceailalt[s[treac[din |ara Rom`neasc[pe la Foc=ani.[341]

}n 6 mai 1600, Mihai, l[s`ndu-=i so\ia ]n Ardeal, porni spre Moldova;[342] =i vr`nd a sosi chiar =i]naintea vestii sosirei sale, cu o grab[de care to\i s-au minunat, f[r[a da r[suflare o=tilor sale, trecu mun\ii nu prin drumul obi=nuit, pe unde =tia c[-l a=teapt[du=manul, ci urc`ndu-se prin mun\ii cei mai grei, pintre st`nci =i pintre str`mtori aspre. Pe acolo armia avu a suferi mult, mai cu seama din lipsa proviziilor ce nu g[sir[nici pe acolo, nici]n p[r\ile Moldovii, pe care du=manul le pustiise mai]nainte. Caii nu avur[p[=une, =i osta=ii fur[sili\i a se hr[ni cu foi de copaci. O=tile]ns[nu murmurar[deloc]mpotriva acestei r[pegiuni. }ntr-adev[r, Mihai le dedese]ncredin\are c[vor birui =i le f[cuse a n[d[jdui mult]n]mbel=ugarea =i gloria ce vor dob`ndi prin biruin\a c`=tigat[f[r[nici un aliat.[343]. O=tile vr[jma=e or`nduite spre paza acelor mun\i, v[z`nd cu mirare =i spaim[c[du=manul, trec`nd prin pr[p[stii, i-au ocolit, se traser[spre =esul Moldovei, c[tre tab[ra lor cea mare.[344]

Sigismund Bathori =i Ieremia-Vod[, care se afla atunci la o nunt[ ]n ora=ul Trotu=, lu`nd veste c[ Mihai a trecut mun\ii cei mari =i c[ acum, r`nduit de b[t[lie, se apropie de d`n=ii, r[maser[ ]ncremeni\i.[345] }n groaza ce ]i cuprinse, ei g`ndir[c[aceea ce e mai sigur pentru d`n=ii este d-a se trage ]nl[untru \[rii; =i f[r[ z[bav[ scul`ndu-se cu toat[armia, se]ndreptar[spre Suceava.[346] Mihai-Vod[, ne]nt`mpin`nd]n fa\[-i pe du=mani, dup[cum se a=tepta, se lu[dup[d`n=ii* cu aceea=i iu\al[ cu care trecuse mun\ii. Armia lui avu =i aici a suferi mult de s[r[cia locului, mai ales c[ du=manul pustia tot ]n cale, spre a ]nt`rzia goana

* }n manuscris: „d`nsul“ (n. ed.).

ce-i da ai no=tri.[347] Dar o=tile lui Mihai, biruind aceste suferin\e, se]mb[rb[tar[=i mai mult, silir[la drum =i]n sf`r=it ajunser[ pe o=tile vr[jma=e la un loc anume *Ia=cea* =i le nevoir[ a sta de r[zboi.[348] Avangarda du=manului, alc[tuit[ de c`teva regimente poloneze bine armate, izbir[avangarda noastr[, alc[tuit[de c`\iva rom`ni =i s`rbi, =i o sparser[. Mihai trimise ]ndat[ de chem[ o seam[ de unguri din Ardeal, carii se afla mai ]n urm[, =i ]i zv`rli asupra polonilor din avangarda du=manilor, care, dup[o pu\in[ap[rare, se]ntoarser[ ]n risip[, l[s`nd]n loc ca la 200 mor\i dintr-]n=ii.[349] }ntre ace=tia era =i un viteaz polon, anume Dydynski.[350]

}ndat[dup[aceast[lupt[de avangard[, ambele trupuri de armii protivnice se ar[t[unul]n fa\a altuia. Ele c[tar[c`tva una c[tre alta, ca cum ar fi a=teptat ceva. Ce va face armia moldav[? Lupta-se-va ea al[turea cu polonii pentru un domn pus de d`n=ii =i nesuferit \[rii,]mpotriva fra\ilor lor de s`nge =i a unui erou, fala tuturor rom[nilor? Moldovenii nu st[tur[ mult ]n cump[n[. }ntr-o clip[, 15 000 dintr-]n=ii, puindu-=i cu=mele ]n v`rful l[ncilor, cu mari strig[ri de bucurie trecur[ ]n tab[ra lui Mihai.[351] Ierimia nu mai avu atunce alt ce face dec`t a fugi c`t mai]n grab[,]mpreun[cu oastea ce-i r[mase, spre Hotin.[352] Agiung`nd la Suceava, el nu ]ndr[zni sa intre ]n cetate, ne]ncrez`ndu-se]n locuitori.[353] „Era a=a de groaznic Mihai-Vod[=i vestit de r[zboaie]n toate aceste p[r\i, zice Miron [Costin], c`t ]ndat[ ce au sosit la Suceava i s-au ]nchinat cetatea Sucevii =i a Neam\ului =i pus[ ]n cet[\i o seam[ de ai lui pedestra=i.“[354] Cronicarul polon Heidenstein b[nuie=te c[ comandantul Sucevii, un polon anume Trzaska, ar fi tr[dat cetatea, c`=tigat fiind printr-o mic[r[spl[tire.[355] Mihai-Vod[apoi pripi a=a de aproape pe Ierimia,]nc`t avangarda sa ajunse ni=te haiduci pede=tri cu c`teva care din ariergarda lui Ierimia. Haiducii st[tur[cu inim[la r[zboi, ap[r`ndu-se c`teva ceasuri, dar,]nglotindu-se oastea lui Mihai, ei fur[spar=i =i deter[dosul. Aceast[lupt[st[tu l`ng[ r`ul Jijia, la un sat anume *Verbia*, unde st[o movil[mare peste trupuri, f[cut[dup[aceea de Ierimia.[356]

}n sf`r=it, du=manul, ajung`nd la Nistru, la cetatea de margine a Moldovii numit[*Hotinul*, pe care Ierimia o grijise foarte bine cu sluji-

tori de ai s[i nem\i[357], hot[r] de a se opri acolo spre a da b[taie,[358] n[d[jduind c[va putea izbuti a birui o=tile lui Mihai, obosite de at`ta cale.[359] Num[rul osta=ilor ce-i aveau alia\ii cu d`n=ii se urca p`n[ la 30 000.[360] }n 18 mai sosi =i Mihai pe loc =i ]ndat[ se ]nh[\[ b[t[lia la *Otani*, l`ng[*Hotin*.[361] B[t[lia \inu de la 10 ceasuri diminea\a p`n[ ]n sear[ =i, cu toate c[ du=manul se purta mai viteje=te ]n aceast[ b[t[lie, dar nu fu mai norocit dec`t alt[dat[. Mihai, cu o furie mare, cade asupra armiei du=mane, care, dup[o lung[ ]mpotrivire, pierde c`mpul de b[taie, pe care ]l ro=e=te =i ]l ud[ cu valuri de s`nge; 8 000 din vr[jma=i z[ceau]n c`mpul b[t[liei, iar din oastea noastr[ numai 2 000; mul\i du=mani ]nc[ pierir[ ca vai de ei, ]neca\i ]n r`ul Nistrului. Rom`nii c`=tigar[o prad[bogat[;[362] iar du=manii ce sc[par[se]nchiser[cu to\ii]n cetatea Hotinului.[363]

XLIII

Mihai]ncepu a bate cetatea. Ghiulelele lui, spune Miron, se cuno=tea]n zidurile cet[\ii p`n[ la surparea ei.[364] +i dup[ o asedie de trei zile, v`z`nd c[ nu o va putea sparge,[365] c[ci ]i lipsea tunuri mari,[366] puse un trup de paz[ ]mprejurul cet[\ii[367] =i, l[s`nd]n capul o=tilor pe Udrea,]mpreun[cu Deli Marcu =i Baba-Novac, el se]ntoarse la Suceava[368] =i de acolo la Ia=i, unde intr[cu triumf, se sui]n tronul domnilor Moldovei, primind]ntr-o ceremonie solenel[jur[m`ntul de credin\[ al boierilor acestei \[ri.[369] De atunci el ]ncepu a se ]ntitula =i a se scrie: „Domn al |[rii Rom`ne=ti, al Moldovei =i al Ardealului.“[370]

Ierimia-Vod[, v[z`nd c[ ]l vor scoate din cetate, fugi ]ntr-o noapte, pe furi=, cu to\i boierii lui ]n Polonia.[371] Mihai, de=i cuno=tea bine c`t de mul\i partizani are]n Polonia]ntreag[, iar mai cu seam[c[vecina \ar[a Podoliei, care era de lege oriental[,]l chem[=i]l a=tept[cu mare bucurie spre a i ce]nchina lui,[372] tot nu]ndr[zni a trece peste hotar]n Polonia, spre a sf`r=i r[zboiul,]ncheind pace sau]ndeplinindu-=i planurile sale]n acea \ar[, din pricin[c[el]nc[nu era]n\eles bine cu alia\ii s[i, c[nu putuse cuprinde cetatea *Hotinul* =i c[trebi grabnice]l chema]n Ardeal. Aceasta fu o mare gre=al[a lui Mihai,

c[ci vecinatele provincii era f[r[o=ti =i, cu simpatia popoarelor, =i f[r[alia\ii s[i el ar fi putut impune voin\a sa]n Polonia.[373]

El scrise craiului Poloniei c[a luat armele =i a intrat]n Moldova spre a opri izbucnirea unui complot r[u ce Ieremia urzise]mpotriv[-i[374]. Era atunci polonii str`n=i la diet[ la Var=ovia, sf[tuind oaste ]mpotriva Sve\iei, silind mult craiul ca s[ i se dea mijloace a-=i redob`ndi cr[iea de mo=tenire.[375] Ie=ise vorb[cum c[Mihai dob`ndise de la Poart[ ]nt[rirea nu numai de domn al Moldovei, ci ]nc[ i se dedese o diplom[ scris[ cu litere de aur, prin care i se ]nt[rea st[p`nirea peste toate provin\iile polone ce va putea cuprinde. Toate aceste a\`\ar[ mari dispute ]n diet[. Sl[vitorii =i partizanii lui Mihai, carii era mul\i, t[g[duia adev[rul acestei din urm[ vorbe, =i, l[ud`nd faptele eroice ale lui Mihai]mpotriva turcilor,]ncredin\a c[el va fi un om foarte folositor republicei =i c[preg[tirile r[zboinice ce vor s[fac[ ]mpotriv[-i sunt de prisos. „Siguran\a cr[iei Poloniei, zicea ei, nu se reaz[m[pe Moldova. Ce ne pas[nou[=i ce pierde sau c`=tig[ republica, dac[ va domni ]n acea \ara Ieremia sau Mihai? De trebuie a ap[ra pe Ieremia, apere-l aceia care au c`=tig dintr-aceasta =i c[rora le place orice pricinuire, numai s[poat[face r[zboi“. Aceast[din urm[observa\ie b[tea]n Zamoisky =i]n ambii fra\i Potocki.[376] Cel dint`i era patronul lui Ieremia, pe care]l pusese pe tronul Moldovei =i f[g[duise a-l ap[ra; ceilal\i era rudi\i cu Ieremia prin c[s[torie. Partida lui Zamoisky striga]mpotriva partidei lui Mihai,]nvinov[\ind-o de a fi duh austrian =i prieten[a religiei R[s[ritului.

O gre=eal[se f[cu atunci din partea noastr[. Baba-Novac intr[ ]n Pocu\ia, provin\ie a Poloniei, cu g`nd ca s[ trag[ pe cazaci ]n partea lui Mihai. El pustii acolo mo=iile lui +tefan Potocki.[377] F[r[ ]ndoial[ c[ aveam drept a intra ]n Polonia, care ne f[cuse r[zboi p`n-atunci; aveam drept a intra]n Pocu\ia, care este o veche provin\ie a Moldovei, fiind cump[rat[la 1431 de Alexandru-Vod[cel Bun =i B[tr`n de la craiul Poloniei, Vladislau, ]ntr-o mie de ruble de argint[378] =i apoi mult[ vreme ea st[tu o pricin[ de r[zboaie necurmate ]ntre poloni =i moldoveni. Mihai cuno=tea aceasta =i reclama acum drepturile Moldovei asupra Pocu\iei. Dar nefiind hot[r`t Mihai a purta]ndat[r[zboiul]n

Polonia, intrarea]n Pocu\ia era o gre=eal[, c[ci]nt[r`t[ mai mult pe du=manii s[i din Polonia =i le dete cuv`nt]mpotriva partizanilor no=tri. Partida lui Zamoisky]ncepu]ntr-adev[r a striga tare c[Baba-Novac a pustiit Pocu\ia prin foc =i sabie, duc`nd ]n robie o mul\ime de oameni, femei =i copii, prin mijlocul ora=elor =i satelor aprinse. Cu toate aceste, dieta nu voi a slobozi bani pentru preg[tirile de r[zboi. Zamoisky nu se descuraj[ de acestea, nici se l[s[ din hot[r`rea sa. El c`=tig[ pe craiul, asupra c[ruia =tim c[ avea mare influen\[, zic`ndu-i mereu prin scrisori =i prin grai c[unchiul =i vr[jma=ul s[u, duca de Suderman din Sve\ia, se va bucura mult =i se va]nt[ri]n puterea sa v[z`nd c[ streinii calc[ \ara Poloniei nepedepsi\i. }n ]n\elegere dar cu craiul, Zamoisky dete porunc[ hatmanului Zotkiewsky de a se duce ]n grab[, cu c`te o=ti va putea a aduna mai cur`nd, ca s[se a=eze pe Nistru, spre a ap[ra hotarul =i a observa mi=c[rile lui Mihai.[379]

Acesta, v[z`nd atunci c[ polonii nu sunt ]nc[ ]n stare a-i face vreun r[u, c[ ei se mul\umesc a sta ]n pozi\ie de ap[rare, socoti p`n[una-alta s[se]ntoarc[ ]n Ardeal, spre a pune cap[t la pricea ce era]ntre d`nsul =i ]mp[ratul pentru st[p`nirea Ardealului. El trimisese curieri la cet[\ile acestei \[ri, spre a vesti triumfurile sale]n Moldova, =i tot Ardealul]=i ar[t[veselia prin desc[rc[turi de tunuri =i alte ceremonii.[380] Asemenea, Mihai porni =i curieri la]mp[ratul, ca s[-i fac[cunoscut cuprinderea Moldovei =i a i-o]nchina din partea sa =i a fiului s[u, P[tra=cu, p[str`nd ]ns[ pe seam[-i st[p`nirea ei.[381]

XLIV

Apoi, spre a-=i trage dragostea poporului Moldovei,]i iert[birul =i]l aduse a f[g[dui c[, c`t[ vreme se va p[stra aceast[ iertare, cu mijloacele lor vor ap[ra \ara de tot felul de du=mani.[382] El oprise asemenea prin stra=nic[ porunc[ jaful ]n ora=e =i sate, hotar`nd a fi os`ndi\i la b[taie to\i osta=ii rom`ni care o vor c[lca; iar pe osta=ii unguri, fiind mai deprin=i la prad[,]i os`ndea la moarte. Din nenorocire, nobilii unguri, care strigaser[ at`t de mult asupra relelor ce f[cea osta=ii lui Mihai]n Ardeal, g[sea c[este pre natural ca osta=ii lor s[prade]n Moldova

nepedepsi\i. }ntr-o zi =apte unguri din oamenii lui Pancratie Sennyei =i Giorgi Sibrik, nobili]nsemna\i din Ardeal, fur[prin=i jefuind =i adu=i]naintea lui Mihai. O mul\ime de nobili alergar[atunci =i se rugar[de domn,]n numele]ntregii armii ungure=ti, de a da drumul vinova\ilor. Mihai le dete drumul cu vorbe nehot[r`te, =i cum plecar[ nobilii, ]ndat[ trimise porunc[ s[ omoare pe acei =apte prin=i. }ncepur[ atunci ungurii a murmura, zic`nd c[f[r[dreptate au fost ace=tia uci=i. Ni=te intrigan\i ambi\io=i, precum Moisi Secuiul =i Stefan Czaki, se folosir[de ocazie spre a]nt[r`ta pe nobili ]mpotriva c`rmuirii lui Mihai =i a-i aduce a trimite pe ascuns deputa\i c[tre Sigismund Bathori, care se auzise c[se afla la marginile Podoliei,]n tab[r[cu Ioan Zamoisky, cancelarul cr[iei Poloniei, spre a se sf[tui cu d`nsul =i cu Zamoisky despre chipul cu care ar putea s[ intre mai lesne ]n Ardeal spre a goni pe Mihai, f[g[duind ca ei ]i vor sta ]ntru ajutor =i c[ poporul ]l va primi cu mare bucurie. Sigismund le r[spunse c[: „Dumnezeu e bun =i c[, de va voi s[-l cheme iar[=i la c`rmuirea Ardealului, el nu va l[sa s[-i scape din m`n[ ocazia, de temere ca s[ nu stea ]mpotriva voin\ei lui Dumnezeu. Dar c[ acum trebui a suferi cu r[bdare toate relele la care ca oameni suntem supu=i, =i a a=tepta vremea hot[r`t[la Dumnezeu pentru sf`r=itul tiraniei lui Mihai.“ Zamoisky]nc[f[g[dui c[, la vreme, va da ajutor aliatului s[u Sigismund.[383]

Boierii Moldaviei se rugar[de Mihai ca s[le dea domn, spre a-i c`rmui ]n locu-i, pe fiul s[u Nicolai. Mihai le f[g[dui ]nt`i a le face pre voie =i porni numaidec`t pe Radul Buzescu =i pe postelnicul Stoica, cu o suit[ de 300 in=i, ca s[ mearg[ sa aduc[ din |ara Rom`neasc[pe fiul s[u Nicolai. Dar pe urm[se socoti cum c[fiul s[u este prea t`n[r =i nu va putea c`rmui o \ar[de margine, mai ales c[avea]nc[a se teme de Ierimia =i de poloni, =i]=i schimb[hot[r`rea, or`nduind o comisie vremelnic[de c`rmuire pentru Moldova, alc[tuit[de patru generali ai s[i, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, arma=ul Sava =i sp[tarul Negrea.[384]

Apoi,]n 27 iunie, p[r[sind Moldova,[385] trecu pe la Oituz ,]n Ardeal[386] =i veni la Bra=ov,]nso\it numai de 400 c[l[re\i cazaci, serbi =i valoni.[387] El poruncise ca armia s[-l urmeze, r[m`n`nd]n Moldova

numai 6 000 pedestra=i =i c[l[re\i, supt comanda unui boier str[lucit]n r[zboaie, anume M`rza, =i a lui Moise Secuiul, pe care ]l numise ]n aceast[ expedi\ie c[pitan-general al ungurilor.[388] La Bra=ov, Mihai petrecu cinci zile. Aice, n[c[jindu-se pe bra=oveni pentru ni=te vorbe de=arte ce auzise de la d`n=ii,]i amenin\[c[le va pr[da cetatea, dar rugat de unii din oamenii s[i =i mai ales de Moise Secuiul, care]l]nso\ise din Moldova, se]mbl`nzi =i ]i iert[, c[ci el ades avea asemene m`nii pref[cute.[389] El]=i]mp[r\i apoi armia]n Ardeal astfel: pe unguri supt poruncile lui George Mako =i +tefan Tarkany,]n \ara B`rsei; pe s`rbi,]n scaunile sa=ilor de la Cohalom =i +inca, pe poloni =i pe cazaci asemenea]n scaunele s[se=ti de la Sighi=oara =i Medias, =i cu toat[cealalt[oaste intr[ ]n triumf]n Alba-Iulia,]n cele dint`i zile ale lui iulie, =i hot[r] ziua de 20 a aceleia=i luni pentru a se aduna acolo dieta \[rii.[390]

XLV

C`nd se vesti cuprinderea Moldovei, toat[ lumea r[mase uimit[ de mirare. Acel c[pitan care umbl[ =i izbe=te cu iu\eala tr[snetului, acei minuna\i osta=i care sufer[ ]n t[cere mar=urile cele mai repezi, osteneala =i foamea cumplit[, tr[ind numai de entuziasm =i de glorie, b[t`ndu-=i joc de puterile naturei, ca =i de ale oamenilor, buna r`nduial[, disciplina =i jertfirea ce ei p[strar[ ]n aceast[ campanie, str[lucitele triumfuri care ]ncununar[ str[daniile lor fur[ sl[vite =i tr`mbi\ate]n toate p[r\ile. Acel veac nu ar[tase]nc[ ]n Europa o asemenea armie =i un asemenea general. }n toate p[r\ile se zicea c[Mihai a cuprins Ardealul]n 11 zile =i Moldova numai]n 8.[391] To\i du=manii s[i se]ngrozir[. Ei se]ncredin\ar[c[singuri nu pot face nimic]mpotriv[-i, ci numai coaliz`ndu-se to\i ]mpreun[. Mihai ajunsese acuma ]n culmea slavei =i a m[rimei ce el visase. Cinci ani abia trecuse de c`nd el tr[sese sabia spre a ap[ra \ara sa de tirania turceasc[=i, dup[o mul\ime de eroice triumfuri, respinse potopul turcesc departe de d`nsul =i de Europa cre=tin[. Nu numai at`t. El voi a-=i crea o patrie mare pe c`t \ine p[m`ntul rom`nesc; =i norocul

ajut`ndu-l, ]n c`teva luni Ardealul, Moldova =i o parte din Banat sunt unite cu |ara Rom`neasc[. R[m[sese numai Timi=oara cu \inutul ei, ce se afla supt turci, =i Oradea Mare, cu p[r\ile orientale ale Ungariei, pe care el le cerea de la ]mp[ratul cu dreptul c[ ele fac parte din Ardeal, precum \inuse =i supt Sigismund Bathori. Aceste mici \inuturi dob`ndite, unitatea na\ional[era complet[. Independen\a absolut[ar fi urmat f[r[ ]ndoial[. Mihai realizase acum visarea iubit[a voievozilor cei mari a rom`nilor. Acum rom`nul s-a]nfr[\it cu rom`nul =i to\i au una =i aceea=i patrie, una =i aceea=i c`rmuire na\ional[, astfel precum ei n-au fost din vremile uitate ale vechimei. Statul acesta nou are hotare naturale de minune, el e destul de puternic, p[m`ntul s[u destul de binecuv`ntat de cer, locuitorii s[i numero=i =i]n mare parte omogeni; ei poate tr[i, a sta de sine=i =i a se ap[ra]mpotriva n[v[lirilor streinilor. Mihai avea destul[ ]n\elegere spre a constitua acest stat, a c[rui hotare le tr[sese cu sabia sa. Dar spre a a=eza bine temeliile =i a usca tencuiala acestei zidiri prea grabnic f[cut[,]i trebuia vreme; =i vremea]i fu de lips[. El n-apucase]nc[a]ncununa zidirea sa d-abia ridicat[, =i iat[glasul cobitor al clopotului restri=tei sun[cu t[rie, =i din toate p[r\ile,]nver=una\i, alearg[du=manii s[i mii de mii =i to\i]ntruna spre a-l d[r`ma. Vai, c[ci nu ne-am putut opri aci, ]n culmea triumfului na\iei rom`ne, oprind]mpreun[cu noi =i timpul =i istoria!

Pentru ce, dup[draga povestire a at`tor norocite =i mari izb`nzi, s[fim os`ndi\i a descrie =i cruntele noastre nenorociri?

C a r t e a   a   V - a

MIRISL{U

(iulie 1600 — ianuarie 1601)

CUPRINS

I

}ndat[dup[ ]ntoarcerea lui Mihai]n Alba-Iulia, sosir[acolo olaci de la]mp[ratul, aduc`ndu-i ur[ri pentru norocita izb`nd[din Moldova =i]n=tiin\`ndu-l ca s[ se mul\umeasc[ cu |ara Rom`neasc[=i cu Moldova =i s[lase Ardealu pe seama]mp[ratului. Mihai nu se putea]nvoi cu aceste propuneri, ne]ndur`ndu-se a l[sa Ardealu; el porni ]ndat[ la curtea ]mp[r[teasc[ doi soli, pe Tudosie Logof[tul =i pe Gaspar Corni=, spre a ruga pe Rodolf II ca s[-i l[se Ardealu, c[ci l-a dob`ndit cu sabia =i cu at`ta sudoare, osteneli =i s`nge, =i s[-l sloboad[asupra turcilor s[mearg[a lua mai]nt`i de la d`n=ii Timi=oara, pe care s-o]nchine]mp[ratului.[1] Dup[aceea, Mihai schimb[c`rmuirea vremelnic[ din Moldova =i or`ndui acolo]n locul s[u pe Marcu, fiul lui Petru-Vod[Cercel, trimi\`nd ]mpreun[ cu d`nsul =i pe Preda Buzescu.[2]

}ntru acea, Mihai, la 20 iulie 1600, deschis[dieta]n Alba-Iulia, spre a o consulta despre deosebite trebuin\e ale \[rii. El o puse din nou de-i jur[credin\[. }nc[nu se sp[rsese dieta, =i Mihai, afl`nd c[ doctorul Bartholomeu Petz, trimis de ]mp[ratul c[tre d`nsul, sosise la Sathmar]n Ardeal, trimise doi ardeleni, pe Francisc Alard =i Andrei Barcsai la Cluj, ca s[se]mpreune cu banul Mihalcea, ce era acolo, ca s[mearg[tustrei la Sathmar, l`ng[ acest ambasador, spre a-l invita s[ vie la Alba, unde ]l a=teapt[ dieta cu ner[bdare, a aduce banii ceru\i ]ntr-at`te r`nduri ]mp[ratului de Mihai =i, ]n sf`r=it, spre a trata despre trebile Ardealului =i ale c`rmuirii sale. El le zise c[ la ]nt`mplare c`nd solul, b[nuitor cum se aude, s-ar teme s[ vie, ei s[ r[m`ie la Sathmar z[loage p`n[la]ntoarcerea sa.

Ajung`nd ace=tia la Sathmar, ]nduplecar[ pe Petz a merge la Alba =i ei r[maser[ ]n acel ora=.[3] Petz fu adus ]n c`mpia Albii]n mijlocul mul\imii de popor =i]ncunjurat de un str[lucit cortegiu de pedestra=i =i de c[l[re\i; pe urm[, dup[un m[re\ cuv`nt de urare ce ]i \inu Pancratie Sennyei, fu dus la palat, unde Mihai ]i ie=i ]ntru ]nt`mpinare p`n[ ]n mijlocul r`ndurilor. Bartholomeu Petz, fiind astfel primit, aduse domnului,]n numele]mp[ratului, daruri scumpe, titlul de loc\iitor al s[u]n Ardeal, acela de sfetnic]mp[r[tesc =i o sum[ ]nsemnat[de bani pentru plata osta=ilor,[4] pe care]ns[o l[sase la Sathmar, sau din pricina nesiguran\ei drumurilor, cum da el a]n\elege, sau pentru c[nu vroia a da ace=ti bani]n m`na lui Mihai p`n[a nu se asigura mai]nainte bine de simtimentele sale.[5]

Mihai, dup[ce primi bine pe solul]mp[r[tesc,]i trimise r[spuns prin Gaspar Corni= =i Pancratie Sennyei: „ca sa binevoiasc[a se]ntoarce]ndat[l`ng[ cezar, spre a-i cere, pentru d`nsul =i]n numele s[u, ca s[-i dea Ardealul supt ni=te nou[condi\ii =i s[-l roage d-a trimite r[spuns craiului Poloniei ca s[nu-l izbeasc[cu puterea]n Moldova, pentru c[el, cu o=tile ardelene, moldovene =i muntene=ti =i acele ce avea]n leaf[de la]mp[ratul, s[poat[cu mai mult[grab[=i siguran\[merge]mpotriva turcilor, a trece Dun[rea =i a amenin\a Constantinopolul“. Auzind aceste, Bartholomeu Petz le r[spunse]n tain[: „c[el =tie c[, dup[pornirea sa, Mihai nu va]mplini nici una din f[g[duielile sale, c[ ]n=el[toria lui este acum deplin cunoscut[; dar zise el, treaba voastr[este de a priveghea toate faptele lui =i, de-l ve\i vedea c[proiecteaz[ceva]mpotriva]mp[ratului, da\i]ndat[de =tire maiest[\ii sale“.[6] Aceste cuvinte ale lui Petz ne dezv[le=te caracterul adev[rat al misiei sale; cu toate aceste el f[g[dui d-a sprijini]naintea]mp[ratului cererile lui Mihai. Astfel se]ntoarse Petz, dup[ce]n c`teva zile fu tratat cu mare cinste de c[tr[ Mihai =i umplut de daruri. }n aceast[ vreme Mihai ]ncepu a-=i lua urm[torul titlu: *Mihai voievoda |[rii Rom`ne=ti, al Moldovii, sfetnic al sfin\itei majest[\i]mp[r[te=ti =i cr[ie=ti =i locotenentul s[u]n Ardeal.*[7] }ntr-aceea, dieta hot[r] o contribu\ie de =ase florini de fiecare poart[

pentru \inerea o=tilor domnului, poroncind la to\i a fi gata spre a pleca la r[zboi la porunca domneasc[.[8] }n vremea aceasta, nobilii din Ardeal ce fuseser[trimi=i]n |ara Rom`neasc[, la P[tra=cu, se]ntoarser[ ]napoi.[9]

II

}ncheindu-se dieta, vestir[lui Mihai c[un sol de la marele vizir Ibraim se apropie de Bra=ov cu darurile ce-i trimite]mp[ratul turcesc. De]ndat[el porni]ntr-acolo cu o escort[numeroas[. Afl`nd sosirea solului, el ie=i din ora=ul Bra=ov ]n c`mpie, spre a-l]nt`mpina ]mpreun[ cu to\i gvardi=tii s[i =i alte o=ti, duc`nd]nainte, prin seizi, c`\iva frumo=i cai. El se pogor] de pe cal, primi steagul sultanului, plec`ndu-se =i]mbr[\i=`ndu-l, pe urm[, salut`nd cu mult respect pe sol, primi de la d`nsul sabia =i cuca, pe care o puse pe cap. Pe urm[ ]nc[lec`nd, puse pe sol la st`nga sa (aceea ce pentru turci este un loc mai de cinste dec`t dreapta), pe urm[ ]l duse]n ora=,]n mijlocul desc[rc[turilor a tuturor tunurilor =i bombardelor ce se afla]n Bra=ov, =i]l primi,]n aceast[lung[pro\esie, cu toate semnele putincioase de bucurie =i cu toate gra\iile unei gazde recunosc[toare. Dup[ce l-a tratat m[re\, l-a]mpov[rat cu daruri =i l-a \inut c`t[va vreme la sine, Mihai]i dete drumul =i se]ntoarse la Alba-Iulia.[10]

}mpreun[cu solul turc, Mihai trimise]n solie la marele vizir Ibraim, care b[tea atunci cetatea Kanischa, pe vornicu Dima sau Dumitru, spre a trata despre trebile Ungariei. Dup[luarea Kanischei pe la]nceputul lui septemvrie (1600), vizirul Ibraim trimise la Constantinopol pe ambasadorul rom`n cu Iazid Sade, reis-efendi al taberei, spre a se ]n\elege acolo cu divanul =i sultanul. Hafiz-Pa=a eunucul, v[z`nd pe Dima, care]l]n=elase =i]l biruise la Nicopol]n anul 1598, cum am v[zut]napoi, vru s[-=i r[zbune. El dob`ndi de la muftiul Sanollah o fetv[ care declara c[ solul unui domn viclean ca Mihai este afar[ de dreptul neamurilor. Pe aceast[ fetv[ rez[m`ndu-se, eunucul puse m`na pe Dima =i ]l b[tu la falang[ p`n[ce]=i dete sufletul]n groaznice dureri. Aceast[ur`cioas[c[lcare a dreptului solilor trase

asupra lui Hafiz-Pa=a m`nia tuturor, chiar =i a turcilor. Ibraim-Pa=a mai ales se sup[r[ foarte =i scrise ]ntr-aceasta la sultana Valide. Hafiz-Pa=a fu ]ndat[ dep[rtat din slujba de caimacam[11]. Aceast[ ]nt`mplare]ns[m`nie foarte pe Mihai =i din nou ]l ]nt[r`t[ ]mpotriva turcilor.

}ntr-aceea Mihai, afl`nd c[ polonii adun[ oaste pe hotarul Moldovei =i c[ =-au a=ezat tab[r[ l`ng[Nistru,]n dreptul Hotinului,[12] scrise]ndat[generalului]mp[r[tesc din Ungaria de Sus ca s[-=i \ie armia gata, ca la trebuin\[s-o poat[avea supt m`n[.[13] Era Basta care comanda aceast[ armie. Din porunca ]mp[r[teasc[ el se tr[sese din Ardeal la Casovia, capitala guvernului s[u, cu durerea ]n inim[ c[ las[ Ardealu ]n m`na lui Mihai. El avea]ns[porunc[de a sta gata de a ajuta pe Mihai la orice cerere.[14]

Dar aceste favoruri ce]mp[ratul f[cu lui Mihai ascundea o *viclean[tr[dare*. Am auzit vorbele lui Petz c[tre Corni= =i Sennyei =i am observat c[ele v[desc adev[rata misie a lui. }ntr-adevar, el fusese]ns[rcinat ca, pe de o parte s[aduc[lui Mihai]mplinirea cererilor lui, iar pe de alta a preg[ti elementele prin care s[poat[trage r[zbunare asupra lui Mihai pentru siluirea ce st[ruin\a sa f[cuse]mp[ratului. }n lips[de oaste spre a putea scoate prin sil[pe Mihai din Ardeal, cezarul, care se temea de ambi\ia lui ca el s[se alieze cu turcii =i s[se proclame neat`rnat de ]mp[r[\ie, hot[r] a-l adormi, d`ndu-i cererile sale, =i,]ntr-aceea=i vreme, cunosc`nd ura nobililor unguri c[tr[ Mihai, prin tainice instruc\ii ce dete lui Petz =i lui Basta ]i ]ns[rcin[ a se folosi de aceast[ ur[, a o a\`\a =i a o l[\i =i mai mult =i, c`nd va izbucni r[scoala, a o ajuta cu putere]mpotriva lui Mihai.

Petz =i Basta nu pregetar[ ]ntr-aceasta; elemente g[sir[cu prisos. Cunoa=tem viclenile uneltirii ale lui Moise Secuiul =i +tefan Csaki]n Moldova. Cu tot favorul la care]i avea Mihai pe am`ndoi, cinstea =i darurile ce le-a f[cut, ei ]=i urmar[ ]n tain[ comploturile lor. Moise Secuiul l[sase pe M`rza]n Moldova =i]nso\ise, cum am v[zut, pe Mihai]n Ardeal. La]ntoarcerea sa, el se opri c`t[va vreme ]n \inutul B`rsii,]n ora=ele Földvar =i Botfalva; el se]n\elese acolo cu George Mako =i cu ceilal\i c[pitani ce comanda pe osta=ii unguri despre]ntoarcerea lui Sigismund =i de revolta]mprotiva lui Mihai, a\`\`ndu-i

a sta =i ei una spre a m`ntui na\ia lor de supt domnirea unui a=a de r[u st[p`n.[15] Dup[aceea el trecu la Sighi=oara (Sasburg) supt cuv`nt ca s[-=i vaz[ femeia =i pe ginerele s[u, Wolfgang Corni=, =i, =ez`nd pu\in acolo, fugi]n Polonia la Zamoisky, ca s[-i cear[ajutor de oaste]mpotriva lui Mihai. }ndat[ce acesta auzi de dezertarea lui Moise =i]n\elese uneltirile lui, porni la Sasburg pe George Ratz ca s[prind[pe Wolfgang Corni= =i sa-l aduc[ ]n fiare la Alba-Iulia. Pe c`nd se s[v`r=ea aceasta, secuii din scaunul Odorheiului, afl`nd vicleniile nobililor, pe care at`t]i ura, puser[m`na pe doi nobili, anume Francisc Farca= =i Mihai Szemere, =i]i uciser[acolo,]n Sighi=oara. Unul din comploti=ti, anume Ioan Petki, ce se afla acolo, lu[fuga; dar domnul, spre pedeaps[,]i confisc[avuturile, iar pe Wolfgang Corni=, dup[ce fu adus la Alba-Iulia,]l puse la]nchisoare.

Uciderea acelor doi nobili =i arestuirea acestui din urm[dete pricin[intrigan\ilor a a\`\a =i a sp[im`nta lumea =i a preg[ti =i]ntinde complotul lor. Ei striga mai ales mai tare — =i la aceasta se p[rea c[au oarecare cuv`nt — asupra relelor ce f[cea osta=ii ]n \ar[ =i zicea c[ ace=tia ar fi omor`t un preot sas din t`rgul numit *Insula Cre=tin[* =i c[ ar fi jefuit pe al\ii. Dar aceea ce pricinui mai mult[ turburare fu fapta ce se ]nt`mpl[ ]n ora=ul Banfi-Hunyad. Mihai trimisese]n acest ora= o sut[de pedestra=i rom`ni spre a fi hr[ni\i acolo. L[cuitorii nu prea era mul\umi\i de purtarea lor; c`nd,]ntr-o zi de duminic[, diminea\a, pe c`nd ei mergea ]n mare num[r la biseric[, iat[ c[ v[d ]n pia\[ mai mul\i osta=i rom`ni be\i, f[c`nd feluri de rele =i nec[jind oamenii, lu`ndu-le marfa. Larma =i strig[rile negu\itorilor =i a solda\ilor auzindu-se]n biseric[, locuitorii ce se aflau]nl[untru, ne=tiind ce se petrece afar[, ie=ir[ ]nsp[im`nta\i din biseric[ =i se silir[ a ]mp[ca cearta; dar ]nt[rt`ndu-se =i mai mult =i unii =i al\ii, rom`nii cheam[ pe so\ii lor ]ntr-ajutor =i urmeaz[ a pr[da =i a face multe rele; locuitorii, din partea lor, se adun[ mul\ime mult[, iau armele =i n[v[lesc asupra rom`nilor =i]i ucid pe to\i, afar[de un mic num[r ce putu sc[pa. Afl`nd aceasta, Mihai se turbur[ foarte =i, ]n aprinderea m`niei sale]mpotriva locuitorilor Hunyadului, vr`nd a face o stra=nic[ pild[, porunci lui +tefan Csaki, c[pitan-general peste toat[ armia \[rii, s[ ia c`t[oaste]i va trebui, ca s[mearg[s[sparg[ora=ul,

s[ucid[pe locuitori sau s[-i aduc[prin=i. Csaki, ne]ndr[znind a sta]mpotriva poruncii domne=ti, plec[spre a o]ndeplini; dar apuc[ ]nainte de trimise pe ascuns un om care spuse locuitorilor primejdia ce-i amenin\a. Locuitorii se gr[bir[atunci a fugi cu familiile lor =i cu tot ce avea mai scump la mun\i; un mic num[r numai de nenoroci\i, crez`nd c[ nu li se va ]nt`mpla nimic, r[mas[r[pe loc =i ora=ul fu ars]mpreun[cu d`n=ii.[16]

III

Vestindu-se toate acestea]n \ar[, se sp[im`ntar[ peste m[sur[ nobilii, ]nc`t mul\i (ca la o sut[dintr-]n=ii),]nc[rc`nd ]n care familiile =i cu tot ce avea mai scump, se silea a se m`ntui prin fug[.[17] Afl`nd Mihai aceste mi=cari ale nobilimei [=i] dezertarea lui Moise Secuiul, spre a opri ca din aceast[ fierbere s[ nu se aprinz[ un foc mai mare, plecat mai mult a ]ntrebuin\a mijloace bl`nde dec`t aspre c[tre nobili, trimise oficial ]n palaturile =i locuin\ele lor pe Nicolai Viteazul, un rom`n din Ardeal, vestit orator pre acele timpuri. Viteazul, supus =i jertfit cu totul domnului, primi cu bucurie]ns[rcinarea ce-i dete,]nchin`ndu-i-se plecat, =i se duse la fiecare nobil ]ndeosebi. }ntrebuin\`nd deosebite argumente dup[duhul celor la care se adresa, el se silea a-i]ncredin\a de str[lucitele proiecte ce are domnul pentru cre=tin[tate. Adesea sf`r=ea cuv`ntul s[u zic`nd c[ „Mihai iube=te mai presus de orce m`ntuirea =i p[strarea cre=tinilor; c[zi =i noapte el se g`nde=te numai cum ar putea sluji mai cu credin\[ pe ]mp[ratul, a ]ntinde hotarele cre=tine=ti, a dobor] puterile turcilor, ]n sf`r=it a p[stra ardelenilor, a c[ror vitejie o pre\uise]n cea de cur`nd biruin\[ asupra lui Ieremia, vechile lor legi =i privilegiuri. C[ el n-are nimic mai scump ca s`ngele nobililor, nimic care s[iubeasc[mai mult ca na\ia ungureasc[=i c[nu va]ntreprinde nimic]mpotriva legilor ob=te=ti a acestei patrii, precum de cur`nd o]ncredin\ase lui Bartholomeu Petz, solul]mp[ratului. C[nime nu trebuie s[se turbure de fuga lui Moise Secuiul, care]n cea din urm[expedi\ie din Moldova f[cuse parte dintr-o conjura\ie al c[rei scop era de a omor] pe domn, spre a da prin\ipatul

lui Sigismund, =i c[el, prin fuga sa]n Polonia, sc[pase de dreapta pedeaps[a vicleniei sale. C[de=i doi oameni]nsemna\i (Francisc Farca= =i Mihai Szemere) fuses[r[uci=i la Sighi=oara, prin furia secuilor, aceasta foarte a fost nepl[cut[domnului =i el asigureaz[c[uneltitorii mor\ii lor se vor pedepsi]ndat[cu moarte, iar pentru v[t[marea ce solda\ii domnului au f[cut, f[r[=tirea lui, locuitorilor, dup[o cercetare =i o pre\uire f[cut[, se va pl[ti p`n[ la o para.“ Prin asemenea cuvinte =i jur[minte personale, Nicolai Viteazul, p[r`ndu-se a fi domolit]nfierb`ntarea nobililor, se ]ntoarse triumf[tor l`ng[Mihai.[18]

Nobilii unguri erau]ns[ ]mp[r\i\i]n deosebite p[reri =i partide. Acei veni\i din Ungaria, care numai de c`t[va vreme se statorniciser[ ]n Ardeal =i care nu ]mp[rt[=eau ura na\ional[ a nobililor ardeleni c[tre rom`ni, se lipiser[din inim[de Mihai. Ei vedea de at`\ia ani, de la nenorocita ]nfr`ngere de la Mohaci, draga lor patrie, Ungaria, robit[=i sf`=iat[ de c[tre turci =i nem\i. Ei vedea acum c[ n-au alt[ n[dejde d-a m`ntui patria lor =i a o re]ntregi]n libertatea =i unitatea sa dec`t ]n Mihai. }ntr-]nsul ei ]=i pironise toate n[dejdile lor; ei ]l ]ncunjura, ]l a\`\a,]l]ndemna,]l lingu=ea, d`ndu-i titlu de crai, titlu cu care ]l salutase =i viziru Ibraim,[19] =i rug`ndu-l de a scap[cr[iea Ungariei din m`inile turcilor =i a nem\ilor =i a [o] opri pe seam[-i, aduc`ndu-=i bine aminte c[cele mai str[lucite timpuri ale acelei cr[ii au fost c`nd ea era c`rmuit[de familia rom`n[a Corvinilor.

Aceste n[dejdi nu era de=arte; ele cuprindea o mare idee, care fusese visarea b[rba\ilor celor mari, unguri =i rom`ni, ]n trecut =i care a r[mas de atunci p`n[ast[zi =i va fi]nc[ ]n viitor idealul oamenilor de stat a acestor dou[na\ii, deopotriv[viteze =i generoase. }ntr-adev[r, locuind]n parte pe acela=i p[m`nt, singure numai deosibindu-se cu s`ngele de celelalte neamuri dimprejur, deopotriv[amenin\ate =i b`ntuite de puternicile ]mp[r[\ii ce le ocolesc, aceste na\ii dintru ]nceput sem[na menite a-=i uni via\a printr-o leg[tur[ fr[\easc[, spre m`ntuirea =i dezvoltarea comun[=i spre a forma un stat mare =i puternic]ntre Adriatica =i Marea Neagr[. Mai mul\i crai ai Ungariei, precum +tefan cel Mare, Carol Robert, Sigismund I =i Ludovic I, precum =i Corvinii dorir[=i se ispitir[a]nfiin\a aceast[idee; dar,]nf[\is[tori

a ideilor veacului lor =i a geniului sume\ =i iubitor de domnire a ungurilor,]n loc d-a vorbi rom`nilor de fr[\ie =i egalitate, cereau ca s[ li se supuie =i s[ [re]cunoasc[ suprema\ia lor. Aceste smintite =i nenorocite preten\ii a\`\[ ]n inima rom`nilor, ]nfocat[ atunci pentru libertate, o ur[ mare ]mpotriva ungurilor; =i ]ncerc[rile crailor Ungariei, =i n[v[lirile lor ]n |ara Rom`neasc[=i]n Moldova fur[greu pedepsite. Ambi\ia lui Mihai z`mbea la proiectele nobililor din Ungaria; el ]ntrevedea poate ]n viitor o zi ]n care se va ispiti ]ntru ]ndeplinirea lor; dar deocamdat[ se vede c[, de=i amenin\a prin vorbe Austria, ca s-o aduc[ a-i ]mplini cererile, dar ]n adev[r nu avea de g`nd a ridica r[zboi asupr[-i spre a-i smulge drepturile ei asupra cr[iei Ungariei, dup[cum]l]nvinov[\esc unii din istorici.[20] Nevoia =i]n\elepciunea sa]l silea spre aceasta. }ncunjurat de at`\ia du=mani, el nu putea ridica sabia =i asupra Austriei, c`nd toat[n[dejdea lui de sprijinire o avea numai]ntr-]nsa.

IV

Cu totul altele era sentimentele nobililor unguri din Ardeal c[tre Mihai. Un mic num[r numai dintr-]n=ii, recunosc[tori pentru purtarea cea bl`nd[ a lui Mihai c[tre nobili, se lipise de d`nsul =i]l slujea]n dreptate. Ei vedea bine c[, de vor sc[pa de st[p`nirea lui Mihai, vor c[dea supt nem\i, turci sau supt Sigismund Bathori =i vor fi mult mai r[u. Cei mai mul\i ]ns[ ura ]n Mihai un domn rom`n. }nv[\a\i a ur] =i a despre\ui na\ia rom`n[ ]n iobagii lor \[rani, lor le venea cu ciud[ a-=i pleca trufa=ul =i sume\ul cap supt un st[p`n rom`n. Ei se temea ]nc[, cu mare cuv`nt, de relele urm[ri ce poate avea pentru d`n=ii ]ntemeierea unei st[p`niri rom`ne=ti ]n Ardeal. Ei se temea de o schimbare de politic[ a lui Mihai, de o zi c`nd el va]nceta d-a fi generos, ocrotind pe ei =i privilegiile lor cu paguba rom`nilor. Se temeau ]nc[ c[ chiar cei mai mul\i dintr-]nsii, c`=tiga\i de domn sau m`na\i de duhul slug[riei =i al ambi\iei, s[ nu se lepede cu ]ncetul de na\ionalitatea lor =i a se rom`ni.

Aceea ce se petrecea]n Ardeal de c`tva timp de temei mare

temerilor lor. Mihai]ncepuse a favora cu deosibire pe rom`ni =i a c[ta cu ochi b[nuitor c[tre nobilii unguri, pe care ]i ]nvinov`\ea de a fi nemul\umitori c[tre d`nsul, iar mai ales c[tre nobilii secui, pe care ]i =tia du=manii lui, pentru libertatea ce dedese poporului.[21] El ]n[l\[ din rom`nii ardeleni la treapta de nobili, silise pe unguri a face oarecare u=urare \[ranilor =i ocrotea pe ace=tia]mpotriva abuzurilor.[22] deosebit de acestea,]ncepuse a umplea Ardealul, de=ert]n mare parte de locuitori, cu colonii de rom`ni din |ara Rom`neasc[=i de bulgari, =i nu se]ncredea dec`t ]n acei nobili unguri care adoptaser[ cu totul obiceiurile =i ]nvestm`ntarea rom`neasc[.[23] Deosebit de acestea, Mihai, spre a pl[cea rom`nilor, le zidise mitropolie]n Alba-Iulia =i o]nzestrase cu multe averi.[24] Un baston de argint, d[ruit de d`nsul mitropolitului Ion la anul 1599, se p[streaz[ p`n[ast[zi la Blaj.[25]

Toate acestea dovedea]n Mihai planul d-a rom`ni cu ]ncetul Ardealul. Toate acestea ]ngrija tare pe nobilii unguri; ei vedeau c[ se stinge cu totul suprema\ia lor ]n Ardeal, care se va preface ]ntr-o \ar[ ales rom`neasc[. Aceste temeri le a\`\a =i le m[rea]nc[micul num[r de comploti=ti pe care i-am v[zut]n lucrare]nc[din expedi\ia]n Moldova. Dup[fuga lui Moise Secuiul, so\ul s[u +tefan Csaki r[m[sese capul complotului. Csaki se tr[gea dintr-una din cele mai str[lucite familii ungure=ti din Ardeal. Era el om ager la minte, harnic, cu falnic[ ]nf[\i=are, dulce la limb[, dar viclean la inim[=i ambi\ios peste m[sur[; el]=i]nchipuise d-a aduce r[sturn[ri]n Ardeal, ca da de va putea dob`ndi pe seam[-i tronul acestei \[ri. El ]ncepuse prin a se face cu totul curtizan al lui Mihai, imit`nd]n toate gesturile =i obiceiele lui, ap[r`nd cu ]nfocare faptele =i proiectele lui, ]n[l\`ndu-l p`n[ la ceriu =i compar`ndu-l cu cei mai mari eroi ai lumei, a c[ror mari fapte sl[ve=te istoria. Prin aceste chipuri, iar mai ales prin vitejia ce ar[ta]n expedi\ia Moldovei, Mihai]l luase foarte la inim[,]i ar[ta mare]ncredere,]l numise c[pitan-general al toatei armiei sale =i]i d[ruise mai multe mo=ii]nsemnate]n Ardeal.[26] Csaki tr[d[cu nevrednicie]ncrederea domnului =i bun[t[\ile lui c[tre d`nsul =i profit[ de favorul ce avea ca s[ comploteze f[r[ temere =i s[ surpe pe f[c[torul s[u de bine. Pe l`ng[aceea c[pov[\uia propaganda rebeliei]n Ar-

deal, el era]n coresponden\[necurmat[cu generalul Basta, c[tre care se ar[ta cu totul jertfit Austriei =i c[lucreaz[numai pentru d`nsa, =i ]ntr-aceea=i vreme, prin Moise Secuiul, sta ]n rela\ii cu polonezii, [cu] Sigismund Bathori =i [cu] Ieremia Movil[. Acesta se puse atunci ]n raport cu t[tarii =i cu turcii, cer`nd ajutor]mpotriva lui Mihai, =i unii =i al\ii fuser[voio=i a intra]n coali\ie. Turcii trimiser[ ]ndat[, cu tain[, 40 000 galbeni de aur, sum[ ]nsemnat[pe acele timpuri, la Ieremia Movil[, ca s[fac[o=ti asupra lui Mihai, =i hatiserif de domnie neschimbat[ ]n Moldova, lui =i semin\iei lui.[27] }ntr-aceea=i vreme, adun[o=ti]n Bulgaria, gata a n[v[li la vreme]n |ara Rom`neasc[.

Astfel o coali\ie puternic[=i]ngrozitoare se preg[tea asupra capului lui Mihai. Austriacii, ungurii, polonii, Ieremia cu partida sa]n Moldova, turcii =i t[tarii, toate aceste popoare, care fuseser[umilite prin triumfurile noastre, c[lcate prin o=tile noastre, acum,]n\eleg`ndu-se din m`n[ ]n m`n[ ]mpreun[, se ]nfiora de m`nie =i de n[dejde =i se g[tea a n[v[li]ntr-una mii de mii, ca o vijelie furioas[, spre a dobor] la p[m`nt un singur om; dar acest om era Mihai Viteazul, domn al vitejilor rom`ni.

V

Mihai nu b[nuia nimic de furtuna ce]l amenin\a. El se]ncredea]nc[ ]n steaua sa =i]n fatalitate, aceast[supersti\ie a oamenilor c[rora mult le-a slujit norocul. El vedea bine c[polonii sau turcii nu-l va l[sa mult]n odihn[, dar socotea c[, cu sprijinul Austriei, de care nu se]ndoia, va putea lesne a pedepsi]ndr[zneala du=manului. Se vede c[Mihai se \inea de hot[r`rea sa d-a porni ]mpotriva turcilor ca s[ le ia Banatul, dup[ cum se f[g[duise Austriei. El n[d[jduia c[ pe l`ng[folosul d-a uni Banatul cu celelalte \[ri rom`ne, printr-acest r[zboi va c`=tiga]nc[cu totul]ncrederea Austriei, tem[toare ca el s[nu se alieze cu turcii. Spre acest sf`r=it, Mihai avea nevoie d-a fi sigur c[ nu va fi izbit de poloni. Pentru aceea trimise la craiu Poloniei doi soli, pe George Ratz =i Stroe Buzescu, boier ]nsemnat, spre a-i ar[ta pricinile care l-a silit a cuprinde Moldova, asigur`ndu-l c[„nu are de g`nd a face nimic]mpo-

triva Republicei Poloniei =i a craiului ei, c[ ]nc[el se pune la voia craiului,]mbiindu-l cu prietenie =i bun[vecin[tate, numai s[voiasc[a se uni cu cre=tinii =i a se lep[da de alian\a turceasc[". Pretinde Bethlen c[aceast[solie era o prefacere din partea lui Mihai, ca s[ ]n=ele pe craiul Poloniei, dup[cum]n=elase pe Andrei Bathori =i pe Ieremia Movil[, =i a-l izbi f[r[veste =i f[r[a fi gata de ap[rare; iar c[scopul lui Mihai era de a subjuga Polonia; c[solii s[i, sosind la Sathmar, spuser[ ]n numele lui Mihai, la ofi\erii]mp[ratului ce g[sir[acolo, c[Mihai are mare prietenie c[tre arhiduca Maximilian =i are de g`nd s[-l fac[ crai al Poloniei; c[ ]ntru aceasta are coresponden\[ tainic[ cu duca \[rii musc[le=ti, pentru ca muscalii de o parte, Mihai de alta =i Maximilian de a treia parte, ]ntr-aceea=i vreme s[ izbeasc[ Polonia; ca pe urm[, comunic`nd la acei ofi\eri solia lor c[tre craiul Poloniei, ei asigura c[merg la d`nsul numai spre a-i da mai mult[ ]ncredin\are de g`ndurile lui Mihai; dar]ntr-adev[r proiectele acestuia \intea]ntru a goni, de se va putea, pe craiul Poloniei, pe urm[a da mai lesne deoparte pe Maximilian =i a-=i asigura pentru sine cr[ia Poloniei.

Solii, sf`r=ind treaba lor la Sathmar, plecar[ spre Muncaci.[28] Este cu greu a crede c[ Mihai, pe care ace=ti istorici streini ]l ar[t[ at`t de ascuns =i pref[cut]n g`ndurile sale, s[ =i le [fi] dat pe fa\[ cu o asemenea nesocotin\[. Credem c[ multe din aceste sunt b[nuieli; c[ Mihai se mul\umea pe c`te \inuturi cuprinsese, ca s[voiasc[a mai r[pi =i altele de la poloni, =i c[ar fi fost mul\umit dac[polonii l-ar l[sa a st[p`ni ]n pace Moldova, dorin\a lui fiind acum d-a-=i m[ri \ara, cuprinz`nd locuri, \[ri =i cet[\i de la turci, iar mai ales Banatul Timi=ian =i cet[\ile Ghiula =i Solnocul din Ardeal, ce se afla]n m`inile turcilor.[29]

VI

Dar cu toate asigur[rile ce Mihai dedese nobililor unguri prin Nicolae Viteazul, fierberea tot domnea]ntre d`n=ii. Aceasta ]ncepu a neodihni pe domn. O raz[ de trist[ ]ngrijire — presim\ire a viforului ce urla ]n dep[rtare, amenin\`ndu-l — intr[ ]n cutez[toarea =i voinica sa inim[. Crez`nd, ca to\i contemporanii s[i, ]n ]nr`uriri misterioase

ale naturei asupra omului,]n astrologi =i ghicitori, el]ntreb[pe mum[-sa, ce era me=ter[ ]n a ghici viitorul, care]i r[spunse c[„termenul puterii sale se apropie“. F[r[a se]ndupleca la aceast[dezv[lire a viitorului, Mihai,]ntr-o zi c`nd un mare num[r de nobili se afla aduna\i la Alba-Iulia, puse de alese juni sprinteni rom`ni =i unguri, spre a-i pune s[se lupte]naintea lui, ca s[prevaz[prin ie=itul b[t[ii dac[p`n[ ]n sf`r=it triumful va ram`nea pe l`ng[na\ia rom`n[ sau pe l`ng[cea ungar[. Se alese dar at`\ia rom`ni c`t =i unguri =i ]i armar[ numai cu darde =i ciomege. R`nduindu-se]n b[taie]n fa\a domnului, l`ng[ r`ul Ompoly, junii lupt[tori rom`ni =i unguri se ]nh[\ar[ la lupt[ cu o potrivit[ ]ndr[zneal[ =i se luptar[ mult[ vreme, \iind biruin\a ]n ]ndoial[, nevr`nd a se l[sa unii altora. }n sf`r=it, ungurii, carii era mereu umili\i prin cuvintele oc[r`toare cu care rom`nii se obicinuiser[ a ]ntrebuin\a c`nd le vorbea, v[z`nd =i c[ unii din pedestra=ii rom`ni se amestec[pintre lupt[tori, n[v[lir[cu m`nie mare cu dardele lor asupra rom`nilor =i izbutir[a-i pune pe goan[p`n[ la por\ile cet[\ii. Domnul, dup[ ce a l[udat pe junii unguri pentru izb`nd[lor,]i chem[la curtea palatului s[u =i puse de le dete cu]mbel=ugare p`ine =i vin =i apoi le dete drumul. Pe c`nd junii unguri ie=ea din curte, felicita\i de mul\i c[ ]n aceast[lupt[s-au ar[tat mai voinici ca rom`nii, solda\ii rom`ni ce p[zea la poart[, sup[r`ndu-se de ]ng`mfarea lor, puser[m`na pe unul dintr-]nsii =i ]ncepur[ a-l bate cu nuiele =i ciomege. So\ii lor, mai lu`nd]ndr[zneal[din vinul ce b[user[, alergar[ ]n ajutor =i]nc[ierar[din nou lupta cu osta=ii rom`ni, pe care]i risipir[.[30]

}n acelea=i zile, alt[ ]nt`mplare veni de mai ad[og[ ura ]ntre cetele ost[=e=ti. Vro sut[ de ofi\eri cazaci veniser[ la Alba-Iulia spre a-=i primi leafa. Aci ]n ora=, unul din cazaci g[si o femeie public[ =i o lu[ la sine. Amorezul acestei femei, care era din curtea domnului, afl`nd aceasta, se duse de-=i lu[cu sila amoreza]napoi. Cazacul, m`niat asupra rom`nului, cheam[pe so\ii lui]ntr-ajutor, rom`nul chem[ pe pedestra=ii rom`ni =i]ndat[se]nc[ierar[la lupt[cu armele. Afl`nd c[pitanii cazaci c[so\ii lor]n ora= se afl[ ]n primejdie, ies cu armele, ucid =i r[pesc mai mul\i din rom[ni. Ace=tia se adun atunci]n mai mare num[r =i dau n[val[cu pu=tile]n cazaci; =i]nd[r[tnicindu-se =i unii =i al\ii,

\inur[b[taia ca la trei ceasuri,]nc`t pieri din ambe p[r\i ca la 100 oameni. Auzind aceasta, ceilal\i cazaci din tab[r[ se ridic cu to\ii =i sosesc ]ngloti\i l`ng[Alba, amenin\[nd rom`nilor. Afl`nd domnul aceasta, se gr[bi a trimite oameni de-i]mp[car[=i lini=tir[pe unii ca pe al\ii, prin amenin\[ri =i f[g[duieli.[31] Aceste dezbin[ri ar[tau sl[biciunea unei armii compus[de o=ti de felurite na\ii, ne]nfr`narea, gelozia, pizmuirea =i vr[jm[=ia unor cete c[tre altele =i da curaj [la] du=mani,]n uneltirile lor cele tainice]n contra lui Mihai.

VII

}ntr-adevar, nobilii ce complotau se foloseau de orice spre a a\`\a lumea =i a o ]mb[rb[ta spre a o aduce la o revolt[ de fa\[ ]mpotriva lui Mihai. Spre a trage prin spaim[ pe to\i nobilii ]n sfaturile lor viclene, ei r[sp`ndea mereu vorba c[Mihai are de g`nd s[-i puie supt sabie pe to\i. Prin asemenea vorbe intrigoase, ei a\`\au patimile, de=teptau pizmele, hr[neau spaima]ntre nobili. Noi am ar[tat]napoi viclenia acestei mincinoase veste =i cuvintele ce dep[rta pe Mihai de la o asemenea urmare. Anali=tii unguri, care pun temei pe aceasta b[nuial[, nu aduc nimic spre a o]ntemeia prin dovezi, f[r[numai aceste dou[fapte, care]nc[=i ele au trebuin\[de a fi adeverite. Ei spun c[,]ntr-o sear[, Mihai, afl`ndu-se]n palatul din Alba-Iulia,]n camera numit[*Veres Bársonyos* (c[ci supt vechii principi zidurile erau]mbr[cate]n purpur[), unde pre obiceiul s[u se odihnea (reposa) pe perne =i perni\e puse unele deasupra altora, dup[moda turceasc[numit[*kerevat*, chem[la sine pe un ofi\er ungur, anume +tefan Hadnagy, din legionul mercenarilor unguri, ce se afla]n cvartir]n |ara B`rsei. Dup[ ce l-a pus de a jurat pe icoana Maicii Domnului, ce era sp`nzurat[pe zid, Mihai spun c[-i vorbi astfel: „}\i aduci aminte, +tefane, tot ce am f[cut pentru cre=tin[tate]n |ara Rom`neasc[, ce primejdii am ]nfruntat spre a supune Ardealul rebel craiului rom`nilor =i spre a birui pe cardinalul care dob`ndise, peste voia ]mp[ratului, prin ]ndem`narea =i]n=el[toria prin\ului Sigismund, domnia acestei \[ri. C`t pentru voi, pe care ceilal\i principi nesocotea, ned`ndu-v[nici bani, nici cinstirile cuvenite vitejiei voastre, d[rnicia mea v-a]nc[rcat de faceri de

bine; ajut`nd Dumnezeu =i norocirea, v-am f[cut din s[raci boga\i, din pedestra=i c[l[re\i, din necunoscu\i vesti\i =i faimo=i, fiind eu singurul prin\ care caut[ mai pu\in la na=tere, avere =i altele — lucruri ce ceilal\i prin\i cinstesc mai cu seam[ ]n supu=ii lor — dec`t la vitejie =i la fapte frumoase... Am c`=tigat trei frumoase provin\ii, |ara Rom`neasc[, Ardealul, Moldova, pe care le-am luat cu mare greu de la prin\i puternici. Ce ne mai r[m`ne oare s[ dob`ndim, dup[p[rerea chiar a]mp[ratului turcilor, f[r[numai diadema cr[iasc[? }mp[ratul cre=tin ne-o va acorda lesne, mai cu seam[dup[ce va]ncerca puterile noastre, de ve\i voi. Dup[d[rnicia mea cea veche c[tre voi, atunci c`nd n-aveam at`tea mijloace, pute\i a v[ ]nchipui ce cinstiri v[a=teapt[pe tine =i pe so\ii t[i. Dar, iubite +tefane, avem o stavil[, pe nobilii ardeleni, obicinui\i a tr[i]n desf[t[ri casnice, \iindu-se de lucrarea p[m`ntului, v`n[toria, nego\ul =i alte petreceri. Pu\in doritori de slav[, de triumfuri asupra na\iilor streine, d-a m[ri hotarele \[rii lor, ei se mul\umesc pe starea de acum a lucrurilor. Ei au purtat cu p[rere de r[u armele p`n-aci ]mpotriva turcilor a c[ror alian\[ le-a slujit d-a petrece c`tva timp]n desf[t[ri. Dar fiind opri\i prin credin\a ce au f[g[duit]ntr-at`tea r`nduri]mp[ratului, ei privesc ca o f[r[delege d-a]ntreprinde ceva]mpotriv[-i sau de fa\[, sau pe tain[. A=adar, numai zdrobind =i pierz`nd p`n[la cel mai din urm[pe aceste tr`ndave trunchiuri ale cre=tin[t[\ii, vom putea noi dob`ndi adev[rata glorie a unei mari vitejii =i marginile dorite a celor mai bogate \[ri. Trebuie s[-i zdrobim pe to\i, al meu +tefane. Alearg[ ]ndat[c[tre ungurii no=tri l[sa\i]n \inutul B`rsei =i zi-le ]n numele nostru ceea ce ai auzit. Ei uci=i =i \ara umpl`ndu-se de s`rbi =i rom`ni, atunci lesne vom putea pune m`na pe hotarele Ungariei =i cu ]ncetul vom putea merge p`n[la Praga. Acum prime=te 200 colonate, pre\ al credin\ei tale, =i, de ne va ajuta norocul, vei primi =i mai mult.“ Aceste zic`nd, dete drumul lui Hadnagy, primind de la d`nsul f[g[duiala c[ ]i va fi credincios =i va]mplini]ns[rcinarea sa.[32]

Ca Mihai s[se fi pl`ns adesea de nemul\umirea c[tre d`nsul a nobililor unguri, ca el s[-i fi amenin\at poate c[-i va pedepsi de vor urma comploturile lor este lesne de]n\eles. Dar ca el s[fi avut hot[r`re a-i ucide, aceasta n-avem destul temei a crede. El totdeauna a t[g[duit

aceasta. De ar fi avut el o asemenea hot[r`re, cum de nu-i ucise ]ntr-at`tea r`nduri, c`nd]i avea pe to\i aduna\i launloc, cu ocazia dietelor, sau pentru alte pricini? Spre]ndeplinirea acestui scop, el nu avea trebuin\[d-a c`=tiga pe Hadnagy sau chiar pe cei 1 500 unguri ce formau legionul ce se afla ]n \inutul B`rsei, av`nd destui solda\i ]n jertfirea c[rora avea deplin[ ]ncredere. Apoi chiar ]n lips[ de solda\i, spre a se cur[\a de nobili, n-avea dec`t s[ ]nchiz[ochii =i s[l[se pe \[ranii rom`ni din Ardeal =i pe secui a-=i]mplini]nfocata lor r[zbunare asupr[-le.

A doua fapt[adus[de unguri]mpotriva lui Mihai este o scrisoare ce el, spunea, a scris lui Tamasfalvi. Acesta era de neam secui =i de mai mult slujea]n armia lui Mihai, care, pentru vitejia ce ar[t[la b[t[lia de la Sibiu,]i m[rise leafa =i]l f[cu prefect mai mare =i c[pitan peste secuii din scaunul Mure=ul. }n campania Moldovei, fiindc[jefuise o monastire, Mihai poruncise s[-i taie capul, dar apoi]l iert[. Tamasfalvi, cum vom vedea, fu nevrednic de]ncrederea =i generozitatea domnului s[u.

Scrisoarea ce spun c[Mihai scrise lui Tamasfalvi suna a=a: „Tamasfalvi! }n cele mai mari greut[\i,]n minutele cele mai critice, noi am]ncercat =i niciodat[nu ne-am]ndoit de jertfirea ta pentru noi, cunosc`nd vitejia ta, talentele tale =i credin\a ta. C`nd vei vedea aceast[carte, desf[=ur[-\i steagurile =i pune-te]n cale cu osta=ii t[i; pe unde vei afla c[se afl[*vro tab[r[de nobili*, du-te acolo]n grab[=i ucide-i p`n[la cel mai de pe urm[. Tu vei primi peste pu\ine zile o mare =i]nsemnat[dovad[de recuno=tin\a mea.“[33] Scrisoarea aceasta, adev[rat[fiind, nu dovede=te ceea ce au cugetat ungurii a o face a dovedi. Ea se vede scris[dup[r[scoala nobililor, =i atunci Mihai era]n drept a porunci de a risipi *taberile* nobililor =i a-i ucide.

VIII

}ntr-aceea, George Mako, capul legionului de unguri ce se afla]n |ara B`rsei, dup[ ]n\elegerea ce am v[zut c[avusese cu Moise Secuiul, nu numai c[lucra mereu a face pe osta=ii legionului ce comanda a se revolta]mpotriva lui Mihai, dar]nc[ ]ndemna de fa\[=i pe

al\i prieteni ai lui a sta gata a se r[scula. Unul din ace=ti prieteni trimise lui Mihai-Vod[o scrisoare ce]i scrisese Mako,]n care spunea: „S[ai de sigur c[nelegiuitul Mihai-Vod[conspir[moartea tuturor nobililor. De aceea trebuie prin toate chipurile, prin]n=elare sau sil[, de se poate, a-l prinde mai dinainte... Iat[-m[eu, chiar de m-ar chema el l`ng[ d`nsul, nu m[voi duce, [ci] cu solda\i ale=i, pe care cred a-i aduce lesne ca s[apere s`ngele lor =i patria lor, voi ap[ra na\ia mea p`n[la cel din urm[suspin]mpotriva cruzimei acestui tiran. Nu m[ ]ndoiesc c[vei face asemenea.“ Afl`nd apoi Mako c[ aceast[ scrisoare a picat ]n m`na lui Mihai, scrise lui +tefan Halmagyi, nobil ungur, prieten al s[u, care se afla]n slujba prea de aproape a domnului, d-a-i trimite cum va =ti acea carte scris[ ]n glum[, fiindu-i team[a l[sa]n m`na lui Mihai acea dovad[ material[, cu care putea fi tras ]n judecat[. Dar Halmagyi, =i el prieten necredincios, spuse tot domnului =i se sili prin multe cuvinte a-l face a ]ntoarce acea carte lui Mako; unul din cuvintele sale era c[ „d`nd]napoi acele c[r\i, va ridica orice ne]ncredere de la Mako =i c[, lini=tindu-l =i m`ntuindu-l de temerea pedepsei ce ]l a=teapt[, va putea lesne a-l trage la curte“. Dar Mihai-Vod[ r[spunse: „Nu se poate, f[tul meu, nici se cuvine a da o scrisoare at`t de obraznic[=i at`t de primejdioas[ la cel care a scris-o. Ea e o dovad[ a vicleniei lui ]mpotriva mea =i o m[rturie temeinic[ a dreptei pedepse ce am hot[r`t a-i face.“ Cu toate aceste, junele Halmagyi]nduplec[pe domn a rupe o parte pe care s[o \ie ca o dovad[de dreptatea pedepsei ce]i hot[r`se =i s[-i dea pe celelalte, pe care s[ le trimi\[ ]napoi lui George Mako. Halmagyi duse aceste scrisori lui Mako, asigur`ndu-l c[domnul nici le citise, nici le v[zuse. Dar Mako, b[g`nd de seam[ c[ lipse=te din ele, ]i crescu temerea =i, cu toate c[ domnul ]l chema prin scrisori a veni cu solda\ii ]n tab[ra sa, el r[mase statornic pe l`ng[hot[r`rea sa de mai nainte de a nu merge.

El nu st[tu]ns[ ]n nelucrare =i]n toat[ziua r[sp`ndea vorba printre solda\ii s[i c[ Mihai voie=te a ucide pe to\i ungurii, vorb[ care se m[rea trec`nd din gur[ ]n gur[, fiecare, dup[obicei, mai ad[og`nd ceva de la sine; =i se silea a aduce pe osta=ii, m`nia\i prin aceste vorbe, a se revolta]mpotriva domnului lor. Dintr-alt[parte, Mihai]l chema mereu

prin c[r\i a veni la Alba cu o=tile alese =i nobilii ce avea supt porunci, fiind gata a]ntreprinde o expedi\ie]mpotriva turcilor. V[z`nd ]ns[ c[ supt nici un cuv`nt nu poate birui]nd[r[tnicia lui George Mako, Mihai, plecat mai mult spre mijloace bl`nde =i ]mp[c[toare, chem[ la sine pe Grigore Mako, fratele lui George Mako, osta= curajos, mai dulce la caracter dec`t frate-s[u, pe care]l avea]n de bine, fiindu-i foarte credincios, =i]l trimise cu]ns[rcinare ca s[caute a]ndupleca pe frate-s[u =i s[-l aduc[la Alba-Iulia. Acesta se duse l`ng[ frate-s[u, dar nu izbuti ]ntr-altceva f[r[ numai c[ f[cu pe George Mako de trimise domnului, ]n numele legionului ]ntreg, pe Martin Vere= =i George Borsai cu ]ns[rcinare s[-i zic[: „c[ osta=ii nu pot veni l`ng[domn p`n[ nu li se va trimite leafa pe patru luni, ce nu li se pl[tise ]nc[; c[ afar[ de aceasta, ei se roag[ ca domnul s[ ia ]n b[gare de seam[ c[ ei l-au slujit cu b[rb[\ie =i c[ acum s-a r[sp`ndit o groaznic[vorb[cum c[domnul pe to\i i-a hot[r`t jertf[ mor\ii; c[ solda\ii, sp[im`nta\i de aceasta, se tem a se]mpreuna cu o=tile taberei; c[chiar dac[acest zgomot nu are temei, el f[cuse]ns[o a=a mare]ntip[rire asupra duhului o=tilor, c[supt nici o pricinuire ei nu vor merge la d`nsul, de nu le va trimite mai nainte c[r\i care s[declare de mincinos acest zgomot“.

Auzind Mihai acestea de la deputa\i, r[mase]ncremenit de mirare =i de ciud[de aceste nevrednice zgomote r[sp`ndite de voitorii de r[u. El r[spunse, jur`ndu-se pe tot ce avea mai sf`nt, pe via\a sa, norocirea sa, femeia =i copiii s[i, c[niciodat[el n-a meditat un asemenea proiect. „Ar trebui, zicea el, a avea o inim[de fier spre a nu recunoa=te meritele =i faptele lor cele bune; ar fi cea mai mare nemul\umire de a trata pe ni=te veterani ce l-a slujit a=a de bine, pe el =i pe copiii lui, ca ni=te f[c[tori-de-r[u, prin pedepse. Deci s[nu se mai team[nimeni de acest zgomot mincinos, sem[nat de turbur[torii p[cii ob=te=ti =i prin du=manii norocirei sale. C[ci el le va da c[r\i]ncredin\ate, unde le va ar[ta g`ndurile lui; asemenea le va pl[ti =i leafa ce aveau a lua.“[34]

Dar aceste asigur[ri curate =i sincere z[darnice erau, c[ci Mako ca =i nobilii care =tia bine c[acele zgomote era mincinoase erau bine hot[r`\i a duce complotul p`n[la sf`r=it.

IX

Toate aceste fapte de care atinser[m p`n-acum ]ntr-aceast[ carte se petrecur[ ]n cursul lunei lui august (1600). Pe la cap[tul acestei luni, fiind lucrurile ]ntr-aceast[ stare ]ntre domn =i George Mako, +tefan Csaki cu vro c`\iva magna\i, conjura\ii lui, se adunar[la Cluj, unde \inea sfaturi tainice cum vor face spre a]mp[rt[=i proiectele lor nobilimei =i a scula \ara; =i hot[t`r[ a trimite veste tainic[ la fiecare d-a se afla ]ntr-o zi hotar`t[ ]n c`mpiile vecine ora=ului Torda. Mihai-Vod[, afl`nd aceast[adunare a nobililor la Cluj =i b[nuind — din cele ce =tia despre complotul unor nobili]n Moldova, ca s[cheme pe Sigismund =i pe Zamoisky, =i din scrisorile lui Mako — c[este oarecare mi=care]n Ardeal, trimise r[spuns acestor nobili aduna\i]n Cluj s[vie]ndat[la curtea lui. Dar ace=tia, =tiindu-se vinova\i, se temur[, se scuzar[cu deosebite pricinuiri =i]ndat[se r[sp`ndir[.

}n vreme ce aceste se petreceau]n Ardeal, Mihai primi veste sigur[din Polonia c[Zamoisky, Ieremia Movil[=i Sigismund Bathori, cu o puternic[oaste stau gata a intra]n Ardeal.[35] }ndat[el porni ol[cari spre Casovia, c[tre George Basta, ca, dup[cum]i era poruncit prin c[r\i de arhiduca Matei, s[-l invite, cu cea mai mare grab[a veni]mpreun[cu oastea sa spre a se]mpreuna cu d`nsul la Alba-Iulia, rug`ndu-l foarte c[, de va vedea c[nu poate ajunge la vreme cu pedestrimea, s[-i trimit[ ]nainte c`t mai cur`nd dou[mii c[l[re\i.[36]

Trimi=ii lui Mihai]nt`mpinar[ pe Basta, dou[ mar=uri de Casovia, ]n cale spre Ardeal.[37] Printr-o coinciden\[ lesne de ]n\eles din cele ce am v[zut ]napoi, pe c`nd nobilii se aduna la Cluj =i hot[ra ziua izbucnirei revoltei, Basta se mi=case =i el din Casovia,[38]]n 2 sept. (1600),[39] =i luase calea spre hotarele Ardealului. El avea cu d`nsul pe colonelui Rotowitz, cu o mie c[l[re\i reiteri, un regiment de o mie pedestra=i to\i din Silezia, regimentul lui Pezzen de trei mii nem\i, apoi o seam[ de o=ti din partea locului, cu patru companii numai de nem\i de c[l[rime de r`nd =i compania gvardiei sale de c[l[rime valon[, cu vro c`\iva husari =i haiduci. Pestetot oastea sa se urca la 7

mii oameni pedestrime =i c[l[rime =i 9 tunuri, din care trei de baterie =i =ase de campanie, cu toate cele trebuincioase.[40]

Basta,]naintea trimi=ilor lui Mihai, se pref[cu c[are mare prietenie c[tre domnul lor =i se ar[t[foarte voios a-i veni]ntr-ajutor.[41] El le zise c[nu poate, f[r[a face o mare nesocotin\[=i a se pune]n primejdie, a trimite]nainte c[l[rimea, cum cerea Mihai, de care are nevoie spre a sprijini pedestrimea prin c`mpiile pe unde are a trece =i unde poate fi izbit de turci, poloni sau t[tari; dar f[g[duia c[, cu cea mai mare grab[putincioas[, va alerga cu toat[oastea spre a da ascultare poruncilor cezarului =i a sluji pe Mihai]ntr-o a=a frumoas[ocazie.[42] Trimi=ii se]ntoarser[spre a aduce acest r[spuns lui Mihai, =i Basta, trec`nd r`ul Tisa =i c`mpia Kalo cu o iu\ime neauzit[,]=i aduse oastea pe la Sathmar la hotar[le Ardealului, la satul Maitin, unde se opri spre a priveghea cele ce se petrecea]n Ardeal.[43]

X

Mihai-Vod[, n[d[jduind c[Basta va veni]n ajutorul s[u, poruncise la to\i ai \[rii d-a veni arma\i]n tab[ra de l`ng[ ora=ul s[sesc numit Sas-Sebe=. Aci se adunar[ ]ndat[ to\i osta=ii: rom`nii, polonezii, cazacii =i secuii to\i, deosebit de c[l[re\ii din scaunele Mure=ul =i Aranyos. Dar nobilii unguri, dup[cum li se dedese cuv`ntul de magna\ii conjura\i, se adunar[ cu to\ii l`ng[ora=ul Torda,]n c`mpia numit[ *Keresztes*, l`ng[r`ul Aranyos, =i t[b[r`r[acolo. V[z`nd Mihai c[ nobilii nu ]nainteaz[ mai ]ncolo de Torda, ]ncepu a le da zor =i le porunci ca ]n trei zile s[ porneasc[ spre Alba-Iulia. Dar nobilii, d`nd de azi p`n[ m`ine,]i trimiser[pe Gabriil Banfi ca s[arate domnului cuvintele ce]i oprea d-a veni la Sas-Sebe=, din care cea mai de c[petenie era: c[ ]n \inutul Albei =i al Sebe=ului, fiind pustii\i prin at`ta sold[\ime =i prin oamenii cur\ii ce alerga mereu ]ntr-o parte =i ]ntr-alta, nu pot g[si nutre\ de cai, ]n vreme ce la Torda era livezi =i izlazuri de vite =i de cai ]ndestule =i c[ via\a oamenilor e mai lesne; c[ to\i comi\ii ce se afla du=i ca s[ str`ng[contribu\iile hot[r`te de diet[ ]nc[ n-au sosit; dar c[ ei stau gata la cel dint`i semn al domnului s[mearg[unde le va porunci.

„Astfel, zise Bethlen, nobilii, ca ni=te p[s[ri care au sa fie prinse]n curs[, v`ltora ]mprejurul la\urilor ce pe ascuns ei ]ntinseser[ lui Mihai.“ Acesta p[ru a se domoli prin cuvintele lui Banfi =i f[cu cunoscut magna\ilor =i nobililor ca s[ vie la Alba-Iulia fiecare cu c`te o slug[, l[s`nd celelalte o=ti ale lor ]n tab[r[, fiindc[ ]mprejur[rile cereau ca s[ le comunice lucruri de interes public. Pretinde Bethlen c[ aceast[ chemare era cu g`nd ca s[-i omoare; c[banul Mihalcea dedese acest sfat, pe care]l aprobase cea mai mare parte din boieri, care ziceau c[va pieri domnul de nu va face s[piar[nobilimea. Dar Radu Buzescu, care era aplecat c[tre unguri, c[ci slujise odinioar[ca stolnic pe +tefan Bathori, c`nd era el prin\ ]n Ardeal, fu de p[rere d-a ]ntrebuin\a mijloace bl`nde c[tre nobili, fiind mai lesne a le c`=tiga dragostea dec`t a le insufla temerea.[44]

Era anevoie de]n\eles cum Mihai s[poat[crede c[nobilii, care nu voiau a veni la d`nsul cu o=tile lor, s[ vie f[r[ o=ti. F[r[ ]ndoial[ c[ acum nu mai era de ]nt`rziat. Trebuie a merge asupra acelor nobili care]ndr[znea a nu da ascultare poruncilor domnului lor, a le]mpr[=tia o=tile]nc[nehot[r`te =i neadunate toate =i a pedepsi pe capii conjura\i. Iar de apuca ei a se ]ntemeia ]n puteri, a face un apel poporului, rom`ni =i secui, =i, la insurec\ia nobililor, a r[spunde printr-o insurec\ie popular[. Cu aceast[p`rghie puternic[ ]n m`n[=i sprijinind cu oastea sa regulat[, ce avea]n leaf[, armia na\ional[, Mihai ar fi fost sigur d-a nimicnici orice putere du=man[ ]n Ardeal.

Adev[r c[furia poporului ar fi cucerit toat[nobilimea. Fie! piar[! c[ci =i-au meritat pieirea. Din nenorocire, Mihai nu pricepu niciodat[c[ ]n popor =i numai]n popor e adev[rata lui putere, adev[ratul s[u sprijin. El]l c[utase c`nd ]n nobili, c`nd]n armie =i]n o=tile mercenare, c`nd ]n Austria. De=i ]nc[ ap[s`nd poporul s[u nef[c`nd nimic pentru d`nsul, el]i dep[rtase inima de la d`nsul, dar poporul, ]n care simtimentul na\ional vecinic =i curat tr[ie=te, era ]nc[ gata a se scula la chemarea lui. C`nd]ns[Mihai se hot[r] a o face, era prea t`rziu.

O fatalitate orbe=te pe Mihai, sau mai bine el este t`r`t =i pedepsit prin urm[rile neap[rate ale gre=elelor sale. El, care a minunat pe toat[lumea prin]ndr[zneala sa, prin iu\imea prin care apuca de izbea pe

du=man p`n-a nu prinde acesta de veste, el care a zdrobit at`\i puternici du=mani, acum st[ame\it]naintea r[scoalei a unor nobili. }n loc d-a porni asupr[-i, el st[ ]n nelucrare, m[gulindu-se cu n[dejdea c[cu vorba]i va aduce la cunostin\[. Asigurarea c[Basta]i va veni]n ajutor =i c[astfel nobilii, afl`ndu-se prin=i ]ntre dou[ armii, nu vor ]ndr[zni a face nimic, singur[ numai poate t[lm[ci purtarea lui. Astfel, ca cum =i-ar fi pus ]n g`nd, cu paguba sa, a ar[ta neadev[rul calomniilor anali=tilor unguri asupr[-i,]n loc d-a porni asupra nobililor, trimise]n tab[ra lor doi unguri, pe Ioan Kemeny, un senator, =i +tefan Petki, r[zboinic ales (acesta, c[z`nd ]n vin[ mare, fusese os`ndit a i se t[ia capul, dar Mihai, dup[rug[ciunea senatorilor =i mai ales a episcopului Ardealului, Naprazdi, lu`nd]n privire c[el se purtase viteje=te la Lipova =i]ntr-alte p[r\i,]l iert[), spre a afla ce vor ei =i a c[uta a-i]mp[ca prin f[g[duieli.[45]

XI

Ace=ti doi trimi=i unguri tr[dar[ ]ncrederea ce Mihai puse]ntr-]n=ii. Sosind]n tab[ra nobililor, ei auzir[pl`ngeri, t`nguieli ascunse, v[zur[pe unii v[rs`nd lacrimi. Cu toate c[ to\i nobilii aduna\i ]n tab[r[ erau ]mpotrivitori domnului, nu era nici o unire ]ntre d`n=ii, nici unul nu]ndr[znea a se]ncrede]n altul. Numele numai al lui Mihai]i ame\ea pe to\i =i, de=i =tiau c[sufer tot d-o durere, nimeni nu]ndr[znea a descoperi rana comun[. „Corturile r[suna de suspinuri =i vaiete; ar fi zis cineva [c[sunt] ni=te oameni izbi\i f[r[veste de focul tr[snetului, sp[im`nta\i de zgomotul tunetului, care arat[ ]ns[ printr-o c[tare neghioab[ c[ o otrav[ de o duhoare puturoas[ i-a p[truns.“[46] Pu\ini era care ]ndr[znea a-=i v[rsa m`nia ce fierbea]n inima lor, =i aceia, vorbind]ncet =i numai c[tre prieteni, zicea: „c[voievodul este un]n=el[tor, un adev[rat turc, c[trebuie a se m`ntui de aceast[pieire prin orice mijloc“. Cu toate c[puseser[ ]n capul o=tilor lor pe +tefan Csaki, dar =tiindu-l favorit =i entuziast de Mihai, nimeni nu avea]ncredere]ntr-]nsul =i nimeni, chiar din prietenii s[i, nu]ndr[znea]naintea lui a spune ceva]mpotriva domnului, chiar]n glum[.

}n aceast[stare de spaim[=i ne]ncredere reciproc[ ]n care se afla nobilii, ar fi fost foarte lesne a-i risipi, dac[Mihai, pe l`ng[ solie =i vorbe bl`nde, ar fi]naintat]ndat[spre d`n=ii cu armia sa. Ar fi fost asemenea cu putin\[, atunci la ]nceput, a-i ]mp[ca =i prin vorbe =i prin f[gaduieli, dac[ trimi=ii lui Mihai, ]n loc d-a c[uta a face pace, nu a\`\a]nc[mai mult pe nobili =i [nu]]i apropia unul de altul. Csaki,]n\eleg`nd inima lui Ioan Kemeny =i Petki, trimi=ii lui Mihai, =i v[z`ndu-se obiectul ne]ncrederii tuturor, se adres[c[tre d`n=ii, zic`ndu-le: „}ndr[zni-voi a vorbi cu siguran\[ ]naintea voastra“. „+i noi]nainte-\i?“ r[spunser[ei. Csaki le-o asigur[, d`ndu-=i cuv`ntul =i m`na dreapt[. Atunci ace=tia ]l ]ndemnar[ a nu pierde vreme. Conjura\ii to\i, care erau ]n\ele=i unii cu al\ii, se adunar[.[47] Ei convocar[ o adunare general[ a nobililor, ]n care Csaki lu[ cuv`ntul =i]i]ndemn[cu mult[elocven\[„a scutura jugul unui domn strein, barbar =i tiran, care a jurat pieirea lor, =i pentru aceasta a se folosi de ocazia de fa\[, c`nd se afl[ to\i aduna\i launloc =i arma\i =i c`nd oastea cezarului nu e departe“. +i sf`r=e=te propun`nd: „ca s[trimit[adunarea soli la Basta, generalul Ungariei de Sus, care acum se afl[la hotar, spre a-i chema]ntr-ajutor, ar[t`ndu-i c[ a venit vremea ca s[ dob`ndeasc[Ardealul pe seama]mp[ratului =i a-=i izb`ndi despre Mihai =i totdeodat[ pe d`n=ii s[-i m`ntuiasc[de tirania lui“.[48]

Avu mare putere cuv`ntarea lui Csaki asupra nobililor aduna\i, nu spre a cre=te ura lor c[tre Mihai, dar spre a-i hot[r] spre r[zbunare.[49] }ndat[ ei aleser[ din s`nul lor pe Francisc Alard =i pe Gabriil Haller ca s[mearg[l`ng[ Basta, ]ns[rcin`ndu-i „ca s[-l roage de a le da ajutor spre a-i m`ntui de jugul =i c`rmuirea crunt[a lui Mihai; s[-i spuie c[voievodul este aliatul tainic al turcilor; c[d-abia dedese drumul trimisului]mp[ratului Rodolf, c`nd primi cu mare pomp[pe trimisul turc, care]i dedese, spre]nt[rirea domniei, semnele de la]mp[ratul turcesc; c[ei f[g[duiesc o vecinic[credin\[ ]mp[ratului Rodolf, c[tre care sunt =i de mai nainte lega\i; c[primejdia gr[be=te, palo=ul domnului amenin\[acum capetele ungurilor; c[dup[nimicnicirea lor, acest trufa= barbar va merge cu sabia =i focul]n m`n[s[-=i cerce norocul spre Casovia, dup[cum o f[g[duise la marele vizir

Ibraim-Pa=a;[50] c[dac[Basta nu le va da ajutorul n[d[jduit, ei, care sunt hot[r`\i a nu mai suferi pe Mihai, se vor vedea nevoi\i sau a chema pe Sigismund, ce era la hotar cu oaste puternic[, sau a cere ajutorul sultanului turcesc.“[51]

Nimic nu era mai neadev[rat dec`t aceste ]nvinov[\iri ce aducea ungurii lui Mihai. }n loc de-a se ar[ta tiran c[tre nobili, el le m`ntuise via\a de furia secuilor =i rom`nilor; ]n loc d-a-i ucide, dup[ cum f[cuse Sigismund, pe care ei dorea a-l avea domn ]n locul lui Mihai, acesta nu pedepsise pe nimeni f[r[ vin[ =i judecat[, ba ]nc[ pe mul\i din cei os`ndi\i iert[. El p[strase starea =i privilegiurile lor cu paguba rom`nilor =i sc[derea sa; p[strase cu scump[tate constitu\ia \[rii, nu f[cu nici o schimbare ]n legi, nu scoase nici o dajde f[r[ ]nvoirea dietei =i nu silui hotar`rile dietei, dup[cum]ntr-at`tea r`nduri o f[cu Sigismund. Pe l`ng[ aceasta, e ]nvederat c[ nu el era tainic aliat al turcilor, ci tocmai nobilii, care ]n fa\[ se ar[ta jertfici ]mp[ratului, iar pe ascuns ]=i da m`na cu Sigismund, polonii =i turcii, ale c[ror viclene urm[ri nu]nt`rziar[a ie=i la iveal[. Pe n[dejdea lui Sigismund =i a polonilor mai mult se sculaser[ei, =i dac[acum se adresa lui Basta, era de nevoie, c[ci Sigismund =i polonii era]nc[departe =i vegeta]nc[=i le era team[d-a nu fi izbi\i de Mihai]n grab[; pentru aceea se adresar[la Basta, pe care-l =tia aproape =i gata a-i ajuta. G`ndind nobilii c[ Basta va voi un act de credin\[ public[, deter[ deputa\ilor spre a-i duce c[r\i isc[lite cu m`inile tuturor st[rilor =i pecetluite cu pecetea lor,]n care]=i da credin\a lor cezarului Rodolf.[52]

XII

Dup[ce pornir[p-ace=ti deputa\i la Basta, nobilii trimiser[al\ii lui George Mako, ca s[-l roage, de-i este scump[m`ntuirea patriei, s[ vie ]ndat[ la d`n=ii cu o=tile ce el comanda. Afl`nd aceasta, Mako l[s[ \inutul B`rsei =i se]ndrept[spre ora=ul Media=. C`nd primir[ veste nobilii de sosirea lui la Media=, ]i trimiser[ pe Nicolae Bogathi, ca s[-i f[g[duiasc[, ]ntre alte lucruri, c[ ei nu-=i vor mai aduce aminte de relele ce el le-a f[cut de cur`nd, c[nu-i vor lua niciodat[f[r[desp[gubire =i

f[r[o judecat[mai dinainte mo=iile ce voievodul]i]ncredin\ase =i]nc[c[ ]i vor d[rui leafa pe dou[luni. +i spre a da mai mult temei acestor f[g[duieli,]i trimiser[ ]n acela=i ora=, unde]nc[se afla, pe Ioan Kemeny =i +tefan Petki, care veniser[la d`n=ii de la Mihai, =i ]l rog d-a-=i aduce aminte de na\ia ungar[ din care =i el se trage, de a urma ceea ce a ]nceput, d-a veni ]n tab[ra de la Torda, a-=i uni puterile sale cu ale lor, spre a dep[rta din \ar[ un tiran crud, d-a nu se teme de un popor c[ruia norocul a slujit mai mult dec`t curajul.

}n vremea aceasta, curierii vestir[lui Mihai c[Mako, st[ruind]n]nd[r[tnicia sa,]n loc d-a merge cu oastea sa la Alba-Iulia, dup[cum]i poruncise, s-a dus la Media=. |in`ndu-se de hot[r`rea sa d-a umbla cu binele =i a-i lini=ti =i domoli mai mult cu mijloace]mp[ciuitoare, Mihai g[ti dou[solii, una c[tre solda\ii lui Mako, pun`nd ]n capu-i pe Ioan Neme=, cu ]ns[rcinarea de a ast`mp[ra duhul o=tilor =i a le ridica orice b[nuial[, pl`ng`ndu-se de r[scoala lor, chem`ndu-i la datorie, pentru ca ]n acest minut greu pentru cre=tin[tate s[ nu-i puie ]n nevoie a-i pedepsi el, care totdeauna a fost binevoitor c[tre d`n=ii, =i pentru ca ei s[nu fie o stavil[la bunele =i cuvioasele sale str[danii. Ceailalt[, compus[din Pancratie Sennyei =i vistierul Stoica — rom`n, ispravnic al palatului, care de cur`nd se]ntorsese de la Pilsna, unde fusese trimis ambasador c[tre]mp[ratul Rodolf — la tab[ra nobililor la Torda. Ei era]ns[rcina\i sa dea de minciun[zgomotul r[sp`ndit]ntre nobili c[el voie=te pieirea lor. Cu ace=tia dete]mpreun[=i pe trimisul c[tre Mako, spre a-i prezenta nobilimei.

Ajung`nd cu to\ii la Torda, ace=ti deputa\i, ]naintea tuturor nobililor aduna\i, fa\[ fiind =i doi deputa\i trimi=i de George Mako, ]=i ]mplinesc misia ce li se ]ncredin\ase. F[c`ndu-se t[cere, vistierul Stoica, cu gravitatea sa obicinuit[, astfel cuv`nt[: „Cu mare p[rere de r[u a aflat domnul r[zvr[tirea lui George Mako =i r[scoala legionarului s[u, r[scoal[ ce el n-a ]nt[r`tat prin nici o nedreptate, fiind mul\umit de bunele slujbe ale ei p`n[ acum; c[ el nu cuno=tea pricina unei a=a de f[r[ veste dezbin[ri; c[ b[nuia c[ poate ea ar fi ie=itul unei mi=c[ri pricinuit[ printr-un zgomot mincinos mai mult dec`t printr-o veste sigur[. Dac[ei au fost]ndemna\i l-aceast[ ]nd`rjire neso-

cotit[c[ci le-a r[mas simbrie nepl[tit[, iat[c[le-a trimis prin Ioan Neme= simbria pe patru luni]ntregi; de au alt[temere, s-o p[r[seasc[, c[ci domnul le-a trimis c[r\i de]ncredin\are, la care tot cre=tinul trebuie s[creaz[. Dac[sunt]n ceva vinova\i]n leg[tura f[cut[cu Sigismumd, domnul]i]mbiaz[cu o uitare =i o iertare deplin[. Cu mai mare p[rere de r[u a aflat domnul c[nobilimea s-a turburat de oarecare larm[r[zvr[titoare, care d[domnului g`nduri mincinoase =i nelegiuite; c[ el ia de martor pe Dumnezeu =i pe sfin\i ca n-are nimic mai scump ca s`ngele nobililor, c[nimic nu are mai la inim[f[r[numai de a p[stra legile lor cele vechi =i ale patriei, =i c[el st[gata a r[spl[ti fiec[ruia dup[meritele sale."

Abia sf`r=i Stoica cuv`ntul =i cei doi trimi=i ai lui George Mako strigar[: „c[so\ii lor de arme nu vor s[mearg[a se]mpreuna cu domnul, c[ei nu mai vor s[slujeasc[supt steagurile lui; c[ei vor mai bine s[treac[ ]ndat[ ]n Ungaria, unde vor g[si vechea libertate a patriei, administra\ia drept[\ii, siguran\[pentru via\a lor =i milostivirea]mp[ratului; c[ ]n zadar Stoica ostene=te urechile lor printr-at`tea vorbe, c[ci Mako a =i hot[r`t a trece]n Ungaria."

Deputa\ii rom[ni, v[z`nd ]nd[r[tnicia lor, neb[nuind nimic nici de ]n\elegerea lor cu nobilii, nici de hot[r`rea acestora d-a ridica cap =i sabie]mpotriva domnului, crez`nd vorbele trimi=ilor lui Mako =i g`ndind c[acesta se va]ndrepta spre Cluj, ca s[treac[ ]n Ungaria, se duser[acolo spre a-l]nt`mpina. Ei avea de g`nd s[laude lui Mako =i o=tilor sale milostivirea domnului, d-a se sili a domoli m`nia lor =i a-i aduce ]n tab[ra domnului, sau, de nu izbutea cu vorbe, d-a scula ]n numele domnului pe \[rani =i d-a ucide pe solda\i p`n[la unul. Aceasta fusese =i dorin\a lui Mihai. O asemenea hot[r`re ar fi trebuit a o lua la vreme =i a o ]ntinde pe toat[ \ara. Din nenorocire, nu se f[cu nici ]n acest caz ]n parte. Deputa\ii, merg`nd la Cluj, a=teptar[acolo]n zadar, mai multe zile, sosirea o=tilor lui Mako =i, v[z`nd c[ nu mai vin, se ]ntoarser[ la Alba-Iulia, l`ng[domn, f[ra s[fi f[cut nimic. Asemenea =i Ioan Neme=, duc`ndu-s[ la George Mako, ]i spuse tot ce-i zise voievodul, dar v[z`nd c[c`nt[ ]naintea unui surd, pierz`nd toat[n[dejdea, se]ntoarse =i el l`ng[Mihai.[53]

XIII

}ntr-aceea, deputa\ii nobililor trimi=i =i la generalul Basta ajunser[la Maitin, unde se afla acesta, =i, spun`ndu-=i]ns[rcinarea lor, fur[cu mult[bun[voin\[=i dragoste primi\i.[54] Basta se ar[t[mult vesel =i prea gata a-i sluji, =i le f[g[dui ajutorul =i sosirea sa.[55] Sunt]ns[unii anali=ti care, neb[nuind c[Basta avea instruc\ii tainice de la]mp[ratul, instruc\ii provocate f[r[ ]ndoial[de ura lui, spre a lucra]ntru surparea lui Mihai, pretind c[Basta st[tu pu\in]n cump[n[c`nd primi solia nobililor. [56] Dar =i de e aceast[ ]ndoire a lui Basta adev[rat[, e]nvederat c[ea era o prefacere. Mai mul\i anali=ti =i istorici mai noi nu se]ndoiesc c[Basta ar fi putut]ndr[zni a nu asculta porunca]mp[r[teasc[de nu ar fi avut tainice instruc\ii d-a lucra]n contra poruncii de fa\[. Dar chiar dac[curtea Austriei e nevinovat[, dac[Basta, m`nat numai de ura sa c[tre Mihai, a lucrat]n contra poruncei]mp[ratului s[u, acesta, nepedepsind neascultarea lui, n-a luat oare asupr[-i toat[r[spunderea =i nu d[drept temei la orice b[nuial[?

Basta, spre a acoperi r[spunderea sa personal[=i aceea a cur\ei]mp[r[te=ti, ale c[rei tainice instruc\ii nu putea ar[t[armiei sale =i c[reia spusese c[o duce]n ajutorul lui Mihai, spun c[convoc[un sfat de r[zboi, propun`ndu-i de a-=i da p[rerea de trebuie a ajuta pe Mihai ori pe nobilii revolta\i. Trei fur[ p[rerile ]n care se ]mp[r\ir[ m[dularii acelui sfat. Unii era de p[rere d-a nu ajuta nici pe o parte, nici pe alta =i s[ a=tepte s[ vaz[ ie=itul =i a dob`ndi nou[porunci de la]mp[ratul. Al\ii c[, potrivit poruncilor cezarului, trebuie a da ajutor lui Mihai =i s[nu dea ascultare la acei oameni r[zvr[ti\i la Torda, r`vnitori mereu de lucruri nou[ =i pe at`t streini de]mp[r[\ia cezarului, pre c`t sunt ]nd[r[tnici =i du=mani lui Mihai-Vod[; c[ ei nu cer ajutorul lui Basta pentru c[ iubesc mai bine pe ]mp[ratul dec`t pe Mihai, ci numai sili\i fiind de gre=eala r[scoalei lor a chema ajutorul cel mai vecin. Ei ad[oga: c[bine este ca voievodul a]nfr`na trufia revoltan\ilor, fiind ni=te oameni ]ndr[zne\i cu duhul =i pururea gata la lucruri nou[. Astfel apoi, c`nd se va lep[da Mihai de Ardeal,

aceast[\ar[va fi mai lesne =i mai]n pace c`rmuit[de mini=trii cezarului. Urma va dovedi c[aceast[p[rere era cea mai]n\eleapt[. A treia p[rere, pe care Basta o inspir[la un june cu totul jertfit lui, comitele Tomaso Cauriolo, strejar-maior general, =i care o sprijini, era: c[trebuie a se uni cu revoltan\ii =i a se folosi de aceast[ocazie spre a r[pi Ardealul din m`inile uzurpatoare =i tirane ale lui Mihai; c[ de=i porunc[ au de a ajuta pe acesta, dar ]mp[ratul nu =tia, cum le-a aflat ei, ]n=el[ciunea cu care Mihai voie=te a pr[p[di oastea lor =i a se rebela ]mpotriva cezarului; c[ prin ajutorul ce vor da nobililor =i m`ntuindu-i de Mihai, vor]ndatora =i mai mult pe ace=tia la credin\[c[tre]mp[ratul; c[cu oastea lor =i cu cei 12 mii =i mai bine de lupt[tori ce spun c[au nobilii, =i prin aceea c[Mihai nu cuno=tea scopurile ce au =i]i a=teapt[a-i veni]ntru ajutor, vor putea lesne a-l izbi pe nea=teptate =i a-l birui.[57]

Sfatul, care era]ntocmit de Basta, mai mult de oameni siguri ai lui, aprob[aceast[p[rere a comitelui Tomaso Cauriolo. +i Basta, care „era de mai nainte hot[r`t la aceasta“,[58] ]ndat[ ce primi din nou de la solii nobililor jur[m`ntul c[vor fi pururea credincio=i cezarului Rudolf,[59] chem[la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de r`nd nem\e=ti din c[l[rimea Ungariei de Sus, =i ]i porunci ]n secret d-a se pune ]ndat[ ]n cale cu c[l[rimea sa spre Torda =i, de va g[si acolo lucrurile sigure, astfel dup[ cum f[g[duiser[ solii, s[ se uneasc[ cu nobilii, asigur`ndu-l c[ceialalt[oaste,]n vro cinci zile, se va]mpreuna cu d`nsul. El ]i porunci s[ caute a bate locurile =i a lua limb[ unde e Mihai =i cu ce puteri se afl[; c[ dac[ din ]nt`mplare el, apuc`nd ]naintea g`ndurilor altora, se va fi unit =i]mp[cat cu nobilii, s[-=i schimbe hot[r`rea =i s[ mearg[ la d`nsul s[-i spuie c[, potrivit poruncilor cezarului, armia vine]n ajutoru-i.[60]

Astfel Basta, dup[ ]mprejur[ri, sta gata a tr[da sau pe Mihai, sau pe nobilii ardeleni. El cheam[apoi pe deputa\ii nobililor =i st[rui mult ca nobilii s[nu dea b[taie voievodului p`n[ nu va apuca s[ soseasc[ =i d`nsul; c[daca, dup[natura locurilor, f[r[voia lor vor fi sili\i a veni]n lupt[, s[se trag[mai bine spre Cluj. }ntr-aceea=i

vreme, s[fac[=tire tuturor nobililor Ardealului, la toate breslele de osta=i, d-a-=i aduce aminte de credin\a ce au jurat]mp[ratului Rudolf, d-a p[r[si pe voievod =i d-a veni]n tab[ra lor.[61]

XIV

}ntorc`ndu-se deputa\ii ]n tab[ra nobililor, le spuse c`te le zisese Basta. Deci ei]ndat[, ascult`nd sfatul acestuia, trimit deputa\i la secuii ce \ineau cu Mihai, ca s[-i ]ndemne a se uni cu d`n=ii. Dar secuii, recunosc[tori c[tre Mihai pentru libertatea ce le dedese =i tem`ndu-se c[, de vor veni ungurii iar la putere, nu numai c[ o vor pierde cu vreme, dar ]nc[ c[ vor c[uta a-=i r[zbuna asupr[-le pentru mul\i nobili ce omor`ser[, r[spunser[: „c[ei sunt mul\umi\i de un domn a=a mare ca Mihai“. Tot]ntr-o vreme trimiser[nobilii la cazacii lui Mihai pe Balthazar Vere= =i pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca s[-i]nvite a se uni cu d`n=ii cu bune =i sigure condi\ii. Cazacii ]ns[ erau cu totul jertfi\i lui Mihai. Slujind ]n dob`nd[=i iubitori de bog[\ie, ei dob`ndiser[ mult de la Mihai =i n[d[jduia ]nc[ a dob`ndi.

Mihai, cum am ar[tat, avea mult[ ]ngrijire pentru osta=ii s[i. Adesea, la mese, el d[ruia cazacilor, ca =i celorlalte o=ti, bani, cai, haine cusute cu fir, ce luau vederile prin felurimea coloarelor =i a florilor. Astfel toat[armia sa era frumos]mpodobit[=i m`ndr[ de str[lucitoarele ei costumuri, c`t =i de vitejia ei. Adesea Mihai, c`nd le da daruri sau leafa, ]i ]ndemna s[ stea credincio=i pe l`ng[prietenia =i norocirea lui =i le zicea: „Mai ad[sta\i pu\in, osta=i, =i v[voi duce]ntr-o \ar[unde se g[se=te cu]mbel=ugare m[tase, aur, diamante =i tot felul de avu\ii“. Aceste f[g[duieli =i bun[voin\a ce Mihai ar[ta o=tilor lipiser[cu totul inimile cazacilor de d`nsul =i, c`nd deputa\ii nobililor se duser[s[-i]ndemne ca s[se trag[din p[rtea lui Mihai,]nfuria\i, ei uciser[ ]ndat[pe Balthazar Vere= =i duser[domnului toate c[r\ile ce le trimisese nobilii. So\ul lui Balthazar Vere=, jurisconsultul Ioan Zoltai, d-abia sc[p[; pe c`nd el se silea a dovedi cazacilor c[, potrivit legilor lui Justinian, ei au drepte cuvinte de a p[r[si pe Mihai, ace=tia n[v[lir[asupr[-i su-

duindu-l, b[t`ndu-l =i rup`ndu-i hainele,]nc`t cu greu apuc[ de sc[p[ ]n str`mtorile mun\ilor.

Fur[mai noroco=i nobilii cu alte o=ti. Ei rugaser[ ]nc[s[vie la d`n=ii pe pedestra=ii pretoriani ai voievodului, carii era ]n num[r de 700, =i pe c[l[re\ii be=lii, ambele cete compuse de unguri; dar pedestra=ii avur[ anevoin\[ a fugi, c[ci domnul, sim\ind g`ndul,]i sili a sta]n fr`ul disciplinei, ucig`nd c`\iva centurioni ai lor, =i ]i ]nchise pe to\i ]ntr-o gr[din[ ]ngr[dit[ cu ziduri, ce se afla l`ng[camerele sale. Aceast[gr[din[,]n care Mihai zidise o baie frumoas[, fu mai t`rziu f[cut[ cet[\uie de prin\ul Ardealului Gabriil Bethlen. C`\iva din ace=ti pedestra=i, care putur[sc[pa, fur[uci=i]n cale prin paznicii or`ndui\i de straj[ de Mihai, =i foarte pu\ini, f[c`nd un mare ocol, ajunser[t`rziu, =i tocmai dup[ b[taie, ]n tab[ra nobililor. C[l[re\ii be=lii izbutir[ mai bine. }ntr-un semn hot[r`t, ei se scular[cu to\ii =i se duser[la Torda a se uni cu nobilii. Pe l`ng[ d`n=ii se lu[=i Ioan Iacobini, un t`n[r cu duh, ce era secretar al canceleriei domnului.[62] El fusese mai nainte, ]n aceea=i calitate, pe l`ng[Sigismund Bathori =i,]nso\ind pe acest prin\ ]n expedi\ia sa]n |ara Rom`neasc[ ]mpotriva lui Sinan vezirul, la 1595, descrise aceast[campanie.

XV

Nobilii trimiseser[asemenea,]nc[din 2 septemvrie, scrisori la sa=ii din Bra=ov =i Sibiu, spre a-i trage]n partea lor, p[r[sind pe Mihai. Sa=ii]ns[, necunosc`nd m[rimea mi=c[rii ]mpotriva lui Mihai =i tem`ndu-se de puterea acestuia, spre a se ar[ta cu slujb[=i credin\[c[tre d`nsul, ]i trimiser[ acele c[r\i. }nc[ nu sosiser[ acestea ]n m`na domnului, =i bra=ovenii precum =i sibienii primesc =i alte c[r\i de la nobili,]n care se cuprindea pre larg tot planul dezbin[rii ungurilor. Bra=ovenii]ndat[pornir[aceste c[r\i cu un om]ntr-adins la domnul, iar sibienii, spre a se ar[ta =i mai cu bun[voin\[, plecar[mai mul\i]n persoan[spre a duce c[r\ile, lu`nd cu d`n=ii =i pe omul trimis de bra=oveni. Era ei mai s[intre]n curtea domnului, c`nd aflar[de la unii oameni ai cur\ii c[celelalte cet[\i s[=e=ti s-a lep[dat de credin\a lor c[tre Mihai, precum

=i c[to\i ungurii ce se afla]n tab[ra acestuia au fugit =i s-au]mpreunat cu nobilii, c`=tig`ndu-=i mai]nt`i amnistie deplin[ pentru c`te f[cuser[c`nd se afla supt poruncile lui Mihai, lucru ce nobilii bucuro=i le acordar[, mai ales n[d[jduind c[ cu modul acesta vor putea trage ]n partea lor =i pe secui. Acestea ]n\eleg`nd, sibienii se]ntorc din drum la ai s[i =i trimit la bra=oveni nou[scrisori ale nobililor, cu altele ce primiser[de la germani =i unguri =i de la oamenii =i generalii]mp[ratului,]ndemn[toare de revolt[, vestindu-le c[=i ei,]n 10 sept., s-au r[sculat, =i rug`ndu-i d-a sta impreun[ cu d`n=ii. Sa=ii n-avea nici un temei a se revolta. Ei,]mpreun[cu secuii, chemaser[pe Mihai]n Ardeal. Acesta nu numai c[ ]i m`ntui de tirania lui Andrei Bathori, dar ]nc[ ]i favorase cu deosebire ]n toat[ vremea; dar sa=ii, nemul\umitori =i mi=ei, c`t b[nuir[sl[biciunea f[c[torului lor de bine =i v[zur[c[=i]mp[ratul e]mpotriv[-i, nu pregetar[a-l p[r[si =i a r[spl[ti printr-o tr[dare m`r=av[ binele ce le f[cuse rom`nii.

Bra=ovenii, cum primir[acele scrisori de la sibieni,]nc[atunci seara, duminic[11 sept., to\i cu mare aplaus se]nvoiesc a se dezbate de supt Mihai =i]ndat[,]n acea noapte, prind =i pun la]nchisoare pe to\i rom`nii pe c`\i putu pune m`na, ]ntre carii erau vistierul Vistelie =i George, fratele banului Mihalcea; pe al\ii iar[=i ]i omor`r[, „c[ut`ndu-se rom`nii]n toate unghiurile =i v[ile =i d`ndu-se mor\ii f[r[ nici o cru\are“.[63] Dup-aceea, ]n zadar se ispitir[ ei ]n c`teva locuri a p`trunde p`n[la tab[ra nobililor, c[ci o=tile lui Mihai]i st[vili.[64] Ei fura sili\i a-=i m[rgini revolta]n \inutul lor =i a urma a ucide mi=ele=te pe rom`ni, dup[ cum ]ncepuser[. Sa=ii de la Bistri\a numai putur[ trimite c`teva sute de pedestra=i]n tab[ra nobililor. Ace=tia se adresar[cu rug[ciune =i la clujeni, zic`ndu-le: „c[ voievodul a hot[r`t d-a nimicnici detot na\ia lor; c[trebuie a ajuta patria amenin\at[de o asemenea soart[; c[clujenii, fiind singurii care au ar[tat virtute]n]mprejur[ri grele, generozitate la trebuin\ele patriei, pentru aceea cer de la d`n=ii de a le da o mie de pu=ca=i =i 700 talere ]mprumut“. Clujenii, dup[ ce r[spunser[ numai prin c`teva cuvinte de neprimire la deputa\ii nobililor, pornir[ ]ndat[l`ng[ domn, printr-un lung ]ncunjur, pe concet[\enii lor Ioan Hosszu =i Toma Litteratu, spre a-i spune cererile nobililor =i a se lega c[tre d`nsul printr-o nou[leg[tur[de

credin\[; =i spre r[spl[tirea credin\ei lor, ei cerea s[li se dea numai un singur t`rg. Dup[ ce i-a l[udat foarte, domnul le f[g[dui a le ]ndeplini cu prisos cererea, de ]i vor r[m`nea credincio=i. El dete =tire deputa\ilor d-a face un mare]ncunjur =i d-a se]ntoarce]n grab[c[tre concet[\enii lor, c[ci pe drumul cel mare ei vor putea s[caz[ ]n m`inile ungurilor. Dar nobilii t[iar[ toate drumurile, ca domnul s[ nu =tie nimic de starea lor, =i deputa\ii, cu toate c[ urmaser[ sfatul lui Mihai, lu`nd un drum cotit, tot fur[prin=i de nobili =i adu=i goi]n tab[r[, de unde]ns[li se dete apoi drumul ca s[se]ntoarc[la concet[\enii s[i. Clujenii r[maser[pe l`ng[ Mihai. Unul dintr-]n=ii numai, anume Ioan Darabos, ridic[ c`\iva c[l[re\i =i]i duse]n tab[ra nobililor, zic`ndu-le: „Aide\i s[ ne lupt[m cu inim[ supt steagul ]mp[ratului, c[ruia am jurat credin\[!“ =i protest`nd]mpotriva lui +tefan Sere=, magistratul Clujului, care oprea orice r[scoal[.[65]

Astfel, mai mult]n numele]mp[ratului se f[cea r[scoala. Prin viclenia ungurilor, care se ar[ta]n fa\[supu=i]mp[ratului, lu[insurec\ia]ntindere =i putere mare =i]ncinse pe Mihai de toate p[r\ile,]n vreme ce, de ar fi sculat poporul cum trebuia, el ar fi putut]ncinge astfel pe du=man =i nu i-ar fi dat vreme a se]nt[ri]n putere =i a-i dezorganiza armata sa cu]ncetul.

}n piept inima ni se fr`nge de ce ]naint[m cu povestirea c[tre acea catastrof[ grozav[, la care ne t`r] aceste gre=eli; c[ci de aci izvor`r[ nu numai nenorocirile acestui b[rbat mare, unul dintre cei mai minuna\i ai istoriei omenirei, dar ]nc[ =i nenorocirile na\iei rom`ne, care, dintr-at`ta marire =i glorie, c[zu, ]mpreun[ cu eroul s[u, ]ntr-o pr[pastie sp[im`nt[toare, de unde dou[veacuri =i jum[tate de suferin\e nu o au putut]nc[m`ntui.

XVI

}n vremea aceasta, George Mako,]ncheind cu deputa\ii nobililor condi\iile de alian\[, plecase de la Media= =i sosise cale de cinci mile de tab[ra rebelilor,]ntr-un loc numit Bogatz,]mbel=ugat de vin, unde dete solda\ilor s[i voie s[bea. Cu toate vorbele mincinoase asupra lui

Mihai ce r[sp`ndise ]ntre osta=i de at`ta vreme, el nu era]nc[sigur c[va putea a-i face a se revolta, uit`ndu-=i credin\a jurat[ domnului =i bun[t[\ile lui pentru d`n=ii. Drept aceea]=i opri osta=ii]ntr-acest loc, crez`nd prin ame\eala be\iei a-i t`r]]n tab[ra nobililor. El trimise credincio=i de ai s[i, din ofi\eri =i solda\i, prin toate c`rciumele unde se afla osta=ii de=ert`nd pahare, care]ncepur[a c`rti cu dispre\ =i a amenin\a ]mpotriva lui Mihai. „Trebuie, zicea ei, s[ gonim pe aceast[ fiar[ p`n[la hotarele |[rii Rom`ne=ti; trebuie s[ murim pentru patrie =i s[ alegem ]ntre unguri domn de s`ngele nostru. Dec`t s[ \inem cu Mihai pentru o p[c[toas[ leaf[ ce ne d[ mai mult de trebuin\[ dec`t de dragoste, mai bine s[ne unim cu George Basta, din armia c[ruia se zice c[au =i sosit c`teva mii de osta=i frunta=i!“ +i fiindc[ nimeni nu vorbea ]mpotriva acestora, s`ngele osta=ilor se aprindea din ce]n ce, b`nd. George Mako, tem`ndu-se c[a dou[zi, potolindu-se focul vinului, s[nu se schimbe p[rerile, f[r[a a=tepta a se ivi de ziu[, dete armiei sale semnul de plecare, trece Mure=ul, pe urm[, opre=te un minut]n loc pe osta=i =i le gr[ie=te astfel: „So\ilor, nemuritorul Dumnezeu ne-a dat ieri la to\i o aceea=i g`ndire =i to\i f[r[osebire v[uni\i]mpotriva acelei pieire a na\iei noastre, acel stric[tor a legilor noastre care medita cu cruzime moartea noastr[a tuturor,]mpotriva lui Mihai-Voievod! Voi a\i luat armele pentru ap[rarea acestei provin\ii, ce prin vitejia noastr[Mihai a supus-o tiraniei lui; voi v-a\i pus s[ap[ra\i at`tea fecioare curate =i nevinovate]mpotriva dobitocirei =i cruzimei barbarilor. Siguri c[ast[zi vom putea a r[zbuna relele ce domnul prin voi a f[cut ungurilor,]nt[ri\i prin alian\a dumnezeiasc[, aide\i]n tab[ra lor =i s[unim soarta noastr[cu a lor.“

Solda\ii r[spunser[acestui cuv`nt a lui Mako printr-o murmurare m`nioas[. Uit`nd vorbele de ieri, cei mai mul\i viindu-=i ]n fire din ame\eala vinului, ]=i aduser[ aminte datorin\a lor =i ]ncepur[ a l[uda facerile de bine ale voievodului, os`ndind o a=a de ru=inoas[nemul\umire din parte-le. Ei aducea aminte c[au fost goi =i c[Mihai]i]mbr[case, c[erau pe jos =i c[el le dedese cai =i]i]n[l\ase din starea de c[l[re\i de r`nd la ranguri mai ]nalte; c[ era o necinste nepieritoare, o fapt[ vinovat[ ]naintea lui Dumnezeu d-a trage sabia asupra unui a=a de mare f[c[tor-de-bine, care, afar[ de leafa ce le-a pl[tit, le-a f[cut at`tea bun[t[\i.

Vro c[\iva comandan\i]nc[ ]=i desp[r\ir[o=tile de ceailalt[armie protest`nd ]n gura mare asupra tr[d[torului George Mako. Acesta era pierdut acum, dac[ din norocire-i nu-i sosea ]n acel minut ]n ajutor Wolfgang Kamutki, trimis de nobili spre a birui ]ndoirea osta=ilor. Acest deputat, june cu curaj =i cu mare elocven\[, \inu un cuv`nt osta=ilor,]n care re]nnoi =i]nt[ri]n numele nobilimei toate cele f[g[duite de Nicolae Bogathi =i ad[og[: „c[George Basta este s[vie cu o puternic[armie]n ajutorul ungurilor, ca el e la hotar, c[o mare temere a cuprins pe voievod, c[+tefan Csaki vine asemenea]ntru]nt`mpinarea lor cu magna\ii \[rii spre a-i felicita, c[ era mult mai cu cinste, de va voi a=a norocul, a c[dea ap[r`nd via\a sa =i m`ntuirea patriei, dec`t a mai sluji, pu\in timp]nc[=i]ntr-o spaim[necurmat[, un tiran“.

Prin aceste =i alte vorbe, el c`=tig[ p`n[la urm[duhurile turburate ale solda\ilor. George Mako, v[z`nd osta=ii aprin=i, dete semnul =i, dup[ ce mustr[ pe acei ce nu-l vor urma, puse armia ]n mi=care, =i chiar aceia care p`n[atunci]i era]mpotrivitori fur[sili\i a-l urma. }ndat[+tefan Csaki,]n capul unei p[r\i din o=tile nobililor =i a celor mai]nsemna\i capi,]ntr-un str[lucit costum, c[lare pe un cal m[re\ ]n=[uat, ie=i]ntru]nt`mpinarea legioanei lui Mako, sun`nd tr`mbi\ele, tobele =i d`nd toate semnele de veselie. Ambele o=ti oprindu-se]n loc, Csaki le f[cu un cuv`nt pompos =i apoi din ambele p[r\i ]=i dau m`na, se]mbr[\i=eaz[. To\i ungurii laud[pe solda\ii lui Mako c[au pre\uit mai mult pe Dumnezeu, patria, legea, dec`t prietenia rom`nilor. Dup-aceea]i duc]n tab[r[, unde nobilii le dau la to\i mese, le d[ruiesc o c`time ]ndestul[toare de gr`u, nutre\ pentru cai =i leafa pe dou[luni.[66]

Astfel se]mplini tr[darea lui Mako =i a legioanei sale.

XVII

Mihai-Vod[, cu toate c[nu aflase]nc[nimic despre tr[darea [lui] Basta, dar cunosc`nd acum puterile nobililor, ]ncepu cu tot dinadinsul a se g[ti de oaste. El chem[ pe l`ng[d`nsul toate o=tile, chiar =i p-acele din ora=ele de margine, precum Ienö, Lipova, Lugo= =i Caransebe=, supt pova\a lui Andrei Barcsai. Scrise]nc[=i lui P[tra=cu a-i

aduce o oaste]nsemnat[din |ara Rom`neasc[. Afar[ de aceasta, str`ngea arme, muni\ii =i tot ce era de trebuin\[pentru un lung r[zboi.[67] De=i el se g[tea de b[taie, dar dorin\a lui era statornic[d-a o]ncunjura. Pentru aceea, el chem[la sine doi preo\i, p[rintele George Vasarhelly din societatea lui Iisus, om bun =i predicator de minune, =i pe Ioan Ungvari, alt predicator elocvent al reforma\ilor din Alba, care =tia ad`nc din c[r\i, =i ]i trimise p-am`ndoi la Torda, fiind ei de religii deosebite, s[poat[sta fiecare pe l`ng[ cei de credin\a lor, ]ns[rcin`ndu-i a propune pace =i iertare nobililor =i a-i]ndemna a-=i uni mai bine puterile]mpreun[spre a se lupta]mpotriva turcului; c[dac[el sau solda\ii lui au f[cut vro gre=eal[, s-o spuie de f[\[=i slobod:]n sf`r=it, s[-i ]ncredin\eze c[, prin c[in\a lor =i milostivirea sa, aceast[ r[scoal[ se va putea isp[=i printr-o vecinic[ uitare. Dar c`nd ace=ti deputa\i sosir[ ]n tab[ra nobililor, nu fur[nici asculta\i, nici primi\i.[68]

}ntr-aceea, Rothalt, urm`nd poruncilor generalului s[u, Basta, se apropie de Torda =i, afl`nd starea nobililor acolo, porni]nainte cu c[l[rimea sa]n tab[ra lor, unde fu primit cu mari demonstra\ii de bucurie.[69] El asigur[nobililor, c[generalul s[u, doritor d-a-i ajuta =i a-i m`ntui de tirania lui Mihai, ]n cinci zile va veni a se ]mpreuna cu d`n=ii =i pentru aceea l-a trimis pe d`nsul ]nainte cu c[l[rimea sa, spre a le fi spre slujb[ p`n[atunci. El trimise apoi r[spuns]napoi la Basta ca s[-i dea de =tire de ceea ce a f[cut =i porni vro zece sau doisprezece c[l[re\i u=ori ca s[bat[drumul nu numai spre Alba-Iulia, dar]n toate p[r\ile, ca s[descopere unde se afla atunci Mihai. Doi din ace=ti c[l[re\i fur[prin=i de paznicii acestuia =i de la d`n=ii el afl[ c[ chiar ]n acea zi Basta trebuie s[-=i ]mpreune armia cu a nobililor.[70] Basta, ]n adev[r, pornind de la Maitin, veni la Tu=nad, ]ndrept`ndu-se c[tre Ardeal pe drumul numit Mesesia, din pricina varului de care se afla acolo mul\ime, sau a nisipului alb;[71] se opri apoi pu\in la ora=ul Zilah din poalele muntelui Meszes, la hotarul Ardealului, de unde,]n dou[mar=uri, sosi la Cluj cu armia sa =i bagajele sale,[72] la 13 septemvrie.[73] Aici fu primit cu pomp[de locuitori, care]i ie=ir[ ]ntru]nt`mpinare.

Tab[ra de la Torda se m[rea pe tot ceasul. Tr[d[torul Tamasfalvi, de care am pomenit]napoi, sosi =i el cu 400 c[l[re\i secui din scaunul

Mure=ului, l[ud`ndu-se c[ a venit nechemat ca s[ dea m`n[de ajutor]mpotriva tiranului =i ar[t`nd nobililor scrisoarea ce]i trimisese Mihai =i a c[rei cuprindere am v[zut mai sus. Mai venir[ ]nc[o seam[de secui din scaunul Aranyos. Ace=ti secui din scaunele Aranyos =i Mure=ul totdeauna =i-au deosebit simtimentele =i cauza de fra\ii lor din celelalte scaune. Mai iubitori de lini=te, ei s-au \inut]n veci departe de revolu\ii, \iind mai adesea cu puterea ce li se p[rea mai legiuit[; a=a ei au fost cu Andrei]mpotriva lui Mihai; pe urm[st[tur[cu nobilii, c[ci ace=tia se ar[ta c[sunt supu=i]mp[ratului. }n zilele noastre]nc[, ei au \inut pre partea]mp[ratului]mpotriva tot neamului lor, rebelat asupr[-i. Clujenii, =i ei, v[z`ndu-se ]n m`inile armiei lui Basta, trebuir[s[se supun[=i ei a trimite nobililor o=tile =i banii ce le ceruser[. }ntr-aceea,]n tab[ra de la Torda zbura]n toate corturile vestea sosirei lui Basta =i, to\i veselindu-se, c`=tigar[ inim[ =i se ar[tar[ mai aprin=i ]mpotriva domnului, incep`nd a striga de fa\[: la arme! =i]n=tiin\`nd, la sc[p[tatul soarelui, pe]mprotivnicii lor, prin desc[rc[ri de arme, semn obicinuit atunci la solda\i]n tab[r[,]nfocarea lor =i dorin\a d-a veni la lupt[.

Dup[ce dete la Cluj o zi de odihn[osta=ilor s[i, Basta sosi]ntr-o singur[zi la tab[ra nobililor, departe de dou[mile. El fu primit cu semne mari de bucurie =i salutat cu mare respect de toate st[rile, ce]i ie=ise]ntru]nt`mpinare. El t[b[r] dincolo de podul dup[ r`ul Aranyos,]n locul unui sat de cur`nd ars de cazaci, numit Keresztes. }ndat[ +tefan Csaki =i ceilal\i magna\i ]i dau comanda tuturor o=tilor Ardealului, ce erau ]n num[r de 12 mii osta=i c[l[ri =i pede=tri =i 4 tunuri, se supun ei =i to\i ai lor la poruncile lui ]l ]ndestuleaz[ cu gr`u =i bucatele trebuincioase.[74]

XVIII

Afl`nd Mihai-Vod[ sosirea lui Basta ]n tab[ra nobililor, trimise ]n aceast[ tab[r[ unul din cei mai dint`i boieri, =i anume Andrei Postelnicul, =i pe Luca Trausner, d`ndu-le trei solii:

Cea dint[i pentru George Basta, c[ruia]i]ns[rcin[s[-i zic[: „c[de vreme ce n-are nici o porunc[de la]mp[ratul s[n[v[leasc[ ]n

\inutul s[u, s[plece, d`ndu-i pace. S[-=i aduc[ aminte de trudele =i cheltuielile sale ]mpotriva turcilor ]n interesul cre=tin[t[\ii =i cu ce greutate a supus Ardealul ]mp[ratului, r[sturn`nd pe cardinalul Andrei, ce avea sprijin =i putere]n Polonia, Moldova =i Ardeal; aceea ce cu greu ar fi putut face]mp[ratul, de nu era el; apoi ar fi nedrept a r[spunde la at`tea slujbe printr-o purtare du=man[.“

A dou[ ]ns[rcinare era pentru nobili, la carii el vrea s[li se zic[: „ca s[-=i aduc[aminte c[ei au fost to\i]n puterea lui atunci c`nd a supus Ardealul, c[ el ar fi putut a-i ucide pe to\i, dar c[ el fusese at`t de milostiv, de nu le f[cu nici un r[u la sf`r=itul r[zboiului, dar ]nc[ ]i p[str[ ]n legile =i privilegiile lor, c`nd, dup[dreptul r[zboiului, ar fi putut a desfiin\a =i nimicnici toate acele legi =i privilegii; c[el e gata a le da tot ce e drept =i a p[stra]n armie o aspr[disciplin[; =i c[se mir[de ce ei vor s[se revolteze]mpotriv[-i, c[ci trebuie s[g`ndeasc[c[Dumnezeu obicinuie=te a sprijini pricinile drepte“.

A treia]ns[rcinare era pentru osta=ii ce]l p[r[sise, c[rora puse s[le zic[: „c[ei trebuie s[-=i aduc[aminte c[el]i ridicase din starea proast[la trepte mai]nalte; c[el, =i nu altul,]n |ara Rom`neasc[ =i Ardeal, le dedese cai, haine, arme =i alte podoabe ce ei aveau; c[ ]n toate ocaziile el le-a ar[tat binevoin\a sa; c[ supt poruncile sale, ]n |ara Rom`neasc[, ei au]nfr`nt pe turci =i au c`=tigat reputa\ie, bog[\ii =i c[, atunci c`nd ei se umplea de dob`nd[de la du=man, el nu oprea nimic pe seam[-i, l[s`nd tot la d`n=ii =i trat`ndu-i totdeauna nu ca ni=te slujba=i, dar ca ni=te copii ai s[i; s[ se socoteasc[ ]mpotriva cui au s[ r[dice arma, =i de ru=inea cu care va fi p[ta\i pe toat[ via\a ce le r[m`ne; c[pentru d`nsul, el jur[ pe tot ce are mai scump c[ s[ va purta cu d`n=ii cu bine =i cu dragoste ca =i mai nainte, de se vor]ntoarce la datoria lor“.

Dar c`nd deputa\ii sosir[ ]n tab[r[, nu li se dete voie d-a ar[ta]n public aceste propuneri.

Dar Mihai nu-=i mai f[cea acum iluzii asupra du=manilor, =i,]n vreme ce a=tepta]ntoarcerea acestor deputa\i, de s`rg el se g[te=te ca s[porneasc[ ]mpotriva nobililor =i a lui Basta. }n noaptea]naintea zilei]n care era s[ias[din Alba-Iulia, el v[zu]n vis o mare =i groaznic[

furtun[, care se r[dic[despre Torda, se opri =i se sparse tun`nd groaznic dasupra Albei; pe urm[ tr[snetul ]l izbi pe el ]nsu=i. Minunat de acest vis =i de=tept`ndu-se f[r[veste, Mihai s[ri din pat, aprinde o lum`nare =i porunce=te s[ vie ]ndat[ la d`nsul Pancratie Sennyei, +tefan Bodoni =i vro c`\iva din cei mai [de] c[petenie boieri. Ace=tia, alerg`nd iute, g[sir[pe domn turburat foarte de visul ce avusese, pe care]l dest[inui =i lor, spuindu-le c[acesta]i preveste=te nenorociri.

Cu greu boierii izbutir[a-l lini=ti.[75] Urma ne va ar[ta c[acest vis fu, vai! cu prisos profetic.

XIX

A doua zi, Mihai, ridic`nd tab[ra de la Alba-Iulia, dete porunc[ armiei s[ se a=eze de la vale de ora=ul Aiud (Enyed), ]n c`mpia numit[Tinod.[76] }ntr-aceea=i vreme, Basta, dup[ce dete o zi de repaos o=tilor sale obosite de iu\imea cu care veniser[la Torda,]n 16 septemvrie[77],]mpreun[cu oastea nobililor, ridic[tab[ra de la Keresztes [=i] merser[de o a=ezar[ ]ntr-o c`mpie udat[ de r`ul Mure= din \inutul de Maros-Ujvar,[78] pe care Mihai o dedese banului Mihalcea.[79] De aci,]n diminea\a viitoare, 17 [septemvrie],[80] r`nduindu-=i armia de b[taie, porni ]mpreun[ cu toate bagajurile sale spre Aiud, cu g`nd d-a t[b[r]]n mai sus-numita c`mpie Tinod; dar, afl`nd c[Mihai l-a]ntrecut]n ocuparea acestui loc, el se opri l`ng[ satul Mirisl[u. El ]nt`mpin[aci pe Mihai cu tab[ra a=ezat[ ]ntr-o c`mpie al[turat[, numit[*Holtmaros*.[81]

Mirisl[u e un sat dou[leghe dincolo de Alba-Iulia.[82] El e a=ezat]n cap[tul de dincoace a unei c`mpii lungi de =ase mile aproape, dar de o l[rgime nepotrivit[, fiind \armurit[ de o parte de mun\i, iar de cealalt[ de Mure=, r`u plutitor]n mare parte, care din \ara secuilor trece prin mijlocul Ardealului, sose=te la Lipova,]n Banat, =i se vars[ ]n Tisa. Astfel]nc`t ]n unele locuri l[rgimea c`mpiei e de un mil,]n vreme ce de ce vine]ncoa spre sat se str`mteaz[ de ajunge de o jum[tate mil, ]nc[ =i mai pu\in. Satul era a=ezat astfel ]ntre dealuri =i r`ul Mure=ul,]nc[lec`nd drumul cel mare care, pe la poalele dealurilor,

duce de la Alba-Iulia la Cluj. Dincoace de sat se]ntindea o c`mpie cultivat[ de marimea unui mil, care e sf`r=it[de un p`r`u ad`nc mult, ce din dealuri se vars[ ]n Mure=. Pe acest p`r`u era un pod, pe unde drumul cel mare =i alte dou[mai mici, unul din sat =i altul de la Mure=, trec spre Alba-Iulia.[83]

Dincoace de acest pod =i p`r`u era t[b[r`t Mihai. El l[sase de la corturi la p`r`uri numai at`ta loc c`t ]i era de trebuin\[ pentru piazza de arme, spre a-=i m`nui armia.[84] Era pozi\ia taberei noastre at`t de temeinic[ =i ]n loc a=a de bun, ]nc`t nu putea avea a se teme de nimic =i nici un chip nu era ca vr[jma=ul s[ne poat[izbi sau sili la b[taie f[r[voia noastr[;[85] c[ci aripa dreapt[, care era despre r`ul Mure=, era ocrotit[ de o mare p[dure, care =i d`nsa se ocrotea de z[gazuri =i \[rmurile r`ului; la aripa st`ng[se]n[l\a necurmat dealuri =i mun\i, care]ncingeau p`n[ =i spatele taberei noastre. Spre a trece printr-ace=ti mun\i, nu se putea dec`t printr-un urcu=, care era o potec[str`mt[, =i aceea foarte bine p[zit[ =i cu tunuri ]nt[rit[; ]n frunte era p`r`ul ad`nc de care am pomenit, pe al carui str`mt pod, care =i el lesne se putea rupe, anevoie =i cu mare pierdere ar fi putut trece o=tile du=mane. }n tot lungul acestui p`r`u, Mihai a=ezase baterii de tunuri.[86] El trimisese ]nc[ dincolo de Mure=, pe un deal nalt l`ng[satul Gombas, 300 c[l[re\i spre a observa r`nduiala o=tilor du=mane =i ce f[cea ele.[87]

V[z`nd c[du=manul]nainteaz[spre satul Mirisl[u, el scoase din tab[r[o trup[de dou[mii c[l[re\i poloni[88] =i]i trimise dincolo de sat, spre a recunoa=te o=tirea du=manului.[89] }ndat[aceast[trup[ ]nh[\[o lupt[cu avangarda du=man[, compusa de c[l[re\i ardeleni supt comanda lui +tefan Csaki. Lupta \inu c`tva]ndoit[, c[ci c`nd unii, c`nd al\ii dovedea =i din nou se]ntorceau la lupt[.[90] Afl`nd Basta de aceast[lupt[ce urma la avangard[,]mpreun[cele dou[regimente nem\e=ti al lui Pezzen =i cel din Silezia, f[c`nd dintr-]nsele un batalion mare, ca un lung p[trat cu dou[m`neci, de cinci sute muschetari fiecare, =i]n mijloc pun`nd pe suli\a=i, l[s`nd de=ert at`ta c`t]nc[pea cele =ase tunuri de c`mpie, pe care le puse acolo cu muni\iunea lor, t`r`ndu-le pedestrimea cu m`inile. }n aceast[r`nduial[, deschiz`ndu-i ceailalt[oaste drum,]naint[acest batalion p`n[la cele

dint`i o=ti de la avangardie, unde, lu`ndu-=i pozi\ie]ntr-un loc]n[l\at, v[zu pe poloni st`nd, forma\i ]n escadroane, ]n c`mpie, pu\in departe de sat, nehot[r`\i ce s[ fac[. }ndat[, la un semn dat, se deschise ]n dou[ aripi fruntea de suli\i a batalionului, =i tunurile se slobozir[ drept ]n poloni, dobor`nd gloan\ele at`\i oameni =i cai, ]nc`t ceilal\i, sp[im`nt`ndu-se, c[zur[ ]n confuzie =i ner`nduial[. F[r[ a le l[sa vreme a se dezmetici =i a pune ]n r`nduial[, Basta]naint[spre d`n=ii cele dou[ m`neci de muschetari, care]ncepur[a slobozi focuri]n poloni,]nc`t ace=tia fur[ sili\i a se trage ]napoi. }n retragerea lor, ei puser[ foc de patru col\uri ]n satul Mirisl[u, pentru ca du=manul sa nu se poat[ a=eza ]ntr-]nsul. Dincoaci de sat, ei deter[ peste o ceat[ de husari unguri, care trecuser[ g`ndind s[-i ia pe poloni pe la spate, dar fur[ei prin=i]n mijloc de poloni de o parte, =i de alta de o ceat[trimis[de Mihai]n ajutorul polonilor. Astfel ace=ti husari fur[to\i snopi\i acolo, f[r[ca Basta, care privea aceast[m[cel[rire, s[voiasc[a le da ajutor, pricinuind c[f[r[porunc[ei se duseser[acolo.[91]

XX

Ungurii, v[z`nd aceast[ izb`nd[alor s[i, voia ca Basta s[uneasc[ ]ndat[puterile lor spre a izbi tab[ra lui Mihai. +tefan Csaki cu Ioan Miklo= =i vro c`\iva magna\i se duser[ la Basta ca s[-i spuie aceast[ dorin\[ a nobililor =i a solda\ilor lor. Basta le r[spunse: „Caut la a=ezarea locului =i v[d c[ voievodul =i-a pus tab[ra ]ntr-un loc prea tare, ]nc`t nu-l vom putea trage spre b[taie f[r[a pierde mul\i d-ai no=tri; pe l`ng[ aceasta se apropie seara =i vremea d-a ne bate a trecut ast[zi. Voievodul ]ntrebuin\eaz[ me=ter=ug, deci trebuie a lucra ]mpotriv[-i cu mult[ minte. Cu toate acestea, de socoti\i c[ trebuie s[ ]ncepem ast[zi b[taia, nu stau ]mpotriv[; c[ci chiar c`nd aceast[parte a armiei]mp[r[te=ti, o pieri, cezarul, preamilostivul meu st[p`n, mai are =i al\i osta=i nem\i; dar dac[— fereasc[Dumnezeu! — vom fi birui\i, cea mai mare primejdie v[amenin\[vou[=i acestei \[ri ce va c[dea]n pieire. Socot dar c[e bine s[petrecem lini=tit noaptea viitoare =i n[d[jduiesc c[voievodul se va trage]n aceast[noapte, sau,

de va avea g`nd a se bate, el va veni spre noi. Pentru aceea, g`ndesc s[a=tept[m ziua de m`ine, care n[d[jduiesc c[ne va fi fericit[.“ Acest sfat a lui Basta fu primit de to\i.[92] Cereau unii de la Basta ca s[intre]n sat s[caute a stinge focul =i a-=i a=eza acolo tab[ra; dar din mai multe pricini, mai ales din iu\imea focului ce era anevoie de stins, Basta nu primi. El]=i a=ez[o=tirea dincolo de Mirisl[u, la apus, aproape de sat,]ntr-un loc care parte se]ntindea]n c`mpie, parte se urca frumos pe deal. El desp[r\i din oaste trei trupuri mari de gvardie, asez`ndu-le la cele trei intr[ri ale satului, de c[tre tab[ra noastr[: unul de unguri,]n v`rful unui deal, unde era o biseric[ ce domina satul, altul de ardeleni, dincoace de sat; l`ng[drumul cel mare, =i al treilea, alc[tuit de toat[pedestrimea nem\easc[=i de toat[artileria, supt comanda strejarului general-maior contele Tomasi Cauriolo, brescian, pe malul Mure=ului, de m`na st`ng[, care era vecin[de tab[ra noastr[d-o b[taie de tun. Acolo ridicar[nem\ii o tabie]ntre r`u =i sat =i deodat[ambele p[r\i]ncepur[a tuna una asupra celeilalte.[93]

Pe la cea dint`i mutare a sentinelelor de noapte, prinser[ nem\ii patru din =ase rom`ni, care cu nesocotit[ ]ndr[zneal[, vr`nd s[ calce vro sentinel[, c[zur[ ]ntr-o curs[ pus[ de comitele Cauriolo la pov`rni=ul r`ului. Ei fur[ ]ndat[ du=i la cortul lui Basta =i amenin\a\i de d`nsul cu =treang de nu vor m[rturisi adev[rul; spuser[c[dincolo de p`r`u a t[b[r`t Mihai cu mai mult de treizeci mii lupt[tori =i 40 tunuri mari =i de c`mpie =i c[din ceas]n ceas a=tepta pe fiul s[u P[tra=cu cu deosibit ajutor.[94] De=i ace=ti prin=i, sau din ne=tiin\[, sau din nevoin\[, nu spuser[adevarul despre num[rul o=tilor lui Mihai, dar era adev[r numai c[Mihai a=tepta pe fiul s[u. Aceast[pricin[f[cea pe Mihai a nu se prea gr[bi la b[taie. V[z`nd c[ du=manii stau lini=ti\i, ]=i ]nchise =i el o=tile ]n tab[r[, a=tept`nd ziua de a dou[zi, s[vad[ce va face du=manul.

XXI

Pe la miezul noptii aceleia=i zi (17 sept.)]ns[el, chem[pe unul din cei mai viteji c[pitani ai s[i, Petre Armeanul,[95] =i]l trimise]n tab[ra du=man[cu c[r\i c[tre Basta =i unguri,]n care el lua de martori pe

Cel]nalt =i to\i sfin\ii: „c[el nu e pricina acestei nenorociri pentru cre=tini; c[acest foc nu s-a aprins din gre=eala lui, ci din neast`mp[rul =i r[utatea a doi-trei nobili numai; c[ el nici a g`ndit vrodat[s[ajung[treaba la o b[t[lie]ntre cre=tini, l-acea cruzime d-a-=i v[rsa s`ngele ]ntre d`n=ii; c[de vreme ce el e credincios]mp[ratului, ce cat[Basta =i o=tile]mp[r[te=ti]n tab[ra rebelilor? }ntoarc[-se dar to\i mai c[tre d`nsul =i mearg[cu to\ii s[bat[Timi=oara sau s[se lupte cu turcii, oriunde]i vor g[si; ar fi aceasta cre=tinesc lucru d-a nu trage sabie]ntre sine; ar fi aceasta sl[vit pentru maiestatea sa]mp[r[teasc[."

Basta =i ardelenii r[spunser[ ]ndat[lui Mihai: „c[mai]nt`i el nu-l cunoscuser[; c[ =i lor li se p[rea crud lucru d-a v[rsa at`ta s`nge cre=tin, ori=icare parte ar triumfa; dar c[ e prea t`rziu spre a da un r[spuns hot[r`t ]ntr-o pricin[ a=a de ]nsemnat[, pentru care trebuia sfatul =i chibzuirea a tuturor st[rilor; c[ vor face aceasta noaptea =i c[ a dou[ zi des-de-diminea\[ ]i vor da r[spuns."[96] Acest r[spuns era ]n=el[tor, c[ci nici o hot[r`re nu luar[ungurii, nici r[spuns nu deter[lui Mihai a dou[zi diminea\[. Ei]l f[cur[numai spre a hr[ni]n Mihai acea fatal[n[dejde ce mereu avu c[va putea a veni la pace =i a se feri de b[taie. Mihai]ntr-adev[r o voia aceasta din toat[inima. Fie oarba-i]ncredere]n Austria =i dorin\a nenorocit[ce pururea a avut d-a se ar[ta credincios c[tre d`nsa, fie acea letargie moral[ care st[p`ne=te mintea unui om mare =i]i]ntoarce toate pasurile]n gre=eli, c`nd providen\a a hot[r`t surparea lui, Mihai era]ndoitor, nehot[r`t, f[r[voin\[statornic[. „El se lupta cu inima jum[tate, zice biograful s[u, c[ci nu voia a se bate cu nem\ii, ca s[nu se arate tr[d[tor".[97] Apoi nici un minut nu fu mai critic, mai]nsemnat]n via\a lui ca aceasta. Niciodat[ca acum el n-avusese nevoie de a desf[=ura cele mai din urm[puteri ale sufletului s[u ; niciodat[nu fu el mai mult]ndatorat a birui. Biruit, era pentru d`nsul o ruin[ complet[, dup[ cum =i fuse. Biruitor, el sc[pa deodat[ =i de leg[turile sale cu Austria =i de acelea cu ungurii. Aristocra\ia ungureasc[ pierea pentru totdeauna ]n Ardeal =i aceast[ \ar[, cu pieirea ungurilor =i a sa=ilor, r[m`nea o \ar[ales rom`neasc[. Austria, amenin\at[ de turci, neav`nd alt[armie spre a-i opune s-ar fi v[zut silit[a l[sa orice preten\ii asupra Ardealului =i a

p[r\ilor ce se \in de d`nsa =i a recunoa=te independen\a noului stat rom`nesc. Polonia n-ar fi mai]ndr[znit atunci a ne sup[ra, sau, de=i o f[cea, Mihai ar fi c[zut asupra-i cu toate puterile sale, cu farmecul numelui s[u de nebiruit, cu simpatiile ce avea]n popula\iile ei, =i amar de d`nsa! De atunci, na\ia rom`n[,]ncunjur`nd toate nenorocirile ce o b`ntuir[ ]n urm[, s-ar fi constituat]n]ntregimea drepturilor sale,]n unitatea =i libertatea sa =i s-ar fi apucat a]ndeplini cu putere mare misia de liberare =i civilizare ce providen\a i-a menit]n orientul Europei. C`t[ m[rire, c`t[glorie =i fericire o ar fi]nt`mpinat]n aceast[cale! O biruin\[, =i toat[aceast[visare, tot acest frumos ideal na\ional de atunci se]nfiin\a!

XXII

A doua zi diminea\[, 8/18 septemvrie, Mihai nu se mi=c[din tab[ra sa, hot[r`t fiind a a=tepta ]n acel loc puternic ]nt[rit de natur[, sigur fiind c[ va zdrobi pe du=man de n-ar ispiti a trece p`r`ul spre a-l izbi.[98] Generalul Basta, ]n aceea=i diminea\[, ]=i destinse armia ]n r`nduial[de b[t[lie lunar[, dincoace de satul Mirisl[u,]n c`mpia cea cultivat[, cu hot[r`re statornic[a]nh[\a lupta cu Mihai.[99] Ne]ncrez`ndu-se ]ns[ numai pe ar[tarea ungurilor, care pretindea c[ e foarte lesne a trece p`r`ul, vru s[ mearg[ a vede lucru cu chiar ochii s[i. El se asigur[ atunci de primejdia ]nvederat[ la care s-ar expune de ar izbi pe Mihai ]n acel post bine ocrotit, at`t de p`r`ul anevoie de trecut, ce ap[ra fruntea =i o parte de flanc, c`t =i de o ]nal\ime din m`na st`ng[, de unde artileria m[tura tot locul cuprins]ntre tab[ra lui Mihai =i sat.[100]

Spun c[privind aceasta, Basta]ncre\i spr`nceana =i zise: „Prietenii m[ f[cea s[ fiu acum =ac-mat, din dorin\a ce au de a-=i r[zbuna, de nu c[tam lucru aci cu ochii mei“, d`nd a]n\elege pe unguri, care]i zisese c[e lesne =i comod[trecerea p`r`ului.[101] Deci, armat =i c[lare cum se afla, el chem[sfatul de r[zboi =i cu bune cuvinte dovedi primejdia la care s-ar expune armia lor, de s-ar ispiti a trece p`r`ul spre a izbi pe ai no=tri,]ncheind c[era de trebuin\[a face altceva. P[rerea lui era ca s[se trag[ ]napoi pu\in, ca Mihai,]n=el`ndu-se de pref[c[toria acestei

fugi p[rute, se va lua]n urm[-le =i va pierde folosul ce]i da acea cetate a locului. Ungurii r[spunser[l-aceast[p[rere cu inima r[sculat[; c[e lucru foarte necinstitor =i v[t[m`tor de a face o retragere ]n fa\a unui du=man numeros =i ]ndr[zne\, c[ci a se retrage, spre a se feri de b[taie, dup[ p[rerea locului, nu e alt dec`t a fugi =i a-=i rupe]ns[=i oastea, t[ind inima la ai s[i =i m[rind-o la du=man; c[p[rerea lor era ca, nesocotind acea mic[greutate, cu vitejie s[treac[r`ul, izbind pe du=man, sau s[ se ]nchiz[ ]n acel post unde se afla, a=tept`nd o ocazie priincioas[de a se lupta.[102]

Basta se sili s[le dovedeasc[c[aceea ce propune el nu e retragere; nici mai pu\in vrun fel de fug[, ci o stratagem[militar[, spre a scoate pe du=man din acel loc ca o cetate, asigur`ndu-le c[el cu nem\ii s[i se va pune la ariergard[, spre a nu se pierde nici un om.[103]

Se f[cea acest sfat de r[zboi, cum s-a zis,]n c`mpie =i c[lare, f[c`nd to\i capii un cerc]mprejurul lui Basta, c[t`nd a-l p[zi de lovirile tunurilor rom`ne=ti, grindin`nd din toate p[r\ile, ]ndreptate fiind ]ntr-acea parte de capul tunarilor lui Mihai, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. }ntr-aceea, un soldat ungur, doritor d-a afla =i el ce era hot[r`t]n sfatul de r[zboi, apropiindu-se de cerc, \iindu-=i coiful]n m`n[, iac[ c[ o lovitur[ de tun, ]ndreptat[ la semn spre a lovi ]n acea adunare de ofi\eri c[l[ri, zboar[ acelui soldat coiful din m`n[, f[r[a-l r[ni nici pe d`nsul, nici pe cal, care ]ndat[ se puse pe fug[, trec`nd ghiuleaua al[turi cu contele Tomaso* Cauriolo, care]ntr-acea parte inchidea ocolul sfatului, cu primejdie de moarte pentru el. Aceast[ ]mpregiurare f[cu c[sfatul se sparse deodat[, t`r`ndu-se =i ungurii]n grab[c[tre p[rerea lui Basta.[104]

}ndat[, ridic`nd str[jile, tr[g`nd tunurile dup[fortifica\ii, sco\`nd pedestrimea din preajma satului =i puind foc la sat,[105]]ndreptar[avangarda c[tre un pod peste Mure=; dup[aceea venea tot bagajul cu alte care, apoi toat[pedestrimea =i c[l[rimea din Ardeal, deosebind dintr-]nsa numai dou[mii c[l[re\i spre]nt[rirea ariergardei, la care r[m[sese tunurile =i toat[pedestrimea =i c[l[rimea germar[,]mpre-

---

* }n original: „Camil“ (n. ed.).

un[=i Basta cu cele dou[cete de muschetari, patru companii de c[l[rime de r`nd din Ungaria de Sus =i compania de valori, gvardia sa, av`nd]nc[cu sine mai mul\i nobili cavaleri nem\i, unguri, francezi =i italieni.[106] }n aceast[r`nduial[, toat[armia se]ndrept[c[tre satul Decs, de unde veniser[ ]n trecuta zi.[107]

XXIII

Des-de-diminea\[, Mihai, ie=ind din tab[r[,]=i]ntocmise armia =i a=tepta s[vaz[ce face du=manul, c`nd str[jile =i spionii ]i raportar[ lui ca tab[ra du=manului s-a r[dicat =i c[ merge acum ]napoi spre partea de unde a venit. }ntru-nt`i lui]i veni cu greu a crede aceasta, dar v[z`nd c[ a=a era, ]=i ]nchipui — fatal[ orbire! — c[ ]ntr-adev[r Basta fuge,[108] =i, z`mbind, zise: „Unde fuge c`inele de italian? Nu =tie el c[ ]n tot locul ]l voi ajunge?“[109] Deci, ]ndat[ p[r[sind postul s[u at`t de sigur, se puse]n goan[dup[du=man cu mare furie =i nu cu mai pu\in[neor`nduial[.[110] }ndoindu-se ]ns[ c[ nu va putea ajunge pe du=man la vreme cu toat[ oastea, el porni ]nainte o mare parte din c[l[rimea sa, cu c`teva trupe de cazaci, ca s[recunoasc[pe du=man =i s[-l supere =i]nt`rzieze ]n retragerea sa. Dar cele dou[ cete de muschetari, care se oprir[ ]n loc, schimb`ndu-s[c`nd una, c`nd alta]n lupt[, ajutate de artilerie =i de c[l[rimea u=oar[, \inu]n dep[rtare pe c[l[rimea noastr[.

Du=manul]ns[, din pricina acestor izbiri, s[tr[gea]ncet, =i aceasta pl[cea lui Mihai, doritor s[soseasc[ ]nsu=i cu toat[oastea, spre a se destinde de b[taie dincolo de Mirisl[u,]n acea spa\ioas[c`mpie, crez`nd mereu c[du=manii fug de o]nt`lnire. Basta ]ns`]ncepu a se mi=ca =i mai]ncet, ca s[ ]n=ale pe Mihai, d`ndu-i n[dejde c[ ]l va putea ajunge, =i depart`ndu-l de sat c`t putea mai mult. Inima lui s[lta de bucurie c`nd v`zu c[, dup[ c[l[rime, iese din sat =i c[ru\ele de artilerie rom`n[, semn c[Mihai, p[r[sind detot postul s[u,]nainta cu toate puterile sale. El]=i]nsemnase dinainte un loc bun =i destul de mare, care,]n parte, pu\in c`te pu\in, frumos se ridica, r[m`n`nd ]nc[ pentru c[l[rime destul[ c`mpie. De acest loc apropiindu-se Basta,]ntorc`ndu-se, privea mi=c[rile lui Mihai.[111]

Acesta, crez`nd mereu c[ du=manul fuge =i dorind foarte d-a-l ajunge la timp, silea pedestrimea la drum =i tot ]ntr-o vreme porunci s[-i aduc[ ]nainte un cavaler ungur, ce fusese prins, numit Baltazar Bornemissa, c[ruia f[cu multe ]ntreb[ri despre persoana lui Basta, de d`nsul bine cunoscut[, zic`ndu-i, cam ]n glum[, de crede el c[ Basta ]l va a=tepta sau c[ fuge ]ntins ]n Casovia. Bornemissa r[spunse l[ud`nd talentele ost[=e=ti ale lui Basta =i ad[og`nd c[ crede c[ el va primi b[taia =i c[ aceast[ retragere nu e f[r[ vreun mister. Mihai fu foarte vesel l-aceste cuvinte, ar[t`ndu-se cu mare dorin\[de a se bate,[112] =i ajung`nd ]n c`mpie, ca la cinci sute pa=i dincolo de Mirisl[u, porunci armiei a se opri]n loc =i a se]ntocmi]n r`nduial[de b[taie.[113]

Basta, v[z`nd aceasta, se opri =i el 500 de pa=i departe de Mihai,[114] l`ng[satul Decs =i]=i]ntoarse toat[armia spre d`nsul.[115] B[g`nd de seam[Mihai c[du=manul se oprise]n loc =i pentru]nt`ia=i dat[ b[nuind c[ fuga lui fusese poate o stratagem[, se urc[ pe un deal vecin ca s[ vaz[ mi=c[rile =i zise c[tre Andrei Barcsai, generalul s[u: „Ce g`nde=ti c[vor du=manii?“ „Vor s[dea b[t[lie“, r[spunse acesta. Atunci Mihai, din nou st[p`nit de ]ndoirile =i nehot[r`rile duhului s[u,]i zise: „S[facem pace cu d`n=ii, domnule Barcsai“. — „E cam t`rziu acum, str[lucite doamne, r[spunse acesta, pune-\i plato=a, r`nduie=te solda\ii de b[t[lie =i s[ne preg[tim de lupt[.“[116]

XXIV

}ndat[Mihai se puse a-=i]ntocmi o=tile de b[t[lie.[117] El f[cu din toat[armata o singur[frunte deopotriv[, destul de]ndesit[pentru]ngustimea c`mpiei, ]ntinz`ndu-se de la dealuri p`n[ ]n r`pa r`ului Mure=.[118] }n aripa dreapt[, ]ncep`nd de la Mure=, venea mai]nt`i to\i cazacii, care era arca=i =i archebuzieri c[l[ri, ]mp[r\i\i ]n patru escadroane, l`ng[care venea dou[escadroane de l[ncieri rom`ni.[119] Num[rul acestei cete de c[l[re\i rom`ni =i cazaci se urca la 4 500 =i era comanda\i de +tefan Tahi, care arsese Aiudul, =i Francisc Lugasi.[120] Al[turi cu c[l[rimea venea un batalion mare de pedestrime de secui, s`rbi =i rom`ni, av`nd]n frunte patru tunuri mici, ocrotit din partea

st`ng[ de un alt escadron de l[ncieri poloni =i moldoveni. Peste toat[ aceast[ arip[ dreapt[ era mai mare Baba-Novac, cel mai ]nt`i general al c[l[rimei, „om, zice Spontoni, de=i b[tr`n, dar cu mare foc =i curaj =i cu o deosebit[ experien\[“.[121] La aripa st`ng[, care era \[rmurit[de munte, venea r[m[=i\a c[l[rimei,]mp[r\it[ ]n cinci escadroane,[122]]n num[r de 4 000 rom`ni, s`rbi =i secui, a c[ror capi era George Budai =i Petre Odoba=a,[123]]mp[r\it[la laturile a dou[alte batalioane de pedestrime secuie, rom`n[, s`rb[=i moldav[, care era]nt[rit[cu c`teva tunuri de c`mpie; astfel c[aceast[arip[se sf`r=ea ]ntinz`ndu-se]ncovoiat[pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia.[124] Toat[cealalt[artilerie o a=ez[dintr-aceast[parte, pe drumul cel mare,]naintea liniei de b[t[lie.[125] }n centru venea c`teva mii de pedestra=i secui, comanda\i de Pancratie Sennyei, +tefan Bodoni =i Andrei Barcsai.[126] Aci era =i Mihai cu o trup[str[lucit[alc[tuit[de boierii s[i =i de toat[acea nobilime ce]i r[m[sese credincioas[ ]n Ardeal =i care]l]nso\ea din Moldavia =i Polonia;[127] dar, pre obiceiul s[u, el nu sta la un loc, ci mereu alerga pintre deosebitele r`nduri.[128] }n dosul acestei linii, ca rezerv[, venea, supt George Farca=, c[ruia de pu\in timp domnul ]i luase comanda cet[\ii Lipova, trei mii c[l[re\i secui =i un num[r ]nsemnat de \[rani pe gios, rom`ni =i secui, pe care Mihai armase cu pu=tile ce]i trimise]mp[ratul Rudolf, cum =i o seam[de s`rbi, care cu pu\in mai nainte p[r[siser[ \ara turceasc[ =i venise ]n mare num[r a se a=eza ]n Ardeal. Scopul lui Mihai era, dup[ cum spun ungurii, ca nimicnicind pe ungurii ardeleni, s[-i puie ]n loc, trimi\`nd o parte]n |ara Rom`neasc[ ]n locurile pustii. }n urma acestora venea opt sute gvardi=ti pe gios, supt comanda ungurului Mathei Gyarmathy.[129] Num[rul o=tirei lui Mihai, dup[m[rturia chiar a istoricilor unguri, se urca aproape la 22 mii oameni[130] =i 27 tunuri, mari cu mici, dup[Tarducci, iar dup[Bethlen de 32 tunuri. Era ace=ti osta=i ai lui Mihai din cei mai de r`nd ce avusese, c[ci o=tile cele mai bune se aflau ]n Moldova =i ]n |ara Rom`neasc[. Natura acestor solda\i era astfel c[ei nu-=i \inea bine =ireagul =i se da]ntr-o parte =i]ntr-alta, dup[cum le venea, f[r[nici o r`nduial[. Aci ]ntr-o s[ritura se azv`rlea prea departe =i apoi se tr[gea]napoi.[131]

}ntocmindu-=i astfel o=tile, Mihai le \inu un cuv`nt, le l[ud[ mult,[132] porunci la dou[ mii pedestra=i archebuzieri secui ale=i s[ se urce pe cel mai vecin deal ce se ridica l`ng[drumul cel mare[133] =i dete semnul de b[taie. Solda\ii r[spunser[cu mari strig[ri,[134] =i tunurile de la cele trei batalioane =i dup[drum]ncepur[deodat[a tuna =i a grindina asupra o=tirei du=mane.[135]

XXV

Basta, c[t`nd]ntocmirea armiei lui Mihai,]=i]ntocmi =i el pe a sa]ntr-o singur[frunte, paralel[a lui.[136] El a=ez[ ]n cap[tul aripei drepte, asupra drumului cel mare, un escadron de pedestrime din Ardeal =i Ungaria.[137] Al[turi venea o ceat[de 2 000 c[l[re\i l[ncieri, supt comanda lui +tefan Csaki, Ladislau Petke =i George Mako.[138] Dup[d`n=ii venea pedestra=ii secui din scaunul Mure=ului, pedestra=ii clujeni =i bistri\eni, av`nd de cap pe Francisc Turi.[139] Apoi venea o ceat[de 1 500 c[l[re\i raiteri din Silezia, supt pov[\uirea lui Melhior Rottowitz =i Ioan Sepratwitz. Peste toat[aceast[arip[era cap mai mare +tefan Csaki.[140] La aripa st`ng[, pe r`pa Mure=ului, sta dou[cete de l[ncieri ardeleni, l`ng[ care era ]ntr-o ceat[ c[l[rimea lui Propostvari =i ]n coasta ei un escadron de pedestrime din Ungaria =i Ardeal, comandat[ de Sigridie Prunitz, moravul, fl[ncuit[ de c[l[rimea ungureasc[ din Ungaria de Sus, comandat[ de Ragozzi, l`ng[care venea un alt escadron de raiteri supt pov[\uirea lui Balthazar Rottowitz, v[r al lui Melhior.[141] }n centru venea batalionul de dou[regimente de pedestrime nem\easc[, comandate de colonelul Ioan-Henric Baptist Petz,[142] av`nd la dreapta c`\iva c[l[re\i arma\i u=or supt poruncile lui +tefan Petki.[143] }ntre centru =i aripa st`ng[ sta Basta cu cei o sut[ valoni ale=i =i cu cavalerii streini.[144] El \inea de rezerv[ cele patru companii de r`nd de c[l[rime nem\easc[din Ungaria de Sus, comandate de Rothalt, pun`nd ]n acest escadron =i stindardul ]mp[r[tesc, \inut de un june cavaler ungur.[145] Tot ]napoi venea ]nc[ dou[ sute c[l[re\i supt poruncile lui Ioan, numit Cel din urm[.[146] Ioan Tamasfalvi, cu 400 c[l[re\i secui din scaunul Mure=ului, =i Mathei Pereset, cu c`teva mii de \[rani,]ncunjur[,]nv[luind toat[armia.[147] }n sf`r=it, artileria fu a=ezat[

]naintea centrului, pe p[r\ile cele mai ridicate ale c`mpiei.[148] Pe un car se vedea st`nd George Borbely, str[lucit prin biruin\ele c`=tigate la 1595 asupra turcilor la Lipova, Csannad =i Ienö. Neput`ndu-se sluji cu m`inile =i picioarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor al luptei, sfaturile lui fiind pre\ioase.[149]

O=tirea toat[a lui Basta cu a ungurilor se urca, dup[istoricii unguri, peste num[rul de 18 mii,[150] iar dup[Spontoni, panegirist al lui Basta, era de 20 mii, din care 12 mii pedestrime de deosebite na\ii, dar to\i de o vitejie]ncercat[, opt mii c[l[rime =i trei tunuri de baterie =i 12 de c`mpie.

Astfel]ntocmind armia, Basta dete semnul de b[taie,]n numele lui Iesus-Maria![151]

XXVI

Era dup[-amiaz[c`nd ]ncepu b[t[lia[152] printr-o furioas[ pu=c[rire din ambe p[r\i. Artileria du=manului ne sup[ra pu\in, precum =i pu=tile noastre pe d`nsul; dar artileria noastr[dup[drum]l v[t[ma greu.[153] El se cl[tise din loc =i se apropie cu pas]ncet spre linia noastr[, care sta frumos neclintit[, a=tept`ndu-l.[154] Artileria noastr[ urm[ furtun`nd de peste toat[linia cu mare pagub[a du=manului; =i i-ar fi pricinuit stingere mult[, dac[nepotrivirea locului nu-i slujea pe alocurea de zid de ap[rare]mpotriva ghiulelelor, care se]ngropa]n p[m`nt. Atunci, dintre vr[jma=i, pieri, izbit de o ghiulea de culevrin[, +tefan Borseny, unul din cei mai]nsemna\i nobili unguri.[155]

Pe la dou[ceasuri dup[-amiazi,[156] desperarea du=manilor de pustiirile ce le f[cea artileria rom[n[a=ezat[pe drum inspir[str[jerului-maior general Cauriolo o idee fericit[, care hot[r] soarta b[t[liei. El se]nf[\i=a]naintea lui Basta =i]i zise c[el se leag[c[, cu o bun[m`n[ de muschetari ale=i, va putea pune m`na pe artileria du=man[, a=ezat[pe drum, care at`t de v[t[m[toare este armiei lor. Pl[cu lui Basta aceast[ propunere =i ]ndat[ scoase din r`nduri trei sute din cei mai buni muschetari =i]i dete lui Cauriolo. Acesta apuc[cu vro cincizeci pa=i mai nainte de aripa dreapt[=i, lu`ndu-se pe l`ng[dealuri, ascuns =i ap[rat de cotiturile lor,]nainteaz[repede asupra gvardiei de secui =i s`rbi ce era l[sat[spre ap[rarea artileriei noastre.[157]

Mihai, v[z`nd acea ceat[ de muschetari inaint`nd cu hot[r`re, se ]ndoi de vro stratagem[ =i porunci la cel mai vecin escadron de l[ncieri, ]n num[r de trei mii c[l[re\i, ca s[ ]mpresure pe du=man, izbind ]n coast[ pe muschetarii pov[\ui\i de Cauriolo. Basta ]ns[ v[zu acea divizie de l[ncieri st`nd gata a se pune]n mi=care =i, b[nuind menirea lor, porunci lui Melchior Rottowitz ca, cu to\i raiterii s[i, s[gr[beasc[a]nt`mpina pe l[ncierii no=tri =i a-i izbi c`nd se vor mi=ca, p`n[a nu apuca ei a izbi pe muschetari.

}ntr-aceea, artileria rom`neasc[ ]=i urm[ pustiirile sale ]n r`ndurile du=manului. }nc[cei dou[mii archebuzieri secui, ce se afla a=eza\i pe]n[l\ime, v[z`nd c[ du=manii ]nainteaz[ spre d`n=ii slobozir[asupr[-le to\i]ntr-un foc de r`nd; dar pu\in ]i v[t[m[, c[ci nu m[surase bine distan\a =i era la vreo dou[ sute de pa=i departe de d`n=ii. }n acela=i timp se mi=c[ ]nainte =i acel divizion de l[ncieri, mai sus pomenit,]n care Mihai pusese n[dejdea =i de care Basta foarte era]n grij[; dar p`n-a nu ajunge a izbi pe muschetari, pe care i-ar fi zdrobit cu totul, Melchior Rottovitz se gr[bi a sprijini furia lor, ]mpresur`ndu-i cu raiterii s[i =i, dup[ce se t[iar[unii cu al\ii c`tva, fur[l[ncierii no=tri respin=i]napoi.

}ntr-acest chip sc[p`nd muschetarii de izbirea l[ncierilor rom`ni, n[v[lir[spre paznicii artileriei noastre. Ace=tia, din pricina norilor de fum =i de pulbere ce]ntuneca p`n[ ]n dep[rtare aerul, nu vedeau apropierea du=manului, c`nd acesta, ajung`nd la b[taie, ]ncepu a trage ]ntr-]n=ii, lu`ndu-i pe la spate. Astfel izbi\i f[r[veste =i fiind]n mai pu\in num[r paznicii artileriei, tot ce f[cu spre ap[rarea lor fu z[darnic =i mai to\i c[zur[mor\i peste carele artileriei, care pic[astfel]n m`inile du=manului. }ndat[Cauriolo porunci de]ntoarse gurele tunurilor, astfel cuprinse, c[tre linia noastr[.[158]

XXVII

}ndat[ce Basta v[zu izbutirea lui Cauriolo, porunci ca pedestrimea =i c[l[rimea ardelean[, ajutate de divizionul de pedestrime nem\easc[, s[n[v[leasc[asupra aripei st`nge a noastre. Dar furia

du=manului]mt`mpin[ un curaj deopotriv[ de mare ]n pedestrimea noastr[, care sta \eap[n, f[r[ a-=i strica linia. Nimic n-ar fi putut ispr[vi aci du=manul =i ar fi fost respins cu ru=ine =i pierdere ]napoi, dac[ artileria noastr[, cuprins[ de d`nsul, slobozind]n ai no=tri, nu ar fi f[cut]n r`ndurile lor ad`nci =i]ngrozitoare pustiiri.[159] Acestea]i aduse]n ner`nduial[ =i p`n[ ]n urm[ ]i sili a-=i strica r`ndurile =i a se r[=chira.[160] Mihai [=i] c[pitanii s[i, ]ntre care generalii Radu =i Aga Leca, chior d-un ochi, dar viteaz mare, alergar[ ]naintea osta=ilor ce se r[zle\ea, silind a-i opri ]n loc =i ]ndemn`ndu-i cu vorba, cu gestul a se]ntoarce la b[taie; dar v[z`nd c[ silin\ele sale sunt zadarnice,[161] se duse la centru, cl[tit =i el prin pierdere a artileriei =i risipirea aripei st`ngi, spre a sprijini pe Basta, ce]nainta c[tre acea parte. Mihai sta c[ut`nd a inima pe ai s[i =i tot n[d[jduia c[ va putea ]ndrepta b[t[lia, c`nd v[zu c[=i aripa dreapt[d[cu]ncetul]napoi. Ea fu izbit[deodat[de c[l[rimea lui Ragozzi, de pedestrimea ungureasc[a lui Prunitz =i de r[m[=i\a c[l[rimei ardelene =i din Silezia; =i cu toat[puternica]mpotrivire =i minunata purtare de vitejie a lui Baba-Novac, fu silit[a se pleca acestor izbiri]mpreunate.[162] Cazacii, mai]nt`i de to\i din aceast[ arip[, se azv`rlir[ ]n r`ul Mure=, unde mul\i dintr-]n=ii se]necar[.[163]

V[z`nd osta=ii din centru c[ =i aripa st`ng[s-a spart,]ncep =i ei a-=i p[r[si r`ndurile, pr[v[lindu-se ]n ner`nduial[,]n voia]nt`mpl[rii.[164]

Mihai =i generalii s[i se silesc din toate puterile a opri pe fugari,]mping`ndu-i spre b[taie, pe unii prin cuvinte, pe al\ii cu m`na, pe al\ii cu pav[za sa. Zadarnic[trud[![165] Nici o putere omeneasc[nu mai putea acum opri din fug[pe r[=chira\ii =i sp[im`nta\ii solda\i. P[r[sit astfel de solda\ii s[i =i de du=manul noroc, Mihai r[m[sese singur cu c`\iva ofi\eri =i c[l[re\i pe acest nenorocit c`mp de b[taie.[166] El str`nsese pe l`ng[ sine steagurile, n[d[jduind c[ armia se va aduna pe l`ng[aceste semne glorioase. Du=manii se apropia s[-l]mpresure, =i Mihai, cu inima despicat[de durere, nu se putea smulge din acel loc. To\i respecta acea t[cut[*(sombre et sinistre)* durere; cu toate acestea, du=manul se apropiase. Trebuie a fugi! aceasta strig[cu rugare c[tre Mihai so\ii s[i. El, Mihai... el s[fug[? Oh ! nu... Generalii s[i, prietenii s[i iubi\i]l]ncunjur[,]l roag[, il]ndeamn[,]l t`r[sc. El

se hotar]]n sf`r=it. Mai ]nt`i]ns[porunci s[-i aduc[steagul cel mare, steagul \[rii. Acest steag foarte vechi =i privit de rom`ni ca sf`nt era de damasc alb, av`nd zugr[vit un corb pe un c`mp verde, purt`nd ]n cioc o cruce ]ndoit[ ro=ie. Mihai puse de-l scoase de pe lancia pe care era at`rnat =i]l v`r] ]n s`nul s[u, d`nd astfel pild[ la ofi\erii s[i de f[cur[ asemenea, spre a sc[pa c`t mal multe steaguri se putea.[167] Dup-aceea, d`nd pinteni calului, l`s`ndu-i slobod fr`ul, lu[fuga,]nso\it de ofi\erii s[i, c`\iva poloni =i al\i c[l[re\i ce putur[ sc[pa, c[ci du=manii ]mpresurase pe Mihai =i trupa sa =i era p-aci s[-i ]nchiz[ din toate p[r\ile ]n mijloc =i pe to\i s[-i prinz[, de mai ]nt`rzia pu\in. Mihai fu gonit de aproape]n fuga sa de c[l[rimea valon[=i de al\i c[l[re\i =i cavaleri din du=mani, av`nd to\i mare dorin\[s[aib[cinstea a-l duce prins lui Basta.

XXVIII

}ntr-acest chip, necurmat =i de aproape gonit de du=mani, Mihai ajunse la malul Mure=ului,]n vecin[tatea arsului sat Mirisl[u; r`ul era lat, ad`nc =i plin de trupurile osta=ilor care cu]ncumetare se ispitiser[a-l trece; cu toate acestea nu era alt de f[cut, c[ci du=manul era]n spate. Mihai nu st[tu deloc]n cump[n[; el se azv`rli ]n ap[, ]ncrez`ndu-se]n puterea iutelui s[u arm[sar. Credin\a lui nu fu]n=elat[; generosul arm[sar, de=i obosit de truda acelei zile, se lupta]mpotriva talazurilor]nt[r`tate ale r`ului,]not`nd cu putere =i, ferind pe c[l[re\ul s[u de orice primejdie, ]l depuse pe cel[lalt mal al r`ului. Dar acolo el se opri sleit de puteri =i Mihai, v[z`nd neputin\a c[l[riei sale, desc[lec[ =i, recunosc[tor pentru slujba ce-i f[cuse, cu acea dragoste ce are c[l[re\ul pentru arm[sar, so\ul s[u iubit, ]l m`ng`ie, ]l trase de mo\, ]l s[rut[ =i apoi ]i dete drumul slobod pe c`mpie.[168] Acest cal, frumos cu deosebire, roib]nfocat, de vi\[turc[bastard[,[169] fusese trimis]n dar lui Sigismund Bathori, c`nd era prin\ ]n Ardeal, de Vicenzo, duca de Mantua. De la Sigismund el ]nc[puse ]n st[p`nirea lui Mihai =i, p[r[sit fiind astfel de d`nsul, pic[ ]n m`iniie osta=ilor lui Basta, carii mult se minunar[de frumuse\ea lui.[170]

}nc[lec`nd Mihai pe alt cal, se ]ntoarse =i arunc[ o ochire asupra c`mpiei de b[taie, unde se vedea ruinele armiei sale, toat[r[=chirat[, gonit[=i t[iat[de du=mani.[171] Oh! cine ar putea spune c`t[ durere sorbi inima lui ]n acea ochire! Apoi se ]ndrept[ spre Alba-Iulia. }n cale, el ajunse pe osta=ii s[i ce fugiser[, ]i puse ]n r`nduial[pe c`t putu =i ]mpreun[ cu d`n=ii intr[ ]n Alba. Aci, p`n-a nu sosi el, se aflase prin fugari de ]nvingerea rom`nilor. Solda\ii ce era pu=i de paz[la cet[\uia principal[ie=iser[de acolo; Wolfgang Corni=, care se afla acolo]n]nchisoare, afl`nd aceasta, se pogor] ]n curtea cet[\uiei; vro cinci-=ase paznici ce r[m[seser[ acolo, v[z`ndu-l plimb`ndu-se singur (c[ci slugile ce avea pe l`ng[sine alerga prin palatele boierilor, spre a jefui), puser[m`na pe d`nsul =i, tr[g`ndu-l printr-o mic[ poart[ a cet[\ii despre gr[din[, ]i aruncar[ mai ]nt`i o secure pe frunte, pe urm[ ]i f[cura trei alte r[ni cu securea =i]n sf`r=it ]l omor`r[.[172]

Mihai nu se z[bovi la Alba-Iulia dec`t p`n[ ]si schimb[calul =i]=i lu[ce avea mai scump, apoi]=i urm[drumul spre cet[\uia F[g[ra=.[173]

Astfel fu b[t[lia de la Mirisl[u, aceast[ ]nt`i nenorocire, ]ncep[tura =i pricina tuturor celorlalte. Astfel nestatornicul noroc ]n c`teva ceasuri ne r[pi aceea ce ne dedese]ntr-at`\i ani =i dup[ at`tea mari str[danii. Vai! c`te n[dejdi frumoase ]n=el[ el, c`te proiecte mari nimicnici!

Mirisl[u! Mirisl[u! blestem asupra ta, loc de pieire, loc afurisit! Ce de s`nge eroic sorbi=i tu ]n aceast[ zi pustie! Amar nou[! Acest s`nge]l vom izb`ndi cur`nd. Biruin\ele str[lucite de la Gorosl[u (3 august 1601), de la Bra=ov (17 iul. 1603), de la Petersdorf (12 iulie 1611) ne vor r[zbuna cu prisos asupra viclenilor unguri; ele]ns[nu ne vor putea]ntoarce m[rimea pierdut[ ]n aceast[zi; =i nenorocitele noastre sf`=ieri cu ungurii, de atunci p`n-acum, nu vor folosi dec`t despoticelor ]mp[r[\ii, du=manele noastre comune. Ni se cade a v[rsa lacrimi amare asupra acestei mari nenorociri de la Mirisl[u; dar s[ nu ]nvinov[\im deloc providen\a. Noi, care robiser[m pe fra\ii no=tri \[rani din |ara Rom`neasc[=i p[strar[m]n robia ungurilor pe cei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci m[rimea =i fericirea?

XXIX

Armia noastr[se r[=chirase]n toate p[r\ile. Spun c[de la Mirisl[u spre Alba, ca la dou[mile de loc, era c`mpiile =i drumurile sem[nate cu trupuri de mor\i sau murinzi.[174] Dup[m[rturisirea cea mai dreapt[=i a mai multor,]n aceast[nenorocit[b[t[lie noi pierdur[m 4000 oameni, 12 tunuri, =i toate bagajele.[175]

Basta, folosindu-se de biruin\a sa, pornise]ndat[c[l[rimea sa usoar[,]nso\it[de o mie din c[l[rimea lui Csaki, spre Alba-Iulia,]n urma osta=ilor lui Mihai, din carii pe mul\i]nt`mpin`nd,]i uciser[sau]i prinser[.[176] Ajung`nd ace=tia ]n Alba-Iulia, cu toate c[ to\i ai no=tri se dep[rtaser[, ei ]ns[, lu`nd de pretext c[ ]nc[a mai r[mas lucruri d-ale rom`nilor, deter[ ]n prad[ ora=ul =i uciser[ mai mul\i nevinova\i locuitori. Ei puser[ acolo m`na pe armele trimise de]mp[rat lui Mihai.[177] Basta poruncise la to\i gonacii s[i ca s[p[streze via\a la to\i acei secui ce de bun[voie vor depune armele, g`ndind s[-i c`=tige]n partea sa.[178] Aceast[bun[voin\[a lui Basta c[tre secui fu pricina c[, chiar]n noaptea b[t[liei, neunirea intr[ ]ntre d`nsul =i unguri, care, ]n loc d-a se l[sa m`na[\i] de d`nsul,]i ar[tar[c[el le-a slujit de instrument numai.

+tim c[Mihai a=ezase pe un deal ce domina locul b[t[liei dou[mii archebuzieri secui, oameni ale=i, socotind c[prin]n[l\imea pozi\iei vor putea face mult[v[t[mare du=manilor cu necurmata grindin[a archebuzelor lor. Ace=tia, fiindu-le poruncit d-a nu se mi=ca din loc f[r[numai fiind chema\i, v[zur[priveli=tea l[cr[moas[=i fur[privitori a nenorocitei b[t[lii, nemi=c`ndu-se din locul lor. Dup[ ce v[zur[ m[celarirea so\ilor lor, tem`ndu-se =i ei de via\a lor, f[cur[de mai multe ori semne cu bandierele c[vor s[se predea. Basta]n\elese semnele lor =i]i primi]n mil[=i cu omenire le d[rui via\[=i libertate. Dar,]n acea noapte chiar, care din]nt`mplare era foarte ]ntunecoas[, Csaki,[179] care ]ncepuse a se ]ng`mfa, zic`nd c[ el =i cu ungurii s[i au c`=tigat b[t[lia, iar nu Basta,[180] chem[la sine pe nobilii =i credincio=ii s[i dintre ungurii din Ardeal =i]ncepu a se pl`nge de Basta, c[ci „a primit]n mil[pe acei secui, carii era toc-

mai din acei ce se r[sculase cu plebea]mpotriva nobilimei, ispitindu-se a o stinge cu totul;]ntr-acest chip, ei, carii, cu obicinuita lor vitejie, dob`ndiser[ o a=a de str[lucit[ biruin\[, s[ nu-=i poat[ lua, drept r[splata ostenelilor lor, satisfac\ia, de=i mic[, despre ni=te du=mani a=a de ne]mp[ca\i. Deci ei era de p[rere c[ nu se cade a l[sa nepedepsi\i pe acei =elera\i (procle\i); dar c[, ]n acea noapte chiar, s[ pun[ sf`r=it du=m[niei =i vie\ii acelor oameni, de o partid[ce le e cu at`ta sup[rare ]mpotrivitoare =i du=man[. C`t pentru general, lesne se pot]ndrepta]nainte-i, cu cuv`ntul c[ ei n-au f[g[duit nimic secuilor =i prin urmare n-au gre=it nimic sco\`nd din lumina zilei pe ace=ti turbur[tori ai odihnei comune.“[181]

Pl[cur[foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi]nt[r`tate de necazurile p`\ite, din natur[nemilostive =i peste m[sur[nes[\ioase de r[zbunare.[182] Deci to\i deob=te hot[r`r[ ca pe la miezul nop\ii s[ ucid[ pe acei nenoroci\i, carii, pe parola dat[ lor de Basta, neput`nd b[nui o asemenea barbar[ ]ntreprindere asupr[-le, f[r[grij[sau dormeau, sau nearma\i vegheau. }n puterea nop\ii,]n t[cerea cea mai mare, nobilimea ridic[din cvartirele lor c`teva mii de pedestrime, sa=i =i unguri, pov[\ui\i de c[pitani dintre nobili, du=mani de moarte a secuilor, =i]ncunjurar[locul desp[r\it unde ace=ti nenoroci\i avuseser[porunc[a t[b[r]. La un semn dat]ntre nobili, din deosebite p[r\i ei nav[lir[cu osta=ii lor]n mijlocul secuilor =i, cu viclean[=i aspr[cruzime, cu iu\eal[=i f[r[preget]i]njunghia =i]i ucidea unde =i precum]i afla. Prin aceast[groaznic[jertf[se st`mp[r[ sufletele nes[\ioase ale nobililor cu moartea a dou[ mii nenoroci\i secui, to\i oameni ale=i =i floarea na\iei lor. „Fapt[ cu at`t mai crud[=i barbar[, zice Spontoni, c[se s[v`r=ea de oameni de aceea=i na\ie, legi =i obiceiuri.“[183] Astfel de cinste (*loyauté*) =i inim[curat[avea aristocra\ii unguri, du=manii no=tri.

Despl[cu foarte cruda r[zbunare la toat[armia]mp[r[teasc[=i mul\i]ncepur[a pov[\ui =i a striga lui Basta d-a pedepsi pe acei ce au necinstit toat[armia =i pe generalul ei; dar Basta, de=i am[r`t de aceasta, nu ]ndr[zni a face, nici a zice nimic. Aceasta dete =i mai mult[ ]ndr[zneal[ lui Csaki =i, pun`nd m`na pe c`teva tunuri =i pe o parte

de muni\ii din dob`nda b[t[liei, f[r[voia lui Basta le trimise la c[stelul s[u de la Alma=.

A doua zi dup[b[t[lie, Basta porni pe comitele Tomaso Cauriolo la curtea]mp[r[teasc[, ca s[duc[bandierile =i steagurile c`=tigate ]n b[taie. }n zece zile ajunse acesta la curte =i fu ]ndat[ primit de ]mp[ratul, care se ]nveseli mult de izb`nd[, d[rui bine pe trimis =i l[ud[mult fapta lui Basta.[184] Astfel se dovedi complicitatea cur\ii]n purtarea generalului ei]n Ardeal.

}ntr-aceea, Basta =i ungurii, f[r[a mai]nt`rzia, alearg[ la Alba-Iulia, unde g[sir[ ora=ul pr[dat de oamenii lor =i trupul lui Wolfgang Corni= ucis. Ei poruncesc s[-i puie trupul ]ntr-un cosciug, spre a-l ]nmorm`nta mai t`rziu =i, nef[c`nd nici o r[scump[rare bie\ilor locuitori despre paguba f[cut[de solda\ii lor, f[r[a mai pierde vreme, se luar[dup[Mihai.[185]

XXX

Mihai, obosit =i plin de grij[[=i]]ntristare, cu pu\inii oameni ce]l]nso\ea,[186] l[s`nd de l[turi Sibiul,[187] merse la F[g[ra=,[188] unde avea ]n cetate femeia =i multe lucruri pre\ioase.[189] Aci se apuc[ a-=i aduna r[m[=i\ele sp[im`ntate ale o=tirei, care alergau c[t`nd sc[pare ]n acest loc sigur. }ntre ace=ti osta=i se ar[t[ =i Baba-Novac, r[nit, cu barba =i parul capului arse, cu fa\a ]nnegrit[ de pulberea s`ngeroas[a b[t[liei, c[ci el]=i f[cuse cumsecade datoria lui]n ziua luptei =i]mplinise totdeodat[=i slujba unui c[pitan prevaz[tor =i a unui voinic soldat.[190] }nf[\i=`ndu-se el ]naintea domnului s[u, ]i zise suspin`nd =i]ntristat: „Suntem birui\i =i ab[tu\i, doamne, mai mult de]mpotrivnicul nostru noroc dec`t de armele du=manului; =i pentru ca el s[ nu r[m`ie cu totul m`ng`iat prin moartea ta,]ncalec[-\i calul =i m`ntuie=te-te, trec`nd]n |ara Rom`neasc[. Acest loc nu e at`t de sigur c`t s[ nu poat[ fi luat de biruitorul Basta, care mereu gone=te r[sp`nditele r[m[=i\e ale tic[itei noastre armii. +i]ntr-adev[r, s[m[crezi c[a= fi vrut mai bine s[r[m`i mort ]ntre at`\i viteji solda\i, uci=i]n b[t[lie, dec`t, fugind, s[ mai tr[iesc dup[ o pierdere at`t de nenorocit[=i vrednic[de lacrimi, de n-a= fi dorit a]ngriji]nc[de siguran\a ta =i a te sluji p`n[la cel din urm[

suspin. Fugi dar cu lucrurile ce ai mai scumpe, c[ci du=manii peste pu\in vor sosi aci, vor asedia aceast[cet[\uie =i atunci va fi peste putin\[a pleca. Eu]ns[voi r[m`nea aci spre a aduna pe nenoroci\ii r[sp`ndi\i =i a sta p`n[la moarte]mpotriva du=manilor.“[191]

Mihai iubea =i stima foarte pe b[tr`nul s[u general Baba-Novac =i hot[r] a urma pova\a lui. +i, de=i Baba-Novac st[ruia ca s[ ram`ie cu c`\iva solda\i spre ap[rarea acelei cet[\ui =i a \ine ]n loc pe du=mani p`n[s[apuce Mihai s[scape, vr`nd astfel a-=i jertfi via\a pentru m`ntuirea st[p`nului s[u, dar Mihai ]n nici ]ntr-un chip nu vroi s[ plece f[r[ d`nsul.[192] Deci]mpreun[intrar[ ]n |ara B`rsei, ]n 23 sept., =i t[b[r`r[la Codlea.[193] Aci Mihai]nt`mpin[ trupele ce, dup[ porunca lui, ]i aducea fiul s[u P[tra=cu din |ara Rom`neasc[=i cele ce-i venise]n ajutor din Moldova.[194]

XXXI

|ara B`rsei fusese teatru de scene s`ngeroase. Bra=ovenii,]n 12 sept., a doua zi dup[r[scoala lor, ridicar[furci]n mijlocul pie\ii, unde ac[\a pe orice rom`n putea pune m`na. }n aceea=i zi aflar[c[o trup[de rom`ni sunt aproape de hotarul B`rsei, la Ruc[r, vr`nd a intra ]n Ardeal. Aceast[ =tire o ]nt[ri c`\iva b[rba\i frunta=i din oastea rom`n[, carii venea ]nainte =i mergea f[r[ b[nuial[, ne=tiind nimic de tr[darea bra=ovenilor. Rosnovenii ]ns[ f[r[ veste cad asupr[-le =i, prinz`ndu-i,]i duc]n cetatea Bra=ovului, unde, dup[pu\in[cercetare, fur[ ]ndat[omor`\i, p[str`nd numai pe un ag[cu via\[. }n aceea=i sear[, pe la 4 ceasuri, ie=ir[bra=ovenii ca s[ ]nt`mpine pe rom`nii ce veneau. Dar ace=tia, v[z`ndu-se mai slabi cu num[rul, se traser[. Pu\ini picar[ ]n m`inile du=manilor =i fur[uci=i f[r[mil[.

}n 13 sept., pe la amiaz[, bra=ovenii merg de pun tab[r[la Pre=m[r, ca]n ziua urm[toare s[n[v[leasc[asupra acelor rom`ni ce se a=teptau s[ vin[ din Moldova, pe la Oituz. Pe l`ng[d`n=ii se unir[ a dou[ zi[150] pedestra=i unguri cu pu=ti. }n acea zi, 14 septembrie, ei n[v[lesc asupra rom`nilor care]ncepeau a se ar[ta. Dar ai no=tri]i respinser[cu o astfel de t[rie,]nc`t pe mul\i omor`r[, pe al\ii r[nir[=i capul

tunarilor lor primi printr-o bomb[o astfel de lovitur[,]nc`t n-a r[mas pele pe trupul lui care s[ nu fie ars[. C[tre sear[, umblar[ bra=ovenii mai bine, c[ci luar[ de la rom`ni un tun; dar a doua zi, afl`nd c[vine din Moldova arma=ul Sava cu o trup[de moldoveni, n[pustir[tot =i fugir[de se]nchiser[ ]n Bra=ov.

}n aceea=i zi secuii de pe l`ng[ Olt se ridic asupra sa=ilor =i aprind Crisbavul =i Bodila. A doua zi, ]n 16, se adun[ rom`nii cu moldovenii,]ntre carii era =i arma=ul Sava, =i cu secuii, la Pre=m[r, de unde, mai nainte de a]ncepe ceva, trimit o deputa\ie la senatul din Bra=ov, ca s[cear[urm[toarele: „1. }ntreab[pentru ce nu i-au l[sat s[treac[ ]n pace, ci le-au f[cut feluri de stric[ciuni, omor`nd mul\i dintr-]n=ii =i lu`n-du-le =i ma=inile de r[zboi; 2. Cer ca s[li se dea lor to\i nobilii c`\i s-ar afla la ei =i mai ales cei ce s-au ]mpreunat ]n ziua trecut[ cu ei ]n contra rom`nilor, asemenea =i tunul luat de d`n=ii.“ Acestea le cer printr-un bra=ovean pe care l-a fost prins ]n ziua trecut[. Secuii amenin\[ bra=ovenilor cu foc, de nu le vor da pe nobili =i tunul. Bra=ovenii r[spunser[ c[ de vor da foc, ei vor omor] femeile =i copiii rom`nilor =i a secuilor, carii se afla spre siguritate]n Bra=ov.

}n urmarea acestora,]n 17 sept., trecur[ai no=tri]n pace prin \ara B`rsei, nef[c`nd alt[stric[ciune dec`t c[ aprinser[ un sat rom`nesc ce se \inea parte de Bra=ov, parte era mo=ia unui nobil. Spun c[numarul celor carii trecur[se urca peste cinci mii. }ntr-acest timp, bra=ovenii primesc scrisoare de la ungurii de la Torda, ca s[ ]nchiz[toate drumurile =i s[taie toate podurile* de c[tre Moldavia =i Rom`nia, ca s[ nu poat[ veni oaste ajut[toare lui Mihai. Dar bra=ovenii n-avur[ timp a face nimic, c[ci []n] diminea\a de 18 sept. aflar[ printr-un rom`n, anume Rascie, ce venea din |ara Rom`neasc[ =i care picase ]n m`inile lor, cum c[P[tra=cul, fiul lui Mihai, e aproape cu o armie de 29 000 =i c[rom`nii sunt hot[r`\i a depr[da toat[\ara B`rsei =i a o nimici prin foc =i prin sabie. Lucru de care se =i ]ncredin\ar[ bra=ovenii, c[ci pe la amiaz[ o seam[ de rom`ni, afl`nd c[ femeile lor l[sate ]n Bra=ov s-ar fi omor`t de bra=oveni, deter[deodat[foc la satele urm[toare: Pre=m[rul,

* }n manuscris: „p[durile“ (n. ed.).

Hermanul, Bodul, S`nt-Petru, Heltiul, Noul, Feldioara, Rotbavul =i M[gheru=ul. Bra=ovenii nu omor`ser[ ]ns[pe femeile rom`nilor, ci numai le adunaser[de prin ora=, unde =edea]mpr[=tiate, =i le]nchiser[ ]n casa sfatului, ca s[le opun[acelor ce vor n[v[li asupra cet[\ii.

}n 19 sept., rom`nii se apropie de cetate =i aprind ]ntr-o suburbie trei case, dar, fiind foarte pu\ini, se traser[ ]naintea n[v[lirei or[=enilor. }n 20 sept., P[tra=cu care sosise cu armia sa, trimite prin amenin\[ri =i f[g[duieli scrisoare or[=enilor, ]ndemn`ndu-i a s[supune lui Mihai. Tot]n acea zi, nou[cete ie=ite din secuime]n \ara B`rsei prefac toate ]n pulbere =i cenu=[, aprind satele de-a r`ndul,]nc`t seara ardea =i Codlea. Bra=ovenii, sp[im`nta\i de aceste pustiiri, s-ar fi supus]ndat[; dar a doua zi (21 sept.) prinser[veste cum c[Mihai a fost b[tut la Mirisl[u. +tirea aceasta]i]nd`rji spre ap[rare.[195] Acestea fur[ pustiirile ce c[=unar[ pe \ara B`rsei p`n[ ]n 23 sept., c`nd sosi Mihai la Codlea, pustiiri care nu fur[ ]ntrecute dec`t de]nfrico=atul r[zboi civil de la 1848 =i 1849.

XXXII

Mihai, intr`nd ]n \ara B`rsei, aprins de m`nie asupra sa=ilor pentru tr[darea lor, porunci de dete fl[c[rilor toate t`rgurile pe unde trecea.[196] Solda\ii s[i de la Mirisl[u adun`ndu-se pe l`ng[d`nsul =i ]mpreun`ndu-se cu o=tile venite din \ara Rom[neasc[=i Moldova, el se v[zu iar[=i]n capul unei armii puternice, pe care autorii poloni o urc[la 50 mii.[197] De ar fi adev[rat[spusa cronicarului sas Fuchsie c[P[tra=cu venise cu 29 mii =i c[arma=ul Sava adunase 5 mii supt comanda lui, ad[og`ndu-se acesteia ca vreo 15 mii sc[pa\i de la Mirisl[u, ar[tarea polonilor n-ar fi o exagera\ie. Oricum, Mihai avea acum destule ca s[ poat[ crede c[ va putea a-=i izb`ndi despre Basta =i unguri =i a-=i redob`ndi puterea asupra Ardealului.

El]=i a=ezase o=tile la Bod =i Pre=m[r =i a=tepta sosirea nem\ilor =i a ungurilor, care acum era pe la +ercaia, ca s[le dea b[taie, c`nd,]n 3 oct.,]i sosi =tirea c[hatmanul Zamoisky cu Sigismund Bathori =i Ieremia Movil[au intrat]n Moldova cu o foarte numeroas[armie compus[de poloni, turci =i t[tari =i c[se apropie ca s[n[v[leasc[ ]n

Ardeal.[198] Polonii trecuser[Nistru]n Moldova]n 30 sept. +tim c[cu c`teva luni ]nainte, ]nc[ afl`ndu-se Mihai]n Moldova, din porunca lui Zamoisky, Zolkiewicz cu armia sa]=i a=ezase tab[ra]naintea Nistrului,]n dreptul Hotinului, unde t[b[rau rom`nii.[199] }nt`lniri particulare]ncepur[de atunci]ntre osta=ii ambelor tabere. Polonii,]ncuraja\i de ni=te mici lupte]n care fuseser[noroco=i, cerea capului lor s[-i lase s[treac[r`ul. Zolkiewicz scrise lui Zamoisky, ]ntreb`ndu-l de-i d[voie a trece Nistru]nainte de sosirea lui. Zamoisky]i r[spunse c[se las[pe]n\elepciunea sa, recomand`ndu-i d-a nu expune cu u=urin\[ acele os\i ce are =i care, pierz`ndu-se, nu vor mai putea fi puse la loc, din ura ce are \ara pentru d[jdii.

Zolkiewicz,]ncurajat prin acest r[spuns al lui Zamoisky, se urc[pe o]n`l\ime, de unde putea vedea tot ce se petrecea]n tab[ra noastr[.

}ntr-o zi, v[z`nd el c[ la noi nu e a=a de mare privighere, dup[ cum era totdeauna, trecu r`ul f[r[veste =i f[cu o izbire puternic[cu tunuri mari asupra fortifica\iilor taberei noastre, care, v[t[m`ndu-se greu, ai no=tri fur[ sili\i a se a=eza ]n alt[ tab[r[, un mil mai departe ]n dosu celei dint`i. Polonezii fur[sili\i]ndat[a trece r`ul ]napoi. Tot ce c`=tigar[prin aceast[izbire fu c[comunica\ia pentru transportul bucatelor se f[cu mai lesne. }ntr-aceea, polonii mai luar[inim[=i n[dejde de izb`nd[, v[z`nd c[sosi]n tab[r[=i Ieremia-Vod[. El]=i l[sase femeia =i copiii la Camiene\ =i venise de se uni cu Zolkiewicz, duc`nd cu sine o mie c[l[re\i =i cinci sute pedestra=i.[200]

Generalii no=tri din Moldova scriser[lui Zolkiewicz,]ntreb`ndu-l pentru ce a trecut Nistru =i de aduce r[zboi sau pace? Polonul r[spunse c[ aceast[ ]ntrebare din partea celor ce a v[rsat s`nge polon e o nou[ocar[; c[r[zboiul =i pacea at`rna de la crai; c[el propune o armisti\ie de treizeci zile, ca s[mearg[un trimis din partea noastr[a se]n\elege despre aceasta cu craiul. Aceast[armisti\ie, pe care ai no=tri f[cur[gre=al[a o primi, o]ncheie Zolkiewicz,]n]n\elegere fiind l-aceasta cu Zamoisky, numai cu acel scop ca s[dea acestuia timp s[soseasc[cu armia sa.[201]

XXXIII*

---

* Aici se sf`r=e=te manuscrisul lui B[lcescu (n. ed.).

NOTELE AUTORULUI

CUPRINS

INTRODUCERE

[1] Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, volume the first, chap. XI.

[2] Hrisovul lui +tefan Racovi\[.

[3] *Letopise\ul Moldovei* de Kog[lniceanu.

CARTEA I

[1] Dup[o veche lege a]mp[r[\iei la care]ns[p`n[ atunci nu fusese supuse |ara Rom`neasc[=i Moldova (Cantemir, t. 1, p. 119); Hammer, p. 265; Ureche; Cronicele rom`ne.

[2] Ureche.

[3] Walther; De Thou, p. 507.

[4] Palla, p. 98.

[5] Walther.

[6] Walther.

[7] Aceast[biseric[o zidi la 1598 *(Istoria tis Vlahias...*, p. 264).

[8] Bethlen, t. IV, p. 274—277.

[9] Mignot, t. II, p. 260 =i 261.

[10] Walther =i al\ii. „}mpodobit cu manta de aur =i]n cele mai bogate vesminte de parad[domne=ti, fu sp`nzurat“ (Sagredo, p. 754).

[11] Walther; „Se g[teau a face meceturi“ (*Ist. Vlah.*, p. 264). „Mihai-Vod[, dup[at`tea jelbi ce a dat la Poart[, ca s[ dea nizam, neizbutind nimic, se sf[tui cu boierii =i cer`nd ajutor de oaste la Transilvania =i la Moldova etc.“ *(Ibid.)*.

[12] Seadedin.

[13] Walther.

[14] Cronica lui Costantin C[pitanul.

[15] Seadedin; Stavrinos Vistierul; Naima.

[16] Hammer, t. II, p. 202; Sagredo, p. 705, face acest portret de Mahmet III: „Fu]nfr`nat ]n tinere\e, desfr`nat =i c[rnos (dat pl[cerilor trupe=ti)]n v`rsta b[rb[teasc[. Se destr[m[ pe d`nsul spre a face al\ii. N[scu 50 feciori =i fete. Una din favorite[le] lui, m`ng`indu-l,]i zise c[ ]n zadar se ostene=te, c[ci nu na=te oameni spre a locui lumea, dar spre a]mpopula mormintele. Tr[i ani 56,]n domnie 20. Muri de apoplexie; =i tremuratul lui]mpiedec[ca s[nu mai fac[pe al\ii mai mult a tremura. Fu sup[r[tor...

[rupt mss.] V[t[m[tor ungurilor... [rupt mss.] Degener[din vitejie... [rupt mss.] Nestatonic, tem[tor, b[nuitor, nehot[r`t, dar st[ruitor ]n ceea ce ]ntreprindea: astfel p[stra legea, ]nc`t se opri pentru totdauna de vin. Fu]ntr-at`t de interesat, ]nc`t]=i vindea p`n[ =i florile din gr[din[. Nu stima alte litere dec`t cele ce]ncunjura moneda. Fu crud =i scump, p[cate originale a principilor din aceast[\ar[. Pl[ti cu nemul\umire slujbele cele mari, =i vi\iurile sale fur[at`t de multe, ]nc`t nu l[sar[loc virtu\ilor."

[17] Hammer, t. II, p. 266.

[18] Hammer, t. II, p. 269.

[19] Hammer, *ibid.*

[20] Hammer, t. II, p. 269.

[21] Schiller.

[22] Hammer, t. II, p. 269.

[23] De Thou, p. 196.

[24] Walther.

[25] Istvanfi; De Thou, t. XII, p. 190: 2 iunie 1594.

[26] Tomasi, p. 7 =i 8.

[27] De Thou, t. XII, p. 192.

[28] De Thou, t. XII, p. 206.

[29] Bethlen, t. II, p. 256.

[30] Bisselie.

[31] Hammer, p. 267.

[32] Bethlen, t. III, l[ivre] VII, p. 35, 44 et 62.

[33] *Ibid.*, p. 140.

[34] Istvanfi, I. XXIX.

[35] Herrera, III partie, p. 471.

[36] Tomasi; Istvanfi.

[37] De Thou, p. 233, XII.

[38] Istvanfi.

[39] De Thou, t. XII, p. 235.

[40] De Thou, p. 234, XII.

[41] Vezi]n Spontoni, p. 20, chipul arest[rei.

[42] Bethlen, t. III, p. 471.

[43] Istvanfi; Bethlen, livre VIII, t. III, p. 461—479.

[44] Spontoni; Istvanfi.

[45] Bethlen, t. III, p. 486.

[46] Istvanfi.

[47] De Thou, t. XII, p. 237.

[48] Hammer, p. 270; Sacy, *Histoire de Hongrie*, t. II, p. 191.

[49] De Thou, p. 213.

[50] De Thou, p. 214.

[51] De Thou, p. 214.

[52] Hammer, p. 272.

[53] De Thou, t. XII, p. 194.

[54] Constantin C[pitanul, *Mag. ist.*, t. I, p. 228.

[55] Seadedin, p. 76.

[56] De Thou, p. 237.

[57] Constantin C[pitanul, *Mag. ist.*, t. I, p. 228 =i t. IV, p. 277.

[58] Kog[lniceanu.

[59] Walther.

[60] *Magazin istoric*, t. IV, p. 227.

[61] Istvanfi.

[62] Cronica rom`n[,]n *Magazin*, t. IV, p. 227.

[63] Engel, p. 224; Filstich.

[64] Walther.

[65] Wilkinson, *Voyage dans la Walachie et la Moldavie*, p. 23 (N. B. El]n\elege prin ace=ti trei mii ieniceri [pe] cei ce se afla]n \ar[=i care fur[uci=i la 13 noiemvrie).

[66] Fotino, t. II, p. 116.

[67] Naima.

[68] Seadedin, p. 91—94.

[69] Istvanfi.

[70] Hammer.

[71] Walther; Bethlen, t. IV, p. 277.

[72] Cronicele rom`ne.
[73] Seadedin.
[74] *Magazin istoric,* p. 278, t. IV; Walther.
[75] Cantemir. t. I, p. 91.
[76] Walther.
[77] *Magazin istoric,* p. 280.
[78] Istvanfi.
[79] Walther.
[80] Istvanfi; Walther.
[81] Walther.
[82] Istvanfi.
[83] Engel, p. 231.
[84] Istvanfi; Walther.
[85] Walther.
[86] Walther; Istvanfi.
[87] De Thou, t. XII, p. 514; Baltazar Guerrin, p. 134; Montreux, p. 514.
[88] Montreux, p. 514; vezi]n Doglioni o anecdot[.
[89] Seadedin; Naima.
[90] Guerrin, p. 171.
[91] Esprinchardt.
[92] Walther.
[93] Esprinchardt, p. 249.
[94] Botero, p. 96.
[95] Botero, p. 96.
[96] Walther.
[97] Esprinchardt, p. 249.
[98] *Ibid.* Despot-Vod[, la 1562, urcase tributul din 30 000 galbeni ce era mai]nainte, la 40 000 (Hammer, p. 113). La 1574, Moldova pl[tea 60 000 galbeni tribut =i sultanul ceru a-l]ndoi; pentru aceea se revolt[Ion-Vod[(Hammer, p. 193).
[99] Botero, t. III, p. 120, =i Hammer.
[100] Campana, t. II, p. 810.
[101] Seadedin; Naima; Walther; Istvanfi.
[102] Ureche; Walther.
[103] Seadedin; Naima.
[104] Seadedin, Naima, Doglioni, Campana, Stavrinos, Cronicele rom`ne. Toate aceste b[t[lii din ]nceputul anului 1595 sunt foarte ]ncurcate de deosebi\ii cronicari streini. De pild[, pe acest Mustafa-Pa=a, Walther ]l nume=te Ahmet-Pa=a; Istvanfi: Hafis-Pa=a; Guerrin, Dantiscani: Habrin-Hassan-Pa=a; Herrera: Assan-Pa=a, fiul lui Ibraim-Pa=a. Cronicele turce=ti, rom`ne=ti =i italiene=ti]l numesc Mustafa.
[105] Seadedin; Naima.
[106] *Ibid.*
[107] Istvanfi; Walther.
[108] Walther.
[109] Cronicele rom`ne,
[110] Walther.
[111] Cronicele rom`ne. Herrera spune (p. 552) c[ ]mpreun`ndu-se 7 mii munteni =i moldoveni =i trec`nd Dun[rea, izbir[ pe Asan-Pa=a de Buda, pe care ]l biruir[, omor`ndu-i 4 mii turci, apoi pustiir[tot p`n[ unde se vars[ Dun[rea ]n Marea Neagr[, lu`nd,]ntre alte locuri, Smilul, Ageman, Chilia, Menestro, Baba, Casachi, M[cin, apoi Silistra =i Nicopole; apoi bate pe Ioan, fiul lui Ioan Bogdan, care venea cu Asan-Pa=a, fiul lui Ebraim-Pa=a, apoi iau Tighina =i Alba. (Asemenea spune Campana, *Histoire,* t. II, p. 857).
[112] Cronicele rom`ne; Walther.
[113] Cronicele rom`ne.
[114] +erb[te=ti,]n jude\ul Vla=ca; *Ist. tis. Vlah.*, p. 264.
[115] Walther.
[116] Cronicele rom`ne.
[117] *Ibid.*
[118] Walther.
[119] *Ibid.*

[120] Cronicele rom`ne; *Ist. tis. Vlah.*, p. 264.
[121] Walther.
[122] Walther; Cronicele rom`ne.
[123] Walther.
[124] Cronicele rom`ne.
[125] Walther.
[126] Cronicele rom`ne.
[127] Walther.
[128] Cronicele rom`ne.
[129] *Ibid.*
[130] Walther; Cronilele rom`ne.
[131] Cronicele rom`ne.
[132] Campana, *Hist.*, t. II, p. 859.
[133] Walther.
[134] Walther.
[135] *Ibid.*
[136] Walther; Doglioni; Istvanfi.
[137] Campana, p. 36; Guerrin, p. 126; Montreux, p. 499; Iacobi Francus, p. 139.
[138] Walther; Seadedin; Naima.
[139] Istvanfi.
[140] Cronicele rom`ne; Walther; Fessler, t. VII, p. 337.
[141] Walther.
[142] Doglioni, p. 9.
[143] Stavrinos.
[144] Istvanfi; Walther; Cronicele rom`ne.
[145] Istvanfi.
[146] Walther; Istvanfi.
[147] Engel, t. II, p. 272.
[148] *Ibid.*
[149] Seadedin, p. 100—130; Naima.
[150] Campana, *Hist.*, p. 857.
[151] Guerrin, p. 115.
[152] Istvanfi; Walther; Cronicele rom`ne.
[153] De Thou, t, XII, p. 507; Guerrin, p, 121; Montreux, p. 500.
[154] Montreux, p. 500.
[155] De Thou, p. 507; Guerrin, p. 121; Montreux. p. 500.
[156] Montreux, p. 500.
[157] De Thou, t. XII, p, 593.
[158] Guerrin, p. 133; Campana, p. 36.
[159] Guerrin, p. 118; Herrera, p. 557.
[160] Guerrin, p. 116; Iacobus, t. V, p. 110.
[161] *Mag. ist.*, t. IV, p. 281.
[162] Seadedin; Naima.
[163] Epistola lui Aron-Vod[c[tre principele Transilvaniei, Reusner, *Ep. Turc.*, p. 122.
[164] Seadedin; Naima.
[165] Seadedin.
[166] Seadedin.
[167] De Thou, t. XII, p. 568; Bethlen, l[ivre] VIII, p. 578.
[168] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 122.
[169] Montreux, p. 500; Guerrin, p. 123; Dantiscani, p. 213; Jacobus Francus, p. 137.
[170] Guerrin, p. 133; De Thou, t. XII, p. 513.
[171] Guerrin, p. 126.
[172] Miron Costin.
[173] Guerrin, p. 126.
[174] Sagredo, p. 699.
[175] De Thou, t. XII, p. 239.
[176] Istvanfi.
[177] Montreux, p. 496.
[178] De Thou, t. XII, p. 501— 502; Montreux, p. 490; Sacy, t. II, p. 112; Bethlen, t. III, p. 513—530; Campana, *Hist.*, t. II, p. 858; Du Mont, *Corps dipl.*, t. V, part. I, p. 514.
[179] De Thou, t. XII, p. 503; Tomasi, p. 61; Spontoni, p. 51.
[180] De Thou, t. XII, p. 503.

[181] Spontoni, p. 52.

[182] De Thou, t. XII, p. 503.

[183] Ep. lui Aron, Reusner, *Ep. Turc.*, p. 122.

[184] Doglioni, p. 206.

[185] Ep. lui Aron, Reusner, p. 122. Herrera, p. 557, spune c[la Smil omor`r[ mai mult de 2 000 turci =i g[sir[ 34 tunuri, din care unele de la Huniad, =i l[sar[ garnizoan[ 2 000 rom`ni, fiind cetatea tare. Zice c[Smilul se lu[de Andrei Borestay. Zice c[Albert Kiraly, la 10 sau 6 mai, dup[ce cu o trup[de rom`ni a b[tut 3 000 turci ce venea prin Moldova, omor`ndu-le 2 000 de oameni, lu[lesne Silistra =i apoi veni la Br[ila cu mult[prad[(Campana, *Hist.*, p. 861).

[186] Beyerlinck, t, II, p. 225.

[187] Bethlen, t. III, p. 534. Aceste tunuri se credea a fi fost luate de +tefan cel Mare]n b[t[lia vestit[ce c`=tig[asupra lui Matia= Corvin, regele Ungariei, la Baia (Miron Costin).

[188] Guerrin, p. 124 =i 134; Montreux, p. 500 =i 514; De Thou, p. 514.

[189] De Thou, t. XII, p. 514.

[190] Walther; Frachetta, p. 3.

[191] Walther.

[192] Seadedin.

[193] Guerrin, p. 134.

[194] Seadedin.

[195] Seadedin.

[196] Montreux, p. 114.

[197] Seadedin; Naima; Hammer.

[198] Walther.

[199] *Ibid.*

[200] Ora=ul de Floci, Br[ila, Giurgiu, Rusciukul, M[cinul, Turnul, Isaccea, H`r=ova, Silistra, Ismailul, Chilia, Benderul, Cetatea Alb[, Baba, Sistovul, Cernavoda, Obluci\a, Rasgradul, Provata, Dobricea, Zagora, Turtucaia, Nicopolea, Vracea, Vidinul.

CARTEA A DOUA

[1] Hammer, t. II, p. 272 =i 273.

[2] D'Ambry, p. 800.

[3] Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 274; Jouannin, p. 177.

[4] Hammer, t. II, p. 276.

[5] Hammer, p. 276; De Thou, t. XII, p. 500.

[6] Naima.

[7] De Thou, p. 500.

[8] Hammer, t, II, p. 277.

[9] D'Ambry, p. 813; Jouannin, p. 178.

10 Montreux, p. 513; D'Ambry, p. 813.

[11] Montreux, p. 513.

[12] Esprinchardt, p. 208; Montreux, p. 596; D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 113.

[13] Cuspinianus, p. 143.

[14] D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 76, 104 =i 112.

[15] *Ibid*. Vezi =i *Histoire de la vie, miracles et prophéties de Merlin*, Paris, 1498, t. III.

[16] D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 112; Montreux, p. 499; Frachetta, p. 6.

[17] Montreux, p. 596.

[18] Hammer, t. II, p. 277.

[19] Esprinchardt, p. 266.

[20] *Ibid.*

[21] Seadedin.

[22] *Ibid.*

[23] Hammer, t. II, p. 277.

[24] Naima.

[25] Seadedin; Hammer, t. II, p. 277.

[26] Naima.

[27] Seadedin; Naima.

[28] Naima; Seadedin.

[29] Seadedin; Naima.

[30] Naima.

[31] Seadedin; Selaniki.

[32] *„L'odeur de cette proie tire ces lions de leurs antres et les pousse à toute extrémité pour la posséder“* (Montreux, p. 521).

[33] *Ibid.*

[34] De Thou, t. XII, p. 537—538; Bethlen, t. III, p. 582—585; Sieur d'Ambry, p. 814; Campana, p. 876; Frachetta; *Türkische und siebenbürgische Viktorien* etc.

[35] De Thou, t. XII, p. 511—518; Montreux, p. 505.

[36] Montreux, p. 519.

[37] Montreux, p. 503; Guerrin.

[38] De Thou, t. XII, p. 509.

[39] *Ibid.*

[40] Montreux, p. 504.

[41] De Thou, t. XII, p. 510.

[42] Bethlen, t. III, p. 552.

[43] Montreux, p. 526.

[44] Engel, t. II, p. 239.

[45] Cronicele rom`ne=ti,]n *Magazin*.

[46] Engel, t. II, p. 239; *Historia von den Empörungen*, p. 71.

[47] Cronicele rom`ne,]n *Mag. ist.*, t. IV, p. 281; *Historia von den Empörungen*, p. 71.

[48] Cronicele romane,]n *Mag. ist.*, t. IV, p. 281.

[49] Heidenstein, p. 315; Walther; Bohomolec; Niemcewitz.

[50] Heidenstein, p. 315; Bohomolec.

[51] Kovachich, t. I, p. 209.

[52] Heidenstein, p. 315; Bohomolec.

[53] Heidenstein, p. 315; Bohomolec.

[54] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 128.

[55] Montreux, p. 526: Campana, *Histoire*, p. 868; Iacobus Francus, anul 1595, p. 3.

[56] Vezi scrisoarea]mp[ratului,]n Reusner, *Ep. Turc.*, p. 114.

[57] Cronicele rom`ne,]n *Magazin*, t. IV, p. 281.

[58] Bethlen, t. III, p. 560.

[59] Montreux, p. 525; Cronica lui Fuchsie.

[60] *Ibid.*

[61] *Mag. ist.*, t. IV, p. 281.

[62] Vezi tratatul]ntreg la sf`r=itul tomului.

[63] Bethlen, t. III, p. 571; Katona, t. 27, p. 188; Fessler, t. 7, p. 355; Nicolae Costin.

[64] Vezi Bisselie, Frachetta =i al\ii.

[65] Dup[Sigismund Bathori, prin\ii urm[tori p[strar[ideea lui de cr[iea Daciei. Astfel fu cardinalul Andrei Bathori, Gabriel Bathori =i Betien Gabor, care la 1628 ceru de la sultanul Murad a-i recunoa=te titlu de *crai al Daciei*.

[66] Bethlen, t. III, p. 572; Katona, p. 189.

[67] Scrisoarea lui Albert Kiraly din tab[ra de la Colintina (iunie 1595) c[tre Sigismund Bathori,]n Reusner, *Epistolae Turcicarum*, p. 132.

[68] *Ibid.*, Frachetta, p. 3.

[69] Scrisoarea lui Kiraly; Herrera, Campana =i Frachetta spun c[era numai 508 luntre.

[70] Frachetta, p. 3.

[71] Frachetta, p. 3; Herrera, p. 559; Campana, *Histoire*, p. 863.

[72] Kiraly, *ibid*.

[73] Montreux, p. 549.

[74] Kiraly; Herrera; Campana; Frachetta.

[75] Kiraly.

[76] Kiraly; Campana, p. 863.

[77] Herrera, p. 559; Campana, p. 863.

[78] Kiraly.

[79] *Ibid*.

[80] Frachetta; Campana, *Histoire*, p. 863; Herrera, p. 559.

[81] Kiraly; Frachetta.

[82] Kiraly.

[83] Sagredo, ed. fr., t. V, p. 20; Montreux, p. 567; Iacobi Francus, anul 1595 p. 16; *Historia von den Empörungen*, p. 71; Ortelius, p. 253.

[84] Seadedin.

[85] Hammer, t. II, p. 278.

[86] Seadedin.

[87] Herrera, p. 559.

[88] Seadedin; Naima.

[89] Seadedin.

[90] Naima.

[91] *Ibid*.

[92] De Thou, t. XII, p. 535.

[93] Seadedin; Naima; Selaniki; Hammer, t. II, p. 279.

[94] *Ibid*.

[95] Seadedin.

[96] Guerrin, p. 158; Baudier, p. 564; Montreux, p. 569; D'Ambry; Iacobi Francus, an. 1595, p. 34; Sacy, t. II, p. 110.

[97] Seadedin; Naima; Gueirin, p. 157; Montreux, p. 569; Esprinchardt, p. 265.

[98] Esprinchardt, p. 265.

[99] Seadedin.

[100] Seadedin.

[101] Montreux, p. 569; Guerrin, p. 157.

[102] Senkowski.

[103] Esprinchardt, p. 211.

[104] Walther.

[105] Stavrinos Vistierul.

[106] Hammer t. II, p. 272.

[107] Sagredo, p. 724.

[108] Guerrin, p. 162.

[109] Seadedin.

[110] Istvanfi, p. 411.

[111] Seadedin.

[112] Num[rul armiei turce=ti e cam nehot[r`t. Anali=tii turci, dup[care se luar[=i unii anali=ti italieni, o scad la 70 mii oameni numai; dar Hammer ne spune a nu ne]ncrede]n buletinurile turcilor. Istvanfie spune c[armia turceasc[trecea peste 100 mii, iar Filstich o face de 200 mii oameni. Noi am primit num[rul de 180 mii, dat de Walther, care, fiind pe atunci]n \ar[=i cur`nd dup-aceea la Constantinopol, ni se pare a fi mai exact, Iacobi Francus pretinde c[ Ferhat adunase 150 mii oameni ]n tab[ra sa. Apoi Sinan =tim c[ a mai ad[ogat multe o=ti pe l`ng[cele adunate de Ferhat.

[113] Esprinchardt, p. 212.

[114] *Ibid.*, p. 218.

[115] Esprinchardt, p. 212.

[116] Esprinchardt, p. 214, Senkowski.

[117] Sagredo, p. 675.

[118] Hammer, t. II, p. 265; Cronica lui Fuchsie.

[119] De la aceast[solie]n Ardeal, documentele istorice pierd din vedere pe viteazul Radu din Calofire=ti, pe care]l v[zur[m]napoi str[lucindu-se]n r[z-

boiul cu t[tarii; dar un c`ntec vechi popular ni-l arat[ rivaliz`nd necurmat]n vitejii „cu Buze=tii am`ndoi =i cu Cl[pe=tii c`tetrei, fruntea boierilor =i domnii r[zboiului“, p`n[ ]n zilele lui Radu Vod[, feciorul lui Mihnea Turcitul (1611). Atunci, ]nt`mpl`ndu-s[ ca t[tarii s[ vie s[ robeasc[ mo=iile, casa =i pe mama b[tr`n[a lui Radu din Calofire=ti, el alerg[la domn cer`nd ajutor pe Buze=ti =i pe Cl[pe=ti. Domnul refuz`ndu-i ajutor, atunci el,]nso\it de dreapta sa slug[Nedea =i cu vro c`\iva oameni, se arunc[ asupra t[tarilor. }n b[taie, Nedea striga st[p`nului s[u:

„Taie, c[nu e pe boierie,
ci este pe vitejie,
Taie marginile
=i-oi t[ia mijloacele!“

T[tarii fur[ ]nvin=i =i Calofirescul]=i m`ntui pe mum[-sa. La ]ntorsul s[u, ]nt`mpin[ ]n cale pe Buze=ti =i pe Cl[pe=ti, carii]l omoar[=i duc trupul lui Radu Mihnea-Vod[, zic`ndu-i c[ de tr[ia ]l scotea din domnie. Muma lui Calofirescu, afl`nd de uciderea fiului s[u, alearg[la domn cu multe zapise, prin care se dovedea c[Calofirescu]i era frate. Atunci domnul, f[c`nd divan, judec[ pe Buze=ti =i pe Cl[pe=ti de li se taie capul. Dintr-acest c`ntec se vede dar c[Calofirescul a fost fecior lui Mihnea-Vod[Turcitul, care]nso\i pe Sinan]n |ara Rom[neasc[. Poate fiul =i tat[l =i-au]ncruci=at unul cu altul palo=ele la C[lug[reni, f[r[a se cunoa=te; poate glon\ul sau palo=ul Calofirescului tr`nti la p[m`nt pe lep[datul Mihnea la luarea T`rgovi=tei.

[120] *Magazinul istoric,* t. IV, p. 282; Filstich; Cronicele rom`ne.
[121] Bethlen, t. III, p. 593.
[122] *Magazinul istoric,* t. IV, p. 282.
[123] Doglioni, p. 116; Ascanio Centorio *Storia di Transilvania,* p. 100.
[124] Walther.
[125] De Thou, t. XII, p. 538.
[126] Sieur D'Ambry, p. 815.
[127] *Hist. v. den Empörungen,* p. 78.
[128] Walther.
[129] *Ibid.*
[130] Seadedin.
[131] Walther.
[132] *Ibid.*
[133] Seadedin.
[134] Walther; Iacobini; De Thou, t. XII, p. 539; D'Ambry, p. 815.
[135] Cronicele rom`ne,]n *Magazin,* t. IV, p. 282.
[136] Crucea de piatr[ce se all[la C[lug[reni este f[cut[de +erban-Vod[Cantacuzino, spre vecinicirea unui pod ce el f[cu pe apa Neajlovului, dar nu prive=te b[t[lia.
[137] Acestea s-a petrecut]ntr-un club la Mitropolie, cea dint`i =i din urm[ oar[ c`nd am st[tut de fa\[la sean\ele acelui club. Trebuie a =ti c[pu\ini oameni din popor se afla l-aceast[adunare =i p[rerea mea e c[poporul cel de jos, mai cu seam[al Bucure=tilor, =i-a]mplinit datoria revolu\ionar[=i na\ional[, declar`ndu-=i, de=i cam t`rziu, voin\a de a ap[ra revolu\ia cu palo=ul; iar clasele de sus, guvern, boieri, negustori, junime, s-au aflat mult mai prejos =i nevrednice de misia lor =i de poporul ce conduceau.
[138] D'Ambry, p. 815.
[139] *Ibid.*; Iacobini; De Thou, p. 539.

[140] Walther; Iacobini; Filstich; Engel, t, I, p. 236. Al\i anali=ti pretind c[oastea lui Mihai se urca la 20 mii, dar ei n-au putut cunoa=te mai bine aceasta ca Walther =i Iacobini, ce se aflar[atunci]n fa\a locului.

[141] Cesar Campana, *Histoire,* t, II, p. 890.

[142] Seadedin.

[143] *Ibid.*; Naima.

[144] Naima.

[145] Seadedin.

[146] Seadedin.

[147] Walther, cu gre=al[, confund[r`ul Salcia cu Neajlovul.

[148] Seadedin; Naima.

[149] *Ibid.*

[150] Naima.

[151] *„Sinan admirant la patience, ou plustost la résolution des Christens qui avecques un si petit nombre avaient toutes fois l'assurance de l'attendre de pied ferme [au combat], luy qui avait une si puissante armée“* (D'Ambry, p. 816); Iacobini.

„Le Bascha jettant sa vue dans le camp du Palatin, considérant le peu de gens qu'il avait en comparaison de so narmée, arresta longtemps sa pensée sur l'admiration de la hardiesse du Palatin d'oser avec une poignée d'hommes attendre de pied ferme un si grand nombre d'ennemys. Mais celui-là lui fournira tantost un plus grand, sujet d'admiration, quand il mettra une partie de ses gens en pièces, le reste en fuite et le réduira luy mesme à un tel point qu'il se verra dans le boue jusqu-aux oreilles“ (Baudier, p. 540).

[152] Seadedin. Naima.

[153] Seadedin; Hammer; De Thou; Iacobini; D'Ambry, p. 816.

[154] Seadedin.

[155] Naima.

[156] Walther.

[157] Seadedin.

[158] Iacobini; Istvanfi; De Thou.

[159] Seadedin. }n al XVII[-lea] veac, rom[nii,]n bat[liile lor, se slujeau de bivoli, precum cei vechi de elefan\i. Vezi *Mag. istoric,* t. II.

[160] Seadedin; Naima.

[161] *„Tout le reste de ce jour se passa aux occupations de se considérer les uns les autres. Les Turcs se mocquaient des Valaques et n'avaient que ce déplaisir de ce que ceux-ci n'étaient en plus grand nombre pour rendre la victoire plus glorieuse. Mais les Valaques, serieusement attentifs à ce qu'ils devaient faire le lendemain, portaient leurs yeux et leurs coeurs au ciel pour impétrer du secour, sans lequel ils sentaient bien leurs forces trop débiles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis. Michel, leur Palatin, les exortait généreusement au combat“* (Baudier, p. 541); Walther; Seadedin; Frachetta; Hammer; Scrisoarea lui Bathori c[tre]mp[ratul din Sas-Sebe=, 2 august,]n Reusner, *Ep. Turc.,* Cron. rom.,]n *Mag. ist*., t. IV, p. 282.

[162] Seadedin.

[163] Naima.

[164] Sieur D'Ambry, p. 816.

[165] Bethlen, t. III, p. 593.

[166] Sieur D'Ambry, p. 816.

[167] Walther.

[168] Naima.

[169] Seadedin.

[170] De Thou, p. 531.

[171] Walther.

[172] *Ibid.*

[173] Seadedin; Naima; Hammer.

[174] Naima.

[175] Walther; Cronicele rom`ne,]n *Magazin*, t. IV, p. 282; *Conspectus historiae Valachicae.*

[176] Epistola lui Bathori c[tre]mp[ratul.

[177] Walther; Seadedin; Naima; *Magazin*, t. IV, p. 282.

[178] Engel, t. I, p. 237.

[179] Montreux, p. 569; Larichianus, p. 219.

[180] Seadedin.

[181] Bethlen, t. III, p. 584; D'Ambry, p. 816; Iacobini; Montreux, p. 569.

[182] *„Turci pagnabant adjunti multitudine et numero, Valachi fortitudino et audacia“* (Iacobini); *Conspectus historiae Valachicae.*

[183] Walther.

[184] Istvanfie; *Conspectus historiae Valachicae.*

[185] Walther; Cronicele rom`ne,]n *Magazin*, t. IV, p. 282.

[186] Walther; Fessler, t. 7, p. 358; Engel, t. I, p. 2.

[187] Walther; Engel; Fessler, t. 7, p. 358; Fotino, t. II; Kog[lniceanu, p. 152.

[188] Sieur D'Ambry, p. 817.

[189] Naima; Seadedin.

[190] Naima.

[191] Walther.

[192] Sagredo, p. 724; Istvanfi, p. 412.

[193] Seadedin; Naima; Hammer, t. II; Iacobini; Istvanfi, p. 412

[194] Naima.

[195] Seadedin; Naima; *Conspectus hist. Valachicae*; Stavrinos; Hammer, t. II; Iacobini; Istvanfi, p. 412; Scrisoarea lui Bathori; Sagredo, ed. fr., t. IV, p. 35; Jouannin, p. 178 etc.

[196] *Ibid.*

[197] Seadedin.

[198] Stavrinos; De Thou, t. XII.

[199] Walther.

[200] φόβος πολύζ τόν ἰασε ℵαὶ τρόμαξ' ἡ τιαρδἰα τόν ποδα δεν εἶχε νὴ οταδῆ ν ἰαη τ'ρματτον (Stavrinos Vistierul).

[201] Walther.

[202] Walther; D'Ambry, p. 817.

[203] Sagredo, p. 724; *Conspectus historiae Valachicae*; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 595; Scrisoarea lui Bathori,]n Reusner.

[204] Walther.

[205] D'Ambry, p. 846, urc[num[rul turcilor mor\i la 10 mii. Al\ii]nc[au exagerat =i mai mult, urc`ndu-l la 25 mii. Vezi Campana, *Hist.*, p. 890.

[206] Sieur D'Ambry, p. 816; De Thou, t. XII, p. 539; Walther, din contra, pretinde c[din ai no=tri c[zur[numai vro c`teva sute.

[207] Walther; Cronica rom`na,]n *Magazin*, t. IV, p. 282.

[208] Guerrin.

[209] Naima.

[210] Sieur D'Ambry, p. 816; Iacobini; Campana, *Hist.*, t. II, p. 890.

[211] Stavrinos.

[212] Seadedin.

[213] Seadedin; Naima.

[214] Hammer, t. II, p. 279.

[215] Walther.

[216] Stavrinos Vistierul; Cronica lui Costantin C[pitanul,]n *Magazin*, t. I, p. 231.

[217] Walther; Campana.

[218] Walther; *Magazin*, t. IV, p. 283; Iacobini; Bethlen, t. II, p. 595.
[219] Sagredo, p. 724; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae.*
[220] Walther.
[221] *Ibid. Historia von den Empörungen*, p. 71.
[222] Walther; Istvanfi, p. 412.
[223] Walther.
[224] Istvanfi, p. 412.
[225] *Magazin istoric,* t. IV, p. 283; Filstich.
[226] Walther; Istvanfi, p. 412; Seadedin.
[227] Walther; Sagredo, p. 724; Istvanfi, p. 413.
[228] *Magazin istoric,* t. IV, p. 283; Filstich.
[229] Seadedin.
[230] *Ibid.*; Naima.
[231] D'Ambry, p. 817. Anali=tii turci nu pomenesc nimic de aceste o=ti ce unii din anali=tii cre=tini spun c[r[m[sese peste Dun[re. Aceea ce ne face a primi aceasta cu]ndoial[, c[ci credem c[, de ar fi fost cu temei, turcii n-ar fi uitat-o spre a]ndrepta pierderea b[t[liei.
[232] Engel, t. I, p. 238.
[233] Seadedin.
[234] Seadedin; Naima.
[235] Seadedin.
[236] Seadedin; Naima.
[237] *Ibid.*
[238] Seadedin; Naima; Iacobini.
[239] Cron. rom., *Magazin,* t. IV, p. 310, =i pisania monastirei Radul-Vod[.
[240] Naima.
[241] Seadedin.
[242] Naima.
[243] Seadedin.
[244] Istvanfi, p. 412.
[245] Seadedin.
[246] *Ibid.*
[247] Hammer, t. II, p. 279.
[248] Seadedin.
[249] Seadedin.
[250] *„Est autem Tergovesta arx Valachiae munitissima et viro principe digna quam Voyvodae olim mansionis suae sedem elegerunt“* (Beyerlinck, t. II, p. 226). Vezi =i Botero, t. III, p. 94; Montreux; *„Tergovist welches eine schöne und veste Stadt“* (Ortelius, p. 290).
[251] *Od[la ruinele T`rgovi=tei.*
[252] Mar=ul *Od[la o=tirea rom`n[.*
[253] Seadedin; Naima; Sagredo, ed. fr., t. V, p. 34.
[254] Campana, *Historia del mondo...*, t. II, p. 901; Herrera, p. 574; De Thou, t. XII, p. 543; Montreux, p. 569.
[255] *Historica relatio de statu Valachiae,]n Magazin istoric,* t. V, p. 60 =i 69.
[256] Walther.
[257] Istvanfi, p. 412.
[258] Seadedin.
[259] Istvanfi, p. 412.
[260] Walther.
[261] Istvanfi, p. 412.
[262] Seadedin.
[263] Seadedin.
[264] Istvanfi, p. 412; De Thou, p. 543; Engel, t. I, p. 238.
[265] Fessler, t. 7, p. 360; Engel, p. 238.
[266] *„Mirabatur Sinan Valachos viso suo exercitu non fugae, sed se ense stare“ (Conspectus historiae Valachicae);* Istvanfi, p. 412.
[267] *Conspectus historiae Valachicae, Hron.*, t. II, p. 196.
[268] Walther.

[269] Walther.

[270] Istvanfi, p. 412; Scrisoarea lui Bathori c[tre]mp[ratul din 28 august 1595; *Conspectus hist. Valachicae.*

[271] Bethem, t. IV, p. 597.

[272] Scrisoarea lui Bathori c[tre]mp[ratul, de la Sas-Sebe= din 28 august,]n Reusner, Epistolae Turcicarum, p. 156.

[273] Bethlem, t. III, p. 589; Istovanfi, p. 412; D'Ambry, p. 817.

[274] Bethlem, t. III, p. 597; *Conspectus hist. Valachicae*; D'Ambry. p. 817; Istvanfi, p. 412.

[275] *Conspectus hist. Valachicae.*

[276] Bethlen, t. III, p. 610; D'Ambry, p. 818; *Conspectus hist. Valachicae.*

[277] D'Ambry, p. 818.

[278] Istvanfi, p. 412; Bethlen, p. 598; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae;* D'Ambry, p. 818.

[279] *Conspectus hist. Valachicae;* Istvanfi, p. 412.

[280] Bethlen, t. III, p. 603.

[281] Bethlen, t. III, p. 602; De Thou, t. XII, p. 542.

[282] Istvanfi, p. 412; *Conspectus hist. Valachicae.*

[283] *Historia von den Empörungen,* p. 77.

[284] Walther.

[285] Istvanfi, p. 413.

[286] Walther.

[287] *Conspectus hist. Valachicae;* Engel, p. 238.

[288] *Conspectus hist. Valachicae;* Istvanfi, p. 413.

[289] Istvanfi, p. 413.

[290] Istvanfi, p. 413; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae.*

[291] Islvanfi, p. 413; Iacobini.

[292] *Conspectus hist. Valachicae;* Istvanfi, p. 413.

[293] *Ibid.*

[294] lacobini; Bethlen; t. III, p. 599.

[295] Istvanfi, p. 413; *Conspectus hist. Valachicae.*

[296] Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 603.

[297] Sieur D'Ambry, p. 818; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; De Thou, t. XII, p. 544; Beyerlinck, t. II, p. 226; Dantiscani, p. 129; Sagredo, p. 725; Montreux, p. 566; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik* =i to\i istoricii contemporani ce au pomenit de aceste]nt`mpl[ri.

[298] Dantiscani, p. 130.

[299] Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; Istvanfi, p. 413; D'Ambry, p. 819.

[300] Istvanfi, p. 413; *Conspectus hist. Valachicae.*

[301] Bethlen, t. III, p. 605; Campana, *Histoire*, p. 900.

[302] Iacobini; Bethlen, p. 605; *Conspectus hist. Valachicae;* De Thou, p. 527.

[303] Iacobini; Bethlen, p. 599.

[304] Sagredo, p. 724.

[305] Walther; Iacobini; Istvanfi, p. 413.

[306] Iacobini; Bethlen, t. III, p. 605.

[307] Sieur D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvanfi, p. 413; Sacy, t. II, p. 127.

[308] Ibid.; Frachetta.

[309] D'Ambry, p. 821; Iacobini; Dantiscani, p. 113; Guerrin, p. 165; Frachetta, p. 23; Bethlen, t. III, p. 603; Iacobi Francus, p. 39; *Historia von den Empörungen,* p. 78; Ortelius, p. 281 =i al\ii.

[310] Sieur D'Ambry, p. 821; Iacobini; Campana, p. 300.

[311] Guerrin, p. 165.

[312] D'Ambry, p. 821; Iacobini.
[313] D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 609.
[314] D'Ambry, p. 820; Tomasi, p. 22; Istvanfi, p. 413; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 611.
[315] Walther; De Thou, p. 543; D'Ambry, p. 820; Istvanfi, p. 413; Iacobini; Montreux, p. 567; Dantiscani, p. 114; *Historia von den Empörungen,* p. 78; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik,* p. 149.
[316] D'Ambry, p. 820; Iacobini; Istvanfi, p. 413.
[317] Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 613.
[318] Spontoni, p. 39; Guerrin, p. 165; Fessler, t. 7, p. 360; Engel, t. I, p. 238; Ortelius, p. 291.
[319] Guerrin, p. 167; Spontoni, p. 39; Dantiscani, p. 114, Francus, p. 39; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 615; Iacobini.
[320] Campana, *Historia,* p. 902; Herrera, p. 574.
[321] D'Ambry, p. 820; Bethlen, t. III, p. 612; Frachetta.
[322] Guerrin, p. 167; *Hist. von den Empörungen,* p. 78; Montreux, p. 578; Dantiscani, p. 115.
[323] Guerrin, p. 167; *Hist. von den Empörungen,* p. 78; Ortelius, p. 292; Dantiscani, p. 115.
[324] Istvanfi, p. 413.
[325] Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; *Hist. von den Empörungen,* p. 78; Ortelius, p. 293.
[326] Sacy, t. II, p. 127.
[327] Campana, *Historia,* p. 901.
[328] Spontoni, p. 14.
[329] Campana, *Historia,* p. 901.
[330] Istvanfi, p. 414.
[331] Campana, *Historia,* p. 902.
[332] Istvanfi, p. 414.
[333] Campana, *Historia,* p. 902.
[334] Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; Montreux, p. 578.
[335] Guerrin, p. 168; Dantiscani, p. 116*; Hist. von den Empörungen,* p. 78; Montreux, p. 578.
[336] Campana, *Historia,* p. 902.
[337] Istvanfi, p. 414.
[338] Campana, *Historia,* p. 902.
[339] Nicolae Costin.
[340] Istvanfi, p. 414.
[341] Walther; Iacobini; Istvanfi, p. 414.
[342] Walther; Istvanfi, p. 414.
[343] Walther.
[344] Istvanfi, p. 414.
[345] Walther.
[346] Istvanfi, p. 414; Walther.
[347] Walther.
[348] Guerrin, p. 182.
[349] Istvanfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.
[350] *Ibid.*
[351] Istvanfi, p. 414: Niecolae Costin; Sacy, t. II, p. 129.
[352] Istvanfi. p. 414.
[353] *Ibid.*
[354] Istvanfi, p. 415.
[355] *Ibid.*
[356] Iacobini.
[357] Istvanfi, p. 414.
[358] Iacobini; D'Ambry, p. 829; Nemcewicz.
[359] Istvanfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.
[360] Campana, *Historia,* p. 902.
[361] Istvanfi, p. 414
[362] D'Ambry, p. 821.
[363] Iacobini.

[364] Istvanfi, p. 414; Iacobini; D'Ambry, p. 821.

[365] Istvanfi, p. 414; Walther; Iacobini; D'Ambry, p. 821; Bethlen, t. III. p. 617.

[366] Tomasi, p. 22.

[367] Campana, *Historia,* p. 902.

[368] Istvanfi, p. 414; Iacobini; Bethlen, t. III. p. 618; D'Ambry, p. 821.

[369] Campana, *Historia,* p. 902.

[370] Montreux; Guerrin; *Hist. von den Empörungen,* p. 78.

[371] Walther.

[372] Istvanfi, p. 414; Walther; Iacobini.

[373] Walther; Istvanfi, p. 414.

[374] Walther; *Hist. von den Empörungen;* Dantiscani, p. 116.

[375] Tomasi, p. 22; *Neue ungarishe und siebenbürgische Kronik,* p. 149.

[376] Istvanfi. p. 414.

[377] De Thou, t. XII, p. 543; Guerrin, p. 167; Montreux, p. 578.

[378] Guerrin, p. 169; *Hist. von den Empörungen,* p. 78.

[379] Aceasta e o fabul[pe care sau c[capii cre=tini o acreditase, c[ci Mihai-Vod[, la C[lug[reni,]nc[o repet[osta=ilor s[i, cum am v[zut, spre a]ncuraja o=tile, ascunz`ndu-le num[rul cel mare al turcilor, sau c[e n[scocit[de istoricii [turci].

[380] D'Ambry, p. 822; De Thou, t. XII, p. 544: Walther; Iacobini; Guerrin. p. 164—171; Dantiscani, p. 117 =i 118.

[381] *Ibid.*

[382] *Ibid.;* Ortelius, p. 292.

[383] De Thou, t. XII, p. 545.

[384] D'Ambry, p. 822.

[385] De Thou, p. 545; D'Ambry, p. 822.

[386] *Ibid.*

[387] Campana, *Historia,* p. 903.

[388] Sacy, t. II, p. 128; Dantiscani, p. 119; *Hist. von den Empörungen,* p. 78; Guerrin, p. 171.

[389] Tomasi, p. 22.

[390] Mikal-ogli (prin\ui Mihai), astfel]l numeau turcii.

[391] Seadedin; Naima.

[392] Naima.

[393] Seadedin ; Naima.

[394] Seadedin; Naima.

[395] Naima.

[396] Montreux, p. 576; *Hist. von den Empörungen,* p. 78; Guerrin. p. 166; Dantiscani, p. 115.

[397] Seadedin; Naima.

[398] Seadedin.

[399] Campana, *Historia,* p. 902: Tomasi, p. 27.

[400] Seadedin; Campana, p. 902.

[401] Istvanfi, p. 414.

[402] *Ibid.*

[403] Seadedin; D'Ambry, p. 821; Istvanfi, p. 414.

[404] Seadedin.

[405] Istvanfi, p. 414.

[406] Iacobini; Istvanfi, p. 414; Seadedin; Tomasi, p. 27.

[407] Campana, p. 40.

[408] Seadedin.

[409] Seadedin.

[410] Campana, *Historia,* p. 903.

[411] Walther; Engel, p. 239.

[412] Alexandrescu, *Od[la o=tirea rom`n[.*

[413] Montreux, p. 579.

[414] Guerrin, p. 171; Iacobi Francus, p. 44; *Hist. von den Empörungen,* p. 78; Dantiscani, p. 120; Ortelius, p. 293.

[415] Guerrin, p. 171.
[416] Istvanfi, p. 414.
[417] Campana, *Historia,* p. 903.
[418] Walther; Istvanfi, p. 414.
[419] Istvanfi, p. 414; Sieur D'Ambry, p. 822; Frachetta, p. 23, Campana. p. 903.
[420] Campana, p. 903; Istvanfi, p. 415; D'Ambry, p. 822; Frachetta, p. 23.
[421] Iacobini.
[422] Campana, *Historia,* p. 903
[423] Guerrin, p. 172.
[424] De Thou, t. XII, p. 545; Campana, *Historia,* p. 903.
[425] Istvanfi, p. 415.
[426] D'Ambry, p. 822.
[427] Istvanfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, p. 621; Dantiscani, p. 122.
[428] Iacobini.
[429] *Magazinul istoric,* t. II, p. 67.
[430] Cantemir, *Histoire de l'Empire othoman,* t. I, p. 266.
[431] Istvanfi, p. 415; Hammer; Engel, p. 166.
[432] Cantemir, t. II, p. 216.
[433] Engel, t. I, p. 179
[434] Guerrin, p. 183.
[435] Campana, *Historia,* p. 904.
[436] Guerrin, p. 173 Dantiscani, p. 122; *Hist. von den Empörungen,* p. 78.
[437] Iacobini; Istvanfi, p. 415.
[438] Seadedin.
[439] Seadedin.
[440] Hammer; Seadedin; Naima.
[441] Seadedin; Naima.
[442] Seadedin.
[443] Naima.
[444] Seadedin.
[445] Naima.
[446] Seadedin.
[447] Naima.
[448] *Ibid.*
[449] *Ibid.*
[450] Seadedin; Naima.
[451] Istvanfi, p. 415.
[452] Seadedin; Tomasi, p. 23.
[453] Istvanfi, p. 415; Campana, p. 903; Campana =i Tomasi spun c[num[rul robi\ilor m`ntui\i se urca, deosibit de femei =i copii, la 10 mii; Herrera]l face de 12 mii; iar Istvanfi, Walther =i Sagredo]l fac de 4 la 5 mii.
[454] Sagredo.
[455] Seadedin.
[456] Seadedin; Naima.
[457] Hammer, t. II, p. 280; Istvanfi, p. 415; Iacobini.
[458] Campana, *Historia,* p. 904.
[459] Iacobini; Seadedin.
[460] Hammer, t. II, p. 280.
[461] Seadedin; Iacobini.
[462] Istvanfi, p. 415; Walther; D'Ambry, p. 823.
[463] *Michaelis imprimis voce, manu exemploque suos ad pugnam cohortante,* Istvanfi, p. 415.
[464] Naima; Walther; Selaniki; Hammer, p. 282.
[465] Naima.
[466] Istvanfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.
[467] Guerrin, p. 173.
[468] D'Ambry, p. 828; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.
[469] Istvanfi, p. 415.
[470] Naima; Istvanfi, p. 415; D'Ambry, p. 823.
[471] Naima.
[472] Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 280.

[473] Seadedin.

[474] Iacobini; Bethlen, p. 623; D'Ambry, p. 823.

[475] Hammer, p. 280; D'Ambry, p. 823; Iacobini; Bethlen, p. 623.

[476] Iacobini; Bethlen, p. 624; D'Ambry, p. 823; Istvanfi, p. 415.

[477] Iacobini; Bethlen, p. 624.

[478] Seadedin; Iacobini; D'Ambry, p. 823; De Thou, t. XII.

[479] Seadedin.

[480] Iacobini; Bethlen, p. 624; D'Ambry, p. 823; De Thou, t. XII.

[481] Num[rul turcilor mor\i l-aceast[b[t[lie este iar[=i nesigur. }n vreme ce Istvanfi =i Frachetta]l face numai de 6 mii, Montreux]l urc[la 30 mii. Noi am primit de mai dreapt[cifra de 18 mii, dat[de Walther, care se apropie de cea de 16 mii, dat[de Sieur D'Ambry =i al\i anali=ii, =i de cea de 17 mii, ce ne d[istoricul Sacy.

[482] Walther; Istvanfi, p. 415; Sagredo, p. 725.

[483] Iacobini.

[484] Iacobini; N. Costin; Bethlen, t. III, p. 625; D'Ambry p. 823.

[485] Iacobini; Walther; Bethlen, p. 626; Istvanfi, p. 415, D'Ambry, p. 823.

[486] Campana, *Historia*, p. 904.

[487] Iacobini; D'Ambry; p. 824; Herrera, p. 575.

[488] Tomasi, p. 23.

[489] Campana, *Historia*, p. 904.

[490] lstvanfi, p. 415; Herrera, p. 575. Al\ii spun c[garnizoana castelului era numai de 700 in=i; al\ii]nc[o scad la 600 numai.

[491] Iacobini.

[492] Walther; Iacobini; D'Ambry, p. 824.

[493] Guerrin, p. 182; Spontoni, p. 40; Iacobini; Istvanfi, p. 415; Bethlen, p. 626.

[494] Istvanfi, p. 415; Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana; De Thou, p. 545; Ortelius, p. 294.

[495] Istvanfi, p. 415.

[496] De Thou, t. XII, p. 545; Herrera, p. 576; Campana, p. 904.

[497] Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40.

[498] Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.

[499] Campana, p. 904.

[500] Campana, *Historia*, p. 904; De Thou, t. XII, p. 545.

[501] Herrera, p. 576; Campana, p. 904; De Thou, t. XII, p. 546.

[502] De Thou, p. 546.

[503] Frachetta, p. 23.

[504] Herrera, p. 576; De Thou, p. 546

[505] Guerrin, p. 173.

[506] Campana, p. 904.

[507] Guerrin, p. 173; Dantiscani, p. 122.

[508] Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.

[509] Campana, *Historia*, p. 905.

[510] *Ibid.*

[511] De Thou, p. 546; Campana, *Historia*, p. 905.

[512] Campana, p. 905.

[513] *Ibid.* Se deosibise =i se vestise atunci]n r[zboiul Ungariei generalii =i osta=ii italieni, mai presus dec`t toate o=tile celorlalte neamuri.

[514] Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40; Campana, p. 905.

[515] Walther.

[516] Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.

[517] De Thou, p. 546.

[518] Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.

[519] De Thou, p. 546; Campana, p. 905.

[520] Campana, p. 905.

[521] De Thou, p. 546; Campana, p. 905.

[522] Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana, p. 905.

[523] Tomasi, p. 23; Campana.

[524] De Thou, p. 546; Guerrin, p. 174; Campana, p. 905.

[525] Campana, p. 905.

[526] Spontoni, p. 40.

[527] Guerrin, p. 174; De Thou, p. 546.

[528] Campana, p. 905; De Thou, p. 546

[529] Cuerrin, p. 175; Campana, p. 905; Dantiscani, p. 124.

[530] De Thou, p. 546; *Hist. von den Empörungen*, p. 78; Guerrin, p. 175; Dantiscani, p. 123; Campana, p. 906.

[531] Walther; Istvanfi, p. 415.

[532] Istvanfi, p. 415.

[533] Guerrin, p. 175; *Hist. von den Empörungen*, p. 79; Dantiscani, p. 124.

[534] D'Ambry, p. 823; Dantiscani, p. 124; *Hist. von den Empörungen*, p. 79; Ortelius, p. 294.

[535] Istvanfi, p. 415.

[536] Guerrin, p. 175; Herrera, p. 576; Dantiscani, p. 126; Ortelius, p. 295; *Hist. von den Empörungen*, p. 79.

[537] Sacy, t. II, p. 131.

[538] Spontoni, p. 41.

[539] Frachetta, p. 23.

[540] Iacobi Francus; Ortelius, p. 295; *Hist. von der Empörungen*, p. 79. Al\ii scad num[rul tunurilor la 100 =i la 80.

[541] Guerrin, p. 175; D'Ambry, p. 823; Iacobi Francus, p. 44; *Hist. von den Empörungen*, p. 79; Dantiscani, p. 124.

[542] Tomasi, p. 23.

[543] Istvanfi, p. 415, se exprim[ ]n aceste cuvinte asupra lui Sinan: „Astfel Sinan, care]nl[untru =i dinafar[niciodat[nu-=i plecase capul, a c[rui trufie =i z[d[rnicie despre\uia pe to\i ceilal\i, care, m`ndru de puterile sale, nesocotea pe ale celorlal\i =i g`ndea c[tot trebuie a sluji capri\iilor =i ambi\iei sale, izgonit din |ara Rom`neasc[ peste Dun[re, fu cu dreptate pedepsit de cutezarea =i nesocotin\a sa; =i Giurgiu, aceast[ cetate at`t de tare, care de mai multe veacuri \inea de turci, fu luat]naintea ochilor s[i de un cap nou =i de ni=te o=tiri adunate]n prip[. Armata lui, zdrobit[ ]n cea mai mare parte, lipsit[de toate bagajurile sale, se]ndrept[spre Constantinopol, printr-o retragere ce sem[na mult la fug[,]n trupuri deosibite =i pi\in numeroase.“

[544] Tomasi, p. 23.

[545] Istvanfi, p. 415; Frachetta.

[546] A cita textul original]n not[aci. [“*Sinano Soldato agguerito e inveccehiato nell'armi non hebe assai di constanza per tollerare il disastro; e assuefatto alle vittorie, pareagli, che la fortuna vallesse, nell'eta sud decrepita abbandonarlo de suoi favori*“ — Sagredo, p. 496,]

[547] Guerrin, p. 174; Seadedin; Naima; Dantiscani, p. 123; *Hist. von den Empörungen*, p. 79.

[548] Seadedin.

[549] Istvanfi, p. 415.

[550] Seadedin.

[551] Seadedin.

[552] Sagredo, p. 726.

[553] Hammer, t. II, p. 281.
[554] Sagredo, p. 726.
[555] Selaniki; Hammer, t. II, p. 281.
[556] Spontoni, p. 44.
[557] *Ibid.*
[558] Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.
[559] Spontoni, p. 44.
[560] Guerrin, p. 176; Dantiscani, p. 125.
[561] Iacobini; Istvanfi, p. 416; De Thou, p. 546, Walther; Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.
[562] D'Ambry, p. 824; De Thou, p. 547.
[563] Spontoni, p. 41.
[564] Guerrin, p. 184.
[565] Walther; Montreux, p. 579.
[566] Walther; Istvanfi, p. 416.
[587] Walther; Cronica rom`n[,]n *Magazin,* t. IV, p. 284.
[568] Walther.
[569] Istvanfi, p. 416.
[570] Istvanfi, p. 416.
[571] Guerrin, p. 183; Montreux, p. 585.
[572] Ortelius, p. 285; Montreux, p. 583.
[573] Montreux, p. 583.
[574] D'Ossat, t. I, p. 226; Spontoni, p. 14.
[575] Guerrin, p. 185; Dantiscani, p. 136.
[576] Vezi Frachetta, Tarducci =i a\ii.
[577] Montreux, p. 587; *Hist. von den Empörungen,* p. 80.
[578] Cronica rom`n[,]n *Magazin,* t. I, p. 233.
[579] *Ibid.* Ιστορία τής Βγαχίας, p. 266.
[580] Fotino, t. II, p. 128.
[581] Stavrinos: Καὶ στὸ Βιδήνη δiβηε μ τ όσην παρρησία Εετ τ ὸν εποσχύνησευ, ὅλη ἡ Βουλγαρία; Cronica rcm`n[,]n *Magazin,* t. I, p. 234.
[582] *„Stella loro orientale“* (Spontoni, p. 171).

CARTEA III

[1] Heidenstein, p. 312; Niemcewicz.
[2] De Thou, t. XII, p. 510.
[3] Niemcewicz; De Thou, p. 509
[4] Piasecius, la anul 1595.
[5] De Thou, p. 509.
[6] Niemcewicz.
[7] De Thou, p. 510.
[8] *Ibid.*
[9] Istvanfi.
[10] De Thou, p. 510.
[11] De Thou, p. 510; Istvanfi.
[12] Beyerlinck, t. II, p. 228.
[13] De Thou, p. 510; Istvanfi, p. 398.
[14] Niemcewicz.
[15] De Thou, p. 510; Niemcewicz.
[16] Heidenstein, p. 304; Niemcewicz.
[17] Heidenstein, p. 315.
[18] Heidenstein, p. 316.
[19] *Ibid.*
[20] Niemcewicz.
[21] Niemcewicz.
[22] Vezi Montreux, p. 514, cele vorbite]n sfat.
[23] Niemcewicz; Heidenstein, p. 316.
[24] La 1 oct. Zamoisky trecu cu armia lui Nistru =i sosi a doua zi la Hotin, care se]nchin[de popor la marele cancelar, =i puse acolo comandant pe graful Belt-

zen cu o garnizoan[. Cinci zile dup-aceea, el merse la Ia=i, reziden\a Moldaviei, unde fu primit cu mult[cinste. Craiul Poloniei trimise prin contele Lyblin]nc[1 500 c[l[re\i =i 2 mii pedestra=i, oameni cu curaj (*Hist. von den Empörungen*, p. 76).

[25] Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.

[26] Heidenstein, p. 315; Niemcewicz.

[27] Guerrin, p. 192.

[28] Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.

[29] Heidenstein, p. 317.

[30] Ureche, p. 205; Heidenstein, p. 317; Bohomolec.

[31] Heidenstein, p. 317; Bohomolec; Niemcewicz.

[32] Niemcewicz; Heidenstein, p. 317.

[33] Letopise\ul vornicului Ioan Neculce.

[34] Heidenstein, p. 317.

[35] Miron Costin.

[36] Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.

[37] Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.

[38] Niemcewicz.

[39] Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.

[40] Montreux, p. 584; de Thou, p. 540: Hist. von den Empörungen, p. 76.

[41] Montreux, p. 584; *Hist. von den Empörungen*, p. 76.

[42] De Thou, p. 540.

[43] Miron Costin; *Hist. von den Empörungen*, p. 76.

[44] De Thou, p. 540.

[45] Niemcewicz.

[46] Miron Costin. Num[rul o=tirei t[tare e]nc[nehot[r`t. Cronicarii poloni, ni se pare cu exagera\ie,]l urc[la 70 mii. Hanul,]n scrisoarea sa c[tre Zamoisky, spune c[vine cu 20 mii numai. Iar al\i autori pun num[rul oastei t[t[re=ti de 30 mii (Guerrin. p. 192).

[47] Senkowski.

[48] Beyerlinck, p. 229.

[49] Niemcewicz.

[50] Naima; Seadedin; Hammer, p. 280.

[51] Miron Costin.

[52] Niemcewicz.

[53] Miron Costin.

[54] Niemcewicz.

[55] Miron Costin; Niemcewicz.

[56] Heidenstein; Niemcewicz.

[57] Montreux, p. 580.

[58] *Ibid.*

[59] Niemcewicz; Heidenstein, p. 322; Piase\ki, p. 128.

[60] *Ibid.*

[61] Miron Costin.

[62] Niemcewicz.

[63] *Ibid*, „La 13 oct., cancelarul str`nse armia ca s[-i vesteasc[ c[ t[tarii vin cu gloata. Mul\i se speriar[ =i cerea s[ se ]ntoarc[ ]n Polonia; mul\i ]nc[ preferar[ a muri cu d`nsul, dec`t a fugi ]naintea du=manului. }ndat[ cancelarul alese un loc pe \[rmul apei =i ]nt[ri tab[ra cu o baricad[ de care. }ntr-aceea sosi un cazac din partea =efului t[tar, cu un bilet cu aceast[ cuprindere: „Tu, c`ine b[tr`n, dac[ e=ti viteaz r[zboinic, nu fugi de mine, c[ci ]n trei zile voi fi negre=it l`ng[tine!“ Acela=i cazac aduse o scrisoare de la sangiacul de Tighina, care se zicea c[e pa=[ ]n Moldova =i Valahia, care]i zicea c[sultanul dedese \[rile]ntregi ale Valahiei =i Moldovei la t[tari, pentru bunele lor slujbe; c[el, Zamoisky, trebuie]ndat[s[ ]ncalece, s[ias[ ]naintea hanului, a se umili =i pleca =i s[ating[cu fruntea lui picioarele lui, nefiind alt mijloc de sc[pare pentru d`nsul. }n 18 oct., t[tarii

sosir[p`n[ la tab[ra polonilor, dar s[ traser[ ]ndat[. }n 20 se ]ntoarser[ 10 mii t[tari asupra taberei polone, ]mpotriva c[rora ]ntoarser[ artileria cea mare =i pentru a dou` oar[fur[pu=i]n fug[=i risipi\i. A doua zi t[tarul ceru o armisti\ie spre a se]n\elege de pace, care fu primit[. Se f[cu o]nvoire pe =ase luni =i t[tarul se]nvoi a da steagul s[u de domnie lui Ieremia, pentru dragostea craiului Poloniei. Din partea t[tarilor r[maser[pe loc mai mult de 3 mii, din care mul\i]nsemna\i. Num[rul t[tarilor se urca p`n[ la 70 mii, cu femei =i copii. Sangiacul de Tighina avea 8 mii cu d`nsul. Mul\i din t[tari se]ntoarser[la Torna =i cancelarul l[s[o mie c[l[re\i]n Moldova, =i cu ceilal\i 18 mii el plec[dup[cazaci, ca s[-i supuie =i s[prinz[pe tr[d[torul Nalipo-Waica“ (*Hist. von den Empörungen*, p. 77).

[64] Niemcewicz.

[65] Miron Costin.

[66] *Ibid.*

[67] Heidenstein, p. 322; Piase\ki, p. 128; Niemcewicz.

[68] Senkowski.

[69] Miron Costin.

[70] Scrisoarea hanului c[tre regele Poloniei,]n Reusner; Montreux, p. 594.

[71] Niemcewicz.

[72] Miron Costin; (patru mii dup[Piase\ki).

[73] Miron Costin; Niemcewicz.

[74] Miron Costin.

[75] Scrisoarea hanului c[tre regele Poloniei.

[76] Montreux, p. 594; Campana, *Hist.*, p. 900.

[77] Montreux, p. 594.

[78] De Thou, p. 542; Campana, *Hist.*, t. II, p. 897, d[copie de scrisoarea]mp[ratului.

[79] Montreux, p. 590.

[80] Reusner, p. 170.

[81] *Ibid.;* Montreux, p. 590

[82] Montreux, p. 584.

[83] Dantiscani, p. 145; Montreux, p. 584.

[84] Cron. rom., *Mag. ist.*, t. IV, p. 284.

[85] Istvanfi, p. 416.

[86] Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.

[87] Miron Costin.

[88] Heidenstein.

[89] Miron Costin.

[90] Heidenstein.

[91] Heidenstein; Niemcewicz.

[92] Miron Costin.

[93] Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.

[94] Heidenstein, p. 323.

[95] Heidenstein, p. 323; Istvanfi, p. 416; Miron Costin.

[96] Miron Costin.

[97] Heidenstein, *ibid.;* Niencewicz.

[98] Istvanfi.

[99] Heidenstein; Niemcewicz.

[100] Istvanfi, *ibidem*.

[101] *Fortiter, quam potuit;* Istvanfi, *ibidem*.

[102] Istvanfi; Montreux, p. 587.

[103] *„Sed tandem a suis et ab infesta fortuna desertus“;* Istvanfi.

[104] Heidenstein; Niemcewicz.

[105] Heidenstein.

[106] Istvanfi, *ibid.;* Heidenstein, *ibid.*

[107] lstvanfi, *ibid.*

[108] Heidenstein.

[109] Heidenstein.

[110] Piase\ki, p. 152.

[111] Istvanfi, p. 416.

[112] Heidenstein; Niemcewicz; Istvanfi, Miron Costin.
[113] Istvanfi.
[114] Heidenstein; Niemcewicz.
[115] Miron Costin.
[116] Istvanfi, p. 416; Miron Costin.
[117] *Ibid.*
[118] Istvanfi, ibid.
[119] Ossat, t. I, p. 226.
[120] Niemcewicz; *Hist. von den Empörungen*, p. 61.
[121] Vezi scrisoarea]n Reusner, *Ep. Turc.*, p. 171—176.
[122] Piase\ki, anul 1595; Niemcewicz; Ossat, t. I. p. 197.
[123] Istvanfi.
[124] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 176.
[125] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 182.
[126] *Ibid.*, p. 184.
[127] Walther; Stavrinos.
[128] Stavrinos.
[129] Walther.
[130] *Ibid.*
[131] Guerrin, p. 171.
[132] Walther.
[133] Reusner, *Ep. Turc.*, p. 101.
[134] Bethlen, t. IV, p. 14; Katona, p. 271; Frachetta, p. 43.
[135] Bethlen, *ibid.*
[136] De Thou, p. 570.
[137] Montreux, p. 596; Ortelius, p. 301; *Hist. von den Empörungen*, p. 83.
[138] Walther.
[139] *Ibid.*
[140] Walther; Guerrin, p. 215; Ortelius, p. 304.
[141] Guerrin, *ibid.*
[142] Ortelius, p. 304.
[143] Walther.
[144] Campana, p. 51.
[145] Ortelius, p. 304.
[146] Walther.
[147] Guerrin, p. 228; *Hist. von den Empörungen*, p. 86.
[148] Walther.
[149] Cron. rom.,]n *Mag. ist.*, t. IV, p. 285; Guerrin, p. 287; De Thou, t. XII, p. 587; Iansonius.
[150] Cron. rom., *ibid.*
[151] Guerrin, *ibid.*
[152] De Thou, p. 570.
[153] Montreux, p. 596.
[154] *Die Warhaftige neue Zeitung.*
[155] Tomasi, p. 36.
[156] De Thou, p. 574; *Die Warhaftige neue Zeitung.*
[157] Tomasi, p. 36.
[158] Naima; Hammer, t. II, p. 282.
[159] Jouannin, p. 179.
[160] Naima; Hammer, t. II, p. 283.
[161] Hammer, p. 283.
[162] Sagredo, p. 743; Sacy, t. II, p. 135.
[163] Sagredo, p. 743; Hammer, p. 283.
[164] Sacy, t. II, p. 136; Sagredo, p. 744; De Thou, p. 578 =i 579
[165] De Thou, p. 579; Sagredo, p. 744.
[166] De Thou, t. XII, p. 548.
[157] Montreux, p. 615.
[168] De Thou, p. 581.
[169] Tomasi, p. 44.
[170] De Thou, p. 581.
[171] Montreux, p. 625.
[172] De Thou, p. 582; Montreux, p. 625.
[173] Hammer, t. II, p. 283.
[174] Tomasi, p. 48.
[175] Montreux, p. 625.
[176] Montreux, p. 625; De Thou, p. 586.

[177] Guerrin, p. 288; De Thou, p. 586; Montreux, p. 625; Iansonii.

[178] Cron. rom., *Mag. ist.*, t. IV, p. 285.

[179] *Ibid.*, p. 286.

[180] Jouannin, p. 179.

[181] Sacy, t. II, p. 141.

[182] Hammer, p. 285; De Thou, p. 582 =i 583; Sacy, p. 141; Sagredo, p. 780.

[183] Cr. r., *Mag.*, t. IV, p. 288.

[184] *Ibid.*, Walther.

[185] Cron. rom., *Mag.*, t. IV, p. 288.

[186] *Ibid.*

[187] Walther; Cr. r., *M.*, t. IV, p. 288; D'Ambry, p. 846 ; Baudier, p. 580.

[188] Walther; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580—581.

[189] Guerrin, p. 333; Ortelius, p. 344.

[190] Cr. r., *M.*, t. IV, p. 286; Kog[lniceanu, p. 168.

[191] Guerrin, p. 333; Montreux, p. 641; Ortelius, p. 344.

[192] Cr. r., *ibid.*

[193] *Ibid.*

[194] Guerrin, p. 333.

[195] Ortelius, p. 354.

[196] Guerrin, p. 333 =i 334; Ortelius, p. 344. Mihai-Vod[merse]n Transilvania s[roage pe Sigismund ca s[continueze r[zboiul cu turcii, zic`nd c[nici o provin\ie nu e mai expus[=i mai trebuincioas[la r[zboi ca Valahia. Prin\ul]i r[spunse c[prime=te cu bucurie voin\a sa =i c[o va]mp[rt[=i]mp[ratului. Mihai]i dete un boier al s[u, ca s[mearg[la]mp[r[\ie s[fac[aceea=i rug[ciune ce a f[cut prin\ulu Sigismund (Herrera, p. 719).

[197] Tomasi, p. 53; Spontoni, p. 48.

[198] Cr. r., *M.*, t. IV, p. 287.

[199] Guerrin, p. 334; De Thou, t. XIII, p. 187.

[200] Engel, p. 243.

[201] Tomasi, p. 57.

[202] Engel, p. 243.

[203] Tomasi, p. 57.

[204] De Thou, p. 187.

[205] Tomasi, p. 37.

[206] Walther.

[207] Tomasi, p. 57.

[208] Walther.

[209] Tomasi, p. 74.

[210] A cita]n not[aci titlu lui Mircea dup[hrisovul adus de Fotino.

["Drept-credinciosul]ntru Hristos Dumnezeu, pietosul =i iubitorul de Dumnezeu Mircea cel Mare, domn cu mila lui Dumnezeu =i singur st[p`nitor a tot p[m`ntul Ungro-Vlahiei =i de dincolo de Mun\ii Carpa\i, p`n[ la p[m`ntul t[t[r[sc, Her\og (duce) Alma=ului =i F[g[ra=ului, domn al Banatului despre apus, st[p`nitor ambelor laturi ale Dun[rii p`n[la Marea Neagr[=i domn cet[\ii Dr`storului =i al tuturor \[rilor =i ora=elor p`n[la hotarele Adrianopolei."]

[211] Hammer, t. II, p. 114.

[212] De Thou, t. XIII, p. 187 =i 293.

[213] Istvanfi, p. 434; Spontoni, p. 56.

[214] Istvanfi, p. 434.

[215] Bethlen, t. IV, p. 35.

[216] Bethlen, t. IV, p. 35.

[217] De Thou, t. XIII, p. 187.

[218] Bethlen, *ibid.*

[219] De Thou, p. 157.

[220] Montreux, p. 655; Tomasi, p. 53.

[221] Bethlen, t. IV.

[222] Bethlen, t. IV.

[223] Istvanfi, p. 439; Bethlen; Spontoni, p. 55.

[224] Hammer, t. II.
[225] Katona, p. 397.
[226] Tomasi, p. 53; Montreux, p. 647; Frachetta.
[227] Hammer, t. III, p. 288. Vezi Frachetta, p. 115; Tomasi, p. 53, =i Ossat, despre trata\iile]mp[ratului =i lui Sigismund cu turcii atunci.
[228] Vezi]n Montreux, p. 642.
[229] De Thou, t. XII, p. 187.
[230] Walther; Engel, p. 243.
[231] *Mag. ist.*, t. I, p. 234.
[232] De Thou, t. XIII, p. 180—182.
[233] Walther.
[234] *Ibid.*
[235] Stavrinos; *Mag. ist.*, t. I, p. 234.
[236] Hammer, t. II, p. 294. Polonii]ncheiaser[acum pacea cu turcii. Ace=tia trimiseser[un ajutor de oaste lui Ieremia, spre a putea rezista lui Mihai. Prin mijlocirea ambasadorului englez, turcii f[cea feluri de f[g[duieli mari lui Mihai, numai s[se lepede de prietе=ugul transilvanului =i s[asculte de turci (Herrera, p. 735).
[237] Bethlen, t. IV, p. 160.
[238] Bethlen, t. IV, p. 63—64; Istvanfi, p. 437.
[239] Bethlen, t. IV, p. 64.
[240] Istvanfi, p. 439.
[241] Bethlen, t. IV, p. 65; Istvanfi, p. 440.
[242] Bethlen, t. IV, p. 65.
[243] Bethlen, t. IV, p. 65—66.
[244] *Ibid.*, p. 67.
[245] Bethlen, t. IV, p. 67—68.
[246] Bethlen, t. IV, p. 84.
[247] Bethlen, t. IV.
[248] De Thou, t. XIII, p. 294.
[249] De Thou, t. XIII, p. 295.
[250] De Thou, p. 295.
[251] Sacy, t. II, p. 480 =i 143.
[252] Istvanfi, p. 444.
[253] Originalul acestui tratat]n latine=te se afl[tip[rit]n Pray, *Annales veteres Hunnorum* etc., p. 155—158.
[254] Pray, p. 156. Acest autor d[asemenea =i jur[m`ntul lui Mihai-Vod[ ]n latine=te.
[255] Sacy, t. II, p. 147.
[256] De Thou, t. XIII, p. 295.
[257] Bethlen, t. IV, p. 132.
[258] Spontoni, p. 61.
[259] Bethlen, t. IV, p. 132.
[260] Spontoni, p. 60.
[261] De Thou, t. XIII, p. 295; Tomasi, p. 61.
[262] Istvanfi, p. 446; Bethlen, t. IV, p. 159.
[263] Tomasi, p. 61.
[264] Istvanfi, p. 446.
[265] De Thou, p. 295 =i 296.
[266] Spontoni, p. 62; Tomasi, p. 61.
[267] De Thou, t. XIII, p. 296.
[268] Istvanfi, p. 447.
[269] De Thou, t. XIII, p. 296.
[270] Bethlen, t. IV, p. 161.
[271] Tomasi, p. 61.
[272] Bethlen, t. IV, p. 162.
[273] Bethlen, t. IV, p. 84.
[274] Istvanfi, p. 447.
[275] Istvanfi, p. 452; Tomasi, p. 65; Spontoni, p. 66, De Thou, p. 297.
[276] Bethlen, t. IV, p. 164 =i 171; Engel, p. 246.
[277] Tomasi, p. 65.
[278] *Mag. ist.*, t. IV, p. 289.
[279] Tomasi, p. 65.
[280] Engel, p. 246.
[281] Seadedin; Hammer, t. II, p. 290 =i 299; *Mag.* ist., t. IV, p. 289.
[282] Seadedin.

[283] *Mag. ist.*, t. IV, p. 290; D'Ambry, p. 849.
[284] Seadedin.
[285] *Mag. ist.*, t. IV, p. 290.
[286] *Mag. istoric*, t. IV, p. 291.
[287] Bethlen, t. IV, p. 173; D'Ambry, p. 849. Vezi]n Bisselie mai multe am[-nunte.
[288] Bethlen, *Ibid.*
[289] Hammer, t. II, p. 290.
[290] Tomasi, p. 61.
[291] De Thou, t. XIII, p. 326.
[292] De Thou, t. XIII, p. 327.
[293] *Mag. ist.*
[294] De Thou, t. XIII, p. 397.
[295] Istvanfi, p. 452.
[296] De Thou, p. 297.
[297] Istvanfi, p. 452.
[298] Tomasi, p. 79.
[299] De Thou, t. XIII, p. 297.
[300] Istvanfi, p. 452.
[301] De Thou, t. XIII, p. 298.
[302] Istvanfi, p. 452.
[303] De Thou, p. 327.
[304] Istvanfi, p. 452.
[305] De Thou, p. 328 =i 329.
[306] *Mag. ist.*, t. IV, p. 291.

CARTEA A PATRA

[1] Gerando, *La Transylvanie*, Paris, 1845, t. I, p. 35.
[2] *Magazinul istoric*, t. I, p. 19; t. III, p. 97.
[3] Vezi diplomele lui Andrei II din anul 1211 =i 1222.
[4] Katona, t. X, p. 375.
[5] Tomasi, p. 75.
[6] Istvanfi, p. 452.
[7] De Thou, t. XIII, p. 329; Ortelius, p. 433.
[8] *„Solita mobilitate instabilis animi“*. (Istvanfi, p. 452).
[9] Istvanfi, p. 452; De Thou, p. 329; Bethlen, t. IV, p. 248; Ortelius, p. 433.
[10] Istvanfi, *ibid.*
[11] Bethlen, t. IV, p. 248.
[12] De Thou, t. XII, p. 330.
[13] *Ibid.;* Ortelius, p. 432; Doglioni, *Theatro de'principi*, t. II p. 744.
[14] Spontoni, p. 83.
[15] De Thou, t. XIII, p. 330.
[16] Tomasi, p. 76.
[17] Ossat, t. II, p. 74.
[18] De Thou, t. II, p. 503.
[19] Spontoni, p. 52.
[20] Tomasi, p. 75; Sponloni, p. 86.
[21] Spontoni, p. 86; Bethlen, t. IV, p. 249; Istvanfi; Tomasi p. 76.
[22] De Thou, p. 330.
[23] Tomasi, p. 77.
[24] De Thou, t. XIII, p. 331; Bethlen, t. IV, p. 269: Ortelius, p. 445. *Staat von Siebenbürgen* etc.; Doglioni, t. II, p. 744.
[25] Bisselie.
[26] Bethlen, t. IV, p 269—273.
[27] Cronica lui Fuchsie.
[28] Bisselie, t. XI.
[29] Spontoni, p. 88.
[30] Bethlen, t. IV, p. 279; Istvanfi, p. 452.
[31] *„Amicitiam et boni vicini officium sollicitando eademque vicissim ab illo expetendo“* (Istvanfi, p. 452).
[32] Bethlen, t. IV, p. 283.
[33] Bisselie, t. XI; Guerrin, p. 495.
[34] Cronica lui Fuchsie.

[35] Spontoni, p. 89.
[36] Bethlen, t. IV, p. 289.
[37] Bethlen, t. IV, p. 289; Istvanfi, p. 452.
[38] Bethlen, t. IV, p. 291—296.
[39] *Ibid.*, p. 296.
[40] Bethlen, t. IV, p. 299; Istvanfi, p. 453.
[41] *Ibid.*, p. 209.
[42] Bisselie.
[43] Bethlen, t. IV, p. 303—304.
[44] Istvanfi, p. 452; Bethlen, t. IV, p. 288; Piasecius, p. 205; Engel, t. I, p. 249.
[45] *„Nonquam erit bona spina, licet mittatur de Roma“* (Piasecius, p. 200).
[46] *Ibid.*
[47] Bethlen, t. IV, p. 304—310.
[48] *Ibid.*, Istvanfi, p. 452.
[49] Bethlen, t. IV, p. 317.
[50] Bethlen, t. IV, p. 314—317.
[51] Bethlen, t. IV, p. 319.
[52] Lazaro Soranzo, p. 147.
[53] A cita pe Campana, p. 49.
[54] Istvanfi, p. 452; Bethlen, t. IV, p. 320.
[55] Istvanfi, p. 453.
[56] Bethlen, t. IV, p. 322.
[57] Bethlen, t. IV, p. 322.
[58] Bethlen, t. IV, p. 323—326.
[59] *Ibid.*, p. 326.
[60] Bethlen, t. IV.
[61] Bethlen, t. IV.
[62] Bethlen, t. IV. Dup[scrierea lui Ioan Csindi, ungur vestit, ce slujea atunci]n oastea lui Mihai-Vod[.
[63] *Mag. ist.*, t. IV, p. 292; Bethlen, t. IV, p. 329.
[64] Bisselie.
[65] Bethlen, t. IV, p. 330. Dup[analistul +tefan Szamosközy.
[66] Bethlen, t. IV, p. 330—332.
[67] Cronica lui Fuchsie, p. 100.
[68] Seivert, p. 186 =i 187.
[69] Bethlen, t. IV, p. 332.
[70] Bethlen, t. IV, p. 337—339.
[71] Bethlen, t. IV, p. 339; Engel, t. I, p. 251.
[72] Bethlen, t. IV, p. 340.
[73] De Thou, t. XIII, p. 331; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik*, p. 160.
[74] Cr. rom`n[, *Mag. ist.*, t. IV, p. 293.
[75] Bethlen, t. IV, p. 343.
[76] Bethlen, t. IV, p. 343.
[77] Bethlen, t. IV, p. 344.
[78] *Ibid.*
[79] Cronica lui Fuchsie.
[80] Bethlen, t. IV, p. 345, 346—347.
[81] Istvanfi, p. 483.
[82] Bethlen, t. IV, p. 347.
[83] *Ibid.;* Cronica lui Fuchsie.
[84] Bethlen, t. IV, p. 347.
[85] Bethlen, t. IV, p. 355.
[86] Cronica lui Fuchsie.
[87] Bethlen, t. IV, p. 356.
[88] Cronica lui Fuchsie.
[89] Bethlen, t. IV, p. 358.
[90] Cronica lui Fuchsie.
[91] *Ibid.*
[92] Bethlen, t. IV, p. 356.
[93] Cronica lui Fuchsie.
[94] *Ibid.*
[95] Bethlen, t. IV, p. 358.
[96] Cronica lui Fuchsie.
[97] Cronica lui Fuchsie.
[98] *Ibid.*
[99] Bethlen, t. V, p. 357.
[100] Cronica lui Fuchsie.
[101] Bisselie, t. XI; Ortelius, p. 452.
[102] Bethlen, t. IV, p. 359.

[103] Bethlen, t. IV, p. 349.
[104] Cronica lui Fuchsie.
[105] Bethlen, t. IV, p. 352.
[106] Istvanfi, p. 453.
[107] Bethlen, t. IV, p. 352.
[108] Cronica lui Fuchsie.
[109] Bethlen, t. IV, p. 352.
[110] *Ibid.*, p. 354.
[111] Cronica lui Fuchsie.
[112] Bethlen, t. IV, p. 360.
[113] Istvanfi.
[114] Bethlen, t. IV, p. 362.
[115] Cronica lui Fuchsie.
[116] Bethlen, t. IV, p. 363.
[117] Bethlen, t. IV, p. 363. Acest autor gre=e=te pun`nd aci numele lui Baba Novac,]n locul lui Radu Buzescu =i banul Udrea. Novac cu haiducii s[i intrase]n Ardeal]mpreun[cu Mihai-Vod[.
[118] *Mag. istoric*, t. IV, p. 293.
[119] *Ibid.*
[120] Bethlen, t. IV, p. 366.
[121] Bethlen, t. IV, p. 367; Istvanfi, p. 453.
[122] Bethlen, t. IV, p. 367.
[123] Cronica lui Miron Costin, p. 220.
[124] De Thou, t. XIII, p. 352.
[125] Istvanfi, p. 453.
[126] Un analist ungur, anume Szamosközy, martor de fa\[, citat de Bethlen, vorbe=te astfel despre num[rul o=tilor lui Mihai-Vod[: „Este anevoie de-a spune acurat c`te o=ti era, c[ci c[peteniile ]nsele n-o =tia: fiecare dup[ patima sa ridica sau sc[dea num[rul cum vrea. Rom`nii]n=i=i, care vor s[se arate mai curajo=i, ar[t un num[r necrezut de mic. Iar noi, f[r[patim[, vom ar[ta aceea ce am v[zut, cu ochii no=tri. Acei ce vorbesc mai mult urc[la 30 mii pedestra=i =i c[l[re\i numarul osta=ilor lui Mihai. Acei ce spun mai pu\in, 20 mii. Rom`nii spun numai 8 mii. Acei ce \in mijlocul spun 25 mii. At`ta sau mai at`ta mi se pare a fi mai de crezut. Acei ce pun mai mult sau mai pu\in fac abuz de calcul =i f[r[ cuv`nt se arat[darnici]n cifre. Nimeni nu poate t[g[dui c[aceasta fu un potop mare de oameni, ca cum toat[|ara Rom`neasc[, smuls[ de la vetrele sale, c[zuse peste noi. O parte mare era volontiri, ce alergaser[ la d`nsul tra=i prin n[dejdea d-a putea pr[da, =i nu at`t puterea lor real[, c`t mul\imea lor insufla groaz[.

Este]nc[de sigur *(certain)* c[Mihai-Vod[ ]=i ad[og[num[ruI o=tilor sale, dup[ce a intrat]n Ardeal, at`t pentru c[ mul\i de la sine alerga ]n tab[ra lui, ]mpin=i de nadejdea pradei, c`t =i pentru c[Mihai,]n toate p[r\ile pe unde trecea, poruncea s[proclame,]ntr-o parte =i]ntr-alta, c[el va privi ca du=man =i]=i va razbuna ca de un asemenea pe oricine care, fiind]n stare a purta armele, nu va urma]narmat oastea sa. El lucra]ntr-acest chip at`t ca s[ sperie duhurile cu mul\imea, c`t spre a nu l[sa]n spate-i nimic din care s[se poat[organiza batalioane. Aceea ce, la vedere, m[rea oastea voievedului era un num[r foarte mare de care, pe care,]mpotriva unei stra=nice porunci a domnului, fiecare t`ra cu sine, precum f[cuse voievodul =i to\i boierii, purt`nd nevestele, copiii, toat[starea =i avu\ia, ca cum ar fi avut de g`nd de a schimba pentru totdauna p[m`mtul de locuin\[; pricina era c[ci se temeau ca,

]n lipsa domnului =i a armiei din \ar[, turcii sau t[tarii s[nu cumva s[n[v[leasc[spre a o pr[da“ (Bethlen).

Despre armia lui Andrei, anali=tii unguri o scad peste m[sur[, f[c`nd-o de 9 mii; al\ii]nc[numai de 5 mii. Dar mai mul\i istorici =i anali=ti streini, precum: De Thou, t. XIII, p. 352, Guerrin, p. 497, Ortelius, p. 453, Bisselie etc. o fac de 25 mii. Istvanfi, asemenea, zice c[numarul o=tilor era mai deopotriv[de ambe p[r\ile. Din acestea se l[mure=te c[, de=i poate a fost oastea rom[neasc[mai mare dec`t cea ungureasc[, deosibirea]ns[era ne]nsemnat[.

[127] De Thou, p. 352; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452.

[128] Bethlen, t. IV, p. 368—375.

[129] *Ibid.*, t. IV, p. 375.

[130] *Mag. ist.*, t. IV, p. 293.

[131] Bethlen, t. IV, p. 367—377; De Thou, p. 352; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 452.

[132] Bethlen, t. IV, p. 377.

[133] *Ibid.;* Istvanfi, p. 453.

[134] De Thou, p. 332; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 453; Wicquefort, p. 779.

[135] Bethlen, t. IV, p. 378.

[136] Bethlen, t. IV, p. 379.

[137] Stavrinos; Bethlen, t. IV, p. 381.

[138] Bethlen, t. IV, p. 380—381.

[139] *Mag. ist.*, t. IV, p. 293; Bethlen, t. IV, p. 381; Istvanfi, Bisselie =i al\ii.

[140] Bethlen, t. IV, p. 382; Engel, t. I, p. 253; *Die neueröffnete ottomanische Pforte,* p. 339.

[141] Wicquefort, p. 799; De Thou, p. 332; Bethlen, t. IV, p. 383; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 497.

[142] Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p. 779.

[143] Piasecius, p. 205.

[144] De Thou, p. 332.

[145] Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p. 779.

[146] De Thou, p. 332; Guerrin, p. 495. Ortelius, p. 452; *Neue ungarische und siebenbürgische Kronik,* p.161.

[147] De Thou, p. 332.

[148] Bethlen, t. IV, p. 390—394.

[149] Bethlen, t. IV, p. 395.

[150] *„Baba Novac, quoque famosus id temporis dux“* (Bethlen, t. IV, p. 363).

[151] Bethlen, t. IV, p. 396; Stavrinos.

[152] Bethlen, t. IV, p. 396.

[153] Stavrinos.

[154] Bethlen, t. IV, p. 396.

[155] Stavrinos.

[156] Guerrin, p. 495 =i 497; Ortelius, p. 452 =i 453.

[157] De Thou, p. 333.

[158] Bisselie.

[159] Bisselie.

[160] Bisselie.

[161] Guerrin, p. 497; Ortelius, p. 453.

[162] Bisselie.

[163] Tomasi, p. 80; Bethlen, t. IV, 397; Bisselie; Spontoni.

[164] Bethlen, t. IV, p. 397; Bisselie.

[165] Bethlen, t. IV, p. 397.

[166] Bethlen, t. IV, p. 397 =i 398.

[167] Bethlen, t. IV, p. 399—402.

[168] Stavrinos.

[169] Bethlen, t. IV, p. 401.

[170] Bethlen, t. IV, p. 401—405.

[171] *Mag. ist.*, t. IV, p 218.

[172] Bethlen, t. IV, p. 405.

[173] Bethlen, t. IV, p. 408.

[174] Bethlen, t. IV, p. 406—407; Spontoni, p. 91; Tomasi, p. 80.

[175] Bethlen, t. IV, p. 407.
[176] Tomasi, p. 80; Spontoni, p. 91.
[177] Bethlen, t. IV, p. 409.
[178] Tomasi, p. 80.
[179] Bethlen, t. IV, p. 410; Istvanfi, p. 453.
[180] *Ibid.;* Tomasi, p. 81.
[181] Bethlen, t. IV, p. 410; Istvanfi, p. 453.
[182] Bethlen, t. IV, p. 418.
[183] Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454; Bisselie, t. VII; De Thou, p. 335. Dup[Bethlen, p. 425,]ns[, numai 32 tunuri g[sir[ai no=tri]n tab[r[.
[184] Bethlen, t. IV, p. 419.
[185] Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454. Dup[ace=ti autori, mor\ii lui Mihai nu trecea peste 200 oameni, aceea ce e anevoie de crezut,]ntr-o lupt[a=a de lung[=i]nver=unat[. Bethlen pretinde c[din ambe p[r\i]mpreun[pierir[2 000 osta=i, Istvanfi spune c[din oastea cardinalului pierir[numai 1 118 osta=i. De Thou =i Bisselie num[r[3000 oameni pierdu\i de Andrei. Apoi Montreux exagereaz[acest num[r, urc`ndu-l la 12 mii.
[186] Bethlen, t. IV, p. 421.
[187] Bethlen, t. IV, p. 422; Istvanfi, p. 453.
[188] Bethlen, t. IV, p. 422.
[189] *Ibid.*, p. 420.
[190] Bethlen, t. IV, p. 420.
[191] *Ibid.*, t. XIII, p. 421.
[192] De Thou, p. 333; Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 498; Bisselie.
[193] Bethlen, t. IV, p. 425.
[194] De Thou, p. 333; Guerrin, p. 459; Ortelius, p. 454; Bisselie.
[195] Bethlen, t. IV, p. 427.
[196] *Ibid.*, p. 431.
[197] Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 497.
[198] *Ibid.*
[199] Bethlen, t. IV.
[200] *Ibid.*
[201] *Ibid.*
[202] Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.
[203] Bethlen, t. IV.
[204] Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.
[205] Cronica lui Fuchsie; *Mag. ist.*, t. II. Noi nu cunoa=tem bine care a fost natura leg[mintelor dinainte]ntre]mp[rat =i Mihai despre Ardeal. Este]ns[prea de crezut acest titlu Mihai nu =i l-a luat de la sine =i c[Austria i-l f[g[duise.
[206] Gerando, t. II, p. 22.
[207] Bethlen, t. IV.
[208] Istvanfi, p. 454.
[209] Bethlen, t. IV.
[210] Istvanfi, p. 454.
[211] Bethlen, t. IV, 437—443.
[212] Bethlen, t. IV, 443—449.
[213] Bethlen, t. IV.
[214] Bethlen, t. IV, p. 451; Istvanfi, p. 454.
[215] Bethlen, t. IV, p. 452.
[216] Spontoni, p. 91.
[217] Bethlen, t. IV, p. 453.
[218] *Ibid.;* Istvanfi, p. 454.
[219] Tomasi, p. 81; Spontoni, p. 91.
[220] Bethlen, t. IV, p. 454.
[221] *Ibid.;* Istvanfi, p. 454; Tomasi, p. 81.
[222] Tomasi, p. 81.
[223] Istvanfi, p. 454; Tomasi, p. 81.
[224] Tomasi, p. 81.
[225] Bethlen, t. IV, p. 454.
[226] Tomasi, p. 81.
[227] Ortelius, p. 456.
[228] Bethlen, t. IV, p. 455.
[229] Gerando, t. II, p. 22. Anali=tii

contemporani se deosebesc asupra zilei]n care Andrei fu ucis. Timon =i Alexandru Dubokay pomenesc de ziua de 31 oct. Ortelius o pune la 9 noiemvrie, iar Bisselie tocmai la 20 noiemvrie. Noi am urmat pe Bethlen, care o pune =ase zile dup[b[t[lia de la Sibiu, adic[ ]n noaptea de 3 spre 4 noiemvrie socotind aceast[dat[, dup[potrivirea ce am f[cut cu altele, ca cea mai adev[rat[.

[230] Dup[Bethlen, iar dup[Istvanfi, de 33 ani.

[231] Bethlen, t. IV, p. 456; Istvanfi. 454.

[232] Bethlen, t. IV, p. 477—480.

[233] Bethlen, t. IV, p. 458—459.

[234] *Ibid., p. 459.*

[235] Bethlen, t. IV, p. 460.

[236] Ortelius, p. 456.

[237] Bethlen, t. IV, p. 460.

[238] *Ibid.*, p. 461.

[239] Bethlen, t. IV, p. 461—463.

[240] *Ibid.*, p. 462.

[241] Bethlen, t, IV, p. 468.

[242] Bethlen, t. IV, p. 468.

[243] Stavrinos.

[244] Bethlen, t. IV, p. 468; Ortelius, p. 461.

[245] Stavrinos.

[246] Bethlen, t. IV, p. 468.

[247] Tomasi, p. 81.

[248] *Magazin istoric*, t. IV, p. 295.

[249] Bethlen, t. IV.

[250] Bethlen, t. IV.

[251] Bethlen, t. IV.

[252] Bethlen, t. IV, p. 469.

[253] Cronica lui Fuchsie; Guerrin, p. 508 =i 509.

[254] *Ibid.*

[255] Bethlen, t. IV, p. 470. Vezi acest act]n *Mag. ist.*, t. II, p. 358.

[256] Bethlen, t. IV, p. 471.

[257] Bethlen, t. IV, p. 472 =i 473.

[258] Bethlen, t. IV, p. 474—477.

[259] Bethlen, t. IV, p. 462; Ortelius, p. 456.

[260] Guerrin, p. 502; Ortelius, p. 456; Bethlen, p. 462.

[261] Ossat, t. II, p. 122.

[262] Katona, t. XXVII, p. 600.

[263] Ossat, t. II, p. 122; Bethlen, t. IV, p. 467 =i 468.

[264] Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 455.

[265] Guerrin, p. 507; Ortelius, p. 458 =i 459.

[266] Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 459; Beyerlinck, t. II, p. 262.

[267] Guerrin, p. 502.

[268] Guerrin, p. 501; Ortelius, p. 455; Bisselie; De Thou, p. 334.

[269] Spontoni, p. 95; Bisselie.

[270] Spontoni, p. 58, 59 =i 336 =i 337; Sirtori; Bayle, t. IV, p. 495. Basta e autorul a dou[scrieri despre arta militar[: 1. *Maestro di Campo generale*, Vene\ia, 1606, in—4°; 2. *Governo della Cavalleria leggiera*, Francfort, 1612, in-fol. Cea dint`i din aceste scrieri se afl[ ]n Biblioteca de la Sf. Sava]n Bucure=ti,]mpodobit[cu un portret a lui Basta; cea de a doua am g[sit-o]n Biblioteca Na\ional[din Paris.

[271] Ortelius, p. 460.

[272] De Thou, p. 356.

[273] Bisselie.

[274] Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.

[275] De Thou, p. 335.

[276] Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 460.

[277] De Thou, p. 335.

[278] Istvanfi. p. 454.

[279] *Mag. istoric*, t. IV, p. 295.

[280] Orteluis, p. 461.

[281] Ortelius, p. 462; Bethlen, t. IV, p. 483; Guerrin, p. 502.

[282] De Thou, p. 334; Doglioni, t. II, p. 745.

[283] Spontoni, p. 95 =i 96.

[284] Bethlen, t. IV, p. 484.

[285] Cronica lui Fuchsie.

[286] Bethlen, t. IV, p. 45.

[287] „Mihail, Voievodu |[rii Rom`ne=ti, Consilierul majest[\ii sale imperiale, cr[iesc loco\iitor al Ardealului =i general c[pitan peste armia din p[r\ile cele dincoace de Ardeal, dob`ndind de la Dumnezeu biruin\[prin veghere, virtute =i arme, 1600.“ Acest titlu dovede=te c[aceast[medalie nu s-a t[iat dup[cuprinderea Moldovei, precum au b[nuit unii din istorici.

[288] Joachim, *Das neueröffnete Münz-Kabinet*.

[289] Cronica lui Fuchsie.

[290] De Thou, p. 508; Doglioni, t. II. p. 745.

[291] Cronica lui Fuchsie.

[292] De Thou, p. 508.

[293] Spontoni, p. 97.

[294] De Thou, p. 508.

[295] Ortelius, p. 463.

[296] Cronica lui Fuchsie; Bethlen, t. IV, p. 486; De Thou, p. 508.

[297] De Thou, p. 509.

[298] Bisselie.

[299] Bethlen, t. IV, p. 487.

[300] Acest act, spune Bethlen, care cel dint`i l-a scos la lumin[, era scris pe par=emin =i se afla]n p[strare]n biblioteca lui Gabriel Bethlen, Prin\ul Ardealului, =i la moartea lui trecu la comitele +tefan Bethlen, fratele s[u.

[301] Bethlen, t. IV, p. 490.

[302] Spontoni.

[303] *Mag. ist.*, t. IV, p. 294; Filstich.

[304] Cronica lui Fuchsie.

[305] Cronica lui Fuchsie.

[306] Bethlen, t. IV. p. 491.

[307] De Thou, p. 509.

[308] Spontoni, p. 96.

[309] Ortelius, p. 463; De Thou, p. 509.

[310] Spontoni, p. 96.

[311] 0rtelius, p. 463 =i 464; De Thou, p. 509; Doglioni, t. II, p. 745.

[312] De Thou, p. 509; Bethlen, t. IV, p. 491.

[313] *Mag. ist.*, t. IV, p. 296; Cronica lui Fuchsie.

[314] Cronica lui Fuchsie.

[315] Istvanfi, p. 459.

[316] Ortelius, p. 461; De Thou, p. 334.

[317] Istvanfi, p. 454.

[318] Cronica lui Fuchsie.

[319] Ortelius, p. 468; De Thou, p. 510.

[320] Bisselius, t. XXII.

[321] Spontoni, p. 98.

[322] De Thou, p. 510; Doglioni, t. II, p. 745; Ortelius, p. 468.

[323] Bethlen, t. IV, p. 492; Heidenstein; Engel, t. II, p. 246.

[324] De Thou, p. 510; Ortelius, p. 468; Doglioni, t. II, p. 748.

[325] Bethlen, t. IV, p. 493.

[326] Bethlen, IV, p. 494.

[327] Bethlen, t. IV, p. 495; Cronica lui Fuchsie.

[328] Bethlen, t. IV, p. 491; *Mag. istoric*, t. IV, p. 296.

[329] Engel, t. I, p. 258.

[330] Heidenstein; Niemcewicz.

[331] Piasecius, p. 223; Bethlen, t. IV, p. 495.

[332] Bethlen, t. IV, p. 532.
[333] Heidenstein, p. 355; Niemcewicz.
[334] Bethlen, t. IV, p. 495.
[335] Bisselie, t. XXII.
[336] Bethlen, t. IV, p. 496.
[337] Cronica lui Fuchsie.
[338] Bethlen, t. IV, p. 496.
[339] Bethlen, t. IV, p. 495.
[340] Ortelius, p. 467.
[341] *Magazin istoric*, t. I, p. 237.
[342] *Ibid.*, t. IV, p. 296.
[343] Spontoni, p. 98; Bisselie; Ortelius, p. 467.
[344] Bisselie.
[345] Bethlen, t. IV, p. 496. „*Il Moldavo e Sigismondo rimasero attoniti e stupeffati della spedita celerita con la quale il Valacco si duro viaggio compito havero*“ (Spontoni, p. 98).
[346] Bethlen, t. IV, p. 479.
[347] De Thou, p. 510.
[348] *Magazin istoric*, t. IV, p. 296.
[349] Bethlen, t. IV, p. 497.
[350] Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.
[351] Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.
[352] *Magazin istoric*, t. IV, p. 297.
[353] Niemcewicz; Heidenstein, p. 351.
[354] Miron Costin, p. 222.
[355] Heidenstein, p. 351.
[356] Miron Costin, p. 222.
[357] Miron Costin, p. 222.
[358] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[359] De Thou, p. 510.
[360] De Thou, p. 511; Ortelius, p. 461; Bisselie.
[361] Mai to\i anali=tii pun aceast[b[taie pe Nistru,]ns[unii la Hotin, al\ii la un loc, aproape, pe care nu]l scriu tot un fel. A=a, De Thou scrie *Orthein;* Ortelius, Doglioni =i al\ii, *Orthun;* Bisselius, *Orthano.* Acest din urm[se aseam[n[cu numeie satului *Otani* de l`ng[ Hotin unde credem c[ s-a dat aceast[ b[t[lie, necunosc`nd vrun loc acolo al c[rui nume s[se apropie mai mult de acel dat de istorici.
[362] Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511; Bisselie; Doglioni, t. II, p. 728.
[363] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[364] Miron Costin, p. 222.
[365] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[366] Bethlen, t. IV, p. 499.
[367] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[368] Heidenstein, p. 351.
[369] Spontoni, p. 98.
[370] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[371] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[372] Miron Costin, p. 223.
[373] Piaseciuis, p. 223.
[374] Heidenstein; Niemcewicz.
[375] *Ibid.;* Miron Costin, p. 222.
[376] Heidenstein; Niemcewicz.
[377] *Ibid.*
[378] Ureche, p. 107.
[379] Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480.
[380] Cronica lui Fuchsie.
[381] Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511.
[382] Cronica lui Fuchsie.
[383] Bethlen, t. IV, p. 500—504.
[384] *Mag. ist.*, t. IV, p. 297.
[385] Cronica lui Fuchsie.
[386] Bethlen, t. IV, p. 504.
[387] Ortelius, p. 471; De Thou, p. 511
[388] Bethlen, t. IV, p. 504.
[389] Cronica lui Fuchsie.
[390] Bethlen, t. IV, p. 505.
[391] Cronica lui Fuchsie.

CARTEA A CINCEA

[1] *Magazin istoric*, t. IV, p. 297.
[2] *Ibid.*, p. 208; Cronica lui Fuchsie.
[3] Bethlen, t. IV, p. 505; Ortelius, p. 479.
[4] Bethlen, t. IV, p. 506—507.
[5] De Thou, p. 511; Ortelius, p. 479.
[6] Bethlen, t. IV, p. 507—508.
[7] Bethlen, t. IV, p. 508—509.
[8] *Ibid.;* Cronica lui Fuchsie.
[9] Bethlen, t. IV, p. 510.
[10] Bethlen, t. IV, p. 509—510.
[11] Hammer, t. II.
[12] Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511
[13] Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511.
[14] Spontoni, p. 96—100.
[15] Bethlen, t. IV, p. 505.
[16] Bethlen, t. IV, p. 511—515.
[17] Bethlen, t. IV, p. 516; Ortelius, p. 481.
[18] Bethlen, t. IV, p. 516—519.
[19] Bethlen, t. IV, p. 523.
[20] Bethlen, t. IV, p. 523.
[21] Bethlen, t. IV.
[22] *Mag. ist.*, t. III, p. 220.
[23] Bethlen, t. IV.
[24] *Magaz. ist.*, t. II, p. 238; Miron Costin, p. 221.
[25] *Ibid.*, t. III, p. 229.
[26] Bethlen, t. IV, p. 547.
[27] Miron Costin, p. 223.
[28] Bethlen, t. IV, p. 531—533.
[29] Bethlen, t. IV, p. 540.
[30] Bethlen, t. IV, p. 519—521.
[31] Bethlen. t. IV, p. 521—523; Ortelius, p. 481.
[32] Bethlen, t. IV, p. 524—529.
[33] Bethlen, t. IV, p. 529 =i 530.
[34] Bethlen, t. IV, p. 533—539.
[35] Spontoni, p. 100.
[36] Spontoni, p. 100; Tarducci.
[37] Spontoni, p. 101.
[38] Bethlen, t. IV.
[39] Spontoni, p. 101. Dup[Tarducci,]n 4 sept.
[40] Spontoni, p. 101. Tarducci =i Istvanfi spun c[erau 6 mii osta=i =i opt tunuri.
[41] *„Simulata amicitia, ac mittendarum copiarum promtitudinae Vayvodae ostensa“* etc. (Bethlen, t. IV, p. 451).
[42] Spontoni, p. 101.
[43] Bethlen, t. IV, p. 541; Spontoni, p. 109.
[44] Bethlen, t. IV, p. 542—544.
[45] Bethlen, t. IV, p. 545 =i 546.
[46] Bethlen, t. IV, p. 546 =i 547.
[47] Bethlen, t. lV, p. 547—549.
[48] Spontoni, p. 102 =i 103.
[49] *Ibid.*, p. 103.
[50] Bethlen, t. IV, p. 550.
[51] Spontoni, p. 103.
[52] Bethlen, t. IV, p. 550.
[53] Bethlen, t. IV, p. 551—556.
[54] *Ibid.*, p. 556.
[55] *Ibid.*
[56] Tarducci; Spontoni, p. 104.
[57] Spontoni, p. 105—107.
[58] *„Il general Basta che a questa sentenza era gia risoluto“* (Spontoni, p. 107).
[59] Spontoni, p. 107; Bethlen, t. IV, p. 557.
[60] Spontoni, p. 107.
[61] Bethlen, t. IV, p. 557.
[62] Bethlen, t. IV, p. 557—560.
[63] Cronica lui Fuchsie.
[64] Bethlen, t. IV, p. 560.

[65] Bethlen, t. IV, p. 561 =i 562.
[66] Bethlen, t. IV, p. 563—567.
[67] Spontoni, p. 108.
[68] Bethlen, t. IV, p. 567.
[69] Spontoni, p. 107 =i 108. Dup[Bethlen, capul acestei c[l[rimi nu era Rothalt, ci Ladisiau Petö.
[70] Spontoni, p. 103.
[71] Istvanfi, p. 463.
[72] Bethlen, t. IV, p. 468.
[73] Ortelius, p. 481.
[74] Bethlen, t. IV, p. 563—570.
[75] Bethlen, t. IV, p. 570—574.
[76] *Ibid.*, p. 575.
[77] Spontoni; p. 108; Tarducci; Ortelius, p. 481.
[78] Bethlen, t. IV, p. 575; Spontoni. p. 109.
[79] Bethlen, t. IV, p. 575.
[80] Spontoni, p. 109.
[81] Bethlen, t. IV, p. 575.
[82] N.B. Dup[Tarducci, iar dup[Istvanfi, trei mile de Alba. Lucru trebiue verificat, c[ci dup[cart[e mai mult.
[83] Spontoni, p. 109; Tarducci.
[84] Spontoni, p. 109.
[85] Spontoni, p. 109; Istvanfi, p. 463; Bethlen, t. IV, p. 576.
[86] Spontoni, p. 109; Tarducci.
[87] Bethlen, t. IV, p. 575.
[88] Spontoni, p. 109. Dup[Bethlen]ns[era o trup[de cazaci.
[89] Spontoni, p. 109.
[90] Bethlen, t. IV, p. 576.
[91] Spontoni, p. 110.
[92] Bethlen, t. IV, p. 577 =i 578.
[93] Spontoni, p. 110; Tarducci.
[94] Spontoni, p. 111.
[95] *Ibid.;* Tarducci.
[96] Bethlen, t. IV, p. 578—580. Dup[Spontoni =i Tarducci, Basta dete lui Mihai prin Petre Armeanul un r[spuns: zise ca s[lase]ndat[\ara Ardealuhii =i s[se trag[ ]n |ara Rom[neasc[, f[g[–duind a nu-l sup[ra]n retragere; c[, dup-aceea, puse pe Petre Armeanul supt paz[, p`n[ ]l scoase din tab[r[. Mihai, auzind, foarte se m`nie =i cu vorbe de amenin\are =i de dispre\ porunci, cu toate c[era]nc[noapte, s[zic[din tr`mbi\e =i tobe, ob=tind b[t[lia pe diminea\[.
[97] Stavrinos.
[98] Spontoni, p. 112.
[99] *Ibid.*
[100] *Ibid.;* Tarducci.
[101] Spontoni, p. 112.
[102] Spontoni, p. 112 =i 113; Tarducci.
[103] Tarducci; Spontoni, p. 113.
[104] Spontoni, p. 114.
[105] Bethlen, t. IV, p. 583.
[106] Spontoni, p. 114; Turducci.
[107] Bethlen, t. IV, p. 583.
[108] Bethlen. t. IV, p. 584; Spontoni, p. 115.
[109] Spontoni, p. 115.
[110] *Ibid.*, Bethlen, t. IV, p. 584.
[111] Spontoni, p. 115; Tarducci.
[112] Spontoni, p. 115.
[113] Tarducci.
[114] *Ibid.*
[115] Bethlen, t. IV, p. 584.
[116] Bethlen, t. IV, p. 584.
[117] *Ibid.*
[118] Tarducci; Spontoni, p. 115.
[119] Spontoni, p. 115; Tarducci.
[120] Bethlen, t. IV, p. 585.
[121] Spontoni, p. 115.
[122] Spontoni, p. 116.
[123] Bethlen, t. IV, p. 585.
[124] Spontoni, p. 116.

[125] Tarducci.
[126] Bethlen, t. IV, p. 585.
[127] Spontoni, p. 116.
[128] Bethlen, t. IV, p. 585.
[129] Bethlen, t. IV, p. 586.
[130] Istvanfi, p. 464. Bethlen]ns[o face de 25 mii, iar anali=tii italieni exagereaz[=i mai mult, urc`nd armia peste num[rul de treizeci mii.
[131] Bethlen, t. IV, p. 586.
[132] *Ibid.*
[133] *Ibid.;* Spontoni, p. 116.
[134] Bethlen, t. IV, p. 587.
[135] Spontoni, p. 116.
[136] Tarducci. Spontoni arat[cu gre=eal[c[Basta dete liniei sale de b[t[lie o forma lunar[.
[137] Tarducci; Spontoni, p. 116.
[138] Bethlen, t. IV; Spontoni, p. 116.
[139] Bethlen, t. IV.
[140] Spontoni, p. 116.
[141] Spontoni, p. 116; Tarducci.
[142] Tarducci; Spontoni, p. 116; Bethlen.
[143] Bethlen; *Ibid.*
[144] *Ibid.;* Spontoni, p. 116.
[145] Spontoni, p. 116.
[146] Bethlen, t. IV.
[147] Bethlen, t, IV.
[148] Spontoni, p. 116; Tarducci.
[149] Bethlen, t. IV.
[150] Istvanfi; Tarducci; Spontoni, p. 114. Din istoricii unguri Bethlen numai, cu exagera\ie, scade armia la 12 mii oameni.
[151] Spontoni, p. 117.
[152] Spontoni, p. 119.
[153] Bethlen, t. IV.
[154] Spontoni, p. 117.
[155] Bethlen, t. IV.
[156] Tarducci.
[157] Spontoni, p. 117.
[158] Spontoni. p. 117 =i 118; Tarducci.
[159] Spontoni, p. 118.
[160] Istvanfi, p. 464.
[161] Istvanfi, p. 464.
[162] *„Con tutto che il General della cavaleria Babba-Novacco mirabilmente s'aduperase“* etc. (Spontoni, p. 118).
[163] Bethlen, t. IV.
[164] *Ibid.;* Istvanfi, p. 464.
[165] Bethlen, t. IV.
[166] Istvanfi, p. 464.
[167] Spontoni, p. 118; Tarducci.
[168] Spontoni, p. 119.
[169] *Ibid.*; Tarducci.
[170] Spontoni, p. 119.
[171] *Ibid.*
[172] Bethlen, t. IV.
[173] *Ibid.;* Istvanfi, p. 464.
[174] Spontoni, p. 119.
[175] Ortelius, p. 481; De Thou, p. 503: Ioachim, t. II, p. 18; *Neueröffnete ottomanische Pforte,* p. 340; Fotino, t. II, p. 142. Bethlen, t. IV, din contra, spune c[Basta,]ns[rcin`nd pe locuitorii Aiudului d-a aduna ]ntr-un morm`nt toate trupurile acelor c[zu\i]n b[taie, ei]ns[rcinar[cu aceast[treab[pe unul din concet[\enii lor, care, f[c`nd-o, raport[, dup[ spusa analelor ungure=ti, c[ pe cel mai mare deal era 9 mii de trupuri =i ]n cel mai mic dou[ mii, din ambele tabere, dar cei mai mul\i erau secui =i rom`ni. R`ul Mure=ul stric[ mai t`rziu cel mai mare din aceste dealuri. }n acest num[r nu se socote=te cei]neca\i. De ar fi temeinic[aceast[ar[tare, c[noi, pierz`nd de la 4 la 5 mii oameni,]nc[dou[mii secui uci=i dup[b[t[lie (cum se va vedea),

urmeaz[c[du=manul s[fi pierdut mai mult de 4 mii oameni. Italienii Tarducci =i Spontoni exagereaz[cu deosibire num[rul uci=ilor. Cel dint`i zice c[noi pierdur[m 10 mii osta=i =i Basta 40 numai; cel de-al doilea, c[pierdur[m 18 mii, afar[din cei]neca\i]n Mure=, =i 30 tunuri, mari =i mici, iar Basta numai 40 in=i.

[176] Spontoni, p. 120; Tarducci.

[177] Spontoni, p. 122; Tarducci.

[178] Spontoni, p. 122.

[179] Spontoni, p. 120.

[180] Istvanfi, p. 464.

[181] Spontoni, p. 121.

[182] *„Piacquero a quelgl'animi alterati per le gia ricevute offese e di natura nemici della clemenza, e oltre modo avidi di vendetta, le parole del Chiacchi“* (Spontoni, p. 121).

[183] Spontoni, p. 121.

[184] Spontoni, p. 121 =i 122.

[185] Bethlen, t. IV.

[186] Spontoni, p. 122.

[187] Istvanfi.

[188] Spontoni, p. 122; Istvanfi, p. 464; Bethlen.

[189] Spontoni, p. 122.

[190] *„Havendo fatto nel di del conflitto il debito suo, con haver essercitato in un tempo istesso l'officio di provido Capitano e di valoroso soldato“* (Spontoni, p. 122).

[191] Spontoni, p. 122 =i 123.

[192] Spontoni, p. 123.

[193] Cronica lui Fuchsie.

[194] Bethlen, t. IV.

[195] Cronica lui Fuchsie.

[196] Bethlen, t. IV.

[197] Heidenstein, p. 360.

[198] Cronica lui Fuchsie.

[199] Heidenstein; Niemcewicz.

[200] Niemcewicz.

[201] Niemcewicz.

APRECIERI

Oamenii de m[sura lui Nicolae B[lcescu sunt]nc[rari]ntre rom`nii de ast[zi. Acei care ca d`nsul,]n tot cursul unei existen\e de lupt[, au fost insufla\i numai de nobila sim\ire a amorului de patrie =i carii au visat =i lucrat cu ne]ncetare la re]nvierea =i la m[rirea neamului lor, merit[s[atrag[respectul =i simpatiile urma=ilor. Tot ce se atinge de acei oameni de frunte, diversele]nt`mpl[ri ce au trecut peste d`n=ii, actele lor publice =i chiar incidentele vie\ii lor private devin, dup[moarte, de un mare interes pentru cine =tie a-i pre\ui =i]i admir[. E o datorie sacr[pentru amicii =i contemporanii lor de a face apel suvenirelor, spre a feri de uitare toate noti\iile ce pot contribui la completarea biografiei lor. [...] ...l-am v[zut lucr`nd cu entuziasm la *Istoria rom`nilor sub Mihai-Vod[Viteazul*. [...]

Printre acei apostoli ajun=i de-abia]n prim[vara vie\ii lor, N. B[lcescu era unul din cei mai convin=i, din cei mai]nfoca\i, din cei mai cu abnegare. Presim\ind viitorul Rom`niei, el se cerca a gr[bi p[=irea rom`nilor c[tre acel viitor, purt[ndu-le pe la ochi prestigiul str[lucitor al gloriei str[mo=e=ti =i f[c`nd s[ p[trund[ ]n sufletul lor glasul fermec[tor a istoriei trecutului. Pe fruntea lui larg[ =i curat[ se vedeau trec`nd g`nduri m[re\e;]n ochii lui limpezi =i negri lucea o flac[r[tainic[, ce p[rea a]nota]ntr-o rou[de lacrimi la cuvintele de Patrie, glorie =i independen\[na\ional[! Vorba lui era dulce =i conving[toare, ca graiul multor oameni destina\i de soart[a muri]n floarea tinere\ii. [...]

Nobil suflet!... El nu putea gusta o veselie, nu putea sim\i o fericire f[r[de-a face p[rta=[la d`nsele pe mult iubita =i neuitata lui Patrie.

Vasile ALECSANDRI, *Nicolae B[lcescu]n Moldova*,]n vol. V. Alecsandri, *Dridri*, Proz[, Text ales =i stabilit =i note de Georgeta R[dulescu-Dulgheru, Colec\ia „B. P. T.“, Editura Minerva, Bucure=ti, 1984, p. 35, 39, 44.

O neobi=nuit[c[ldur[sufleteasc[, r[sp`ndit[ asupra scrierii ]ntregi tope=te nenum[rate nuan\e ]ntr-un singur ]ntreg =i ]i vede pe eroii s[i aievea =i-i aude vorbind dup[ cum le dicteaz[ caracterul =i-i ajunge mintea, ]nc`t toat[descrierea persoanelor =i]nt`mpl[rilor e dramatic[, f[r[ca autorul s[-=i fi]ng[duit a]ntrebuin\a izvodiri proprii ca poe\ii.

Mihai EMINESCU,]n „Timpul“ din 24 noiembrie 1877**.**

}ntre operele a=a de]nvechite ale literaturii noastre de acum aproape o jum[tate de veac, este una, a c[reia]nsemn[tate, departe de a sc[dea cu vremea, se]nal\[din ce]n ce mai mult, cu c`t ]n\elegem mai bine ce vrea s[ zic[ o limb[ cu adev[rat rom`neasc[. Opera aceea, amestec de =tiin\[serioas[, neobi=nuit[pe acea vreme de munc[u=oar[=i f[r[temei, =i de patriotism ad`nc =i cald, care, uneori ]n dauna faptelor, ce e dreptul, r[sp`nde=te ca o aureol[de simpatie]n jurul faptelor de vitejie str[bun[, cartea aceea de aur, unde povestirea are farmecul legendei, unde stilul]n\elept =i f[r[de preten\ii sun[pe alocurea,]n simplicitatea lui m`ndr[, ca un fragment de epopee e *Istoria lui Mihai Viteazul.* [...]

}n povestirea lui B[lcescu, Mihai nu e adev[ratul Mihai, a=a cum ni-l arat[ ]naintea ochilor descoperirile mai t`rzii =i cum trebuie s[-l vad[ un nou istoric al s[u. }n schimb, dac[ nu e adev[ratul Mihai, e mai frumos dec`t d`nsul, mai viu, =i, trebuie s-o recunoa=tem, mai mare. [...] B[lcescu, f[r[ =tiin\a lui, era un mare poet, poetul care a scris elegia pe ruinele T`rgovi=tei =i poema C[lug[renilor, fiindc[limba-i era m[iastr[=i dulce, cu ml[dioasele ei perioade, cu sobrietatea de tonuri, a=a de sugestiv[a descrierilor sale. [...]

}n acea atmosfer[de limb[greoaie, care-=i leap[d[amor\eala cronic[reasc[numai pentru a se modela dup[formele rigide ale unei latine=ti]ndoielnice,]n care cuvintele cad pe r`nd sub secera italieni=tilor, latini=tilor =i fran\uzi=tilor, limba curat[a lui B[lcescu e o adev[rat[minune =i te prinde mirarea cum de a]ndr[znit s[scrie a=a omul acesta]n ajunul bahanalelor Academiei transilv[nene =i epopeilor patriotice, sub regimul literar al calendarelor lui Asachi,]n acela=i timp cu fabulele informe, cu badele]n agonie, cu articolele =tiin\ifice asupra *gutapersei.*

Nicolae IORGA, *Scrieri din tinere\e,* vol. I, Bucure=ti, 1968, p. 94.

De=i foarte aprins, mesianismul lui N. B[lcescu [...] e tot at`t de pozitiv [...]. Scopul monografiei asupra lui Mihai Viteazul era de a ar[ta rezultatele na\ionale ce se pot ob\ine prin ini\iativa militar[a unui erou. Istoria, perimat[

din punct de vedere =tiin\ific =i]ntocmit[dup[vechea metod[a compila\iei, e focoas[, patetic[, aglomerat[, meticuloas[chiar]n descrierile de lupte =i deci monoton[. Personalitatea ei st[ ]n tonul religios inspirat,]n exclama\iile biblice,]nc`nt[toare ca poz[romantic[,]n unele descrip\ii geologice mistic]nfiorate,]n bog[\ia verbal[cu care se noteaz[zgomotele luptei. [...]

Importan\a lui N. B[lcescu e mai ales]n c`mpul ideologic, oric`t de redus[ar fi aci originalitatea. Ideile pot s[par[riguros derivate din idealismul german, de=i n-au nici o leg[tur[cu el =i sunt venite de-a dreptul de la Mazzini =i mazzinieni, de la Cantù de pild[, pe care B[lcescu]l citeaz[. Ele erau locuri comune ale emigra\iei. [...] }n umbra acestei filozofii de carbonari mesianici, B[lcescu admitea r[sturnarea civiliza\iei dup[Hristos. De aci]ncolo ea se]ntemeia pe „principiul subiectiv, din l[untru, pe dezvoltarea absolut[a cuget[rii =i a lucr[rii]n timp =i]n spa\iu, =i prin identitatea]ntre esen\a naturii spirituale a omului =i esen\a naturii divine“. [...] Poporul e acela care g`nde=te cu ingenuitate ]n numele lui Dumnezeu (Vox populi, vox dei), omul cult are dreptate numai c`nd se supune mersului providen\ial. Acest fel de g`ndire va avea ]n filosofia noastr[ dup[ aproape o sut[ de ani o carier[ neb[nuit[. Cuv`ntul de ordine al lui B[lcescu =i al pa=opti=tilor este luminarea mul\imii, convingerea lor fiind c[adev[rurile eterne exist[latent]n popor. Mai departe, dac[Dumnezeu ne m`ntuie=te prin istorie, atunci r[ul =i binele din secol sunt faze ale isp[=irii. Plaga fanario\ilor e un prilej de rede=teptare na\ional[. R[zboiul]nf[\i=eaz[un instrument legitim de afirmare a na\iilor =i deci =i de salvare. A=adar B[lcescu exalt[lupta =i se face campionul puterii armate =i glorific[omul providen\ial, eroul, geniul prin care misia na\iei =i deci inten\ia divin[se exprim[, ca]n cazul lui Mihai Viteazul. Contradic\ie ie=it[din natura unei g`ndiri nesupuse unui examen logic mai ad`nc. B[lcescu va os`ndi pe de alt[ parte ca democrat istoria cronologic[ de domni =i se va ]ncerca, cel dint`i, s[introduc[explica\ii economice =i sociologice =i s[conceap[desf[=urarea evenimentelor ca o dram[ideologic[.

George C{LINESCU, *N. B[lcescu*,]n *Opere*, vol. 15, *Istoria literaturii rom`ne*, *Compendiu*, Editura Minerva, Bucure=ti, 1979, p. 173, 174, 175—176.

Nicolae B[lcescu este una dintre cele mai interesante figuri din rena=terea spiritual[=i politic[a Rom`niei ]n secolul precedent. Puritatea sim\irii sale, devotamentul luminat pentru tot ce prive=te poporul rom`n =i ata=area lui fa\[de marile valori morale ale trecutului =i prezentului sunt calit[\i care-l

ridic[deasupra mediei comune =i care]l predestinau oarecum s[devin[o figur[simbolic[a vie\ii noastre culturale =i a aspira\iilor na\ionale. [...]

}n B[lcescu tr[iesc laolalt[un realist =i un romantic: un realist care vede]n ad`ncurile lor cauzele fenomenelor sociale, un romantic care]mbrac[ ]ntr-o form[adeseori retoric[visurile sale de mai bine. [...]

Timp]ndelungat, *Istoria Rom`nilor subt Mihai Vod[ Viteazul* a fost considerat[ drept opera cea mai de seam[ a lui Nicolae B[lcescu. Lucrarea aceasta, care a preocupat de aproape pe scriitor p`n[ ]n cele din urm[clipe ale vie\ii sale, a r[mas neispr[vit[=i n-a fost publicat[dec`t dup[moartea lui. [...]

Ceea ce a determinat pe B[lcescu s[se opreasc[asupra lui Mihai Viteazul a fost, f[r[ ]ndoial[, inten\ia lui de a desprinde din trecut figuri care puteau deveni simbolice; preocuparea lui de c[petenie era unirea poporului rom`n =i Mihai Viteazul era personajul care simboliza ]n ochii rom`nilor ideea de unire.

Concep\ia pe care istoricul o aduce aici difer[cu totul de vederile expuse mai]nainte. El concepe opera]n stil antic, cu un erou central, cu o ac\iune ce se scandeaz[dramatic =i cu o grij[excep\ional[pentru perfec\iunea expresiei. De=i]n anumite momente nu lipse=te nici interesul pentru lupta social[a \[ranilor, dominant r[m`ne caracterul de istorie diplomatic[ =i militar[. }ntreaga oper[ este orientat[ ]n leg[tur[ cu figura lui Mihai Viteazul, pe care scriitorul ]l l[mure=te ]n actele lui diplomatice =i-l aprob[ ]n ac\iunea lui militar[ =i-l admir[. B[lcescu ]nsu=i a fost o vreme nehot[r`t dac[trebuie s[-i dea operei sale caracter =tiin\ific sau aspect de poem[eroic[. }n cuprinsul ei]nt`lnim uneori accente de od[, ceea ce ne indic[temperatura sentimental[la care ea a fost executat[.[...]

Dar B[lcescu este =i omul timpului s[u, ceea ce]nsemneaz[omul concep\iei istorice romantice. [...]

B[lcescu este un analist lucid al fenomenului social, capabil s[urm[reasc[ ]n raporturile ei cele mai subtile via\a economic[=i evolu\ia for\elor sociale. Al[turi de aceste calit[\i,]ns[, el aduce altele care fac dintr-]nsul un romantic de esen\[tare. Un romantic este el prin concep\ia lui mesianic[ ]n domeniul istoriei; un romantic prin]ndrumarea document[rii]n sfera literaturii populare; un romantic, prin convingerea la care avea s[ancoreze]n partea ultim[a vie\ii sale c[progresul este o lege divin[; un romantic este adeseori prin expresie =i prin stilul av`ntat al operei sale. Dar dac[sub toate aceste raporturi el este un romantic, din]ntreaga lui oper[nu se desprinde niciodat[dezam[girea sau disperarea, ci o]ncredere robust[ ]ntr-un viitor pe care]l vede zidindu-se]n luminile orbitoare ale unui progres infinit.

Dumitru POPOVICI, *Nicolae B[lcescu,*]n vol. *Romantismul rom`nesc*, Colec\ia „Lyceum“, Editura Albatros, Bucure=ti, 1972, p. 479, 493, 501, 502, 503, 510.

[...] Nicolae B[lcescu este un creator complex, un intelectual polivalent, abord`nd domenii diverse, a=a cum numai Eminescu sau Nicolae Iorga au f[cut-o ulterior. Istoric remarcabil prin c`teva studii documentate =i bine g`ndite (*Mersul revolu\iei ]n istoria rom`nilor, Puterea armat[=i arta militar[de la]ntemeierea Principatului Valahiei p`n[ acum, 1844; Comentarii asupra b[t[liei de la C`mpii Rig[i sau Cosovo,* etc.), economist modern prin c`teva cercet[ri singulare ]n epoc[ (*Despre starea social[ a muncitorilor plugari, ]n Principatele rom`ne]n deosibite timpuri, Question économique des Principautés Danubiennes,* cu o versiune rom`nesc[ ap[rut[ postum sub titlul *Reforma social[ la rom`ni*), autor de portrete istorice, sau mai exact de biografii,]n care realizeaz[o sintez[informativ[(*Ioan T[utu, marele logof[t al Moldovei, Sp[taru Ioan Cantacuzino, Postelnicul Constantin Cantacuzino, Logof[tul Miron Costin*), filosof al istoriei *(Mersul revolu\iei]n istoria rom`nilor*), om de litere (par\ial ]n *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Apar\in`nd sintetic tuturor acestor domenii de crea\ie, monografia istoric[ dedicat[ lui Mihai Viteazul face dovada unei ]nzestr[ri remarcabile, din p[cate nefinalizat[ pe planul crea\iei literare propriu-zise. Dac[ prin lucr[rile de mai mic[ ]ntindere, ca de exemplu, *Mersul revolu\iei ]n istoria rom`nilor*, acest martir al mi=c[rii pa=optiste rom`ne=ti poate fi considerat un creator al prozei de idei, un prim istoric rom`n ce realizeaz[o oper[politic[ ]n expresie literar[(p`n[ la Eminescu nu mai poate fi citat un altul de aceea=i talie), ]n *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul* ne]nt`lnim poten\ial =i cu scriitorul Nicolae B[lcescu.

Comentatorii capodoperei amintite]ncep`nd cu Alexandru Odobescu =i Grigore Tocilescu, urma\i de Nicolae Iorga, P. P. Panaitescu =i G. Zane, la care s-ar ad[uga Cornelia Bodea =i Dan Berindei au subliniat mai ales caracterul istoric al acestei opere, remarc`nd totodat[profundele implica\ii]n sectorul economiei politice. [...]

Judec`nd lucrurile la nivelul epocii, B[lcescu contribuie prin *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul la* modernizarea prozei noastre literare cu caracter istoric, dar scrierea nu poate fi luat[ca literatur[ ]n sine; textul se]ncadreaz[unei specii intermediare, av`nd un caracter =tiin\ific-documentar =i f[c`nd analiza judicioas[a unor evenimente istorice,]n acela=i timp descriind poetic locurile prin care trece eroul s[u, proiect`nd ca-ntr-un roman istoric biografia unui domnitor. Istoricul realizeaz[ ]ns[, pe plan panoramic, o nara\iune mai ]ntins[, const`nd]n prezentarea vie\ii]ntregului popor rom`n,]ntr-o anumit[epoc[de glorie a istoriei sale. Pe B[lcescu l-a preocupat s[creeze]n Mihai-Voievod Viteazul un simbol al unit[\ii na\ionale, un erou exem-

plar cu o pondere extraordinar[ ]n decursul istoriei patriei. De=i bazat[pe cel pu\in 200 de lucr[ri tip[rite (]n volume =i reviste) =i pe o documentare acribic[de arhiv[, scrierea dep[=e=te, prin lumina]n care este prezentat Mihai, documentarea de la care autorul a pornit. [...]

Scrierea are nu numai caracterul unui aproximativ rom`n, ardent ca stil, ci =i ]nsu=irile unei poeme istorice, unei epopei ]n gen antic, B[lcescu preced`ndu-l, ca participare emo\ional[la evenimentele descrise pe Vasile P`rvan. Dar de=i scris[ ca o poem[ liric[, lucrarea are la baz[ o documentare =i o rigoare =tiin\ific[ f[r[ precedent ]n cultura rom`neasc[de p`n[la el, dac[d[m la o parte opera lui Dimitrie Cantemir. [...]

Emil MANU, *Prefa\[,*]n vol. N. B[lcescu, *Rom`nii supt Mihai-Voievod Viteazul,* Edi\ie]ngrijit[de Andrei Rusu, Colec\ia „B. P. T.“ Editura Minerva, Bucure=ti, 1985, p. V—VI, VII, VIII.

*Rom`nii supt Mihai Voievod Viteazul* este astfel lucrarea cea mai valoroas[ a lui B[lcescu, at`t din perspectiva inten\iilor autorului, c`t =i din acea a cititorului contemporan care o judec[ raport`nd-o la ansamblul crea\iei sale. Ea nu este numai opera sa cea mai ampl[=i mai ambi\ioas[, ci =i cea]n care B[lcescu izbute=te efectiv s[pun[cel mai mult din convingerile, nazuin\ele, pasiunea =i arta scriitoriceasc[. Apar\in`nd]n aceea=i m[sur[istoriei propriu-zise =i literaturii (B[lcescu]nsu=i a proiectat-o ini\ial ca o „poem[“ despre principele erou), ea leag[viziunea epic[, eroic[=i cea romanesc[cu str[duin\ele de obiectivitate =tiin\ific[=i cu pasiunea discursului politic. }n mod evident, istoria lui Mihai Viteazul este o carte despre trecut scris[pentru prezent =i prin prizma prezentului. [...] Eroul lui B[lcescu nu este o personalitate independent[de circumstan\e, ci]ns[=i personificarea legii interne a poporului rom`n. At`ta timp c`t ac\iunile sale materializeaz[ aceast[ „misie“ specific[ (lupta pentru libertate, ap[rarea popoarelor apusene de pericolul invaziei turce=ti, d`ndu-le astfel r[gazul necesar crea\iei culturale) =i sunt c[l[uzite de n[zuin\a devenit[prin el con=tient[=i tradus[ ]n act, a unit[\ii tuturor rom`nilor, Mihai este asemenea „semizeilor c`nta\i de nemuritorul Omer“ invulnerabil =i invincibil. Prea pu\in om =i mai mult efigie, el este lipsit de un destin individual =i,]n ciuda c`torva am[nunte comunicate totu=i de istoric, pare a nu avea nici str[mo=i, nici familie, nici via\[privat[. Personajul se umanizeaz[datorit[tocmai nerecunoa=terii „misiei“]n]mprejur[ri fundamentale, cum ar fi aceea a leg[turii \[ranului de glie sau a statornicirii rela\iilor cu nobilimea maghiar[transilv[nean[, prin nesocotirea

dorin\ei de libertate a iobagilor rom`ni. [...] Figura lui Mihai Viteazul ]mprumut[ uneori tr[s[tur[ de erou legendar: ]n scena confrunt[rii cu g`dea, sau]n cele, numeroase, de lupt[, c`nd domnitorul, pentru a-=i ]mb[rb[ta prin exemplul personal osta=ii, comite acte de cutezan\[ uneori aproape nebuneasc[; de fapt, ]n toate aceste scene, Mihai se confrunt[ cu moartea, neputincioas[ ea ]ns[=i at`ta vreme c`t eroul nu =i-a]mplinit]nc[menirea. [...] Cartea este]n acela=i timp testamentul s[u politic =i uman [...].

Georgeta ANTONESCU, *Nicolae B[lcescu*,]n vol. colectiv *Scriitori rom`ni*, Colec\ia „Mic dic\ionar“, Editura =tiin\ific[=i enciclopedic[, Bucure=ti, 1978, p. 66, 67—68.

S-a spus adeseori ce scriitor de seam[este Nicolae B[lcescu; caracteristicile lui stilistice au fost]ns[mai pu\in remarcate. C`nd ]i str[batem scrierile, dup[ ce le-am parcurs pe ale lui Heliade-R[dulescu, este cu neputin\[ totu=i s[ nu fim izbi\i de m[sura =i distinc\ia tonului s[u. Prolixitatea vulgar[ a lui Heliade este uitat[ ]ntr-o singur[ clip[. }n locul omului vecinic m`nios pe care]l]nt`mpinasem ]n paginile *Echilibrului*, afl[m senin[tatea grav[ a unui suflet, toate afectele lui coboar[ ]n ad`ncime =i alc[tuiesc ceea ce se poate numi o „atmosfer[moral[“.

Istoricul B[lcescu =tie s[dea seama de faptele trecutului cu o exactitate a tr[s[turii r[mas[necunoscut[lui Heliade, preocupat totdeauna s[g[seasc[sub evenimentele istorice semnifica\ia lor general[. Filozof al istoriei este =i B[lcescu]n unele din momentele sale, dar fa\[de galimatismul teoretic al *Echilibrului*, cu c`t mai limpede, mai]nsumate =i mai sigure sunt reflec\iile lui B[lcescu [...].

Scriitor retoric este apoi =i Nicolae B[lcescu, dar retorica lui este nobil[; ea este interven\ia unui vorbitor plin de demnitate =i]n[l\ime, adres`ndu-se cu reculegere na\iunii ]ntregi. }nceputul *Istoriei rom`nilor sub Mihai Viteazul* este str[b[tut de emo\ia grav[a unei ac\iuni rituale =i a unei rug[ciuni [...]. Uneori expunerea faptelor se]ntrerupe prin interven\ia retoric[a povestitorului. Dar chiar c`nd dezam[girea rupe lan\ul faptelor, pentru a face loc oratorului, cuv`ntul s[u nu se]nstruneaz[pentru vestejire =i pentru blestem, ci pentru m[rturisirea sentimentului s[u]ndurerat =i singuratic [...]. Poate c[astfel de interven\ii retorice nu mai corespund gustului actual al cititorilor de scrieri istorice. Oricare din ace=tia vor recunoa=te]ns[nu numai for\a =i sinceritatea sentimentului care le inspir[, dar =i incontestabila lor calitate uman[.

}ntrebarea retoric[, adic[aceea care impune afirma\ia sau nega\ia, pe care vorbitorul dore=te s-o ob\in[de la ascult[torii s[i, este bine cunoscut[

de B[lcescu. Acesta]i d[ ]ns[uneori o]ntrebuin\are special[. Astfel, c`nd ajunge a ]nf[\i=a ]mprejur[rile ]n care Mihai se preg[te=te a ]ntreprinde expedi\ia lui ]n Ardeal, povestitorul nu uit[ s[ aminteasc[ =i ]mpotrivirile pe care ]ndr[zne\ul plan le trezea ]n sufletele intimilor s[i. Printre ace=tia, so\ia ]ns[=i a eroului, bl`nda doamn[Stanca, incearc[s[-l abat[pe Mihai de la hot[r`rile care puteau deveni, ]n at`tea chipuri, fatale. Ce-ar mai fi putut face]ns[Mihai acum? }n acest punct al nara\iunii, B[lcescu introduce o pagin[ ]ntreag[de]ntreb[ri retorice, adresate de erou propriei sale con=tiin\e =i care, prin afirma\iile sau nega\iile pe care le implic[, ne fac s[ ]n\elegem g`ndurile care ]l fr[m`ntau pe Mihai]n ajunul]ndr[zne\ei sale fapte [...]. Astfel,]ntreb[rile pe care =i le adreseaz[eroul]nsu=i =i r[spunsul pe care =i-l d[,]mpreun[cu cititorul care urm[rindu-l,]l aprob[, nu fac dec`t s[ sublinieze chipul ]n care, cump[nind anumite motive, hot[r`rea lui s-a format. }ntreb[rile retorice dob`ndesc pe aceast[cale scopul de a eviden\ia procesul deliberativ al voin\ei =i constituie unul din mijloacele cele mai elocvente ale analizei psihologice.

Nu vom spune c[fantezia lui B[lcescu este inferioar[fanteziei lui Heliade. Compara\ia nu se poate face deloc,]ntruc`t ]n nici un moment B[lcescu nu aspir[ c[tre redarea lucrurilor =i fiin\elor v[zute, ]n tr[s[turile lor particulare =i pitore=ti. Portretele lui B[lcescu sunt construite mai ales din tr[s[turi interioare, din ]nsu=irile de caracter =i din deprinderile modelelor lui. M[rginit ]n acest domeniu, c`teva arunc[turi de penel]i sunt]ns[suficiente. Iat[de pild[portretul rapid al sultanului cu care urma s[se m[soare cre=tin[tatea [...]. Iat[=i imaginea lui Rudolf II,]mp[ratul astrolog [...]. }n ambele portrete, oamenii sunt evoca\i prin mediul lor de fiin\e sau lucruri, expresive pentru acela care, adun`ndu-le ]n juru-i, se m[rturisesc prin ele. Procedeul corespunde ideii realist-naturaliste a mediului, care ]ncep`nd cu Balzac =i, de-atunci]ncoace, din ce]n ce mai puternic, avea s[cucereasc[ ]ntreaga literatur[european[. C`nd componen\a mediului lipse=te, r[m`n s[vorbeasc[numai tr[s[turile morale: Filip al II-lea, regele Spaniei, este „posomor`t =i crud“; Sigismund este om crud, „f[r[ m[sur[, necump[tat, nestatornic =i neast`mp[rat la minte“ etc., etc. Numai despre Mihai ni se spune c[era l[udat prin „frumuse\ea trupului s[u“, dar epitetul este at`t de general, ]nc`t nu poate fi considerat drept o not[sensibil[ ]n portretul omului.

Cititorul lui B[lcescu are adeseori ocazia s[noteze juste\ea adjectivului s[u. Iat[, de pild[, scena]n care rom`nul ]mb[tr`nit]n serviciul turcului Ali-Gian dore=te s[-l previe fa\[de amenin\area cu moartea pe care Mihai

trebuia]n foarte scurt timp s-o realizeze]mpotriva turcimii dun Muntenia [...]. Frumoasa scen[, plin[de mi=care dramatic[ ]n]ntregul ei, se]ncheie cu acest succint comentaiu al lui B[lcescu: „Aceasta fu singura lui indiscre\ie, cinstit[=i m[surat[, ce se f[cu despre tragica scen[care se preg[tea“. Mai multe comentarii ar fi fost de prisos. Pentru a caracteriza discre\ia popula\iei fa\[de planul de represiune care interesa pe to\i rom`nii, dar =i omenia aceluia care datora ceva vechiului s[u st[p`n turc, un cuplu de adjective este suficient: indiscre\ia rom`nului fusese *„cinstit[=i m[surat[“*. B[lcescu nu este avar cu adjectivele sale. Aproape toate personagiile care apar]n scen[=i aproape toate evenimentele sunt]nso\ite de caracterizarea istoricului, care este un drept =i cump[tat judec[tor al oamenilor =i al faptelor. Caracteriz[rile acestea se fac prin perechi de adjective, asociate cu naturale\e sau puse]ntr-un anumit contrast. Astfel, Popa Farca=, vestitul general al lui Mihai, care cucere=te cetatea Vidinului, dar cade apoi]n chipul cunoscut, este *„mai mult voinic dec`t norocos*“. Sinan-Pa=a este *„aspru =i lacom“*. C`nd sultanul Mahomet, om dedat pl[cerilor,]n\elege chiar]n timpul dezmerd[rilor pe care le gust[ ]n bra\ele unei frumoase roabe, c[aceasta din urm[este o unealt[politic[ ]n m`inile mamei sale, el o ucide pe loc: ceea ce dovede=te, adaug[ B[lcescu: *„o inim[ mai mult fieroas[ dec`t energic[*“. Ideea unit[\ii na\ionale, sus\ine istoricul B[lcescu, ap[ruse de mai multe veacuri, f[r[ca ea s[ating[dec`t pu\ine capete reprezentative. Acum ea se impunea ]ns[ poporului ]ntreg. *„Spre a o realiza ce trebuia oare?*“ R[spunsul cade precis =i t[ios *„O sabie rom`neasc[puternic[“*.

Mare me=ter este B[lcescu]n]ntrebuin\area verbului. Mai ales din succesiunea timpurilor, ob\ine el efecte stilistice dintre cele mai interesante. Iat[momentul]n care ni se poveste=te sf`r=itul crudei domnii moldovene a lui Aron-vod[. Nara\iunea este men\inut[ toat[ vremea la trecut, c`nd interven\ia unei reflec\iuni de ordin general o aduce la prezent [...]. Ra\iunea acestei varieri a timpurilor st[desigur]n faptul c[pe c`nd evenimentele istorice fiind prin ]nse=i natura lor perimabile pot fi puse la trecut, adev[rul general, valabil totdeauna =i, prin urmare, =i ast[zi, se cuvine a fi enun\at la prezent. Nu s-ar putea vorbi oare de un „prezent etern“ al reflec\iunii ]n scrierile istoricilor g`nditori? Citatul din B[lcescu ar intra]n aceast[categorie.

Alt[dat[interven\ia prezentului are rolul de a pune fa\[ ]n fa\[cu tabloul, de a]nlocui nara\iunea cu prezentarea direct[, a=a cum se]nt`mpl[ ]n pasajul]n care este povestit[scena execu\iei neizbutite a lui Mihai, unde dup[o serie de perfecte simple apare prezentul revelator [...].

}n sf`r=it,]n renumitul pasagiu]n care poveste=te b[t[lia de la C[lug[reni, B[lcescu manifest[aceea=i iscusin\[ ]n varierea timpului verbelor. Aceast[b[t[lie este f[cut[din mai multe fapte, dintre care unele sunt datorite lui Mihai, altele, ajutoarelor sau vr[jma=ilor s[i. B[lcescu introduce un fel de ierarhie stilistic[ ]ntre aceste ac\iuni, pun`ndu-le pe acele ale vr[jma=ilor =i ale ajutoarelor la trecut, situ`ndu-le adic[ ]n planuri mai]ndep[rtate,]n timp ce faptele lui Mihai sunt povestite la prezentul istoric, adic[ ]n planul unei prezent[ri directe, mai vii. Se ob\ine astfel o avantajare a ac\iunilor lui Mihai, o mai vie punere]n lumin[a lor, care corespunde]ntru totul inten\iilor istoricului [...]. Din acest moment, Sinan trece]n primul plan al scenei =i B[lcescu]ncepe a nara =i faptele lui la prezentul istoric. P`n[ aci ]ns[ alternarea trecutului cu prezentul este evident[. C`nd este vorba de Sinan sau de ajutoarele lui Mihai,]nt`mpin[m vreuna din formele trecutului: Sinan *„luase“* inim[ ... *„vrea“* a-i desface pe rom`ni ... Albert Kiraly *„a=ez[“* cele dou[tunuri ... Hasan-Pa=a cu Mihnea-Vod[*„alergau“* prin p[dure ... C`nd este ]ns[ vorba de Mihai, toate faptele sale sunt puse la prezent: el *„preumbl[, vede, preg[te=te, trimite, cuget[, cere, hot[r[=te* etc. Prin aceast[ variat[ folosire a tipurilor verbale, nara\iunea cap[t[ o perspectiv[, o pluralitate de planuri ]n ad`ncime. Faptele simpatice =i vrednice de laud[sunt situate]n primul plan =i inundate de lumin[. Faptele secundare sau antagoniste sunt a=ezate]n planuri mai]ndep[rtate =i mai umbrite. }ntreaga nara\iune ia]nf[\i=area unui „basorelief“. Exemplul lui B[lcescu ne autorizeaz[a vorbi despre o tehnic[a basoreliefului]n povestirea istoric[.

Tudor VIANU, *N. B[lcescu*,]n vol. *Arta prozatorilor rom`ni*, Seria „Patrimoniu“, Editura Minerva, Bucure=ti, 1981, p. 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31.